A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

ALAPÍTOTTA

MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI

BAKTAY ERVIN dr. és KÉZ ANDOR dr.

1942

TIZENHARMADIK ÉVFOLYAM

360263

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

TARTALOMJEGYZÉK

ÖNÁLLÓ ÉS NAGYOBB CIKKEK

Oldal

Bakay Lajos dr., ifj.: Bölöni Farkas Sándor 210
Bakó Ferenc: Madagaszkár 214
Baktay Ervin dr.: India földrajzi helyzetének hatásai 8
Baktay Ervin dr.: A nagyenyedi vándor 61
Bálint Béla: A Vend-vidék és népe 181
Balogh Béla dr.: Senoi és Semang 136
Bandat Horst dr.: Borneo 28
Bandat Horst dr.: Hollandus Új Guinea havasaiban 91
Cholnoky Jenő dr.: A burmai út 68
Fest Aladár: Az olasz Nizza 133
Gál Zoltán dr.: A Murrumbidgee mentén 193
Gál Zoltán dr.: Port Kennedyből Sidneybe 33
Gáspár Gyula: Fakitermelés a székely havasokban 109
Gáspár Gyula: Szováta fürdő 167
Geleta József: Singapore 13
Gunda Béla dr.: Néprajzi gyüjtőúton a Lápos völgyében 21
Irmédi-Molnár László dr.: Algéria 174
Irmédi-Molnár László dr.: A Kaukázus 51
Irmédi-Molnár László dr.: Marokkó 221
Kéz Andor dr.: A Hawaii szigetek 1
Koch Ferenc dr.: A Délafrikai Unió, az arany és gyémánt hazája 161
Kreutzer Sándor dr.: A lappok földjén 86
Matolay Tibor: Argentina, Dél-Amerika vezető állama 121
Matolay Tibor: Brazilia, egy kezdetleges nagybirodalom 187
Nemény Vilmos dr.: Barangolás a Szepességben 127
Pajzs Elemér: Lisboa, «a Tejo királynője» 232
Péchy-Horváth Rezső: A Felkelő Nap országa 45
Somogyi József dr.: Hong Kong 56
Somogyi József dr.: Szueztől Adenig 74
Somogyi József dr.: Törökország 112
Sujtó Béla: Kapnikbánya 152
Sulkowszky Zoltán: Thaiföld 95
Temesy Győző dr., vitéz: Országgyarapító Szent László király 141
Timaffy László dr.: Jégvilág a Dunán 41
Timaffy László dr.: Ősi aranymosás a Duna szigetein 227
Tonelli Sándor: A jubiláló Zágráb 81
Tonelli Sándor: Pompei 145
Wallner Ernő dr.: Berlin 101
Wallner Ernő dr.: Európa atlanti partjai Kirkenestől Biarritzig 201

IRODALOM

Ács Tivadar: *New Buda.* (Halász Gyula.) 99. — **Baktay Ervin dr.**: *Háromszéktől a Himálajáig.* (G. Gy.) 159. — **Byrd, Richard E.**: *Egyedül.* (Halász Gyula.) 39. — **Cholnoky Jenő dr.**: *Erdélyi képek.* (K. A.) 118. — **Columbus uti naplója.** (Halász Gyula.) 140. — **Cser László**: *Pekingi séták.* (K. A.) 99. — **Detre László**: *Üzenetek a világűrből.* (Bulla B.) 59. — **Erdély és népei.** Írták: *Alföldi András, Biró Sándor, Elekes Lajos, Fekete Nagy Antal, Gáldi László, Gyallay Domokos, Győrffy György, Jakó Zsigmond, Kniezsa István, Maksay Ferenc, Pukánszky Béla.* (Kéz A.) 179. — **Francé Raoul**: *Földünk kincsei.* (K. A.) 59. — **Frank Josef**: *A Vadnyugat úttörői.* (B. E.) 17. — **Irmédi Molnár László dr.**: *A térképolvasás és a tereptan elemei.* (Strömpl G.) 79. — **Madariaga, Salvador de**: *Columbus Cristóf.* (Halász Gyula.) 18. — **Péchy-Horváth Rezső**: *Kárpátalja.* (K. A.) 79. — **Pekár Dezső dr.**: *Báró Eötvös Lóránd.* (K. A.) 159. — **Rinaudo, Costanzo**: *Atlante storico.* (Révay József.) 199. — **Széchényi István és Waldstein János** *utazása 1830-ban.* (Baktay Ervin dr.) 239. — **Szuomi harca,** 1939—1940. (B.) 199. — **Thurn-Rumbach István**: *Erdélyi szarvasok és medvék nyomában.* (K. A.) 118. — **Tonelli Sándor**: *Utazás Erdélyben és Erdély körül.* (B. E.) 79. — **Vieszt Zoltán**: *Csak úgy a Föld körül.* (B. E.) 220. — **Waldstein János,** 1. *Széchenyi István és W. J.*

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Általános vonatkozásúak: A bálnahalászat eredménye 179. — A legsűrűbben használt vasúti nyomtávolságok 20. — Szőlőmagolaj 60. — A világ aranytermelése 200. — A világ higanytermelése 200. — A világ középhőmérséklete 18.

Európa: A birodalmi német Gau-k területe, lakossága és népsűrűsége 119. — Bosznia fővárosa 20. — Bulgária barnaszénkivitele 160. — Bulgária területi változásai 20. — Bulgária tojáskivitele 80. — Európa legnagyobb hídja 40. — Finnország területe 60. — Franciaország gyapotszükséglete 160. — Franciaország háborús kárai 40. — Hogyan közelíthetők meg a Kaukázus csúcsai? 192. — Horvátország üzemanyagellátása 40. — Itália méztermelése 80. — Jugoszlávia területe 40. — Lago Maggiore-Adria csatorna 19. — A legnagyobb európai robbantás 180. — A lengyel főkormányzóság területi növekedése 140. — A Maginot-puszta hasznosítása 100. — Nagyméretű nyúlszőripar Olaszországban 40. — A Német birodalom területe 160, helyreigazítás 180. — Német kutatóintézet Késmárkon 160. — Olaszország területi gyarapodása 240. — Az orosz olajvezeték-hálózat 60. — A portugál népszámlálás 140. — Román népszámlálás 1940-ben 20. — Új spanyol földrajzi társaság 160. — Susak új neve 160. — Stockholm 160. — Svédország tavai 160. — Svejc idegenforgalma 100. — Százéves az Iseoi tó gőzhajózása 220. — A szlovák népszámlálás előzetes eredményei 220. — Tízéves terv a Warthegau termelésének fokozására 140. — Útépítés Norvégiában 20. — Varsó és Krakkó lakossága 40. — Vasútépítés Albániában 140. — Vasút- és útépítő tervek Bulgáriában 18.

Ázsia: Csatornatervek Japánban 100. — Japán területe és népessége 100. — Hollandus-India részvétele a trópusi növények termelésében 240. — Mandzsuria népessége 119. — Egy nagymennyiségű ként okádó vulkán 120. — A Stockholm Tidningen Jáva lakosainak számáról 80. — A szachalini kőolaj 180. — Tengeralatti alagút Japánban 220. — Törökország ásványi kincsei 80. — A törökországi népszámlálás 180. — Új vulkáni kráter Kamcsatkában 180.

Afrika: Dakar fejlődése 60. — A transszaharai vasút 120.

Amerika: Az első csatorna az Atlanti és a Csendes óceán közt 80. — Inka leletek Peruban 80. — Magallanes-Punta Arenas 19. — A nagy alaskai autóút 200. — Új braziliai népszámlálás 119. — Vasútépítés Dél-Amerikában 100.

Antarktisz: Chile igénye a Déli sarkvidéken 160.

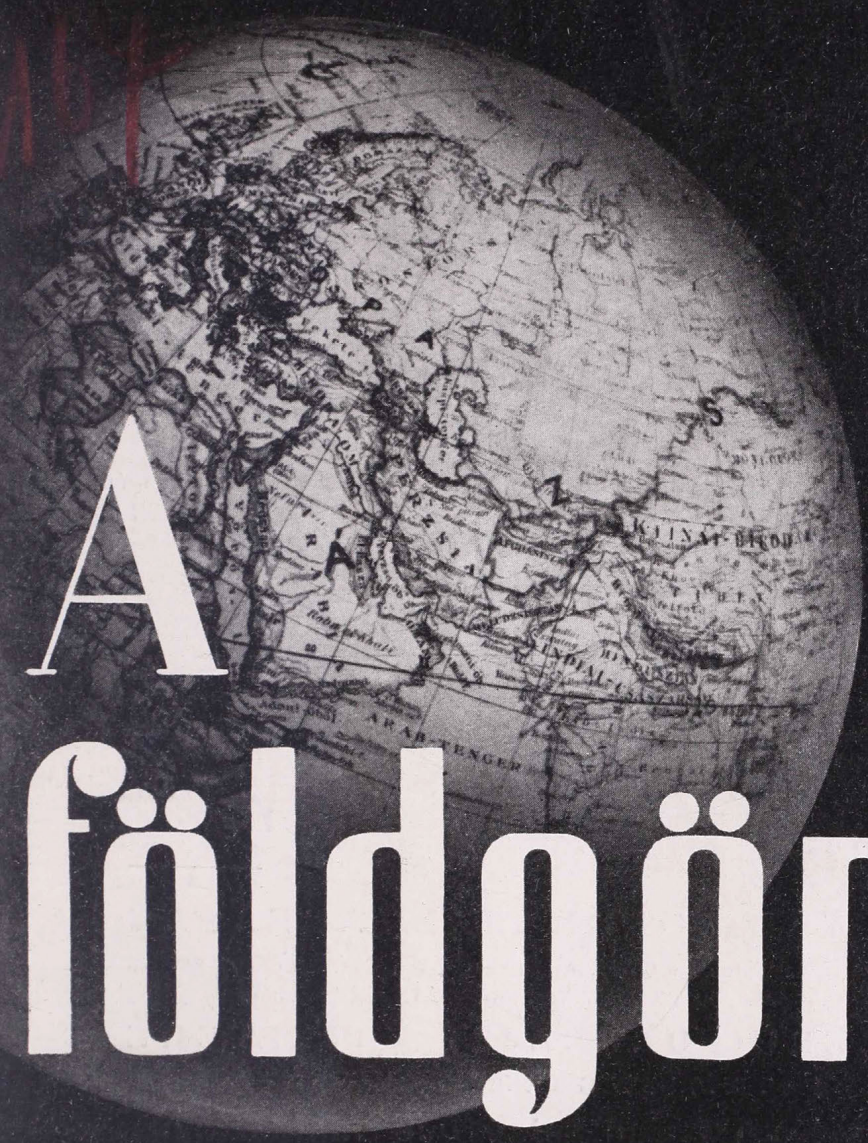

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

5/1

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám

Mindennemü levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Kéz Andor dr.: A Hawaii szigetek. — *Baktay Ervin dr.:* India földrajzi helyzetének hatásai. — *Geleta József:* Singapore. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

január 5-én, hétfőn este 6 órakor az Orsz. Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

NÉPSZERŰ FÖLDRAJZI ESTÉLYÉRE

Prof. Dr. LUDWIG MECKING (Hamburg):

Japans Kampf und seine geographischen Grundlagen.

(Vetített képekkel.)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1942 január 1-én.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
főtitkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

Figyelmeztetés! Társaságunk ESTÉLYEIT minden hónap első HÉTFŐJÉN tartja.

A Magyar Földrajzi Társaság megbizásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

5357. Franklin-Társulat nyomdája: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIII. ÉVFOLYAM 1942 1. SZÁM

A HAWAII SZIGETEK

Írta KÉZ ANDOR dr.

Ha valaki a Csendes óceán közepén, a szárazföldek közötti legrövidebb útvonalak metszőpontjában mesterségesen pihenő állomást akarna építeni, akkor az óriási méretű munkát az 5000 m mélységű óceánban kb. ott kellene megkezdenie, ahová a természet bölcsesége a Hawaii szigeteket telepítette. A Hawaii szigetek a Csendes óceán legszélesebb sávjában éppen fele úton fekszenek Panama és a Fülöp szigetek között. A Hawaii szigetekről kiindulva kb. 8700 km-t kell hajózni Panama és a Fülöp szigetek felé is. A legközelebbi nagy szárazföld Észak-Amerika, és pedig annak nyugatra legerősebben kiívelő darabja. Az erre a részre telepedett San Francisco azonban még mindig 4800 km távolságra van a Hawaii szigetek nagyobb tagjaitól. Ez a távolság közönséges szárazföldi mértékkel mérve nagyon tekintélyesnek látszik, de a hatalmas kiterjedésű Csendes óceánon hatalmi terveket szövögető Egyesült Államok részére a csaknem 5000 km-es távolság ellenére a Hawaii szigetek a Csendes óceán többi szigeteihez képest mégis egészen a «szomszédban» fekszenek. Amióta az Egyesült Államok felerősödött gazdasági rendszere a terjeszkedés irányát és lehetőségét nyugat felé fedezte fel, a Hawaii szigetek értéke roppant megnövekedett a yankee-k szemében. Az «Örök Tavasz» szigete különben is nagyon kívánatos kiránduló helye lett az U. S. A. nyugati partjaira telepedett gazdag és pihenve mulatni vágyó polgárainak. San Francisco környékéről a szerencsés gazdagok éppen olyan könnyedséggel indulnak útnak Hawaii napos tájai felé, mint ahogyan tőlünk a kora tavaszi hónapokban megindult a nyugalmas években az üdülni vágyók áradata az Adria felé.

A Hawaii szigetek ugyanis a szerencsés éghajlati lehetőségek tekintetében is nagyon jól megválasztották a helyüket. Az Egyenlítőtől északra egészen a Ráktérítő közelébe telepedtek. A gyengén hajló ívű szigetsor ugyan északkeletnek messzire elszórja utolsó tagjait, mert a szélső szigetek között kb. 2500 km-es távolság terpeszkedik, de ez az óriási távolság gyakorlati értelemben nem sokat jelent, mert a lakottabb és nagyobb szigetek a délkeleti utolsó negyedben zsúfolódtak össze. A hosszanti kiterjedéssel szemben a szigetcsoport területe nem nagy, a sok lakatlan kis szigettel együtt mindössze 16,700 □ km, tehát még akkora sem, mint Bács-Bodrog és Torontál vármegyék együttvéve.

Óceánia nagy szigetrajaitól a Hawaii szigetek jól elkülönülnek. Északias fekvésük miatt éghajlatuk, növényzetük és állatviláguk a polinéziai szigetekétől erősen eltér, és ha a polinéziai szigetekkel a rokonságot egészen nem is lehet megtagadni, bizonyos, hogy a Hawaii szigetek elkülönültsége miatt a szigetek természeti vonásai meglehetősen egyéniek. A szigetek ősi, ú. n. kanaka lakossága a XVIII. században még polinéziai volt, ma azonban az eredeti bennszülött lakosság az összlakosságnak alig 13%-a és az amerikai kultúra különben is annyira hatalmába kerítette, ősi szokásaikat, viseletüket stb. annyira elfelejtették, hogy az idegenforgalom kíváncsiságának kielégítésére mesterségesen kell nehány «vadat» életben tartani. Az amerikai kereskedelmi szellem az arra alkalmas szigeteken nagytőkés ültetvényeket rendezett be s az ősi állapotot egészen feldúlta és megsemmisítette. A munkáshiány pótlására a közelebbi és távolabbi vidékekről a legvegyesebb emberanyagot szállította, amivel a szigeteket eredeti jellegükből még jobban kivetkőztette.

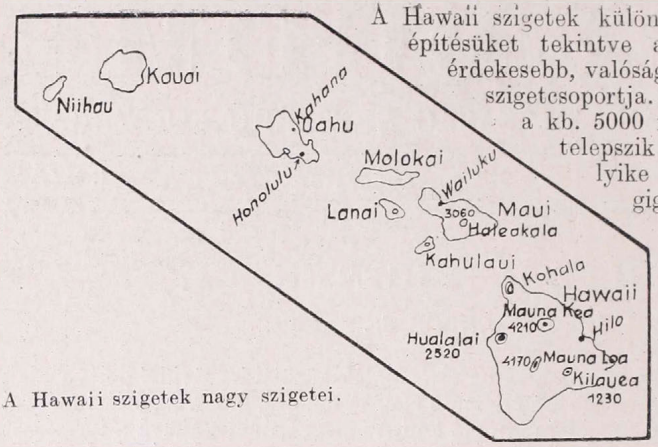

A Hawaii szigetek nagy szigetei.

A Hawaii szigetek különben keletkezésüket és felépítésüket tekintve a Földkerekség egyik legérdekesebb, valósággal ritkaság számba menő szigetcsoportja. A szigetek talapzata ugyanis a kb. 5000 m mélységű tengerfenékre telepszik és onnan a szigetek némelyike közvetlenül alpi magasságig emelkedik. Így pl. a Mauna Kea-nak az év nagyobb részében hóval fedett csúcsa 4200 m magas. A nagy magasságig felnyúló szigetek egész belső testükben bazaltlávából állanak. A gyengén hajló szigetív mentén a mélységben egy résen buggyant fel a láva. A tenger fenekén keletkezett sebhely délkeletnek szélesedik, ebben az irányban a közelmultban mind nagyobb és nagyobb lávatömegek törtek ki és halmozódhattak fel, azért is nagyobbodnak délkeletnek a szigetek. A vulkánosság erőssége tehát délkeletnek növekszik. Ezért északnyugaton hosszú darabon a szigetek egészen kicsik. Az ezeket a szigeteket felépítő vulkanikus anyag már erősen megrokkant és az eredetileg a sziget oldalára a meleg tengerben telepedett korallok, illetve korallépítmények ma már a megrokkant szigetnek felső részére is rátelepedtek. A Hawaii szigetek északnyugati háromnegyedrészében a kis lakatlan szigetek mind korallképződményekből állanak. Délkeletnek a vulkáni működés erősbödésével a szigetek is nagyobbodnak. Ez a jelentős átalakulás Niihau szigetével kezdődik. Ettől kezdve a szigetek bazaltpereméhez a tenger szintjében, illetve ahhoz közel, sok helyen korallépítmények tapadnak és a nagyobb szigeteket a korallképződmények valósággal páncélszerűen övezik. A következő Kauai sziget már 1409 □ km-re nő, azután Oahu (1554 □ km) a legfontosabb sziget következik. Ezen túl a vulkanikus öv két szigetsorra oszlik, amelyik északon Molokai-ból (676 □ km) és Maui-ból (1885 □ km), délen pedig a jóval kisebb Lanai-ból és Kuhalaui-ból áll. A két ív azután Hawaii szigetén (10,400 □ km) egyesül, de ennek a legnagyobb szigetnek a vulkánjai is két sorba rendeződve árulják el a korábbi kettős rendszer jelenlétét.

A nyugatra fekvő szigeteken a vulkanizmus hamarább kiélte magát, az idős vulkánok falait már erősen kikezdte az idő és a kőzettörmelékből kitűnően termő talaj képződött. Oahu szigetén már a vulkáni formák sokkal fiatalosabbak, sértetlenebbek. Az idegenek nem győzik eleget csodálni a Honolulu közvetlen közelében a megemelkedett korallpartra telepedett egészen kerek és nagyon találóan Punch Bowle-nak (puncsos csésze) nevezett krátert. Ugyancsak nagyon élénk formájú a várostól keletre telepedett Diamond Head (gyémántfej) kerek tufakapuja, amelynek meredek fala különösen alkalmas volt arra, hogy benne erős ellenállásra szánt erődöt építsenek.

Az ezután keletnek következő két szomszédos szigeten a vulkánosság még nagyobb mértékű volt. Maui sziget két egymással szorosan összeforrott vulkán, közülök az egyik 3600 m magasra nőtt. Az előbbihez nagyon hasonlít a Hawaii sziget is, csakhogy itt már a sziget több vulkán összeforradásából keletkezett és még ma is vannak működő vulkánjai. A legidősebb vulkán

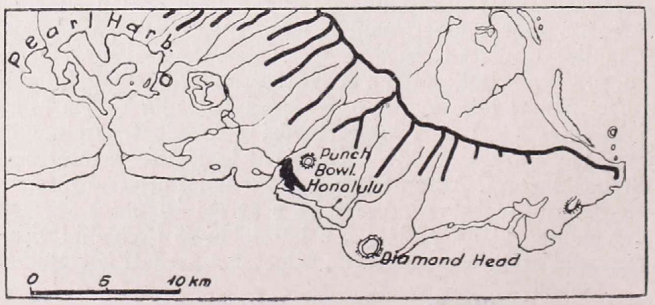

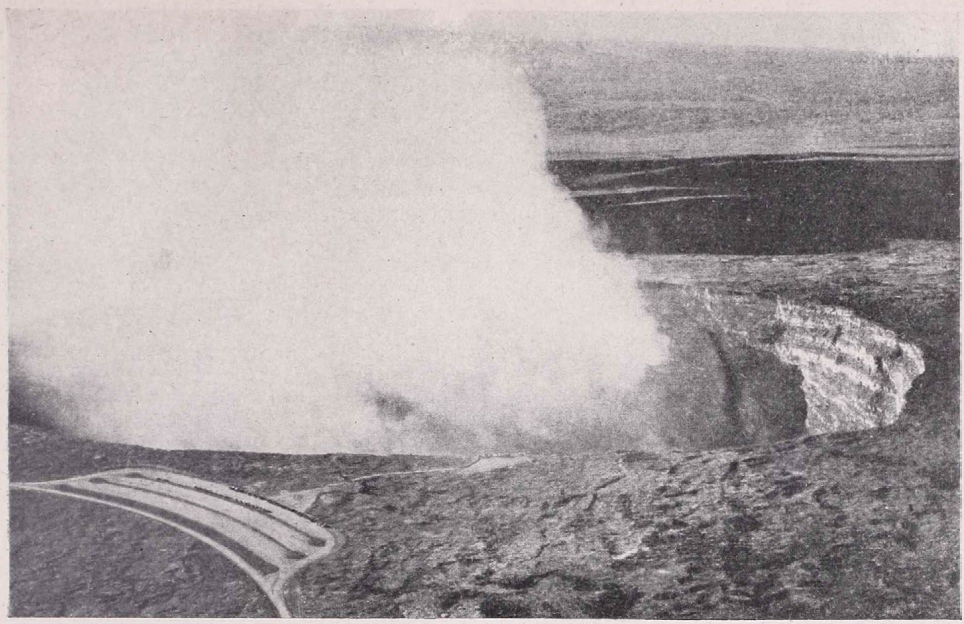

A Kilauea kráterének egyik mélyedésébe telepedett Halemaumau tűztó. Az előtérben a gépkocsik parkolására kiépített térség.

északnyugaton a kis kialudt Kohala, amelyet az időjárás már erősen kikezdett. A tőle délkeletre levő nagy Mauna Kea lávatömegei a kis előörsöt körülöntötték és csaknem betemették. Egészen hasonló állapotban van a sziget nyugati részén a Hualalai kialudt vulkán is, de azt már egy másik vulkánóriás, a Mauna Loa lávaárja öntötte el. A Mauna Loa lávája különben a Mauna Kea irányában is nagy területet elöntött és egy kb. 2000 m magasságú központi lávafennsíkot hozott létre. Valamennyi vulkán között a Mauna Loa a legfiatalabb. Csúcsán öt különálló kráter a Hawaii szigetsor csapásirányában sorakozik. Végezetül a Mauna Loa keleti lejtőjének aljába a világhírű Kilauea telepedett.

Hawaii vulkánkúpjai nagyon elütnek az emlékezetünkben közönségesen élő vulkánformáktól. Itt hiába keressük a szemünkben a Vesuvio képében megtestesedett és általánosodott meredek hamukúpokat. A hawaii vulkánok ugyanis nagyon híg lávát termelnek. A folyékony láva erősen szétterül, és amint az egyes lávaömlések takarója egymáson megkeményszik, nagyon lapos lejtő keletkezik. Így valójában nem kúpok, hanem lapos pajzsok keletkeznek, és hogy milyen hatalmas területre kell egy ilyen lapos tetőnek szétterülnie, könnyen belátható, ha meggondoljuk, hogy pl. a Mauna Loa a tengerszinttől állandóan 4°-os emelkedés mellett éri el 4171 m-es magasságát.

Körülbelül 3000 m-rel a Mauna Loa csúcsa alatt fekszik a már említett Kilauea kráter, amelybe a világon páratlan lefolyású jelenségeket mutató Halemaumau tűztó telepedett. A Kilauea ugyancsak lapos pajzsalakú, 4—6 km széles kráter. Fenekét repedésekkel tagolt megmerevedett láva borítja. A kráter délnyugati részébe 350—300 m széles másodlagos kráter mélyed, ebben fortyog a világhírű tűztó. A forró lávató szintje meg-megemelkedik, majd visszasüllyed. A felszálló gőzök állandó fortyogásban tartják a lávatavat, amelyből lávaszökőkutak lövelnek az égnek. Ma már minden a szigetre vetődő világutazó vonaton vagy elsőrangú gépkocsiúton keresheti fel ezt a páratlan csodát és a vulkánszálló kényelmes otthonából indulhat a lávató partjára. A vulkánszállótól a fagyott láva sivatagos, kopár felszínén vezet a nagyszerű út. A szemtanúk szerint különösen éjjel felejthetetlen szépségű a sötét háttér előtt lejátszódó,

az izzó tó felszínéről fel-feltörő, élénk színű lávaszökőkút nyomán támadó természetes tüzijáték.

A Hawaii szigetek nagy szigeteitől északnyugatra fekvő apró szigetek már mind korallképződményekből állanak. Messzire, csaknem az É.-i sz. 30°-áig kihúzódnak, de gazdasági jelentőségük vajmi kevés. A szirtek között gondatlanul tanyázó madárvilág tekintélyes guanótelepeket hozott létre, de eddig ezt a kitűnő trágyát még az élelmes amerikaiak is kiaknázatlanul hagyták. Mivel azonban a szigetsor északnyugatnak messzire kinyúlik és Ázsiát aránylag jól megközelíti, a legszélső, Midway szigeten levő kábelállomást az amerikaiak meg is erősítették.

A Hawaii szigetek messze földön híresek kiegyenlített tengeri éghajlatukról. A szigetsor merőlegesen fekszik a csaknem az egész év folyamán kitartó eszakkeleti passzátra. Ez a rendszeresen fúvó, hűvösebb és páratelt levegőt magával sodró szél csak a tél folyamán marad ki, így ebben az időszakban a szigeteknek különben szélárnyékban levő oldala is kaphat tengeri szelet, és így azzal együtt csapadékot is. Természetes azonban, hogy ez a rövid időszak nem tudja az év nagyobb részében elszenvedett hiányt pótolni. Ezért minden szigeten élesen elválik egymástól a nedves és a száraz oldal. A magas hegyoldalakra a passzát felkapaszkodik, a levegő lehűl, nedvességét kiejti. Az ellenkező oldalon a levegő alászáll, felmelegszik és mint száraz szél jelentkezik. Hogy az ellentétes oldalak között milyen nagyok lehetnek a különbségek azt a Hawaii szigeten tapasztaltak is tanúsítják. Ott az északi lejtőn évente 3—6000 mm csapadék hull, a délin viszont csak 320 mm. A tenger szintjéből hirtelen nagy magasságra emelkedő hegységek itt olyan jól meg tudják csapolni a páradús levegőt, hogy újabban, amióta a szigeteken rendszeres megfigyeléseket folytatnak, rájöttek arra, hogy az eddig legcsapadékosabbnak ismert Cserrapundzsival szemben Kauai szigeten esik az egész Földön a legtöbb eső. Az előbbi szigeten Waialeale állomáson, 1740 m magasságban évente 12·5 m-nél több a csapadék.

Az északi oldal bőséges csapadékához a szigetek különben mindenütt egyenletesen és mérsékelten meleg hőmérséklete járul. Az alacsonyabb szintekben a hőmérséklet napi középértéke csaknem az egész év folyamán 23° és ettől az értéktől az eltérés

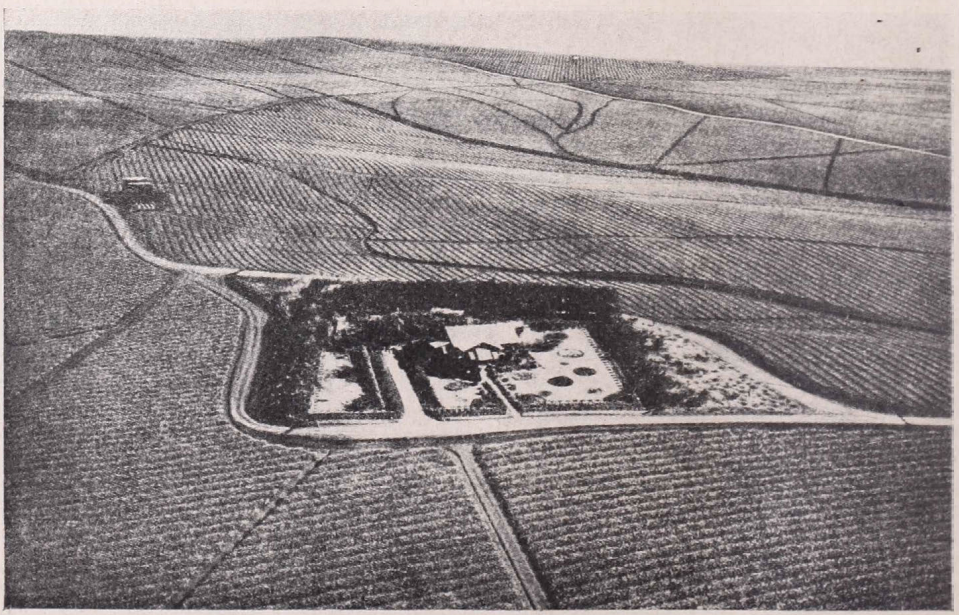

Ananászültetvény. A táblák és közlekedőutak szabályosan helyezkednek el a központi épület körül.

kicsi, jelentéktelen. A vulkáni kőzetek málladékából képződött roppant termékeny talajon — ha a csapadék elegendő — nem csoda, hogy roppant buja növényzet ver tanyát. Az őserdő 2000 m-ig felkapaszkodik, egyes fák 3000 m-re is feljutnak. A művelés alá fogott területeken az alsó szintben az őserdőt 1000 m magasságig teljesen kipusztították. Ebben az erdőtől megszabadított övezetben beláthatatlan távolságokban a cukornádültetvények világoszöldje az uralkodó. 1000 m magasság felett az őserdőt széles sávban «nedvességfogónak» meghagyták, hogy ezen a réven az ültetvények részére a szükséges vízmennyiséget biztosíthassák. A magasabb szintekben azután az erdőt újra kiirtották, hogy helyét ebben az övben a kávéültetvények foglalják el. A térítőkör közelségének ellenére a bőséges nedvesség miatt az erdők nagyon buják, trópusi jellegűek és a trópusi erdőktől csak a fajták szegényebb voltával különböznek.

Az előbbi elrendeződés csak a szélnek fordult csapadékos oldalra vonatkozik. A szélárnyékos oldalon szegényesebb a tájék képe és a csapadékos oldal bujaságát itt nagyon gyakran a szárazság szegénysége váltja fel. A két ellentétes terület között a határ egészen éles. A száraz területeken még az alacsonyabb szintekben is olyan nagy a nedvességhiány, hogy a különben nagyon tápdús talajon termést csak mesterséges öntözéssel lehet kicsikarni. A mesterséges öntözés szabályaival már az őslakók is tisztában voltak, ma pedig időszerű technikával oldják meg a fontos kérdést. Különösen Oahu szigeten kell a száraz oldalt a lehetőség szélső határáig kihasználni, mert itt a nedves oldal nagyon meredeken lejt a tenger felé. Hawaii és Oahu között éppen az a különbség, hogy itt mesterséges öntözés segítségével a száraz oldalon terem a cukornád, amott a nedvesen. Hawaii szigetén azután olyan bőséggel van víz, hogy a kitermelt és feldarabolt cukornádat is a facsatornákban állandóan folyó vízzel szállítatják le a tengerparton álló cukorgyárakhoz.

Amikor Cook 1778-ban a Hawaii szigeteket, valószínűleg másodszor, újra felfedezte, a szigeteken polinéziai eredetű, erős, jól rendezett államszervezetekben élő lakosságot talált. A mult században azután az erőskezű királyi hatalomnak sikerült valamennyi nagyobb szigetet egységes vezetés alatt egyesíteni. Ebben az időben állítólag a szigeteken 300.000 bennszülött élt. Amint azonban az európaiakkal az érintkezés

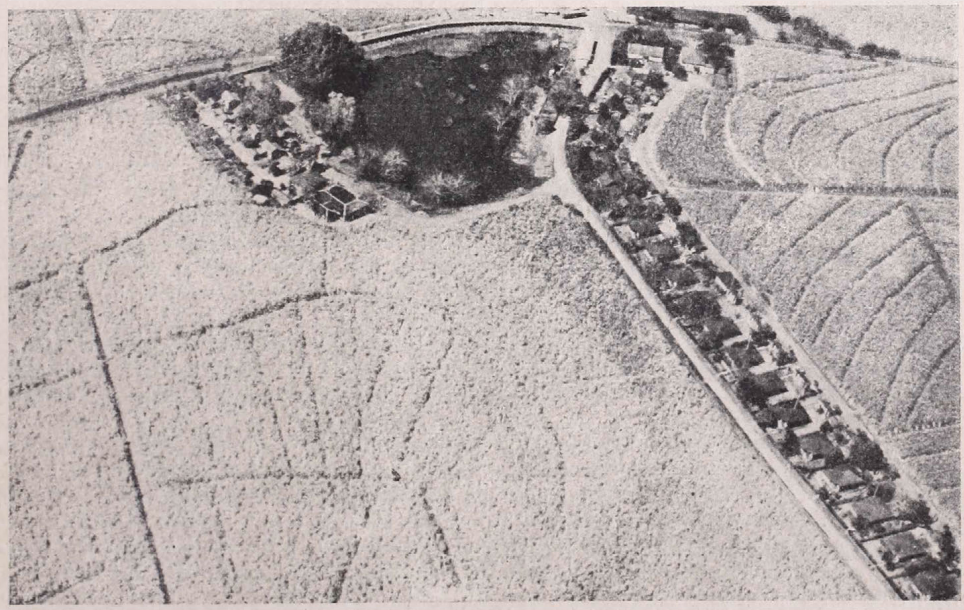

Cukornádültetvény, a gazdasági munkások lakótelepeivel.

szorosabbra fonódott, a hanyatlás gyorsan bekövetkezett. A különben kemény és a harcra is nagyon rátermett bennszülött lakosságot az ültetvényeken való munkára ugyanis nem lehetett rászoktatni. Az ültetvényes gazdálkodás nagy jövőjét e miatt nem lehetett kockáztatni és a munkáshiány pótlására megindult az észak és déleurópai-eredetű fehérek betelepítése. A nehéz kérdést azonban még így sem sikerült megoldani, mert ez a fehér elem nem volt kitartó és közülök nagyon sokat az aranyláz Californiába csábított. California különben még ma is kívánatos terület hawaii munkások részére, de most a magasabb munkabérek már nem a fehéreket, hanem a sárgákat csábítják nagyobbméretű kivándorlásra.

Közben ugyanis a folytonosan nagyobbodó munkáshiányt kínai kulik betelepítésével igyekeztek csökkenteni. Eltekintve attól, hogy a kínaiak behurcolták a leprát, és hogy e miatt Molokai szigeten szigorúan elkülönített lepratelepet kellett létesíteni, a kínai munkás sem volt állandó, mert Kínából csak a legényemberek vándoroltak ki és azok, amint kissé megszedték magukat minden keresményükkel együtt visszavándoroltak hazájukba. Így lett azután egyelőre sokkal kívánatosabb elem a japáni. A japáni munkás a szigeteken tényleg megtelepedett, magával hozta asszonyát is és erősen szaporodott. Addig rendben is volt a dolog, míg az amerikaiak a Fülöp szigeteket meg nem szállották és a Hawaii szigeteket közbülső tengerészeti állomásnak birtokukba nem vették, majd 1900-ban a szigeteket az Egyesült Államok egyik territoriumának nem nyilvánították. Az amerikai terjeszkedés nyomán támadt japáni-amerikai ellentét miatt most már a japáni korántsem volt olyan kívánatos elem a Hawaii szigeteken. Az amerikaiak most már a filipinók és koreaiak betelepülését szorgalmazták, de ennek ellenére ma még mindig a japáni elem az erősebb. Az őslakosság nagyon elsorvadt, de sok a kevertvérű és az idegen tisztavérű is. A szigetek kb. 333,000-nyi összlakosságával szemben a japániak 132,000-es lélekszámukkal vezetőszerepet játszanak, őket a filipinók (52,000), azokat a fehérek (34,000), portugálok (28,000), kínaiak (25,000), keveredettek (23,000), őslakók (22,000), portorikóiak (6000) és koreaiak (6000) követik. Hogy ilyen zavaros népességviszonyok között a Hawaii szigetek minden ősi vonásukat elveszítették, az természetes.

Pedig a történelmi adatok azt bizonyítják, hogy az őslakosságnak nagyon fejlett kultúrája volt. A nemesség felett a nagy hatalommal felruházott papság és királyság uralkodott. Táplálkozásukban az állati termékek alig érvényesülhettek, mert a repülőkutyán kívül a szigeteken más emlőssállat nem élt. Viszont a régi lakosság nagyon sok halat, tárót, kókuszdiót és banánt fogyasztott. Ma már az előbbi elemeknek csak történeti jelentőségük van, mert a Hawaii szigeteket teljesen időszerű ültetvényes gazdálkodásra rendezték be. Elsősorban a cukornádültetvények foglalnak el nagy területet, cukornádban a Hawaii szigetek az Egyesült Államok legfőbb szállítói. Az északamerikai vállalkozók nagyon büszkék a cukornádat igazi amerikai stílusban feldolgozó iparteleppeikre, amelyekbe az egyik oldalon a felszeletelt cukornádat szállítják be, a másik oldalon pedig a már zsákolt cukrot továbbítják a hajókra. A buja és zárt hatalmas cukornádültetvényekkel ellentétben a nyílegyenes sorokba rendezett, alacsonynövésű ananászültetvények nyitottak, jól áttekinthetők. Szerepük másodrangú. Az Amerikában nagyon kedvelt ananászt a Hawaii szigeteken konzervnek dolgozzák fel, a hulladékot pedig disznóhízlalásra használják. Az előbbi két főtermény mellett kisebb a jelentősége a kávé, nyersgumi és rizstermelésnek. A jól ápolt ültetvények között a forgalmat elsőrangú gépkocsi utak, vasútvonalak és az ültetvényeket szolgáló gazdasági vasutak szolgálják ki.

A Hawaii szigeteken tehát a csendesóceáni trópusi vidékekre egyébként jellemző természetes tájat és az azzal kapcsolatos kezdetleges bennszülött gazdálkodást teljesen a magas fejlettségű kultúrtáj, valamint az azzal kapcsolatos gazdálkodás és ipar váltotta fel. A Hawaii szigetek e miatt a csendesóceáni trópusi tájak valamennyiét felülmúlják kereskedelmükkel és ennek megfelelően a szigetek hajóforgalma is túlszárnyalja valamennyi déltengeri szigetét. Hawaii a Manila—Hong Kong—Los Angeles—San Francisco—Vancouver fővonalon fekszik, de a Kelet-Ázsiából Panamának, valamint az Ausztráliából és New Zealandból Észak-Amerikába tartó hajók sem kerülhetik el. Honolulu így valóban világkikötő, ezt hajóforgalma is igazolja — de még sokkalta

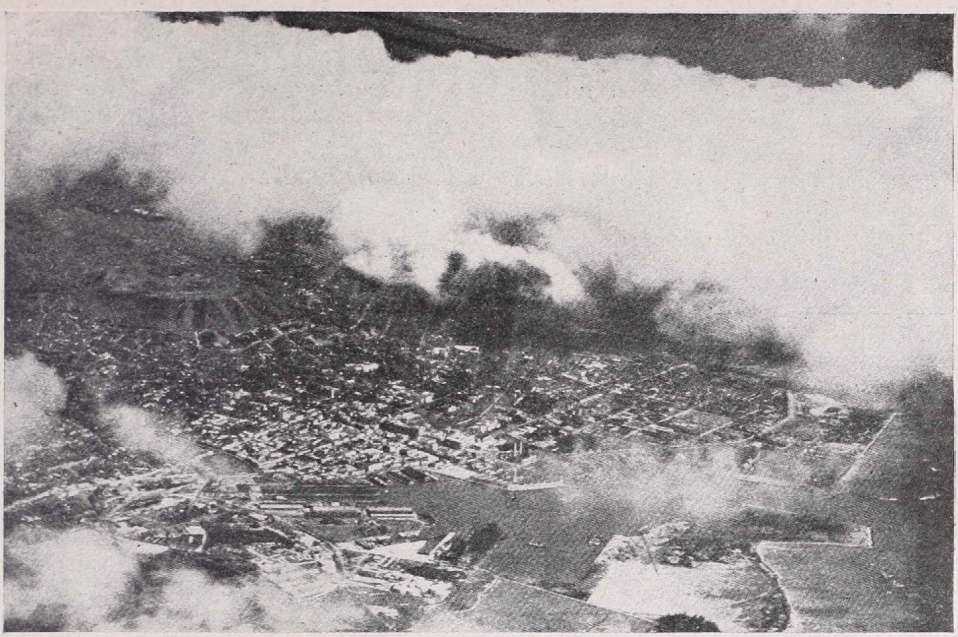

Honolulu látképe, a Hawaii szigetek bő csapadékát szállító esőfelhőkkel.

többet jelent az Egyesült Államoknak mint megerősített flottaállomás. 'Oahu szigetén Honolulutól nyugatnak a kissé megemelkedett korallpart mögött termékeny síkság húzódik a nyugati szomszédságban levő Pearl Harbour (Gyöngy kikötő)-ig. Ebbe a széles természetes kikötőbe csak keskeny csatornán át lehet bejutni, a mögött a kikötő legyezőszerűen szétterül és a meredek part mögött nagyszerűen takart és a tenger felől jól védhető férőhelyet biztosít még a legnagyobb tengeri flotta számára is. Az amerikaiak a természeti adottságokat jól kihasználták és ma ez a kikötő az Únió érdekeinek legerősebb védelmezője a Csendes óceánon.

A szomszédos Honolulu is minden időszerű követelménnyel felszerelt kikötő. Maga a város nagyvárosias és az amerikaiak nagyon büszkek roppant gyorsütemű, ugrásszerű fejlődésére, de a városkép ennek egyelőre nem sok hasznát látja. A széles, gépkocsiktól nyüzsgő pompás utakat a belvárosban felhőkarcolók szegélyezik, de a büszke házóriások tőszomszédságában szegényes házikók szégyenkeznek. Az ellentétek még nem simultak el és ma Honolulu jellegzetesen «fiatal» város. Az elővárosok határozottabban szerencsésebbek, mert pompás zöldelő keretbe telepedtek, a nagyszerű villákat csodálatos parkok övezik, ahol a tavacskákban lótusz virágzik és egészségtől csattannak a pálmák, a banánok és a többi trópusi növény válogatott képviselői. A távolabbi környezet is szebbnél-szebb kirándulóhelyekben bővelkedik, a tengerpart homokjára kifutó hullámokban főként az Únió szerencsés gazdagjainak fiatalsága örvend az életnek.

Bizonyos, hogy a Hawaii szigetek az Egyesült Államok egyik legszebb gyöngye. Sokan vágyakoznak tiszta, napos égboltja alá, sokan a gazdag terményekben is örömüket lelik, de ez a szépség és ez a gazdagság az Únió hatalmas méreteihez viszonyítva mégis gyerekség és apróság, amit nélkülözni is lehetne. Minderről még a legamerikaiasabb szellem is le tudna mondani, de másrészt mindig képtelen megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy Hawaiit, mint a Csendes óceán forgalmának őrét elveszítse.

E miatt ma az Örök Tavasz szigete felett a sötét gondok felhője gomolyog.

INDIA FÖLDRAJZI HELYZETÉNEK HATÁSAI

Írta BAKTAY ERVIN dr.

A világháborúvá terjedt nagy tusa, amely immár a világrészek mérkőzésévé dagad, elérte az ázsiai teret a Távolkeleten. A másik oldalon, a Kaukázus felé mutató német előretörés, ha ebben az irányban eléri Ázsia szegélyét, az előázsiai brit védővonallal kerül szembe. Ez az arcvonal, amelyet az angolok Irak, Szíria és Irán megszállásával teremtettek meg, brit bevallás szerint is «India előretolt védővonala». Bármily nagy távolság és sok, nehezen leküzdhető terepakadály választja is el Indiát Elő-Ázsiától, az angolok szükségesnek látják biztosítását erről az oldalról, tehát nem tartják lehetetlennek, hogy végső eredményben Indiát a tengely előnyomulása is fenyegethetné. S ezúttal Nagybritannia olyan erőfeszítéseket tesz, mint amilyenekre nem szánta el magát, amíg csupán európai harcterekről volt szó. Nyilván rendkívül veszedelmesnek ítéli a helyzetet Ázsia peremén. A Távolkeleten már azzá is vált.

India a brit impérium koronájának nemcsak «legértékesebb gyöngyszeme», ahogy nevezni szerették, hanem a szó szoros értelmében legfőbb alapja a brit hatalomnak. Ha ez az alapkő megrendülne, a brit hatalom épülete kezdene komolyan ingadozni. Ezen az épületen már aggasztó repedések támadtak s az angolok mindent elkövetnek, hogy Indiát megvédelmezzék.

Indiát, tudjuk, páratlanul kihangsúlyozott földrajzi határok veszik körül csaknem minden oldalon. Északon és északkeleten a Himálaja áthághatatlan bástyája nem csak megvédi Indiát, hanem hatásosan el is választja Ázsia belső részétől. Olyan erős ez a válaszfal, hogy India szinte külön világrészként fejlődött, ősidők óta szellemi és gazdasági autarkhiában, majdnem egészen függetlenül az ázsiai földség északi és keleti területeitől. Az óceánba nyúló Indiát tengerek övezik, s ezek évezredeken át megvédték, ma is megnehezítik megközelítését. A földrajzilag élesen és erősen határolt hatalmas területnek tulajdonképpen csak két kapuvidéke van. Az egyik keleten, a másik északnyugaton.

A keleti kapu Hátsó India felé nyílik, a szó szoros értelmében *kifelé*: erről az oldalról a multban sohasem fenyegette Indiát külső ellenség, nem irányult feléje veszedelmes invázió veszélye. Ázsiának keleti és délkeleti részeiben nem volt olyan hatalom, amelynek feszítőereje távoli területek felé irányulhatott volna. Ezért errefelé maga India áraszthatta ki erejének fölöslegét: már az ókorban megindult az indiai kivándorlás Hátsó India, főleg a Szunda szigetek felé. Nem fegyveres hódításról volt itt szó, hanem India fejlettebb, magasabbrendű műveltsége árasztotta hatásait délkeletre. Az indiai eredetű kultúra és világnézet nyomaival itt mindenütt találkozunk, egészen Bali szigetéig. Az indiai szellemiség kiáradó hatása azonban még földrajzi akadályokat is leküzdött: részben a Himálaján, részben a Hátsó Indiát sűrűn barázdáló észak-déli hegysorokon át, ahol hadseregek, nagyobb tömegek nem törhettek keresztül, az Indiában született buddhizmus magasrendű értékeit vitték ki az indus térítők Hátsó Indiába, sőt Kínába, s innen még tovább is, vagy a buddhizmus szentföldjére igyekvő kínai zarándokok tették meg a nehéz utat szellemi kincsekért Indiába.

A keleti kapu tehát tényleg csak kifelé nyílott, India maga nem kapott számottevő hatásokat erről az oldalról. Egészen más azonban a helyzet nyugaton, főleg északnyugaton! India földrajzi határain feltűnő rést ütött itt a természet, s ezzel évezredekre megszabta India sorsát. Ez a kapu, ellentétben a keletivel, *befelé* nyílik, India felé. Nyugat- és Északnyugat-Ázsiát kapcsolja össze Indiával. S Ázsiának ezen a térségein — szintén nagyrészt földrajzi adottságok eredményeképpen — más volt a helyzet: nagy, erős feszítőerejű birodalmak, messzetekintő hatalmak alakultak ki itt, s ezenfelül az Európa és Ázsia határterületein nyüzsgő népcsoportok vándorlása is útirányt talált India felé.

A történelem előtti időkben — senki sem tudja, mikor — azok a népcsoportok, amelyek India alapvető, igazi művelődését létrehozták, maguk is az északnyugati kapun át jutottak oda. Van olyan tudományos nézet, amely az egyébként indiai őslakóknak

vélt dravidákat szintén ősrégi bevándorlottaknak tartja ; valóban sok érv szól amellett, hogy a dravidák ősei ugyancsak Nyugat-Ázsia felől érték el Indiát. Viszont már vitathatatlan tény, hogy a legjellegzetesebb indiai művelődés megalapozói, az indo-árják tényleg északnyugatról jutottak Indiába. Tehát az északnyugati kapun már a történelem hajnalderengése előtt legalább egy, de valószínűleg két nagyjelentőségű idegen invázió árasztotta el ezt a földet.

Az északnyugati kapu az Iráni peremhegységen át nyílik : tulajdonképpen két ajtaja van ennek a sziklakapunak : a Khaibár (Khyber) szoros és a Kábul folyó völgye. Különösen az előbbi jutott döntő szerephez kezdettől fogva. Ettől a kapuvidéktől délre ugyan látszólag még inkább nyitva áll India nyugati határa, Belucsisztánban és az Arab tenger partján, de éppen a földrajzi viszonyok magyarázzák meg, miért nem jutott lényeges szerephez ez a terület a történelem folyamán. A déli Irán felől Belucsisztánon át Indiába irányuló inváziónak óriási terepnehézségekkel kellett volna szembeszállania : vízben szegény sivatagokkal, száraz, kietlen hegyvidékekkel, s ha el is érte volna Indiát, itt az alsó Indus szélesre terjedt, mocsaras torkolattája, ezen túl pedig a nagy Thár sivatag fogadta volna. Hogy ez az útvonal mit jelent, azt Nagy Sándor tapasztalhatta, amikor Indiából visszavonuló seregének egy részével a mai Belucsisztánon és délkeleti Iránon át igyekezett visszajutni perzsiai támaszpontjához : csupán haderejének roncsaival érte el célját, kimondhatatlan szenvedések és nélkülözések árán.

A természet műve, hogy Indiának a szárazföld felől itt legyen a legveszélyesebb kapuvidéke, s ez számtalanszor fel is tárult, hogy idegen hódítók hordáit zúdítsa az északindiai síkságok gazdag földjére. India maga, szintén érthető földrajzi okokból, sohasem gondolt kitörésre : területén mindent megtalált, amire szüksége lehetett és ez a gazdasági «autarkhia» hozzájárult ahhoz, hogy művelődésében, szellemiségében is kitermelje a maga értékeit, idegen hozzáadásnak nem érezve szükségét. Az északnyugati kapu nem India figyelmét terelte külső, távoli tájakra, hanem megfordítva : más, idegen erőket terelt végzetes erővel India felé. S ebben megint a természeti, földrajzi adottságok mondták ki a döntő szót : India gazdagabb, termékenyebb, több lehetőséget nyujtó volt, mint a tőle északnyugatra vagy nyugatra fekvő ázsiai vidékek. «Kincses India» nemcsak az újkor nyugati tengerjáró népeinek szemében csillogott ellen-

«India kapuja» a Khaibár szoros részlete.

állhatatlan hivogatással, hanem már az ókorban messzeföldre árasztotta természetadta vonzóerejét. India, mint valami óriási delejvas, népei akaratának ellenére is, elkerülhetetlenül vonta-húzta maga felé a távoli nyughatatlan erőket.

S ilyenekben sohasem volt hiány. Időszámításunk kezdete körül, amikor Indiában már évezredes, eredeti indus kultúra — dravida elemekkel vegyült indo-árja művelődés — terjesztette ki nagyszerű eredményeit erre a kisebb kontinensre, Iránban nagy erőre fejlődött a perzsa hatalom ; Kirosz Kr. e. a 6. században áttört India kapuján és birodalmát az Indusig terjesztette ki, mi több, a perzsa műveltség hatásai átlépték a folyamot és az Öt Folyó Földjén át Kasmirig hatoltak. A szétomlott perzsa hatalom örökét a fiatal macedon hódító, Nagy Sándor vette át, s a régi perzsa jogigény képviselőjeként Indiába vezette hadseregét Kr. e. a 4. században. Ez az erő — az első európai sereg! — ugyancsak az északnyugati kapu kettős ajtaján hatolt be Indiába. Az európai nyugat ekkor lépett először közvetlen kapcsolatba Indiával : Megaszthenész, Szeleukosz Nikátornak, Nagy Sándor utódának követe elsőül számolt be Indiáról, csiszolt hellén elméje bámulva látta India nagyságát, szellemi és anyagi alkotásainak gazdagságát. Az ő híradása óta a nyugat tudatában gyökeret vert «Kincses India» hivogatása. A görög hódítás után alig két-három évszázaddal Közép-Ázsiában összetorlódott a hatalmas hún-török népvándorlás tengere. Ennek több erős hulláma India felé vette útját, szintén a Khaibár kapuján keresztül. A hún-török-mongol áradatok több hullámban követték egymást, évszázadokon át.

Mindez azonban csak átmeneti hatás maradt, mindegyik invázió — mint valami árvíz — lerakta hordalékát India földjén, egyre tarkábbá téve India néprajzi képét, egyre több idegen eredetű műveltség-elemmel keverve az eredeti indiai kultúra televényét, de áradatukat magába szívta az indiai föld s mindent magába hasonított, amit az hozott. Ahhoz, hogy a nyugat felől érkező idegen hatások a maguk sajátos mivoltát megőrizve gyökeret verhessenek Indiában, olyan erő és olyan izmos szellemiség kellett, amely felvehette a versenyt India beolvasztó hatásával. Ezt az erőt az iszlám hozta létre.

De még mielőtt az iszlám hullámai elárasztották volna Ázsia nyugati felét, India már régen kapcsolatba jutott a nyugat életével. Igaz, hogy egyelőre még csak közvetve. A Római birodalom kalmárai megteremtették az összeköttetést Kína kereskedelmével, létrejött a nevezetes «Selyemút», Indiától északra, s az áruk kicserélésének pontján, Kelet-Turkisztánban keletkezett telepeken Kelet és Nyugat érintkezett. Ide torkolt be India karaván kereskedelme is, amely főleg az északnyugati kapun keresztül vitte ki termékeit. Így jutottak el India javai Európába. Ázsia nyugati vidékeire már jóval régebben eljutottak a vöröstengeri és perzsaöbölbeli hajós- és kereskedőnépek jóvoltából. A Bibliában, amikor leírja a Salamon templomának építésekor felhasznált anyagokat, olyanok is szerepelnek, amelyek csak Indiából kerülhettek, s a Biblia-említette Ophirt az indológusok már régen az indiai Abhirával vélték azonosíthatni. A Nyugatrómai birodalom összeomlása után Bizánc vette át a kínai és indiai kereskedelem közvetítésének ellenőrzését. S a kapcsolat fenn is állt mindaddig, amíg az iszlám, Kr. u. a VIII századtól kezdve, ki nem terjesztette hatalmát délnyugati Ázsiára és áthághatatlan falat nem emelt Kelet és Nyugat közé. A muzulmán népek és hatalmak féltékenyen elzárták az utat Ázsia felé ; ebben kereskedelmi érdekek is szerepet játszottak, mert azontúl muzulmán kalmárok közvetítették India s általában a Kelet javait nyugat felé. De «Kincses India» bíztató hívása csak elhalkult, nem némult el. A levantei és itáliai tengerpart kereskedővárosai — gazdag és befolyásos települések, nem egyszer városállamok — nem tudtak belenyugodni abba, hogy csak a muzulmán kalmárok közvetítésével jussanak hozzá kelet áruihoz, hiszen a muzulmán világ valósággal monopóliummá tette ezt a kereskedelmet és ennek megfelelően kénye-kedve szerint szabott árakat. Ma már tudjuk, hogy mind a keresztesháborúk, mind a középkori felfedezőutak vállalkozásai mögött nem utolsó sorban az a törekvés is állt, hogy vagy áttörjék az iszlám válaszfalát, vagy északon, a Fekete tenger és a Kaspi tenger mentén keressenek új kapcsolatot Belső- és Kelet-Ázsiával. Ezeknek a merész vállalkozásoknak volt egyik első kiemelkedő hőse a mi Julián barátunk is, míg végre Marco Polonak sikerült eljutnia a legendás Kathájba, Kínába, sőt hazatérőben Indiát is érintette. Mindez tágította a nyugati tudás határait, de nem törhette át a muzulmán védőfalat. S így, amikor a

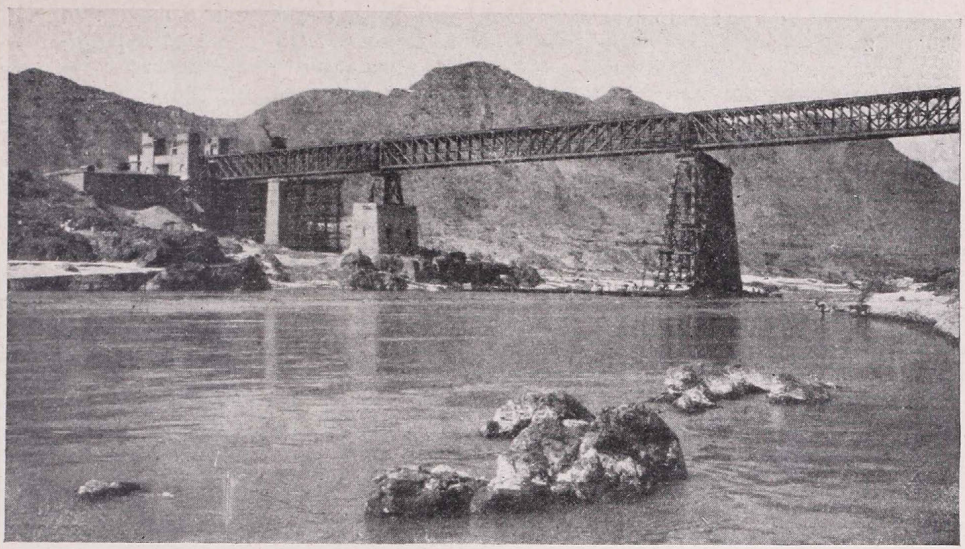

Az afghán határig vivő vasútvonal hídja az Indus folyamon.

középkor végén a déleurópai hajósnépek, felhasználva a hajózás új vívmányait, pl. az iránytű feltalálását, merészebb vállalkozásokra kezdték rászánni magukat, «Kincses India» s általában a «Fűszeres Kelet» ellenállhatatlan hivogatásának volt köszönhető még az is, hogy a Japánt és Indiát kereső Columbus felfedezte Amerikát! Vasco da Gamának sikerült megtalálnia a víziutat Indiába, s ezzel megkerülte a muzulmán válaszfalat : közvetlenül, végig tengeren, Afrikát megkerülve érték el a portugál hajók Dél-Indiát. Csaknem nyolcszáz év után ismét helyreállt a közvetlen kapcsolat Nyugat és India közt.

Igaz, ezúttal nem India északnyugati kapuján kopogtatott be az új idegen befolyás, hanem a tenger felől. De ennek éppen az volt az oka, hogy a szárazföldi kaput nem lehetett megközelíteni. A tenger vált a messzetekintő nyugati népek új, igazi országútjává ; s ebben a kelet, nem utolsó sorban India felé irányuló mohó vágyakozás igen fontos szerepet játszott. Így nyúlt bele India — anélkül, hogy tudott volna róla — Európa fejlődésének folyamatába.

De közben, még a középkorban, Indiát is elérte az iszlám nagylendületű előretörése. Ezúttal is több hódító hullám követte egymást és India északi fele már a XI.—XII. századtól kezdve muzulmán birodalmak tere, míg aztán a XVI. század elején az utolsó muzulmán hódító, a mogul sereg tört be az északnyugati kapun. A Mogul birodalom a XVIII. század elejéig India tekintélyes részét alávetette fennhatóságának. Az iszlám hatása, mely szintén nyugat felől jutott oda, már olyan határozott és öntudatos erőt jelentett, amelyet a régi hindu India nem küszöbölhetett ki és nem hasoníthatott magába többé. Mint mindig, India sorsának alakulását ismét döntően befolyásolta az, hogy nyugat felé áll nyitva a területe.

És ha az európai újkor hódítónépei nem is a szárazföld felől érték el Indiát, törekvésük mégis elképzelhetetlen lett volna, ha Indiát a földrajzi helyzet nem a nyugattal hozza sokszor nem kívánt, de természetrendelte kapcsolatba. Hiszen láttuk, hogy ez a földrajzi adottság irányította a hódítókat India felé már az ókorban, s ez tette lehetővé, hogy «Kincses India» igézete nyugat felé elterjedjen s az idők teljességében parancsoló erővel megüsse az újkori Európa nagy hajósnépeinek fülét is.

A tengeren át egymást követő nyugati hódítók — portugálok, hollandusok, angolok és franciák — ezt az ősi hivogatást követték azon az úton, amely eleinte egyedül állt nyitva előttük, majd pedig legolcsóbb és legjárhatóbb útjuknak bizonyult. Termé-

szetes folyamat volt ez ; csupán az útvonal változott meg, de a tény megmaradt : Indiát a földrajzi adottságok kényszerű erővel a nyugattal hozzák természetes kapcsolatba.

Amikor az angolok a Mogul birodalom összeomlását követő zavarosban halászva, páratlan szívóssággal és éppen a földrajzi helyzet okos felismerésével fokról-fokra elfoglalták Indiát, — a XVIII. sz. közepétől a XIX. sz. közepéig — a földrajzi helyzettel eleve meghatározott sors beteljesült és azelőtt elképzelhetetlen mértékben vált valóra. India szervesen, minden gazdasági idegszálával összekapcsolódott nyugattal, — Anglián keresztül és nem szíves-örömest ugyan, de elszakíthatatlanul. A brit uralom a kapcsolatot — önző célokkal bár — annyira megerősítette, hogy ezidőszerint India léte, megélhetése már elképzelhetetlen a nyugattal való kapcsolat nélkül. Egész kivitele, elenyészően csekély kivétellel, nyugat felé irányul, behozatalában is a nyugatra van utalva. Éppen a brit ellenőrzés folytán elsősorban nyersanyagtermelő terület maradt, ipara még távolról sem elegendő önellátására. Egész szervezete arra van alapozva, hogy kénytelen-kelletlen együttműködjön a Brit birodalommal, mert a gazdasági kölcsönviszony a brit kereskedelemtől és ipartól teszi függővé megélhetését.

Rendkívül erős szálak ezek, s a gazdasági törvényszerűség folytán akkor is eltéphetetlenül feszülnek India testére, ha egyébként érzése szerint nem tartja feltétlenül kívánatosnak a Brit birodalommal való szerves kapcsolatot. De a helyzet ma mégis más, mint akár még a világháború idejében volt. Mert azóta Ázsia nagy lépéseket tett előre. Ma már van ázsiai nagyhatalom, amelynek határozott ázsiai célkitűzései vannak és ereje is, hogy ezeket előrevigye : Japán. A világháború után a japáni ipar nagy eréllyel kezdte elárasztani termékeivel az indiai piacot, s az angolok, ha nem nézték is ezt szívesen, bajosan akadályozhatták volna meg, hiszen éppen ők a «szabad verseny» elvének képviselői . . . Más államok ipara is egyre nagyobb teret foglalt el Indiában, így különösen a német, s ez is egyik oka volt annak, hogy az egy évszázadra letepertnek hitt Németország gyors megerősödése aggodalommal töltse el a Brit birodalom haszonélvezőit. És a világháború óta India is felébredt, egész Ázsiával együtt. 1914—1918 világégése végleg megsemmisítette az «európai fölény» legendáját keleten. Rendkívül erős a törekvés Indiában, hogy a honi ipar minél nagyobb mértékben feleslegessé tehesse a brit behozatalt, s minél jobban felhasználhassa az azelőtt kivitelre kerülő honi nyersanyagokat. Az indiai nemzeti mozgalom is, noha nem elég erős ahhoz, hogy a lefegyverzett és kiszolgáltatott Indiát eredményesen talpraállíthassa az idegen uralom ellen, elég nagyot fejlődött ahhoz, hogy a nemzeti öntudatot és a nemzeti gazdasági törekvéseket jelentékeny tényezőkké tegye. És a jelen háború, ha mégannyira leplezik is a való tényeket, kétségtelenül megingatta azt a hitet Indiában, hogy a brit hatalom sebezhetetlen. A legújabb fejlemény pedig, a japáni erők megjelenése Burma határán, kétségtelenül mély hatást tesz India népére. De Japánnak óriási feladatokkal kell szembenéznie : előretörése még aligha fog India felé fordulni, egyelőre csak Burma és a Kínába vivő «burmai út» ellen irányulhat. India óriási területe ellen nem indulhat hatásos támadás csupán a keleti kapuvidék felől, amíg északnyugatról semmisem fenyegeti India biztonságát.

De ha valóra válik az a már nem elképzelhetetlen lehetőség is, hogy az Indiát védő brit arcvonal kénytelen lesz megütközni Elő-Ázsiában a tengelynek eleddig mindig diadalmas erejével, akkor India közvetlenül megérzi ősi sorsának újabb, talán mindennél döntőbb beteljesülését : hogy sorsa összefonódott a Nyugattal, s a nyugati erők egyensúlyában beállható változások belenyúlnak az ő életébe is. Mert mindezeknek az előfeltételeit mérhetetlen időkkel ezelőtt megváltozhatatlanul földjének felszínére írta a természet keze, amikor Indiát úgy építette fel titokzatos erőivel, ahogyan a térképen látjuk.

SINGAPORE

Írta GELETA JÓZSEF

1923-ban az angol parlament 9½ millió angol font sterlinget szavazott meg Singapore tengeri bázis kiépítésére. 253 képviselő szavazott a javaslat mellett, 94 ellene. Az ülésszakon Anglia tőkés világának két irányzata verekedett meg. Az egyik csoport nem látott más célt, mint a Ruhr-vidékét és vele Németország teljes megsemmisítését; a másik csoport a tengeren túl, különösen a Távolkeleten volt érdekelve. Nem utolsó sorban a hollandindiai gyarmatokon. Ennek a csoportnak kulisszák mögötti mozgatója volt az úgynevezett Royal Dutch Shell.

A parlamenti vitában az admiralitás első lordja kijelentette: hogy az utóbbi tíz esztendőben Anglia távolkeleti és csendesóceáni érdekeinek, hatalmának védelme kizárólag Japán jóindulatára volt bízva. Ugyanakkor felteszi a kérdést, hogy egy magát valamire is tartó hatalom rábízhatja-e érdekei védelmét egy más hatalom jóindulatára? A tengerészet parancsnoka tovább megy, megjegyzi, hogy a singaporei bázist majd Amerika is használhatja.

Érdekes előzménye a singaporei bázis megépítésének az 1922-ben létrejött washingtoni megállapodás 19. §-a, amelyben felsorolják a Csendes óceán partjainak hatalmait és meghatározzák, hogy ezeknek a hatalmaknak a területein, a védelemre szánt összegek, beleértve a parti védelem eszközeit is, nem léphetik túl a szerződéskötés pillanatában fennálló költségvetések összegét. A 19. § értelmében a statusquo fenntartandó Hongkongban és az összes brit szigeteken a keleti hosszúság 110. meridiánjától, kivéve az angol Canada, New Zealand és Ausztrália csendesóceáni partjait.

Az első pillanatra meghökken az ember: ha így határoztak a hatalmak, köztük Anglia is 1922-ben miként lehetett akkor, hogy Anglia már 1923-ban 9½ millió angol fontot szavaz meg a singaporei bázis megépítésére?

A dolog érthető. A washingtoni határozat aláírói nem tudták ezt megakadályozni. Singapore 6°-kal fekszik nyugatra a megállapított 110-es keleti hosszúságtól, Singapore nem sziget, félszigeten fekszik az angolok szerint. Anglia tehát nem sértette meg a washingtoni egyezményt, sőt azt betű szerint betartotta.

A singaporei bázis kiépítése csakis az U. S. A. és Anglia előzetes megegyezése alapján létesülhetett. A harmadik fél — Japán — kézzel-lábbal tiltakozott ellene, mert Singapore kiépítése kizárólag Japán ellen irányult. Ezt maguk az angolok is bevallották.

A parlamenti vitában a munkáspárt interpellált. Feltette a kérdést: ki ellen építik ki Singapore-t, Amerika vagy Japán ellen? A konzervatív párt embere válaszolt: «Japán erősödik. Nem tudjuk megjósolni, hogy a hatalmak között tíz év mulva milyenek lesznek az erőviszonyok, éppen így nem vagyunk bizonyosak afelől, hogy Japán ma uralkodó pártja megmarad-e addig a kormányon. A singaporei bázis azonban végeredményben nagyon hasznos lehet még az U. S. A. részére is. A Fülöp-szigetek védelme szempontjából.»

Ha ez nem volt elég világos válasz, s nem értette volna meg mindenki, úgy Lord Grey a felsőház július 12-i ülésén minden kétséget kizáróan nyilatkozott: «A Csendes óceánon csak két nagyhatalom van: Japán és Amerika. Singapore kiépítése nem irányul Amerika ellen. Mi japáni háború valószínűségével számolunk és ez a háború faji háború lesz. A sárga faj ellen pedig Amerika velünk fog harcolni.»

A japán közvélemény azonnal felzúdult Singapore kiépítése ellen és lapjaik erőteljesen hangsúlyozták: «Singapore kiépítése végleg megsemmisíti a washingtoni egyezmény határozatait. Nem tudunk hallgatással elsiklani ilyen tények felett, érezzük a fenyegetést és szeretnők, ha Anglia és Amerika népei komolyan felfigyelnének erre.»

Anglia és Amerika valóban felfigyelt. Angliában megindult a sajtóhadjárat Japán ellen. A jelszót Robertson Scott kürtöli szét: «Az egész világot bejártam, de nem találtam olyan népet, mely hitt volna a japán kormány szavában vagy szerette volna a japániakat. A japániak éppen oly gyűlöltek, mint a németek. De lehet, hogy még nagyobb mértékben. Attól eltekintve, hogy nincs a földnek olyan része, ahol japáni szavának

hitelt adnának, a japánit útálják és megvetik a szomszédai. A japániak a Távolkelet németjei.» Ebből világosan kitetszik a félreérthetetlen fenyegetés: Japánt éppen úgy tönkre kell tenni, mint Németországot, hogy soha többé fel ne támadhasson.

*

Ennyit tudtam Singapore-ról, amikor elhatároztam, hogy megnézem azt a híres várost, ahová az angol lordok mindenáron be akartak építeni 9 és ½ millió font sterlinget, a japániak pedig tiltakoztak ellene, holott az angolok egy pennyt sem kértek erre tőlük.

1926 őszén valósíthattam meg tervemet. Október 4-én Takuban felszálltam az «Albert Vögler» német hajóra. Végigjártuk a Csili és Koreai öblöt, megnéztük Dairent, Port-Arthurt, Csifut, Cinn-Táot, Sanghait, Hongkong-t, Vampu-t, Cantont, Manillát. Feltűnő volt az egész vonalon egynéhány angol, amerikai, japáni hadihajó és rengeteg japáni kereskedelmi hajó. Sanghaiban öt amerikai tiszt került a hajóra, Manillába utaztak. Tíz napig voltunk együtt. Vezetőjük egy őrnagy, legfiatalabb tagjuk egy hadnagy. Valamennyiük útifelszerelése töméntelen utazótáska és fejenként 1—1 rettenetesen kifestett fiatal hölgy.

Érdekes útitársunk a legendáshírű von Müller fregattkapitány, aki a világháborúban egyedül járta a tengereket s jó néhány ellenséges hajót küldött a tenger fenekére.

Singapore előtt olajat kellett felvételezni a hajó kazánjai részére. Az olajat Borneo szigetéről Miriben kaptuk. Azt hittem, az olajat a kikötőben vesszük fel, s Borneo földjére is rátehetjük a lábunkat. Nagyon tévedtem. Három mérföldnyire a parttól a nyílt tengeren meg kellett állnunk. A partot idegen hajó három mérföldnyire sem közelítheti meg. S ezt az angolok komolyan gondolják. Távcsövön világosan láttam egy üteg felénk tátongó ágyúcsöveit. Ez volt, amit láthattunk. A komolyabbik felét — rejtett ütegét legföljebb csak hallhattuk volna — ha akadt volna olyan bolond vagy vakmerő hajóskapitány — aki Miri kikötőjébe akart volna beszaladni.

Az első komoly figyelmeztetés Singapore előtt!

Október 28-án érkezünk meg Singapore-ba, a kereskedelmi kikötőbe. Nagyobbacska

Singapore: a botanikus kert részlete.

Maláj falu Singapore környékén.

dombok, egy-két ház a fák között, a tengerparton óriási raktárépületek, tele minden eresz, minden tető a singapore-i verebekkel. Ez a veréb azonban nem is veréb. Valami csókanagyságú fekete tollú vörös csőrű madár. Ezer meg ezer. Tele a kikötő környéke vele. Verébnek — singapore-i verébnek hívja az öreg Ziegelmayer kapitány. Éktelenül lármáznak. Kimegyünk a partra. Egy teherautó száguld el mellettünk. Rettentően büdös lesz tőle.

Mi ez?

Nyers gumi.

Hát ilyen bűz is ritkán ütötte meg az orromat életemben. Pedig a hadifogság eléggé megedzette az orromat a kellemetlen szagok irányában. Taxival megyünk be. Filmszerűen változnak a képek: Sir Stamford Raffles, Singapore megalapítójának hatalmas szobra, Gantong szép lánchídja, a Raffles-könyvtár épülete, a kormányzói palota, a malájok hosszú bazársora, sok szembejövő zebutaliga, a botanikus kert nagy oszlopos nyilt bejárata.

A botanikus kert valóban pompás. Ázsia egyik legszebb botanikus kertje. A kert jó néhány hold területű. Hatalmas tó előtt állunk. Húsos, vastag olajoszöld, nagy, gömbölyű levelek fekszenek nyugodtan a víz síma tükrén. A levelek között élénkszínű tavi rózsák virítanak. A parton az utak mentén pálmák, ritka, előttem ismeretlen, életemben először látott cserjék, fák kövér lombja zöldül. Az utakon a tó mögött húzódó erdőben, a pázsiton száz meg száz majom visít, fütyül, szaladgál. Az egész kert tele van velük. Sok majom mintha felfújt hassal ugrálna a fákon. Ezt már megnézzük! Mi ez, ezek kétfarkú majmok? Dehogy! Két majom, a mama meg a gyerek. A kis majomkölyök nagy, hosszú lábával átkarolja az anyja testét, s az anyja hasához húzódik, mereven odatapad. Csak a kis pofáját mozgatja ide-oda. Ezt az együttest néztem én kétfarkú majomcsodának.

Egész nap bolyongunk a városban, de a 9 és ½ millió fontsterlinges bázis építéséből nem látni semmit sem. Von Müller kapitány megjegyzi: «Abból nem is fog látni semmit.»

Másnap kirándulok a környékre, Johore-ba. Ez is tenger partján van — s talán útközben mégis csak látok valamit a 9 és ½ millió font sterlingből — vigasztalom magam.

Hiú remény volt!

60 km-rel szalad a kocsi Singapore-tól aszfaltos autóúton. Hegynek fel, hegyről le.

Mindenütt erdő: gumifaerdő. Sűrűn ültetett gumifasorok. Leállítom a köhögő öreg Fordot — éppen a gumifa nedvét gyüjtik. A munkaerők oszlopát munkafelügyelő kíséri. Minden fa kérgén spirális bemetszés fut le, a bemetszés vonalán lassan szivárog a fa tejszerű nedve emberderék-magasságig, ahol apró porcelláncsészékben fogják fel a nedvet. A csészéket naponta kiürítik és vödrökben a telepre viszik. A telepen már adagolják, téglaalakú formákba öntik s itt ruganyos, piszkos, szürke, bűzös, valóban nyers gumivá kocsonyásodik össze.

Amit mi ismerünk nyersguminak — az már tisztított, mosott, hengerelt lemezgumi — világossárga színű s egy közönséges orr nem is érzi büdösnek. Gyártása nagyon egyszerű mechanikai megdolgozása a nyers guminak.

A gumitelepek 60%-a kínaiak tulajdona.

Már 20 mérföldet szaladtunk. Hatalmas csővezeték húzódik földrefektetve az úttal párhuzamosan, aztán jobbra fordul, nekiszalad az útnak, áthajtunk rajta, jobboldalunkon leszalad egy völgybe és az erdőben eltűnik.

Mi ez? talán a 9 és ½ millió font sterling egyik része?

Lehet, — mondja von Müller — ez Singapore vízvezetéke.

Gumifaerdők, sziklás partú zúgó patakok, telepházas, cölöpökre épített villák, kis malájkunyhók, orrunk előtt a szürkésfekete aszfaltút csíkja.

Ezt látjuk Johore-ig.

Johore-ban mohamedán világ fogad. Az uralkodó is szultán. A mecset kívülről ízléstelen, ügyetlen angol majmolás — belül nagyszerű mohamedán világ. Félhomályban tartott, fehér márványpadlójú nagy imaterem — ahol csodás vázákból illatos füst száll a mennyezetnek. Belső berendezése egyetlen remekművű, arabeszkekkel díszített szószék és néhány csodás szőnyeg.

A mecset fürdője a bejárat előtt, márvánnyal csempézett nagy vízmedence, kristálytiszta kékeszöld vízzel. A medence párkányán tiszta gyékényszőnyegek futnak végig.

A város üzleti része messze elmarad Singapore fényes kereskedelmi negyedétől. Látszik, hogy az angoloknak nincs kereskedelmi érdekeltségük itten. A tengerparton pálmaerdő tövében szerényen húzódnak meg a malájok cölöpházai. A szultán európai ízlésű nagy palotája hivalkodóan tűnik szembe egy kis magaslaton. Itt már látszik az angol érdekeltség. A szultán úr bizonyára zsebrevág egypár ezer «angol» font sterlinget évente, azért, hogy Johore szultánja el méltóztatott fogadni Angliától azt az önzetlen gesztust, hogy az angolok minden nem kihívott támadással szemben Johore-t megvédik.

Ez persze Johore-ul van mondva. Angolul sokkal egyszerűbb: kereskedelmileg nem érdekel, a 9 és ½ milliós Singapore-t védi, s ezért kell nekünk.

Október 30-án a múzeumot nézzük meg. Egy kis domb lábánál van a völgyben. A bejárat propaganda. Két kis ágyú. «A világháborúban németektől zsákmányolt ágyúk». Nézzétek malájok, boldog múzeumlátogatók, ilyen ágyúkkal merték a németek a mi birodalmunkat, az angol világbirodalmat megtámadni. Percekig állok a kis ágyúk előtt, érzem, hogy ez a propaganda engem is pofonüt. Ilyen ócska trükkökkel gyaláznak meg minket, a világháború áldozatait. Szórakozottan nézem végig a múzeumot, nem tudok másra gondolni, mint a két kis ágyúra.

Október 31-én feleségemmel járom a várost. Vásárol. A batikolt selymektől nem tud megválni. Meg kell venni. Jó férfiszokás szerint bosszankodom, hogy üzletből-üzletbe járunk végig egész utcasorokat. De aztán engem is érdekel. Angol városban vagyok, de angol kereskedőt még nem látok. Kínaiak, indusok, malájok a kereskedők. Lerí a képünkről, hogy idegen emberek vagyunk, az árakat csillagászati számokban mérik, alkuszunk addig, míg szerintük már nagyon ráfizetnek. Minden második üzletben kínai a gazda, meg az egész személyzet. Nagy az öröm ezeknél a jó embereknél, amikor kínaiul beszélek velük. Persze az öröm azért nincsen egyenes arányban az árakkal...

Hol vannak itt az angolok? kérdem az egyik kínait. Az angolok — mondja — kérem, nem is látják itt az árut, ők csak vesznek és adnak a különböző elnevezésű office-kben. Az áruelosztással mi, kínaiak foglalkozunk. Itt az angolok csak matrózok, tisztek, hivatalnokok, bankárok és kereskedelmi megbizottak.

Elvezettel szürcsölöm az igazi hazai jó kínai teát, mikor nagy bocsánatkérésekkel megkérdezi tőlem az öreg, hogy a feleségem nem kínai-e?

A nagyapja kínai — mondom — Cseifuból. Az öreg arcán a szabványos kínai mosoly igazi örömmé változik.

Tényleg? Hiszen akkor földiek vagyunk. Én is Cseifuból jöttem ide a világháború idejében. Kiderül, hogy a Cseifuban maradt rokonságomat ismeri. Persze abban a percben kicseréljük névjegyeinket. Mr. Li-Jun-Fa az új ismerősöm. Ettől már meg merem kérdezni, hogy hová rakták be az angolok a 9 és félmillió font sterlinget.

A hegyekbe meg a kikötőbe! De ő sem tud többet, pedig — amint megjegyzi — nagyon sok kínai kulit hoztak ide az angolok dolgozni. Persze táborokban laktak s vissza is szállították, amint elvégezték a munkájukat.

November 1-én délelőtt csodálatos tiszta az ég, ragyogó a Nap, tiszta a tenger. Az Albert Vögler körül cirkál vagy egy tucatnyi lehetetlenül keskeny, de hosszú lélekvesztő, megtelve ágyékkendős búvárokkal.

Ott könyörögnek a hajó korlátja alatt: dobjanak be a tengerbe pénzt — ők kihozzák. Azt persze nem mondják, hogy — meg is tartják, de hát ezt úgyis tudjuk. Bedobok egy nagy rézpénzt. A maláj elkapja tekintetével — de nem ugrik utána.

Silvér! Silvér! — kiáltják fel a hajóra. Rendben van. Lerepül egy tízcentes. Az egyik maláj utána ugrik. A tízcentes pörögve ereszkedik le. Látni, annyira tiszta a víz. A maláj utána, mint a hal. Eltűnnek mind a ketten, de rövid idő mulva felbukik a maláj feje, ráfekszik a csónakja oldalára és átdobja magát a csónak peremén. Úgy puffan, mint egy zsák. Felül. Széttárja karjait, úgy látszik, nem találta meg a 10 centet. S mikor csodálkozva nézünk rá, elneveti magát és nagy diadallal húzza elő a 10 centet az ujjai közül. Kisleányom meg a feleségem tovább szórakozik velük. S látom, van közöttük olyan ügyes is, aki három egyszerre bedobott pénzdarabot is felhoz a tengerből.

Este felszedték a horgonyokat, otthagytuk Singapore-t. Öt napig jártam a várost, kimentem a környékre is. A 9 és félmilliós erődítésekből bizony nem láttam semmit.

De az úton annál több japáni hajót láttam. Nem volt nap, hogy ne találkoztunk volna egypár japáni hajóval a nyilt tengeren és nem volt kikötő, amelyikben ne állott volna legalább féltucat japáni hajó.

Napolyból kirándultunk Pompeibe, s a nagy Amfiteatrum kőpadjain mellettem vagy 17 fiatal japán turista ragyogó barna szemekkel nézte a Vesuvio ormát. Akkor úgy éreztem, hiába építettek be az angolok 9 és félmillió font sterlinget Singapore-ba . . .

IRODALOM

Josef Frank: *A Vadnyugat úttörői.* «Ismeretlen világok» sorozat. Athenaeum kiadása. Budapest, 1941., 168 old., 19 kép, 2 térkép.

A német szerző Amerika hőskorának, a nyugat felé előnyomuló «határvidéknek», a Vadnyugatnak legkiemelkedőbb alakjait vonultatja fel könyvében, Robert de la Salle-tól Buffalo Bill-ig. Ennek a valóban regényes, színes, érdekes és mozgalmas korszaknak a leírása, a jellegzetes, különös főszereplők élettörténetén keresztül, tagadhatatlanul vonzó olvasmány. A megírás módja is alkalmas arra, hogy az olvasó érdeklődését lekösse. Fogyatékossága inkább abban van, hogy túlságosan könnyed stílusban s nagyon is vázlatosan mondja el az eseményeket, vagy jellemzi a szereplő alakokat. Ez a kor, eseményeivel és hőseivel együtt, olyan érdekes és mozgalmas volt, hogy bízvást kétszer akkora terjedelemben is meg lehetne írni a történetét s akkor nem maradnának hézagok és nem vesznének el olyan jellemző és megkapó részletek, amelyek a könyvben szereplő alakok életében legalább olyan fontosak voltak, mint azok, amelyeket a könyv megemlít. Sajnos, az illusztrációk csak részben alkalmasak arra, hogy a szöveget megvilágítsák; a hasonló féligmeddig történelmi munkában szívesen láttunk volna egykorú képeket is, aminők nagy számban találhatók az erre a korra vonatkozó külföldi munkákban.

A fordítás Máthé György munkája, jóízű, magyaros és hű. *B. E.*

Salvador de Madariaga: **Columbus Kristóf.** (Angolból) fordította György Tamás. Athenaeum. 1940. 392 lap. Ára 7.20 pengő.

Regényes korrajz. Érdekes, mint a ma olyannyira kedvelt életrajz-regények. Szerzője, a világhírű spanyol államférfi, a nagy-

készültségű tudós történetíró elmélyedésével merül bele a kor krónikásainak irodalmába, bőségesen idéz Columbus naplójából, leveleiből. Forrásműveinek gazdag anyagát páratlan leleményességgel és tájékozottsággal csoportosítja. Hősét élő-elevenen állítja elénk, korának gyermekeként, kimagasló erényeivel és hibáival. De nemcsak Columbust, száz meg száz kortársát is föltámasztja sírjukból, szinte testi közelségben érezzük őket magunkhoz.

A Columbus-irodalom rengetegében már-már reménytelenül eltévedő olvasó hálás lehet ezért a mindvégig lebilincselő, színes olvasmányért. Madariaga adatainak bonyolult tömegében is áttekinthető tömörséggel foglalja össze mindazt a történeti tudnivalót, amely eligazíthat bennünket, hogy nyomon kövessük az eseményeket, megértsük azok hátterét, összefüggését és indítékait.

Madariaga könyvének eredeti újszerűsége, hogy minden mondanivalóját egyetlen cél szolgálatába állítja : azon buzgólkodik, hogy kimutassa Columbus zsidó származását. Eddig is olvastunk egyet és mást arról, hogy Columbus közvetlen ősei *spanyol zsidók* voltak, a nagy tekintélyre és hatalomra emelkedett *marranos*-ok (áttértek) közül való. Ez a bizonyítás nemigen sikerült a tudós szerzőnek. Szenvedélyes hévvel egybezsúfolt érvei óvatossá tesznek, mihamar rátapintunk mohó érvelésének gyönge pontjaira. Hogy csak egyet említsünk ezek közül : a *korszellem ismeretében* — amelyet pedig épen ebből a mesterien megrajzolt korrajzból merítünk — lehetetlen elfogadnunk meggyőző érvnek azt, hogy Columbus zsidóságát az *aranyra való szomjúsága* is igazolja. Ilyen okoskodással Cortést, Pizarrót és a többi conquistadort is megtehetnők zsidónak.

A 32 fejezetre osztott könyv *tartalomjegyzék* és névmutató *nélkül* jelent meg. Ez a fogyatékossága rendkívül megnehezíti a tájékozódást ebben a sokfelé elágazó, szinte nyomasztóan gazdag munkában.

Halász Gyula.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

A világ középhőmérséklete.

A svéd földrajzi társaság múlthavi ülésén Henricsson, a neves klimatológus most készülő tanulmányából olvasott fel részeket, — írja a Nya Dagligt Allehanda — amelyek közül különösen a középhőmérsékleti átlagszámítások keltettek nagy érdelkődést. A svéd tudós többek között a következőket mondotta : Mivel a szárazföld és vízterületek eloszlása a két féltekén egymástól eltérő, tekintve, hogy a déli félteke, mint tudjuk, nagy részben vízből áll, míg az északi féltekén a szárazföldi rész az uralkodó — a hőmérsékleti ingadozások is ennek megfelelően alakulnak. Köppen számításai alapján a következő eredményre jutottam : Az északi félteke évi átlagos középhőmérséklete +15·2° a déli félteke középhőmérséklete évenkénti ugyancsak tizenkét átlagszám alapján +13·3°. Az egész világ évi átlagos középhőmérséklete tehát +14·3°. Az északi félteke, mely nagyobbrészt szárazföldből áll, bár nagyobb hőmérsékleti ingadozásoknak van kitéve, évi átlagos középhőmérsékelete mégis +1·9°-kal magasabb a déli féltekénél. Az északi félteke legmelegebb hónapja a július, amelynek középhőmérséklete +22·5°, leghidegebb hava pedig a január +8·2° kal. Az északi félteke maximális és minimális középhőértékei között tehát +14·3° eltérés mutatkozik.

Ezzel szemben a déli féltekén az év legmelegebb hónapja a január +17°-kal, leghidegebb hava pedig a július +9·9°-kal. A maximális és minimális középhőértékek között tehát csak +7·1° különbséget találunk. Ennek oka kétségkívül az erősebben érvényesülő oceánikus klíma. A világ évi középhőmérséklete ezek szerint +14·3°. A középhőmérsékleti különbség az egész világon tehát +3·6°. Ha az északi félteke, ahol különben is a szárazföld az uralkodó elem, kizárólagosan szárazföldből állana, a déli félteke pedig, mely $^5/_9$-ed részben amúgy is vízből áll, teljesen tenger töltené ki, a hőmérsékleti ingadozás és átlagérték a következőképen alakulna : a szárazföld jellegű északi félteke legmelegebb és leghidegebb hőmérséklete között +23·6° különbség lenne, a tengeri jellegű déli félteke legmelegebb és leghidegebb napjai között az eltérés csak +4·7° lenne.

K. S. dr.

Vasút- és útépítő tervek Bulgáriában.

Mi sem jellemzőbb a balkáni államok elzárkózottságára és egymás iránt való ellenséges érzületére, mint az, hogy határaik szinte hermetikusan el voltak zárva. Jugoszlávia, Bulgária, Görög- és Törökország csak az Orient-expressz Beograd—Szófia—Istambul vonalán érintkezett egymással, a többi vasút és út mindkét oldalról megközelítette ugyan a határokat, de vakon

végződött, nem vezetett át a szomszéd országba. Bulgária Macedónia és Kelet-Thrácia visszaszerzése után kénytelen új vonalakkal összekapcsolni saját régi és a most bekebelezett területeit. Négy új vasútvonalat terveznek, kettőt a régi jugoszláv, kettőt a volt görög területre. A Gyujesevo—Kumanovo vasút Szófiát köti majd össze a niš-skopljei fővonallal, a Sztruma és Vardar völgyeit a Gorna Dzsumaja—Veles vonal hozza kapcsolatba. A harmadik vasút a Sztruma völgyében épül Kulától és Dimir—Hisszárig a rövid, gyors összeköttetést teremt a főváros és Thesszaloniki közt. A momcsilgrad—komotini vonal Kelet-Thráciát kapcsolja be az anyaország forgalmába. Három-három gépkocsiút fogja összekötni Bulgáriát új macedon és thrák területeivel. Macedoniába vezetnek a sztrumicavölgyi Petrics—Sztrumica, a Gyujesevo—Kirva Palanka és Trin—Varnje utak, míg Thrácia felé a mesztavölgyi Nevrokop—Drama, Szmolja—Xánthi és momcsilgrád—komotini közútak fognak kiépülni. A munka már javában folyik. A vasútépítésen 49,000, a közútakon 32,000 munkás dolgozik.

P. J.

Magallanes — Punta Arenas.

A Magalhães szoros bejáratában fekvőü kikötővároska nevét a chilei kormány a nagy felfedező emlékezetére 1930-ban Magallanesben állapította meg. Most újabb rendelkezés folytán visszakapta a város régi nevét, újra Punta Arenasnak hívják. *P. J.*

Lago Maggiore — Adria csatorna.

Nagyszabású új hajózható csatorna előmunkálatai kezdődtek meg Olaszországban. Az új csatorna a kormánytól jóváhagyott tervek szerint Sesto Calende község közelében indul ki a Lago Maggiore legdélibb pontjáról, érinti Milanót, valamivel Cremona fölött beletorkollik az Addába és a részben már hajózható Po felhasználásával Porto Garibaldinál éri el az Adriai tengert. Ezzel egyidejűleg a Mincio medrének kiszélesítését is tervbe vették, úgy, hogy Mantova is elérhetővé válik 600 tonnás hajók számára.

Az olasz kormány a csatorna építését egy közjogi jelleggel felruházott önálló testületre ruházza, amelynek módjában lesz a csatorna építésével kapcsolatos összes kérdéseket gyorsan és önállóan megoldani. Az 1941 január 4.-i miniszteri tanácsi határozat egyelőre a Milano—Cremona közötti csatornaszakasz költségeit irányozta elő 600 millió lírában. Ez a szakasz 75 kilométer hosszúságban, 30 méter vízszinti szélességben és 3 méter mélységben 600 tonna vízkiszorítású hajók számára épül. A szintkülönbséget 10 zsilip fogja kiegyenlíteni. Az építés második szakában kerül a sor a Milano fölötti csatornarész kiépítésére. Ha ez is kiépül, a Lagio Maggiore északi végén fekvő Locarno lesz tulajdonképen az új víziút végső állomása.

Az eddigi elgondolások szerint a csatorna forgalmának főanyagát észak-déli irányban a svejci fa és épületkő fogja szolgáltatni, melyre a fában és kőben szűkölködő Lombardiának igen nagy szüksége van. Fordított irányban elsősorban az olasz mezőgazdaság termékei, különösen főzelékfélék és gyümölcs, továbbá a milánói gépipar termékei jönnek tekintetbe. Számítanak azonban arra is, hogy a németországi szén, amely eddig kizárólag vas-

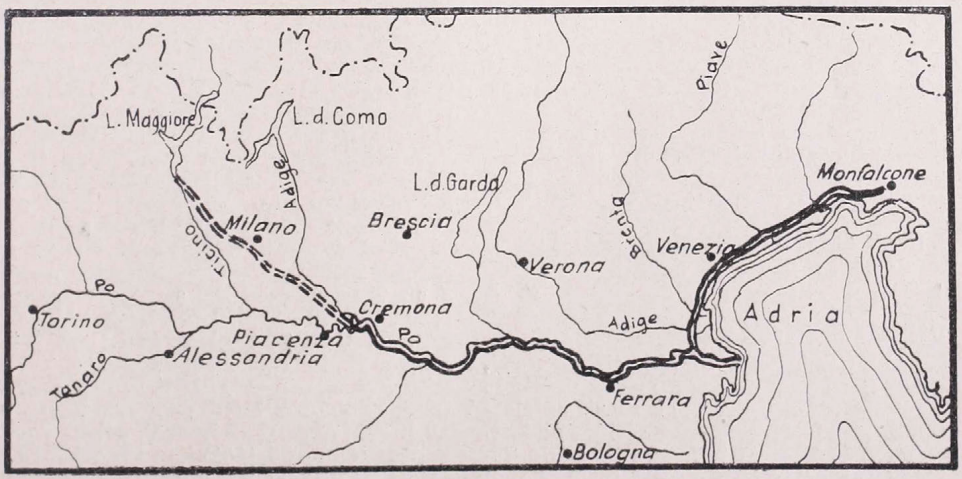

úton érkezett Olaszországba, még az átrakás esetén is olcsóbb lesz, ha Locarnotól kezdve a víziutat veszi igénybe.

A mellékelt térképvázlaton látható a tervezett csatornának egy kiágazása is, amely észak felé Velencét érinti és végig a tengerpart mentén haladva, Monfalcone előtt végződik, Trieste közelében. Ez a csatorna majdnem mindenütt a tengerpart lagunás területén haladna végig, ahol a meder kiemelése viszonylag kis költséggel végrehajtható. A partmenti csatornának az a jelentősége, hogy azok a területek, melyek sekély lagunákkal vannak elzárva a tengertől, víziúthoz jutnának. Az utóbbi csatorna építéséről az olasz kormány még nem határozott. *T.*

A legsűrűbben használt vasúti nyomtávolságok.

Az ú. n. normális, nálunk is használt vasúti nyomtávolság 1435 mm. 1824-ben Stephenson állapította meg ezt a nyomtávolságot úgy, hogy az akkor Angliában használt postakocsik keréktávolságát másolta le. Ilyen nyomtávolságú a világ nagyvasútainak 75%-a. A francia vasutak 1440 mm-es vonalai is ide számíthatók, mert gördülő anyaguk használható a normális nyomtávon is és fordítva. A normálishoz viszonyított széles nyomtávolságokat használnak az Egyesült Államokban és Mexicoban (1448 mm), Oroszországban (1524). Brazilia egy része és az ausztráliai Victoria állam 1600 mm nyomtávú vasutat épített, Portugália és Spanyolország 1670 mm, Argentina, Chile és Brit-India 1676 mm-eset. A normálisnál keskenyebb nyomtávolságot használnak Tuniszban (1055 mm), egy m széleset Marocoban, Chile, Argentina, Brazilia és India egy részében, Boliviában és Indokínában. A Kongó-vasút 765 mm nyomtávolságú. A különböző nyomtávolságok sok idő- és pénzpazarlás okai, mert az árut egy-egy útjában néha többször is át kell rakni. Néha nemcsak a határon, hanem az ország belsejében is átrakásra kerül a sor. A gyakori átrakást, átszállást többek közt különösen Ausztrália sínyli. *P. J.*

Bosznia fővárosa.

Sarajevo nevét a horvát hatóságok Sarajvora változtatták. *P. J.*

Útépítés Norvégiában.

Alig készült el a norvég kelet-nyugati, Oslót Bergennel összekötő nagy országút a német útépítő osztagok máris befejezték a Bodö—Narvik gépkocsiút építését. Ezzel a szakasszal teljessé vált a Norvégiát észak-dél irányban szelő, 2000 km-nál hosszabb műút, amelynek fontosabb állomásai Halden, Oslo, Trondheim, Bodö, Narvik, Tromsö és Kirkenes. Minden előkészület megtörtént arra, hogy ezt az utat a téli hónapokban is nyitva tartsák a forgalom számára. *P. J.*

Bulgária területi változásai.

Bulgária csak az 1877—78 évi török-orosz háború után szabadult fel az évszázados török uralom alól. A háborút befejező sanstefanói béke állapította meg először Bulgária területét. A nagy országot azonban még abban az évben 62,000 km²-nyire zsugorította össze a berlini kongresszus. A Balkán hegységtől délre fekvő Kelet-Rumélia az 1885. évi lázadás után szakadt csak el Törökországtól és csatlakozott Bulgáriához. Újabb területi gyarapodást ért el az 1912—13. évi balkáni háborúban: 180,000 km²-re növekedett. Mikor azonban Románia hátbatámadta a kifáradt győztes államot, az 1913. bukaresti béke újra 112,000 km²-nyire csökkentette területét. Még nagyobb veszteség érte a világháborút befejező 1919. évi neuillyi békében: 103, 146 km² lett. 1940-ben Dél-Dobrudzsa visszatérése kereken 7000, Macedonia 45,000, Tráciának a Sztruma és Marica közti része 14,000 km²-el növelte Bulgáriát. Thászosz (393 km²) és Szamotraki (117 km²) szigetekkel együtt ma 170,000 km² terület áll bulgár fennhatóság alatt. *P. J.*

Román népszámlálás 1940-ben.

Románia az 1940 év folyamán a magyar, bolgár és orosz követelések kielégítésével 6.420,000 polgárát vesztette el. Az erdélyi, besszarábiai és dobrudzsai területekről azonban sok román nemzetiségű polgár költözött vissza a mai román határok közé, ezért a valódi helyzet feltárásáért 1940 április 6.-án népszámlálást tartottak Romániában. Összeírtak 13.492,983 lakost, holott a mai Románia területén 1930-ban csak 11.895,711 ember élt. A 14%-os emelkedés felülmúlja a természetes szaporodás arányszámát, a növekedés a 251,427 menekültnek köszönhető. A menekültek nagy része a városokban helyezkedett el, de a városbaözönlés világszerte ismeretes tünete is fokozódott. Így Bucureşti lakossága 10 év alatt 639,040-ről 999,658-ra szaporodott. Van három százezeres város: Jaşi, Temesvár és Ploeşti, és hét város lakossága 60—90,000 fő. Ezek a következők: Galaţi, Arad, Brassó, Constanţa, Braila, Craiova és Nagyszeben. A városi lakosság a népesség 13%-a. Az ország földje 2.305,708 birtokos kezében van, a 10 ha-nál nagyobb birtokok száma azonban csak 95,195 (4%). Az ipar, kereskedelem és közlekedés 170,451 embert foglalkoztat. *P. J.*

PÁLYÁZAT

A Magyar Földrajzi Társaság a Cholnoky-féle fizikai földrajzi pályadíjra ezennel pályázatot hirdet.

1. Pályázónak a helyszínen végzendő kutatás alapján a következő kérdést kell megoldania :

«A HUSZTI KAPU ÉS A KIRÁLYHÁZAI ÖBÖL TERRASZMORFOLÓGIÁJA»

2. A pályázaton minden magyar állampolgár résztvehet. Ha esetleg a Társaságon kívül álló nyeri el a pályázatot, erkölcsi kötelessége, hogy a Magyar Földrajzi Társaság tagjainak sorába lépjen.

3. A pályadíj összege 500 pengő.

4. A pályázat megoldására vállalkozók nyílt pályázatukat, rövid munkaprogrammal kiegészítve, a Magyar Földrajzi Társaság választmányához folyó évi április végéig tartoznak benyujtani.

5. A pályázók közül a legalkalmasabbat a Magyar Földrajzi Társaság választmánya a kiküldött bizottság véleménye alapján folyó évi június 1-ig kijelöli és a nyertes részére a helyszínén végzendő kutatás költségeinek fedezésére június 15-ig 300 pengőt kiutal.

6. A pályadíj nyertese kötelezi magát, hogy illő formában, gépírással, legfeljebb 1·5—2 nyomtatott ívnyi terjedelemben megírt dolgozatát nyomdakész állapotban, az 1 : 25,000-es a helyszínen készített felvételi lapokkal és egyéb mellékletekkel (fényképek, metszetek) együtt 1942 december 31-ig, a Magyar Földrajzi Társaság választmányához címezve benyujtja.

7. A benyujtott dolgozatot a Magyar Földrajzi Társaság választmánya illetékes személyekkel megbíráltatja és amennyiben az a kívánt tudományos mértéket eléri és azt a bírálók a Földrajzi Közleményekben való megjelenésre alkalmasnak találják, a választmány a pályadíj nyertese részére a pályadíj második, 200 pengős részletét is utalványozza.

8. A nyertes pályamunka a Földrajzi Közleményekben «Cholnoky-pályadíjjal jutalmazott dolgozat» jelzéssel jelenik meg és a szerző a Földrajzi Közleményektől fizetett mindenkori tiszteletdíjban részesül.

9. Ha a bírálat a pályamunkát érdemtelennek találja, a pályadíj második részletének kifizetését a választmány megtagadja.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG VÁLASZTMÁNYA

Tagjainkhoz!

Még kapható a

FÖLDRAJZI ZSEBKÖNYV AZ 1942. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság saját kiadásában.

Szerkeszti vitéz TEMESY GYŐZŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 220 oldal; bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *nagy, színes térképmellékletet* adunk.

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk a hazatért erdélyi és keletmagyarországi területekkel. E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Előszó. — Naptár az 1942. évre.

I. A magyar föld időszerű kérdései.

Kádár László dr.: A geográfus Teleki Pál.
Bulla Béla dr.: A trianoni Délmagyarország.
Kéz Andor dr.: Az 1941. évi magyarországi árvizek.
Réthly Antal dr.: Megváltoztathatjuk-e az Alföld éghajlatát?
Fodor Ferenc dr.: A magyar államterület változásai.
Gunda Béla dr.: A szlavóniai magyarok.
Irmédi-Molnár László dr.: Hazatértek a bukovinai székelyek.
Gunda Béla dr.: Finnugor rokonaink a Szovjetunióban.
vitéz Temesy Győző dr.: Bánát, Bánság, Temesvidék vagy Temesköz?

II. Időszerű földrajzi tanulmányok.

Cholnoky Jenő dr.: Az U. S. A. erejének földrajzi magyarázata.
Takács József dr.: A mai Bulgária.
Irmédi-Molnár László dr.: A Balkán-hadjárat.
Szabó Pál Zoltán dr.: Az új Horvátország.
Mendöl Tibor dr.: A háborús Oroszország földrajzi jellege.
Hézser Aurél dr.: Oroszország geopolitikai helyzete.
Haltenberger Mihály dr.: A keletitengeri élettér.
Karl János dr.: Anglia és Kanada.
Koch Ferenc dr.: Az északatlanti út.
Wallner Ernő dr.: A közelkeleti helyzet.
Baktay Ervin dr.: India az ázsiai életterben.
Geszti Lajos dr.: U. S. A.—Japán és a Csendes óceán.
Bacsó Nándor dr.: Az árvizek és belvizek időjárási háttere.
Berkes Zoltán dr.: A napfoltok és az időjárás.

III. A földrajz tanítása.

Bodnár Lajos dr.: A húszéves Didaktikai Szakosztály.

IV. Statisztikai rész.

Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

V. Európa 63/95 cm nagyságú színes térképe.

A zsebkönyv bolti ára 3·20 pengő. Tagjaink **2·50 pengős kedvezményes áron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604, címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest). A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság
(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

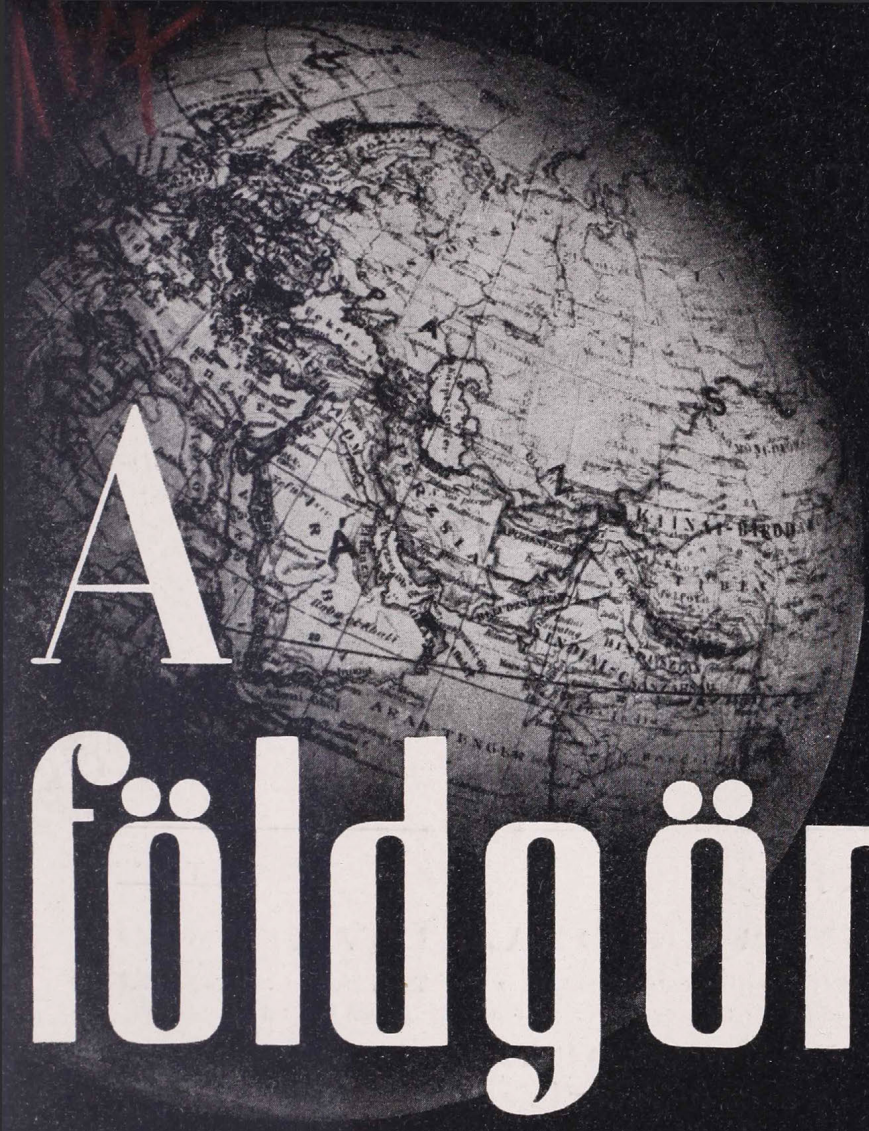

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

5/2

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemü levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141
Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Gunda Béla dr.: Néprajzi gyüjtőúton a Lápos völgyében. — *Bandat Horst dr.:* Borneo. — *Gál Zoltán dr.:* Port Kennedyből Sydneybe. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

február 9-én, hétfőn este 6 órakor az Orsz. Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

NÉPSZERŰ FÖLDRAJZI ESTÉLYÉRE

SZABÓ PÁL ZOLTÁN dr. egyet. m. tanár:

AZ ÚJ HORVÁTORSZÁG

(Vetített képekkel.)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1942 február 1-én.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
főtitkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

Figyelmeztetés! Társaságunk ESTÉLYEIT minden hónap első HÉTFŐJÉN tartja.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

5402. Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIII. ÉVFOLYAM 1942 2. SZÁM

NÉPRAJZI GYÜJTŐÚTON A LÁPOS VÖLGYÉBEN

Írta GUNDA BÉLA dr.

A láposvölgyi magyarokhoz igen nehéz eljutni. Déstől az Ilosvai hegységen át Magyarláposra ugyan autóbusz jár, de az öreg Ford nem tartozik a kényelmes közlekedési eszközök közé. Ha az ember nem érkezik idejekorán a dési piactérre, a sok utas azt könnyen lemarad, s akkor a következő délutánig vesztegelhet a városban.

A több mint kétórai útra sem valami kellemes emlékekkel gondolok vissza. A rekkenő júliusi délutánon az autóbusz zsúfolásig tömve utasokkal. Van közöttük egy vörös szakállas román pópa, az egyik sarokban örmény és zsidó kereskedők tanakodnak, néhány román paraszt törölgeti a homlokát. A magyarokat főleg a láposvölgyi falvak vezetőségének néhány tagja képviseli, akik valami hivatalos ügyben jártak Désen és Kolozsvárott. A románok hallgatnak, de annál többet beszélnek a magyarok. Elszórva néhány városiasan öltözött román is ül az utasok között, akikről a kezükben szorongatott Tribuna Ardealului c. újság árulja el, hogy melyik nemzetiséghez tartoznak.

Az autóbusz nagyokat zökkenve robog Dés és Galgó között. Néhány percre csak Alsókosályon állunk meg. A román impérium idején itt élt sokáig a kiváló erdélyi költő: Bartalis János.

Galgótól északra rossz hegyi úton kapaszkodik az autóbusz. A régi Ford egy-egy meredekebb lejtővel alig tud megbirkózni. Szinte lassabban haladunk, mint az előttünk járó bivalyos szekerek. Karulyfalva után, a Gruiul Rotund 678 méteres csúcsa alatt a vezető le is szállítja az utasokat, míg a legmeredekebb részen feljut a kocsi. Közben igyekszem mindazt feljegyezni, amit látok. Az út mentén, a hegyoldalakon fagerendákból épült, magastetejű, szalmával és drányicával (durva, nagy zsindely) fedett román házak állnak. Legtöbbjük kékre festett. A házak előtt asszonyok ülnek, kíváncsian pislognak az autóbusz felé s közben a térdük közé szorított rúdguzsalyról gyapjút fonnak. A rúdguzsaly igen fontos néprajzi tárgy. Amint később megállapíthatom, elterjedése szoros kapcsolatban van a román és magyar etnikummal. A láposvölgyi magyaroknál ismeretlen. Nékik egyszárnyú talpas guzsalyaik vannak, míg a környező románok rúdguzsalyt használnak. Hónuk alá véve nyugodtan fonhatnak azzal járás-kelés közben is. Blenkemezőnél ládaszerű bölcsők tűnnek fel, amelyeket az eresz alá kötnek s úgy ringatják benne a gyermeket.

Alkonyodik már, amikor Magyarláposra érkezünk, ahonnan szekéren azonnal tovább folytatom utamat Domokosra. A színmagyar falunak 1910-ben 909 lakosa volt. A Lápos széles völgyében terül el. Okleveles adatok már a XIV. században magyar településnek emlegetik. Mindjárt első nap a falu alapításának érdekes mondáját jegyeztem fel. «Régi időben Budafalván laktak a domokosi magyarok és a budafalvi románok Domokoson. A budafalvaiaknak, akik itt laktak Domokoson, volt sok kecskéjük, a domokosiaknak, akik Budafalván laktak, volt sok lovuk. Ott Budafalván hegyes a vidék, nem volt hol tartsák a lovat és határt cseréltek. Az akkori időben nem volt papír, hogy mire írják a szerződést és kecskelapura írták. A románok a cseréhez toldásul adtak még egy kecskét.» A mondabeli cserével a románok, úgy látszik, később nem lehettek megelégedve, mert az elmúlt 22 év folyamán vissza akarták perelni régi határukat. Még szerencse, hogy a hatóságok nem adtak hitelt a népmondának.

Különben is még 40—50 esztendővel ezelőtt nem igen tartott lovat a láposvölgyi magyar gazda. Ökörrel dolgoztattak. Csak a mult század végén kezdték meghonosítani Máramaros felől az apró mokány lovakat. A szomszédos román falvakban még mindig ezeket a lovakat tenyésztik. Újabban a magyarok a szászok vásárain veszik a lovat. Ma a Lápos völgyében mindenütt sok a bivaly. A bivalytej fontos néptáplálék. A bivaly — vagy amint itt mondják, bihal — tenyésztése sem valami régi. Kb. hatvan esztendővel ezelőtt Dés, Kolozsvár felől hozták be Domokosra az első bivalyokat. Eleinte nem fogták igába, csak fejték.

Az etnográfus sok tanulsággal kutathatja Domokos mezőgazdaságát. Főtermény a málé (kukorica), zab, árpa, régebbi időben pedig a haricska. Őszi búzát másfél emberöltővel ezelőtt egyáltalán nem vetettek. Tavaszi búza is kevés termett. Még ma is vetik a búza toklásznélküli fajtáját, a golás vagy kopasz búzát (Tricitum polonicum L.). A búza termesztését a Mezőségről hozták be, ahol a mult század végén sok szemesterményt is vásároltak. A haricskát jeles napon : május 13-ika utáni holdtöltekor vetették. Lisztjéből finom puliszkát, palacsintát készítettek. Kétségkívül a haricska volt az a gabonaféle, amely régebben a kukoricát helyettesítette. A kukoricatermesztés tanulmányozása közben egy érdekes eszközre bukkantam, az ú. n. málétörőre. A málétörő kb. $^1/_2$ méter magas, lábakon álló deszkaláda, amelynek feneke és oldala lyuggatott. A törőbe beleteszik a csöves kukoricát és fabunkóval (butuk) mindaddig ütik, míg a csőről le nem verik a szemet. A szem azután a törő oldalán, fenekén a földre hull. Ez a málétörő Déleurópa kukoriczatermesztő vidékeinek jellegzetes eszköze. Kezdetleges formáját báró Nopcsa Ferenc találta meg az albánoknál, de többen leírták Macedónia, Bulgária, Moldva és a Kaukázus területéről. Erdélyből eddig csak néhány hunyadmegyei faluból ismertük. Később sikerült azt is feljegyeznem, hogy a ciblesalji román falvakból málécséplők jártak Domokosra, akik mindig magukkal cipelték ezt a különös cséplőeszközt. Van a málécséplésnek egyszerűbb módja is. A csöveket zsákba teszik, a zsákot lefektetik a

Domokosi udvar és ház

Izavölgyi gyapjúvásárló románok Domokoson.

földre s mellé ülve bottal mindaddig veregetik, míg a szemek le nem esnek a csutkáról. Népnyelvi szempontból figyelmet érdemel a kukorica elnevezése. A kukorica neve, mint már említettem: málé, de málénak nevezik a belőle készült kenyeret is. A kukoricacső: kukoriza, amiről málészemet fejtenek le s a visszamaradó csutka a kocsány. A kukoricaszár málészalma, a csövet burkoló levél a tok. A porzós virág málévirág, a termővirág szakál. Kedvelt máléfajta az aprószemű moldovica málé.

A domokosiak földje 8—10 kilométer távolságra elhúzódik az Ilosvai hegység völgyeiben. A földek legnagyobb része erdő, kaszáló, legelő. Azokat a legelőket, amelyeket a juhok megtrágyáztak, felszántják s néhány esztendőn át zabot, kukoricát vetnek bele, azután újból legelőnek, kaszálónak használják. A Nagynyíres alatt elterülő völgyoldalakon 500—500 méter magasságban láttam ilyen erdők közé beékelt, művelés alatt álló földdarabokat. Még lenföldre is bukkantam. Igen nehéz munka ezeknek a földeknek a felszántása és a termés betakarítása.

A falutól távolfekvő erdei kaszálókon egyszerű épületeket, ú. n. kaszojokat találunk. A kaszoj gerendákból rakott, általában egyosztatú épület, amely mellé a juhok számára akolszerű vesszőkerítést emelnek s ennek valamelyik részét hevenyészett fedéllel látják el. Ez a kerített hely a kosár. A kosárban tartják télen a juhokat, s szénával takarmányozzák. A kaszojban húzza meg magát a gazda fogadott pásztora vagy a családnak az a fiatalabb tagja, akire a juhok teleltetése hárul. A világtól elzárva, nem lehet kellemes időtöltés a hosszú téli napokat a kaszojban eltölteni. A kaszojok berendezése a lehető legegyszerűbb. Az ajtófelőli balsarokban tűzhely áll. A falon néhány fogast láthatunk és esetleg néhány kis széket, asztalt is találunk a kaszojban. A magyaroknál gyakran láttam, hogy az elnyűtt, megrongálódott falusi butordarabokat hozzák

ki a kaszojba, ugyanúgy, mint az Alföldön a tanyákba. Butordarabnak felhasználják a kristályos palát is. Egy-egy jókora nagyságú darabot ráhelyeznek négy földbe vert karóra s kész az egyszerű asztal. Ami mégis különösebben feltűnik a kaszojban, az a cark, vagy carok. Ez a kaszolyba beépített, annak körülbelül felét elfoglaló, sövényből fonott ágy, amely alatt tavaszi ellés idején a bárányokat tartják. Tulajdonképpen nem más, mint kb. $^1/_2$ méter magas, kis fedeles ól a kaszojban. Két oldalsó és hátsó falát maga a kaszoj gerendafala, elejét pedig ajtóval ellátott sövény alkotja. A teteje szénával letakarva alvóhelyül szolgál. Még július közepén is éreztem a kaszojokban a tavaszi bárányok szagát, amiből könnyen következtethetünk arra, hogy nem valami kellemes lehet bennük aludni akkor, amikor bárányok bégetnek az ember fekhelye alatt. A jó domokosi magyarok többször figyelmeztettek arra, nehogy bemenjek a román kaszojkba, mert rengeteg bolha, sőt tetű, kullancs is akad bennük. Mondanom sem kell, hogy tanácsukat nem fogadtam meg s különös örömmel tanulmányoztam ezeket az egyszerű épületeket, mert fedélszerkezetük, a gerendák kötésmódja, berendezésük s a velük kapcsolatos egész élet sok néprajzi problémát nyujtott számomra. A nyári szénakaszálás idején is benépesednek a kaszojok. A család gyakran hétszámra ott tanyázik. Megfigyeltem, hogy inkább lányok, legények s nős emberek tartózkodnak ilyenkor a kaszojban s készítik a szénát. Az asszonyok a faluban maradnak és a házkörüli munkát végzik. A kaszojok mindig az erdők és a legelők, kaszálók találkozásánál épülnek. Ennek az a magyarázata, hogy az erdők némi védelmet nyújtanak a hideg, a hóförgeteg ellen s az erdők közelében könnyebben talál tüzelő anyagot a pásztor. Amikor tavasszal összecsapják a juhokat s közvetlen a falu határában elterülő földekre, majd a közös nyári legelőre hajtják, elnéptelenednek a kaszojok is és csak a nyári szénakaszálás idején népesednek be újból.

A kosár télen át jól megtrágyázott földjét a juhok elhajtása után burgonyával vetik be, káposztával, tökkel ültetik tele. A földművelésnek ezt az egyszerű módját ismerik a Bihar hegység román pásztorai és a kisázsiai törökök is. A kosár trágyás földjében nagyszerűen terem két gyomnövény : a csalán (Urtica urens) és a laboda (Chenopodium album). A románok mindkettőből főzeléket készítenek. Különösen örülök,

Kaszoj a Kis Nyíres (576 m) tövében az Ilosvai hegység északi részén.

Kukorica «kostyé». Domokos.

hogy sikerült a Chenopodium album fogyasztását feljegyezni. Ez a közönséges gyom Kelet-Európa szláv népeinek táplálkozásában, különösen inséges esztendők idején nagy szerepet játszik.

Tavasszal a magyarok is sokféle vadontermő növényt szednek és fogyasztanak. Ilyenek a limbárica, lú- vagy fodros-sóska, libaláb, csalán, martilapu, karalábé lapu, szőrös mincsuna, stb. Mindezekből a parénak nevezett főzelék készül.

A népi gazdálkodás tanulmányozása a Lápos völgyében igen eredményes és tanulságos. A gyűjtögető gazdálkodás mellett ott van az állattenyésztés kiegészítéseként jelentkező kezdetleges kerti művelés, mint a juhkosarakban termesztett tök, burgonya és káposzta. Láthatjuk a legelők és kaszálók időszakos művelését, de ezenkívül még sok tanulságos feljegyzést készíthettem az irtványgazdálkodásról, az ugar-rendszerről s a piacra termelő újabb kertgazdálkodásról. Itt még csak a gyüjtögető gazdálkodásnak egy érdekes formáját: a misinázást említem meg. Ősszel, amikor már a «hóharmat» (dér) lehullott, a mogyorófák tövében megkeresik a makkosegér odúját, az ott felhalmozott mogyorót kiássák és összeszedik. Szerencsés zsákmány esetén 5—6 kilogram mogyorót is elszednek az egértől. Adatközlőim egyértelműen azt mondották, hogy az egér, amikor a mogyorót összehordja, egyet a farka alatt cipel, egyet pedig a szájában visz.

Fontos feladatom volt a magyar-román népi érintkezések tanulmányozása. Erre vonatkozólag a népi kereskedelem nyújtott sok értékes anyagot. Nemcsak a Lápos hegység eldugott hegyi falvaiból jönnek le románok Domokosra és Magyarláposra, hogy a magyaroktól gyapjút vásároljanak, hanem Máramarosból is. Többször találkoztam az Iza völgyéből jövő román csoporttal, amint színes gyapjútarisznyákkal, átal-

vetőkkel felszerelve lassan ereszkednek le a Lápos völgyébe. A csoportban néha egy-két apró máramarosi mokány ló is ügetett, amelyre férfi, nő felváltva ült. Ha tudakozódás, fényképezés miatt megállítottam őket, kíváncsi tekintettel álltak a gép elé s az asszonynépség nem igen értette meg, mit akarok velük. A nők között gyakran láttam szőkéket, kékszeműeket, ami már erős ruszin vérkeveredésre mutatott. Mindig feljegyezte n a nők köténynyszerű, elől és hátul hordott ruhadarabjának, a katrincának nevét, színét, díszítését. A katrinca díszítése, színe vidékenként változik. Az izavölgyi románok széles sárga, vörös és fekete csíkot szőnek bele s a katrinca népi elnevezése zadie. Ilyen katrincákat a láposvölgyieknél, a ciblesalji román falvakban sohasem láttam. Feltűnt a máramarosi románok hegyesorrú bocskora is. A népi kereskedelem érdekes alakjai a vostyinások. Ezek a Szolnok-Doboka keleti részéből az Ilosva-patak völgyéből jönnek át a Lápos völgyébe s méhviaszért borsot, paprikát adnak cserébe. A Cibles és Priszlop aljáról egy havasi fűfélét hoznak le a románok, amit a magyar juhosgazdák megvesznek s kifőzött levét a juhoknak adják, ami a métely től kitakarítja az állatokat. A láposi románság tejjel, szalonnával, túróval jön le Domokosra, Magyarláposra s áruikat elsősorban hagymáért cserélik el. A domokosiak kenderért járnak a Cibles alá. Gyakran láttam Domokoson, hogy a falun keresztül vonuló románok részére a gazdasszony az utcakapuba kitett néhány fej vöröshagymát s más zöldséget. Az így kitett hagymából a magyarláposi piacról hazafelé tartó románok sokat megvettek. A hagyma fontos népi tápláléka a románoknak. A puliszkát is eszik hagymával. Gyűjtés közben többször megkínáltak vele s mondhatom, hogy még a keserű, romlott puliszkát is élvezhetővé teszi. Akinek azonban kényes a gyomra, nem ajánlom, hogy hozzálásson.

Domokoson még emlékeznek a kettős udvarokra. Ennek az udvarformának az a lényege, hogy az utcafelőli udvarrészben tartják az állatokat, oda épülnek az istállók, ólak. Hátrább pedig a lakóházat építik. A két udvarrészt kapuval ellátott kerítés választja el. Ismerünk ilyen udvarokat a Nyárád mentén, a moldvai magyaroknál, a hunyadi románoknál, sőt a Hajdúságban és a Nyírségben is. Minden bizonnyal az állattenyésztő életforma hozta létre az udvar ilyen beosztását. Semmiesetre sem fogadható el R. Vuia román etnográfusnak az a nézete, hogy a kettős udvar Észak-Európából a gótok vagy gepidák révén, vagy esetleg szláv közvetítéssel jutott volna el Erdélybe. Az állattenyésztő életformát tükrözik vissza a falukapuk is : t. i. a faluból kivezető utakat sövénykapuval zárták el, hogy a jószág ki ne bitangoljon a falu közelében elterülő vetésre. Aki legközelebb lakott a kapuhoz, az őrizte, az viselte gondját. Csütörtöki napon mozgalmas hetivásár van Magyarláposon. Ilyenkor a szomszédos román falvakból mindig sok román vonul át Domokoson. Míg álltak a falukapuk, reggel a gyerekek kimentek a kapuhoz és az érkező szekerek előtt kinyitották. A románok ezért 1—1 krajcárt vetettek a gyerekeknek.

A házak legnagyobb része hatalmas fagerendákból épült. Régi formája kétosztatú : konyhából (pitar) és szobából (ház) áll. Lényeges része a szobából fűthető négyszögletes kemence, amelynek füstjét kürtő vezeti ki a konyhába. Ez a kemence a ház lelke. Nemcsak fűtésre és sütésre használják, hanem a mindennapi élet szempontjából sok más szerepe van : málét, kendert, lent, zöldpaszujt, tökmagot szárítanak rajta, gombát aszalnak, fonalat fehérítenek benne, a kemence szájában főztek, lapos tetején aludtak. Domokoson, sajnos, már csak kettőt találtam. A kemence, sokféle szerepével nem Erdély, hanem az Északkeleti-Kárpátok területe felé kapcsolja a Lápos völgyét. Kora tavasszal azok, akiknek juhuk a faluban telelt, a bárányokat a konyhában tartották s ott telelt át a baromfi is. A századforduló idején a házat még közösen, kalákába építették. A hozzávaló fát újhold péntekjén vágták ki, mert azt tartották, hogy az ilyenkor kidöntött fát nem eszi a szú. Szokás volt kint az erdőben építeni fel a falat, felrakni a fedélszéket, azután az egyes gerendákat megjelölve szétszedték a félig kész házat, s a faluban újból összerakták. Így nem kellett az építőknek a hatalmas, faragatlan gerendákat a faluba cipelni. A talpgerendák kötésébe a házigazda mindig pénzt tett. Ez a szokás a régi építőáldozatok maradványa. Úgy látszik, a domokosiak, magyarláposiak igen értettek a házépítéshez, mert innen szívesen vitték a paraszt ácsokat a környékbeli román falvakba is házat építeni. Oláhláposon, Kupsafalván, Libatonon sok román házat építettek a magyarok.

Halászat a Láposban, Domokos határában

Ha belépünk a láposvölgyi magyarok szobájába, azt látjuk, hogy az asztal az ajtóval szemközti fal mellett középen áll, a románoknál mindig valamelyik sarokban. Természetesen a román ház berendezése e mellett sokkal egyszerűbb. Az is érdekes, hogy a románok a gatya fölé kieresztett derekú ingben járnak, a magyarok pedig csak az ing hátulját eresztik ki. A magyarok pörge, a románok pedig széleskarimájú kalapban járnak, de újabban kezdik átvenni a magyarok kalapviseletét (főleg a rogozi románok). A románok napraforgó olajjal kenik be kalapjukat, hogy át ne ázzék.

Gazdaságnéprajzi vonatkozású megfigyeléseimnek még sok érdekes mozzanatáról számolhatnék be. A részletadatok helyett azonban inkább néhány általánosabb problémára hívom fel a figyelmet. Elsősorban a növényföldrajzi viszonyok azok, amelyek döntően befolyásolják a Láposvölgy magyar és román népének anyagi műveltségét. A tervszerű gazdálkodással kialakított mesterséges növénytakaró a kukorica-, zab- és árpaföldek formájában benyomul a legelők, erdők, kaszálók területére. De mesterséges növénytakaró csakis az állattenyésztés segítségével jöhet létre. Azt a földterületet, amelyet fel akarnak szántani, előbb a külterjes állattenyésztés szolgálatába kell állítani: a juhnyájjal trágyáztatni kell. Az az érdekes, hogy a közös nyáj trágyázza meg azt a földet, amelyet majd a gazdák egyénileg művelnek. A természetes növénytakaró, a növényföldrajzi viszonyok, nemcsak a maradványszerűen élő néprajzi formák, hanem az emberföldrajz területén is éreztetik hatásukat. A vadontermő növények felhasználása (ételek, festékanyagok, gyógyfűvek, stb.) mellett pl. a szénagazdálkodás, a hegyi széna gyüjtése, a táj emberföldrajzi képében is kidomborodik, sőt társadalomnéprajzi problémákat is létrehoz. Gondoljunk csak a szénamunkálatokban résztvevő személyek kor- és nemszerinti megoszlására s a résztvevőknek a falutól elkülönülve lefolyó életére. Sok tekintetben a növényföldrajzi viszonyok az okai annak is, hogy a magyar völgyi és a román hegyi falvak bonyolult cserekereskedésben állnak egymással.

BORNEO

Írta BANDAT HORST dr.

Grönland és Új-Guinea után a világ harmadik legnagyobb szigete, Borneo, legújabban megint a politikai események előterébe jutott, a nemrég megindult csendesóceáni küzdelem kapcsán. Ez a hatalmas sziget a hollandus-indiai szigetvilág központjában fekszik, birtoka tehát Japán szempontjából nemcsak a sziget olajelőfordulásai miatt fontos, hanem sztratégiai okokból is. Az óriási kiterjedésű sziget 736,000 négyzetkilométernyi területének nagyrésze még úgyszólván ismeretlen. Végtelen, nedvességtől csepegő, fülledt levegőjű őserdők borítják területének 70 százalékát. A fák átlag 25 méterre nőnek, az erdők talaját így csak nagyritkán éri napsugár.

Hogy ma is még nagyobbára ismeretlen, annak főoka a sziget tagozatlan, tömeges alakja, ahol a vad belső hegyvidékek csupán a nagy folyók mentén hozzáférhetők. Az évi csapadék 2 és 3 méter között ingadozik. Ez az alföldi csapadékmennyiség csaknem 4—6-szorosa. Érthető tehát, hogy a nagykiterjedésű szigeten hatalmas folyók keletkeztek, amelyek víztömegei a Duna és Rajna vízmennyiségével vetekednek, erős esőzések után azt tetemesen túl is haladják. Dacára azonban annak, hogy hatalmas barnásvörös víztömegek hömpölygnek a tenger felé, a torkolatokban lerakódó iszap- és homokpadok komoly akadályai a hajózásnak. Így például a nyugatborneoi Pontianak városát csak 3 méter mély járatú hajók érhetik el, annyira iszapos és pados a Kapuasz folyó torkolata. Az alig 2 millió lakost számláló sziget nagyobb helységei — városokról beszélni itt alig lehet — bár a parton folyótorkolatok közelében épültek, nem telepedhettek a tengerpart közelébe, mert azt a parti brakkvizű mocsárzóna, a mangrove foglalja el, ahol nagyobb arányú házépítésre gondolni sem lehet.

A Mahakkam folyón.

A sziget magva hegyvidék. A nagy folyók: a Kapuasz, Kahajan, a Barito és a Mahakkam felső folyásait sem könnyű elérni, mert a sziget belseje felé lépcsőzetesen emelkedő térszín miatt, számtalan rohanó, feljebb zuhatag akadályozza a hajózást. Ezek a «kihamok», ahogy a bennszülött dajakok nevezik, okozták, hogy a sziget belseje: a Schwaner, a Müller, a Kapuasz és a Sarawaki határhegységek még a mai napig is számos fehér foltot mutatnak a térképeken. A folyók és folyamok mentén, főleg azok közép és alsó szakaszán bonyolódik le a forgalom, mert a délen fekvő Barito síkság és Pontianak környékének kivételével országút nincsen, vasútvonal pedig egyáltalában nem szeli át az erdőket. Ha az ember a folyókat elhagyva behatol a végtelen, nedvesen fülledt sűrű erdőtakaróba, a kevés meglevő, ritkán összefüggő és gyorsan benövő dajak ösvényeken kívül, csak állandó ösvényvágással tud előre haladni. Az utazásnak ezenkívül még más akadálya is van. A síkságokon az előrejutást nagyon megnehezíti a sok mocsár, a hegységben a rendkívül meredek lejtők. Az erősen dolgozó tropikus erózió az oka annak a Borneora is vonatkozó törvényszerűségnek, hogy a lejtők sokkal meredekebbek, mint Európában. Ha a sziget belseje valamilyen értékes nyersanyagot tartalmazna, ma talán jobban fel volna tárva. De a másodlagos lelőhelyen előforduló gyémánt (a Landak folyó középfolyásán és Martapura környékén) és a sziget északnyugati csúcsán mosható kevés arany, sem minőségben, sem mennyiségben nem volt annyira csábító, hogy a további feltárást indokolttá tette volna. A petróleum a parti sávok harmadkori rétegeihez van kötve. Ezért az olajmezők Miri Bruneiben (jelenleg japáni megszállás alatt) Tarakan szigete és a Mahakkam delta vidéke (Sangasanga, Sankulirang) végül a legújabban felfedezett és kitermelés alá vett Barito medence olajelőfordulásai mind közel fekszenek a partokhoz, sőt azok közvetlen közelében vannak (Miri Tarakan). Hogy Borneot nem kutatták ki részletesebben, annak mé más oka is van.

Terrasz-erdő Borneo szigetén

A sziget magvát régi kristályos kőzetek alkotják, amire hatalmas harmadkori homokkövekből épült takaró borul. Ez a homokkő helyenként 1000 méter vastag és a sziget kristályos alaphegységét nagyobbára befedi. Ebben a vastag homokkőcsoportban használható nyersanyag nincsen és nincs is sok remény arra, hogy valamikor található

legyen. Ahol a kristályos alapot a folyamok megfűrészelték, egyben fel is tárták az ásványokban gazdagabbnak igérkező kőzeteket és valószínűleg innen erednek a nem túl gazdag, másodlagos terraszkavics között előforduló arany- és gyémánt-lelőhelyek. A hollandindiai szigetvilágot feltáró nagytőkét Borneo belseje tehát nem érdekelte. Miután a tropikus szigetvilág feltárása a mai napig is rendkívül költséges és hosszadalmas dolog, a különben kiválóan gyarmatosító hollandi hatóságok tudományos célokat szolgáló expedíciói, csak gyéren tarkítják Borneo feltárásának történetét.

Marad tehát a hadászatilag és iparilag fontos nyersolaj. A legjobban ismert, legrégibb olajmezők a Balikpapani öböltől 60—80 km-re északra a Mahakkam torkolatától 20 kilométerre befelé fekvő Sangasanga és Sankulirang olajterülete. Balikpapanban nincsen olajkút, csak finomítók és kikötőberendezések. A Balikpapani mezőknek — röviden így nevezik őket kissé helytelenül — hozadéka azonban erősen hanyatlóban van. De még így is közel jár az egy millió tonnához évenként. A mezők párhuzamos vonulatainak kutatásában e sorok írója is résztvett több hónapon keresztül, sajnos eredménytelenül. Az ismert mezőkön kívül, sok milliós befektetés ellenére sem sikerült 20 éven át egyetlen újabb vonulatot sem felfedni. Az olaj tehát valószínűleg keskeny antiklinális sávra szorítkozik a folyamtorkolatra merőleges csapással.

Miri, a nemrég japáni csapatoktól megszállott északborneoi angol olajterület a part közvetlen közelében fekszik, hozadéka kb évi 600,000 tonna nyersolaj. A Tarakani mezők, Északkelet-Borneo partjaitól néhány kilométerre fekszenek egy kisebb szigeten. Nehéz aszfaltos nyersolaja közel $^3/_4$ millió tonnát ad évenként. Természetes, hogy az olajos és olajra gyanús területeket a legrészletesebben feltárták és térképezték. De ezek a sávok főleg a partok mentén vagy ezektől nem messze fekszenek és a sziget regionális feltárásához csak kis mértékben járultak hozzá.

A szigeten nincsen működő vulkán. A homokkőtábla belseje ritkán emelkedik 1500 méter fölé és ezért különösen hat a sziget északkeleti csúcsán emelkedő 4175 méteres, kristályos kőzetekből és gránitból álló Kini Balu, nemcsak a sziget, hanem a Szunda szigeteknek is egyik legmagasabb hegyóriása.

Az előbb elmondottakból következik, hogy Borneo gyarmatosítása aránylag

Sellők egy borneoi folyón.

lassú volt. Érdekes, hogy kínai útleírásokban már Kr. u. a VII. században szerepel Borneo. Miután az indus-jávaiak a szigeten a X. század táján megvetették a lábukat és a partok mentén kisebb hűbérállamokat alapítottak, a kínaiak voltak azok, akik a portugálok és hollandusok előtt némi szerepet játszottak a sziget gyarmatosításában. Északnyugat-Borneóban néhány kisebb kínai állam is keletkezett. Ezeknek a hollandusok 1850 táján vetettek véget, amikor a kis államok a fehérek behatolásának ellentállottak. A XVI. század első felében a portugálok kereskedelmi kapcsolatba lépnek Pontianak és Bandjermasin rádzsáival, de ezek a kapcsolatok csak átmeneti jellegűek. A Jáván 1620 táján megerősödött Hollandi Keletindiai Társaság fűszerek és drágaságok után áhítozó urait sem érdekli a nagy Borneo hegyes őserdőtakarta szigete és csak a XVII. század vége felé alapítanak néhány parti telepet. Ez vonatkozik a mai hollandus részre. Az északi rész, «angol Borneo» még lassabban kerül feltárásra. 1846-ban az angolok Labuan szigetén vetik meg a lábukat és egy skót származású kalandor, Brooke, 1842-ben megalapítja a sarawaki királyságot. Anglia csak 1888-ban veszi át Brooke dajakbirodalmának védelmét, amit a mai napig is fenntartott.

Nagyobb nyersanyagexport szempontjából, a tetemes, 2 millió tonna nyersolajat meghaladó termelésen kívül Borneo nem igen jut számításba. Az olaj után következő legfontosabb cikk a kopra, amelyből a kókuszdióolaj készül. Ebből étel és ipari zsíros olajat sajtolnak. A sziget rizstermelését részben kínaiak, részben jávai telepesek vezették be, mert a hegyi lakók nem ismerik a nedves, áradásos, mesterséges terraszföldeken termő rizst, hanem apró irtásokon úgynevezett száraz rizst és kukoricát termelnek. Rizs-kivitele egyáltalában nincsen, mert az a parti lakosság ellátására kell. A gyémánt és aranykivitel jelentéktelen. Fakivitele közepes.

A sziget őslakossága a proto- vagy ősmalájok csoportjába osztható dajak. A nagy folyók közép- és felsőfolyása mentén élnek, és törzscsoportjaikat a folyók nevei után hívják. Kisebb-nagyobb falvakban élnek, földmívelők, vadászok, valamikor hírhedt fejvadászok voltak, ma azonban már erről a sportról — a hollandus közigazgatás nyomására — lemondtak. Rendkívül babonás nép, és bizony mi, akik nemcsak Borneoban, hanem Celebesen és Új-Guineában is dajakokat alkalmaztunk kutatóútjainkon, ezen

Borneoi közös lakóház.

Dajak család.

néha bosszankodtunk. Ha reggeli továbbvonulásunk alkalmával bizonyos madarak, vagy csak előttük ismert jelek arra figyelmeztették őket, hogy valami baj közeleg, az expedició nem folytathatta útját. A vezető dajak, a mandur, tiszteletteljesen bejelentette, hogy tovább menni nem tanácsos. Ez ellen azután hiába való volt minden fellebbezés.

Ettől eltekintve Indonézia legremekebb őserdőtechnikusai. Hallatlan tájékozodó képességet árulnak el a legsűrűbb őserdőben, ügyesek, szorgalmasak, kitűnő vadászok és halászok, pillanatok alatt kunyhót emelnek, vizet hoznak, napközben fáradhatatlanul vágják az ösvényt stb. Emellett bátrak és hűek. Új-Guieában 1936—38 alatt végrehajtott expedicióinkra főleg ezért vittünk magunkkal dajakokat, hogy az ottani kevésbbé megbízható pápuák ellen védekezés esetén használhassuk őket, mert a jávai kulik bizonyára cserbenhagytak volna bennünket, ha a helyzet veszedelmesre fordult volna. Nem is fordult elő sohasem, hogy a pápuák nyiltan megtámadták volna az egyes kutatócsoportokat, mert nagyon féltek a marcona, nehéz fülönfüggős, éles késeket, dárdákat viselő, bronzbarna, izmos alakoktól. Rendkívül ügyes mesteremberek, fafaragásaik, csontmunkáik és vasszerszámaik bámulatos készségről tesznek bizonyságot. Nagyrészben animisták, tehát mindenben és mindenütt szellemi erők jelenlétét látják. Jórészük már keresztény, de ennek ellenére sem vesztették el az őserdei életben szerzett kiváló tulajdonságaikat, mint például az ambonézek és egyes pápua törzsek, akik a kereszténység átvételével parti lakókká váltak, inkább földmívesekké lettek és kereskedelemmel foglalkoznak.

PORT KENNEDYBŐL SYDNEYBE

Írta GÁL ZOLTÁN dr.

Az átlagos földrajzi műveltséggel rendelkező európai az összes földrészek közül Ausztráliát ismeri legkevésbbé. Barátságtalan éghajlat, fegyenctelepülés, kenguru, bumeráng, juhtenyésztés, néhány városnév, — ez minden, amit erről a távoli világrészről tud. Aki kissé részletesebben megismerkedett Ausztráliával, annak a képzeletére sem gyakorolt vonzó hatást ez a kontinens. A belső területek kegyetlen éghajlata, a rettentő sivatagok, a nyomorúságos őslakosság visszataszító tulajdonságai, a terület számunkra idegen társadalmi és gazdasági viszonyai stb., mind-mind alkalmasak voltak arra, hogy az érdeklődő figyelme inkább más, szebb, vonzóbb, érdekesebb tájak felé forduljon.

Csak kevesen tudnak arról, hogy ennek a világrésznek nemcsak perzselő hőséggel felégetett legelői, kietlen sivatagjai, kiszáradt folyómedrei vannak, hanem olyan természeti szépségekkel is rendelkezik, amelyek méltán felvehetik a versenyt a földkerekség legszebb pontjaival. Akinek azonban alkalma volt Ausztrália keleti partjai előtt végighajózni, annak bőséges alkalma nyílott arra, hogy meggyőződjék a fentiekről.

Az «Adelaide» ausztráliai utasszállító hajó hófehér acélteste lágyan szelte az Arafura tenger sötétkék habjait. A kontinens legészakibb pontjához, a York fokhoz közeledünk. A 10. szélességi körön járunk. A Nap merőleges sugarai szikrázva hullanak a hajóra, de a hőség nem tűrhetetlen. A hőmérő 34°-ot mutat. Mintha egy nyáreleji napon valahol Sicilia közelében járnánk. A mennybolt ragyogó kék színével csak a tenger csodás színpompája vetekszik.

Ha azonban ezt az utazást néhány hónappal későbbre, december vagy január

Cukornádültetvény a tengerparton.

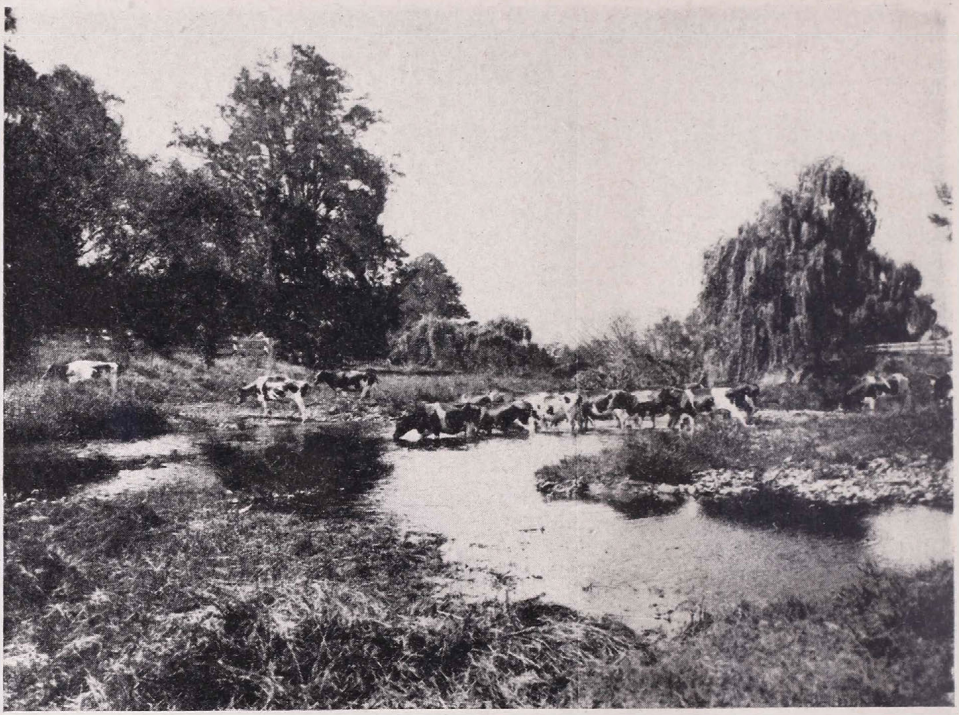

Igen fejlett Ausztrália szarvasmarhatenyésztése is.

havára halasztjuk, szinte el sem hisszük, hogy ugyanazon a vidéken járunk. Az égen ólmosszürke fellegek úsznak, beláthatatlan esőfüggönyök zárják el a kilátást. Az utasok a hajó belső termeiben húzzák meg magukat. Az előbbi derűs, mozgalmas, zajos életet nyomasztó csend váltja fel. A termeket és utasfülkéket a szellőztetők százainak tompa zúgása tölti be. A hajóra nehezedő fülledt trópusi hőséget azonban ezek sem tudják elviselhetővé tenni.

Erre azért most senki sem gondol. Önfeledten élvezi mindenki a kellemes utazás örömeit. Néhány óra mulva távoli szigetek körvonalai bontakoznak ki szemünk előtt. Elérkeztünk az Új-Guineát a York félszigettől elválasztó Torres szorosba. A tenger kék hullámaiból kibukkanó, szikrázó napfényben tündöklő szigetek felejthetetlenül vésődnek bele emlékezetünkbe. Hajónk a Thursday (Csütörtök) szigethez közeledik. Elnevezését Cook kapitánytól kapta, aki a szigetet a felfedezésének napjáról nevezte el. Amint közelebb jutunk a szigethez, menten szemünkbe ötlik buja, trópusi növényzete. Nem tud betelni szemünk a festői látvánnyal. A fedélzet korlátja mellett csattognak a fényképezőgépek, a személyzet serényen végzi a kikötéssel kapcsolatos munkát és máris bent vagyunk a gyönyörű öböl mélyén meghúzódó pompás kikötőben: Port Kennedyben. Néhány órai szemlélődés után az utasok ízléses gyöngyház-emléktárgyakkal és a fillippinó-gyöngyhalászokról készült felvételekkel gyarapodva, visszaszivárognak a hajóra és máris indulnak tovább.

A kép ezután is változatlanul szép. Mintha a béke, boldogság és nyugalom képzeletszülte szigetei között járnánk. Mintha örök boldogság és megelégedettség hazája volna ez a táj. Azonban, sajnos, csak a felületes szemlélő számára, mert aki közelebbről ismeri az itt élő lakosság szinte kizárólagos foglalkozását, a gyöngyhalászatot, a velejáró állandó halálos veszedelmet, az világosan látja, hogy a létért folytatott nehéz küzdelemtől itt sem kímélte meg az embert a sors.

De nemcsak a boldogság, hanem a nyugalom is csak látszólágos. Minden utas tisztában van vele, hogy a földkerekség legveszedelmesebb tengeri országútjainak egyikén haladunk. Szomorú bizonyítéka ennek az a zátonyon fennakadt hajóroncs is, amelynek közvetlen közelében az imént haladt el éppen a hajónk. Bent vagyunk a korallium-zátonyok birodalmában. A Nagy Barrier szirtzátonyok északi vidékén járunk. A hajó irányítását a szirtvilág útvesztőjét tökéletesen ismerő vezető vette át. A hajó egész személyzete igyekszik a rábízott munkakört tökéletesen ellátni. Mindenki érzi, tudja, hogy a legcsekélyebb mulasztás helyrehozhatatlan következményekkel járhat. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a hajó utasainak aggodalomra lenne oka. A legutóbbi két évtizedben a közlekedés biztossága igen sokat javult.

Az utasok így zavartalanul élvezhetik a táj szépségeit. Közben elmerenghetnek azon, hogy a szeszélyes természet éppen ezt a Föld egyik legeldugottabb, világforgalomtól távoleső pontját ajándékozta meg oly bőkezűen természeti szépségekkel.

Nagy és valószínűleg megoldhatatlan feladat előtt állana az, aki arra vállakozna, hogy szó, írás, ecset vagy fényképezőgép segítségével megörökítse ezt a fenséges színpompát, ami különösen napkeltekor vagy alkonyatkor az ámuló utas szeme elé tárul. Jobbról rozsdabarna, vörös vagy acélszürke sziklafalakon törnek meg a tenger hullámai, odébb pedig forróégövi erdőrengetegekkel borított hegyoldalak meredek lejtőit mossák a habok. Balról égbeszökő pálmatörzsek tűnnek fel. Mintha egyenesen a tengerből nőttek volna ki. Távol pedig — messzelátóval igen jól látszik — tarajos fehér hullámfal jelzi a zátonyvonulat külső peremét. Utána pedig az óceán végtelen víztükre ölelkezik össze a látóhatár alsó szegélyével.

Nem lehet leírni, nem lehet lefesteni, csak elmerülni a soha vissza nem térő látványban és meghajolni a természet csodálatos teremtő ereje előtt.

Leírhatatlanul szép az éjszaka is. A csillagok millióinak fénye remegve tükröződik a szelíd hullámokon. A láthatár szélén éppen most bukkan fel a habokból a Hold, csillogó háttérül szolgálva a közelünkben elsuhanó koralliumszirten megtelepedett kókuszpálmacsoport hajladozó leveleinek. Világítótornyok, színes lámpák és a legkülönbözőbb jelzőberendezések — melyek a veszedelmes utat igyekeznek biztonságossá tenni — egészítik ki a hangulatos képet.

Kétségtelen, hogy szép, talán a világ legszebb pontja ez a hely. Arról azonban már nem gondoskodott a természet, hogy a felhalmozott szépségben minél több ember gyönyörködhessék. Sőt, mintha el akarná riasztani az embert erről a tájról. A part mögötti területekről a termeszhangyák milliói üldözik el a telepeseket, a tengerparton pedig nem fejlődhettek városok a nehézkes

Vízesés a vadonban.

A Hawkesbury-folyó Sydney és Newcastle között. A képen látható hídat 1889. május havában adták át a forgalomnak. Megépítése előtt az utasoknak hajón kellett átkelni az átellenes partra, ahonnan vasúton folytathatták útjukat.

tengeri közlekedés miatt. Az óceánjáró hajók ma is gondosan elkerülik a veszedelmes helyet. Csak kisebb parti hajók bonyolítják le a forgalmat. Érthető tehát, hogy az egyébként kikötésre kiválóan alkalmas öblökben csak jelentéktelen kikötővárosok keletkeztek (Cooktown, Cairns, Cardwell stb.).

A Halifax öböl táján fájdalommal kell tapasztalnunk, hogy a festői szirtek száma rohamosan fogy. Ez nem azt jelenti, hogy a koralliumgyepű végére értünk, hanem csupán azt, hogy a partok közeléből a szirtvonulat eltávolodott. Ezek után minden figyelmünket a partvidék tanulmányozására fordíthatjuk.

Alig hagyjuk el Townsville kikötőjét, néhány órai utazás után feltűnik a Burdekin folyó mocsaras deltája. Újabb színfolttal gazdagodik a táj. Gyönyörű látványt nyujt a mocsárvidéket elborító cukornádültetvények halványzöld lombozata, melyet a mögötte emelkedő hegység sötétlő erdőrengetege félkörívben átkarol.

A mocsaras tengerparti vidék gazdasági életének legvirágzóbb ága a cukornádtermelés. Ezeken az ültetvényeken eleinte csaknem kizárólag a Csendes óceán szigeteiről származó bennszülöttek dolgoztak. Valóságos rabszolgasorban sínylődtek ezek a szerencsétlenek. Eleinte ajándékokkal, ígéretekkel csábították a hiszékeny, jóindulatú bennszülötteket az ültetvényekre, később — mikor ennek már semmi eredménye nem volt — valóságos hajtóvadászatokat rendeztek az erőteljes bennszülött férfiakra és eladták őket az ültetvényeseknek. A lelketlen vállalkozók azonban nem egy esetben elnyerték méltó jutalmukat. Az elvadított bennszülöttek meglesték érkezésüket és amint a szigetre léptek, felkoncolták őket. Sajnos, a bennszülöttek dühének néha ártatlan, jószándékú utazók is áldozatul estek.

Az áldatlan helyzetnek végül is a kormány erélyes intézkedése vetett véget azzal, hogy a legszigorúbb büntetés terhe mellett megtiltotta a rabszolgakereskedést. A kor-

A Hyde-park Sydneyben. A felső bal sarokban a háborús emlékmű, előtérben a Szent Mária székesegyház látható. A Hyde-park mögött van Sydney kereskedelmi központja.

mány addig tétlenül nézte a lelketlen üzérkedést. Most pedig határozott intézkedésével túllőtt a célon. Ugyanis nemcsak az óceáni szigetek lakosságának behurcolását tiltotta meg, hanem az ültetvényeken dolgozó szigetlakókat is hajóra rakatta és megkérdezésük nélkül visszaszállíttatta őket régi hazájukba. A kormány nem gondolt arra, hogy a munkások egy része emberségesebb munkaadónál megszokta új életmódját, megismerkedett a fehér ember életberendezésével és gyermekét esetleg azokhoz hasonló módon akarta felnevelni, esetleg már fel is nevelte. Mellékkörülményekre való tekintet nélkül távozni kellett mindenkinek.

Az ültetvényesek — akár csak négy évtizeddel azelőtt az Únió déli államai — érdekeik megvédésére szervezkedni kezdtek és egyre fenyegetőbb magatartást tanúsítottak. Csak akkor állott helyre a nyugalom, amikor a kormány a külföldi cukorra magas vámot vetett ki. Ilymódon védve meg az ültetvényesek anyagi érdekeit.

Amint elhagyja hajónk a folyó deltavidékét, megszűnnek a cukornádültetvények is. Ezután a tengerre meredeken leszakadó hegyek gondoskodnak róla, hogy a táj ezután is változatlanul lebilincselje az utas figyelmét.

Rohamosan múlik az idő. Alig vesszük észre, hogy megérkeztünk Queensland fővárosába, a kies fekvésű Brisbane-be. A kikötő forgalma igen élénk. Ennek oka egyrészt az, hogy túl vagyunk a tengeri forgalmat megbénító koralliumgyepűn, másrészt pedig, hogy itt ömlik az óceánba a Brisbane folyó, melynek torkolatát aránylag kevés munkával kifogástalan kikötővé lehetett átalakítani. Hozzájárul a kikötő forgalmának emeléséhez az is, hogy Brisbane mögött terül el Queensland legértékesebb területe. Az artézi kutakkal öntözött terület pompás gyümölcstermelése, továbbá a végnélküli legelők hatalmas arányú juh-, ló- és szarvasmarhatenyésztése bőséges anyagot szolgáltat a kikötő teherforgalmának.

A kikötőt elhagyva, néhány órai utazás után búcsút veszünk Queensland partvidékétől és a déli szomszédállam, New-South-Wales partjai mentén folytatjuk utunkat.

A queenslandi tengerpart legdélibb pontján — a hajóról igen jól kivehető — pompás oszlopos elválású bazaltsziklákban gyönyörködhetünk. Mintha ez a mostoha, eldugott, világforgalomtól távoleső föld a búcsú pillanatában még egyszer meg szeretné hálálni az idevetődött kevés világjárónak, hogy ezt a nehezen megközelíthető földet felkereste.

New-South-Wales partjai — legalább is első pillanatra — nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A Queensland területéről átnyúló hegyvonulat itt is tovább folytatódik déli irányban, de, sajnos, eltávolodik a parttól. A magukramaradt partok pedig nem tudják lekötni az utas figyelmét. A Queensland területén megszokott festői öblök egy időre teljesen eltűnnek. Óráról-órára ugyanaz az egyhangú, unalmas, tagolatlan part. A hegyekből bővízű patakok sietnek a tenger felé. Ezek a nagy esésű vízfolyások a hegységben lejtős völgyeket vájtak. Sőt, csodálatos szépségű vízesésekkel gazdagították a táj természeti szépségeit, de amilyen mértékben emelték a táj szépségét ott, ugyanannyit rontottak a tengerparton. Ugyanis a hegyekből magukkal hozott hordalékot torkolatuknál lerakták, deltát építettek. A lerakott hordalék egyrészét a tenger hullámai a partvonal mentén széjjelteregették és valósággal kiegyenesítették az eredetileg csipkézett partot.

Newcastle után tökéletesen megváltozik a táj. Az eddigi egyhangú, egyenes partszegéllyel szemben a legpompásabb csipkézett partvonal tárul elénk. A festői öblök egymást követik. Egyike a legszebbeknek a Hawkesbury folyó torkolata.

A csipkézett partvonal kialakulásának a terület megsüllyedése az oka. A folyótorkolatok a süllyedés következtében öblökké alakultak át. Ez a körülmény magyarázza meg, hogy a kontinens első kutatói is ezen a parton kötöttek ki.

A felfedezés és első betelepülés emlékét márványtalapzaton álló két hatalmas érc-szobor őrzi. James Cook és A. Phillip kapitányok halhatatlan érdemeit hirdetik e szobrok. Cook Tahitiből való visszatérése közben, 1770 április 28-án kötött ki ezen a helyen. Az ő jelentése keltette fel az illetékes körök figyelmét erre a vidékre. Ennek volt az eredménye, hogy a Cooktól megjelölt helyen 1788 január közepe táján kiköthettek Phillip parancsnoksága alatt Ausztrália első fehér telepesei. A Phillip alapította büntetőtelep első lakói.

Ahol az első fegyencszállítmány rozzant hajói kikötöttek, ma óceánjáró hajók kéményei ontják a füstöt, a hajdani parti bozót helyén a raktárépületek előtt emelődarúk százai dolgoznak. Az elégedetlen, éhséggel, betegséggel küzdő, munkától idegenkedő, lázongó telepesek utódai pedig ma Cook és Phillip szobrai előtt hódolnak legnagyobb nemzeti hőseik emlékének. Jól tudják, hogy az ő tudásszomjuk, törhetetlen akaraterejük, páratlan bátorságuk nélkül nem épülhetett volna fel a déli félgömb egyik legtündöklőbb városa : Sydney.

Cook és Phillip az emberiség legnagyobb hősei közé tartoznak. Katonák voltak, ércalakjukat mégsem díszíti fegyver. Acélos karjuk nem szorítja a kard markolatát, csak egy irattekercset tartanak kezükben. Mert a honfoglalást nem a harcmező, hanem a tudomány fegyvereivel vívták meg. Dicső fegyvertényük időpontja nem vész a messze századok homályába, emlékét nem a nép képzeletébe véső dött hagyomány őrzi, hanem Sydney legnagyobb kincse, egy féltékenyen őrzött hajónapló. Ebbe jegyezte be Cook kapitány többek között a terület felfedezésének történetét is. A kontinens lakóinak nincs dicsőséges történeti multja, nincsenek évezredes hagyományaik, nincsenek ősapáik kimagasló tetteire büszke leszármazottak, nincsenek évszázadok kemény küzdelmében megacélosodott erényeik, — ezt a nagy hiányt igyekeznek pótolni az üveg alatt őrzött hajónapló sárguló betűi.

Ezek a gondolatok suhannak át agyunkon, miközben hajónk horgonyt vet a festői szépségű sydney-i kikötőben.

IRODALOM

Richard E. Byrd : **Egyedül.** Fordította : Dr. Balogh Barna. 252 lap. Stádium Sajtóvállalat (1941).

A címlap regényt sejtet. Valójában többet és mást kapunk ebben a könyvben : a világhírű sarkutazó csaknem végzetessé vált vakmerő kalandjának megragadó történetét.

Byrd már 1928—30. évi első délsarki útján foglalkozott azzal a gondolattal, hogy ha majd visszatér az Antarktiszra, téli megfigyelő állomást rendez be mélyen benn a «hatodik világrész» szívében, messze a tengerparttól, ott, «ahol az időjárás születik.»

Tervét négy évvel később, 1933—35, évi, második délsarki kutató útjában valósította meg. Méltó felelet volt ez azoknak, akik első, könnyűnek tetsző sikerei után hajlandók voltak rekordhajhászattal vádolni a fiatal amerikait és megtagadtak tőle minden tudományos érdemet.

Byrd első diadalainak valóban volt valami sportszerű színezete. Az Atlanti óceán átrepülése (1919-ben és 1927-ben), de kivált az a meglepő könnyedség, ahogyan 1926-ban Amundsen elől «elhalászta az Északi Sarkot» (Svalbardból a Sarkra és visszarepült 16 óra alatt, néhány nappal megelőzve a norvég kutatót) — csakugyan alig volt egyéb ügyes és fürge versenyfutásnál az elsőség dicsőségéért.

De már első délsarki útjában szánon is hatalmas utakat tettek meg az amerikai kutató csoportjai, jóllehet ezeket a tudományos célú vállalkozásokat elhomályosította akkor az a tömegeket izgató, világraszóló «csúcseredmény», ahogyan ez a nagyszerű repülő elszáguldott a Déli Sark fölé, hogy ott lehajítsa a csillagos lobogót és még aznap visszaszálljon Little Americá-ba. Akik láttuk a repülő útjáról hazahozott nagyszerű pergőkép-felvételeit, gyönyörűséggel néztük el az előttünk megelevenedő tájakat. Nem volt hiábavaló az a hódító útja sem és nem igazságos rovására írnunk, hogy e röpke útjában nem szenvedte át a poklok gyötrelmeit, mint két évtizeddel előbb Scott kapitány, aki ötödmagával ott veszett el a «fehér harcmezőn».

Byrd tengernagy 1934-ben, márciustól augusztusig bőségesen lerótta «tartozását» szenvedésben is. Amit átélt ott magára hagyottan, a jég alá temetkezve, önkéntes száműzetésének keserves hónapjaiban, főként attól fogva, hogy a kályhájából kiszivárgó széngáz és a lámpájából kiáradó benzingőz megmérgezte szervezetét : egy hosszú életre elosztva is sok volna egy embernek. Május végén terítette le először a betegség. Ájultan vergődött, kínzó fej- és szemfájás, hányinger és hideglelés gyötörte. Jószerencséjére térdre bukott, feje a tisztább, kevésbbé gázos levegőbe került s a vérébe tóduló oxigén megmentette a biztos haláltól. (Stephansson azóta kimutatta, hogy a svéd Andrée-t és társait is a széngáz ölte meg sátrukban félszázaddal ezelőtt, nem az éhség és a fagy okozta halálukat.)

Május 31-től augusztus 11-én éjfélig, amikor a téli szállásról gépszánon útrakelt háromtagú csoport (Poulter, Demas és Waite) megmentette a jégsivatagban eltemetkezett remetét, Byrd élete a szenvedés és gyötrelem örökös láncolata. Alig volt jártányi ereje, hogy eleségért vánszorogjon. Megbénította a könyörtelen dilemma : fűtsön és világítson-e — s ezzel tovább mérgezze legyengült szervezetét — vagy megfagyjon a téli éjszaka ötvenhatvanfokos, dermesztő hidegében. Betegen is mindvégig folytatta időjárási megfigyeléseit s arra is volt gondja, hogy jegyzeteit, naplóját biztonságba helyezze arra az esetre, ha holtan találnának rá.

Ereje végső megfeszítésével forgatta rádiójának áramfejlesztőjét, hogy elnémulásával aggodalomba ne ejtse társait a téli szálláson. Azok megsejtették a valót, de tapintatból ők sem árulták el ezt és tudományos megfigyelések — meteorkutatás — ürügyével kérték engedélyét, hogy még a tavasz beállta előtt arra vehessék útjokat.

Megmentették. De még harmadfél hónap telt bele, míg visszakerülhetett Little America védett melegébe.

Byrd könyvének — azt hiszem — ő az egyetlen hőse. Ő másként látta. Kideríti ez befejező mondatából : «Ez a könyv nemcsak Advance Base állomásnak, hanem a bajtársi szellemnek is emléket kíván állítani.»

Dr. Balogh Barna fordítása jól gördülő, kellemes olvasmány. Kicsinyességnek tetszik talán, de földrajzi folyóiratban nem szabad említetlenül maradni, hogy a 14. lapon a *déli* sarkkör helyett *dél*kört mond, a 15. lapon pedig «legmagasabb *dél*körökről» beszél — szélességi kör helyett. Kár, hogy egyetlen kép és térkép sem szemlélteti ezt a nagyon érdemes, irodalmi becsű munkát.

Halász Gyula.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Jugoszlávia területe

az 1941 tavaszán lezajlott megsemmisítő hadjárat után részeire bomlott. Bizonyos területek véglegesen, más vidékek ideiglenesen új határok közé kerültek. Ezt a nem végleges felosztást tünteti fel kerekszámokban a következő táblázat :

	Terület km²	Lakosság
Észak-Szlovénia (német)	10.000	800.000
Dél-Szlovénia és Tengermellék (olasz)	11.000	700.000
Visszatért magyar terület	12.000	1,100.000
Macedónia (bolgár)	31.000	900.000
Horvátország	100.000	6,000.000
Montenegro	10.000	200.000
Ochrida vidéke (albán)	10.000	100.000
Német megszállás alatt lévő Temes-Torontál	10.000	700.000
Szerbia (német megszállás)	54.000	5,000.000
Összesen :	248.000	15,700.000

P. J.

Franciaország háborús kárai.

A 45 napig tartott német előnyomulás és francia-angol visszavonulás idején Franciaország közművei és magánépítményei rengeteg kárt szenvedtek. A károk jóvátétele, javítása és az újjáépítés munkája a legjobb akarat mellett is csak lassan halad, mert hiányzik hozzá a nyersanyag. Az országban meglévő nyersanyagok helyszínreszállítása is nehézségekbe ütközik, mert a vasuti és hajóforgalom is korlátozott. Álljon itt néhány számszerű adat a hivatalos francia kárjelentésből.

A 45 napos háború alatt a vasutak vesztesége 256 vas-, 196 kőhíd, 27 alagút és 62 völgyhíd. 1940-ben helyreállítottak 94 hidat és alagutat, ideiglenesen járhatóvá tettek 233 műtárgyat, de 117-nek javítása az 1941 évre maradt. A közúti hálózat 2332 hídja semmisült meg. A részben vas-, részben kő- és betonhidak közül 1941 januárig 130 készült el és 302 volt munkában. Az 1513 szükséghíd $^3/_4$ részét a német katonaság verte. 274 híd még pótlásra várt az év elején. A vasutakon és közutakon kívül a hajózó csatornák is sokat szenvedtek. Ezeket főleg a visszavonuló francia és angol katonaság igyekezett használhatatlanná tenni. A 9700 kmnyi hajózó csatornából 5200 km vált használhatatlanná. A csatornák megtisztítása, a forgalmi akadályok elhárítása aránylag könnyű feladat volt. A mult év végéig 4300 km hajózó utat hoztak rendbe.

A posta vesztesége is nagy volt. Teljesen elpusztult 110 postaépület, közte 19 nagy távbeszélőközpont ; megsérült 925 posta.

Becslés szerint 60,000 magánház pusztult el teljesen, 180,000 pedig megsérült, kisebb-nagyobb mértékben megrongálódott. *P. J.*

Európa legnagyobb hídja

Hamburgban fogja keresztezni az Elbe alsó folyását. 160 m magas pilléreken fog nyugodni az összesen 1200 m hosszú híd. 500 m hosszú ívdarabja 70 m-rel az Elbe vízszíne felett, alátámasztás nélkül, szabadon fog függeni, hogy alatta a legnagyobb tengerjáró gőzösök is befuthassanak a kikötőbe. A hatalmas híd építése tíz évig fog tartani. *P. J.*

Nagyméretű nyúlszőripar Olaszországban.

Az újabban nálunk is mindjobban terjedő házinyúltenyésztés és nyúlszőrt feldolgozó ipar hatalmas méreteket öltött Olaszországban. Az ipari feldolgozásra került nyúlszőr mennyisége évi 1.200,000 kilogram ; ebből 550,000 kg-ot a kalaposipar és kivitel használ föl, a maradék a szövőgyárakba kerül. *P. J.*

Varsó és Krakkó lakossága.

Az 1941 elején tartott összeírás szerint Varsónak 1.355,328 lakója van, Krakkónak a hozzácsatolt 27 falúval együtt 320,000. *P. J.*

Horvátország üzemanyag-ellátása

Jugoszlávia keretében legnagyobbrészt a most Németországhoz tartozó szlovéniai Trifail (Trbovlje) bányáiból történt. Az új Horvátország állami kézben lévő szénbányái közül Bosznia és Hercegovina bányái a leggazdagabbak. A krekai bánya évi 322,000, Kakanj 312,000, Zenica 287,000, Breza 183,000 és Mosztar 122,000 tonna szenet termel. A magánkézen lévő kisebb üzemek évi széntermelése 260,000 tonnára becsülhető. Alaposabb kiaknázás esetén a belföldi széntermelés elegendő lesz az ország iparának ellátására *P. J.*

Tagjainkhoz!

Megjelent a

FÖLDRAJZI ZSEBKÖNYV AZ 1942. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság saját kiadásában.

Szerkeszti vitéz TEMESY GYŐZŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 220 oldal; bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *nagy, színes térképmelléklete*t adunk.

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk a hazatért erdélyi és keletmagyarországi területekkel. E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Előszó. — Naptár az 1942. évre.

I. A magyar föld időszerű kérdései.

Kádár László dr.: A geográfus Teleki Pál.
Bulla Béla dr.: A trianoni Délmagyarország.
Kéz Andor dr.: Az 1941. évi magyarországi árvizek.
Réthly Antal dr.: Megváltoztathatjuk-e az Alföld éghajlatát?
Fodor Ferenc dr.: A magyar államterület változásai.
Gunda Béla dr.: A szlavóniai magyarok.
Irmédi-Molnár László dr.: Hazatértek a bukovinai székelyek.
Gunda Béla dr.: Finnugor rokonaink a Szovjetunióban.
vitéz Temesy Győző dr.: Bánát, Bánság, Temesvidék vagy Temesköz?

II. Időszerű földrajzi tanulmányok.

Cholnoky Jenő dr.: Az U. S. A. erejének földrajzi magyarázata.
Takács József dr.: A mai Bulgária.
Irmédi-Molnár László dr.: A Balkán-hadjárat.
Szabó Pál Zoltán dr.: Az új Horvátország.
Mendöl Tibor dr.: A háborús Oroszország földrajzi jellege.
Hézser Aurel dr.: Oroszország geopolitikai helyzete.
Haltenberger Mihály dr.: A keletitengeri élettér.
Karl János dr.: Anglia és Kanada.
Koch Ferenc dr.: Az északatlanti út.
Wallner Ernő dr.: A közelkeleti helyzet.
Baktay Ervin dr.: India az ázsiai életterben.
Geszti Lajos dr.: U. S. A.—Japán és a Csendes óceán.
Bacsó Nándor dr.: Az árvizek és belvizek időjárási háttere.
Berkes Zoltán dr.: A napfoltok és az időjárás.

III. A földrajz tanítása.

Bodnár Lajos dr.: A húszéves Didaktikai Szakosztály.

IV. Statisztikai rész.

Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

V. Európa 63/95 cm nagyságú színes térképe.

A zsebkönyv bolti ára 3·20 pengő. Tagjaink **2·50 pengős kedvezményes áron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604., címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest). A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság
(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

TÜKÖR

1942. FEBRUÁR

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

KORNIS GYULA: 100
GÁSPÁR JENŐ: A századik mérföldkő
SCHÖPFLIN ALADÁR: Száz tükör
BIBÓ LAJOS: Péter és Pál (Marton Rudolf rajzaival)
NYISZTOR ZOLTÁN: Manila
ILLYÉS GYULA: Reguly Antal
DALLOS SÁNDOR: Lázadás
RÓNAY MÁRIA: Abdul Hamid, a gyáva zsarnok
KAPY REZSŐ: Ne sírj Curkus Burkus
KERTÉSZ RÓBERT: Megöltük a disznót (Pohárnok Zoltán rajzaival)
ZICHY RAFAELNÉ: Árpádok virága: Boldog Margit
SZOMBATHY VIKTOR: A kölcsönkért pallos (Sárközy György rajzaival)
RÉVAY JÓZSEF: Írók, kéziratok, gépek
TÖRÖK SÁNDOR: A szerkesztő (Máday Gréte rajzaival)
RÁTH VÉGH ISTVÁN: A megbomlott ecset boszorkánytánca

A TÜKÖR NAPLÓJA

Színház — Irodalom — Könyv — Fényképezés — Az asszony

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

Kapható könyvkereskedésekben, Ibusz-pavillonokban és hírlap-árusoknál

BÚVÁR

SZERKESZTI:

Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér

Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Zsitvay Tibor: Mátyás visegrádi díszudvara
Dallos László: Tudósok — emberek
Gallus Sándor: A kelták ékszerei
Ernyei Gábor: Mi a sanforizálás?
Gyergyói Margit: A téli ünnepkör mondái, hiedelmei, babonái
Schweitzer József: A fagyöngy: mende-monda és valóság
Horváth Árpád: Jaquard és a mintásszövés
Bicskei Jenő: A pesti lóvasút
Bőrcsök Andor: Vibrált beton — vakuum beton

Könyvek — írások — A tudomány műhelyéből — Kis Búvár — A Búvár szellemi sportja

Számos fénykép és szemléltető ábra

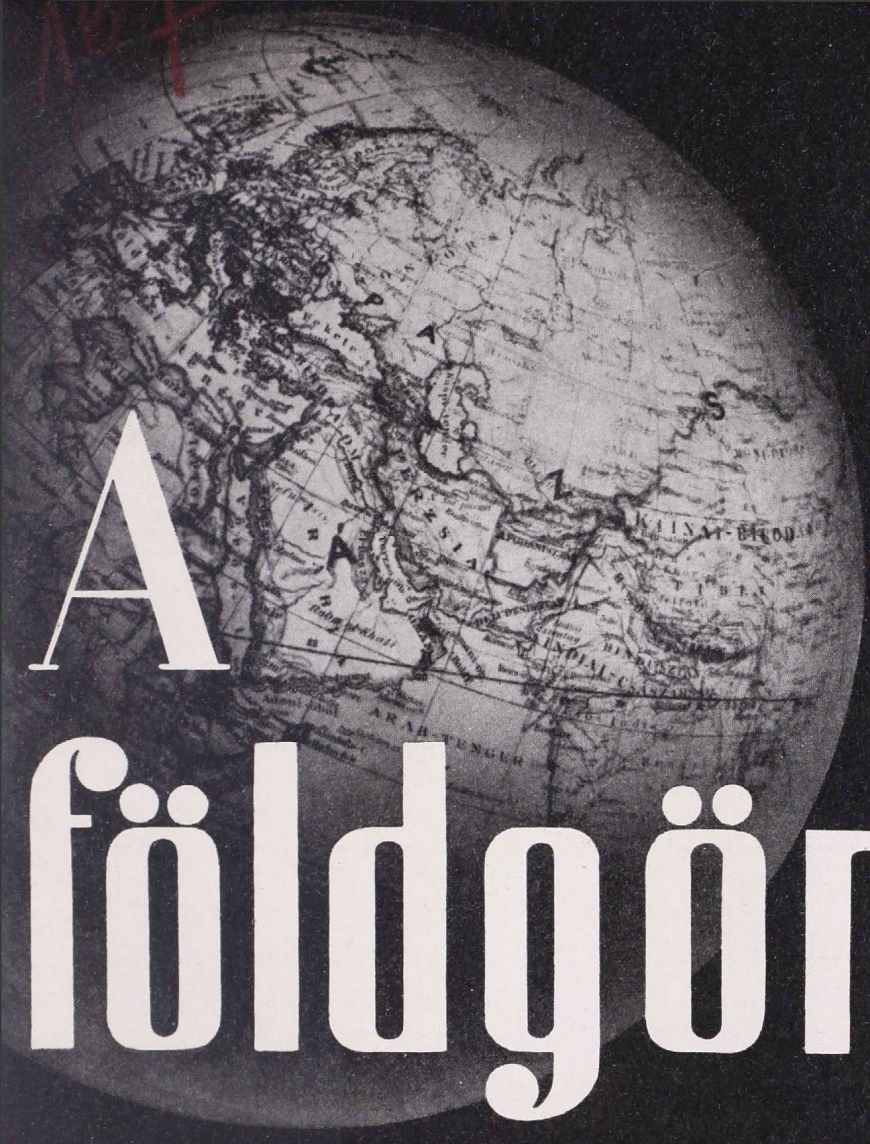

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemü levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141
Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Timaffy László dr.: Jégvilág a Dunán. — *Péchy-Horváth Rezső:* A Felkelő Nap országa. — *Irmédy-Molnár László dr.:* A Kaukázus. — *hollósi Somogyi József dr.:* Hong Kong. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

március 2-án, hétfőn este 6 órakor az Orsz. Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

NÉPSZERŰ FÖLDRAJZI ESTÉLYÉRE

Dr. CHOLNOKY JENŐ ny. egyet. tanár, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke:

A TÁVOLKELETI HADSZÍNTÉR

(Vetített képekkel.)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1942 február 25-én.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
főtitkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

Figyelmeztetés! Társaságunk ESTÉLYEIT minden hónap első HÉTFŐJÉN tartja.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

5538. Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIII. ÉVFOLYAM 1942 3. SZÁM

JÉGVILÁG A DUNÁN

Írta TIMAFFY LÁSZLÓ dr.

Téli álmát alussza a föld. Merev mozdulatlanság, élettelennek látszó dermedtség vesz körül, amint elhagyjuk az örökké éber lázban élő emberi világot és nekivágunk a ködbevesző, havas pusztaságnak, a Duna jege felé. Szinte metsző a hideg . . .

Milyen gyönyörűség kóborolni a Duna jegén! Egyáltalán nem egyhangú, mert azért itt is él a természet legyőzhetetlen élete. Csak fínom fátyol takarja el az avatatlan szemek elől . . . Recseg-ropog lépteink alatt a havas, itt-ott tükörsíma jégpáncél . . .

A jég keletkezését, a befagyás tüneményét mindenki könnyen megfigyelheti. A hideg levegővel érintkező vízfelszín lehűl, molekulái nehezebbé válnak és alászállnak a víz kavarodása, a turbulencia következtében is. Helyükbe alulról melegebb vízrészecskék jutnak a felszínre, de ott ezek is lehűlnek, lefelé mozognak és helyüket újak foglalják el. Így a hideg levegővel állandóan érintkező felszíni vízréteg lassan 0° alá hűl. Ekkor válik láthatóvá a befagyás tüneménye. Parányi kis jégtűk jelennek meg a víz felszínén keresztül-kasul. Nagyítón át észrevehetjük, hogy fínom csipkézet díszíti őket. Apró kis jégkristályok sorakoznak egymás mellett. Az első jégréteg száz és száz parányi jégkristály csodálatosan fínom fátyola . . .

Az első jéglemezke alatt lassan fagyni kezd a másik, a harmadik, és így tovább. Az üvegszerű, kemény, pattogva törő jég sok ilyen vékony kis lemezke összefagyásából keletkezik.

A Duna nem mindenütt egyformán fagy be. A folyókon sok körülménytől függ a jég keletkezése. Főképen a hőmérséklet, azonkívül a vízállás, vízsebesség, hóesés, végül pedig a szél iránya és erőssége játszik jelentős szerepet. A jégképződés rendszerint a zátonyok, védettebb partok mentén indul meg és különösen az alacsonyabb vízállás, a meglassuló folyás mozdítja elő. A hóesés is megkönnyíti a befagyást, mert leszállítja a folyóvíz hőmérsékletét és a hó egyrésze már nem is olvad el, mert a jégképződés megindul.

A Duna sebesfolyású oldalágain nehezebb a befagyás. A lassú, kanyargó fattyúágakon, csendes holtágakon sokkal gyorsabb. Ha nem nagyon széles a Dunaág, akkor a két part mentén megindúló jégképződés egyre beljebb nyúlik, míg végre az egész felszínt átfogja a síma jégpáncél.

A széles, nagy Dunaágakon és magán a Duna főágán jégzajlással kezdődik a befagyás. A hideg beálltával jégtáblák jelennek meg a folyó széles hátán. Kétféleképen keletkezhetnek. Egyrészük fenékjég. Hosszantartó hidegben keletkezik, különösen a zátonyok körül. A föld sokkal tékozlóbb természetű, mint a víz. A magábagyűjtött meleget sokkal hamarabb kisugározza, így hamarabb le is hűl 0° alá. A zátonyok mentén, sekélyebb részeken, ahol a folyás lassúbb, lehűti a vizet és ezért jég képződik a fenéken. A jég kisebb fajsúlyú, tehát felszáll a felszínre, s mint úszó táblácska környezetét tovább hűtve, hízik és vándorol lefelé.

A Duna jegének másik fajtája a felszíni jég. Hirtelen beálló hőmérsékletcsökkenéskor keletkezik és gátat vet a fenékjég képződésének. A folyó ugyanis a hirtelen beálló hidegre mintegy védekezésül ezzel a vékony réteggel védi belsejét a lehűlés ellen. Ez a jég is leginkább a vízzel borított zátonyok fölött és a partok mentén keletkezik, mert itt

lassúbb a folyás. A víz sodra azonban megtámadja a jeget, széttördeli. Elragadja az ár és mint jégtábla vándorol ez is további rendeltetése felé. Úszás közben a vele érintkező vízrészecskéket magához fagyasztja. Így hízik, vastagszik. Majd többen összefagyva, hatalmas jégtáblákká növekednek.

A jégzajlás egyre erősebbé válik a fokozódó hideggel és kiterjed az egész meder szélességére. Jégtáblák úsznak egymás hegyén-hátán lomha lassúsággal. Összekoccannak, egymáshoz dörzsölődnek.

A jégtáblák kezdetben nem változtatják meg a vízállást. De ha a zajlás átfogja már az egész folyót, akkor a jég összeverődve, torlódva lassabban halad, mint a víz. Ezért a jég és a víz érintkezéspontján erős a súrlódás. A víz erejének tetemes részét a surlódás legyőzésére fordítja. De így sebessége megcsökken. Vízmennyisége nem tud kisebb sebesség mellett ugyanazon magassággal lefolyni, tehát a vízszín emelkedni kezd.

Hiába azonban a megemelkedett vízszint, a folyó nem tud megbirkózni az egyre sűrűsödő zajlással. A zátonyokon, szigetek közt, csendes hajlatokban megakadnak a jégtáblák. Összetorlódnak. Megáll a jégzajlás. A jég megállása fokozatosan terjed felfelé a Dunán, ámint egyre újabb és nagyobb táblák érkeznek. A vízfolyással ellenkező irányú szél csak segít a torlódásnak, mert gátolja a jégmozgást és elősegíti a táblák tömörülését. Óriási erő! Félelmetes jelenség! A nagy hidegben jégtömbökké hízott táblák recsegve, ropogva torlódnak egymás fölé, s az egyes torlaszok néhol 8—10 m-es, valóságos jégsziklákká csúcsosodnak. Teljesen sarki a táj, hamisítatlan jégvilág. A jégtáblák hamar összefagynak és kemény páncélként feszülnek a folyó testén. Az összefagyott jégtáblákon csillogó dérvirágok nyílnak. Majd ráfagy a hó. A kisebb egyenetlenségek elsímulnak s a hatalmas jégmező egybeolvad a havas táj fehérségével, az egész téli világgal.

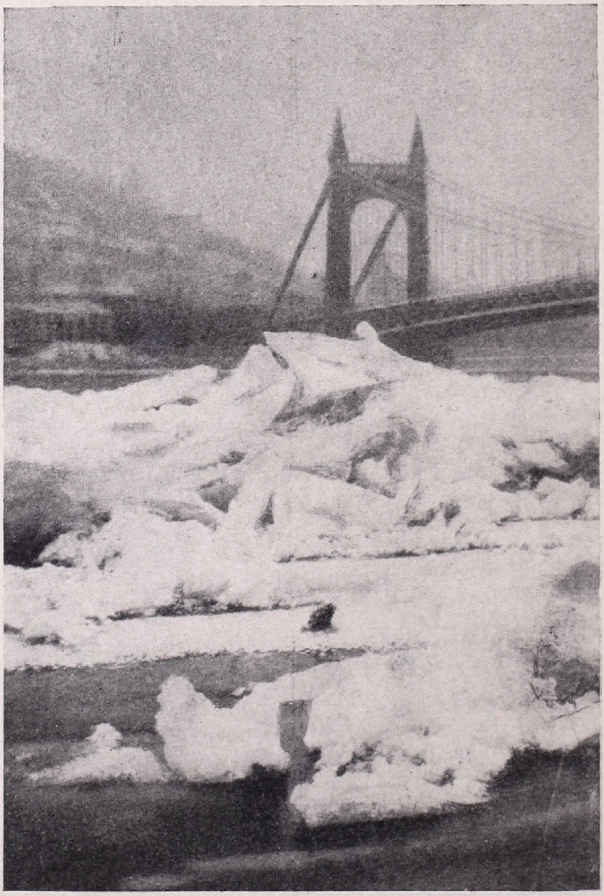

Jégtorlasz az Erzsébet-híd alatt.

Ne gondoljuk, hogy ezzel a tavasz első csókjáig rideg mozdulatlanságba merevedett a Duna jege! Éli az is a maga életét a különböző erők, természeti törvények korlátai között.

Hatásukra a jégen érdekes mozgásokat észlelhetünk. Óriási erővel hat pl. a kéreg alatti víznyomás. A jég alatt tovább él a folyó, s mint valami csőben, úgy mozog. Legsebesebben a keresztmetszet közepe táján folyik ugyan, mégis óriási erővel támadja fojtogató abroncsát : a jeget. Áradáskor természetesen nagyobb a nyomása, apadáskor kisebb. A jégpáncél is ehhez alkalmazkodik és a vízállás változásaival felemelkedik vagy alászáll.

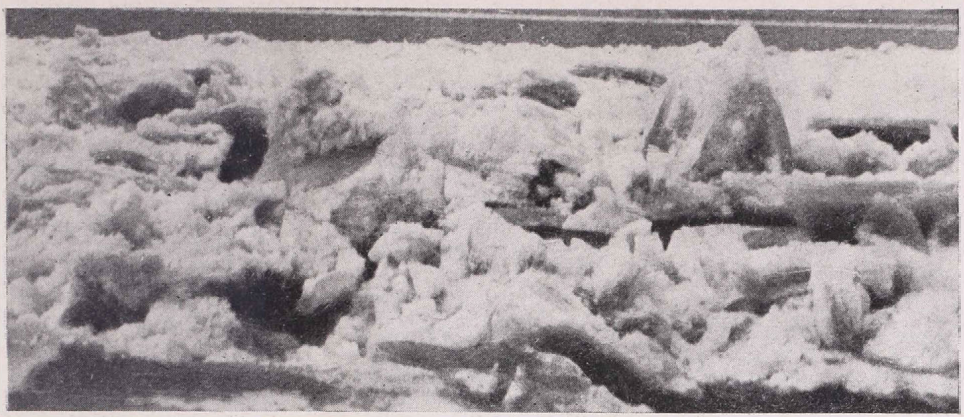

Összefagyott jégtáblák.

Legérdekesebb a hőmérsékletingadozás hatása a jégre. A Balaton jegén oly kitűnően tanulmányozott tüneményeket a Dunán, tehát a folyók jegén is észlelhetjük, csak természetesen sokkal kisebb arányban.

Derült, csillagos téli éjszakákon nagyon lehűl a levegő a befagyott Duna fölött. Lehűl tőle a jégkéreg felső rétege is, míg az alsó, a vízzel érintkező réteg állandóan 0°-ú marad. Tudjuk, hogy a lehűlő testek összehúzódnak. Összehúzódik a jég felső rétege is. Az alsó azonban nem. Fel kellene tehát görbülnie a húzó-nyomás következtében. A merev jégpáncél azonban képtelen erre s így össze-vissza repedezik. Ezért hallani éjjelente furcsa hangokat, üvegszerű pattanásokat, ropogásokat a jégen. —Zenél a jég — mondja a dunai ember, s ilyenkor nyugodtan rámerészkedik a befagyott folyóra. A recsegés-ropogás ellenére ugyanis biztonságos a járás, mert a hasadások azonnal befagynak s a jég csak erősödik, hízik.

Reggel sütni kezd a Nap, felmelegszik a levegő, meg a jég is. A meleg hatására kitágulna, visszafoglalná eredeti térfogatát, de nem lehet, mert a repedések keményen

Megállt a jég.

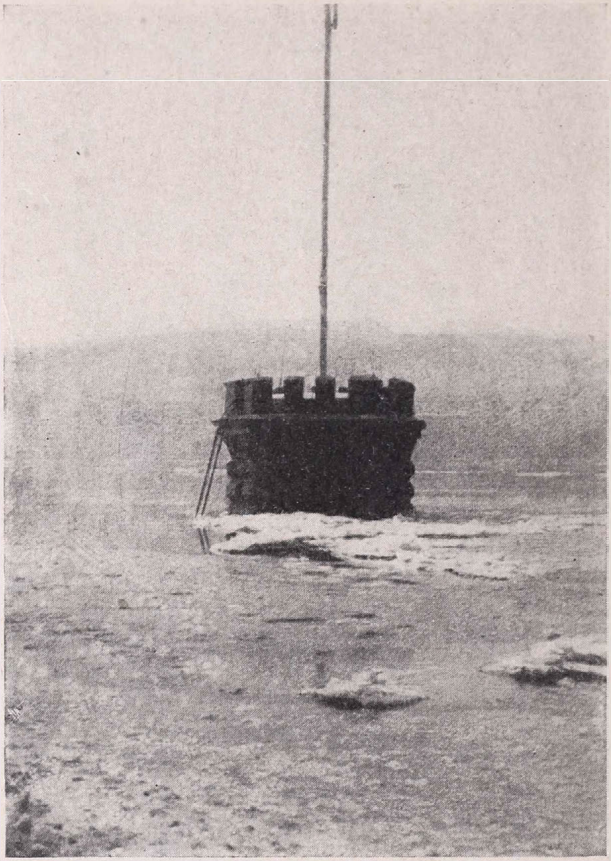

Jeges áradás 1941-ben. (Dr. Halács Ágoston felvétele.)

befagytak! Nem záródhatnak újra össze. Rettentő nyomó-feszültség keletkezik a jégen. A gyengébb részek nem tudnak ellenállni s a nyomástól feltorlódik a jég, u. n. turolás keletkezik. Később itt olvad, itt pusztul a jég leghamarabb. A turolás helyén síkvíz jelenik meg, ez a balatoni rianás, de a Dunán nem tart sokáig, mert a víz sodra hamar elpusztítja.

Kitavaszodik. Napsugárhadseregével a meleg legyőzi a hideg uralmát. Beveszi, szétrombolja a tél erődítményeit, az egész jégvilágot.

Az emelkedő hőmérséklet hatására meglazul, porhanyóvá válik a jégpáncél, nem tud ellenállni a víz erejének és megindul. Újra jégzajlás borítja el a folyót. Csak most a táblák nem híznak, növekednek, hanem fogynak, sorvadnak és végül elolvadnak a lágy szellők lehelletétől.

A jég elvonulása azonban nem mindig szabályos. A zátonyokon, szigetek közt most is könnyen összetorlódnak a jégtáblák, s gyakran fenékig elzárják a meder egyes részeit. A torlasz mögött magasra duzzad a víz, de még így sem tudja az összehalmozott jeget elmozdítani, a meder szűknek bizonyul s a dunamenti területek legnagyobb veszedelme: a jégtől duzzasztott ár rombolva, pusztítva zúdul a földekre.

Különösen a kisvízkor kezdődő jégelvonulás jelent veszélyt, mert nagyvízkor, ha keletkezik is torlasz, a víz nagyobb ereje hamarább szétrombolja. A hőmérsékletnek is nagy a hatása a jég elvonulására. A lassú, kisebb fagyokkal tarkított olvadás sosem jelent árvízveszélyt, mert a legacélosabb jeget is porhanyóvá teszi és elősegíti a veszélytelen zajlást. Ellenben a gyors olvadás megnöveli a jégtáblák számát, s a víznek kisebb lesz az ereje, mint amekkora a hirtelen összehalmozódott jég elhordásához szükséges volna.

A veszedelmes, nagy jégtorlódások okai közt nálunk jelentős szerepet játszik az éghajlat is. A magyarországi Dunaszakaszon a jégpáncél sokkal vastagabb, mint a Duna más szakaszán, mert a szárazföldi éghajlatú Alföldön a hideg rendszerint előbb köszönt be, mint a Duna felső vidékein, s így nálunk már megáll a jég, amikor felülről még egyre érkezik és halmozódik az álló jégkéregre. Tavasszal, az elvonuláskor pedig a mérsékeltövi ciklonok ismert Ny—K-i, illetőleg DNy—ÉK-i vonulásiránya miatt az enyhe idő, az olvadás hamarabb köszönt be a Duna németországi szakaszán, mint nálunk. Ezért a felső szakaszok zajlása akkor indul meg, amikor hazánkban még áll a jég s az érkező jégtáblák rázúdulnak a még álló kéregre. Könnyen torlaszok keletkeznek és helyenként sokszor 10 m-re is felemelik a vízszintet a legkisebb vízállás fölé.

Végül mégis csak győz a meleg. A Dunáról eltűnik lassan a jégvilág, hogy helyet adjon a természet új rügyekbe fakadó, diadalmasan újra, meg újra megújuló életének.

A FELKELŐ NAP ORSZÁGA

Írta PÉCHY-HORVÁTH REZSŐ.

A japáni népet Kelet poroszainak nevezték el azok, akik tisztában vannak ennek a komoly osztályozásnak jelentőségével. Valóban, a japáni ember a pihenésnélküli szorgalomnak, a hazafias érzésnek, a kötelességtudásnak és a társadalmi együttérzésnek, valamint a katonai erényeknek olyan magaslatán áll, amelyhez hasonlót csak kiváló nemzet tud felmutatni. Emellett azonban a japáni a lelkében lágy, szinte gyermekien üde, amire elég bizonyíték, ha párját ritkító természet- és állatszeretetükre utalunk és arra, milyen játékos ösztön nyilvánul meg házaik és kertjeik építésében és berendezésében.

A Felkelő Nap országa a földkerekség egyik legcsodálatosabb része. Gyönyörű tájak sokasága váltakozik Japán szigetein. Havas vulkánok, smaragd tavak, ezüstfátylas zuhatagok, fekete fenyőerdők, csodaszép tengerparti képek, festői völgyek váltakoznak s a mesevilágra emlékeztető tájakat pompásan odaillő emberi remekművek ékesítik: egy-egy ódon templom, nyaraló, nagyszerű várkastély, emlékmű vagy síremlék. És a szép tájat még színesebbé teszik a cseresznyefák, a híres japáni cseresznyefák, amelyeket nem gyümölcsükért, hanem egyedül virágzásukért növelnek. A szép tájképekben békés őzek és szarvasok csoportjai legelésznek és nem riadnak meg az emberek közeledtére, mert tudják, hogy nem fenyegeti őket vérszomjas vadászok fegyvere.

A japáni ember, aki a természetet istenség gyanánt imádja, határtalan szeretettel igyekszik még szebbé tenni a természet arculatát. Hozzáad valamit, itt-ott változtat az eredeti díszletezésen, de ezt jó ízléssel, ösztönös érzékkel teszi. Nézzünk meg például egy japáni kertet. A kis kert látszólag túlzsúfolt: sok benne a fa, bokor, virág, sok a szoborféle, a kőből faragott díszlámpás. És mindez mégis teljes összhangban van egymással, nincs, ami feleslegesnek hatna vagy aminek hiányát érezhetnők.

Ilyen a japáni ember otthona is. A lakóház egyszerű, nagyrészt fából készül, a válaszfalak és ajtók különleges papirosból készülnek. A tömörebb építőanyagot, a követ és a téglát kizáróan templomok, középületek és kastélyok építésére használják. A házakat a gyakori földrengések miatt, tehát szükségből építik fából. A nagy ablakok némelykor egész falhosszúságot elfoglalnak, az ajtótáblákat pedig papirossal vonják be. A közfalak is fakeretbe foglalt papirosból valók és könnyen lehet ide-odatologatni őket. A ház belsejét mindenütt gyékény takarja, csupa egységes nagyságú da-

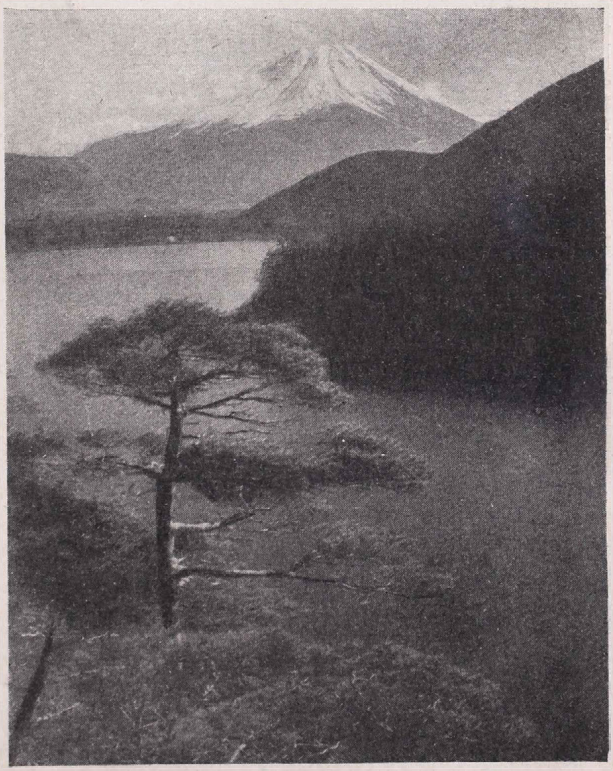

A Fuzsijama a Motoszu tó felől.

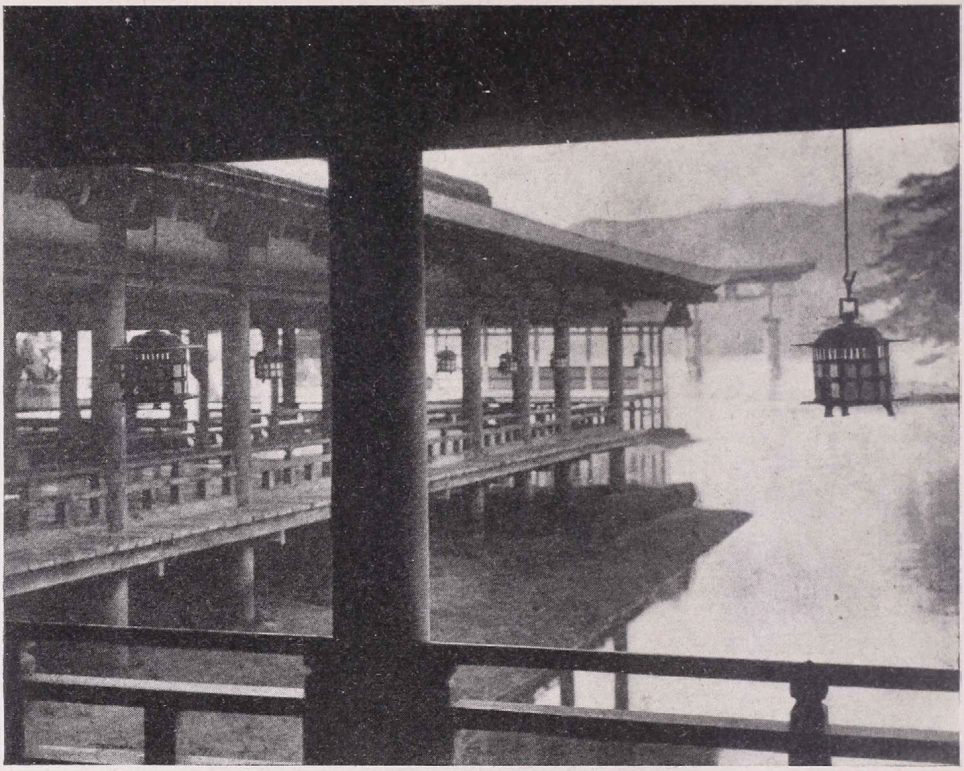

Miyazima, a vízreépített szentéllyel.

rabból. A japáni család, főleg a nők életének majdnem minden tevékenysége a padló gyékényén folyik le. Órákon át guggolnak rajta, ott teáznak — ez Japánban szinte szertartásszámba megy — és ott alszanak is. Néha apró párnákat tesznek a gyékényre, leginkább akkor, ha idegen vendéget fogadnak, akit nagyon meg akarnak tisztelni.

Amikor aludni térnek, felgöngyölíthető, selyemből készült derékalj-félét terítenek a gyékényre. Európainak nem éppen kényelmes vagy puha fekhely, viszont a japáni az európai ágyat szokja meg nehezen. Éjjelre moszkitóhálót vonnak az ablakok és ajtók elé, esetleg csak magát a fekhelyet biztosítják a szúnyogok támadásai ellen. Fejvánkosul kemény deszkaalkotmányt használnak, újabban azonban már látni hosszú, vékony, kemény hengeralakú vánkosféléket is. Európai embernek gyötrelem így aludni, a japániak azonban remekül alszanak egyszerű gyékényükön és favánkosukon.

Bútorzat csak egy van a japáni házban : a falbaépített szekrény. Ilyen szekrény minden japáni házzal együtt épül. Az étkezéshez használt eszközöket : a kicsi, alacsony, lakkozott asztalkákat, edényeket, parázs-tűzhelyet minden alkalommal beállítják abba a szobába, ahol az étkezés történik. Evés vagy teázás közben mindenki a gyékényen guggol. Az étkezésnél az ismeretes két fapálcikát használják, boszorkányos ügyességgel tudják kezelni, anélkül, hogy az ételből valami is lehullna. Ezek a fapálcikák a japáni ebédre hivatalos európaiak rémei, bár a közmondásosan jólnevelt japániak sohasem nevetnek ki senkit járatlansága vagy ügyetlensége miatt.

Különösek az ételek is, amelyeket elfogyasztanak. A kenyér Japánban ismeretlen, helyette puhára főtt rizst esznek. Reggel nincs kávé vagy tej, helyette retket, káposztát, torzsás virágokat és cellerfélét fogyasztanak és természetesen rizst is. Ebédre rizst, sült vagy főtt halat, virágokat és gyümölcsöket esznek. Van egy gyakran visszatérő ételük,

amely nekünk ugyancsak szokatlan és furcsa, de a japániak nagyon kedvelik és sűrűn fogyasztják. Ez a *szusi*: félmarék főtt, kissé ecetes rizs, amibe japáni tormát és egy szelet nyers halat tesznek. A rizs éppen olyan, mint a töltött paprika tölteléke. Csak az íze más, lényegesen más. De gustibus...

A japáni ház — mint általában az egész virágos ország — ragyog a tisztaságtól. A lakásba senki sem mehet be cipőben. Az idegent a japáni szállodában azonnal levetkőztetik és megfürdetik, azután kimonóba bujtatják. Piszkos ember nincsen a Felkelő Nap országában.

A japániak túlnyomó része a *sinto* vallást követi, míg félmillió a keresztények száma. A többiek buddhisták vagy hasonló árnyalatú felekezetekhez tartoznak. A császári család sinto vallású. A sintoizmus tulajdonképpen roppant egyszerű; a természet vallása. Hisz abban, hogy a természetnek, a hegyeknek, a folyóknak, a fáknak, egyszóval mindennek élő, érző lelke van. Van istene a tengernek, a levegőnek, az éjszakának. A sintoista japánit a rokonérzés fűzi a természet minden megnyilatkozásához.

— Senki sem szereti annyira az életet, mint mi, — mondják a művelt japániak — de senki sem fél olyan kevéssé a haláltól, mint mi. Nagy és felemelő gondolat meghalni azért, akit szeretünk. Mi a császárt szeretjük legjobban. A japáni nép a császári családból származik. Sokan nem tudják elviselni, ha meghal minden japáni legrajongóbban szeretett bálványa...

Ez a különös, de emelkedett szellemű gondolkodás sok mindent megmagyaráz a japáni lélekben, így a japáni népnek háború esetén tanusított példátlan odaadását és önfeláldozását. A haza, akit a felséges császár személyesít meg, áldozatot kíván a milliók-tól, a japáni férfiak tehát habozás nélkül, boldogan, mosolyogva hozzák meg az áldozatot azért, akit mindenek felett szeretnek. Ez az áldozatos gondolkozás volt az indító rugója a páratlan tetteknek a századeleji japáni-orosz háborúban, amikor a vézna kis japáni katona két vállra fektette az ormótlan orosz medvét, s ez a szellem vezeti ma is a japáni csapatokat.

A Felkelő Nap országa a csodák birodalma. Csodálatosak benne a természeti szépségek és csodálatosak az emberi lelkek. Ez a világ, ez a lélek ma élethalál mérkőzésben csap össze egy nála számban, anyagi segélyforrásokban sokkal erősebb hatalommal. De a minőség áll itt szemben a mennyiséggel; a hősi lélek a közömbös lélekkel szemben.

A japáni anyaország összesen 1080 szigetből áll, összesen 382,073 km.² kiterjedéssel, ami a történelmi Magyarország területénél kb. 57,000 km²-rel nagyobb. A külső birtokokkal együtt Japán egész területe 680,980 km.². Az 1931-es népszámlálás adatai szerint 181 lakos

A Hirosaki várkastély, virágzó cseresznyefákkal.

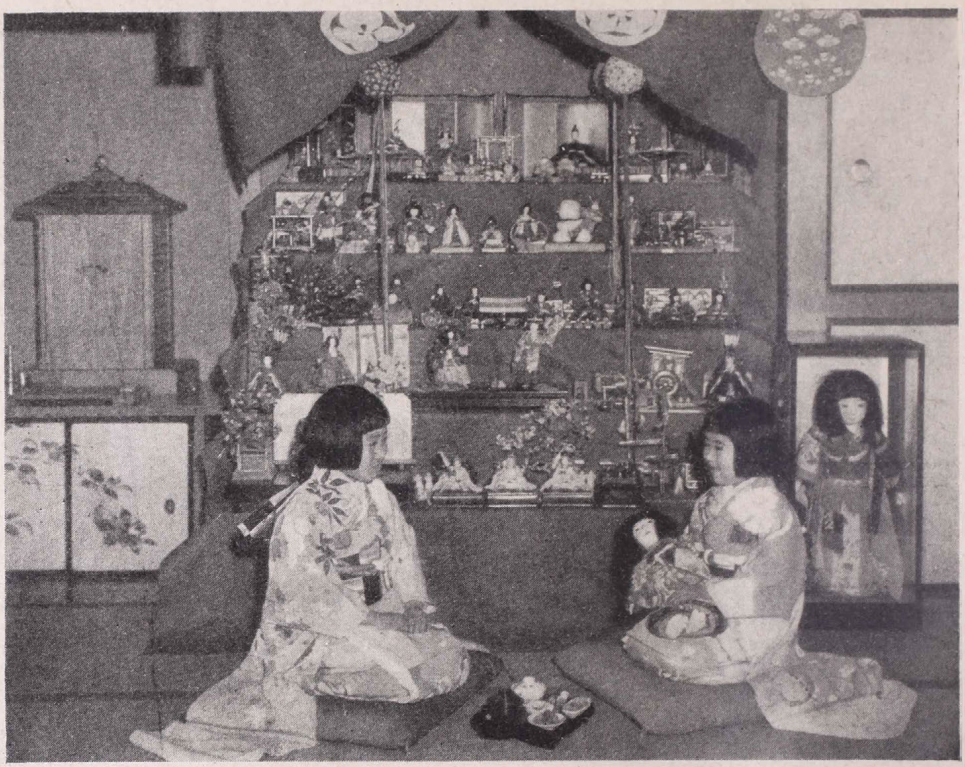

Kisleányok a játékaik közt.

jutott egy négyzetkilométerre, amihez hasonló népsűrűség csak a sűrűn lakott Közép-Európában található. Ma már — a legújabb népszámlálás szerint — 105 millió a japániak száma és az egész birodalmat véve alapul, a népsűrűség négyzetkilométerenként 150 lélek.

A nép rohamosan szaporodik, a legutóbbi években évente 12—13 százalékkal több volt a születés, mint a halálozás. Ez azt jelenti, hogy ha a lakosság továbbra is ebben a mértékben szaporodik, Japán népessége négy évtized alatt megkettőződik és 1980-ban már 200 millió lakosa lesz az országnak.

Japán birtokai azonban nem tudják eltartani ezt a rengeteg népességet. A birtokok ma a következők: *Chosen*, vagyis Korea (területe 220,769 km²), *Formoza* (Taiwan) szigete (35,595 km²), *Szahalin* déli része (36,000 km²), azután a *Mariana, Karolina és Marshall*-szigetek, amelyek a világháború előtt német birtokok voltak és Japán 1920-ban a Népszövetségtől mandátumot kapott reájuk. Ezek összesen 2149 km² kiterjedésűek. Végül *Kvantung* (3462 km²) is japáni fennhatóság alatt áll, ezt az oroszok bérelték Kínától, de az orosz-japáni háború után átengedték Japánnak. Az ezeken a területeken lakó népesség összesen mintegy 30 millió főt számlál.

Japán jellegzetes szépsége a szent Fuzsijama hegye, ez a 3776 méter magas vulkánkúp, amelyet állandóan ezüstfehér hósipka fed. Valószínűen már kialudt, mert legutoljára 1792-ben működött. A Fuzsijama minden japáninak büszkesége és jelképe a japáni világnak. A Fuzsijama mellett még tizenhat olyan hegycsúcs van Japánban, amelyek 3000 méter fölé emelkednek.

A nagy népsűrűség mellett természetesen nagyon népesek a japáni városok is. Tokyo 5.875,388 lakosú világváros, de a birodalomnak még három olyan nagyvárosa

van, amelynek lakossága meghaladja az egymilliót. Osaka, a nagy kikötő- és gyárváros kerekszámban hárommillió lakosságú, Nagoya és Kyoto egyenként 1-1—1-1 millió lakosú nagyvárosok. Kobe 912,000, Yokohama 704,000, *Hiroshima* 310,000 lakosú város. 200,000-nél több lakosa van még hét városnak, 100,000-nél több pedig 20 városnak. 100,000 és 50,000 közötti lakosa van ötvennégy japáni városnak.

Japán tulajdonképpen parasztország, amelyben a kis falvak és kis majorok vannak túlsúlyban. A völgyek mélyén elterülő rizsföldek művelői elszórtan élnek. Közel hatmillió a parasztgazdaságok száma és ezek életformájára jellemző, hogy közülük 80% a földművelés mellett mással is foglalkozik.

A szigetországban magas fokon áll a közoktatás. Az állam sokat költ iskolákra, hogy a műveltséget a lehető legszélesebb körben elterjessze. A 34 egyetem mellett, amelyeken összesen 54,096 hallgató tanul, 500 fiú- és 800 leányközépiskola 600,000 növendékkel, valamint 199,663 elemi iskola 9.1 millió tanulóval működött.

A japáni túlnépesedés okozta a nép kivándorlását, amelyet az állam igyekezett egységesen irányítani. Az Észak-Amerikába irányuló kivándorlást az amerikaiak már évtizedekkel ezelőtt eltiltották, így Japán nem tudta levezetni népfeleslegét. Egyébként a japáni kivándorlás sohasem volt olyan nagyméretű, hogy miatta kétségbe kellett volna esnie akár Japánnak, akár a kivándorlókat befogadó országnak. Például 1927-ben mindössze csak 18,041 volt a kivándorlók száma, de ugyanakkor 14,735 lélek vándorolt vissza az anyaországba. A kivándorlás újabban a japáni gyarmatokra irányult, különösen Koreába, Dél-Mandzsúriába és Szahalinba. A japáni kivándorló különben sem szakad el a családi kötelékből és évenként tekintélyes összeget küld haza. 1927-ben például 24 millió yent küldtek haza a kivándorlók, ami 70 millió pengőnek felel meg.

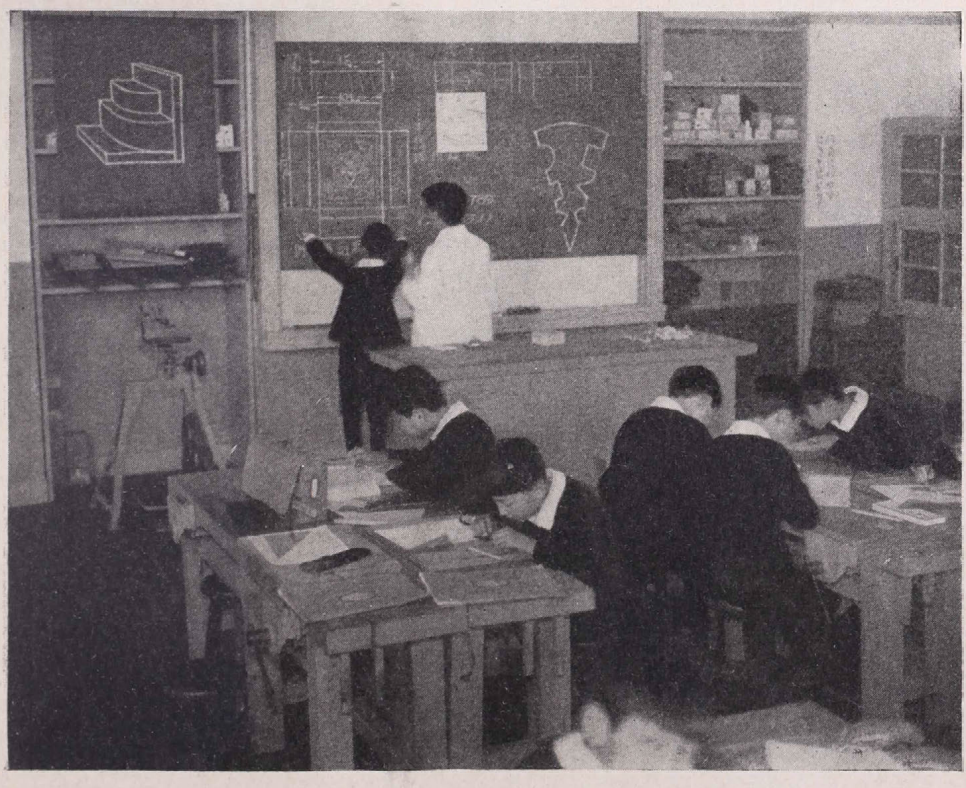

Rajzóra az iskolában.

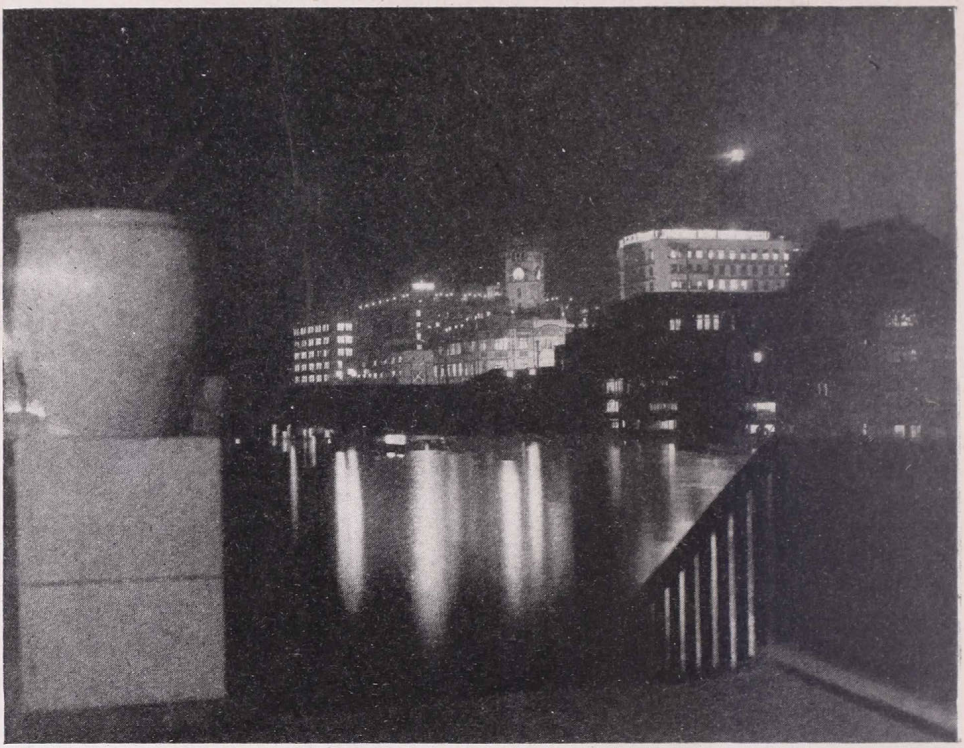

Osaka modern városrésze.

Japán életteret akar nyerni és nagy mérkőzése rokonszenves kell hogy legyen mindenki előtt, aki nem helyesli a világ javainak azt az elosztását, hogy egyes nemzetek felmérhetetlen bőségben éljenek, ugyanakkor, amikor mások a túlnépesedés következtében és megfelelő nyersanyagok híján szinte fulladoznak szűk kereteik közt.

A KAUKÁZUS

Írta IRMÉDI-MOLNÁR LÁSZLÓ dr.

Közel 4000 méteres gerincmagasságú, örök hóval fedett hegylánc húzódik az Azovi tenger és a Kaszpi tó között. Ez a Kaukázus. A két vonulatból álló hegység Európának déli elhatárolását jelenti Kis-Ázsia, illetve az Örmény felvidék felé. Ez a hatalmas hegytömeg ma teljes egészében orosz kézen van. Területén soha nem állt fenn egységes állam az orosz hódítás előtt. A kereszténység előtti időkben itt volt georgiai országról vajmi keveset tudunk. Az első kapcsolatot az európai kultúrkörrel görög kereskedők létesítették, akik a Kaukázusban gyarmatokat alapítottak. Ezek neve volt Kolchisz, a legendás aranygyapjú földje. Nagy Sándor hódítása a IV. században nem volt tartós ; a macedónokat kiűzték az autochton népek és saját dinasztiájukat ültették trónjukra. A Kr. u. IV. században tértek át a Kaukázus népei a kereszténységre. Később sorozatos arab és perzsa betöréseket szenvedtek el a terület népei. A középkorban Georgia virágzása tetőfokát a híres Tamára királynő alatt érte el, aki sikerrel harcolt mind a bizanciak, mind a törökök ellen. Halála után az ország hatalma lehanyatlott, az újabb és újabb perzsa, török, mongol betöréseknek nem tudott ellentállni és apró, névleg önálló hercegségekre bomlott, melyek a hódítók vazallusaivá váltak. A nyomasztó perzsa uralom ellen lázadozó Georgia a XVIII. században végül is orosz segítséggel akart megszabadulni elnyomóitól. Az oroszoknak ez a segélykérés csak kapóra jött, hiszen így módja volt az anarchiát még teljesebbé tenni az amúgy is zilált viszonyok között vergődő országban és azt idővel a maga uralma alá terelni. Hasonlóan jártak a terület többi népei is. Az 1768—74 évi orosz-török háború egyik következménye az volt, hogy a Kücsük-kainardzsi-ban megkötött béke biztosította az Orosz birodalom számára a Kaukázus északi területének a Terek és Kubán folyókig terjedő vidékét. A Kubán vidékén lakó tatároknak ez a béke ugyan függetlenséget ígért, — legalább is a törököknek ezt el kellett ismerniök — valójában azonban a békét kötő II. Katalin cárnő, éppúgy, mint utódai, a független tatár területeket egyszerűen az Orosz birodalomhoz kapcsolták. Ez után a béke után zúdultak az orosz hadak mind délebbre és délebbre, mígnem 1796-ban sikerült már

Gruz-hadiút. Magasan a Terek fölött vezető út a Dariel-szorosban, az u. n. Ördögkapu.

Bakut, Derbentet stb.-t is megkaparintani, úgy, hogy az orosz határ egyszeriben túljutott a Kaukázus gerincén, sőt Transzkaukázia magas vonulatán is. A porta, valamint Perzsia kénytelenek voltak határaikat mind hátrább és hátrább húzni. Perzsia hosszú ideig küzd a szláv betolakodók ellen, de végül is 1813-ban kénytelen békét kérni. A béke Gülisztánban létre is jött és Perzsia elvesztette a Kura alsó vízvidékét is. A magas hegység kicsiny, védett medencéiben élő hegyilakók azonban nem egykönnyen hódoltak meg. Még nagyon soká dúltak a harcok a Kaukázus hegyei között: Daghesztán, Circassia törzsei kemény ellenfeleknek bizonyultak és a vadregényes hegyeik között vívott hősies harcok az orosz történelem legromantikusabb fejezeteihez nyujtottak tápot. Az egyesült apró törzsek szabadságharca közel 40 évig tartott, s alatta legendás hősei támadtak a Kaukázus népeinek. A legutolsó 1877—78-as orosz-török háborúval kapcsolatban a kozákok igázták le végleg a még mindig ellenálló fészkeit a georgiai, cserkesz stb. szabadságnak s a san-stefanoi béke, valamint a berlini kongresszus is elismerte ezeket a területeket az orosz birodalom szerves részeiül. Ezzel megkezdődött, jobban mondva az ország egész területére kiterjedt a minden nemzeti vonást elnyeléssel fenyegető eloroszosítás munkája. Georgiában már 1832 óta, amikor a georgiai egyházat az orosz szent szinodus alá rendelték, megszűnt minden helyi autonómia és az orosz lett a hivatalos nyelv is.

Az orosz birodalom kezdetben voltaképpen nem is sejtette, hogy kaukázusi foglalásával milyen hallatlanul gazdag terület birtokába jutott. Erre csak később eszméltek rá, amikor megkezdték a kincses ország gazdasági kihasználását, de ezt is csak amolyan orosz módon: hanyagul és rossz közigazgatással.

A Kaukázus, fizikai földrajzi szemmel nézve, egyszerű felépítésű. A délfelé tekintő hegyoldalak meredekek, az északiak lankásabban simulnak bele az orosz táblába. A hegység főgerince kristályos kőzetekből van felépítve és ezt ölelik körül a paleozoikus palák tömegei, emezeket pedig a harmadkori rétegek úgy, hogy belőlük a kristályos mag csak

legfelül bújik elő. Fent a kristályos gerincen két hatalmas kihűlt vulkáni kúp tör a magasba ; ezek egyúttal a hegység legmagasabb csúcsai is. Egyikük az Elbrusz (5634 m), másikuk a Kazbek (5043 m). Mellettük még sok alacsonyabb csúcs sorakozik egymás után. Maga a hegység kettős gerincből áll. Az északi a magasabbik gerincvonulat, rajta sorakozik a Kostan-tau, Dih-tau, Bazar Gyuzi. A Kazbek is ezen a vonulaton van. A déli az alacsonyabb, de még ezen is több a 4000 m fölé emelkedő csúcs, mint pl. az Usba, a Tepli, az Adai-Hoh stb. A két gerinc közötti mélyedés teli van rövid gleccsernyelvekkel, amelyek a kevés csapadék következtében nem tudnak mélyebbre aláereszkedni, nem tudtak maguk előtt mély medencéket kivájni. Ezért a kisebb, igen magasan elhelyezkedő tengerszemektől eltekintve, hiányzik a hegységben az eljegesedésre jellemző sok gleccsertó.

A hegység három részre oszlik : Nyugat, Közép és Keleti Kaukázusra. A nyugati a Taman félszigetnél kezdődik, ahol lankás halomvidékként emelkedik ki a síkságból és határa az Elbrusznál húzható meg. Innen a Kazbekig nevezik a hegységet Közép Kaukázusnak, azon túl pedig a Kaszpi tóba benyúló Apszkeron félszigetig Keleti Kaukázusnak. Az egész kettős gerinc mint egy hatalmas gát fekszik a két medence, a Fekete tenger és a Kaszpi tó között. Keleti szakaszán, közel a Kazbekhez egy keresztirányú tektonikus árok húzódik, amely egyetlen járható része a hegységnek. Ezen vezették át a Kereszt hágó felhasználásával az ú. n. gruz hadiútat. Ez az út Vladikavkázból (ma Ordzsonikidze) indul ki, mindenütt a Terek völgyét követve. Elhalad a Kazbek örök hóval fedett csúcsa alatt és a Terek völgyéből a 2382 m-es Kereszt hágón (Kresztorüi) át leereszkedik az Aragva patak, illetve a Kura völgyén át Tifliszbe, vagy ahogyan ma nevezik, Tbiliszi-be. Itt megjegyezhetjük, hogy az orosz forradalmak idején a Mamiszon 2825 m-es hágó veszélyes ösvényeit is felhasználták, Vladikavkazból kiindulva, hogy Kugaiszit elérhessék. Egyébként csak a hegység szélein fut át a Kis Kaukázus hegyvidékéről a nagy orosz tábla felé más út. A Kis és Nagy Kaukázus közötti bemélyedés két hatalmas félmedencét alkot. A nyugat felé néző kisebb a Kolhiszi (Kolkida), a kelet felé tekintő pedig a nagy, tágas Kura medence.

A Kaukázus gerince alkotja Európa és Ázsia határát dél felé. Ettől a határtól

Kazbek (5043 m.) Kazbek állomásról, középen Gergeti falu, balra fenn Szt. Zminda-kolostor.

északra eső területet, az európai részt, nevezik Ciszkaukáziának (vagy Észak-Kaukázusnak), míg a délre eső terület, az ázsiai rész neve Transzkaukázia. Ciszkaukázia európai jellegű, Transzkaukázia már a Közelkelethez tartozik.

A hegység vízrajzi képe igen érdekes. A lankás északi lejtőkről lefutó sok patakot a Kubán és a Terek egyesíti. Előbbi a Fekete tengerbe, utóbbi pedig a Kászpi tóba adja le a vizét. A két folyónak a Pjatigorek (Pjatyigorszk) város alatt elterülő, messzenyúló, hatalmas harmadkori halomvidék szab irányt. A meredek déli oldalról lezúduló patakok vizét az előbbihez hasonlóan egy kelet, illetve egy nyugat felé futó nagyobb patak, a Kura és a Rion gyűjti össze. A Kura a nagyobbik és forrásvidéke messze, majdnem Batum-ig terjed. A vízválasztó ebben a nagy völgyben a Nagy Kaukázus és a Kis Kaukázus között a jóval 2000 m-en fölül emelkedő Adzsaro Imeretinszkij hegység, valamint a Szuramszkij Krebet gerince. Előbbi voltaképpen már a Kis Kaukázus tartozékának tekinthető. A Rion a Szuramszkij hegységből ered és Pitonál, a görögök egykori Phasis nevű településénél ömlik a Fekete tengerbe.

A Kis Kaukázus, illetve az Örmény felvidék már az Orosz birodalom határát jelöli. Gerince sok helyen 3000 m fölé emelkedik. Ettől a gerinctől dél felé terül el az orosz fennhatóság alatt álló Örmény köztársaság. Ez alatt pedig Nahicsevany szovjet tagállam. Előbbinek főhelye Erivany, illetve ma: Erevany, utóbbié Nahicsevany. Örményország keleti részén igen magas hegyektől övezetten terül el az átlag 40 m-es mélységű Gökcse tó. (Mai neve Szevan.) Legnagyobb mélysége 100 m. A körülötte fekvő hegység már tulajdonképpen az Ararat 5156 m magas hegytömegéhez tartozik.

A népvándorlások viharai alatt a Kaukázus szinte hozzáférhetetlen, apró völgyeibe menekültek be azoknak a megvert népeknek töredékei, amelyek képtelenek voltak a rájukzúduló hordáknak tovább ellenállni, de életösztönük és nemzeti becsületük tiltakozott a megsemmisülés ellen. A hatalmas hegység minden időkben gátként feküdt a délről északra, illetve az északról dél felé törő népek útjába. A Kaukázustól északra a pusztai nomádság hordái húzódtak nyugat felé, délre pedig a keleti árják útja vezetett ugyancsak nyugati irányba. Érthető tehát, hogy az északról és délről jövő nyomás a néptöredékeket beszorította a hegység kietlen, vad, de igen jól védhető sziklái közé. A történelem folyamán számtalan néptöredék szállotta meg így a Kaukázust. Nyelvük, szokásaik, viseletük annyira elütő egymástól, hogy etnikailag valósággal kaleidoszkópszerű képet mutat. Nyugati elemek, mint pl. a görögök, tengeri úton jutottak el a Kaukázusba, keleti népek viszont északról déli irányban és viszont. Így találhatunk azután keresztény, indo-európai elemeket Transzkaukáziában, muzulmán turániakat az északi síkságokon, letelepedett, polgáriasult törzseket Ázsiában, nomádokat Európában. Rasszok szempontjából tekintve, vannak indo-európaiak, valamint kaukázusiak és uralaltáji mongoloidok. Politikai szempontból a legegyszerűbb felosztás: georgiaiak (kartvéliak), tatárok, örmények és oroszok.

A georgiaiak nyugati Transzkaukáziát lakják, az örmények főleg Erivany vidékét, de elszórtan élnek Azerbeidzsanban és Georgiában is. A tatárok Transzkaukázia keleti részét foglalják el, a mai Azerbeidzsant. A Fekete tenger partvidékén autochton népek: a cserkeszek és abcházok. A Keleti Kaukázus, Daghesztan és a Terek vidék mutatja a legtarkább etnográfiai képet, ami egyáltalában elképzelhető. Általában Macedoniát szokás mint nemzetiségi mozaikterületet emlegetni, holott ott mindössze 7—8 nemzetiségről van csak szó. A Kaukázusban ellenben 50-et is feltűntet egy nem is teljes néprajzi gyűjtemény! Már Sztrabon azt állítja, hogy 70 nyelvet beszéltek ezen a vidéken, Plinius pedig — túlzással — 300-ra teszi az ott beszélt nyelvek számát. Daghesztan egyik hegységének oldalán 7 falu fekszik, melyek mindegyike más-más nyelvet beszél és az egymás közötti érintkezésre az avar nyelvet használják, melynek ismerete általánosan elterjedt. Érdekes hegylakó nép az osszét. Nyelvük iráni. Akad olyan hegyi törzs, melynek tagjai a keresztes vitézektől származtatják magukat! Végül ott vannak az ország valóságos urai, az oroszok.

A kis népek között akadnak finn-ugor, török-tatár, indogermán és kaukázusi nyelvű elemek is. Nyugati Kaukázusban a cserkeszek, Közép Kaukázusban az északi lejtőkön a kabardok, csecsencek élnek. Belső Kaukázusban laknak az indogermán osszétek, a török karacsájok, hegyi tatárok, svaniták, továbbá a georgiaiakkal rokon kveszurok,

A Kaukázus-vidék közigazgatási beosztása. (Lásd a szöveget).

tusok, psávok. Daghesztánban az iráni lezgiek és a tátok. A Kászpi felé eső lejtőket a kumikok, a nogaj tatárok, kalmükök foglalták el. A hegység déli oldalán finn-ugorokkal keveredett, iráni eredetű népek laknak. Ilyenek pl. a mingrélek, imeretek, kartvéliek, gurok, gruzok.

Rasszbelileg képviselve vannak az előázsiai, mongoloid, valamint a mediterrán rassz keleti és nyugati ágának legkülönfélébb változatai. Szórványosan természetesen az európai rasszok valamennyije megtalálható. Közismert különösen a cserkeszek férfiainak és nőinek szépsége. Sok szultána volt cserkesz származású és a régi világban az előkelő török háremekbe igen szívesen vitték a szép cserkesz nőket.

Ciszkaukázia és Transzkaukázia együttesen a Kaukázus vidéke. Rajta 17 közigazgatási kerület, illetőleg szovjet tagállam helyezkedik el. Észak Kaukáziára 9, míg a déli területre (Transzkaukáziára) 8 közigazgatási kerület jut.

Ezek a következők: Északiak: 1. Krasznodarszki kerület, 2. Ordzsonikidzerszki kerület, 3. Dagesztán, 7. Adigeja, 8. Cserkeszföld, 9. Karacsájföld, 10. Kabardin—Balkarföld, 11. Északi Oszétföld, 12. Csecsen—Ingusföld.

A déliek: 4. Georgia, 5. Azerbajdzsán, 6. Örményország, 13. Abchazföld, 14. Adzsarföld, 15. Déli Oszétföld, 16. Hegyi Karabagh, 17. Nachicsevány.

A Kaukázus területének gazdagsága igen változatos. Sokhelyütt fellelhető a mediterrán, sőt a szubtrópusi éghajlat növényvilága. Gabonafélék megteremnek a hegylánc mindkét oldalán. Transzkaukáziában, a régi görögség Kolchis-ában, mindennemű gyümölcs bőségesen terem. Sok a szőlő, gyapot és más szubtrópusi növény, sőt a tea is megterem. A hegyoldalakat nagykiterjedésű sűrű erdők borítják, de elhanyagolt állapotban és jóformán kihasználatlanul.

Ásványi kincsekben is gazdag a Kaukázus vidéke. Ezek javarésze kihasználatlanul pihen a föld mélyében. Jelentősek a mangántelepek Kutaisz közelében, de bőségesen van réz is, különösen Elizabetpol vidékén (ma Gandija). A kősó Örményország fő ásványi kincse. A legnagyobb a jelentősége a nyersolajnak, amely nagy bőségben Baku vidékén, az Apszkeron félszigeten tör fel. Csekélyebb mértékben Groznüiben, a Kaukázus északi lejtőjén, valamint Novorosszijszk és Krasznodar környékén is akad olaj a föld mélyében.

HONG KONG

Írta hollósi SOMOGYI JÓZSEF dr.

A híres francia író : Villemain találóan jellemezte Nagybritannia terjeszkedési politikáját azzal a megállapításával, hogy az óceánok mentén mindenütt őrszemeket állított fel. Ilyen brit őrszemek az indiai út mentén 1704 óta Gibraltár, 1800 óta Malta, 1839 óta Aden és 1819 óta *Singapore*. Éppen száz esztendővel ezelőtt, 1842-ben ilyen őrszemet állított fel a délkínai part mentén egy kis szigeten : Hong Kongon is. Kínai neve : Hiang Kiang, annyit jelent, mint «illatos folyók». Sok ilyen apró sziget fekszik a Kanton- vagy Gyöngy-folyó széles tölcsértorkolata előtt ; ezeket a portugálok már az az újkor elején ismerték és lakóiknak tolvajtermészetéről «Ladrones»-nek, azaz : «Tolvajoknak» nevezték. Az angolok rögtön észrevették, hogy a temérdek sziget közül az egyik különösen alkalmas kikötőépítésre. A Kínával vívott «ópiumháború» után rá is tették a kezüket a 83 km.² területű Hong Kong szigetére. A szigetet átlag csak egy tengeri mérföld széles csatorna választja el a Kvan Tung tartományhoz tartozó Kau Lun, magyarul «Kilenc Sárkány» félszigettől s azzal együtt kitűnő természetes kikötőt alkot. 1860-ban, a Kínával vívott újabb háborújukat befejező pekingi békében az angolok meg is szerezték maguknak Kau Lun egyes részeit és ezeket 1898-ban bérleménnyel jelentősen kibővítették.

Hong Kong szigetéből, a szembenfekvő Kau Lun városából és «New Territories»-nek, azaz «Új területeknek» nevezett bérleményből áll tehát Földünk egyik legfontosabb kereskedelmi és hadikikötője. Területe 1012 km². Az angolok, alighogy megkapták Hong Kong szigetét 1842-ben a nankingi békében, annak északi partján azonnal csinos kis várost építettek s nagy királynőjükről Victoriának nevezték el. Festőiesen fekszik a sziget legmagasabb csúcsa : az 556 m magas Victoria Peak lábánál és lejtőjén. Ma már 480,000 lakosa van, az egész brit koronagyarmat népességének csaknem a fele. Az egész koronagyarmat népessége (1939) 1.006,962 lélek. A hajdani jelentéktelen kínai halászfalu helyén épült modern város lakossága 16,000 lélek híján teljesen kínai. Régi város-

Hongkong látképe a kikötővel.

Hongkongi városrészlet.

részei, valamint a félköralakú kikötő mentén épült központi negyede magas házaival és szűk utcáival azonban félreismerhetetlenül angol jellegűek. Világvárosias élet zajlik Victoria utcáin. Kikötői frontján modern épületóriás uralkodik : a Hong Kong and Shang Hai Bank. Keletázsia egyik legfontosabb pénzintézete. 1864 óta látja el tőkével a külföldi kormányok és magánvállalatok kínai befektetéseit. Mai, új épülete 1935-ben készült el. Előtte szinte eltörpül Victoria királynő mennyezetes szobra. A város üzleti negyedében a legforgalmasabb utca a Des Voeux Road. Nagy áruházaiban minden londoni, newyorki, párisi és shanghai újdonság megkapható. Angol cégtáblát csak itt-ott látni, javarészük kínai. Victoria főutcája a több kilométer hosszú Queen's Road. Az üzleti órák alatt bábeli zűrzavarban zajlik rajta Kelet és Nyugat. A két világot csak az angol nyelv használata foglalja egységbe.

A Victoria Peak lejtőjén terül el a város pálmaparkja. Onnan gyönyörű szerpentinút vezet a hegy csúcsára, ahol glorietta emelkedik. A park közelében van a nagy anglikán székesegyház, a kormányzói palota és festői sziklás szurdokban a katolikus dóm.

A közhasználatban Victoria városát nevezik Hong Kongnak. Igaz, hogy az óceánjáró hajókról mást alig látni a szigetből, mint Victoria gyönyörű panorámáját. Az angolok kultúrát hoztak a hajdani egészségtelen éghajlatú szigetre. A hegyoldalak gránitszikláin ma gyönyörű pálma-, orchidea- és rózsaligetek virulnak ; közöttük szerpentinutak vezetnek az angol stílusban épült szép villákhoz ; ezekből különösebb sok van a sziget nyugati partján. A jól tagolt déli parton pedig Stanley terül el, a sziget kedvelt üdülőhelye. De amennyire megkapóan pompás Hong Kong szigetének a panorámája a tulsó partról, Kau Lunból, annyira vad, komor és egyhangú a tájkép a sziget belsejében. Hegyes-dombos a sziget. Alacsony gránithegyhátait kopár völgyek szelik át. Nincs erdőség a dombok hátán, a sok kanyargós patak fű és bozót között rohan tova. A sziget belsejében nyoma sincs földművelésnek, csak a partokon termelnek egy kevés rizst, burgonyát és yam-gyökeret. Ezzel szemben rendkívül termékeny Kau-Lun félsziget. Évente kétszer is aratnak rizst, de bőven terem ott cukornád, kender, burgonya. és indigó is. A sziget éghajlata forró és igen nedves. A nyarat is alig bírja ott ki az európai. Amellett

Hong Kong a nyári tajfunok övezetében fekszik. Ezek a borzalmas erejű viharok százával szedik áldozataikat s még a nagy hajókat is a partra sodorják, hát még a kínai lélekvesztők : a szampanok és dzsunkák ezreit!

A szigettel szemközt a Kau-Lun félsziget csúcsán fekvő hasonlónevű városnak 200,000 lakosa van. Katonai raktárak és tengerészlaktanyák vannak ott s Kau Lun a végpontja a Kantonban vívő vasútnak is. Victoria csak Kau Lunnal együtt egységes kikötő. Éppen sztratégiai okokra hivatkoztak az angolok, mikor az 1921—22. washingtoni tengerészeti értekezleten vonakodtak Kau Lunt visszaadni Kínának.

Mi Hong Kong világforgalmi jelentősége? A vitorlások korában az onnan északnyugatra 80 tengeri mérföldre fekvő Kanton volt Dél-Kína legfontosabb kikötője. A gőzhajózás kiterjedésével azonban az óceánjáró hajók nem tudtak felmenni se Kanton, se a közelben fekvő, portugál kézen levő Macao kikötőjébe. Hong Kong kitűnő, természetes kikötője ezért tudta magához vonzani mindkét kikötő, sőt egész Dél-Kína forgalmát is. Azonkívül közlekedésföldrajzi fekvése is rendkívül kedvező. Az Európából a Csendes óceánra vezető hajózás útvonala ott ágazik ketté s egyfelől Shanghai és Yokohamába, másfelől Holland-Indiába visz. Hong Kong ugyanis csaknem a feleúton fekszik Hátsó-India és Japán között, mert onnan Singapore 1675, Tokio pedig 1800 tengeri mérföldre van. Minthogy Hong Kong szabadkikötő, áruforgalmáról nincsenek hivatalos adatok. Évi forgalmát azonban már 1914 előtt is 50 millió fontra becsülték. Igazi világkikötővé fejlődött a Suezi csatorna megnyitása óta. Áruforgalma azóta többszörösen megnövekedett. A hetvenes években még Kína egész külkereskedelmének több mint a felét bonyolította le. Bár időközben Shanghai rohamos fejlődése új kaput nyitott a Mennyei birodalom külkereskedelmének, még ma is Hong Kongon halad keresztül Kínabevitelének $^1/_4$-e és kivitelének $^1/_3$-a. Még ma is Hong Kong látja el Hátsó-Indiából Dél-Kína rizsszükségletének 85%-át, de sok rizst szállítanak onnan máshová, még az Egyesült Államokba is. Másfelől Hong Kong a délkínai áruk (tea, selyem, porcellán, gyapot, bambusz és lakkáruk) főkiviteli kikötője.

Hong Kong katonai jelentőségét az angolok azonnal felismerték. Már egy évvel elfoglalása után, 1843-ban koronagyarmati rangra emelték. Százéves uralmuk alatt rendkívül megerősítették, mert jól látták, hogy a sziget birtokában kitűnően lehet Dél-Kínán uralkodni. Pompás, természetes kikötőjében alig kellett építkezni. A legnagyobb szárazdokk, valamint hajójavító műhelyek és raktárak birtokában Hong Kong volt a keletázsiai brit hadiflotta főállomáshelye és a világ egyik legnagyobb hadikikötője. Singapore-ral és az ausztráliai Port Darwinnal együtt Hong Kong volt egyik sarkpontja a Délkínai tengeren uralkodó brit erődháromszögnek.

Az «illatos folyók» szigete : Hong Kong 1941 december 20-án japáni kézre került. A japáni csapatok Kau Lunból keltek át a tengerszoroson és véres küzdelemmel kerítették birtokukba Victoria várost, majd az egész szigetet. Ma a Victoria Peaken a Felkelő Nap országának lobogóját fujja a szél. A japániak jól tudják, hogy akié Hong Kong, Kelet-Ázsia Gibraltárja, az uralkodik Dél-Kínán. A japáni Hong Kong fontos kaput zárt be Csang Kaj Sek Kínája elől és fontos lépéssel hozta közelebb Japánt nagy célja : a keletázsiai jogrend megteremtése felé.

IRODALOM

Detre László: **Üzenetek a világűrből.** Kir. Magy. Természettudományi Társulat, Kir. Magy. Egyetemi Nyomda. 279 lap. Budapest, 1940. Ára 8 P.

Detre, a kiváló fiatal csillagász a természettudományos realitások, a tudományos kutatáseredmények mezején járva olyan, a mindennapi élettel kapcsolatos jelenségeket ír le és magyaráz meg könyvében, amelyek, bár a Földön játszódnak le, eredendő okukban Földünktől függetlenek, exogén hatások; tehát kiderítésük a csillagász feladata. A csillagászé, akit átlagos műveltségű nagyközönségünk naiv természettudományi elképzelése még ma is szívesen tekint csillagvizsgáló kupolába bezárkózott, hatalmas távcsövekkel birkózó, az élettel nem sokat törődő szobatudósnak. Detre könyve éppen erre a tévhitre a legcsattanóbb válasz. Belőle tudjuk meg, milyen sok, a földi szerves élettel és szervetlen világgal szoros kapcsolatban álló kérdés az, ami a csillagászt foglalkoztatja, és amire a csillagászat eddig már adott is kifogástalan magyarázatot, vagy dolgozik ilyen magyarázat megszerkesztésén.

A tizenegy fejezetre tagolt könyv első két fejezete rövid csillagászati bevezetés a továbbiak könnyű érthetősége céljából. A szerző ebben a két fejezetben röviden megemlékezik a Földről, mint égitestről, a Napról, a bolygókról, a Holdról, a Naprendszerről, a csillagok világáról, a csillagrendszerekről, Naprendszerünk kóbor vándorairól, az üstökösökről és a meteorokról. A következő fejezetek a Földtől független, tehát exogén, kozmikus eredetű földi jelenségek népszerű leírását és magyarázatát foglalják magukban. A földi árapály-jelenség világos leírását a napsugárzásnak a földi élőlényekre, a sugárzásváltozásnak a Föld éghajlatára és időjárására gyakorolt hatásának magyarázata követi. A Nap, minden földi élet forrása, sugárzásával a földi légkör összetételére, tulajdonságaira is hat. Erről a hatodik fejezet szól. Sor kerül világos előadásban a földmágnességre, ennek jelenségeire, kozmikus zavaraira, és ennek kapcsán a rádióvétel kozmikus zavaraira, a rádióvétel évi és napi változásaira. A titokzatos sarkifény leírása, tulajdonságainak ismertetése, a jelenség magyarázata egyedülálló a népszerű magyar természettudományi irodalomban éppen úgy, mint a földi szerves életre olyan nagy hatást gyakorló, de mind a mai napig ismeretlen eredetű kozmikus sugárzás erejének, mérésének, természetének, hatásának ismertetése is.

Detre könyvét világos, könnyű és magyaros stílusban írta meg. Nagy tudása és könnyed tolla még a legelvontabb fejtegetéseket is világos, érdekes olvasmánnyá teszi. A szöveg mondanivalóját sikeresen egészíti ki és teszi világosabbá a sok rajz, grafikon és a XVI szép képtábla.

Detre könyve népszerű természettudományi irodalmunknak jelentős nyeresége, Igazolja ezt a könyv második kiadása is.

Bulla B.

Raoul Francé: **Földünk kincse.** A Búvár könyvei XV. kötete. Budapest. Franklin-Társulat. 8°, 239 oldal.

A Föld történetéről, a geológiáról, olyan modorban számot adni, hogy az ne legyen unalmas, hogy ne vesszünk el a különböző korok, emeletek, lépcsők stb. nagyon is különösen hangzó névözönében és legfőképpen az egyes képződményeket jellemző ősállatok és növények rengetegében, hozzáértőnek szinte elképzelhetetlen megoldásnak látszik. Francénak előttünk fekvő könyve a bizonyság róla, hogy ennek a lehetetlennek látszó feladat teljesítésének is a nyitjára lehet jutni.

Kétségtelenül bizonyos, hogy Francé a legkitűnőbb tollú természettudósaink közé tartozik világviszonylatban is. Pompás tehetsége van hozzá, hogy alapos tudásával a legnehezebbnek látszó kérdéseket könnyedén, játszva és olyan érdekes beállításban oldja meg, hogy a komolyabb olvasnivalótól még a legmegrögzöttebben irtózó olvasót is magával tudja ragadni és hatalmába tudja keríteni.

Ez a könyv — mint korábban is említettük — a Föld történetével, a Föld kialakulásának menetével foglalkozik, az azzal kapcsolatos érdekes kérdéseket tárja elénk, de egy különleges és Francé-ra nagyon jellemző módszerrel. A leggyakrabban egy-egy hazai kérdést állít a fejezet előterébe pl.: «Mi van a magyar föld alatt?», «A magyar föld érckincsei». «Hogyan keletkeztek a Kárpátok?», «A magyar só és kőolaj értéke» stb., stb. A különböző és az olvasót rendesen érdeklő kérdéssel kapcsolatban módját ejti annak, hogy a fokozatosan a földtörténet minden mozzanatát érintse és letárgyalja. Az olvasó rendszerint észre sem veszi, hogy a szerző ügyesen milyen csávába csalogatta, és hogy vele milyen, különben ridegnek sejtett tájakra kalandozott el. A fejezetek címéből semmiféle rendszerességre sem lehet következtetni, pedig éppen ebben van a szerző rendszere. Semmit sem hagy el, semmi sem kerüli el a figyelmét, és aki ezt a könyvet elolvassa, akaratlanul is egészen jó tájékozódást szerezhet a Föld történetében.

K. A.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Finnország

területe a legújabb hivatalos adatok szerint 383,000 km², abból 34,300 km² vízfelszín. A tengerpart állandóan, 100 évenkint egy méterrel emelkedik ki a tenger szintjéből. A tavak száma növekszik, ennek oka a földfeltöltődés miatti kettéválás. Jelenleg 59,776 tó van Finnország területén. Ezek közül 6000 több mint 1 km hosszú. Az ország hőmérséklete nem olyan alacsony, mint azt általánosan gondolják. 236 napon 0° feletti hőmérsékletet mérnek. Az északi területeken, a Lappföldön pedig 160 napon át van 0° feletti hőmérséklet.

Finnország lakosainak száma 3,835,976. Átlagosan 11 ember jut egy négyzetkilométerre. A lakosság 78·5%-a falun, illetőleg vidéken él. Csak 21·5% lakik a nagyvárosokban.

Finnország erdőgazdasága a legnagyobb a skandináv államok között. Az erdőterület 25·3 millió hektár. Az állam a legnagyobb erdőbirtokos. Az ország erdőterületének 1/3 része állami kezelésben van. A különböző erdei termények (fa, hántolt-, gyalult-, aprított fa, háncs, fenyőmag, toboz, levél, cellulóze, papírmassza, szőttrost és fonott rost stb., stb.) exportjában Finnország az egész világon a harmadik helyen áll és 10%-át szolgáltatja az egész világ erdőgazdasági terményeinek.

Hatalmas vízierőkészletéből ma 650,000 lóerőnyi áll rendelkezésre, abból a legnagyobb erőmű, az imátrai vízesés 154,000 kilowatt energiát szolgáltat. *K. S.*

Az orosz olajvezeték-hálózat.

Hossza 1933-ban részletezve a következő volt:

Baku-Batum régi vezeték	883 km
Baku-Batum új vezeték	834 «
Groznij—Machacs Kala	150 «
Groznij—Armavir—Tuapsze ...	618 «
Armavir—Trudovaja	488 «
Gurlej—Orszk	845 «
Egyéb	394 «
Összesen....	4212 km

A vezetékhálózat a termelt olajmennyiségnek csak kis részét szállította el. 1937-ben (későbbi adatokat nem hoztak nyilvánosságra)

csővezetéken szállított olaj	9,600.000 t,
belvizi hajókon « «	7,900.000 t,
vasúton « «	24,700.000 t,
tengeren « «	16,300.000 t volt.

Az ötéves terv keretében 1942-re annyi új csővezetéket szándékoztak lefektetni, hogy azon évi 18.200,000 t olaj legyen szállítható. *P. J.*

Dakar fejlődése.

A Francia Nyugat-Afrikához tartozó Zöld-fokon épült Dakar kikötőváros, a most folyó háborúban nagy versengés tárgya. Nemcsak az angolok, hanem újabban az Egyesült Államok is szeretnék támaszpontul megszerezni. Kívánatos voltát fekvése magyarázza meg, hiszen a Zöld-fok, Afrika legnyugatibb pontja, legjobban beugrik az Atlanti óceán óriási vízfelületébe. Útba kell ejtenie valamennyi Dél-Afrikába igyekvő hajónak és természetes kiindulópontja az Óvilágból Dél-Amerikába tartó hajóknak és repülőgépeknek, mert innen csak 3700 km-nyire van a braziliai Pernambuco kikötője.

A sokat emlegetett Dakar alig egy évszázad óta vesz részt a világforgalomban. Eleinte a guineai partvidéket rendszeresen látogató francia kereskedelmi hajók menedéke volt csupán. 1859-ben Franciaország birtokának nyilvánította és 1863-ban megépítették első kikötőműveit. Az igazi, nagyarányú fejlődés azonban csak a XX. században indult meg. Új kikötője — a legnagyobb és legkorszerűbb Afrika nyugati partján — 1902 és 1927 közt épült. A város lakossága is rohamosan megnövekedett. 1902-ben 8737 ember lakta Dakart, 1914-ben 25,000, 1938-ban számuk a 100,000-t is meghaladta. Ezek közül 15% a fehér, legnagyobbrészt francia. Dakar éghajlata a fehér ember számára egyáltalában nem kedvező, valamennyiüket hivatásuk köti a Zöld-fokhoz. Sokan tevékenykednek közhivatalokban, hiszen Dakar Francia Nyugat-Afrika gyarmat fővárosa, még többen élnek a város kereskedelmi forgalmának gyümölcseiből. A kikötőben ugyanis már nemcsak átmenő forgalom van, hanem innen kerülnek távoli piacokra a Niger, Senegal és Francia Szudán vidékének árui is csaknem 90%-ban. Mióta a Niger-vasút megépült, Nyugat-Afrika terményei gyorsan és olcsón jutnak el Dakarba, s onnan a világpiacokra. 1934-ben kikötőjében 2253, összesen 7.121,553 tonna tartalmú hajó fordult meg. *P. J.*

Szőlőmagolaj.

Californiában jó eredményeket értek el a szőlőmagolaj termelésével. A szőlőmagból ütött olaj igen jóminőségű, főleg festék- és lakkgyártásban, újabban gyógyszeriparban használják, de étolajnak is bevált. Az évi termelés azonban aránylag kevés (25,000 gallon, kb. 1000 hl.), mert a szőlőmag egy részéből cognacot főznek, másik részét meg egyszerűen eltüzelik. *P. J.*

Tagjainkhoz

Még kapható a

FÖLDRAJZI ZSEBKÖNYV AZ 1942. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság saját kiadásában.

Szerkeszti vitéz TEMESY GYŐZŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 220 oldal; bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *nagy, színes térképmellékletet* adunk.

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk a hazatért erdélyi és keletmagyarországi területekkel. E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Előszó. — Naptár az 1942. évre.

I. A magyar föld időszerű kérdései.

Kádár László dr.: A geográfus Teleki Pál.
Bulla Béla dr.: A trianoni Délmagyarország.
Kéz Andor dr.: Az 1941. évi magyarországi árvizek.
Réthly Antal dr.: Megváltoztathatjuk-e az Alföld éghajlatát?
Fodor Ferenc dr.: A magyar államterület változásai.
Gunda Béla dr.: A szlavóniai magyarok.
Irmédi-Molnár László dr.: Hazatértek a bukovinai székelyek.
Gunda Béla dr.: Finnugor rokonaink a Szovjetunióban.
vitéz Temesy Győző dr.: Bánát, Bánság, Temesvidék vagy Temesköz?

II. Időszerű földrajzi tanulmányok.

Cholnoky Jenő dr.: Az U. S. A. erejének földrajzi magyarázata.
Takács József dr.: A mai Bulgária.
Irmédi-Molnár László dr.: A Balkán-hadjárat.
Szabó Pál Zoltán dr.: Az új Horvátország.
Mendöl Tibor dr.: A háborús Oroszország földrajzi jellege.
Hézser Aurél dr.: Oroszország geopolitikai helyzete.
Haltenberger Mihály dr.: A keletitengeri élettér.
Karl János dr.: Anglia és Kanada.
Koch Ferenc dr.: Az északatlanti út.
Wallner Ernő dr.: A közelkeleti helyzet.
Baktay Ervin dr.: India az ázsiai életterben.
Gesztí Lajos dr.: U. S. A.—Japán és a Csendes óceán.
Bacsó Nándor dr.: Az árvizek és belvizek időjárási háttere.
Berkes Zoltán dr.: A napfoltok és az időjárás.

III. A földrajz tanítása.

Bodnár Lajos dr.: A húszéves Didaktikai Szakosztály.

IV. Statisztikai rész.

Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

V. Európa 63/95 cm nagyságú színes térképe.

A zsebkönyv bolti ára 3·20 pengő. Tagjaink **2·50 pengős kedvezményes áron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604., címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest). A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság
(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

TÜKÖR

1942. MÁRCIUS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

BISZTRAY GYULA: Bújt az üldözött...
RÓNAY MÁRIA: Halasi disznótor rigmusokkal
LACZKÓ GÉZA: A szerep (Sárdy Károly rajzaival)
CS. SZABÓ KÁLMÁN: Az én postakocsim
MOLNÁR ÁKOS: Tavaszi délután (Somlai Gyula rajzaival)
VIATOR: Bolyongás német utakon
DARVAS JÓZSEF: Mezitlábas nábobok (Marton Rudolf rajzaival)
GÁSPÁR GYULA: Gyimesi csángók
BÖZÖDI GYÖRGY: A szénaboglya (Karay Gyula fejlécével)

A TÜKÖR NAPLÓJA

Színház — Könyv — Film — Fényképezés — Az asszony

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

Kapható könyvkereskedésekben, Ibusz-pavillonokban és hírlap-árusoknál

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér

Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Haltenberger Mihály: Indonézia
Sédi Károly: A hazai konyhasós fürdők balneologiája
Marcell Gyula: Budapest élelmiszerfogyasztása táplálkozáselettani megvilágításban
Ferenczi Sándor: A hegyi ingola
Gömbös László: A kabai meteorit
Feliczián Vilmos: A jég élete
Horváth Zoltán: A rohamcsónak
Váli Ferenc: A bagdadi vasút jelentősége
Baskai Ernő: A magyar derítőföld

Könyvek — írások — A tudomány műhelyéből — Kis Búvár — A Búvár szellemi sportja

Számos fénykép és szemléltető ábra

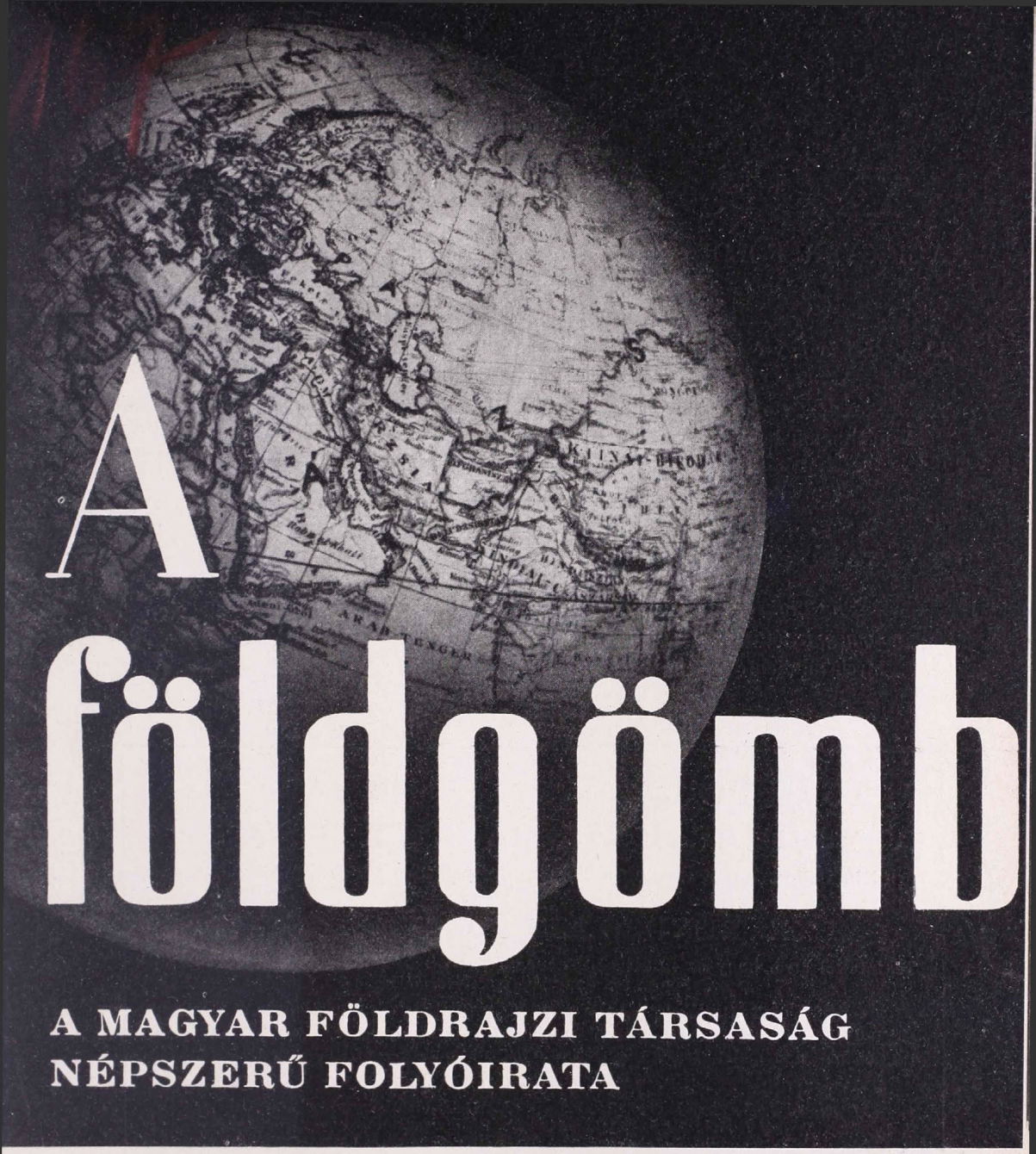

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

ALAPÍTOTTA:

MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:

BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám

Mindennemü levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Baktay Ervin dr.: A nagyenyedi vándor. — *Cholnoky Jenő dr.:* A burmai út. — *Somogyi József dr.:* Szueztől Adenig. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

MEGHÍVÓ

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

április 16-án, d. u. 6 órakor a Társaság helyiségében (VIII., Sándor-utca 8. sz.) tartandó

LXX. RENDES ÉVI KÖZGYŰLÉSÉRE.

Tekintettel arra, hogy az **április 16-i** közgyűlés előreláthatólag nem lesz határozatképes, az alapszabályok értelmében

1942. évi április hó 23-án, csütörtökön délután 6 órakor

a Kir. Magyar Természettudományi Társulat (VIII., Eszterházy-utca 14—16.) üléstermében — a megjelent tagok számára való tekintet nélkül — tartjuk meg a közgyülést.

Tárgysorozat:

1. *Dr. Cholnoky Jenő:* elnöki megnyitó.
2. *Dr. vitéz Temesy Győző:* főtitkári jelentés.
3. A Lóczy-emlékérem odaítélése.
4. Tiszteleti tagok választása, levelező tagok bejelentése.
5. Tisztújítás.
6. Balaton-bizottság jelentése.
7. Alföldi-bizottság jelentése.
8. Számvizsgáló-bizottság jelentése.
9. Könyvtárvizsgáló-bizottság jelentése.
10. Pénztáros jelentése.
11. Zárszámadás és költségvetés tárgyalása.
12. Indítványok.

Budapest, 1942 április hó 1-én.

vitéz Temesy Győző dr. s. k.
főtitkár.

Cholnoky Jenő dr. s. k.
elnök.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

5602. Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIII. ÉVFOLYAM 1942 4. SZÁM

A NAGYENYEDI VÁNDOR

Körösi Csoma Sándor halálának századik évfordulójára

Írta BAKTAY ERVIN dr.

Száz esztendő pergett le az idő homokóráján, amióta Tibet első, úttörő kutatójának, a székely Körösi Csoma Sándornak koporsóját letették a dardzsilingi angol temető földjébe. Gazdag, értékes és nemes élet ért véget 1842 április 11-én ott, a Himálaja leghatalmasabb ormainak tövében, közel a tibeti határhoz. Széchenyi, a Legnagyobb Magyar mondotta róla, hogy a «szegény, árva magyar pénz és taps nélkül» járta végig tövises életútját. Ez az út nemcsak a tudományos és szellemi eredmények nagyszerű állomásain vezetett át, hanem a szó legszorosabb értelmében is egyike volt a legcsodálatosabb utaknak, amelyet valaha ember a Föld színén megtett.

Tizenkétezer kilométernél jóval hosszabb utat járt be, tekintélyes részét, sőt éppen legnehezebb szakaszait gyalogszerrel és magányosan. A háromszéki kis székely faluból, Körösről indult el életének rendkívüli útjára: 1784-ben ott született és tizenötéves korában apja gyalog vitte Nagyenyedre, hogy felvéttesse a nagymultú Bethlen-kollégiumra diáknak. Egyszerű emberek voltak a Csomák, bár szabad nemesek, mint a székelység általában. Apja a székely határőrség kiszolgált káplárja volt. Nem telt volna a fiú iskoláztatására, ha a nagyenyedi kollégium nem ismerte volna a szolgadiákság intézményét. Ez arra volt jó, hogy a vagyontalan, de tehetséges székely fiúk elvégezhessék az iskolát: tanítás és ellátás ellenében szolgálatokat teljesítettek a tanároknak, az idősebb tógátus diákoknak, vagy az intézet termeit takarítgatták. Igénytelen volt bizony az ellátás, de a székely fiú nem szokott a bőséges életmódhoz. Tanult, dolgozott minden erejével és a gimnázium elvégzése után, főiskolai diák korában az alsóbb osztályokban már tanított is. Letette főiskolai vizsgáit, s annak az ösztöndíjnak segítségével, amellyel az angol protestánsok támogatták a XVIII. század eleje óta a nagyenyedi kollégiumot, 1815-ben a göttingeni egyetemre mehetett. 1818 őszéig tanult ott, főleg orientalista tanulmányok érdekelték. Még diákkorában elhatározta, hogy elmegy keletre, «fölkeresni a magyarok ázsiai rokonait». Erre két kis diáktársával fogadalmat tett, s utóbb egyedül ő váltotta be, legalább ami a szándékot illeti, mert sorsa más feladat elé állította.

Amikor Németországból tudásban gyarapodva hazatért Erdélybe, tanári állással kínálták meg a máramarosszigeti iskolában, más kecsegtető kilátások is kínálkoztak, sőt volt professzorai megigérték, hogy mihamar sorukba kerülhet a nagyenyedi kollégiumban. De Csoma akkor már döntött, s a nyugodalmas polgári jólét biztatása nem térítette el választott útjától. Későn kezdte iskoláit, érett férfi volt már, aki tudja, mit akar. 1819 elején Temesvárra, majd Zágrábba ment — persze gyalog — hogy szláv nyelveket tanuljon. Mert akkor még úgy tervezte, hogy Oroszországon keresztül — Juliánus barát egykori útján — indul el kelet felé. Nagyenyedre visszatérve mégis megváltoztatta tervét. Kenderessy Mihály kormányszéki tanácsos 100 forintot ajánlott fel neki, magának is volt egy kis megtakarított pénze, bizonyára tanítással szerezte, s így 200 forinttal a zsebében vágott neki a hosszú, bizonytalan útnak. Útlevelet nem kapott volna, hiszen határőrvidéki lévén, katonakötelezettség alatt volt; alkalmi útlevelet, helyesebben határátlépő passzust szerzett, amely nyolc hétre, Bukarestbe szólt; erdélyi kereskedők szoktak akkoriban ilyennel utazni.

1819 november végén vett búcsút Nagyenyedtől és hazájától — örökre. Bukaresten, Ruscsukon, Szófián át Enezbe jutott, onnan hajóval Alexandriába, majd ismét hajóval Kis-Ázsia partjára. Áprilisban Aleppóba ért, itt ázsiai ruhát öltött és karaván hoz csatlakozva Moszulba jutott. Innen a Tigris folyón tutajjal ment tovább Baghdádig. Pénze már fogytán volt, Baghdádban a magyar Szvoboda adott szállást neki és bemutatta az ottani angol rezidens titkárának. Ez némi támogatásban részesítette. Csoma sajátságos jellemének egyik vonása volt, hogy *nem fogadott el semmit, még ajándékot sem.* Csak hivatalos forrásból eredő támogatást fogadott el, bár szerény mértékben : az volt a felfogása, hogy a brit hivatalos támogatást viszonozni tudja majd munkájának eredményeivel, míg magánszemélyekkel szemben nem tudná leróni a tartozást. Az angolok iránt mély hálát érzett, s a háládatosság szintén alapvető jellemvonásai közé tartozott. Útközben Elő-Ázsián keresztül ismételten brit hivatalos személyek részesítették erkölcsi és anyagi támogatásban ; ezzel, úgy érezte, lekötelezte magát az angoloknak. Tehránig ismét európai öltözetben ment, ezúttal lóháton, Tehránban Willock őrnagy, perzsiai angol követ vendége volt. Ez 300 rupiát utalt ki neki, s Csoma évekkel később híven elszámolt ezzel az összeggel is az indiai brit kormánynak. Célja Közép-Ázsia volt, -ott, a mongolok földjén remélte megtalálni a *jugar*, azaz *ujgur* népet, akikről arab forrásokból még Göttingenben szerzett értesüléseket ; a jugarokat a magyarok közeli rokonainak s a húnok leszármazottjainak tartotta. Ezért Tehránból Meseden át Bukharába ment, de innen nem juthatott tovább : híre járt, hogy orosz haderő közeledik. Ez ugyan nem volt igaz, de a karaván ok nem mertek elindulni Turkisztán felé és különben is igen veszélyes lett volna az út. Csoma Tehrán óta örmény kaftánt öltött és «Szkander bég»-nek nevezte magát. Tudott arabul és Tehránban perzsa nyelvtudását is gyarapította. Látva, hogy Bukharán át nem juthat be Közép-Ázsiába, jókora kerülőútra szánta magát : Afghánisztán felé akadálytalanul közlekedtek a karaván ok, ilyenhez csatlakozott és Kábulon át elérte India északnyugati határát. Ott Allard és Ventura francia tábornokokkal találkozott, ezek a pandzsábi fejedelem szolgálatában álltak. A Pandzsáb volt akkor — 1822-ben, amikor Csoma Indiába érkezett — az utolsó és egyetlen állam, amely még nem hódolt be az angoloknak. Csoma a két franciával Lahorba, a pandzsábi székvárosba ment, majd tanácsukra bevárva, míg a kasmiri hágókból letakarodik a hó, március végén elindult Dzsammu felé. Kasmiron és Ladákhon — Nyugat-Tibe-

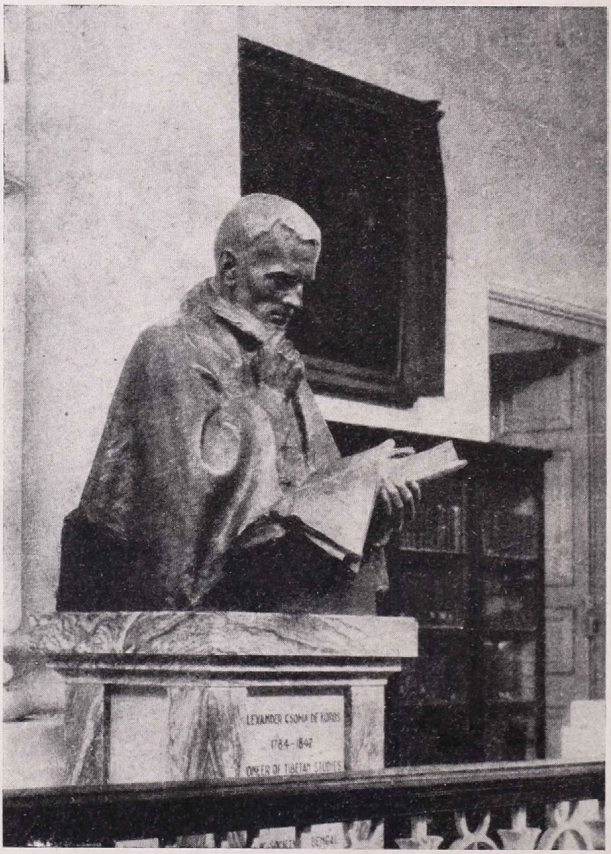

Körösi Csoma Sándor mellszobra a Bengáli Ázsiai Társaság kalkattai székházában. (Szerző felv.)

Csoma útjai Nyugat-Tibetben és Észak-Indiában. Az útvonalakat kettős vonás jelöli. **A vázlat kb. az É. sz. 31°—35° és a K. hossz. 74°—79° közti területet mutatja.**

ten — át, a Karakóramon keresztül akart eljutni Közép-Ázsiába, Kínai Turkisztánba, hogy onnan tovább haladjon Mongolország felé. Nagy és nehéz út volt ez, s ő utoljára Tehránban, több mint egy évvel azelőtt kapott némi pénzt. Elvergődött Szrinagaron

át Ladákhba, egészen a fővárosig, Lehig. Itt azután ismét kénytelen volt megállani: onnan Járkend, vagyis Kelet-Turkisztán felé csak turki vándorkereskedők jártak, s ezektől megtudta, hogy «a járkendi út nagyon nehéz, költséges és a kereszténynre nézve életveszélyes». Csoma nem ijedt meg az árnyékától, ezt odáig is bebizonyította, de a súlyos költségre már nem futotta pénzéből. Kénytelen volt visszafordulni, hogy ismét lemenjen Indiába. Talán arra gondolt, hogy a Pandzsábon át elérheti az indiai brit területet és az angolokhoz folyamodik. De útközben, Kasmir határához közel, Drászban összetalálkozott *Moorcroft* angol utazóval és britindiai kormányügynökkel. Ez a találkozás egészen új irányba és határozott cél felé terelte életét. Moorcrofttal visszatért Lehbe, az angol pedig mihamar felismerte benne a nagytehetségű, tanult embert és ajánlatot tett neki: telepedjék meg egyidőre Nyugat-Tibetben és tanulja meg a tibeti nyelvet. Ez akkor még majdnem egészen «terra incognita» volt, csak Giorgi olasz hittérítő «Alphabetum Tibetanum»-a szolgálhatott némi, igen gyér és rendszertelen útmutatással. Ez a kezdetleges munka felkeltette Csoma érdeklődését és *önszántából elhatározta*, hogy «megismerkedik ezen érdekes nyelv szerkezetével». Ez fontos, mert Moorcroftot idehaza némelyek azzal gyanusították, hogy Csomát ráerőszakolta a tibeti tanulmányokra s ezzel «eltérítette őt magyar feladatától». Tény, hogy Moorcroft brit szempontból nagyon fontosnak találta a tibeti tanulmányokat. Eddig egyetlen életrajzíró sem mutatott rá, hogy Moorcroft politikai megbizatással járt Ladákhban, amely akkor még önálló fejedelemség volt. A ladákhi királyok krónikájából — *A. H. Francke*, a kiváló tibetológus történeti munkája révén — azonban megtudhatjuk, hogy Moorcroft brit szövetséget ajánlott fel akkor Tszepal Namgjalnak,a ladákhi uralkodónak. Bizalmatlanul fogadták, de dús ajándékaival több udvari embert megnyert, például a kalónt, a főminisztert is. Bár ajánlatát nem fogadták el, Moorcroft felhasználta az alkalmat arra, hogy Csoma tanulmányainak útját egyengesse: a kalón támogatásával elérte, hogy Csoma megtelepedhessen az egyik zanszkári lámakolostorban, hogy ott a kalón bennfentes embere, *Szangje Puntszog* láma tanítsa majd a tibeti nyelvre. Szangje Puntszog Moorcrofttól is kapott ajándékokat és elvállalta a tanítást. Csoma még ezt megelőzően, Lehben foglalkozni kezdett a tibeti nyelvvel, egy perzsául tudó tibeti segítségével. Lekísérte Kasmirba Moorcroftot, akivel nagyon megbarátkozott, vele töltött néhány hónapot, majd visszatért Nyugat-Tibetbe és a lehi kalón támogatásával Zanglába, Zanszkár tartományba ment. 1823 *jún.* 20-*tól* 1824 *okt.* 22-*ig a zanglai lámakolostor lakója volt* és a tudós láma vezetésével hihetetlen gyorsan behatolt a tibeti nyelv és irodalom rejtelmeibe. Itt «szenvedett olyan nélkülözéseket, aminőket ritka ember viselt el», ahogyan későbbi angol barátja, *dr. Gerard* írta róla. De a kegyetlen hideg és a fűtetlen cella ellenére is 40,000 tibeti szót gyüjtött Zanglában és megvetette alapját élete nagy művének. Tibeti módon élt, zsírral kevert teán, pörkölt árpaliszten, nagyritkán kis birkahúson, s a parányi cellát megosztotta láma-mesterével és egy szolgával. Csak olyan lelkes, mindenre elszánt férfi vállalhatta ezt, amilyen Csoma volt. *Mert egész élete bizonyíték arra, hogy lelkében aszkéta volt és nem ismert mást, mint a vállalt kötelesség végsőkig való teljesítését.* De minden feljegyzése arról tanúskodik, hogy a tibeti nyelvvel tudományos érdeklődésből, lelkesen, önszántából foglalkozott. Moorcroftot becsülte, sőt szerette; és kétségtelen, hogy a részéről kapott hivatalos brit támogatás, amely *a legkétségbeejtőbb helyzetből mentette meg*, még jobban elmélyítette háláját és lekötelezettségének érzését az angolok iránt.

Moorcroft nemsokára meghalt bukharai útján, Csoma sohasem látta viszont. De amikor zanglai tanulmányai végeztével kevés pénze ismét elfogyott, a Moorcrofttal való előzetes megállapodás szerint lement az akkori brit-indiai határállomásra, Szabáthuba. Jókora és igen nehéz út volt ez a Himálaja nagy hegyláncán és déli nyúlványain keresztül. Moorcroft ajánlólevelét vitte és tele volt derűs várakozással: bizonyosra vette, hogy — saját szavaival — «Szabáthuban már tudnak felőle és barátként fogadják», hiszen értékes eredményekkel érkezik és Moorcroft még annakidején írt róla Indiába. De amikor *Kennedy* századosnál, a határállomás parancsnokánál jelentkezett, *azt a benyomást nyerte, hogy gyanusítják és orosz kémnek nézik.* A százados udvariasan bánt vele, de értésére adta, hogy az állomást nem hagyhatja el, amíg ügyében döntés nem jön felettes hatóságától. Csoma érzékeny, magányos lelkét ez mélyen bántotta, a szabáthui fogadtatást sohasem

felejtette el : ez volt az első csalódás, mely őt az angolok részéről érte, s annál inkább fájt, mert szinte rajongó becsüléssel és hálával fordult az angolok felé. Hosszú hetekig kellett várnia, míg ügye tisztázódott, ez alatt egyedül a tudós dr. Gerard barátsága vigasztalta. Utóbb azután Kennedy is igazi jóbarátjává lett. A britindiai kormány, Csoma bekért írásos jelentésére, megszavazta a tibeti tanulmányok folytatására szánt havi 50 rupiát. Ez kb. 100 pengőnek felel meg, bár akkor nagyobb vásárlóerőt jelentett, de Csomának az összegből láma-mesterét is fizetnie kellett, ez akkor havonta 20 rupiát kapott. *Így a pénz csak a legigénytelenebb, sőt legnyomorúságosabb megélhetését biztosíthatta.*

1825 júniusában ismét elindult Zanszkár felé, de kerülőúttal közben felkereste az akkor már brit védnökség alatt álló Basehr fejedelemséget az úgynevezett «Himálajai Tibetben». Kanamba ment, mert láma-mesterétől hallotta, hogy ott is megvannak a tibeti irodalom könyvei. Szemrevételezés volt ez az út, Csomának valami oka lehetett rá, hogy ha lehet, inkább Kanamban folytassa tanulmányait. De a láma cserbenhagyta. Úgy volt, hogy utána megy Szabáthuba s azután vele együtt Kanamban telepszik le egyidőre, de Csoma hiába várta. Ezért visszament Zanszkárba, a «Világ Tetejére» és a láma szülőfalujában, *Tetá*ban várakozott, mert mestere úton volt és csak szeptember végén érkezett haza. *Csomának ez a második zanszkári tartózkodása* — 1825 aug. 12-től 1826 novemberéig — *csupa bizonytalanság és homály.* Feltehető, hogy zavarok adódtak, talán a ladákhi udvar vette gyanúba, mint Moorcroftnak, a brit politikai ügynöknek jóbarátját, hogy tibeti tanulmányai idegen érdeket szolgálnak. Ez nem bizonyos, de tény, hogy ezúttal Szangje Puntszog, a tudós láma hanyag volt, nem állt szavának, és Csoma nem is lakhatott mindvégig a Tetához legközelebb, kb 24 km-re lévő lámakolostorban, *Phuktal*ban, hanem idejének nagyrészét a faluban töltötte. Már innen Kennedynek küldött levele utal a nehézségekre és arra, hogy *második zanszkári útja kevés eredménnyel járt.* «Elvesztegettem az időt és a pénzt», írta Csoma elkeseredve. A phuktali vagy tetai

A zanglai lámakolostor. A hegyen álló épületben Csoma tizenhat hónapot töltött. (Szerző felv.)

tizenhat hónap történéseit homály borítja, valami nem volt rendben, de Csoma hallgatott ; inkább vállalta, hogy ez alatt az idő alatt jóformán semmi eredményt nem mutathatott fel. Hanem azért tibeti könyveket és kéziratokat gyüjtött. Végül mégis megegyezett a lámával, hogy ő lemegy ismét Szabáthuba, majd azután Szangje Puntszoggal együtt a már szemrevételezett Kanamban fogják folytatni és befejezni a tanulmányokat.

Az eredménytelenségtől amúgyis nehéz szívvel állított be Szabáthuba, de itt újabb csalódás, sőt életének legkeserűbb tapasztalata várta. *Duka Tivadar*, Csoma első és alapvető életrajzának nagyérdemű írója, nem sokat beszél a Szabáthuban 1826/27 telén töltött félévről. Angol állampolgár volt, angol szolgálatban állt, s ezért nem tartotta tapintatosnak feltárni azokat a tényeket, amelyek az angolokra előnytelen fényt vethettek volna. Ez az ő helyzetében s abban a korban érthető volt, de minket ma nem kötelez már hasonló tekintet. Szerencsére egy kiváló angol, *W. W. Hunter*, akit nem feszélyzett olyan gátlás, mint Dukát, leplezetlenül rámutatott az eseményekre.* Különös, de való, hogy *ezt a forrást mainapig esm vette tudomásul senki.* Itt nem térhetünk ki a részletekre, de tény, hogy akkor *Csomát féléven át teljesen elejtették, magára hagyták, minden pénz és a legcsekélyebb kilátás nélkül, idegenben*, miután négy éven át a legnagyobb önfeláldozással dolgozott nevetséges javadalmazásért és kimondhatatlan nélkülözések árán igazi tudományos értékű eredményeket ért el!

De végre mégis belátták, hogy a tibeti kutatás terén nem boldogulhatnak Csoma nélkül. A magyar tudós csak a céllal törődött; hallgatott és elvállalta a további munkát. Elment Kanamba, közel a tibeti határhoz. Most Szangje Puntszog is csatlakozott hozzá és három éven át támogatta munkájában. Dr. Gerard 1829-ben meglátogatta Kanamban és hosszú levélben számolt be *a magyar tudós hihetetlen igénytelenségéről, nyomorúságos életmódjáról, szegényes öltözékéről és a páratlan odaadással, lelkesedéssel végzett hatalmas munkáról.* A derék és tudós orvos szinte meghatottan esdett méltó támogatást és méltánylást a tudomány magyar hősének.

Ennek nagy része volt abban, hogy Csoma 1831-ben végre a Bengáli Ázsiai Társaság és a britindiai kormány meghívására elmehetett Kalkattába (Calcutta), hogy kész, óriási anyagát sajtó alá rendezze. A Társaság részéről felajánlott javadalmazást nem fogadta el, s a kormányfizetést pedig nem vette fel éveken át! Így bizonyította be, hogy nem azért a hitvány anyagi támogatásért dolgozik, hanem becsületből és azért, hogy «lerójja erkölcsi tartozását a nyert támogatásért». A nincstelen, sokat szenvedett, szerény, de hallatlanul önérzetes «árva magyar» olyan nagyúri gesztussal ajándékozta meg az angolokat az ő felmérhetetlen értékű munkájának eredményével, amilyenre a «gentlemanlike» nemzet képtelen volt. De egyes kiváló, nemesérzésű angolok megértették és mélységesen tisztelték, csodálták. Csak egy kicsit túlzónak, talán hóbortos különcnek tartották...

1834-ben megjelent nagy műve : az első komoly, tudományos Tibeti Nyelvtan és Szótár. Ezzel, de a tibeti irodalomra vonatkozó, szintén úttörő jelentőségű tanulmányaival is, egészen új, addig feltáratlan területet nyitott meg a világ előtt : az északi buddhizmus hatalmas és rendkívül fontos területét tette hozzáférhetővé a kutatásnak. Művét és nevét az egész tudományos világ elismerése övezte, ő pedig szerényen, zsíros teáját kortyolgatva dolgozott tovább magányos szobájában, a Bengáli Ázsiai Társaság székházában... Emberkerülőnek tartották, mert teljesen visszahúzódott és munkájába temetkezett. Ha arra gondolunk, milyen körülmények közt élt hét éven át a Himálaja zord világában, a legkietlenebb testi-lelki magányosságban és milyen tapasztalatokat szerzett Indiában, akkor megérthetjük sajátságos magatartását...

1836-ban egy évre Észak-Bengálba ment, hogy a szanszkrit nyelvet és az ottani nyelvjárásokat tanulmányozza. Erre az késztette, hogy egyes indiai nyelvek és a magyar nyelv közt kapcsolatot vélt felismerni. Ez a feltevés ugyan nem bizonyult helytállónak,

* 1885-ben az indiai «The Pioneer Mail» c. folyóiratban közölt terjedelmes tanulmányában. — Az új adatok, tanulmányok és helyszini kutatások részletes feldolgozását l. a cikk írójának «Háromszéktől a Himálajáig — Körösi Csoma Sándor életútja» c. könyvében, amely a centennáriumra készült.

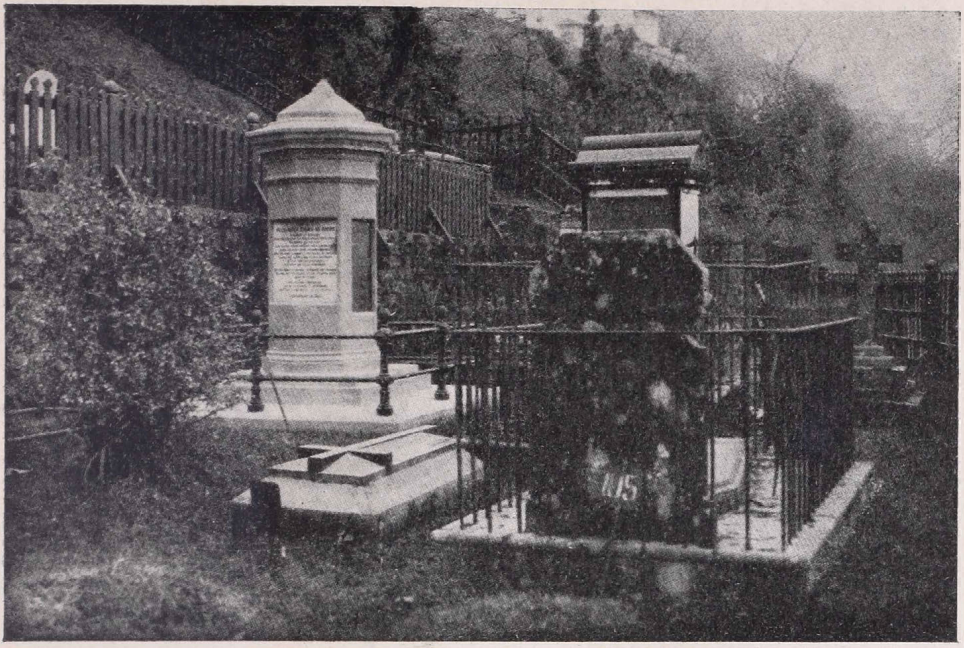

Körösi Csoma Sándor sírja a dardzsilingi temetőben : a fehér, oszlopalakú síremlék. (Szerző felv.)

de ne feledjük el, hogy Csoma is csak kutatásnak, kísérletezésnek szánta ilyen irányú munkásságát, sohasem lépett vele a tudományos nyilvánosság elé, sőt határozottan elzárkózott ez elől, amikor egyesek rá akarták venni. Ez bizonyítja, hogy e kísérleteit nem tartotta kész, elfogadható eredménynek.

1837-ben ismét visszatért Kalkattába és elvállalta az Ázsiai Társaság könyvtárosi tisztségét. Éveken át dolgozott ismét, visszavonultan, csöndesen. De eredeti célját nem adta fel. Minden tanulmányát mintegy előkészületnek tekintette ahhoz, hogy egyszer mégis elindul Közép-Ázsia és Mongolország felé, s ott a húnok, az ujgurok nyomait, a magyarság őskapcsolatait fogja felkutatni... 1842-ben, ötvennyolc éves korában ismét útrakelt, most már azzal a céllal, hogy behatol Nagy-Tibetbe, Lhászába, a Dalai Láma fővárosába, mert még a zanszkári lámakolostorokban úgy értesült, hogy ott régi kínai és tibeti művekben sok útmutatást találhat a húnokra és az ujgurokra nézve. Búcsút vett az Ázsiai Társaság tudósaitól, végrendeletet hagyott, de különben már évekkel azelőtt a felgyűlt fizetésekből s más forrásokból eredő összegeket hazaküldette, azzal, hogy magyar tudományos célokra fordíttassanak. Újra felöltve megszokott, régi örmény kaftánját, nekivágott a Tibet felé vivő útnak. A Himálaja lábát övező mocsaras Teraividéken átkelve azonban megkapta a félelmetes trópusi maláriát : már nem volt az a mindennel dacoló fiatal férfi, aki húsz évvel azelőtt India földjére lépett. Dardzsilingba még eljutott, ott néhány nap mulva kitört rajta a láz. *Dr. Campbell* volt mellette mindvégig és feljegyezte az utolsó napok beszélgetéseit. Április 11-én hajnalban a Nagyenyedi Vándor kimúlt, fáradt lába végre megpihenhetett...

A halála óta eltelt száz év sok tanulsággal szolgált. Gyakran és büszkén emlegettük a nagy «székely-magyart» és — nagyon keveset tettünk emlékezetére. Itt az ideje, hogy a mulasztásokat végre csakugyan helyrehozzuk. A legkevesebb, amit a tudomány nagy magyar hősének emlékére tehetünk, az, hogy igazi jelentőségét méltányoljuk és végre felállítsuk «méltó emlékművét», amelyet már Orbán Balázs *ezelőtt több mint hatvan évvel* sürgetett. Erre a kegyelet és a nemzeti becsület kötelez bennünket.

A BURMAI ÚT

Írta CHOLNOKY JENŐ dr.

India és Kína közt mindig nagyon gyér volt az érintkezés. A kínai életre Indiának igen kevés befolyása volt, egyedül a buddhizmus terjedt át. De a buddhizmus egész Belső Ázsiára átterjedt, s így megtalálta útját minden természetes akadályon keresztül. A kínai és indiai szokások, életmód, földművelés, ipar, kereskedelem, közlekedés stb. annyira különböznek egymástól, hogy szinte meglepő. Mintha más világrészbe jutnának, amikor Indiából átmegyünk Kínába.

Ennek az az oka, hogy a két óriási országot, a két óriási néptömeget olyan hatalmas hegységek és ezeknek a hegységeknek olyan tömött, sűrű redőzete választja el, hogy azon át a közlekedés igen nehéz.

A Himálaja keleti vége majdnem éppen nyugat-keleti irányú, ötszörös lánc és ezen a keleti végén is egész sorozata van a 7—8000 m magas csúcsoknak. És az a gigantikus láncrendszer egyszerre megszűnik ott, ahol a Brahmaputra keresztül tör, hogy Tibetből Asszam területére jusson s aztán a Gangessel együtt építse föl Földünk legnagyobb deltáját. A Brahmaputra a Himálaja északi oldalán a Rakasztal és Mánaszarovar tavak vidékén ered s abban a hosszú, szerkezeti völgyben folyik, amelyet délről Himálaja, északról a Transzhimálaja határolnak. Ez a széles völgy Tibetnek egyetlen lakott része, a többi terület lakatlannak, sőt lakhatatlannak mondható s ezen át csak igen nehéz utakon lehet valahogyan keresztül vergődni, de erre olyan közlekedő utat készíteni, ami India és Kelet-Turkesztán vagy India és Észak-Kína között állandó kereskedelmi forgalom létrehozására alkalmas volna, teljes lehetetlenség mai eszközeinkkel. Tibeten át lehetetlen volna Indiából hadi anyagot szállítani akár az oroszoknak, akár a kínaiaknak.

A Brahmaputra körülbelül a 95° keleti hosszúságon csodálatos módon sarkon fordul és rettenetes mély, járhatatlan szurdokba jut.

Amint a folyam kijut ebből a sziklaszorosból, a 4—5000 méter magas falak közül, egyszere szépen művelt, sűrűn lakott területre jut, az asszami síkságra. Egészen más világ ez. A felső és alsó Brahmaputra mintha nem is tartoznának egymáshoz. Tibetben Szan-ponak nevezik.

Ezzel a sziklaszorossal ér véget Földünk legmagasabb hegylánca, a Himálaja. Keleti vége előtt a földkéreg rettenetesen erősen fel van gyűrve. Úgy gyűrődött össze, mintha a Himálaja nyugatról keletre mozgott volna s feltúrta volna maga előtt a földkérget. Ha a padlót borító szőnyegen valami nehéz tárgyat tovább tolunk, az felgyűri a szőnyeget, a redők a tolt tárgy előtt ívesen elhajolnak, jobbra-balra s legsűrűbben éppen a tárgy előtt szorulnak egymáshoz.

Éppen így helyezkednek el a Hátsóindiai hegység redői a Himálaja keleti vége előtt. A magyar földrajztudomány örök büszkesége, hogy a Hátsóindiai hegység szerkezetét és geológiai felépítését id. Lóczy Lajos, a Széchényi-expedició geográfusa és geológusa fedezte föl és írta le. Ez a Hátsóindiai hegység az Altaidák közé tartozik, vagyis képződése korábban fejeződött be, mint az európai rendszerhez tartozó Himálajáé vagy az európai Alpoké és Kárpátoké. Egyidős tehát az Altái hegységgel meg a Tien-sannal és a Kuen-lünnel. A hegyláncok Tibetből indulnak ki. Ott nagyjából kelet-nyugati irányúak, de aztán Kína határvidékén délre fordulnak és sűrűn összetömődve kerülik meg a Himalája keleti végét, hogy aztán azon túl megint szétágazzanak, mint a kévébe összefogott kalászok szabad vége. A legjobban elfordul, egészen nyugatra, éppen az Asszami hegylánc, az Asszami síkság déli szélén. Az utána következő redő délnyugatnak, majd a redők egész sora délnek fordul s Burma területén szép ívekben szétágazva, az Iravádi és a Ganges delta közt, állandóan lealacsonyadva megszünjenek. Más redők az Iravádi és a Szalvin folyók közt nyomulnak délre s végül néhány redő délkeletnek tartva, Tongking területén foszlik szét. A burmai és a tongkingi láncok közé illeszkedik bele Hátsó India nagy kiterjedésű tönkje, ez az őshegységek romjaiból összetett, hatalmas földdarab. A Burma nyugati oldalán délre húzódó hegységet Arakán hegységnek szokás nevezni. A Szalvin mentén legmesszebb délre nyomulnak le a lán-

cok s a hosszú, keskeny Malakka félsziget északi fele, az úgynevezett Tenasszerim ezen a láncolaton van, de Malakka kiszélesedő, déli vége már a Hátsóindiai tönk tartozéka.

Az Arakán hegység nyugatról keríti az Iravádi medencéjét, ezt meg a Szalvin mentén húzódó láncolat választja el a Menam folyó medencéjétől. Ebben a medencében alakult ki Sziam, az egyetlen független hátsóindiai állam. Ennek lakói felterjednek a hegyekben egészen Bhamo környékéig, hisz valószínű, hogy Burma keleti szélén ugyanez a nép lakik. Ők nem ismerik a Sziam nevet, hanem magukat Thai néven nevezik. Már a Széchenyi-expedíció is találkozott velük s Lóczy megemlíti, hogy sokkal szimpatikusabbak, mint akár a kínaiak, akár a hegyi őslakók, a kacsinok, s hogy magukat thainak nevezik.

A hatalmas Mekong folyó már a tönkön folyik nagy irányváltozásokkal, mutatva, hogy fennsíkszerű területen fejlődött ki. A fennsík nagyrésze még kevés pusztulással megmaradt a kínai Jün-nan tartományban Jün-nan-fu és Tong-king között. Tartósságát annak köszönheti, hogy mészkőből van s rajta karsztos jelenségek észlelhetők s tudjuk, hogy a mészkő igen tartós, mert a tetején nem képződik felszíni vízfolyás. A Hanoiból Jün-nan-fuba vezető vasút ilyen mészkőplaninákon át halad Kína területén.

A Hátsó Indiában szerteágazó láncok tehát a Himálaja keleti végében erősen összeszorulnak s olyan bástyázat keletkezik, amely szinte áthághatatlan akadály Asszam és Kína közt. Nem is volt itt átjáró kereskedelem sohasem. A hegyláncok sűrű összeszorulását nagyon szépen mutatják a folyók. Sehol a Földön másutt nem láthatjuk ezt, hogy három óriási folyam ilyen hosszú úton, ilyen közel egymáshoz futna, igen magas hegyekkel elválasztva. A nyugati a Szalvin, a középső a Mekong és a keleti a Jang-ce-kiang.

A Mekongot a kínaiak Lan-can-kiangnak, a tibetiek Csiamdo-csunak nevezik. A Jang-ce-kiang nevet ott, ahol hatalmasan kanyarogva, áttöri a hátsóindiai láncokat, Kin-sa-kiangnak, az Arany-homok folyójának mondják. Tibetben Dü-csu a neve, a mongolok meg Murusszunak mondják. Ezek a nevek rajta szoktak lenni a térképeken, de ne hozzanak bennünket zavarba.

Ezeken a hegyláncokon és ezeken a folyókon kell átkelnie annak az útnak, amely Burma és Kína közt a közlekedést lehetővé teszi. Volt itt mindig karavánforgalom, de nagyon jelentéktelen. A legfontosabb közlekedő út Jün-nan-fuból Ta-li-fun át a burmai Bhamoba vitt. Igen nehéz út ez, de ősrégi. Már Marco Polo is járt rajta, amikor a kínai császár őt az út tanulmányozására kiküldte. Ezen az úton ugyanis a burmaiak betörtek Kína területére s a császár tatár lovasokat küldött ellenük. Az ütközet Ta-li-futól délnyugatra Jung-csang-fu, más néven Pao-san város alatt folyt le. Ez a város 1686 méter magas kis fennsíkon van a Szalvin és a Mekong között. Vályogházakban laknak itt a kínaiak és rizst termelnek. A várost fal keríti. A városon túl, valószínűleg a Szalvin völgyében folyt le a nevezetes ütközet, amelyet Marco Polo leír. A burmaiak 2000 harci elefánttal nyomultak előre. Ezektől

a tatárok lovai megrémültek s már-már megfutamodtak. De a tatárok vezére a lovasokat a sűrű erdőbe parancsolta s a lovakat a fákhoz kötötték, aztán nyílzáporral ontották el az elefántokat. Erre ezek vadultak meg, visszafordultak s rohanva menekültek. A tatárok utánuk vágtattak, szétverték a burmaiakat s elfoglalták az ellenséges burmai fejedelem fővárosát, Pagant.

A leírás szerint tehát itt elég jó útnak kellett lennie, hogy elefántokkal — ha nem is 2000-rel, mert ez a szokott túlzások közé tartozik — be lehetett nyomulni Burma felől. Erdő azonban lehetett ott, ma nincsen, legfeljebb bozót.

A Szalvin egészségtelen völgyében nem lakik senki. Rajta túl, nyugat felé Töngjul-csou vagy ismertebb nevén Momein város az utolsó kínai város. Itt ölte meg a kínai csőcselék 1875-ben Margary angol követet, akit az angolok könnyelműen küldtek Elias Ney-jel (Elias a vezetékneve) a kínaikhoz követségbe. Elias megmenekült, de Margaryt megölték. Ezután pacifikálták ezt a vidéket a kínaiak, de mindig veszélyessé tették az utat a hegyekben lakó kacsin törzsek. Ezek harcias, nem kínai hegyi lakók s az utasokat megzsarolták. Széchenyi Bélának is tekintélyes összeget kellett fizetnie, hogy átbocsássák Bhamoba, az akkor már angol fennhatóság alatt rendezett területre.

Abban az időben ezen a fontos karavánúton még csak öszvérekkel és lovakkal lehetett közlekedni s a folyókon ingó-bingó függőhidak vittek keresztül s bizony nehéz volt a közlekedés.

A most használt, nevezetes burmai út nem ezen a nyomon épült föl, bár ez volna a legrövidebb, ámde nagyon nehéz út és nagyobb darabja van Kína területén, mint a ma használt útnak. A ma használt út Mandalayból indul ki az Iravádi egyik nagy mellék folyójának völgyétől északra s csak mintegy 150 km-es út után ereszkedik le ebbe a völgybe, a Nge folyó völgyébe és pedig azért, mert a folyó völgye erősen kanyarog és szűk, csuszamlós agyagrétegek vannak a völgyoldalakon. Az út itt vasút s ezt könnyebb volt a hegyvidék össze nem vagdalt, eredeti felszínén vezetni. De nem is soká halad a vasút a Nge völgyében, megint ki kell kapaszkodnia és fel kell másznia a Szalvin és Iravádi vízválasztójára. A vasút tulajdonképpen csak Lashioig épült ki teljesen, bár a pálya a kínai határig, a Szalvin völgyében fekvő Kun-longig megépült, de úgy látszik, még nem járható, mert Lashiotól kezdve autóút épült egyenesen Ta-li-fu felé. Kun-longtól Meng-ting kínai városon keresztül tervezték a vasutat Jün-nan-fu felé, úgy hogy Ta-li-fu csak szárnyvonalat kapott volna. Ezt a tervet közölték is, sőt meg is kezdték a vasutat építeni Jün-nantól nyugat felé, de most nem lehet tudni, mennyi készült el belőle. Annyi bizonyos, hogy most Lashioból gépkocsiúton szállítják a hadianyagot Ta-li-fu felé. Ez az út igen nagy nehézségekkel küzd. Roppant éles kanyarulatokkal, óriási kerülőkkel tudja csak keresztezni a két hatalmas völgyet, a Szalvin és a Mekong völgyet. Jung-csounál éri el a régi, bhamoi karavánutat s annak a nyomdokain vagy annak közelében kanyarog hegynek föl, völgynek le.

Ezen az útszakaszon, Lashiotól Ta-li-fuig 1938-ban 200,000 kínai munkás és mérnök dolgozott, körülbelül 450—500 km hosszú úton, tehát 400 munkás jutott egy kilométerre. Kellett is, mert sok helyen igen kemény kristályos és vulkáni kőzetekben, máshol meg nagyon könnyen csuszamló, suvadó telérbe kellett vágni az utat, a legkezdetlegesebb eszközökkel. Kosarakban hordták a kiemelt anyagot, gépek nélkül, robbantás nélkül vágták a sziklákat, s állati erővel vontatott kőhengerekkel hengerelték le a töltések kavicsát. Temérdek hidat, áteresztőt kellett építeni s mind igen kezdetleges eszközökkel, mert itt nem voltak modern eszközök. Különösen sok munkát adtak az olyan helyek, ahol az út építésével megzavart lejtőn óriási suvadások keletkeztek.

Ta-li-futól Jün-nan-fuig már 1934—35-ben megépült a kocsiút, de ez könnyebb szakasz, fennsíkszerű területen van, körülbelül 1800—2000 m magasságban. Jün-nan-fu (más néven Kun-ming) 1978 m magasan van a tenger szintje fölött, a Tien-csi tó partján. Ez a Balatonnál valamivel kisebb tó, partjai laposak, mert hisz síkságon van. De a leírásokból nehéz kiigazodni. Lóczy leírása szerint ez a vidék Ta-li-fu és Jün-nan-fu között karsztos mészkőfennsík, dolinák, víznyelők vannak rajta, de az utat a két város közt, úgy látszik nem volt nehéz megépíteni, illetőleg átépíteni, mert kocsival járható út volt ez azelőtt is.

Ta-li-fu gyönyörűen fekszik az Örl-hai-tó nyugati partján, 2032 m magasan a

tenger szintje fölött. A mohamedánus lázadás idején rémesen elpusztult, de most nagyon felvirágzott, mert ide fut be a világtörténelmi jelentőségű burmai út s itt végződik az út nehéz része.

A Szalvin és Mekong völgyei itt nagyon szűkek, nem lakik bennük senki, mert nincsenek művelhető földek. A hegyoldalak csodálatosan meredekek. A folyók aránylag csendesen folynak, azért szélesek, nehéz volt őket áthidalni. Az egyes hágók magassága a folyók fölött 1500—2000 méter, tehát gondolhatjuk, hogy ilyen magas és meredek lejtőkön milyen nehéz lehetett az utakat megépíteni. A burmai út hevenyészve készült, azért még most is sokszor megáll a forgalom, mert hol óriási lavina borítja el az utat, hol meg maga az út hemperedik le a völgybe. Nem is elég széles az út s két igen nagy teherrel járó gépkocsi alig tudja egymást kikerülni. Autóbuszforgalom is van rajta, de bizony a nehéz autobuszok sokszor elakadnak s órákra megakasztják a forgalmat. Az út burkolatát az említett amerikai jelentés* különösen tökéletlennek és elégtelennek írja le, mert nem mindenhol kemény kőből készült makadam, hanem sok helyen laza pala-törmelékkel töltötték fel s ez a súlyos tehergépkocsik nyomása alatt agyaggá pusztul szét s jó vendégmarasztaló, szívós agyag fogja meg a járművek kerekeit.

Az út használhatósága csak télen megfelelő, mert ilyenkor keményre fagy az út, s amint tudjuk, itt sok hó nincs, hisz a téli monszun szél északról délre tartó légáramlás, tehát Ázsia rendkívül száraz belsejéből hozza a kegyetlen hideg levegőt errefelé. Oly száraz ez, hogy nagyon kevés hó esik, csak a legmagasabb csúcsokat lepi el a hó. A nagy téli hidegek azonban csak a vízválasztók táján, az út magasabb részein fagyasztják meg az utat. Lenn a folyóvölgyekben nincs fagy, mert hisz ide a belsőázsiai hideg levegő úgy süllyed le, hogy valami 3—4000 métert esik lefelé, tehát 30—40°-kal felmelegszik. Sőt a derült téli időben a napsütés is olyan erős itt, a Ráktérítő táján, hogy örökzöld növényzet lepi el a völgyoldalakat.

Majdnem lehetetlenné válik a közlekedés nyáron, a nyári monszun idején, mert

* The National Geogr. Magazine LXXVIII. k. 5. szám. 1940 november.

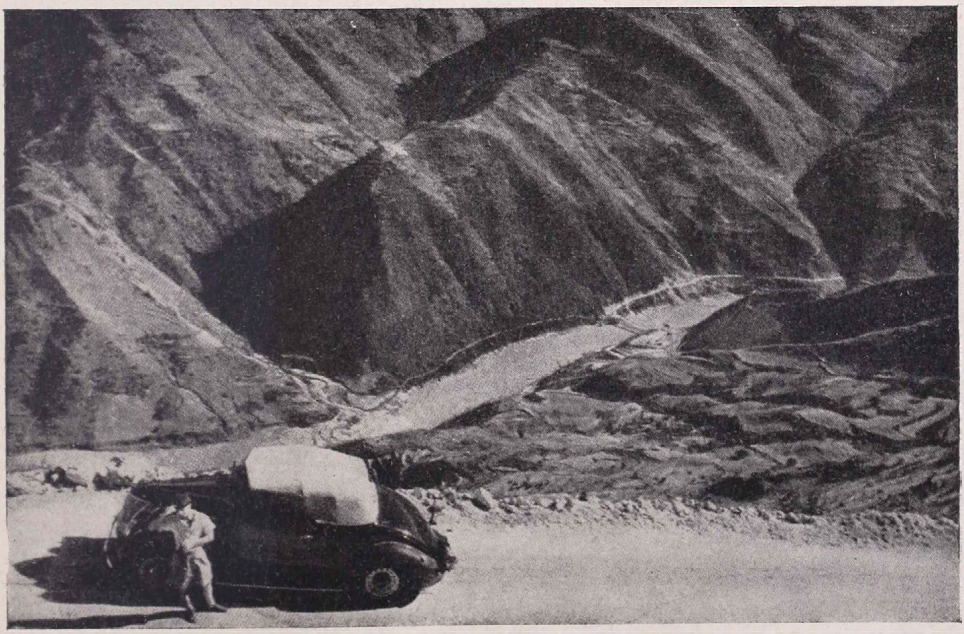

A Szalvin folyó mély völgye.

akkor özönvízszerű esőzések szakadnak le az egész hegyvidéken. Tudjuk, hogy az Asszami hegység déli lejtője Földünk egyik legcsapadékosabb helye. Itt évenkint kb. 12,000 mm csapadék hull le, még pedig majdnem kizárólag május, június, július és augusztus hónapokban, tehát négy hónap alatt. Helyesebben mondhatnók, hogy május közepétől szeptember közepéig. Ilyen esőzésről nekünk fogalmunk sem lehet. Van olyan nap, hogy egy nap alatt 1000 mm eső esik, tehát jóval több, mint Budapesten az egész évben (átlag 650 mm).

Ilyen esőzésben még a legjobb utakon is igen nehéz a közlekedés, ezen az úton pedig lehetetlen. Olyan tömegben omlik le a lejtőkről a víz, hogy azt semmiféle áteresztőkkel sem lehet az útról elterelni s okvetlenül nagy darabokon tönkremegy minden esztendőben az út.

És most még ezt az utat is elvágták a japániak. Akkor valahonnan Chittagong felől kell a hadianyagot az Arakan hegységen át Mandalayba szállítani, de vasút nélkül, mert ott ilyen nincs.

Ezért merült fel az a terv, hogy Asszamból szállítsák az anyagot Csing-king felé. Asszamon két vasút is visz végig s Szadijánál végződnek, azon a helyen, ahol a Brahmaputra előtör ismeretlen szurdokából. Igen ám, de Szadijától nem lehet a régi burmai út felé szállítani a hadianyagot, hanem Tibet délkeleti sarkán át északkeletnek Batang és Litang felé s aztán Ta-cien-lu városon át Csöng-tu-fuba s innen már könnyű elérni a Jang-ce-kiang partját és Csung-kingot, a független kínaiak fővárosát.

Ez azonban irgalmatlan nehéz feladat, mert itt még magasabb és még nehezebben járható hegyvidéken kell átkelni s most már három óriás völgyet kell keresztezni: a Szalvin, a Mekong és a Jang-ce-kiang völgyét.

Azt a terepet, amely Szadijától keletre van, nem igen ismerjük. Annyi bizonyos, hogy itt ágazik ki a Hátsóindiai hegységből a Namkiu lánc és ennek folytatása a Patkoi lánc és ezek nagyon elzárják az utat az Iravadi felső vízvidéke felé. Csak egy 900 m magas hágón át lehet bejutni a kis Hukong medencébe s itt volt is élénk forgalom, mert a medencében kitűnő borostyánkő lelőhelyek vannak s ezt az érdekes, kövült «macskamézet» vagyis gyantát nagyon keresték Indiában.

De a Hukong medencécskétől keletre megint igen magas hegyek következnek, úgyhogy erre alig lehet utat vezetni. Nagyon valószínű, hogy a Namkiu hegylánc északnyugati oldalán, az ott jelzett és Szadijánál a Brahmaputrába torkoló Cajul-csu folyó völgyén lehet legkönnyebben feljutni a Szalvin vízválasztójára. Valószínű, hogy ez a völgy is szűk, de különösen a kiemelkedés lesz nehéz, bár nem egészen lakatlan ott a vidék, a Cajul-csu forrásainál már tibeti kolostor van.

A legnehezebb lesz átmenni a három folyó völgyén. Irtóztató meredekségek és magasságok vannak itten. A láncok 4—5000 m magasak, a hágók aligha alacsonyabbak 4000 méternél. Ha voltak is talán gyalogösvények, azokon is nagyon kevés ember járhatott, mert hisz a völgyek lakatlanok. Minden utazó leírása szerint ezek a völgyek itt valóságos poklok. Rettenetes hőség van bennük s a mocsárláz ellen még a bennszülöttek sem eléggé ellenállók.

Azt hihetné az ember, hogy talán, ha elérték a Jang-ce-kiang völgyét, ott hajóra lehetne rakni az árut s a folyamon le lehetne úsztatni. Azt hiszem, ez lehetetlen. Igaz, hogy nagy dereglyéken le lehetne ereszteni a terhet, bár ezer veszedelem közt, mert hisz a sellőkön át is lesurranhatnak a dereglyék, ámde azokat üresen felvontatni lehetetlenség.

A Jang-ce-kiang ugyanis éppen a 100° hosszúságon igen éles kanyarulatokkal keletre fordul s zeg-zugos úttal áttöri a Hátsóindiai láncokat. Ezen a szakaszon nevezik Kin-sa-kiangnak s valóban Földünk egyik legnagyszerűbb áttörése hegyláncokon keresztül.

A víziút járhatatlansága miatt az út kénytelen keresztül menni a völgyeken s csak Batang vidékén juthat át arra a régi, nagy kínai karavánútra, amelyik innen egyenesen Csög-tu-fuba visz. Ezen a nagy karavánúton szállítják a teát Tibet belsejébe, mert hisz ez a tibetieknek nélkülözhetetlen izesítőjük. Ezen az úton akart benyomulni a Széchenyi-expedíció is Tibetbe s Batangból leereszkedtek a Jung-ce-kiang partjára, de a kínai hatóságok nem eresztették őket tovább, vissza kellett fordulniok és

Az esős évszakban felázott útról könnyen lecsúsznak az autóbuszok.

dél felé menni a mai burmai útra. Batang 2629 m magasan van a tenger szintje fölött, de már Litang 4187 m magasan, Földünk egyik legmagasabban fekvő emberi telepe. A két város közt, meg aztán Litang és Ta-cien-lu közt több hágón kell keresztül emelkedni s ezek magassága a 4000, sőt az 5000 métert is túlhaladja s közben elég mélyen bevágott völgyek vannak. Ahogyan a Széchenyi-expedíció leírja, ez az út mégis elég kényelmes volt, de természetesen csak öszvérek és gyalogosok számára. A környező hegyvidék rendkívül magas. Több 7000 m magas csúcs koronázza a láncokat. Az erdők felső határa 4500 m magasan van, az állandó hó határa pedig 5500 m-ben kezdődik. Későbbi expedíciók állapították meg, hogy a legmagasabb csúcs csakugyan az, amit Lóczy is annak vélt, a 7800 m magas Minya-Konka.

Tehát ez az út is igen nehéz és nagy terhek szállítására csak akkor alkalmas, ha egészen átépítik modern autóúttá. Újsághírek szerint Csang-kei-csek ide százezer munkást rendelt s az utat gyors ütemben építik.

Ha mint hadianyagszállító út aligha is lesz használható, de mint fontos kereskedelmi út, később, ha egyszer talán békesség lesz, igen nagy jelentőségű lehet, mert Kínának nagyon sűrűn lakott területét, a Sz'-csuan-i medencét hozza kapcsolatba Indiával és Burmával. Indiai árut oda most csak hosszú tengeri úton és aztán a Jang-ce-kiangon fölfelé vontatva lehetett eljuttatni.

Ezek az útépítések mindenesetre Földünk legismeretlenebb területeit tárják föl s olyan népek megismerését teszik lehetővé, amelyekről nagyon keveset tudunk. Ezen az óriási hegyvidéken ugyanis temérdek olyan néptörzs él, amelyekről nagyon keveset tudunk. Általában a kínaiak «san»-törzseknek nevezik őket, de ez a szó csak annyit jelent, hogy hegyi lakók.

De lehet az is, hogy a háború megszünte után erre a vidékre megint reáborul a feledés fátyola s a roppant költséggel és munkával megépített utakat ismét elmossák a nyári monszun felhőszakadásai.

SZUEZTŐL ADENIG

Írta SOMOGYI JÓZSEF dr.

Azon a helyen, ahol Afrika érintkezik Ázsiával, ormótlan, háromszögalakú, kopár, sivatagos fennsík emelkedik : a Szinai-félsziget. Nyugatra a Nílus áldást osztó, szent folyama hömpölyög, keletre a három egyistentimádó vallás szent földje : Palesztina terül el. Ez is folyónak : a Jordánnak köszönheti termékenységét. Vörösen csillámló homokja élesen elüt Egyiptom termékeny fekete földjétől : ősi lakói «vörös országnak» nevezték a sivatagot. Valószínűen ezért nevezik az Arábia és Libia közötti tengert Vörös tengernek.

Partjai egyhangúak, unalmasak. Nagyobb folyó nem ömlik a Vörös tengerbe. Viharok csak elvétve száguldanak partjain. Szélcsendes vizén nem is boldogulhattak vitorlással, hiszen ez napokon át teljes tétlenségre volna kárhoztatva. E helyett evezővel kellett hajózni. A Kr. e. 1250 körüli időből származó egyiptomi domborműveken harminc evezőst látunk a Vörös tengert átszelő hajókon. Zátonyban és sziklaszirtben különösen a tenger déli kijárója bővelkedik, a Báb el-Mandeb, magyarul : «A könnyek kapuja». Így nevezik ezt a 26 km széles és átlag 300 m mély tengerszorost, mert gyors áramlatai és álnok tengeralatti sziklái sok emberéletet követeltek áldozatul.

Hajdanában, hat-hétezer évvel Kr. e. a Vörös tengernek észak felé a Földközi tengerbe is volt kijárója. Ezt a Nílus deltája lassanként feltöltötte és a történelmi időkben már teljes volt a szárazföldi összeköttetés az Óvilág két hatalmas földrésze között. Az ókori keleti hajózásának Jemen vagy Boldog Arábia volt a központja. Már a Kr. e. III. évezredben a sémifajú arameusok élénk kereskedelmet folytattak Dél-Arábiával. Ennek a kereskedelemnek köszönhette a zsidó királyság is fénykorát Dávid és Salamon alatt. A zsidók szövetségesei : Hirám föniciai uralkodó, Tyrus királya országútnak használta Palesztinát, hogy elérje a Vörös tengert. Ez a forgalom csak Salamon halálával szakadt meg, amikor Zsidóország két részre oszlott.

Tyrus és a föniciai hadiflotta elpusztítása után a Nílus deltájától nyugatra fekvő Alexandria vette át a vezetőszerepet a Földközi tengeren. Hatalma emelkedését nem kis mértékben annak köszönhette, hogy a Vörös tengeren keresztül Arábiával, sőt Indiával is kereskedett. Az indiai kereskedelem különösen jelentős volt a római császárság korában. Akkor már mesterséges víziút, az ú. n. Ptolemaiosz csatorna vezetett a Nílustól a Vörös tengerig ; az egyiptomi fáraók ásatták.

A rómaiaktól az arabok vették át az indiai kereskedelmet, tőlük pedig az újkor elején a portugálok ragadták el egy sor tengeri csatában. Az egész újkoron keresztül kísértett az a gondolat, hogyan lehetne Indiába rövidebb úton, a Földközi és a Vörös tengeren keresztül eljutni. Ehhez a két tenger közötti Szuezi földszorosnak csatornával való átvágására volt szükség. A XIX. század derekán már elodázhatatlanná vált, a kelet felé 40—60%-os távolság- és útiidőmegtakarítást biztosító Szuezi csatorna megépítése. Mikor azután 1869-ben másfélévtizedes küzdelmes munkával megépítették a csatornát, egyszeriben megélénkült a Vörös tenger. A nagy forgalom életet varázsolt a partok sivár, homokos tájaira is. Pedig a Vörös tengeren hajózni sem gyönyörűség. Éghajlata rendkívül forró. Már a Szuezi csatorna környékén is 22 C° az évi átlagos hőmérséklet, de a Báb el-Mandebben 30 C°-ra is felemelkedik! Egész Ázsia legforróbb pontja ez.

Amikor megkezdték a munkát, a csatorna mentén csak egy helység volt, a déli végponton : Szuez. Róla nevezték el a csatornát is. Akkortájt nyomorúságos arab falu volt, ma meg nyomorúságos arab város 30,000 lakossal. A Szinai félszigetet délnyugatról határoló Szuezi öböl felhős időben tiszta smaragdszínűnek tetszik s mellette Szuez városka mintha csak ónixból és ezüstből volna kifaragva. A háttérben Afrika termékketlen partjai vöröslenek. Szueznek vajmi kevés köze van a róla elnevezett csatornához. Kis öböl mélyén fekszik. A csatornán átmenő hajók a Szuezi öbölben várakoznak, míg a révkalauz át nem veszi őket.

Szueztől délfelé az afrikai part sokkal kevésbbé érdekes és fontos, mint az arái-

biai part. Az afrikai part kopár és puszta, akárcsak a Szinai félsziget partja. Egyiptom arcával teljesen a Földközi tengerre néz. A Nílus deltájától nyugatra Alexandria, keletre pedig a csatorna megnyitása óta Port Said bonyolítja le a tengeri forgalmat. Ezen a Szuezi csatorna megépítése sem változtatott. Hiába halad el mellette a világforgalom egyik főútvonala, Egyiptom forgalmát nem irányította a Vörös tenger felé. Egyiptomtól délre az 1899 óta brit és egyiptomi közös kormányzat alatt álló Angol-Egyiptomi Szudán lapos, egyhangú partja következik. Jelentős gyapot-, kaucsuk- és állatbőrkivitele Port Sudanban kerül hajóra. Ennek modern kikötője 1906-ban nyílt meg s csakhamar a Vörös tengeren a legjelentékenyebb kikötők egyike lett. Tőle délre Suakin Szudán másik kikötője. Ezt még a korai egyiptomi dinasztiák alatt alapították. Sokáig rabszolgapiac volt. Ma 12,000 lakosa van a fallal körülvett Suakinnak s a szudáni zarándokok kikötője Mekka felé. Ezért vasút köti össze Szudán belső városaival.

Olasz hajó a massauai kikötőben

Szudántól délre Eritrea 1936 óta Olasz Kelet-Afrika tartománya. Kevés olyan termékelten és barátságtalan ország van a Föld kerekségén, mint Eritrea. Kopár, sivatagos partvidéke rekkenő forró: Massaua kikötőjében nyáron 50 C°-ra is felszökik a hőmérő higanyszála! A part lakói azonban a hőségből élnek: széles, lapos medencékben párologtatják a tenger vizét, a visszamaradó sót pedig jó pénzért eladják. Akármilyen különösen is hangzik, ennek az eritreai sónak a legjobb vásárlója Japán. Évről-évre külön erre a célra épített «sóhajókat» küldött el érte a Vörös tengerre.

A Báb el-Mandebtől délre az afrikai part háromszögalakban kiugrik kelet felé. Az ókorban Punt országának nevezték ezt a tenger felé lejtősödő nagy fennsíkot, az újkorban hámifajú sátoros pásztor lakóiról: a szomáliakról Szomáli földnek. Akárcsak Eritrea, ez is forró és egyhangú sztyeppterület. Eredetileg ugyancsak Ethiópiához tartozott. 1875-ben azután Egyiptom megszállotta Zeila és Berbera kikötőket, de 1884-ben ezt a partvidéket átengedte Nagybritanniának. Így keletkezett a Brit Szomáli Föld. Attól északra és Eritreától délre a franciák vetették meg a lábukat és 1887-ben kialakult a Francia Szomáli Föld. Délen az Indiai óceán partján 1889-ben az olaszok alapítottak gyarmatot Olasz Szomáli Föld néven. Ethiópiával szemben a három gyarmat határát csak jóval később, 1907-ben állapították meg.

A három Szomáli Föld közül a legkisebb a franciáké. Igaz, hogy a legértékesebb is. A Vörös tenger kapujában fekszik, katonai helyzete tehát elsőrendűen jelentős. Mélyen beszögelő partvidéke a Tadjoura öböl dombos vidéke. Tadjoura hajdan a fő rabszolga kikötők egyike volt Arábia és Irán felé. Ma vele szemben, az öböl déli partján Djibouti

a gyarmat fővárosa és főkikötője. A város költői neve annyit jelent mint «A homok királynője». Az ottélő francia tisztek és tisztviselők viszont kevésbbé költőiesen «La porte de l'enfer»-nek («A pokol kapujának») nevezik.

A Vörös tenger afrikai partján ma még alig van élet. A sivatagos partvidéken és a mögöttes vidékek gazdasági tétlenségén kívül ennek az oka az is, hogy a partlakó danákilok nem életrevaló nép. A hámi szomáliakkal szemben a danákilok sémifajúak, de feketebőrűek. Külsejükben sok vonás a régi egyiptomiakra üt. Büszke és bátor, de a fehér emberrel szemben ellenséges érzületű nép s gyarmatosításra valóban nem alkalmas.

A Vörös tenger arábiai partja éppen olyan egyhangú, éghajlata éppen olyan rekkenő forró, mint az afrikai parté. De az afrikai partnál jóval nagyobb a múltja és a politikai jelentősége. Északi része a Hidzsáz : a név határt, választóvonalat jelent arabul. A Szinai félszigetet délkeletről határoló Akabai öböltől a jemeni határhegységig terjed az arábiai sivatagos fennsík (Nedzsd) és a tenger között. Partja hosszában fontos, évezredes karavánút vezet. Vulkáni területen, két lávahalom között fekszik az alig 10,000 lakosú Medina. Hajdan zsidó város volt, lakosságát azonban Muhammad próféta saját vallására : az iszlámra térítette s ott szervezte meg annak első közösségét, ott is halt meg 632-ben. Medinától délfelé két napi járóföldre van Mekka, körülbelül 70.000 lakossal. Ott született Muhammad próféta, onnét kellett 622 július 16-án a városlakók gúnyja és támadásai miatt Medinába menekülnie : ez a nap a muhamedán időszámítás kezdete. S Mekkát tette meg a próféta vallása legszentebb helyéül. Ott van a Ka'ba néven ismert kockaalakú meteorkő. Már a pogány arabok között is törzsi köteléken felülálló zarándokhely volt. Muhammad is megtartotta a kő szentségjellegét, mert híveinek kötelességévé tette, hogy életükben egyszer zarándokoljanak el hozzá. Évről-évre tízezrével zarándokolnak oda azóta az iszlám minden országából a zarándoklat havában : Dzul-Hiddzsa hónapban. Az Afrikából érkező zarándokok Massaua vagy Suakin kikötő-

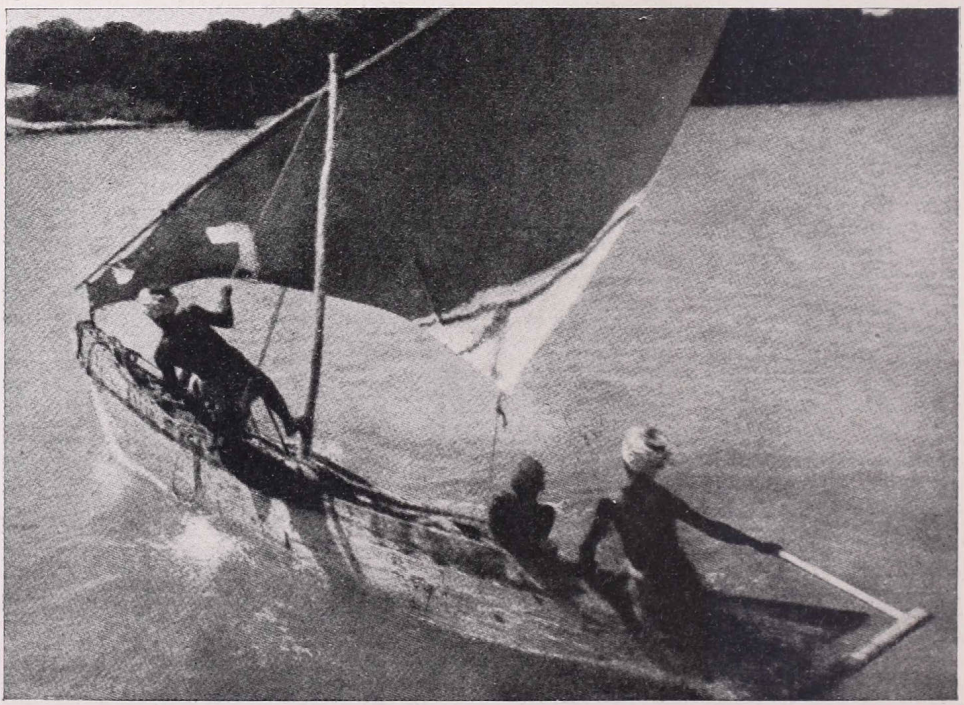

«Zarug», a Vöröstenger jellegzetes arab csónakja.

Az egyiptomi zarándokkaraván bevonul Mekkába.

jében szállnak hajóra, átszelik a Vörös tengert és Mekka kikötője, Dzsidda felé igyekeznek. 1924-ben Ibn Szaúd bevonult Mekkába, majd elfoglalta Hidzsászt és azóta Mekka az egész Szaúdi Arábia fővárosa. Uralkodója az iszlám legszentebb hagyományait összeegyezteti a nyugati civilizáció technikai vívmányaival. Dzsiddában az emberek bibliai öltözékben járnak, az egyességet kenyér és só adásával erősítik meg, fogadalmuk megerősítéseül juhot vágnak le, akárcsak évezredekkel ezelőtt. De az utcán a kényelmesen cammogó tevék mellett gépkocsik száguldanak, az ablakokból pedig kihallszik a rádió! Persze, a mekkai rádió más, mint az európai ; műsorának legfontosabb pontja a Korán ünnepélyes, éneklő modorú olvasása. Harmincezer főnyi népesség lakja Dzsiddát : arabok, szomáliak, négerek, azután görög és indus kereskedők. Persze, a zarándoklat idején ez a szám megkétszereződik. Városkapuján kívül a sivatagszéli temetőben fallal körülvett hely van : a muszlimok szerint Éva sírjának helye. A sír elpusztult ; 200 lépés hosszú és 15 lépés széles volt. Éva anyánk tehát a muszlim hit szerint óriási termetű volt. Gazdasági jelentőségre Dzsidda csak a XV. században emelkedett, akkor Egyiptom és India között kereskedőváros lett. Ez a jelentősége a XIX. században a gőzhajózással megszűnt, ellenben kárpótolja ezért a hatalmasan megnövekedő zarándokforgalom.

Medina kikötője, *Janbú*, Dzsiddához képest jelentéktelen.

Milyen más Arábia partvidéke Hidzsáztól délre! Táblás hegyvidéke nyáron csapadékos, tehát nem sivatag, hanem bozótos sztyepp ; jól megterem rajta a datolyapálma. Még termékenyebb volt az ókorban. Gazdagságával, népe jólétével annyira elütött Köves Arábiától, «Arabia Petraeatól», ahogyan a sivatagi Arábiát nevezték a rómaiak, hogy méltán megérdemelte a Boldog Arábia (latinul : Arabia Felix) nevet. Politikailag is külön-külön fejlődött a két terület. Jemennek, azaz : a balkéz felé eső országnak, ahogyan Boldog Arábiát az arabok nevezik, saját uralkodóháza alatt külön történelme van. A világháború előtt uralkodója kitartott a törökbarátság mellett, holott Hidzsáz a fészke volt a Törökország ellen 1916 nyarán kitört felkelésnek. A XX. század harmincas évei óta pedig Ibn Szaúd inkább angolbarát, a jemeni imám ellenben olaszbarát.

Nem kis mértékben könnyítette meg Olaszország helyzetét a Vörös tengeren, hogy keletafrikai gyarmatával szemközt vele barátságos ország terült el.

Jemen főkikötőjéből, Hodeidából lehet eljutni a fővárosba : Szan'ába. Sok datolyát és kávét szállítanak Hodeidából Szuez, Massaua és Aden felé. Jóval kisebb kikötő Mokka. Neve világszerte ismeretes az erős feketekávé megjelölésére. Még ma is termel kávét, de már nincs nemzetközi jelentősége. Hiába tiltja a Korán a kávét, az arabok emberemlékezet óta isszák.

Óriási tengeri szörnyként terpeszkedik a Báb el-Mandebben Perim kopár, sziklás, vulkáni eredetű szigete. 1799 óta az angoloké s jelentős flottatámaszpont, bár nincs megerődítve. Perim két csatornára osztja a Báb el-Mandebet. Az afrikai oldalon az ú. n. Nagy út a Rász Szijan és a Hat Fivérnek nevezett sziklaszigetek között visz, a Kis út pedig az arábiai parton a Vörös tenger déli kijáróját őrző Adenhez visz.

A hajó a Tawáji öbölben fekvő Steamer Pointnál köt ki. Körülötte van az újváros, ezt a 7·5 km-nél hosszabb Ma'ala Road köti össze az óvárossal. Az óváros a Dzsebel Samsán nevű 541 m magas meredek, kialudt vulkán nyílt kráterében gubbaszt. Az angolok újjáépítették. Aden az ókorban Adana néven és a középkorban virágzó kereskedőváros volt, de az újkorban annyira lehanyatlott, hogy 1839-ben csak 600 lakosa volt. Az angolok 1839-ben megerősítették és fontos flottatámaszponttá építették ki. A hadihajók az Aden óvárossal szemben Sira megerősített szigete körül horgonyoznak. A Szuezi csatorna megnyitásával Aden jelentősége rendkívül megnövekedett s nemcsak déli Arábia, de a Szomáli Föld és Ethiópia kereskedelmi gócpontjává is lett. Ezen az Egyiptom és India között őrködő sziklaerődön az európai és indus helyőrségen kívül 60,000 főnyi állandóan hullámzó polgári népesség él : hinduk, párszik, arabok, görög kalmárok és palesztinai zsidók.

Ez a napfénytől izzó, terméketlen szikla mintha csak kiszínű az emberi testből az életet és a nedvességet! Hegyszakadékokból és homokos lapályos foltokból álló területén fű nem nő, csak néhány szál fa s sziklahasadékjaiban egyetlen virágfajta : az adeni liliom. A napfényben a tenger kék vize élesen elüt a vörösesbarna, szürke és okkerszínű sziklafalaktól, pompás hátteréül a keleti népsereg színpompás ruhájának.

De a gyönyörű panoráma vajmi sovány kárpótlás azért, hogy Adennek nincs édesvize. Ezt a fogyatékosságot már a rómaiak észrevették s a kráter egyik szakadékában 50 ciszternát építettek, hogy tartalékolják azt a 2—3 záporesőt, amely évenként három hüvelyknyi csapadékot ad. Mások szerint jóval később, Kr. u. 600 tájt az iráni hódítás idejében épültek ezek a ma Aden Tanks néven ismert ciszternák. Az angolok 1856 után 13-at belyreállítottak belőlük. Mikor közeleg az eső, a ciszternák vizét elárverezik az araboknak, akik kecsketömlőkben, bádogedényekben vagy vizeskocsikon viszik el. Az arab néphit szerint minden alkalommal, mikor a ciszternák megtelnek, három embernek kell vízbefulnia. A tartályok vizétől eltekintve, csak a tengervíz forralásával vagy gőz sűrítésével tesz szert ivóvízre a lakosság.

Aden erődjének kapuján kívül homokfövenyes földcsík visz Sajkh Uthmán arab városkába. Menháza kertjének hátsó kapuján át egyenest a sivatagba lépünk ki. Alig van nagyobb ellentét, mint a kis, civilizált angol kolónia és a környékező szörnyű sivatag. Sötétbarna bőrű arabjaik kimondhatatlanul szegények. Valamennyi törzsfő szultánnak nevezi magát s szívesen alávetette magát az adeni brit kormányzatnak. Így azután egész délkeleti partja Ománig «Aden brit hátvidéke» néven szerepel a térképen.

Aden Port Saidhoz hasonlóan élénk forgalmú kikötő, a Vörös tenger déli kijárója. Révében állandóan Indiába menő vagy onnan jövő hajók horgonyoznak. Raktáraiban India, Arábia, Keletafrika és Egyiptom árui halmozódnak fel. De a nagy, modern teherhajók mellett ott nyüzsögnek a *dhow*-k, a kis arab vitorláscsónakok. Aligha volt járműnek nagyobb szerepe és multja az emberiség történetében, mint ezeknek a kis lélekvesztőknek, hiszen évezredek óta szelik a Vörös tenger hullámait.

Adent elhagyva, még látszik a pálmák között fekvő Lahadzs oázis hűbéres szultánjának kevert arab, indiai és olasz stílusban épült palotája. A Földkerekség legrekkenőbb hősége után azonban a monszun-szél házmagasságra tornyosítja az Indiai óceán hullámait, enyhülésül a hajó legénységének és utasainak. A Vörös tenger évezredes aléltsága után a monszun szárnyán a mesés, kincses India felé úszik a hajó.

IRODALOM

Tonelli Sándor: **Utazás Erdélyben és Erdély körül.** 236 old. Budapest, 1941. Athenaeum kiadás. Tonelli maga veti fel a kérdést könyvének előszavában: «Mi szükség lehet három esztendő múltával e sorok megírására?» A választ a kitűnő szerző helyett ezúttal mi adjuk meg: szükséges, hasznos és tanúlságos volt megírnia könyvét. Tonelli nem akarja újra «felfedezni» Erdélyt, hiszen különösen az elvesztett országrész egy nagy darabjának visszatérése óta szakírók sora dolgozta fel az Erdéllyel kapcsolatos kérdéseket és jótollú írók számoltak be erdélyi benyomásaikról. Tonelli azonban nem a visszatért Erdélyről ír, hanem felfrissíti élményeit, tapasztalatait, amelyeket még a megszállt területen szerzett. Sokoldalú készültsége, szaktudása és átfogó műveltsége révén minden szempontból élesen megfigyelte azokat a sajátságos jelenségeket, amelyeket az idegen uralom vetett felszínre és igen jól meglátta az erdélyi magyarság magatartása mögött rejlő nagyszerű erőt: azt a ki nem mondott, de mindenkor jelenlévő tudatot, hogy akármeddig tartson is a megalázó helyzet, ez csak átmenet lehet, sohasem végleges állapot. Színes erőteljesen megrajzolt részletekben lépnek elénk az erdélyi román uralom fonákságai, magyarok és románok kényszeredett kapcsolatai, s azok a figurák, akik az erdélyi román világ pünkösdi királysága alatt szerephez jutottak. Az európai kultúrájú magyar, a gazdasági és politikai kérdésekben járatos szakember és a választékos ízlésű, jóítéletű író érdekes és figyelemreméltó munkáját, amelyben a komoly szempontokon kívül még egészséges derű fűszerezi a mondanivalót, feltétlenül érdemes elolvasnia mindenkinek, akit Erdély és az erdélyi magyarság kérdései érdekelnek. *B. E.*

Péchy-Horváth Rezső: **Kárpátalja.** Budapest, kis 8°, 156 oldal, 44 kép. Főbizományos Eggenberger-féle könyvkereskedés.

A címe és az ismert nevű szerző korábbi munkássága után ítélve az ember Kárpátalja rendszeres kalauzának gondolná ezt a könyvecskét. Tényleg olyanféle, de korán sem rendszeres, leginkább a Tisza völgyéről, forrásvidékéről és annak környékéről szól. Aki a Tisza felsőfolyása környékén akar járni és azon a vidéken a havasokat is fel akarja keresni, akár télen, akár nyáron, — haszonnal forgathatja a sokszor színes leírásokat tartalmazó könyvecskét. Kár, hogy a gyenge papiros miatt a képek eléggé sikerületlenek. *K. A.*

Dr. Irmédi-Molnár László: **A térképolvasás és a tereptan elemei.** 160 oldal, csaknem félezer ábrával. Szerző kiadása. Kókai Lajos bizománya. Budapest. 1941.

A térkép iránti érdeklődést mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az ismeretét tárgyaló könyvek és füzetek megjelenése még egyre tart. Az érdeklődés akkor indult el, amikor Trianon után némileg felocsudtunk már.

Mi az oka, ne keressük. Örüljünk, hogy ez a hőn óhajtott érdeklődés a térképismeret iránti még ma is megvan, sőt egyre inkább bővül.

Aztán az igények is nagyot nőttek e téren. Nem elegendő a szöveges magyarázat. Képet, ábrát is kívánunk minél többet a sorok közé.

Irmédi-Molnár műve ezt az óhajunkat mindenben kielégíti.

Munkájának gerince a jelkulcs, vaskos, jól látható rajzok és ábrák sorozata. Itt nem kell szemünket meresztve fürkészni az apró térképjelek még apróbb különbségeit. A mindvégig nagyított jelek szembe szöknek. A mellett képes-magyarázat is van az egyes jelek mellett, hogy a valóság (kép) és ábrázolás (jel) közti kapcsolatot megértesse.

A jelkulcs valóságos képes könyv, amelyből játszva tanulhatunk.

Még szemléltetőbb, módszeresebb a domborzati rész. A hegyábrázolás különben nehezen érthető elveit ugyancsak bőven adott ábrákon, képeken érteti meg olvasóival. Az alapelemek megértése után pedig bőven nyujt példát a domborzat változatos alakulatai közül. Gyakorlati útmutatásokat ád a domborzattal kapcsolatos számításokról és mérésekről. Bőven magyarázza a metszetek készítését és azzal karöltve a láthatóság kérdéseit.

A gyakorlati térképismeretre külön fejezeteket szán. Itt ismerteti a különböző *északok* fogalmát. Gondosan megrajzolt ötletes rajzai ennek megértését is módfelett megkönnyítik.

Végül a szomszédállamok térképeit sorakoztatja föl, sőt ahol kell, megmagyarázza jelkulcsuk eltéréseit is.

Szerzőnk könyvét nemcsak a geografusok és katonák használhatják. Még sikeresebben használhatják azok az avatatlanok, akik érdeklődéssel fordulnak a térképek felé. S ma a térképek ott állanak a közérdeklődés terében s éppen ezért örömmel kell üdvözölnünk minden olyan munkát, amelyik a térkép nehéznek tudott nyelvét könnyen, szinte játszva tanulttatja meg velünk. *Strömpl G.*

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Itália méztermelése.

Hivatalos kimutatás szerint 1939-ben az olasz mezőgazdák 1%-a, 114,251 ember foglalkozott méhészettel is. A 623,525 kaptár évi termelése 23,155 q méz és 2063 q viasz volt. Egy-egy kaptár évi hozama átlag 3·64 kg méz és 0·32 kg viasz.
P. J.

Bulgária tojáskivitele

fontos bevételi forrás. A kivitt áru mennyisége állandó növekedést mutat. 1939-ben 14,828 tonna tojást vittek ki Bulgáriából 512.062,000 leva értékben; Németország 12,000 tonnát, Olaszország 607 tonna tojást vásárolt ebben az évben Bulgáriától. *P. J.*

Törökország ásványi kincsei.

A mai Törökország ásványvilága nem nagyon gazdag, de valószínű, hogy még sok olyan kincset rejt a török föld, amelynek eddig nem jöttek nyomára. A mult világháborúban német geológusok tanulmányozták az ország földtani viszonyait, de kutatásaik nem terjedhettek ki a hatalmas birodalom minden részletére. Az utolsó évtizedekben az önellátásra törekvés magukat a törököket késztette fokozott kutatásra, a munka azonban még nincs befejezve. Az ország nem önellátó ma sem, de már tekintélyes bányái vannak.

Kőszéntermelése 1940-ben 3 millió tonna volt; szénbányái a Fekete-tenger környékén Eregli és Zanguldak kikötők közelében feküsznek, a szén elszállítása tehát könnyű.

Kütahya környékének barnaszéntelepeit 100 millió tonnára becsülik s remélik, hogy a később nagyobb mértékben folytatandó bányászat idején évi egymillió t barnaszén felhasználásával villamosíthatják az ország nagy részét.

Kőolajat Törökország külföldről vásárol, de legújabban sikerrel kecsegtetnek a Tigristől északra, Raman közelében folytatott olajkutatások is.

A vasipar is külföldi ércet dolgoz fel, mert csak a legújabban fedeztek fel 50% vastartalmú érctelepet Adebazar mellett.

A még eléggé ki nem aknázott rézérctelepekből (1938) évi 1600 tonna ércet hoztak napvilágra. A rézbányák fekvése azonban kedvezőtlen, ezért a már megismert, 300,000 tonnára becsült érckészletet kevéssé bányásszák.

Aluminium és mangánércet eddig nem találtak török földön, annál gazdagabbak a krómércbányák. Az anatóliai Fethiye, aztán Bursa és Guleman bányáinak 1938. évi termelése meghaladta a 200,000 tonnát. Az itt bányászott mennyiség 9/10 része azonban külföldön került feldolgozásra.

Törökország kén, ólom, antimón készlete csekély, a nagymennyiségű tajték és horzsakő azonban virágzó ipar alapja.
P. J.

A Stockholms Tidningen nevű svéd újság közli a svéd földrajzi társaság legutóbbi adatait Jáváról, ezek szerint: Jáva lakosainak száma 42.000,000. Egy négyzetkilométeren 340 ember lakik. Hőmérsékletének évi átlaga a Batavia-i meteorológiai intézet megállapítása szerint +26°. 121 vulkánja van, amelyből jelenleg is még 40 működik. Jávának szinte világmonopóliuma van a kininből. A világ kininszükségletének 99 százalékát Jáva fedezi. A legutóbbi békeév adatainak megállapítása szerint 10·7 millió kilogram kinint exportált Jáva egy év alatt.
K. S. dr.

Az első csatornát

az Atlanti és a Csendes óceán között az indiánusok ásták. A new-orleansi Tulane Egyetem középamerikai térképraktárában több térképet fedeztek fel, amelyeken ez a csatorna fel van tüntetve. A csatorna neve: «Canal de Raspadura» s Colombia és Panama mai határán fekszik. A Csendes óceánba ömlő Rio San Juant köti össze az Atrato folyóval, amely a Karibi tengerbe torkollik. A kanális eredetileg határárok volt és két törzsi birtokot választott el egymástól. Az esős évszakban ez az árok megtelt vízzel s az indiánusok fel is használták az esős évszakot arra, hogy csónakjaikkal a két folyó között átkeljenek. Később kakaót is szállítottak ezen a víziúton az egyik óceáni partról a másikra. *(m. t.)*

Inka leletek Perúban.

A. Wenner-Gren svéd nagyiparos költségén 1940-ben dr. Paul Fejos vezetésével svéd és amerikai tudósokból álló expedició kereste fel Peru magas hegyvidékét. A kutatócsoport körülbelül 4000 m magasságban öt ősi indiánus település nyomaira bukkant. Két havi munka árán sikerült két inka városnak, Phuyupala Markának és Sayad Markának romjait kiásni. Mindkét helység valóságos erőd volt, csak sziklábavájt lépcsőzeten át lehetett megközelíteni. A városokban védőművek, templomok, lakóházak maradványai kerültek napvilágra. A kisebb, elmozdítható tárgyakat svéd, perui és egyesült-államokbeli muzeumokban helyezték el. *P. J.*

MTAKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Dr. BÁRÁNY LÁSZLÓ:

«BOLYONGÁS A BÜKKBEN»

című, a Magyar Földrajzi Társaságtól a Farkasfalvy-díjjal jutalmazott, a magyar ifjúság részére írott munkája kedvezményes, 2 pengős áron megrendelhető a Magyar Földrajzi Társaság titkárságánál (Budapest, VIII., Sándor-utca 8. sz.). Tíz példány rendelése esetén a gyüjtő részére egy tiszteletpéldány jár!

PÁLYÁZAT

A Magyar Földrajzi Társaság a Cholnoky-féle fizikai földrajzi pályadíjra ezennel pályázatot hirdet.

1. Pályázónak a helyszínen végzendő kutatás alapján a következő kérdést kell megoldania:

«A HUSZTI KAPU ÉS A KIRÁLYHÁZAI ÖBÖL TERRASZMORFOLÓGIÁJA»

2. A pályázaton minden magyar állampolgár résztvehet. Ha esetleg a Társaságon kívül álló nyeri el a pályázatot, erkölcsi kötelessége, hogy a Magyar Földrajzi Társaság tagjainak sorába lépjen.

3. A pályadíj összege 500 pengő.

4. A pályázat megoldására vállalkozók nyílt pályázatukat, rövid munkaprogrammal kiegészítve, a Magyar Földrajzi Társaság választmányához folyó évi április végéig tartoznak benyujtani.

5. A pályázók közül a legalkalmasabbat a Magyar Földrajzi Társaság választmánya a kiküldött bizottság véleménye alapján folyó évi június 1-ig kijelöli és a nyertes részére a helyszínén végzendő kutatás költségeinek fedezésére június 15-ig 300 pengőt kiutal.

6. A pályadíj nyertese kötelezi magát, hogy illő formában, gépírással, legfeljebb 1·5—2 nyomtatott ívnyi terjedelemben megírt dolgozatát nyomdakész állapotban, az 1 : 25,000-es a helyszínen készített felvételi lapokkal és egyéb mellékletekkel (fényképek, metszetek) együtt 1942 december 31-ig, a Magyar Földrajzi Társaság választmányához címezve benyujtja.

7. A benyujtott dolgozatot a Magyar Földrajzi Társaság választmánya illetékes személyekkel megbíráltatja és amennyiben az a kívánt tudományos mértéket eléri és azt a bírálók a Földrajzi Közleményekben való megjelenésre alkalmasnak találják, a választmány a pályadíj nyertese részére a pályadíj második, 200 pengős részletét is utalványozza.

8. A nyertes pályamunka a Földrajzi Közleményekben «Cholnoky-pályadíjjal jutalmazott dolgozat» jelzéssel jelenik meg és a szerző a Földrajzi Közleményektől fizetett mindenkori tiszteletdíjban részesül.

9. Ha a bírálat a pályamunkát érdemtelennek találja, a pályadíj második részletének kifizetését a választmány megtagadja.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
VÁLASZTMÁNYA

Tagjainkhoz!

Még kapható a

FÖLDRAJZI ZSEBKÖNYV AZ 1942. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság saját kiadásában.

Szerkeszti vitéz TEMESY GYŐZŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 220 oldal; bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *nagy, színes térképmellékletet* adunk.

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk a hazatért erdélyi és keletmagyarországi területekkel. E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Előszó. — Naptár az 1942. évre.

I. A magyar föld időszerű kérdései.

Kádár László dr.: A geográfus Teleki Pál.
Bulla Béla dr.: A trianoni Délmagyarország.
Kéz Andor dr.: Az 1941. évi magyarországi árvizek.
Réthly Antal dr.: Megváltoztathatjuk-e az Alföld éghajlatát?
Fodor Ferenc dr.: A magyar államterület változásai.
Gunda Béla dr.: A szlavóniai magyarok.
Irmédi-Molnár László dr.: Hazatértek a bukovinai székelyek.
Gunda Béla dr.: Finnugor rokonaink a Szovjetunióban.
vitéz Temesy Győző dr.: Bánát, Bánság, Temesvidék vagy Temesköz?

II. Időszerű földrajzi tanulmányok.

Cholnoky Jenő dr.: Az U. S. A. erejének földrajzi magyarázata.
Takács József dr.: A mai Bulgária.
Irmédi-Molnár László dr.: A Balkán-hadjárat.
Szabó Pál Zoltán dr.: Az új Horvátország.
Mendöl Tibor dr.: A háborús Oroszország földrajzi jellege.
Hézser Aurél dr.: Oroszország geopolitikai helyzete.
Haltenberger Mihály dr.: A keletitengeri élettér.
Karl János dr.: Anglia és Kanada.
Koch Ferenc dr.: Az északatlanti út.
Wallner Ernő dr.: A közelkeleti helyzet.
Baktay Ervin dr.: India az ázsiai életterben.
Gesztí Lajos dr.: U. S. A.—Japán és a Csendes óceán.
Bacsó Nándor dr.: Az árvizek és belvizek időjárási háttere.
Berkes Zoltán dr.: A napfoltok és az időjárás.

III. A földrajz tanítása.

Bodnár Lajos dr.: A húszéves Didaktikai Szakosztály.

IV. Statisztikai rész.

Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

V. Európa 63/95 cm nagyságú színes térképe.

A zsebkönyv bolti ára 3·20 pengő. Tagjaink **2·50 pengős kedvezményes áron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604, címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest). A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság
(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

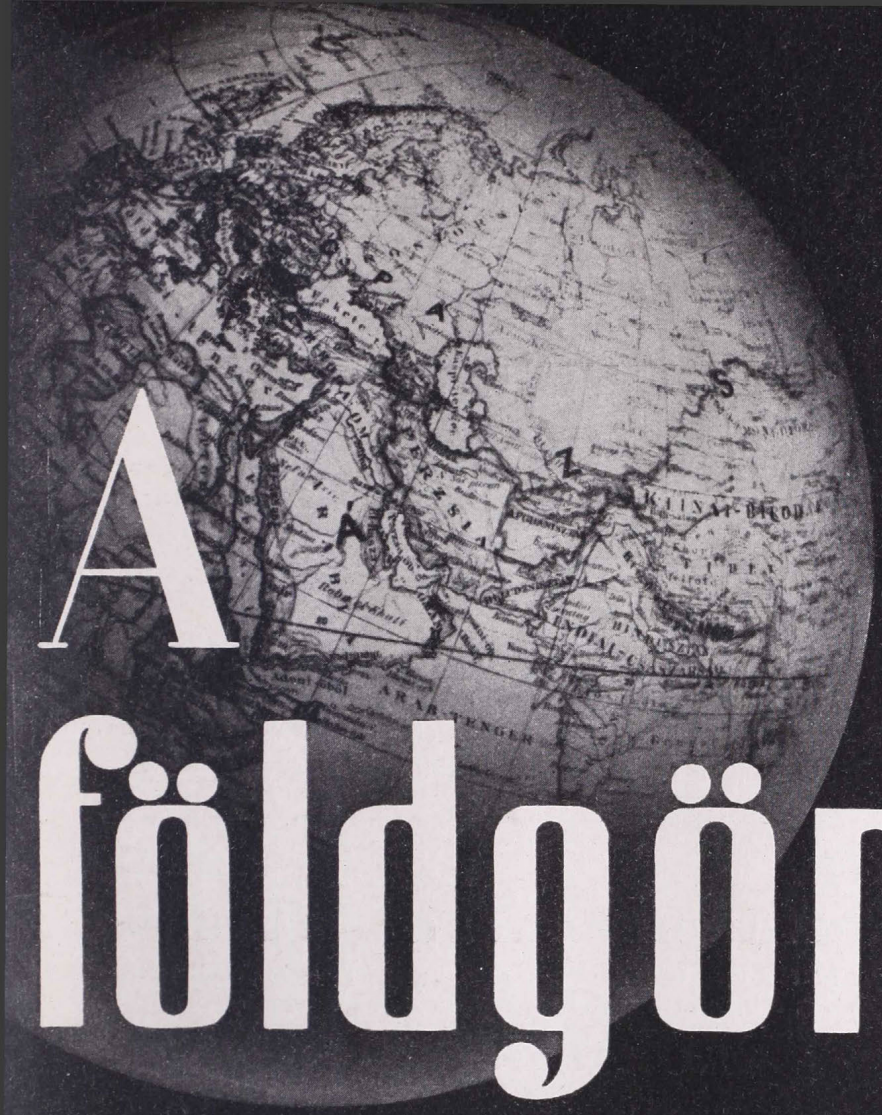

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

167.

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemü levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141
Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Tonelli Sándor: A jubiláló Zágráb. — *Kreutzer Sándor dr.:* A lappok földjén. — *Bandat Horst dr.:* Hollandus Új Guinea havasaiban. — *Sulkowsky Zoltán.* Thaiföld. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

május 4-én, hétfőn este 6 órakor az Orsz. Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

ELŐADÁSÁRA.

Dr. VEIKKO ALEXANDRI HEISKANEN,
a helsinki műegyetem földrajzi és csillagászati tanára:

ERDKRUSTENSTRUKTUR IM KARPATHENGEBIET

(Német nyelven.)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1942 április 29-én.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
főtitkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

5733. Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIII. ÉVFOLYAM 1942 5. SZÁM

A JUBILÁLÓ ZÁGRÁB

Írta TONELLI SÁNDOR

Az önálló Horvátország április második hetében ünnepelte meg független állami létének első évfordulóját. A magyar kormány, amely Jugoszlávia összeomlása után elsőnek üdvözölte a szabad Horvátországot, az évfordulón külön küldöttséggel képviseltette magát. Az ünnepségeken számos utalás történt azokra az évszázados kapcsolatokra, amelyek a nyugati kereszténység és civilizáció védelmében oly sokáig elválaszthatatlanul fűzték össze Magyar- és Horvátországot. Ennek az új Horvátországnak, illetve fővárosának az idén lesz még egy jubiláris ünnepe, és az évszázados magyar-horvát kapcsolatok ezen az ünnepen kétségtelenül még fokozottabb mértékben fognak kidomborodni.

Az újjáéledt Horvátország fővárosa, Zágráb, az 1942. évben ünnepli meg szabad királyi városi rangra emelésének hétszáz esztendős évfordulóját. Ennek a várostörténet szempontjából nagy eseménynek az emlékezete IV. Béla magyar király nevéhez fűződik, akit a horvát történetírás III. Béla néven ismer. Az a közjogi kapcsolat ugyanis, amely nyolc évszázadnál hosszabb időn keresztül jóban-rosszban összefűzte Magyar- és Horvátországot, Szent László király idejében kezdődött és így László atyja, akit mi I. Béla néven ismerünk, még nem szerepel Horvátország történelmében. Innét van az eltérés a királyok névsorában.

A meghatározás, hogy Zágráb most ünnepli szabad királyi városi rangra emelésének hétszáz esztendős évfordulóját, szintén nem egészen pontos. IV. Béla kiváltságlevele ugyanis a mai Zágrábnak csupán egy meghatározott részére, a mostani Felsővárosra vonatkozott. Az egész középkor, sőt újkor folyamán ugyanis Zágráb két egymás közelében épült, de közigazgatásilag egymástól teljesen független városból állott. Az egyik volt a Kaptol hegyén épült püspöki város, a másik a Grec, vagy Grics hegyén épült Felsőváros. Ezekhez csatlakozott később a Száva irányában kiépült Alsóváros. Formailag a Kaptolt és Felsővárost csak 1850-ben, az abszolutizmus idején egyesítették egymással.

A két város közül eleinte a püspöki város viselte a Zagrabia, Zagreb, Zágráb nevet. Ennek első hiteles említése 1091-ből való, mikor László király a zágrábi püspökséget alapította. Abból, hogy László király Zágrábot választotta az új püspökség székhelyéül, arra következtethetünk, hogy Zágráb már abban az időben is, bár fennállásának oklevélszerű bizonyítékai hiányzanak, jelentős hely lehetett. Az új püspökség fenntartását a király gazdag adományokkal biztosította.

A Felsőváros a középkorban váltakozva Gradec, Grac, Grech és Grec néven szerepel és csak a helymegjelölés szempontjából teszik hozzá, hogy «Grech városa Zágráb mellett». IV. Béla oklevelében azonban már maga az elnevezés is áttolódik a Felsővárosra: «Grech hegyen épült Zágráb». Az oklevél ennek a városnak adományozza a szabad királyi városi jogokat és kiváltságokat.

A hétszáz esztendős jubileum alapjául szolgáló oklevél 1242 november 16-ról van keltezve. Az oklevél keletkezése a magyar történelemből ismeretes. 1241-ben a szerencsétlen mohipusztai csata után IV. Béla király először Ausztriába menekült, Frigyes herceghez, aki a vendégjoggal példátlanul visszaélve, kifosztotta és három, Ausztriával

szomszédos vármegye átengedésére kényszerítette. Frigyestől az országát vesztett király tovább menekült Horvátországba, az akkori Szlavoniába és tíz hónapig Zágrábban tartózkodott, családját pedig előre küldte a dalmát tengerpartra. Az 1241—42 közötti hideg télen a Duna teljesen beállott és a tatárok először a Dunántúlt, azután Horvátországot is elárasztották. Közeledésük hírére a király tovább futott, először Spalatóba, azután Trauba. Zágrábot — úgy a püspöki, mint a Felsőrészt, — a tatárok teljesen elpusztították.

A tengerpartról való visszatérte után a király megkezdte az ország újjáépítését. A legelső városok közé, amelyek az ország helyreállítása során királyi gondozásban részesültek, tartozott Zágráb, illetve a Grec hegyen épült és szabad királyi város rangjára emelt telep. Az új város gyarapítására a király idegen hospeseket hívott be s a várost mindenféle szabadalommal és kiváltságokkal ajándékozta meg. Ennek ellenében a várost erős falak építésére és háború esetén tíz páncélos kiállítására kötelezte. Tartozott azonkívül a város a királyt és bánt szállással ellátni és megfelelő vendéglátásban részesíteni. Ezt az alapítólevelet úgyszólván kiegészítette és teljessé tette IV. Bélának 1266 november 23-ról keltezett újabb oklevele, amely részletesen körvonalozta a város szabadságait és a zágrábi városi jog alapjait teremtette meg.

A régebbi püspöki város mellett így indult fejlődésnek a polgárok és mesteremberek városa, amelynek növekvő jelentőséget kölcsönzött, hogy ott székelt a bán és ott telepedtek meg a különböző országos jellegű hivatalok. A két város közül az elsőnek a Szent Istvánról nevezett és magyar vonatkozású emlékekben is gazdag püspöki székesegyház, a másiknak a Szent Márk-templom volt a középpontja. Mindkét város önmagában külön erősség volt s a két erősséget a tőlük északra emelkedő Sljeme hegységről lefolyó Medvescsak patak választotta el egymástól. Ma ez a patak már nincs meg, illetve beboltozták. A régi erődítések, falak, tornyok, városkapuk nagyrészt ma is megvannak és a Felsővárosnak és Kaptolnak sajátos, ódon színezetet kölcsönöznek. A püspöki székesegyház védelmére rendelt hét kerek saroktornyot, amelyek még ma is állanak, 1510—1518 között Bakács Tamás esztergomi érsek építtette, aki ebben az időben a zágrábi püspökségnek is birtokosa volt.

Érdekes, hogy a két szomszédos város sokat békétlenkedett. Az egyik oldalról a püspök és kanonokok, másik oldalról a polgárok és mesteremberek állandóan viszálykodtak, sőt sokszor harcban állottak egymással. Ezeknek a viszálykodásoknak forrása a legtöbb esetben a vásárjog gyakorlása, egyik vagy másik fél részéről elkövetett határsértés, vagy pedig egyszerű hatalmaskodás volt.

A két város közötti villongások a török időkben szüntek meg, mikor a közös veszedelemmel szemben el kellett némulni a helyi ellentéteknek.

A mai Zágrábon jól látszik a nagy vonásokban vázolt történeti fejlődés bélyege. Még mindig élesen elválik egymástól a Sljeme déli nyúlványain épült Felsőváros és Kaptol, valamint a meredek hegyláb alatt kelet-nyugati irányban hosszan elhúzódó Alsóváros. Valamikor a Száva csaknem a Grics és Kaptol hegy lába alatt hömpölygött s ez az oka annak, hogy eredetileg az Alsóváros keskeny, alig egy-két házsor szélességű sávnak épült. A mai Alsóváros hosszanti tengelye és egyben legfőbb üzleti utcája, az Ilica, mindössze egy házsortól elválasztva, párhuzamosan fut a várhegy lábával. Az Ilicáról csak két nagyon meredek, lépcsős utca és egy régimódi drótkötélpálya vezet a Felsővárosba. A régi viharos időkben, amikor szüntelenül a török támadástól kellett tartani és az áradások is gyakran végigsöpörtek a Száva árterén, csak szegényes vityillók állottak az Alsóvároson. A mult század elejétől kezdve, különösen mióta a Száva medrét is szabályozták, az Alsóváros rohamos fejlődésnek indult és Zágráb városi életének súlypontja mindinkább ide tolódott át. Ma a zágrábi Alsóváros a legszebb és legmodernebb nagyvárosok egyike. Vannak olyan utcái, terei és középületei, hogy azokat Zágrábtól bármelyik világváros megirígyelhetné. Az Ilica bármelyik nagyváros üzleti utcájának kirakataival felveheti a versenyt. A főpályaudvarról befelé jövet, az egymásba kapcsolódó, parkozott terek a modern városrendezés legszebb példái közé tartoznak.

Az Alsóváros középpontja a Jelacsicsról elnevezett tér, a közepén Jelacsicsnak 1866-ban leleplezett szobrával. Negyven esztendővel ezelőtt a Jelacsics-tér még igen kedves, barokkjellegű tér volt, túlnyomóan egy- és kétemeletes házakkal. Ma a teret

csaknem kizárólag többemeletes modern üzletházak veszik körül. A nagyszabású paloták között bizony anakronisztikusan, de annál érdekesebben hat a szobor körül, részben sátrak alatt, részben szabadon elhelyezett gyümölcs-, virág- és élelmiszerpiac, ahol hetivásárkor Zágráb vidékének minden népviseletét meg lehet ismerni. Ez a kép különösen azért érdekes, mert Horvátország legnagyobb részében a népviseletek máig változatlanul fennmaradtak. Zágráb környékén, különösen a várostól északra eső Zagorjében, az ország legtisztább horvát vidékén a népviselet alapszíne úgy a férfiaknál, mint a nőknél fehér, gazdag vörös és kék diszítő motívumokkal. A fehér alapszín miatt a ruhákat gyakran kell mosni. Ha az ember kisétál Zágráb környékére, a Sljeméről lefutó patakok partján egész sor népviseletbe öltözött mosónővel találkozik, akik sulykolva mossák a patakok vizében a fehér vászonruhát.

Zágráb: Székesegyház, előtérben a Mária-templommal.

Az Alsóvárossal ellentétben a Felsőváros teljesen megőrizte ódon jelleget. A Felsőváros központja ma is a Márkus-templom. Nagyságra nem mérkőzhetik ugyan a püspöki székesegyházzal, de történeti érdekességben nem marad el mögötte. Késői gót kapuzata 1420-ból való; tetején színes zománc-cserepekkel Horvátország és Zágráb város címere van kirakva. A templom alapjait állítólag IV. Béla rakta le. A téren és a környező utcákban helyeződtek el már a magyar időkben is Horvátország legfőbb állami hivatalai és ott épültek a legelőkelőbb horvát főnemesi családok palotái. A Felsőváros ezért nagyon gazdag a magyar-horvát államközösség idejéből való emlékekben, amire több latin szövegű emléktábla is utal. A kormányépületek, az előkelően zárkózott barokk és empire paloták, a rácsos ablakú, manzardos tetejű papi és polgárházak a szemlélőben bizonyos mértékig régi budai, vagy bécsi emlékeket ébresztenek.

Ilyen régies jellegűnek maradt meg a Kaptolon épült püspöki város is, bár legnagyobb és régente legjellegzetesebb építészeti emlékét, a székesegyházat az 1880. évi földrengés után egészen átépítették. A Száva áradásai mellett az időről-időre visszatérő földrengés Zágrábnak a másik nagy csapása. A város évkönyveiben több nagy földrengés okozta pusztulást jegyeztek fel. Vannak középületek, közöttük a felsővárosi

Márk-templom, amelyeket a különböző földrengések után többször teljesen újra kellett építeni. Utoljára az 1880 november 9-i földrengés okozott igen nagy károkat. A földrengés előtt a székesegyháznak csak egy vaskos, négyszögletes saroktornya volt, az újjáépítéskor két karcsú, gótikus tornyot építettek helyette, amelyek nem teljesen illenek a Bakács Tamástól épített kerek erődtornyokhoz és a Kaptol többi egyházi és világi középületeihez. A székesegyház előtti téren egy vízmedence közepéből tíz méter magas karcsú márványoszlopon emelkedik ki az életnagyságúnál sokkalta nagyobb, aranyozott Mária-szobor.

Zágráb városképét északi irányban a már többször említett Sljeme koronázza, erdőkben gazdag gerince legmagasabb pontján 1035 méter magas. A Grics és Kaptol hegye tulajdonképpen a Sljeme legdélibb nyúlványa, az a lapályos rész pedig, ahol az Alsóváros épült, a Sljeméről lefutó patakok hordaléka. A Sljeme olyanformán zárja el Zágrábot északról, mint a Mecsek Pécset. A két városnak így nemcsak az éghajlati, hanem tájképi hasonlatossága is nagy. A mai térképeken Sljeme-nek, vagy Zágrábi hegységnek nevezett hegység a középkorban Medvednica néven szerepelt, a róla lefutó legnagyobb pataknak, amely a Kaptolt és Felsővárost egymástól elválasztotta Medvescsak volt a neve s a várnak, amelynek romja messze láthatóan még ma is kiemelkedik a Sljeme erdői közül, Medvedgrad volt a neve. Ezek az elnevezések azt mutatják, hogy a Sljeme a középkorban nemcsak kisebb vadakban, hanem medvékben is meglehetősen gazdag lehetett s így érthető módon kedvenc vadászterülete volt a horvátországi uraknak. Régente a Sljeme erdőségei majdnem a városig leértek, ma csak a főgerincet borítják gazdag gesztenye-, tölgy-, bükkerdők és a tetőhöz közel fenyvesek is. A város és a Száva felé húzódó nyúlványok és völgyek már elvesztették régi, vad jellegüket. Itt többé nem vadászterületek vannak, hanem szépen mivelt földek, szőlők, rétek és közöttük apró falvacskák, valamint a zágrábi polgárok egyre jobban szaporodó villái.

Minthogy Zágrábot észak felől a Sljeme erdőzónája övezi, a város rendkívül gazdag

Zágráb: Alsóváros.

szép kirándulóhelyekben. A Tuskanec, Zágráb villanegyede, alig néhány lépésnyire fekszik a város főütőerétől, az Ilicától. A város keleti végén van a Maximir-park, ez Vrhovec Maximilián kardinálisnak volt a pihenőkertje. Mir horvátul békét, pihenést jelent. Távolabb, a Sljeme völgyei is tele vannak szórva nagyon kedves fekvésű falvakkal és kirándulóhelyekkel. Közöttük talán a legismertebb Sesztine, ahol a horvát nemzeti önállóság gondolatának nagy képviselője, Starcsevics Ante született és el is van temetve. Alapjában véve tragikus sors volt az övé. Nem volt talán még egy ember, aki nála jobban átérezte volna a magyar-horvát sorsközösség és egymásrautaltság történelmi szükségét, amelyet azonban nem tudott összeegyeztetni a háromegy királyság teljes függetlenségének gondolatával.

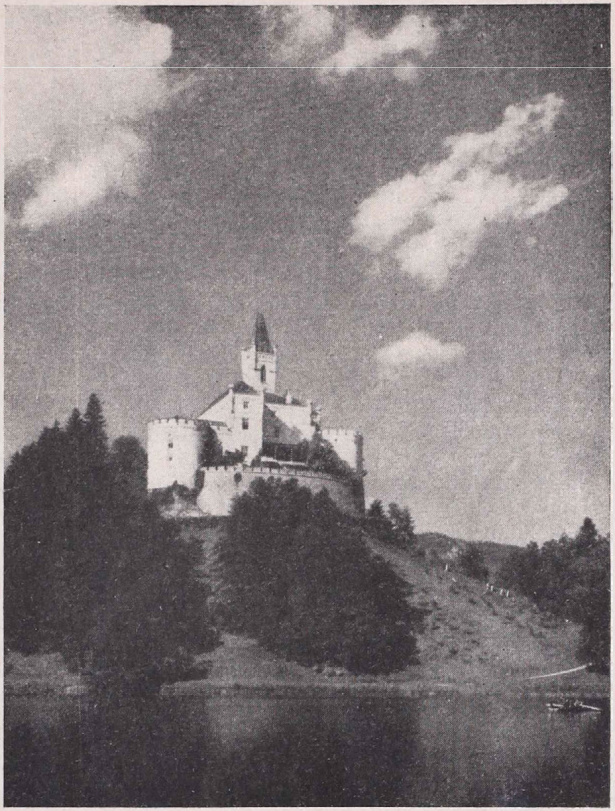

Trakoscsan várkastély a Zagorjéban.

A közlekedésben a Sljeme természetesen nagy akadály és Zágrábot éppen Horvátországnak legsűrűbben lakott és nemzetiségi szempontból leghorvátabb vidékétől, a Zagorjétól zárja el. Akár keleti, akár nyugati irányban a Zagorjét csak nagy kerülővel lehet megközelíteni. A nyugati kerülő Podsused községen keresztül vezet, ahol a Sljeme lába közvetlenül a Szávát éri és a folytatását képező Uszkok hegységgel együtt kaput alkot, amelyen keresztül a Száva az Alpokból áttör a Horvát alföldre.

Az ünneplő Zágráb ma a szabad horvát állam fővárosa. Lakosainak száma erősen meghaladja a kétszázezret, de egész beállításában egy még sokkalta nagyobb város képét mutatja. Földrajzilag Zágráb nem központja ugyan az új horvát államnak, mert az északnyugati határszögletthez fekszik közel, de ebben talán kifejezésre jut az a körülmény, hogy az új horvát államnak a súlypontja is nyugaton van. Jugoszlávia felbomlásával véget ért az a természetellenes állapot, amely Zágrábot és a horvátokat az évszázados nyugatias érdekkörből Kelet vonzási körébe kényszerítette. Zágrábot ugyanis az különbözteti meg legélesebben Belgrádtól, hogy nemcsak építkezésének módját és külső megjelenését, hanem lelkületét, kultúráját és lakosságának életformáját illetően is minden ízében nyugati város. Esztergomot és Zágrábot történelme egyaránt Rómához és nem Bizánchoz utalja. Ezért nem tartozhatik Zágráb a földrajzi és erkölcsi Bizánchoz. Ezért állott ellen Zágráb a jugoszlavizmus két évtizede alatt makacsul a balkanizáló kísérleteknek. A közös sorscsapások és megpróbáltatások után horvátok és magyarok ezért fognak talán ráeszmélni a nyugat védelmében közös történelmükből folyó egymásrautaltságuk érzésére és tudatára. Mint az új horvát állam fővárosa, a megújhodott Zágráb, a viszonyok rendeződése után, kétségtelenül nagy fejlődés elé néz.

A LAPPOK FÖLDJÉN.

Írta KREUTZER SÁNDOR dr.

A lappok jelenlegi kiterjedésterülete egészében Skandinávia északi része, csak kevés orosz lapp tartózkodik Kola félsziget északnyugati részén. Finnország határain belül Petsamo, Utsjöki, Kittlä és Uumionniskában, Norvégiában Finmark és Tromsö környékén, Norrlandban és Rőres körül, végül Svédországban Västerbotten, Norrbotten és Lappland körül találhatók lapp települések és vándorszállások. A svéd lappok nagyobb területén élnek, mint a többi összes lappok együttvéve. A vándorlappok, akiknek téli szállásuk az óriási területű Torne folyó és a Strom vízgyüjtőmedencéje (Észak-Svédország), télvíz idején átlépik Lappland határát és állandó vándorlásukat többé-kevésbbé szabályosan kiterjesztik az Északi tengerig. Az említett területeken kívül lappokat csak szórványosan lehet találni, mint pásztorokat Norvégia hegyvidékein vagy halászokat Norrland partvidékén.

A lappok számát nehéz meghatározni. Az egyes országokon belül sem könnyű, mert állandó legeltető vándorlásuk közepette, gyakran átlépik a politikai határokat. Nehéz a bennszülött lappok között is határt vonni. Ha az anyanyelvet vesszük alapul és kihagyjuk a kétséges keverék eseteket, úgy a lappok teljes számát 31,000-re tehetjük. A lapp települések lélekszáma Norvégiában : 20,000, Svédországban : 7000, Finnországban : 2000, Oroszországban : 2000.

A lappok a finnugor népcsaládhoz tartoznak, s így nyelvük is ennek megfelelő. A finnugor népcsalád közös törzséből a szamojédek már az ősidőkben kiágaztak, míg az északi lappok később vették át a finnugor nyelvet. A lapp nyelv tehát a ma élő finnugor nyelvek közül csak a magyar, finn és észt nyelvekkel rokon. Egyedül áll Skandináviában, mint egy nyelvsziget, miként a magyar, délkeleten az indoeurópai latin, germán és szláv nyelvek között. A nyelvrokonságot bizonyító szóegyezések közül legkönnyebben az eredeti szókészletbeliek ismerhetők fel. A négy (lapp, magyar, finn, észt) rokonnyelv egyező finnugor szavai főleg a testrészek, természeti tárgyak és jelenségek, számok és tulajdonságok, elemi cselekvések és állapotok, rokonsági viszonyok stb. jelölésére szolgálnak, vagyis a kezdetleges emberi élet fogalomköreibe vágnak. Ilyenek pl. szem, orr, fül, fog, kéz, ujj, bőr, ín, Hold, köd, hó, víz, év, tűz, hal, kap, les, lök, mar, tesz, tol, vár, apa, anya, ipa, napa, vő, menny, ángy stb.

A lapp hajlékony, nagy szóbőségű és kifejezésteljes nyelv.

Nyelvjárásai a mai napig is teletüzdelődtek a szomszéd népek nyelveiből kölcsönvett szavakkal, orosszal, svéddel stb. Ez összefügg azzal is, hogy ma már a legtöbb lapp, anyanyelvén kívül egy másik nyelvet is tud. Az erdei lappok a délkeleti Gellivareban svédül és finnül is beszélnek és az északibb svédországi és norvégiai részeken a két északi nyelv mindjobban terjed a lappok között, az iskolai tanítás, Norvégiában pedig a katonai szolgálat útján. Nagyon sok vándorlapp négy nyelvet is beszél ; a norvéget, a svédet, a finnt és az oroszt.

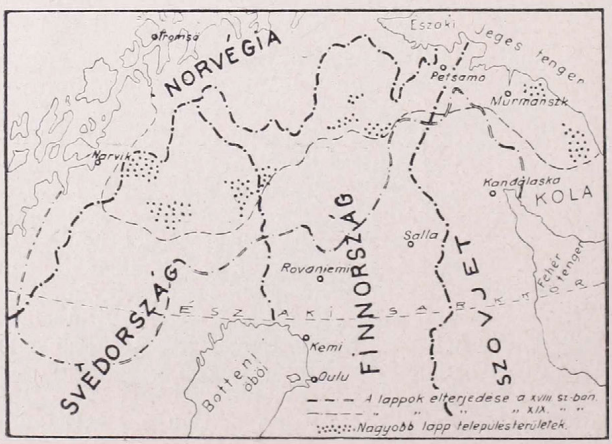

Augusztus közepét írjuk. Amikor Stockholmból elindultunk, még meleg volt, vigan folyt a strandélet a Vanadisbad-ban ; kellemes koraőszi idő járta. Itt fenn, a 65—67. szélességi fok között,

már komoly, szigorú ősz van. Az úton sűrűn havazott, most csendes, derült az idő. A sátorból könnyen kimegy a füst a nyílásokon, s így tiszta és kellemes a levegő idebenn. Legalább is az alsó szintben. Az első rossz és kellemetlen benyomás már eltűnt. Észre sem vesszük, hogy minden kormos és piszkos körülöttünk. Beláthatjuk, nem is lehet mást kívánni a lappsátortól, ahol füst, pernye és rénszőr repked körülöttünk a legkisebb széljárásra. Lassanként összezsugorodik nagyratartott tisztaságérzésünk és nem csodálkozunk, hogy ujjaink kormosak, ruhánk tele van rénszőrrel, hajunk csupa pernye.

Észrevétlenül ereszkedik reánk a természet ősi egyszerűsége és foglyául ejt bennünket. A XX. század fényes külsőségei eltávolodnak és visszakerülnek az elmúlt évezredek egyszerűbb viszonyai, egyszerűbb szokásai, egyszerűbb emberei és egyszerűbb gondolatai. Kint, az erdőben, a hóban néhány jelentéktelen barna sátor áll, nagyon nehéz megkülönböztetni őket a fenyőfák törzsétől. A sátor körül kutyák kóborolnak, szimatolnak a hulladékok között. Ha idegen közeledik, hatalmas lármát csapnak. Pirospozsgás gyerekarcok kandikálnak ki a sátornyíláson, ám rögtön villámsebesen eltűnnek. «Latteh» — (Svédek) suttogják bent. Senki nem jön ki a sátorból. Az illendőség azt kívánja, hogy az idegent a sátorban fogadják. Lecsatoljuk sítalpainkat, befurakodunk az alacsony és szűk ajtónyíláson, előrebotorkálunk a füstben és letelepszünk a földön szétterített rénbőrökre. «Jóestét» — szól a házigazda most és hozzáteszi — «Isten hozott benneteket». Amikor végre sikerül kinyitni a szemünket és felszárítjuk a füsttől előcsalt könnyeket, hatalmas lánggal égő tűz mellett találjuk magunkat, emberek, kutyák, füst és rénszőr között. Az emberek kedves és barátságos tekintetűek. A kutyák éktelen ugatásukat farkcsóválással cserélték fel. Hamarosan mi is felengedünk az idegenszerűség okozta szorongásból és beszélgetni kezdünk. A lappok kedves, udvarias emberek és ők is, mint általában az északi parasztok, nem szeretnek ajtóstól rohanni a házba. Az sem tetszik nekik, ha más teszi ezt. A jóneveléshez tartozik, hogy valamilyen mélyebb, nehezen válaszolható kérdéssel ne zavarják meg a kezdődő barátkozást. Nem illik a rének számáról, a család hölgytagjairól és az időjárásról beszélni. Egy darabig, mialatt az üdvözlő kávét isszuk, általános dolgokról folyik a szó.

Lapp férfi.

Körültekintünk az új és ismeretlen világban. Nézzük a furcsa embereket, a szokatlan, sajátságos típusokat, az embermagasságú sátor átlátszó falát, amely inkább emlékeztet nyári week-end sátorra, mint komoly téli szállásra. Az ajtó keresztbefutó fabordákkal megerősített öreg kávésláda, keresztbefektetve a keskeny ajtónyíláson. A sátor tetején hatalmas füstnyílás tátong, azon — elméletileg — fény és levegő áramlik be, a füst pedig kifelé. A füstnyíláson keresztben erős rúdon lóg le a kormos üst. Magát a sátrat néhány símára gyalult rúd tartja. Előttünk a földön hatalmas máglyarakás lapos kövekkel körülvéve. A tűz mellett rénbőrök, alattunk fenyőágak. Hátunk mögött bundák, szőrmék és más meghatározhatatlan célú és rendeltetésű ruházati cikkek. Az ajtó mellett néhány gömbölyű láda, tetejükön fekete és barna üstök és tálak. Az ajtóban öl hosszú veterán kutya fekszik és elzárja az utat. Hogyan lehet nap-nap után ilyen sátorban élni? — a szűk, alacsony oduban, amely tele van emberekkel és kutyákkal, mindannyian átitatva füsttel, korommal és piszokkal.

Lassan-lassan kinyujtózkodunk a rénbőrökön és tapasztaljuk, hogy nem is olyan kényelmetlenek, a fenyőágak is frissek és rugalmasak alattunk, a fejpárnának adott prém pedig puha és lágy. A tűz magasra csap és kellemes meleget sugároz szét és jótékonyan különbözik a hideg széltől, melyben utunk alatt részünk volt. A kávé is csodálatosan felfrissített bennünket.

Bár a vándorlappok az utóbbi időben utánozni kezdték letelepedett szomszédaikat, a lappháztartás mégis megőrizte eredeti jellegzetességét. A hegyilappok (vándorlappok) az emberi értékek legfontosabbikának a rénhúst tekintik. Ősszel és télen elegendő friss hús áll rendelkezésükre, a többi hónapokban pedig szárított és füstölt állapotban fogyasztják. A lappok különös módszerrel ölik a rénszarvast. Szíven szúrják — bizonyos vidékeken nyakba is — és a kést a sebben hagyják. Ezáltal a vér a mellüregben gyűlik össze, azt edénybe öntve megfagyasztják és vagy mindjárt véreskolbászt, vagy vérpuddingot készítenek belőle. A rén minden részét felhasználják, a gyomrot és az agyat is. A legínyencebb eledelük a vérkolbász és a nyelv, továbbá a lábcsont, melyet legszívesebben májjal együtt esznek. A nyolc velőcsontot és a lábcsontokat északiasan egy «menet»-nek hívják. A farrészt is nagyra becsülik. Mindezeket a csemegéket szívesen mártogatják még rénszarvaszsírba. Részünkre az egyetlen ehető, illetve iható lehetőség egy csésze húsleves. A vese és a belek zsiradékát bőrzsákban őrzik meg. Mikor ez avasodni kezd, «pikáns» ízt kap és sütéshez előszeretettel használják. A húst szalagokra vágják és sok vizet tesznek rá. A hegyi lappok sohasem sütnek egyszerre nagyobb húsdarabot.

Lapp leány.

A lappok más vadhúst is esznek, de a nyúlhúst nem szeretik. A medvehús viszont igen keresett és a medvetalp a lappok ínyenc csemegéje. A rénterelő vándorlappok kimondottan húsevők, kivéve az orosz lappokat, akik az ú. n. régi hívők közé tartoznak és egy évben legkevesebb 150 ünnepnapot ülnek, amikor minden húsevés tilos, kivéve a repülőhalat. A halászlappok leginkább sózott, szárított és füstölt halat esznek. A sursikon nevű hal próbatétel annak, aki először kerül összeköttetésbe a lapp háztartással. Egyébként a síksügér, a zöldlazac és a vízisikló szerepel legtöbbet a lapp étlapon. Tejes étel ritka a lappoknál. A rénszarvastehén alig ad egyszeri fejésre több tejet egy deciliternél. Tápértékben ez fél liter tehéntejnek felel meg. Egyes helyen, ha megfejik a rénszarvast, inkább megőrzik a tejet a már említett bőrzsákban. A réntej roppant zsíros, ezért könnyen megalszik és azt a kávéhoz használják tej helyett. A rénvaj magas olvadáspontja

miatt igen alkalmas a vándorlásokban. A sajt a legritkább a tejtermékek közül. A lappok nem szeretik. Főleg eladásra készítik. 1939-ben 28 pengőbe került egy kiló rénszarvas sajt. A kenyérfogyasztás kicsi. Rendszerint szárított halat sütnek péppé, illetve lángossá és használják kenyérnek. Újabban — nem nagy sikerrel — gazdaságpolitikai okokból a svédek igyekeznek a lappokat a búza és zabliszt keverékéből készült kenyérevésre szoktatni. A lappoknak egész csomó sajátos zöldségük van. Legjobban a különféle édesgyökereket és virágbimbókat szeretik. Magyarra lefordíthatatlan gyökerek és bogyók latin nevei: Angelica archangelica, Rumex acetosa és Mulgedium alpinum. Ezeknek szárított állapotban kissé savanyú, de határozottan frissítő íze van. A lappok éppoly lelkes kávéivók, mint a skandinávok általában, kivéve az orosz lappokat, ahol a szamovárkultusz járja. A lappok naponta legalább hatszor isznak kávét; kora reggel, hogy az álmot «kimossák» magukból, délelőtt a tízórai után, délben, délután és természetesen este az ebédnél. A fázós és éhes vendéget először kávéval vendégelik meg és csak aztán jön az étel. Sohasem fordítva. A kávét alaposan megsózzák! Újabban teát is isznak a svéd lappok — fahéjjal ízesítve! A vizet nagyon megbecsülik. Nem szívesen vernek tábort olyan helyen, ahol először havat kell olvasztani. Minden lappnál két dolog teljesen általános az étrendben: az egyik, hogy az estebéd a főétkezés, a másik, hogy a kávéhoz előszerettel esznek sós heringet. Az ételeket fatányérokon vagy facsészékben tálalják, evőeszköz az asztalon nincs. Mindenkinek megvan a maga bicskája. Ezután vérkolbász következett; zsírtól csepegve gömbölyödött a lábosban. Hozzá gőzölgő húslevest kapunk facsészében. A szárított halkenyér is nagyon ízletes. A lappok lassan és ízlésesen esznek. Késsel esznek, de nem piszkolják be magukat. Étkezés után leöblítik a kezüket egy erre a célra odakészített tálkában. Ebéd után kezdődik a pipázás, a cigarettát nem szeretik.

Lapp kunyhók.

A lányok nagyon szép arcúak, orcájuk rózsapiros, bőrük hófehér, fekete hajuk pedig mintha fejdíszként övezné arcukat. Szemük villogó, barnás vagy fekete, karcsúak, üdék és hajlékonyak. Mozgásuk még ruhájuk irdatlan szőrtömegének közepette is kecses. Mindig mosolyognak, vidámak, természetesek.

Tavasz vége és az ősz eleje a nagy költözködések ideje. A legelő kimerült, a hóhatár lejjebb húzódik; fel kell kerekedni — új otthont keresni! A «kiválasztás»-t általában rövidesen követi a hurcolkodás. Beláthatatlan hosszú rénkaraván indul meg az erdők mentén, kímélet nélkül hajszolják az állatokat, szegények nyögnek, fujtatnak, nyelvük hosszan kilóg habzó szájukból, vonszolják a szánokat úttalan utakon keresztül. Elől a «ház» anyja jön a kettős szánra csomagolt családi vagyonnal, hátul a férfiak, közre-

Karámba terelt rénszarvasok.

engedve a nyájat, amelyet a legöregebb réntehén vezet. A menetet kétoldalt izgatottan csaholó kutyák zárják be, azok tartják rendben a fiatal és fegyelmezetlen réneket. Hat napig tart az út. Patakmenti tisztáson ütik fel az új szállást, felverik a sátrakat, megfőzik az első kávét, a legöregebb férfi szétosztja a gőzölgő illatos nedűt és ezzel megtörtént az új honfoglalás.

Októberben elkezdődik a hathónapos éjszaka és ezzel együtt a sarki tél is. A tenger jege mennydörgésszerű robajjal dörög, az erdők fái puskalövéses pattogásokkal hasadoznak, az éjszakák hosszúk, nyugtalanok. Szorosabban kuporodnak össze a sátrakban a rénbőrök alatt, boldog az, akinek egy kutya jut hálótársul, mert az melegít a legjobban. Minden prémet magukra szednek, a fejüket is betakarják, hogy a rettenetes hideg ellen védekezni tudjanak. A formátlan gomolyagok nyugtalanul forognak a tűz körül, hallgatagon ülnek, beesett, mozdulatlan szemekkel, hajuk a homlokukba lóg, orruk, arcuk piszkos. Még a kávénak sincs hatása, csak a kutyák frissek.

Tavasz közeledtekor egyszeribe végetérnek a nagy alvások. Lázas sietséggel csomagolnak, fogják a réneket, szerelik a szánkókat — mennek fel a hegyekbe; a tavasz elé!

A nyár egyszerre szakad rájuk. Rövid, de annál melegebb időszak ez. Megtartják a rén-«torokat» — ilyenkor vágják le az egész évre való húst. Svéd, norvég, finn tanítók jönnek. Kezdődik az iskola, orvosi látogatások követik egymást, a gyerekek vígan lubickolnak a patakban, csak az esték kellemetlenek, kezdődik a harc a szúnyogok megszámlálhatatlan milliárdjaival. A sátrat csípős füst tölti meg, hogy megszabaduljanak a kínzó állatoktól. Éjszakánként vad üvöltések törik meg a csendet; a csordából kóbor vadállatok kaptak le egy fiatal üszőt. A nappalok szépek. Mindig szebbek lesznek. A felhőkbevesző ködös hegyeken sejtelmesen villognak az ezüstfenyő-erdők; a patakok, tavak, források virágdíszes illattal tükrözik vissza a halványkék eget, sehol semmi nem mozdul, csend, békesség...

HOLLANDUS ÚJ GUINEA HAVASAIBAN

Írta BANDAT HORST dr.

Amikor a XVII. században a merész hollandus hajósok a délkeletázsiai szigetvilág felkutatását végezték, egyik hajójuk Jan Carsztens parancsnoksága alatt eljutott a mai Új Guinea déli partjai közelébe. A derék hollandus kapitány és a hajó legénysége bámulattal állapította meg, hogy a sziget mocsaras és hatalmas folyótorkolatokkal megszakított déli partvidéke mögött óriási kékeszöld hegylánc húzódik, amelynek csúcsain fehéren csillogott az örök hó. Ez a felfedezés arra késztette Carsztens-t, hogy hajónaplójába lelkiismeretesen feljegyezze, hogy a hegység csúcsai «fehérek, hóval borítottak» voltak. Mikor az expedíció hajója sok havi viszontagságos utazása befejeztével, megfogyatkozott legénységével, lerongyoltan, de fűszerekkel megrakva megérkezett Amsterdamba, sokan hazudozó fantasztának bélyegezték a derék Carsztenst, mert akkoriban a tengeri kígyót, a fantasztikus szörnyeket, hableányokat elhitték a tengerészeknek, de azt, hogy hó legyen a forróságáról hírhedt «távoli Indiákban», azt az öreg hajóskapitánynak nem akarták elhinni. Pedig Carsztens megfigyelése helyes volt. Hogy ez a különös földrajzi felfedezés már a XVII. század elején történt és nem később, annak az a magyarázata, hogy amikor a kis hollandus vitorlás éppen a partok mentén haladt, kivételesen felhőtlen, tiszta időjárás volt és a hegységet napsütés ragyogta be. Ez igen ritka jelenség, mert a sziget főláncát majdnem állandóan sűrű felhőtakaró borítja és csak igen ritkán lehet a hóborította csúcsokat a partról megfigyelni.

Carsztens híradását később többen megerősítették. A havasok hollandus gyarmati területté lettek, de a sziget gyarmatosítását teljesen elhanyagolták, mert Jáva, Szumatra, Borneo és Celebesz gyarmatosítása olyan feladat volt, ami mellett a távol fekvő és gyéren lakott vad Új Guinea nem számított. Csak a XIX. század folyamán kezdődött meg a sziget felkutatása, de kevés expedíció kereste fel a barátságtalan Új Guineát. A XX. század elején végre a hollandus kormány erélyesebben hozzá kezdett elhanyagolt gyarmatának felkutatásához. 1903 óta úgyszólván minden évben újabb expedíciók keresték fel a szigetet. A kutató tevékenységben a Hollandi Földrajzi Társaságnak fontos szerep jutott. Egymás után szerelte és indította el expedícióit az ismeretlen területek felé.

A megindult feltárásban fontos szerep jutott a híres havasoknak, az úgynevezett Nassau és Oranje hegylánc hóborította csúcsainak. Első ízben Lorentz és társai 1909-ben

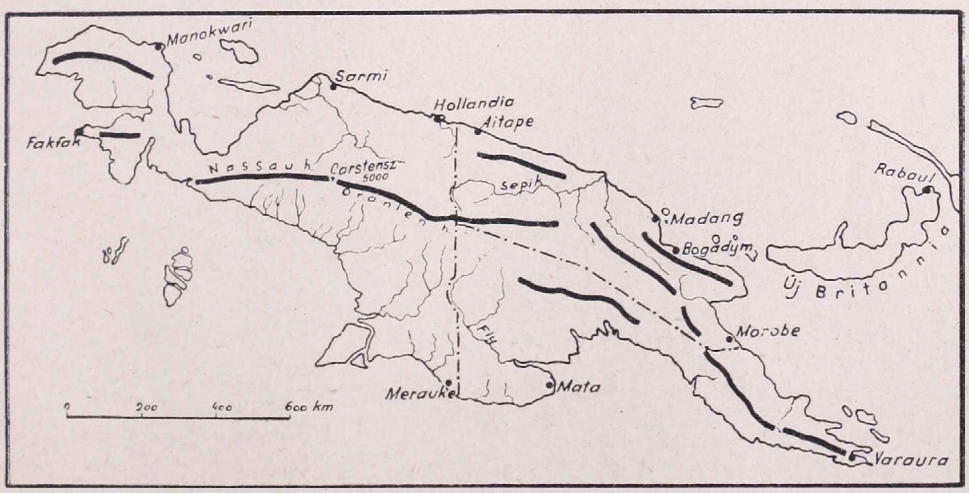

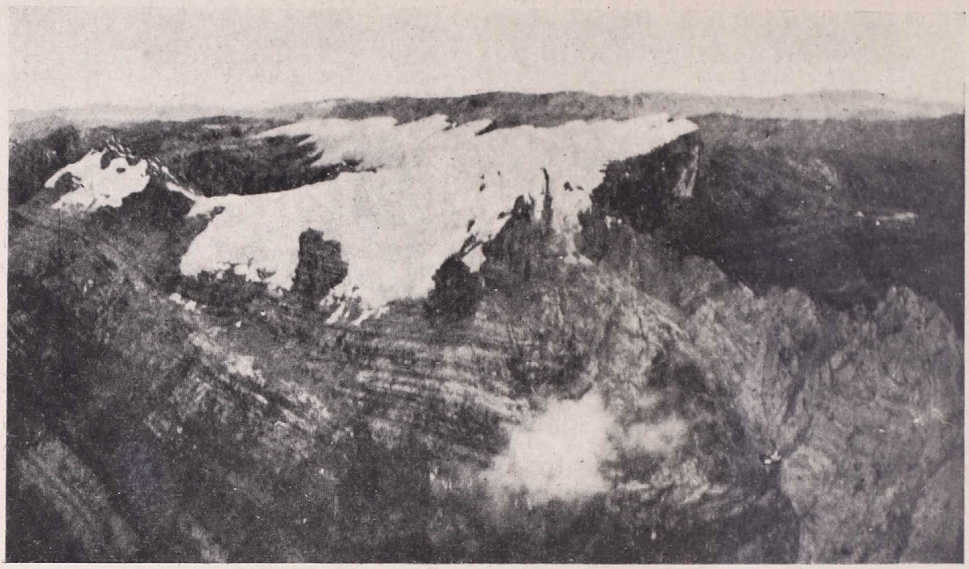

A Carsztens csúcsok csoportja dél felől. A csúcsokat innen mászták meg.

érték el a 4461 m magas Wilhelmina csúcsot az Oranje hegységben. Wollaston 1910 és 1913-ban a Nassau hegység legmagasabb csúcsait akarta megmászni, a 5050 méter magas gleccserborította Carsztens csúcsokat. Vállalkozása azonban nem sikerült, dacára annak, hogy kétszer vágott neki a havasoknak. Elérte ugyan az örök hó határát 1913-ban, de a csúcsok felé vezető utat hatalmas, meredek sziklafal zárta el. Hiába kísérelte meg az angol kutató a csúcsok és gleccserek megközelítését : az expedíció helyzete olyan rossz volt, hogy kénytelen volt céljának elérése előtt visszafordulni. Hogy tényleg áthidalhatatlan akadályok tornyosultak eléje, azt 1937-ben készült légifelvételek világosan kimutatták. Wollaston és expedíciója egy a hegymászás tekintetében is igen nehéz helyre jutott és a folyton uralkodó ködben, élelmiszerek és kulik hiányában nem is tudott volna tovább jutni, hogy az egyetlen, tőle 30 kilométerre fekvő és a felhatolásra egyedül alkalmas helyet elérhesse. Akkoriban még nem ismerték a légi felderítést. A következő esztendőben a Carsztens csúcsokat nem mászta meg senki. Wollastonék kudarca és a havasok megközelítésében fellépő óriási akadályok mindenkit visszariasztottak. Az Oranje hegységben a Carsztensektől kb. 150 km-re keletre fekvő Wilhelmina csúcsokat azonban 1915-ben újból megmászták, sőt 1920-ban észak felől a Mamberamo és Idenburg folyókon felfelé haladva elérik a csúcsokat észak felől és így a szigetnek ezen a részén megteremtik az első keresztezést.

1935 őszén három nagy olajtröszt, az angol, hollandi és amerikai : a Shell, a Standard Oil és a Pacific Oil óriási, 100.000 négyzetkilométeres olajkoncessziót szerzett Új Guineában. Az amerikai tőkét a hollandusok akkor már bizonyos politikai célzattal szervezték be, mert Japán a harmincas évek vége felé fokozott érdeklődést tanúsít Új Guinea iránt. Az expedíció hatalmas tőkebefektetéssel indul, három, később öt repülőgép rendszeresen végigrepüli a területet, légifelvételek segítségével térképeket készítenek és kb. 15,000 felvétellel be is takarják a nehezen fényképezhető, gyakran felhős vidéket. Az expedíció geológus-karában e sorok írója is résztvett.

Az expedíció vezetője Dr. C. Colijn — az akkori hollandi miniszterelnök fia — arra a gondolatra jut, hogy a rendelkezésére álló repülőgépek segítségével megkísérli a legmagasabb csúcsok megmászását. Az ötlet kétségtelenül igen szellemes : mindenekelőtt fel kell deríteni légifelvételek segítségével a legalkalmasabb felvezető utat. Azután alkalmas, előre megállapított pontokon ejtőernyőkkel élelmiszert kell ledobni, hogy a

szállítás sok nehézségét kikapcsolják. Wollaston 1913-ban éppen ezeken a nehézségeken bukott meg. 200 kulit használt a szállítás lebonyolítására. A nehéz, járhatatlan hegyvidéken csak igen nehezen haladt az expedíció, az élelmiszereket szakaszonként kellett szállítani, végre pedig a teherhordó kulik élelmezése, főleg a sok betegség és a rendkívüli terep nehézsége miatt felemésztik az élelmiszerkészleteket és a expedíció szabad mozgását végül meg is bénítják.

Colijn csak igen kis expedíciót tervez. Hárman vannak hollandusok (nemzeti okokból csak hollandus vehet részt a vállalkozásban) és 12 darab dajak kuli a kiséret. A légi felderítésből kitűnik, hogy az Otakva folyó völgye, amit már Wollaston használt 1910-ben, a legalkalmasabb felvezető út. De Wollaston útirányától nyugatra el kell térni kb. 2300 méter magasságban, hogy a gleccserborította csúcsokat könnyebben, nagyobb sziklamászás nélkül el lehessen érni. A felvezető útvonalon találnak egy kis pápua telepet és feljebb, a havasok lábánál, 4200 méter magasságban egy nagyobb füves «alpi legelőt», persze az ott legelő állatok nélkül. Elhatározták, hogy ezen a két ponton ledobják ejtőernyőn az élelmiszereket. Ha a kis expedíció megérkezik, jelekkel értesíti a pilótákat, hogy minden rendben van. Az út többi részét sűrű, magas őserdő borítja, tehát lehetetlen az expedíciót felülről megfigyelni vagy ejtőernyővel élelmezni, mert a 30 méteres fákon fennakadó csomagokat lehetetlenség megtalálni. Három hónappal az expedíció indulása előtt egy európai vezetésével 20 kuli a felvezető útvonalat előkészíti, ösvényt vág és a meredek völgyben, ahol erre szükség van, kezdetleges függőhidakat épít. Ezzel a vagy 100 kilométeres út egy szakaszát már megfelelően előkészítik az expedíció részére.

Az útvonalon felfedezett kisebb hegyi tisztáson fekvő pápuatelepről sem felejtkeznek meg. Elhatározzák, hogy a felderítő gépből két ajándékzsákot dobnak majd le a pápuáknak, hogy kedvező hangulatot keltsenek maguk iránt, mert a 15 tagból álló expedíció sikerét egy esetleges barátságtalan fogadtatás nagyon is komolyan veszélyeztetheti.

Minden a megállapított terv szerint bonyolódik le: Dr. Colijnen kívül az expedíción résztvesz Dr. Dozy geológus és az egyik pilóta. Mindhárman jó alpinisták. A kulikat a legügyesebb borneói dajakokból választják ki és felszerelik őket hegymászócipőkkel

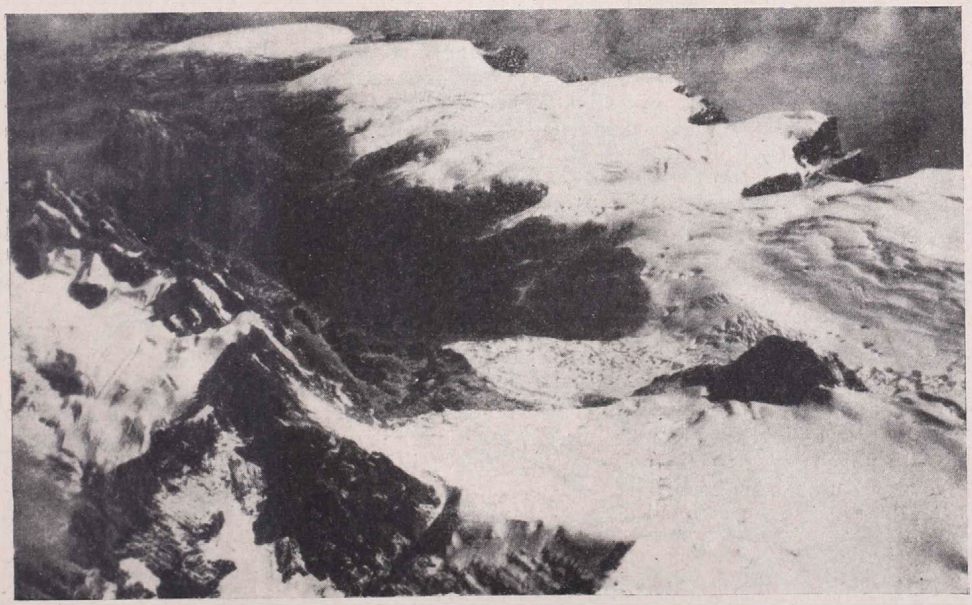

A Carsztens csúcsok (5050 m) csoportja délkeletről nézve. (Légifelvétel közelről.)

Újguineai kapauk pápua férfi.

és meleg ruhákkal. 1937 elején indultak el az Otakva folyó torkolatához és több napi csónakázás után elérik a már felszerelt bázistábort. Innen már az előkészített ösvényen haladnak előre a nagy völgyelágazásig, ahonnan azonban már maguk kénytelenek utat vágni. Most már lassabban haladnak. A terep rendkívül meredek, a folyó a völgy fenekén rohanókkal, vízesésekkel van tele, és nem engedi, hogy partjai mellett haladjanak. Kénytelenek a meredek lejtőkön előre törni. Háromnapos keserves munka után végre elérik a kis pápua telepet. A teljesen meztelen pápuák — a kapaukuk, — holott a közel 3000 méteres magasságban már éjjelenkint érezhető a hideg — kitörő örömmel és a legbarátságosabban fogadják a más világról érkezett fehéreket. Soha fehér embert nem láttak és az égből hullott, óriási madárból pottyant ajándékok meséje bizonyára 100 esztendőig mint csodálatos legenda fog élni körükben. A kis expedíció kirakja másnap a repülőgép részére a hívójeleket és a kétmotoros Sikorszky amfibia pontosan ledobja ejtőernyőn az élelmiszereket és a hegymászó-felszerelés egy részét.

Az út ugyancsak nehéz felszínen folytatódik, mert elérkeztek az örökké nedvességtől csepegő, alacsonyabb fákkal borított, léggyökérlabirintussal átszőtt moszaterdőbe. Az előrejutás a síkos, szürkészöld, csepegő moszatokkal borított fák és a gyökértömkeleg között rettentően fárasztó. A derék kapaukuk egy ideig segítenek nekik, de azután ők is visszafordulnak, nyilván mert ott fenn már gonosz szellemek élnek. Megértetni nem tudják egymást velük, de jószándékuk kétségtelen. Két nap mulva nagy megkönnyebbüléssel elérik a ritkuló fákkal körülvett, teljesen alpi jellegű «legelőt», ahol pihennek, felütik kis sátrukat, és a pontosan megérkező repülőgép az erős felhőtakaró és köd ellenére kétszeri kisérletezés után ledobja az élelmiszereket és a meleg ruhákat. Az örök hóhatár innen már nincsen messzi. Pár nap mulva nagyobb baj és különösebb fáradság nélkül el is érik a rövid glecserrel borított, aránylag lapos tetőszerű csúcsfennsíkot és a legmagasabb ponton kitűzik a hollandus lobogót. Az utolsó napokon rettentő a köd. Alig tudnak valamit látni és csak a rövid délelőtti felhőmentes időközökben képesek tájékozódni. Dozy megállapítja, hogy a havasok legmagasabban fekvő kőzetei valószinűleg fiatalabb harmadkorúak és a hegylánc alpi szerkezetű. Fontos felfedezése az alpin «legelő» feletti részeken látszólag gazdag rézérctelep jelenléte. Az ércfelfedezésnek csak az veszi el az értékét, hogy igen magasan fekszik és csak akkor lehetne kitermelni, ha nagy mennyiséget találnának belőle. Közelebbi vizsgálatra persze nincsen idő és a kis expedíció elindul visszafelé. Minden tervszerűen bonyolódik le, mert a levezető utat már ismerik és vágott ösvény várja őket. A kapaukuk között többen elhatározzák, hogy lekísérik a fehér embereket és velük is tartanak. Az egész társaság jó egészségben érkezik az olajexpedíció központjába, a Mac Cluer öbölben fekvő Báboba.

Így tehát sikerült időszerű eszközök és gondos szervezés segítségével az eddig elérhetetlennek hitt Carsztens csúcsot leküzdeni és az egyetlen délkeletázsiai trópusi havas csúcsát megközelíteni.

THAIFÖLD

Írta SULKOWSKY ZOLTÁN

Távolkeleten a történelmet írják. Sohasem, vagy igen ritkán hallott nevek forognak közszájon és a távoli vidékek földrajzáról mindenki kénytelen tudomást szerezni. Legutóbb Indokína és a Maláj félsziget álltak az események középpontjában. Gondoltunk-e rövid idővel ezelőtt arra, hogy ezek az átlageurópaiak számára messzeségük folytán oly kevéssé ismert békés, trópusi országok ilyen hamar a véres harcok színhelyeivé válnak?

Indokína tulajdonképpen az a nagy félsziget, mely India és Kína között nyúlik be mélyen a tengerbe. Több országból áll, lakosai, a sziámiak, malájok, vagy a sok néptörzs, a kambodzsai, khmer, annamita, burmai, minangkabu vagy éppen a thai között az európai szem nem sok különbséget tud felfedezni.

Thaiföld, angolosan Thailand, vagy Sziám a thai népről kapta a nevét. Az elmúlt nagy küzdelmek után egyedül ez a nép tudott független maradni Ázsiának ezen a vidékén. Támadóit nem egyszer visszaszorította, a burmaiakat gyakran megkergette és egy ízben még a franciákat is kiűzte országából. Igaz, hogy a béke kedvéért nagy engedményeket kellett tennie. Egyetlen sziámi sem nézett jó szemmel a térképre, jogos törekvésük nem szűnt meg egy pillanatra sem. A cél mindig az maradt, hogy népüket egyesítsék, mert a thai nép jó része kívül élt Thaiföld területén. A nagy Mekong folyó mindkét partján thai-ok élnek, Sziámnak mégis egyre több partvidéki területet kellett Francia-Indokína részére átengednie, sőt 1907-ben a kambodzsai tartományokat is, a világhírű angkori maradványokkal együtt elveszítette. 1909-ben Trengganu, Kelantan, Kedah és Perlis maláj államokra, melyek azelőtt Sziámhoz tartoztak, Anglia teszi rá a kezét. Nyugatról Francia-Indokina, délről a Maláj-államok, keletről Burma határolják, s bár egész környéke idegen hatalmak birtokává válik, — vagy talán éppen ezért, — Sziám megtartotta engedékenysége folytán függetlenségét. A franciák és az angolok közt mintegy

Bangkok a Menam folyóval.

A thaiföldi nők rövid hajat viselnek.

elválasztó falként maradt meg, fejlődött, civilizálódott és gazdagodott, várva mindig, hogy mikor üt irredenta törekvéseinek órája.

Tudjuk, végre ütött az óra. Először Japán közbenjárására megegyezett Francia-Indokínával és ha ez a megegyezés nem is elégítette ki teljesen a thai vágyakat, Kambodzsából és az északi tartományokból jelentős területeket sikerült visszacsatolniok.

A visszacsatolás után Thaiföld területe mintegy 600,000 km² lett és lakosainak száma 18 millióra növekedett. A japáni háború azonban nem engedte, hogy Thaiföld semleges maradhasson. Az ország nem alkalmas a hadseregek felvonulására; ha Thaiföld is hadszíntérré vált volna, a támadó seregek ezen a területen igen nehéz helyzetbe kerültek volna. Néhány kitűnően megépített vasútvonalán kívül az országnak nincsenek útjai. Ottjártomkor keserves heteket jelentett részemre is, amikor motorral kellett Sziám területén átvergődnöm. A sziámiak szekeret sem használnak, a gazdagabbak vasúton, a szegények csónakon vagy gyalogszerrel közlekednek.

Thaiföld középső síksága a világ legjobb rizstermelő területe. Úgyszólván rizsből él az egész ország. Ahol nincs rizsföld, ott sűrű, trópusi őserdőket is találunk, a falvak környékén pedig zöld pálmaligetek termelik a banánt, kókuszt és a többi trópusi gyümölcsöt. A folyók kiterjedt, sík partjai áradáskor mind víz alá kerülnek és az iszaptól nagyszerű termőtalajjá válnak. Dohány, gyapot, kukorica és cukornád is megterem a termékeny földeken.

Akárcsak a Maláj félsziget, Burma, vagy a szomszédos Francia-Indokína, Thaiföld is bővelkedik vadállatokban. Nem is kell a járatlan erdőket felkeresnünk, hogy találkozzunk a gazdag állatvilággal. Tigris, leopárd, vadmacska, medve, orrszarvú, vadbivaly, tapír vagy őz már Bangkok környékén is akad. Ne feledkezzünk meg a vad elefántról sem; kisebb csordákban vándorolnak, de ne keressük közöttük a nevezetes sziámi fehér elefántot. Még a fővárosban őrzött, nagy tiszteletnek örvendő szent elefántok sem fehérek, inkább világosszürkék, vagy rózsaszínűeknek mondhatók. Majmokat is láthatunk mindenfelé, a vizek mentén pedig krokodilusok sütkéreznek.

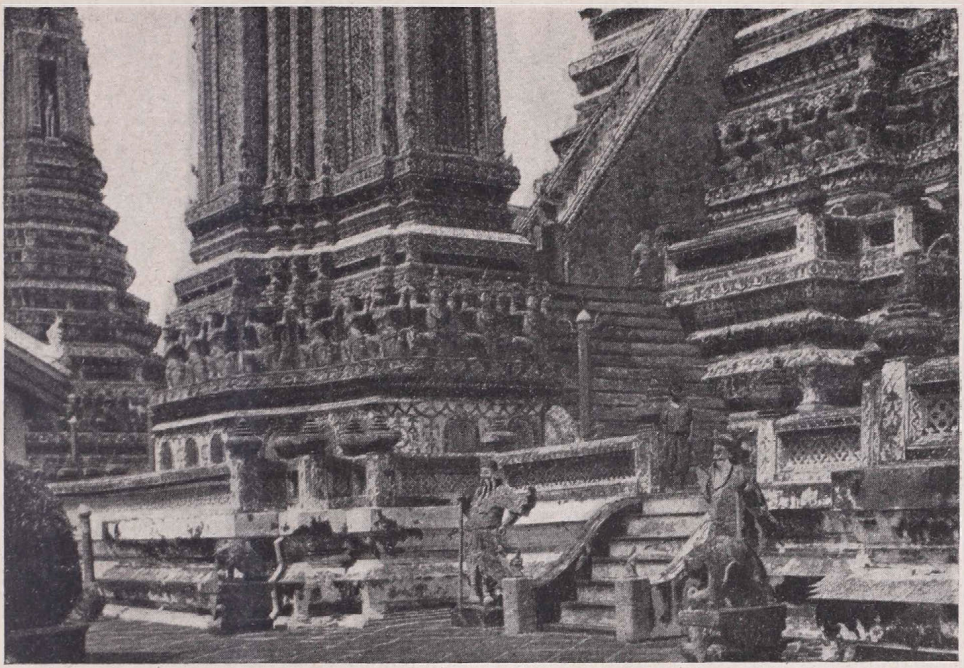

A XVIII. században épült Wat Po templom részlete. Itt őrzik a híres «Fekvő Buddha» 49 m hosszú kőszobrát.

Élet a thaiföldi klong-on (csatornán).

A csatornából kézierővel emelik a vizet a rizsföldekre.

Az egész országot csatornák hálózzák be és a nagy forgalom is a csatornákon bonyolódik le. A Menam folyó partján fekvő 800,000 lakosú főváros, Bangkok, vagy helyes nevén Krunn-Theb forgalma is csatornákon bonyolódik le. A «klong» mindig forgalmasabb, mint az utca, azért Bangkokot Kelet Velencéjének is nevezik. A csónakokon és bárkákon kívül úszó házak, úszó üzletek, éttermek, sőt úszó szállodák is vannak a vizen. Az egymás mellé zsufolódott sok «szampán» gyakran úszó piacot hoz létre.

Bangkokban láthatjuk a sziámi építőművészet pompás alkotásait. Szebbnél szebb paloták, gyönyörű, tornyos templomok, pagodák, eredeti sziámi művészetek, furcsa népszokások, különleges táncok és fényes ünnepi szertartások kápráztatják el az idevetődött idegent.

A nép vidám, megelégedettnek látszó, de harcias szellemű. A burmai háborúkban részt vettek a nők is és férfias viselkedésük jutalmául a király megengedte, hogy hajukat férfiasan hordhassák. Sziámban sokkal előbb volt általános a női rövid haj, mint Európában vagy Amerikában.

A harcias népet nem elégítette ki az Indokínával megkötött egyezmény. Thaiföld távolabbra tekintett és nem állt ellen a japáni közeledésnek. A legújabb események igazolták, hogy helyesen számított. Angol győzelem esetén valószínűleg elveszítették volna függetlenségüket, míg a szövetséges hatalmak ázsiai újjárendezésében a független Thaiföldnek kétségtelenül fontos szerepet kell majd játszania.

IRODALOM

Ács Tivadar: **New Buda.** Budapest. (A szerző kiadása.) 1941. 323 old.

«Ez a könyv egy magyar város történeti dokumentumait tartalmazza» — írja Ács Tivadar, könyve első lapján. Ez a megállapítása, valamint könyvének címe is — az egyszerű városnév — túlságosan szerény. A kötet többet ad, mint amit a cím ígér, jóllehet az is igaz, hogy ez az Új-Buda ott a Mississippi és Missouri folyók közén, Iowában, városnak alig nevezhető. Amikor Xántus János 1854-ben ellátogatott az ott élő magyarokhoz, mindössze nyolc deszkaházat talált. Jóslata, hogy New Buda várossá fog fejlődni, nem vált be. A «város» ellenkezőleg elnéptelenedett. «..... neve negyedszázaddal ezelőtt még szerepelt a helységnévtárban, de a hely, ahol lennie kellett volna, már gabonával bevetett föld...» — írja szerzőnk. Másutt mégis azt olvassuk könyvében (76. lap), hogy «Davis City... Új-Buda helyén épült». (Ezt a «jelenleg hatszáz lakosú csinos kis várost», csakúgy nem találom a Stieler-Atlasban, akárcsak előbbi, New Budát. A telepesek levelei szerint New Buda valahol a Mississippi-menti Davenport közelében volt, tehát Chicagotól nyugatra, Saint Louistól északra.)

New Budát a komáromi vár védői alapították Világos után. A bujdosók vezetője Ujházy László, volt sárosi főispán. Alakja élénken kirajzolódik a könyvben közölt leveleiből. Felesége halála után Texasba költözött át, San Antonio közelébe. Másik érdekes alakja a könyvnek báró Majtényi József. Váltig hivogatja maga után a feleségét, az nem mozdul hazulról, sohasem találkoznak többé. Az emigráns magyarok küzdelmes életéről sok megkapó adalékot tár elénk ez a könyv. A húszíves kötetnek több mint kétharmada csupa levél: 99 levél Hamburgból, Londonból, Amerikából, majd Olaszországból. A címzettek között híres neveket is találunk: Pulszky Ferenc, Mészáros Lázár, Szemere Bertalan, Pompéry János. Ujházy Kossuthtal is találkozik Amerikában. A kivándorlók közt is vannak országos hírű férfiak, így Reményi Ede, a hegedűművész, Kerényi Frigyes, a költő, Petőfi barátja. Kerényi betegen érkezik meg kalandos útban New Budára. Nincs soká maradása, átköltözik Clothild Grove-ba. (New Budán írt verseit állítólag kiadta egy kis füzetben.)

Az emigráció történetének sok, eddig ismeretlen adatát gyüjtötte egybe Ács Tivadar. Könyve sok tekintetben folytatása előző két munkájának: az *Akik elvándoroltak* és a *Kossuth papja: Ács Gedeon* című kötetnek. Egymást egészítik ki. Ezeknek a világjáró hősei közt is sok a bujdosó magyar. Közülük való Berzenczey László, a magyar őshaza felkutatására indult kalandos utazó. Ács Tivadar 70 lapot szentel könyvében ennek a mi elfeledett utazónknak. Erdélyi-családi levéltárakban napfényre került naplókból és levelekből merítette anyagát. Egy éve mult, hogy szerzőnk bejelentette nevezetes leletét a Magyar Földrajzi Társaságnak és a több ládát megtöltő, merőben ismeretlen forrásanyagot fölajánlotta feldolgozásra Társaságunknak. Most, hogy Erdély visszatértével az egész anyag hozzáférhetővé vált, a Magyar Földrajzi Társaságra vár a feladat, hogy megírassa és kiadja Berzenczey életét és ázsiai utazásainak történetét.

Halász Gyula.

Cser László: **Pekingi séták.** Megjelent a «Világjárók, utazások és kalandok» sorozatában. Budapest, 8°, 172 oldal, 34 kép. Franklin-Társulat kiadása.

A könyv szerzője jezsuita szerzetes. Kínáról az ottartózkodó szerzetesek már emberemlékezet óta nagyon sok újdonságot, hírt küldtek nyugatnak, nincsen semmi különös tehát abban, hogy újra egy fiatal szerzetes szól a kínaiakról. Ennek a könyvnek azonban különös zamata van, mert tárgya nem az egész hatalmas Kínai birodalom, hanem csak Peking, de azon keresztül mégis sokkal több: benne sürítve a kínai lélek. A szerző a pekingi utcákon a nép közé keveredve nemcsak művészettörténeti, majd irodalomtörténeti stb. beszámolókat közöl, hanem ezeken át igyekszik behatolni és megfejteni a jellegzetes kínai gondolkozást, a kínai lelket. A tollat nagyon jól forgató szerző azonkívül szereti a pályáját és szereti működésköréne alanyát: a kínai népet is. Valóban szeretettel közeledik feléje és azon át jut a nyitjára sok, európai szemnek és észnek jórészt érthetetlen szokás, felfogás, világnézlet, erkölcs stb. megértésére, majd a részünkre való magyarázat továbbadására is. Igyekszik bevezetni bennünket a távoli, ázsiai kulturát teremtő nép gondolatvilágába és azon van, hogy amint ő megszerette a kínaiakat, megértesse és megszerettesse velünk is. Módszere mindenképpen nagyon kedves és lebilincselő, emiatt célkitűzéseit is jól meg tudja közelíteni.

K. A.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Csatornatervek Japánban.

Tsuruga kikötőváros Honshu sziget nyugati partján újabban rohamosan fejlődik. A szembenfekvő Korea, Mandzsuria és Vladivosztokból szójabab, gabona, szén és fa érkezik Tsurugába, míg kivitele kötélárukból (halászhálók stb.), gyékény és szalmafonatokból áll. Az érkező áruk javarészét Kobe, Osaka és Yokohama iparvidékére kell Tsurugából továbbszállítani. Az amúgyis túlterhelt vasútvonalak tehermentesítésére határozta el a japáni kormány, hogy a Biva tó víztükrének közbeiktatásával hajózócsatornát épít Tsuruga és az osaka-kobei iparvidék összeköttetésére. *P. J.*

Svejc idegenforgalma

sokat veszített a háború folyamán; az 1939 évi, már szintén csökkent látogatók 2.918,571-es száma 1940-ben 1.966,040-re fogyott s ezek közül is 1.835,771 svejci illetőségű s csak 130,379 volt valóban idegen. A főképpen külföldi vendégek fogadására berendezkedett szállodák kénytelenek voltak üzemüket 80—90%-kal csökkenteni. *P. J.*

Vasútépítés Dél-Amerikában.

Brazilia és Paraguay kormányai 1941 június 16-án gazdasági szerződést kötöttek. Ennek egyik pontja értelmében megállapodtak új vasútvonalak építése és az építés pénzügyi lehetőségének előteremtése tárgyában is. Az északparaguayi Concepciónt Pedro Juan Caballeros-szal, a Campo Grandeból kiinduló szárnyvonal végállomásával, Puerto Esperancát pedig Corumbával kötik össze. Így Paraguaynak közvetlen összeköttetése lesz a braziliai tengerparttal, São Paolóval és Santos atlantióceáni kikötőjével. A Santos-Corumbá fővonalnak Bolivia felé történő meghosszabbítását is megkezdték; az első 86 km hosszú vonalszakaszt Santa Cruz de la Sierráig már át is adták a forgalomnak. *P. J.*

A Maginot-puszta hasznosítása.

A francia Maginot erődövet 127,000 ha területű, a termelés szolgálatából kivont puszta területsáv vette körül. Amint elült a harci zaj, a német kormány azonnal hozzálátott ennek a vidéknek termővé tételéhez. 1941 májusáig 92,000 ha-t szántottak fel és ebből 74,000 ha-t, tehát a Maginot-puszta felét, be is vetették. A trágyát és vetőmagot Németország szállította, a fogatokat és vontatógépeket a német hadsereg bocsátotta rendelkezésre. 1940 szeptembere és 1941 májusa között 13,387 földmíves és munkanélküli 16 millió munkaórát fordított a szükséges munkára. A birodalom sok mezőgazdasági gépet és állatot juttatott az elszászi mezőgazdaság emelésére. Többek között 387,720 tehenet küldött az elszászi legelőkre. A beruházások értéke eddig mintegy 52·5 millió márka. *P. J.*

Japán területe és népessége.

A Felkelő Nap birodalmának egész területén 1940 január 10-én népszámlálást tartottak. A következő táblázat a népesség megoszlását mutatja a birodalom különböző részeiben:

	Terület 1000 km²	Lakosság millió	Lakosság km²-nkint.
Japán, az anyaország	382·6	73·11	191·1
Chosen (Korea)	220·8	24·33	110·2
Taiwan (Formosa)	36·0	5·87	163·2
Karafuto (Dél-Szachalin)	36·1	0·41	11·4
Kantoshu (Kuann-Tunn)	3·4	1·37	395·7
Csendesóceáni mandátum	2·1	0·13	60·5
Összesen	681·0	105·22	154·5

Az utolsó húsz évben, azaz 1920 óta a birodalom népessége állandóan növekszik és az anyaország lakosságának mind nagyobb százaléka költözik a gyarmatokra. Egyes mezőgazda-vidékek népfeleslegét a gyarmatok és ipari központok óriástelepülései szívják fel. Tokyo, Yokohama, Nagoya, Kyoto, Osaka és Kobe környéke a nagyipari és kereskedelmi népsűrítő központok. A 6·78 milliós Nagy-Tokyo London és New-York után Földünknek nagyságra nézve harmadik városa, a régi Japán lakosságának csaknem 1/10 részét tömöríti. *P. J.*

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Tagjainkhoz!

Most jelent meg a

FÖLDRAJZI ZSEBKÖNYV AZ 1942. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság saját kiadásában.

Szerkeszti vitéz **TEMESY GYŐZŐ dr.**, a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 220 oldal; bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *nagy, színes térképmelléklete.* adunk.

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk a hazatért erdélyi és keletmagyarországi területekkel. E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Előszó. — Naptár az 1942. évre.

I. A magyar föld időszerű kérdései.

Kádár László dr.: A geográfus Teleki Pál.
Bulla Béla dr.: A trianoni Délmagyarország.
Kéz Andor dr.: Az 1941. évi magyarországi árvizek.
Réthly Antal dr.: Megváltoztathatjuk-e az Alföld éghajlatát?
Fodor Ferenc dr.: A magyar államterület változásai.
Gunda Béla dr.: A szlavóniai magyarok.
Irmédi-Molnár László dr.: Hazatértek a bukovinai székelyek.
Gunda Béla dr.: Finnugor rokonaink a Szovjetunióban.
vitéz Temesy Győző dr.: Bánát, Bánság, Temesvidék vagy Temesköz?

II. Időszerű földrajzi tanulmányok.

Cholnoky Jenő dr.: Az U. S. A. erejének földrajzi magyarázata.
Takács József dr.: A mai Bulgária.
Irmédi-Molnár László dr.: A Balkán-hadjárat.
Szabó Pál Zoltán dr.: Az új Horvátország.
Mendöl Tibor dr.: A háborús Oroszország földrajzi jellege.
Hézser Aurel dr.: Oroszország geopolitikai helyzete.
Haltenberger Mihály dr.: A keletitengeri élettér.
Karl János dr.: Anglia és Kanada.
Koch Ferenc dr.: Az északatlanti út.
Wallner Ernő dr.: A közelkeleti helyzet.
Baktay Ervin dr.: India az ázsiai életterben.
Geszti Lajos dr.: U. S. A.—Japán és a Csendes óceán.
Bacsó Nándor dr.: Az árvizek és belvizek időjárási háttere.
Berkes Zoltán dr.: A napfoltok és az időjárás.

III. A földrajz tanítása.

Bodnár Lajos dr.: A húszéves Didaktikai Szakosztály.

IV. Statisztikai rész.

Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

V. Európa 63/95 cm nagyságú színes térképe.

A zsebkönyv bolti ára 3·20 pengő. Tagjaink **2·50 pengős kedvezményes áron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604., címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest). A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság
(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

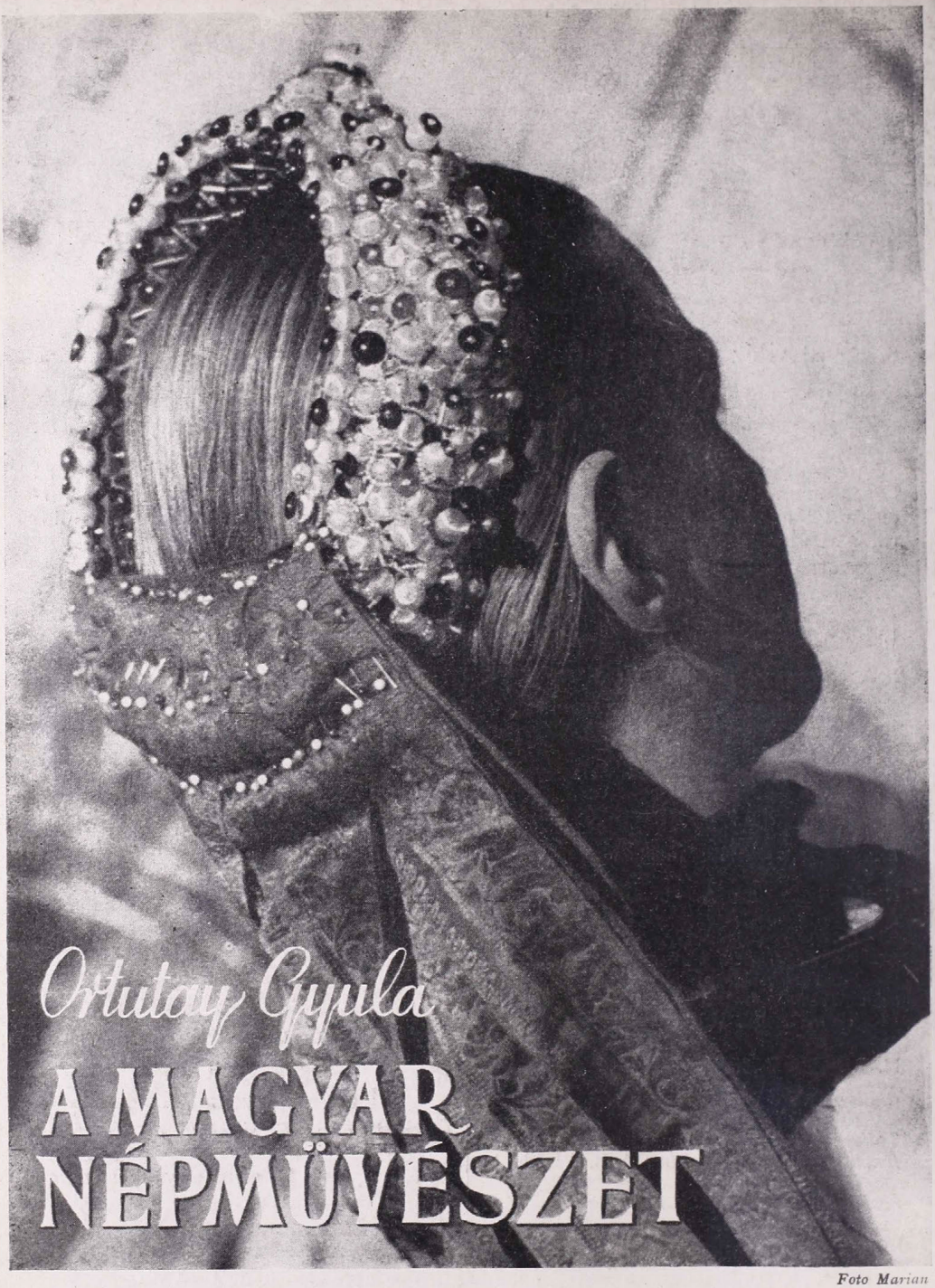

Foto Marian

A magyar nép művészi alkotóképességének legteljesebb képgyűjteménye, értékes bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel. A magyar könyvkiadásnak ez a rendkívüli teljesítménye méltán számíthat nemcsak tudományos körök, hanem az egész nemzet fokozott érdeklődésére.

A sárközi kéziszőttessel borított két hatalmas kötet 1740 képet tartalmaz, közülük 240 többszínnyomással készült

A nagyszabású mű ára 65 pengő

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

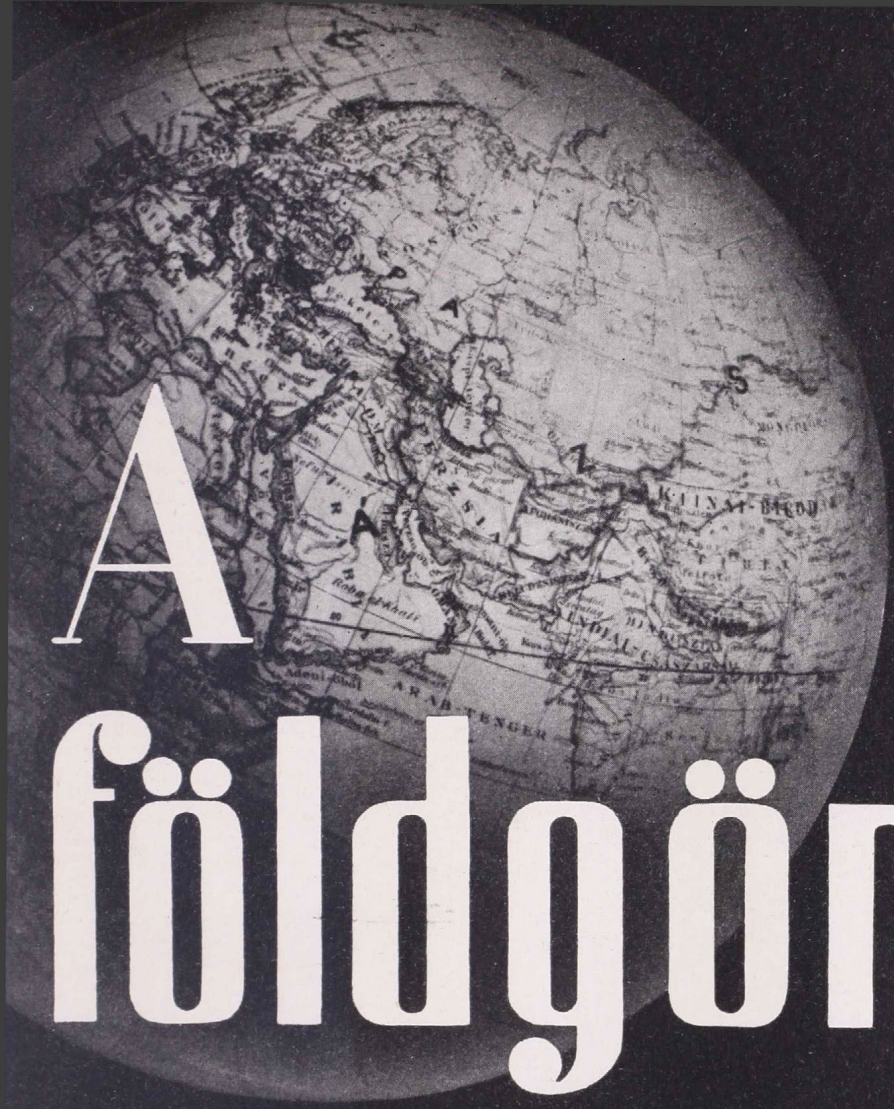

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

167

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XIII. ÉVF. | 1942. JÚNIUS | 6. SZÁM

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám

Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák nyáron: június 1., július 1., augusztus 3., d. u. 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Wallner Ernő dr.: Berlin. — *Gáspár Gyula:* Fakitermelés a székely havasokban. — *hollósi Somogyi József dr.:* Törökország. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

5872. Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIII. ÉVFOLYAM 1942 6. SZÁM

BERLIN

Irta WALLNER ERNŐ dr.

Szellemi, társadalmi és politikai átalakulásoknak, ha talán nem is kiindulópontjai, de teljesítői mindig a fővárosok voltak. Athén, Róma, Bécs vagy Páris szava a különböző korokban éppúgy messze hallatszott, mint most Berliné. Az új eszmék és hirdetői felé forduló érdeklődésből természetszerűen bőven jut magára a terbeli részre, a városra is. Berlin ma tagadhatatlanul világérdeklődés tárgya és világesemények színhelye.

Településtörténete sok százados multra tekinthet vissza, mégis Európa legfiatalabb nagyvárosa. Növekedése a brandenburgi-porosz-német államhatalom fejlődésének tükre. Mint porosz főváros a XVIII. sz. derekán Nagy Frigyes alatt eléri a százezres lélekszámot s a XIX. sz. 70-es éveiben a Német birodalom fővárosaként a milliós városok sorába lép. Ettől kezdve lakossága hihetetlen arányokban nő, volt év, amikor félszázezren költöztek be vidékről. A második milliót — a mai külvárosok nélkül — a világháború előtt lépte túl. Mintegy varázsütésre nőttek meg ezalatt a vele határos városok és községek. Csak egy példa a sok közül: Schöneberg, — a mai XI. kerület — 1624-ben 184; 1801-ben 284, 1871-ben 4,500, 1919-ben az egyesítés előtt, — 175,000 lelket számlált. 1920-ban 8 város, 59 község és 28 uradalom egyesítéséből megszületik a megyényi kiterjedésű (884 km²) Nagy Berlin, mai lakosságszámával (4·3 millió) Európának második, a világnak negyedik városa.

Már az a körülmény, hogy az egyesítéskor Berlinhez csatolt városok közül öt százezernél is jóval népesebb volt, eléggé megmagyarázza, miért tűnik az idegen előtt Berlin alaprajza valósággal megkövesedett rendetlenségnek. A Friedrichstadt vagy Charlottenburg szabályosan párhuzamos utcarácsozatát egész ötletszerűen határolják az átlós főútak. Folytatásuk nem ritkán egészen jelentéktelen terekbe torkollik, ahonnan új utak ágaznak ki sugarasan új irányokba. Csak az, aki a város történetét tanulmányozza, látja meg bennük a régi berlini vámfalaknak és köröttük önállóan kialakult városközpontoknak hatását.

De a várost járó idegenek közül ugyan ki ér rá ilyen tanulmányt folytatni, amikor mindössze pár napja van s azt is eleve lefoglalta egy baedekerszerű programm. Észre sem veszi, amikor a városi gyorsvasuttal — föld felett vagy föld alatt — különböző «Tor» (kapu) nevű állomásokon robog át. Aligha gondol arra, hogy ezek a XVIII. században még a vámfal nyílásai voltak és a Hallesches Tor délen, az Oranienburger Tor északon, a Schlesisches Tor keleten egyszersmind Berlin város határát is jelentették. El sem tudja képzelni, hogy a városszimbolummá vált, klasszikus szépségű Brandenburger Tor az Unter den Linden végén valóságos kapu volt, ahol Berlin nyugatnak elvégződött, mert tulnan rajta a Tiergarten vadászgató porosz választófejedelmek és királyok vadaskertje volt. Aki pedig várostörténeti ismeretek hiányában a tájékozódáshoz segítségül földrajzi támasztékot keres, az végképen zavarba jön. Sehol egy kimagasló hegyorom vagy széles víztükör.

A Spree-Havel szintje 30 m-nyire van a tenger fölött s a legmagasabb kiemelkedés a város belterületén, a Kreuzberg (64 m) ezt a szintet csak 34 m-rel haladja meg. Nagy Berlin óriási határának legmagasabb pontja a Müggel tó melletti morénahát

csak 115 m magas. Berlin környéke felszínének enyhe hullámosságát a jégkorszakból visszamaradt homlok- és fenékmorénáknak köszönheti. A csak helyenként termékeny agyag- és homoktalaj magára hagyva gyorsan beerdősül. Valamikor sűrűn tele volt hintve a jég hátán messze északról idekerült vándorkövekkel. Ezeket a sziklatömböket a kőben szegény vidéken a lakosság majdnem mindenütt felhasználta már.

Berlin folyója a Spree, ágaival, a belétorkolló hajózó csatornákkal olyan bonyolult hálózat, hogy még a világtájak megállapításában sem segít. Folyása sok helyen annyira lassú, hogy valósággal elveszti folyó jellegét. A város szívében csak utcaszélességű s annyira kanyarog, hogy távlatot sehol sem nyit. Úgyszólván minden utca folytatásában híd vezet át rajta s kerülőt tenni miatta alig kell.

A Germán síkságon a jégkorszakban és azt követően sok folyóvölgy keletkezett. Később ezekben az ú. n. ősfolyóvölgyekben a vizek tavakká, mocsarakká terültek szét és rendkívül megnehezítették az átkelést. Berlin az Oderát a Spree mentén az Elbével összekötő ősfolyóvölgyben fekszik, ott ahol — a mai Mühlendamm táján — a folyót kísérő magas jégkorszaki homokpartok annyira közel kerülnek egymáshoz, hogy jó átkelőhely keletkezett. A földrajzi előnyök ösztönös megérzésével itt a Spree több szigetén korán keletkeztek szláv eredetű települések. Fontos észak-déli és keletnyugati kereskedelmi útvonalak keresztezték egymást Berlin táján s előmozdították a település fejlődését.

Nagy Berlinnek három településmagja van: Spandau, Köpenick és Berlin-Cölln. Spandau 1232-ben már város és legjobban megőrizte régi vonásait. A középkori várfalakból kevés maradt meg, de a XVII. századeleji erőd citadellája még áll. Köpenick 1157-ben szláv fejedelmi székhely, a XIII. sz.-ban már német település. Szigetre épülve, a Spree ágai között várfal nélkül is elég biztonságot és védelmet nyujtott. Szigeten épült Cölln szláv halászfalu is, a mai városközpontban. Tőszomszédjával, a Spree keleti partján épült germán eredetű Berlinnel együtt XIII. sz-beli oklevelek már említik.

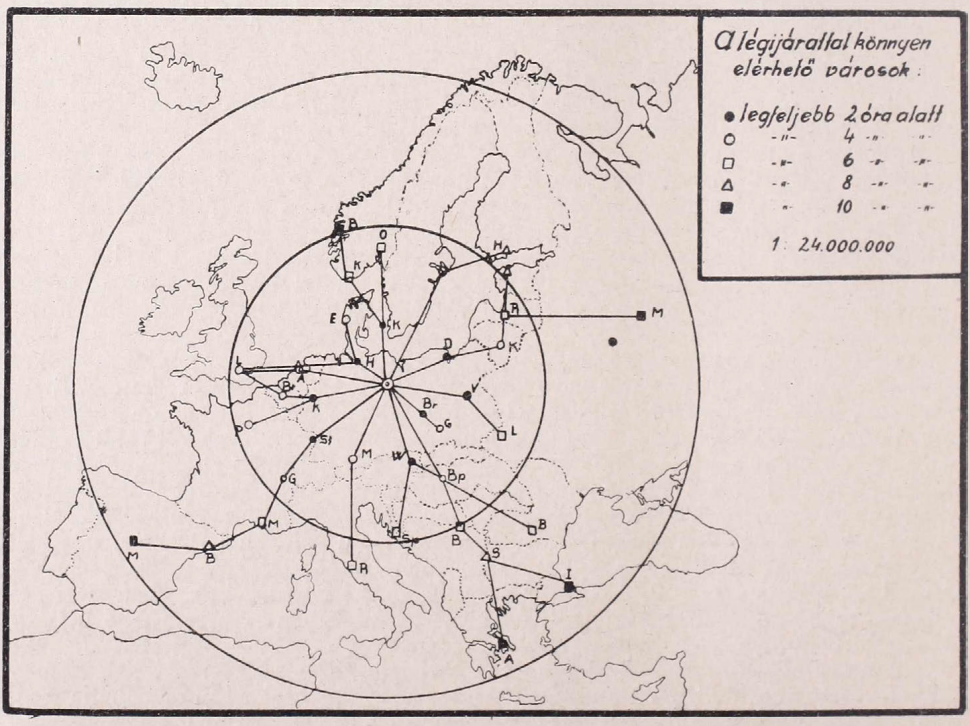

Berlin helyzete Európában. A belső kör sugara 1000 km, a külső köré 2000 km.

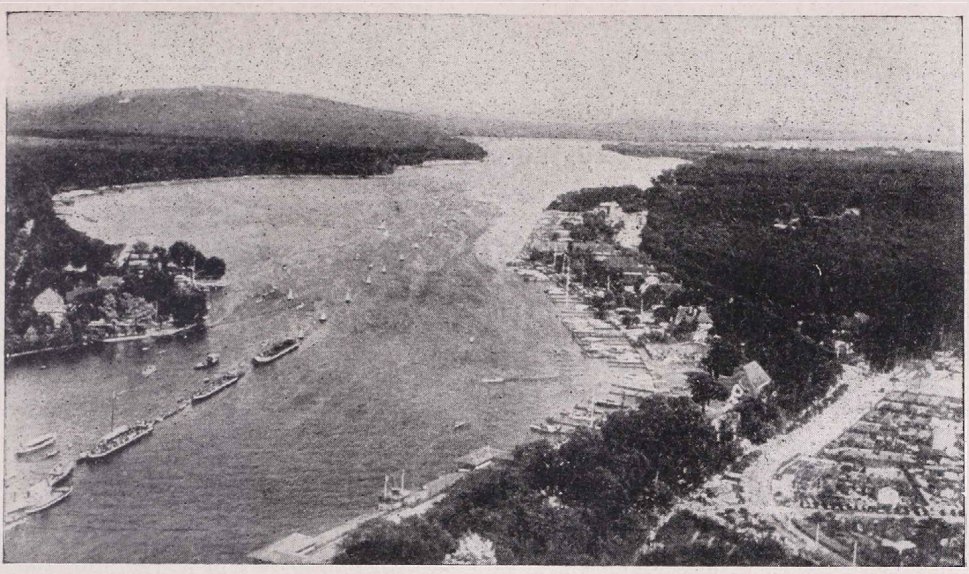

Spree-részlet Berlin keleti részén. A morénavidék enyhe felszíni formáit erdő takarja.

Berlin és Cölln 1307-ben szoros kapcsolatba kerültek és közös városi tanácsot választottak. Tornyok, falak és a Spree szolgáltak közös védelmül és szabtak egyszersmind határt. A falak helyén — részben maradványain — ma Berlin legfontosabb keleti-nyugati összekötő vasútvonala fut. A régi Berlinnek kevés emléke maradt fenn. A faházakból épült két ősi város 1380-ban porrá égett. Ami helyükbe épült, azt a későbbi századok multat nem kímélő újítása és építkezése tüntette el. Hangulatot keltő, multba ringató, meghitt zúgokat, utcákat, tereket keresve is alig találunk.

Túlzó takarékosság a XVIII. sz.-ban gyapjúraktárrá alakíttatta a Klostergasseban azt a palotát, amelyben Frigyes gróf — az első Hohenzollern — mint Zsigmond császár és magyar király helytartója 1415-ben a brandenburgi rendek hódolatát fogadta. A Nicolai templom — Berlin legrégibb temploma — ugyan már 1223-ban állt, de annyit alakították és toldozták, hogy más város hasonló korból való székesegyházával nem mérkőzhet. Berlin régi templomokban és egyházi kincsekben szegény. Amikor német földön északon és nyugaton a gótika remekei megszülettek, Berlin még jelentéktelen kis városka volt. Mire vezető szerephez jutott, lakossága már a protestáns vallást követte s így külső díszhez egyházának és fejedelmeinek felfogása folytán nem juthatott.

A régi Berlin lendületét nemcsak polgári szorgalmának, hanem a fejedelmi akarattal falai közé fogadott idegeneknek is köszönheti. Jelentékeny mértékben emelték az ipart és kereskedelmet az idemenekült hollandiak a XVI., a francia protestánsok és piemonti waldensesek a XVII., s a pfalziak a XVIII. sz.-ban.

A XIX. sz.-beli német szellemi előretörésből azonban már Berlin is részt kért. Humboldt, Mommsen, Helmholtz, Virchov stb. munkássága igazolja ezt. Sajátos berlini életforma azonban akkor sem tudott keletkezni. A «wilhelmi» jelzővel illetett neobarokk és neoklasszikus építkezés gyökértelen és sokszor a gyors fejlődéssel együttjáró nagyzolás hatását kelti. Kevés a szép régi szobor is. Az idegen amúgyis kevéssé ismeri a Frigyes, Vilmos és Frigyes Vilmos uralkodókat s gyorsan abba is hagyja a tanulmányozást. Jóleső felüdüléssel fordul a mindjobban terjedő s művészi ihlettől áthatott, gondolatokat kifejező új alkotások felé.

Berlin lelke fogékony minden új iránt, mert hagyományok alig kötik. Érthető hiszen mai lakosságának kétharmada nem a városban született, hanem beköltözött,

A régi városkép nem nőtt a szívéhez, nem is sajnálja eltűnését. Nem annyira a régmultra, mint inkább a közelmultra s jelenre, de méginkább a jövőre büszke. Erre viszont teljes joggal.

A Brandenburgi kapu és Spree közti városrészt méltán nevezik Berlin reprezentatív negyedének. Kialakulását megkönnyítette, hogy a középkori városi polgárság hatalmának megtörése után a XV. sz.-ban a Spree sziget északi része fejedelmi tulajdonná vált. Uralkodók alkotó vágya paloták sorát emelte itt, hogy helyet adjon nemcsak királyi és császári trónnak, hanem művészetnek, tudománynak és a német katonai szellem örök ápolásának.

A császári palota — a Schloss — alapját 1443-ban rakták le. Akkor mint erős vár arccal a Spree keleti ága felé fordult s erejét Berlin büszke polgárságának mutatta. Belőle csak egy kis kerek torony áll a Spree partján. A porosz királyoknak már nem volt várra szükségük, kastéllyá építették át. Ma előkelően egyszerű, majdnem poroszosan szigorú külsejű óriási négyszögalakú palota. Egyszerűségét csak a díszes kapuk és az utóbb rákerült kupola töri meg. A római diadalkaput utánzó főbejárat a palota arányaihoz mérten szűk térről nyílik s távlat híján kevéssé érvényesül. A zsúfoltság érzésétől szabadul az ember, amikor a palota északi oldalán Berlin legszebb terére, a Lustgartenre ér. A harmadik birodalom gránitlapokkal kikövezett valóságos fórummá alakította.

A protestáns templomok szokott egyszerűségét a dómnál olasz reneszánsz váltja fel, hogy így Berlinből se hiányozzék olyan dísz, ami úgyszólván minden városképhez hozzátartozik. Elkészülte óta még 50 év sem telt le s talán ezért sem kelti zöldpatinás kupolája a régi székesegyházak történeti időkre emlékeztető hatását. A Lustgarten északi

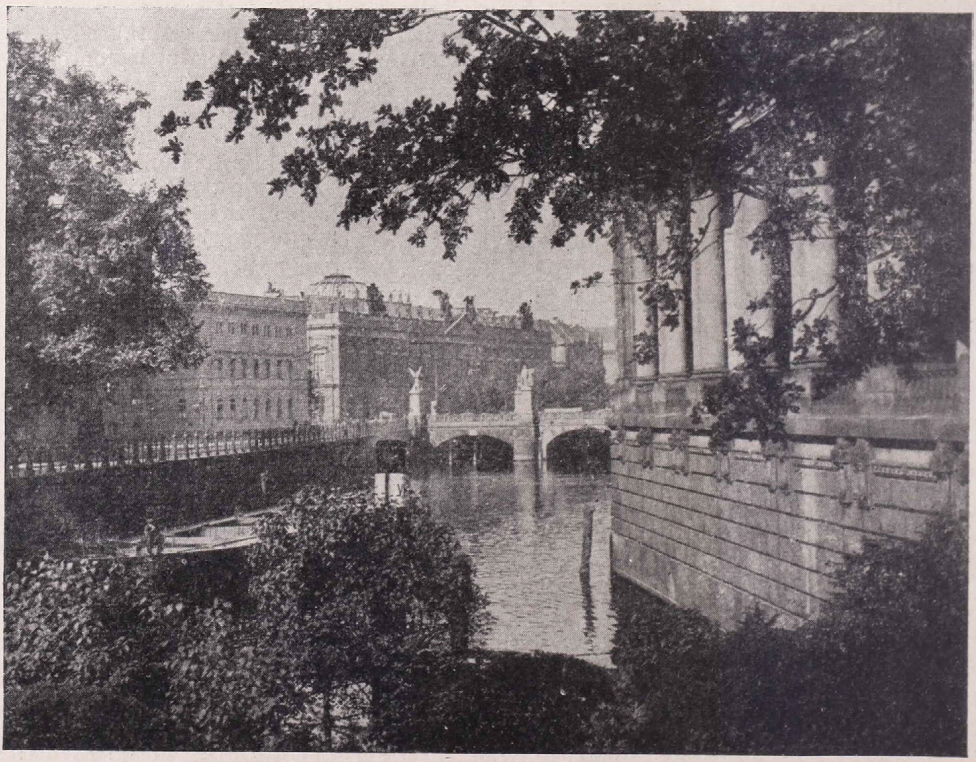

Spreeparti részlet a Múzeum-szigetre vezető híddal. A híd mögött a Zeughaus (hadimúzeum).

A Brandenburgi kapu nyugaton lezárja az Unter den Lindent. Valamikor a város határát jelölte.

részének lezárása — a klasszikus görög stílusban épült múzeum — nemes egyszerűségével hatásosabb. Előcsarnoka jón oszlopsorával büszkén hirdeti, hogy mögötte a művészetek és emlékek más világa kezdődik.

A Lustgartent nyugaton a Spreen túl fekvő barokk hadimúzeum — Zeughaus — zárja le. Mellette egy római castrum oszlopos bejárata előtt mintha elhalkulna az utca zaja, néma tisztelgés jár a csarnokban elhelyezett világháborús hősi emléknek.

Itt, ahol Nagy Frigyes ércalakja lováról a királyi és császári Berlin palotáira tekint, kezdődik az Unter den Linden. A 60 m széles és 1 km hosszú út méretei valamikor páratlanok voltak. Százados hársfasorát nemrég kivágták, helyét fiatal fákkal pótolják. Ez ugyan egyelőre megfosztotta az utat középső árnyékot adó zöld sávjától, de egész szélességben megnyitotta a távlatot a Brandenburgi kapuig. Ezzel a Linden felvonulásokra alkalmassá vált és ünnepélyes alkalmakkor olyan zászlódíszt ölthet, amely méltó a harmadik birodalomhoz. Üzleti élete és forgalma ma is a város középpontjává teszik. A Linden inkább a bankok és irodák gyüjtője. A hajóstársaságok ügynökségei, az idegenforgalmi irodák versenyt futnak a közönség kegyeiért. Látványosság a Friedrichstrasse keresztezésénél és a Brandenburgi kapu előtt a soha el nem apadó forgalom. Reggeltől-estig 25,000-nél több járművet számláltak meg.

A Linden körüli városrészek a 30 éves háború után épültek. Míg a régebbi Friedrichswerder utcái a Spree mellett zeg-zugosak, addig a Lindentől északra a Doroteenstadt és délre a Friedrichstadt szabályosan derékszögben futó utcáikkal Berlin legrendezettebb része. Az idegen is itt igazodik el legkönnyebben. Főútja, a Friedrichstrasse, aránylag keskeny s ezért középső szakaszán a forgalom még a Lindenénél is nagyobbnak látszik. Három km-es hossza nem érvényesül, mert sehonnan sem lehet nyugodtan végig tekinteni. Hatásosabb este, amikor a kirakatok és reklámok fény- és színpompája elkápráztat. Üzlet üzlet mellett sorakozik s nincs a birodalomnak terméke, amely itt kapható ne volna.

A Friedrichstadtnak tere alig van. A monumentális templomtornyokkal díszített szimmetrikus Gendarmenmarkt félreesik s csak megteremtője — Nagy Frigyes — korában jelenthetett különösebb vonzóerőt. A Friedrichstadt üzleti negyedét délen a Leipzigerstrasse határolja. Innen északnak és keletnek, Ó-Berlint beleértve, a Spree-ig terjed Berlin cityje. A cityképződéssel együttjáró elnéptelenedés feltűnő. A mult század hetvenes éveiben 160,000 lakósa volt, ma 50,000-t sem ér el. A Linden, Leipziger- és Friedrichstrasse mentén vannak háztömbök, ahol 1885-ben még pl. 1686 vagy 830 lakost számláltak, ugyanott 1925-ben már csak 41, illetve 12 embernek volt állandó lakása. A Friedrichstadt nyugati részén két ellentétes városkép került egymás tőszomszédságába: a csendes Wilhelmstrasse és a zajos Potsdamerplatz. Előbbit a külügyminisztérium európai fogalommá tette, utóbbi pályaudvara révén a főváros kapuja a birodalom nyugati és déli része felé.

A harmadik birodalom városépítő terve Berlinben még csak körvonalakban és kevés helyen bontakozik ki, de már ez is hatalmas változatot és fejlődést igér. A légügyi miniszterium palotájának hossza a Wilhelmstrasse-n 500 m hosszú. Ez is, akárcsak az új kancellári palota, új stílust képvisel. A világos lapokkal burkolt falfelületek nemes egyszerűséggel hatnak s rajtuk még vonalat is alig látunk, nemhogy díszítéseket. Az egyhangúságot viszont kizárja az egész épület tagozódásának művészi tökéletessége.

A Wilhelmstrasse mögött, a potsdami és lehrtei pályaudvarok vonalában, tervezik Berlin hatalmas 39 km hosszú észak-déli sugárútját. A Tiergarten elején keresztezi ezt a kelet-nyugati 50 km-es másik új sugárút, a mely a Charlottenburgi fasor és Linden vonalát követi. A két tengely levegőt és rendet visz a valamikor külvárosias építkezés összevisszaságába s végpontjaival érintkezik majd a birodalmi gépkocsiutakkal. A terv óriási és a háború előtt is 1950-re tervezték befejezését. Északon és délen egy-egy új, hatalmas méretű pályaudvar épül majd a mai szétszórtan fekvő hét helyett. A kettőt egymással a tengely alatt négyvágányú gyorsvasút köti majd össze. A pályaudvarok felől a város felé nyíló távlatok nem vesznek hatástalanul a végtelenbe, mert a tengely közepe tájára, a mai parlamentelőtti térre, óriási gyülekezőcsarnok kerül. A térről már el is vitték a 64 m magas Siegessäule-t, az 1870-i diadal emlékét, s áthelyezték a Siegesallee szoborsorát is. A potsdami pályaudvar környékére tervezett 210 m átmérőjű körtéren már meg is kezdték a monumentális paloták építését. Az északi pályaudvar előtt hatalmas, 1.2 km hosszú és $2^1/_2$ km széles tavat létesítenek s ennek partján sorakoznak majd az új német népjóléti intézmények és nemzeti szocialista párt épületei. A tavat a Spreevel csatorna köti össze.

A kelet-nyugati tengelyt a Tiergartenben már kiszélesítették a tervezett kb. 50 m szélességre, s ide a Grosser Stern térre helyezték át a Siegessäulét. A gyalogosok számára több ponton elkészültek a földalatti átjárók is. A két tengely keresztezésénél a gépkocsik áthajtása is a földalatt történik majd, úgy hogy itt a gyorsvasúttal négy mélységi szintben bonyolódik le a közlekedés.

A Tiergarten $3^1/_2$ km hosszúságával és 1 km szélességével Berlin legnagyobb parkja. Hozzá képest a Humboldthain vagy Friedrischshain eltörpülnek. Már régen teljesen körülépült, de belsejét sikerült megóvni a beépítéstől. Órák hosszat sétálhatunk gondozott árnyas utakon, kis tavak mellett, s ide alig hallatszik be a városi zaj. Északi feléből a délibe azonban ma már csak egyes helyeken lehet átjutni, mert a kelet-nyugati tengely úttestén átjárni tilos.

Mint minden nagyvárosnak, Berlinnek is főgondja a gyors és jó összeköttetés megteremtése a különböző városrészek között. Ezt a tervezett tengelyek nélkül eddig is elég sikeresen oldotta meg. Nagy Berlin izokron térképe szerint a központból az óriási városterületnek felerészébe 30 perc alatt el lehet jutni, s olyan hely, amelyet egy óra alatt sem lehetne elérni, csak a külső kerületek be nem épült szélein van.

A főutak el sem képzelhetők a nagy U és S betűk nélkül, amivel a két gyorsvasúthálózat (U = Hoch- und Untergrundbahn, S = Stadtbahn) állomásainak le- vagy feljáróit jelölik. Két-három percenként futnak a hosszú villamosvonatok, mégis a forgalmas órákban alig győzik befogadni az emberáradatot. Az U és S vasút vonalhossza 140 km s még egyre épül. A város külső részein és határán túl még újabb 150 km villamosított és annál is hosszabb gőzüzemű vonal bonyolítja le a szomszédos forgalmat.

Ezenkívül több mint 600 km hosszú közúti villamos és rengeteg autóbuszvonal áll a kis távolságra utazók rendelkezésére, nem is szólva a 10,000 autotaxiról.

A legújabb közlekedési feladat a főváros belekapcsolása a nagy birodalmi gépkocsi-úthálózatba. Ezért messze kint 187 km hosszú ellipszis alakú pálya fogja körül a várost. Az ide betorkoló autóutak főgyűjtője a tervezett két tengely, amely ezzel nemcsak a főváros, hanem a birodalom központjává válik.

A Potsdamer Platz környéke tízemeletes Európa-, Columbus-házaival a Friedrichstadti city vége. Itt kezdődik Berlin nyugati része, az állatkertig a régi, azon túl az új «Westen». A régi Westen-t valamikor a titkos tanácsosok negyedének hívták. Előkelő csendes lakónegyed volt, távol az üzleti élet zajától. Ma már belekerült a forgatagba s csak a Tiergartent szegélyező része maradt a régi. Az új Westen-ben alakult ki Berlin második city-je. A Friedrichstadt komolyságával szemben ezt a gondtalan szórakozás vágya szövi át. A Tauentzienstrassen és Kurfürstendammon az üzletek mellett nagy filmszínházak, pazar kávéházak, barátságos kis kocsmák, intim mulatók, stb. sorakoznak egymás mellett. Jellege nemzetközi, ahol tiroli schrammel, amerikai jazz, magyar cigány egyaránt szól.

A Kurfürstendamm Berlin egyik legrégibb útvonala. A VI. sz.-ban mocsaras homokos lapályon keresztül töltésen vezetett a fejedelmek grunewaldi vadászlakába. Innen kapta nevét. Még a 90-es években is, amikor a Kurfürstendamm elején az Augusta Victoria Platz-on I. Vilmos császár emlékére templomot építettek, nyárspolgári csend és nyugalom honolt itt. A templom ma szinte hozzáférhetetlen sziget, amelyet szédületes forgalom — naponta kb. 30,000 jármű — áradata fog körül. Az 50 évvel ezelőtt csendes tájék ma Berlin legforgalmasabb tere. Mellette a Zoo — ahogyan a berliniek az állatkertet (Zoologischer Garten) röviden nevezik — a város aprajának nagyjának legnépszerűbb pihenője.

Berlin külvárosai gyorsan összeépülnek s bennük egyformán helyet találnak a birodalmi központ ipartelepei, munkásnegyedei, egészséges, kertes lakóháztelepei. Elhelyezkedésükben a földrajzi tényező — a Spree folyó — hatóereje világosan felismer-

Az új kancellári palota. A vonalak egyszerűsége és a tagozódás művészi egyensúlya jellemzik.

hető. Ez kifejezésre jut a kerületek lakosságának foglalkozás szerinti megoszlásában is. Míg a délkelet-északnyugati Spree-tengelyben fekvő Köpenick, Treptow, Reinickendorf, Spandau, stb. kerületekben az iparból élő lakosság számaránya 50 %-on felüli, addig délnyugaton Zehlendorf, Wilmersdorf kerületekben ez csak mintegy 25 %.

Aki a Spreet vagy csatornáit csak a belvárosban látta, nem tudja megítélni, mit jelent ez az igénytelennek látszó viziút Berlin számára. Még kevésbbé sejti, hogy Berlin nemcsak a Német birodalomnak, hanem egész Európának a rajnai Duisburg-Ruhrort és Mannheim után forgalomra nézve legnagyobb kikötője. Berlin területén a Spree, Havel, a tavak és csatornák együtt körülbelül 150 km hajózható viziutat jelentenek.

Az új városrendezés a Spreenek a belső városban más keretet és hivatást szán. Berlin sokszor sívár kőtengere éppen itt nélkülözi a ligetek zöldjét vagy terek virágdíszét. A folyó mentén a régi épületek és raktárak lebontását tervezik, hogy tágas partrészeket nyerjenek nemcsak új paloták, hanem egy széles fásított parti sétány számára is. Ma az uszályok még szorgalmasan járnak s rakodnak a vásárcsarnok közelében, de a tömegáruk forgalma már kiszorult a külső, mindjobban kiépülő kikötőkbe. Közöttük a legnagyobb a Westhafen $3^1/_2$ km, és az Osthafen $1^1/_2$ km kiépített rakparttal.

Az idejének legnagyobb részét egyhangú munkahelyén vagy házrengetegben töltő berlini mindjobban érzi a természet hiányát. Vágyódik utána s a munkaszünet napjain kiürülnek a cityrészek és ipari negyedek. Megtelnek Grunewald, Spandau, Tegel, Felső-Spree erdői és tóvá szélesedett folyói. Pompás alkalom azonban a berliniek tanulmányozására. A berlinieknek általában szemükre vetik, hogy túl erélyesek és fölényesek. Pedig csak az látszik meg rajtuk, hogy állandó küzdelemben nőttek fel. Az itt születetteket a városi élet tülekedése, a bevándoroltakat a német föld szűkmarkú volta kényszerítette erre. Aki sok világvárost járt, a vádakat könnyen leszállítja a kellő mértékre. A berlinit sem választja el nagyobb távolság a vidékiektől, mint a párisit Franciaországban, vagy a budapestit Magyarországon. A berlini siet, gyorsan beszél, s nem ér rá kedélyeskedni. Az északi germán népek jó tulajdonságait: a zárkózottságot, megbízhatóságot, pontosságot, alaposságot, tisztaságot nála is megtaláljuk. Ehhez járul az a porosz őszinteség, amely néha ridegségnek látszik. Hiányzik a gondtalan könnyedség, viszont nem találkozunk tolakodó koldusokkal, árusokkal sem. A választékos, divatos és lerongyolt öltözködés ellentéte helyett a polgári ízlés a leginkább szembeötlő. Az ifjúságon pedig elsősorban a harmadik birodalom sportszeretete látszik meg.

Berlinnek több mint 300 sportpályája van, azokat több mint félmillió sportoló használja rendszeresen. A Reichssportfeld, az olimpiai játékok százezernyi nézőit befogadó színhelye, a Sportpalast s az új Deutschlandhalle versenyeken, vagy nemzeti megmozdulások alkalmával valóságos zarándokhelye a Führertől új életet váróknak.

Berlin környéke eszményi terület a barangolásra, üdülésre, vizisportra. A moréna vidék magasabb részeit mindenfelé sötét erdők borítják, a mélyedéseket a Spree és Havel sok ága tölti ki. A várostól távolabb elmaradnak már a fövenyfürdők, csónakázó és vitorlázó egyletek telepei, a vendéglők s ha egy-egy kastély nem bukkanna elő, azt hinnők, érintetlen földön járunk. Nem arányaival, hanem bájával ragadja meg a látógató lelkét a brandenburgi táj. Az ember keze olyan szerencsésen nyúlt bele az erdő és víz világába, hogy nem rontott rajta, csak hozzáférhetővé tette.

Berlin már a mostani háború előtt is egyike volt Európa legjelentősebb légiforgalmi központjainak. A naponta rendszeresen induló és érkező utasszállító gépek száma meghaladta a százat. Két-három óra alatt a birodalom legtávolabbi vidékére is el lehetett jutni s Európa szélső tájainak elérésére sem kellett 8—10 óránál több. A tempelhofi repülőtér körívben készülő új állomásépülete méreteivel, korszerű berendezéseivel egyedülálló lesz a maga nemében.

Berlin központi fekvését Róma és Helsinki, London és Lemberg között a multban kevéssé értékelték. Európa legtöbb országának fővárosa a Berlinből 1000 km sugárral vont körön belül vagy ahhoz közel fekszik. A 2000 km sugárral vont kör pedig bátran tekinthető a szűkebb értelemben vett európai élettér határának. Ha Berlin jövő feladatát abban látja, hogy az újjáépülő Európa geopolitikai központjává váljék, ebben bizonyára segítségére lesz központi fekvése az atlanti és a szárazföldi tájak között.

FAKITERMELÉS A SZÉKELY HAVASOKBAN

Írta GÁSPÁR GYULA

A csalóka statisztikai kimutatások szerint a Székelyföld az ország egyik leglakatlanabb része. Ha azonban — a valóságban termő — szántóterülettel hasonlítjuk össze a székelynép lélekszámát, mindjárt más képet kapunk. Bizony a székely vármegyék földje nem alkalmas földmívelésre máshelyen, csak a folyók völgyében. Mire azonban a folyóvölgyek annyira kinyílnának, hogy szélesebb terület jutna szántásra-vetésre, elhagyják a Székelyföld határát. Csupán a földből csak nagyon kevés székely falu népe tud megélni. Ilyen például a Nyárád völgye, az Olt völgye, néhol a Maros és a két Küküllő völgye. A székelység többsége a Hargita, valamint a Csíki, Gyergyói és Háromszéki havasok aljában lakik. Itt már nincs annyi termőföld, hogy a falvak népét el tudná tartani, így aztán erdőmunkával, székely szóval erdőléssel igyekeznek pótolni a megélhetés hiányát. Nyáron szántanak, vetnek, kapálnak, aratnak, késő ősszel és télen pedig a havason famunkán dolgoznak.

A székely havasokon legnagyobb részben fenyő- és bükkfa terem. Természetes tehát, ezek kitermelése a leggazdaságosabb. A bükkfát tüzifaként vagy vasúti talpfaként, a fenyőfát rönkökben épületfának és feldolgozva deszkának használják. A székelyföldi erdők óriási gazdasági értéke elszegényedett országunk számára valóságos kincseskamra. Sajnos, a székely erdők kitermelése a mai közlekedési viszonyok mellett szinte lehetetlen. A háromszor-négyszer történő átrakodás nemcsak annyira megdrágítja a székely fa árát, hogy versenyre képtelen, de közlekedési eszköz hiánya miatt nem is szállítható nagyobb mennyiségben.

A székely erdők kitermelésének története a független Erdély korszakáig kísérhető nyomon írásbeli bizonyítékok alapján. Az erdőket a legtöbb székely falu közösztatlan birtokként kezelte, némely helyen azonban maga a szék vezetősége intézkedett az erdők

Fenyőfadöntés a havason.

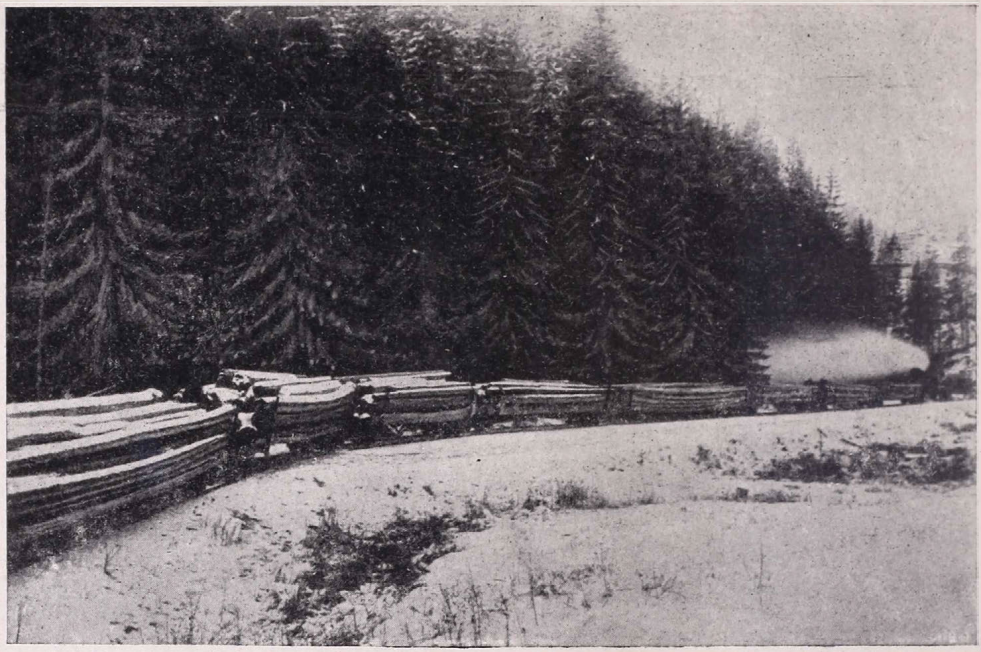

Havasi iparvasut.

sorsa felől. Sőt mi több, még ma is Ősmarosszék-erdeje néven Marostorda vármegye köztulajdona a hargitai erdők egy része (Szováta és Illyésmező havasai), míg Csíkban Csíki Magánjavak néven kezelték s a román korban perelték a Hargitától keletre lakó székelyek a határőrvidék népének közös birtokban levő erdeit. Némely falu, így Parajd és Felsősófalva községi kezelésben gondozza az erdőbirtokait, mégpedig az ősi füstjog alapján. Az utolsó székely erdő-osztozkodás alkalmával megállapították az erdők nagyságát és azt elosztották a lakott, tehát füstöt adó házak számával. Igy aztán ezekben a falvakban a székelyek egy füst, fél füst, vagy negyed füst erdőrészről beszélnek. Maga az egyén nem is tudja, merre van az erdeje, de erdőkitermelés alkalmával a jövedelemből a füsttulajdon után kap osztalékot.

A XIX. század végén a tőkével bőven rendelkező részvénytársaságok megvásárolták kitermelésre a székely havasok közosztatlan erdeit s megkezdték a nagyarányú fakitermelő munkálatokat. A völgyek nyílásaiba iparvasút-sineket raktak le, más helyeken száraz és vizes csúsztatókat vagy csatornákat építettek. A román időkben a Székelyföldön nagy erdőérdekeltségeket szerzett az OFA Timber Industries Limited Geneva, melynek Európa minden jelentős fakitermelő államában van hasonló érdekeltsége. Az OFA a székelyhavasokban öt helyen (Maroshévíz, Várvíz, Vasláb, Szent Domokos és Csobános) termelt ki fát. A Lomás pedig a Szováta határában levő havason.

Most pedig lássuk, hogyan folyik a fakitermelés a Székelyföld ősi havasaiban.

Miként már említettem, a havasok alján lakó székely falvak szegény népe a sovány földek terméséből nem tud megélni. Így amint az őszi szántást, vetést és betakarítást elvégzi a nép, erdölő munkára indul. Csapatokba verődve szegődnek el egyik vagy másik nagyobb fakitermelő részvénytársasághoz és felköltöznek a havasi kalibákba erdőirtásra. Szerszámjuk a havasi balta és a harcsafűrész.

Amint a vágás vezetője kijelölte a kidöntésre ítélt fákat, az erdölő csapat munkához lát. A nagyobb fa döntése azzal kezdődik, hogy a fa törzsébe alul fejszével háromszögalakú, erdész-tudományos nyelven úgynevezett hajkot vágnak. A fejszecsapások szaporán érik a fatörzset s a havasok oldala harsányan visszhangzik minden sujtás után. A fejszével vágott hajknak a fa azon oldalán kell lennie, amerre a fát dönteni

akarják. Ez bizony nagyon fontos dolog, mert a rendellenesen dűlő fa könnyen kárt tehet az emberéletben s ugyanakkor megrongálhatja a szomszédos álló fiatalabb fákat.

Mikor már elég mély a hajk, munkába lép a harcsafűrész. A harcsafűrész középen arasznyi széles penge, mely két vége felé, a fogantyúk közelében elkeskenyedik. Ezzel csak két ember tud dolgozni egyszerre. A harcsafűrész pengéjének ugyanis nincs más kifeszítője, csupán az emberi húzóerő. Favágás alkalmával a fűrészelést mindig a hajkkal ellentétes oldalon kezdik a favágók. A vágás iránya vízszintesen a hajk felé halad. A fűrész munkája állandóan csökkenti a gyökérrel összetartó törzsrész rögzítő erejét és a fa koronájának súlypontja a hajk háromszöge felé kibillen. Ha aztán a fűrész már annyira elvékonyítja a törzs szélességét, hogy nagyobb a korona súlya, mint a törzs tartóereje, a fa recsegve-ropogva kidől.

Ha valami okból a fa dőlését egy bizonyos irányba akarják kényszeríteni, a fűrész fábahatolása után a dűléssel ellentétes oldalon faékeket vernek a vágott résbe.

A fa kidöntése után kezdődik a tisztogatás vagy a csonkolás. A vágás vezetője megállapítja, hogy a levágott fatörzs egyes részeit milyen célra kívánják felhasználni és kijelöli a felaprózás menetét. Ha fenyőt döntöttek, megállapítja a vezető a szükséges rönk hosszát, ha pedig bükkfaerdőt vágnak, kijelöli, hogy a fa melyik része alkalmas talpfának és melyik tűzifának. A talpfa mérete állandó, a tűzifát rendesen méteres darabokra vágják szét, de néha az ölet használják mértékegységül. A tűzifának felszabdalt törzset ezután felhasogatják és ölekbe rakják, hogy száradjon. A fenyőtörzseket a kidöntés után letisztogatják az ágaktól, majd lehántják róla a kérget.

Ezzel a fakitermelés első részlete lezárult. Most következik azonban a nehezebb rész, előtérbe jut az elszállítás kérdése. A ledöntött fenyőtönk az úttalan havasi hegyoldalakon fekszik. Ha elég meredek a lejtő és jeges, könnyen lecsúsztatható a völgybe, ha azonban lapos tetőn fekszik a fa, csáklyát vernek a törzsbe és lóval húzatják a jegescsúsztató széléig.

A fa továbbszállítása aztán tavasszal kezdődik. A méterekbe vagy ölekbe rakott tüzifát némely helyen vizes, más helyen száraz csúsztatón leeregetik a völgybe. Itt már csatornahálózat kezdődik, mely sokszor tíz-húsz kilométerre szállítja a fát a vasút-

Fűrésztelep a vasutállomás mellett.

Tutajok a Maroson. (Maroshévíz).

állomásig. A székelyföldi havasokban, a Juhod mellett még 1927-ben deszkákból készített csatornán úsztatták le a fát a rakodóhelyig. A V-alakban összeszegezett két szál deszka csatornájába bevezették a Juhod vizét és a víz sebes sodra szállította tovább a csatornába dobált méteres bükkfákat. A csatorna mellett állandóan mozgó őrök járkáltak s ügyeltek, nehogy valamelyik deszkakereszteknél megakadjon a fa. A csatorna végállomásán újra csomókba rakták a fát, hogy a nap kiszáríthassa belőle a magábaszívott vizet. Innen aztán vasúti kocsikban szállították el rendeltetési helyére.

A fenyőtönkök szállítása már sokkal nehezebb, főként az olyan helyeken, hol a hegyi patakok vize nem elég bőséges, hogy rajtuk tutajt vagy fenyőtönköt úsztatni lehetne. Ezért aztán a Székelyföld havasainak legtöbb fakitermelő telepére iparvasutat építettek. A keskeny nyomtávú iparvasút Szovátán például huszonhat kilométerre jár fel a Hargita lábáig. Ennek az iparvasútnak dohogó kis mozdonyai nyitották meg a Marosvásárhely—Parajd-vonalon legelőbb a vasúti forgalmat 1940 szeptemberében. Innen ugyanis minden mozdonyt és szerelvényt elvittek a románok a kivonulás alkalmával. A havasi iparvasutak végállomása rendesen a rakodó állomáshelyek mellett van. Itt azonban már fűrésztelep is működik, hogy deszkává dolgozza fel a leszállított fenyőtönköket. Szovátán például a Lomas hatalmas fűrésztelepe mindenfajta deszka gyártására berendezkedett. Székpatakon a fűrésztelepet a havasok aljában építették s innen már a kész deszkát szállítják a rakodó állomásra. A Hargita fenyőfájának egy részét, mely a Maros közelében terem, tutajba kötik és leúsztatják egészen Lippáig vagy Szegedig. Természetesen a furcsa magyar-román határ a tutajosok elé is áthághatatlan akadályokat rakott.

A székely havasok fája óriási gazdasági érték. Valóságban azonban egyelőre nem hasznosíthatjuk. Ma még a Székelyföld kapujában levő Kolozsvár tüzifaszükségletét sem tudja a szállítási nehézségek miatt fedezni. Természetesen a Sajómagyaros—Déda között most készülő vasútvonal megnyitása után hamarosan megváltozik a helyzet.

TÖRÖKORSZÁG

Írta hollósi SOMOGYI JÓZSEF dr.

Alig van nép, amely mélyebb, maradandóbb nyomot hagyott volna az Óvilág politikai arculatán, mint a török. Kicsiny volt, alig több 50,000 főnél az a törzskötelék, amely a mongol nyomás folytán 1225 táján elhagyta belsőázsiai őshazáját s előbb Örményországba, majd Kis-Ázsiába nyomult és ott lelt hazára. Az első vezéréről *oszmánli*nak nevezett török nép Muhammad próféta hite, az iszlám felvételével vált igazi nemzetté, annak lett vakbuzgó harcosa s annak köszönheti, hogy az újkorban világhatalommá lett. Mert a törökségnek a szent háború eszméje, a hitetlenek elleni harc adta meg azt a lebírhatatlan erkölcsi erőt, amely kitűnő hadiszervezetükkel és -technikájukkal párosulva, három földrész rettegett hódítóivá tette őket. Végül is háromévszázados harc után a keresztény Európa összefogásával sikerült megállítani az Oszmán birodalom további térfoglalását s a világnak hajdan első katonanemzetére a hanyatlás, a romlás korszaka köszöntött be. A «beteg ember» egyre-másra veszíti el Ázsián kívüli birtokait, úgy hogy az első világháború kitörésekor Afrikában csak Egyiptom tartozott hozzá névlegesen, Európában pedig Kelet-Trákiának 28,100 km² területe. A világháborúban azután elvesztette ázsiai nem-török tartományait is, a sèvresi béke pedig 1919-ben fővárosától és kisázsiai tengerpartjától is megfosztotta volna. S ekkor csoda történt. A megmaradt anatóliai területen a világháború hős tisztje: Musztafa (később: Atatürk) Kamál kibontotta az ellenállás zászlaját. Maroknyi, de erős seregével 1921—22-ben tönkreverte a görögöket és visszahódította egész Kis-Ázsiát. 1923 júliusában a Sèvresben porig alázott Törökország győztesként írta alá Lausanneban a békeszerződést.

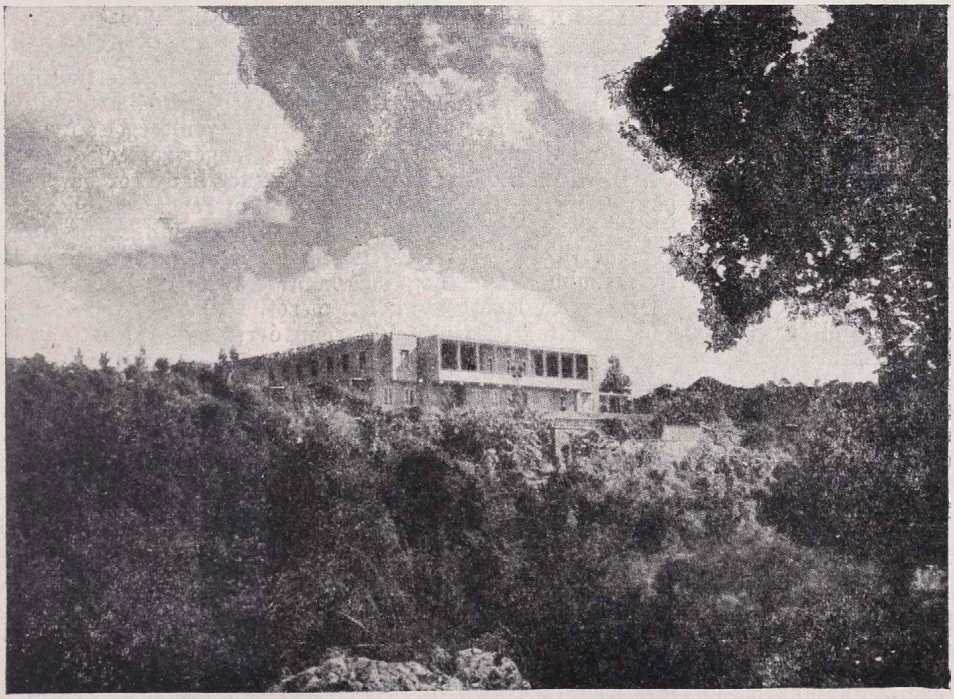

A köztársasági elnök palotája Ankarában.

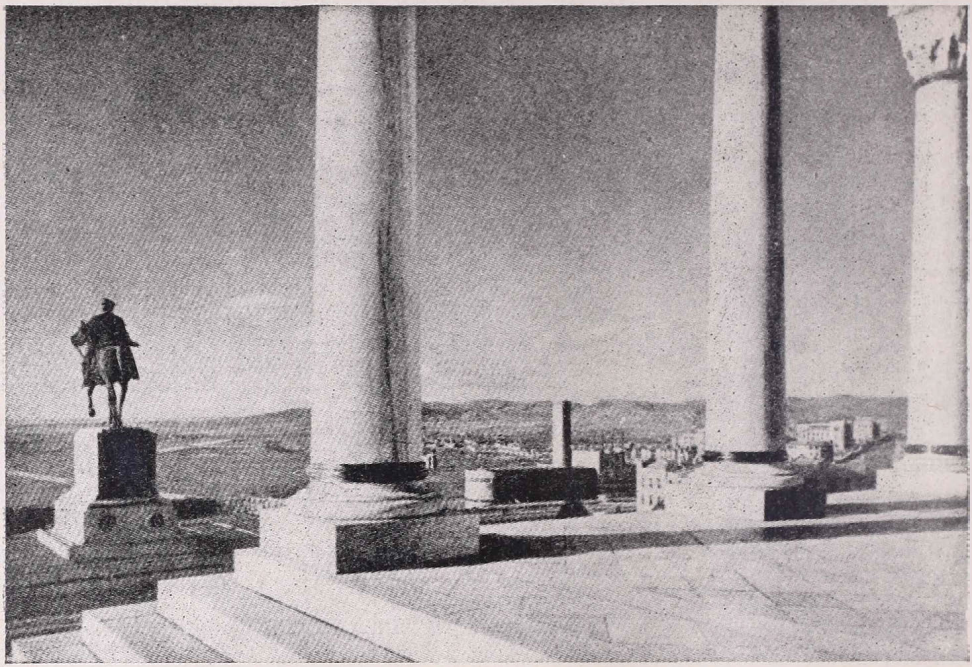

Ankara. Kilátás a Néprajzi Múzeum oszlopcsarnokából.

A «Poraiból megélemedett Phoenix» históriája elevenedett meg a halottnak hitt török nemzet világháború utáni feltámadásában. De nem kevésbé csodálatos volt az ország belső megújhodása. A harctéren kivívta magának a teljes egyenlőséget a nyugati hatalmakkal, sőt, az 1936. évi montreuxi értekezleten még a tengerszorosok felett is visszanyerte szuverénitását. Belső reformjaival viszont a győztes hadvezér bevezette a nyugati civilizációt és bámulatosan rövid idő alatt «európai» országgá tette hazáját. Persze ez az iszlám teljes kiküszöbölését jelentette a közéletből. A szultánátus (1922) és a khalifátus megszűntetésével (1924), a szerzetesrendek feloszlatásával és a fezviselés megszűntetésével (1925), a muzulmán kánonjog megszűntetésével (1926) és a latin írás bevezetésével (1928) Törökország levetkőzte keleti mezét. De ha ezek a reformok a külföld előtt csak külsőségek voltak is, senki előtt sem téveszthette el hatását az, hogy Atatürk Kamál a vallás helyett a nemzetiségi elvet tette meg az új Törökország alapkövének. Hiszen már az 1908-ban diadalra jutott újtörök mozgalomnak is ez volt a jelszava, gyakorlati megvalósítása azonban a Gázira várt. S ez mind politikai, mind nemzetnevelési szempontból óriási feladatokat jelentett. A háromévszázados dicső mult szemléletéről a számbelileg borzalmasan megfogyatkozott törökség belső népi erőforrásaira kellett a közfigyelmet terelni, hogy a nagyhatalmi mult romjain fel lehessen építeni a kisebb, szerényebb, de életképesebb, viharállóbb új Törökországot. Ha minden politikát a siker igazol, Atatürk Kamál politikája is helyesnek bizonyult, mert elérte célját. Hazája másfél évtized alatt erős középhatalommá lett.

Pedig hihetetlenül rögös volt a gazdasági megerősödés útja. A tizenegy évig tartó, csaknem szakadatlan háborúskodás nemcsak az ország férfilakosságát merítette ki. Aki megmaradt, ott állott vetőmag és gazdasági felszerelés nélkül. De az anatóliai paraszt szívós fajta. Akik hazatértek a háborúból, ismét nekiláttak a föld megmíveléséhez olyan eszközökkel, amilyeneket a romok közül össze tudtak kaparni maguknak. Kovakővégű faekével szántottak, eléje meg ökröt vagy bivalyt fogtak, ha volt. Ha nem volt, az asszonynép állott az eke elé. A lisztőrléshez két nagy követ használtak, akárcsak

Ádám apánk idejében. Mikor azután az ország erőre kapott, a kormány acélekéket sőt traktorokat is vásárolt s iskolákat állított fel, hogy megtanítsa a népet a gépek használatára. A gabonán kívül Izmir füge je és Samsun dohánya már régóta világpiaci cikk, Adana gyapotja pedig csak Kamál óta lett azzá. Régi kereseti ág az olajfaültetés és a gyümölcstermesztés is. De még fontosabb az állattenyésztés. Tizenhat millió juha van Törökországnak s csaknem ugyanannyi kecskéje. A juh durva gyapját szőnyegszövésre, a kecske, különösen az angórakecske szőrét pedig mohair készítésére használják.

De nemcsak a török mezőgazdaságban pezsdül az élet. Anatólia talajkincsei virágzó ipar alapját vetik meg. Van reze, ezüstje, cinkje, krómérce, mangánja, tajtékja, bóraxa, sőt egy kevés szene és vasa is. Körülbelül 21 millió holdnyi erdőség és jelentékeny mennyiségű vízierők várnak kiaknázásra. Ma még csak a lakosság 2%-a űz ipart. Akárcsak hajdan, még ma is a nagy ügyességet megkívánó szőnyegszövés és -festés a legfontosabb iparág. De fügecsomagolótelepek, szeszfőzők, textil- és cukorgyárak is szerepet játszanak az ország ma még meglehetősen sovány iparában. Az 1934-ben felállított ötéves terv alapján elsősorban a mezőgazdasági, másodsorban a honvédelmi szempontból fontos iparágakat fejlesztik, a jelenlegi háború előtt jórészt a Szovjetunió segítségével. A gazdasági fellendülés terén az utolsó negyedszázadban több történt Anatóliában, mint évszázadokon keresztül.

De Törökország legfontosabb erőforrása igénytelen, dolgos népének munkaereje. A mai Törökországot joggal nevezhetjük egységes nemzeti államnak, mert 18 millió lakosának 86%-a török. Az ázsiai nem-török tartományok elvesztésével tehát belsőleg, népileg csak erősödött Törökország. Mai nemzetiségei közül a csekélyszámú cserkeszek, örmények, arabok és türkmenek nem jelentenek gondot. Csak a lakosság 8%-ára rúgó és erősen nemzetiségű érzelmű kurd jelentős kisebbség. Még Atatürk Kamál uralomrajutása idején 3 millió görög is élt Anatóliában és Kelet-Trákiában, de ezeket a huszas évek elején kicserélték a Görögországban élő félmilliónyi törökkel.

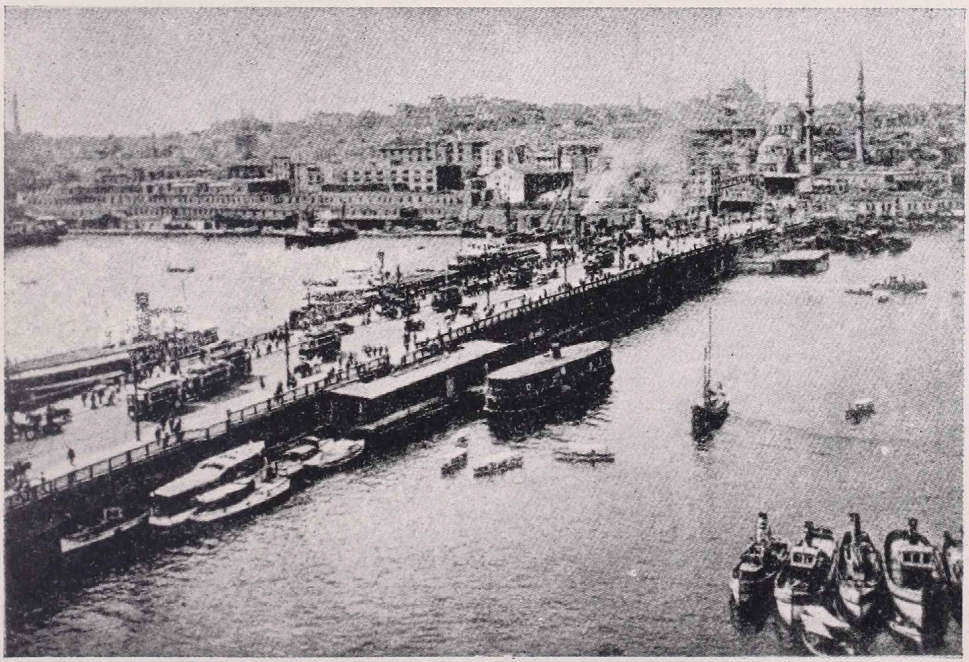

Istanbul. A galatai híd.

A török nem városlakó nép. Csaknem 770,000 km² területén, amely csak valamivel kisebb a Német birodalom jelenlegi területénél, csak három igazi nagyvárosa van. De a szó való értelmében ezek közül is csak Istanbult lehet nagyvárosnak nevezni. A hajdani Oszmán birodalomban élte fénykorát, akkor 1.200,000 lakosa volt. De mióta Atatürk Kamál Ankarába tette át kormánya székhelyét, Istanbul hanyatlásnak indult. Palotái ma jórészt üresen és gondozatlanul állanak. Bazárai még ma is felkeltik bámulatunkat, pedig hol van már régi bájuk! De van valami, ami nem változott meg az idők forgatagában sem, s ez az Aranyszarv és a Boszporusz páratlan szépsége. Kék vizükben ma is éppen úgy visszatükröződnek a mecsetek minaretjei és a roskatag erődök tornyai, akárcsak hajdanában, amikor a «Boldogság lakhelye» három földrész muszlimjainak szellemi és politikai középpontja volt. De hát valóban meghalt Istanbul? Hát vége van egykori dicsőségének? Hát múzeumvárosi jövendőre van kárhoztatva a világbíró szultánok fényes lakhelye? Nem! Istanbul nem halt meg, csak aluszik. Nem halhat meg, mert a nemzetközi forga om táplálja, mert elsőrendűen fontos szárazföldi és tengeri útvonalak metszőpontján fekszik. A Boszporuszt szeli át az Európából a Közelkeletre vivő évezredes szárazföldi út éppen úgy, mint ahogy a Boszporuszon halad át a Földközi tengerről a Fekete tengerre vívő tengeri útvonal is. Majd ha a háború végeztével ismét megindul a forgalom áradata Európából Közelkeletre, majd ha ismét megindul a belterjes gazdálkodás Ukrajnában s ismét roskadásig telnek meg gabonával Odessza és Cherson ma üres raktárai, akkor virrad meg majd újra Istanbulnak! A politika elhagyhatta, úgy hogy ma csak 800,000 lakosa van. A világforgalomnak és a nemzetközi kereskedelemnek azonban továbbra is középpontja marad.

A politikában Istanbul helyét a szélseperte, kopár Anatóliai fennsík közepén fekvő Ankara foglalta el. Sajátságos, hogy a tengertől távolfekvő várost Horgonynak (görögül Ankürának) nevezik már évezredek óta. A hajdani szeldzsuk várfalak mögött sziklaszálra épült óváros tövében Atatürk Kamál 1923—30 között élettől pezsdülő-modern várost emelt. Oda telepítette át a törvényhozást és az egész állami életet Istanbul, ból. Kénytelen-kelletlen oda kellett költözniök a külképviseleteknek is, pedig nem hagyták ott szívesen a gyönyörű fekvésű és enyhe éghajlatú Istanbult! Kamál valóban mindent elkövetett, hogy a modern igényeknek megfelelő várossá tegye székhelyét. A vasútállomás és a város között a hajdani maláriás mocsár helyén ma divatos sportmező van. Főútvonalán hatalmas társasgépkocsik visznek fel a fellegvár dombjára; ez az út tele van iskolákkal. A közelben van a pompás Néprajzi Múzeum és előtte emelkedik Kamál nyugatra tekintő lovasszobra. Ankara gyorsan fejlődik. Tizenöt évvel ezelőtt csak 75,000 lakosa volt, ma több mint kétszerannyian lakják (155,000). Rajta kívül csak Izmir, a hajdani Szmirna jelentős város kereskedelme miatt. 185.000 lakosa van.

Törökország nemcsak népében egységes, hanem területben is. Kis-Ázsiát, török nevén Anadolut, egészen magába foglalja, sőt 1939-ben a túlnyomóan töröklakta alexandrette-i szandzsák (török nevén Hatay) átengedésével Franciaországtól Szíriából is kapott egy kis területet. Határai általában jól védhetők mind dél (Szíria), mind kelet (Szovjetoroszország és Irán) felől. A Kaukázusban a Transzkáspi köztársasággal határos Törökország. A hegyláncon keresztül csak nehány ősrégi karavánút vezet át: a legfontosabbak a Karsból az orosz Erivanba és Tifliszbe vívő utak. Már kevésbé jó a határ Irákkal, ahol az Örmény magasföld rögös terraszokban ereszkedik le a Mezopotámiai síkságra. Nem jó a kelettrákiai sztyeppvidéken keresztülhúzódó határ sem Bulgáriával.

Törökország nagy geopolitikai jelentőségét közlekedésföldrajzi és katonai földrajzi tekvése adja meg. Közlekedésföldrajzilag Kis-Ázsia átmenő terület Európa és a Perzsa-öböl, valamint Európa és India között. Ez a majd félévszázada tervezett és közvetlenül a mostani háború előtt elkészült baghdádi vasútban jut kifejezésre, amely Haydar Pasa, Eski Sehir, Konya és Nusaybin érintésével vezet Irák fővárosába. Nemzetközi jelentősége le nem becsülhető, éppen úgy, mint ahogy az Eski Sehirt Ankarával és Afyon Karahisart Izmirrel összekötő szárnyvonalainak belső forgalmi jelentősége is nagy.

Közlekedésföldrajzi jelentőségéből következik Törökország katonai földrajzi jelentősége. A Kaukázus, Irán, Irák és Szíria, valamint Cyprus felől a brit-szovjet szövetség, a Balkán és (Rodi és Leri olasz flottatámaszpontokon) a Dodekanézosz felől pedig

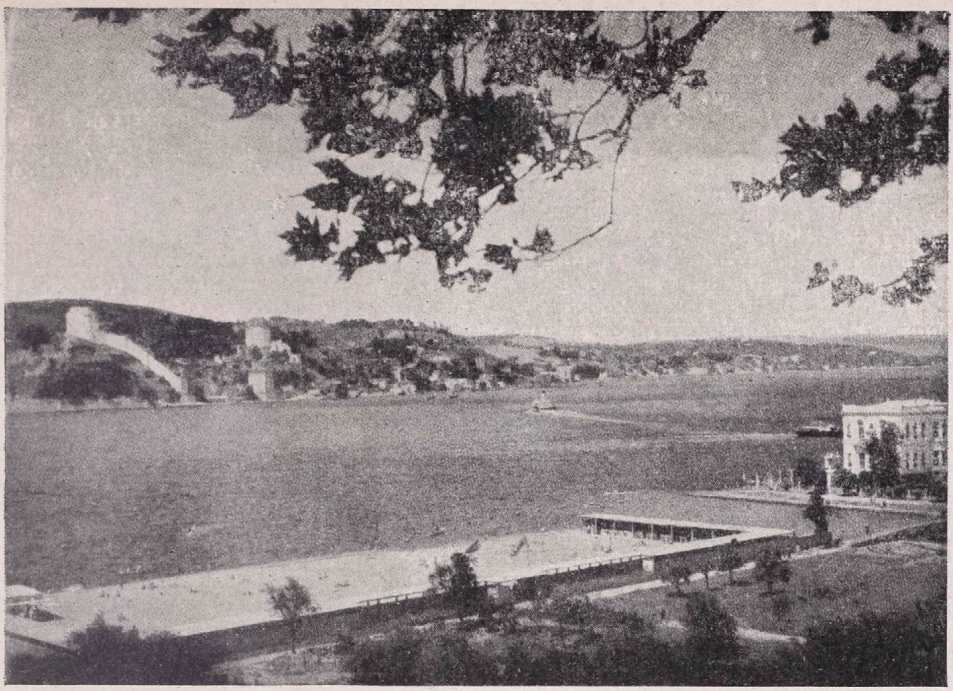

A Boszporusz részlete, elől föveny-fürdővel.

a tengelyhatalmak haderői vonulnak fel határai, illetve partjai mentén. Magától értetődik mindkét hatalmi csoport törekvése, hogy Törökország ne csatlakozzék az ellentétes hatalmakhoz. De éppen ilyen könnyen érthető Törökország magatartása is, hogy semlegességét a végsőkig igyekszik fenntartani és megvédeni. 1939 októberében Nagybritanniával és Franciaországgal kötött kölcsönös megsegítési szerződést, 1941 júniusában pedig a Német birodalommal kötött barátsági szerződést. A felelős török államférfiak minden alkalommal hangsúlyozzák, hogy mindkét szerződést lojálisan meg is akarjak tartani.

Igazán nem könnyű és nem irígylésreméltó Törökország helyzete a mostani világháborúban. Nagy geopolitikai jelentősége, mint az Európa és Közelkelet közti hídfőé és a Földközi és Fekete tengerek kapujáé most domborodik ki igazán, akárcsak évezredek óta mindig, valahányszor világok ütköztek meg egymással. Vajjon megmarad-e Törökország a semlegesség szigetének, vagy belesodródik-e a világot alapjaiban megrendítő viharba: ez a közeljövő nagy kérdése.

IRODALOM

Cholnoky Jenő: **Erdélyi képek.** A Magyar Földrajzi Társaság könyvtára. Budapest, 8°, 164 oldal, 43 kép és 36 ábra. Franklin-Társulat kiadása.

Cholnoky, mint Erdély természeti tájainak egyik legjobb ismerője, szép csokrot kötött ebben a könyvben a legjellemzőbb erdélyi vidékekből.

Előbb a Királyhágó sok természeti érdekességén át vezeti be az olvasót Erdélybe, bemutatja a Királyhágó környékét, a pompás Zichy-cseppkőbarlangot. A következő állomás Kolozsvár. Részletesen foglalkozik Kolozsvár földrajzi helyzetével, a város kialakulásának földrajzi és történeti tényezőivel. Innen Tordának kanyarodik és alaposan megmagyarázza a Torda és Turi hasadékok keletkezését és a közöttük fennálló különbségeket. Erdélyt szélesebb körben tárgyalva nem feledkezhetik meg a román uralom alatt maradt Vajdahunyad és vidékéről sem, a Kudzsiri havasok nagyszerű barlangjairól, Vajdahunyad vasiparáról és nagyszerű lovagváráról sem. Nagyon érdekes fejezet a könyvben az is, amelyikben a Déli Kárpátok rendszeréről és az egyes csoportokat jellemző természeti sajátosságokról ad számot. Brassó városának tárgyalásakor ismét emberföldrajzi természetű magyarázatokba bocsátkozik és aránylag széles teret szentel a jellegzetes szász település keletkezésének. Brassó környéke különben is erősen foglalkoztatja a neves szerzőt, amikor külön fejezetben ad számot a brassókörnyéki érdekes hegyvidékről. Délről északnak kanyarodva a Szent Annatóról írt fejezetet használja fel arra, hogy a Székelyföldnek régi vulkánokban, ásványvízforrásokban való gazdagságáról számot adhasson. A következő kép Erdély egyik legnagyobb tájegységét, a Mezőséget tárja az olvasó elé nemcsak sok természeti érdekességével, hanem értékeivel, különösen a sóval és gázzal egyetemben, miközben nagyon érdekes emberföldrajzi vonatkozású megjegyzésekkel sem fukarkodik. Az utolsó, a tizedik kép a Radnai havasokról és a Horthy csúcsról szól. Részletesen bemutatja hazánk jelenleg legnagyobb magashegységének sok érdekes vonását, a hegységnek a jégkorszakban szenvedett átalakulását.

Egyébként a kitűnő előadóképességű szerző képekkel, térképekkel és tömbszelvényekkel felszerelve igyekszik az egyes tájak jellegét, kialakulásuk történetét mennél szemléletesebben és közérthetőbben bemutatni. Kétségtelen, hogy ebben a szerző szinte utolérhetetlen és éppen ezért, mindazok, akik az újonnan felszabadult területeket közelebbről meg akarják ismerni, akik a tájékban el is akarnak egy kicsit mélyedni, Cholnokynak ezt a legújabban megírt könyvét nem nélkülözhetik.

K. A.

Thurn-Rumbach István: **Erdélyi szarvasok és medvék nyomában...** Budapest 1941 8°, 225 oldal, sok fénykép. Dr. Vajna és Bokor kiadása.

A földrajzi helymegjelölés talán egy kicsit sikerületlen, mert a szerző sokkal inkább a Máramarossal közvetlenül szomszédos határvidékekre vezet bennünket, — de ez nem baj, mert a könyv annál jobb. Legtöbbet az Aranyos Beszterce völgye közelében járunk, a Radnai hágó aljában, a Radnai havasok keleti nyúlványainak szomszédságában, ahol Erdély, Bukovina és Máramaros páratlanul pompás erdőségei határtalanul ölelkeznek össze egymással a tekintélyes magasságokat elérő, és a pompás tájképek tekintetében is ritka szépségű vidéken. Ezt a meglehetősen megközelíthető és hála Istennek még elég gyéren lakott zúgát az országnak vajmi kevesen ismerhetik és nem is valószínű, hogy könnyen ismeretséget köthessenek vele, ha az alpi jellegű vidék miatt érdemes is volna, mert hosszú ideig fog tartani, míg ez az ősállapotú vidék megnyílhat a nagyobb idegenforgalom részére.

A terület elzárkozottságának megfelelően, kívánatos nagyvadban eléggazdag és a szerző igazán mesteri tollal és hozzáértéssel tudja feltárni a sok vadászélmény irigylésre méltó gyönyörűségét. A könyv nagyobb részét a világhírű kárpáti szarvasoknak szenteli, de nagyon érdekes és kimerítő fejezetek jutnak a többi nagyvad részére is. A szerző dícséretre méltó igyekezettel tárja a néha talán a kárpáti vadászat körülményeiben nem eléggé járatos olvasója elé a magas hegyvidéki vadászat sok megpróbáltatását és nehézségét. Így ez a könyv nemcsak mulatságos, hanem tanulságos is és sok keserves csalódástól mentesítheti mindazokat, akiknek megadja majd a sors, hogy az újonnan visszatért nagyvadas területeken vadászhassanak. A szerző pompás írói készsége azonban ezt a jól megírt könyvet nemcsak a szakszerű vadászok, hanem a távolabb álló érdeklődők részére is nagyon érdekes és kellemes olvasmánnyá avatja.

A jól megválogatott és szép képanyag nagyszerűen kiegészíti az érdekes leírásokat.

K. A.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Mandzsuria népessége

az 1940 október 1-i népszámláláskor 43.233,954 fő volt. Nagy városai: Fenn-Tien (Mukden) 1.100,000, Har-Pin (Harbin) 662,000 és Sin-Tyinn (Hsinking) 554,200 lakossal. *P. J.*

Új braziliai népszámlálás

(1940 szept. 1) adatai szerint Brasil lakosainak száma mindössze csak 41.356,605. (1920-ban: 30.635,605.) Az 1938. és 1939 évi becslések (44.1 és 45 millió) túl magasnak bizonyultak. *(m. t.)*

A birodalmi német Gau-k területe, lakossága s népsűrűsége.

Szám	G A U	Terület km²	Lakosság (1939)	Népsűrűség km²-ként	Székhely
1.	Baden	15,090	2.502,023	166	Karlsruhe
2.	Bayerische Ostmark	29,600	2.370,658	80	Bayreuth
3.	Berlin	884	4.338,756	4908	Berlin
4.	Danzig-Westpreussen	26,057	2.287,394	88	Danzig
5.	Düsseldorf	2,672	2.261,909	847	Düsseldorf
6.	Essen	2,825	1.921,326	680	Essen
7.	Franken	7,618	1.077,216	141	Nürnberg
8.	Halle—Merseburg	10,202	1.578,292	155	Halle a. S.
9.	Hamburg	747	1.711,877	2292	Hamburg
10.	Hessen—Nassau	15,030	3.117,266	207	Frankfurt a. M.
11.	Kärnten	11,554	449,713	39	Klagenfurt
12.	Köln—Aachen	8,162	2.432,095	298	Köln
13.	Kurhessen	9.200	971,887	106	Kassel
14.	Magdeburg—Anhalt	13,910	1.820,416	131	Dessau
15.	Mainfranken	8,432	840,663	100	Würzburg
16.	Mark Brandenburg	38,278	3.007,933	79	Berlin
17.	Mecklenburg	15,722	900,427	57	Schwerin
18.	Moselland	11,876	1.367,354	115	Koblenz
19.	München—Oberbayern	16,411	1.938,447	118	München
20.	Niederdonau	23,502	1.697,676	72	Wien
21.	Niederschlesien	26,985	3.286,539	122	Breslau
22.	Oberdonau	14,216	1.034,871	73	Linz
23.	Oberschlesien	20,636	4.341,084	210	Kattowitz
24.	Ost-Hannover	18,006	1.060,509	59	Lüneburg
25.	Ostpreussen	52,731	3.336,777	63	Königsberg
26.	Pommern	38,409	2.293,844	60	Stettin
27.	Sachsen	14,995	5.231,739	349	Dresden
28.	Salzburg	7,153	257,226	36	Salzburg
29.	Schleswig-Holstein	15,687	1.589,267	101	Kiel
30.	Schwaben	10,231	946,212	92	Augsburg
31.	Steiermark	17,384	1.116,407	64	Graz
32.	Sudetenland	22,608	2.943,187	130	Reichenberg
33.	Süd-Hannover—Braunschweig	14,553	2.136,961	147	Hannover
34.	Thüringen	15,763	2.446,182	155	Weimar
35.	Tirol—Vorarlberg	13,126	486,400	37	Innsbruck
36.	Wartheland	43,905	4.693,722	107	Posen
37.	Weser—Ems	15,044	1.839,302	122	Oldenburg i. O.
38.	Westfalen-Nord	14,559	2.822,603	194	Münster i. W.
39.	Wastfalen-Süd	7.657	2.678,026	350	Bochum
40.	Westmark	7,417	1.892,240	255	Saarbrücken
41.	Wien	1,216	1.929,976	1587	Wien
42.	Württemberg-Hohenzollern	20,657	2.974,373	144	Stuttgart
	A Német birodalom a Cseh-Morva protektorátus nélkül	680,709	90.030,765	132	Berlin

(m. t.)

A transszaharai vasút.

A Vichyben székelő francia kormány 1941 év március hó 22-én kelt törvényes rendelkezéssel megkezdte a régen tervezett transszaharai vasuti vonal kiépítését. A költségekre 6—8 milliárd frankot irányzott elő s a munka előreláthatólag több évig fog tartani. A vasuti vonal Orantól (a már megépült Atlas-vonal felhasználásával) Colomb-Bécharba vezet. Itt kezdődik a pálya igazi szaharai része. 600 km szélességben fogja átmetszeni a víztelen sivatagot déli irányban, nyugatra az Ahaggar masszivumtól. Intassitnál (a Niger-könyök közelében) a pálya majd kétfelé ágazik. Az egyik vonal a Niger mentén fölfelé halad s csatlakozni fog a Dakar—Bamako között már kiépített Senegal vasúthoz, a másik vonal a Niger folyását követve Gaon és Niameyn át csatlakozik majd az Aranypart vasútvonalaihoz. A transszaharai vasút egész hossza 2400 km lesz. Míg a tevekaravánoknak több hónapra van szükségük a Szahara átszelésére s az autóút is hetekig tart, a vasút elkészültével Orantól Timbuktuig csupán három napig fog tartani az utazás. A francia nyugatafrikai kivitel kb. 1.5 millió tonnányi árucikkéből (1937) valószínűleg több százezer tonnát ez a vasút fog a jövőben szállítani s az utasok ezreit is, főleg bennszülötteket, akik a mai autóutazást sem tudják megfizetni, nem is szólva a repülés magas költségeiről. A vasútvonal kiépülésével 1.25 millió hektárnyi mezőgazdasági terület kerül majd elsőízben megmívelés alá (a Niger-könyöktől délre), amely eddig a szállítás hiánya miatt nem volt kiaknázható. Ezen a területen főként gyapotot és rizst lehet majd termelni. Még a közelmultban technikailag kivihetetlennek tartották a vasút kiépítését és hasznosságában sem bíztak, az újabb idők eseményei a vasút jövőjét kedvezőbb színben tűntetik fel. *(m. t.)*

Egy nagymennyiségű ként okádó vulkán

újabb működéséről ad hírt *Karl Sapper*, a kiváló vulkanológus, a Pet. Mitt. 86. évfolyamában *Hidezo Tanakadate* nyomán. (l. «Jap. Journ. of Astron. and Geophys.» XVI.) A *Siretoko Jozan* japáni vulkánról van szó, amely még nincsen felvéve Sapper 1927-ben kiadott «Vulkankunde»-jában, mert eddig nem szerepelt az irodalomban. A vulkán a hasonnevű félszigeten fekszik (44° 8′ 44″ é. sz.) s t. sz. f.-i magassága 1562 méter. Csúcsán két nagy kitöréskrátert s északi lejtőjén — 550—600 m magasságban — három kisebb parazita-krátert találni. Ezek közül a legdélibb fekvésű 1936-ban folyékony ként okádott.

A kénbányászat itt már 1865-ben megindult. 1874-ben a kis kráterben az olvadt kén pocsolyát alkotott. 1880 szeptember 23. és 26. között kitöréseket figyeltek meg. 1889 augusztus 9-től 25-ig füstexpluziók közben több mint 10,000 tonnányi folyékony kén ömlött ki a kráternyíláson. A következő év június havában egy kitörés nagymennyiségű forró vizet szolgáltatott s a szűk völgynyílásban a tenger felé rohanó víztömeg a lerakódott kén nagy részét a tengerbe sodorta. A megmaradt rétegben 1903-ig zavartalanul folyt a kénbányászat.

A bánya tulajdonosa 1935-ben nagyobbfokú működésben látta a krátert s megjósolta, hogy újra folyékony ként fog okádni. Ez a következő évben be is következett. A kitörés kezdetének időpontja ismeretlen. 1936 február 26-án már csak azt észlelték, hogy a vulkán északi lejtőjének egyik völgyében kén folyik s májusban megállapították azt is, hogy ugyanaz a kráter működik, amelyik 1889/90-ben is folyékony ként okádott. A működés több hónapon át őszig tartott. A kitörés geizirekre emlékeztető szakaszos kitörések sorozatából állott. A kráterből

1. folyékony kén folyt ki,
2. ezt forró víz- és gőzkitörés követte,
3. váltakozó víz- és gőzkitörések után
4. többnapos szünet (4—5 napos is)

következett. Néha egy-egy kitörés többezer tonnányi folyékony ként is szolgáltatott. Az olvadt kénfolyó hosszúsága átlagosan 2 km volt, de gyakran elérte a tengert is. A kén tisztasága 99%-os. Az 1936. év folyamán szolgáltatott kén összes mennyisége több mint 200,000 tonnára becsülhető.

1937-ben Tanakadate meglátogatta a vulkánt s a parazita-kráterben forróvizű tavacskát talált. Forrása 20 percig tartott, utána kb. 10 percre megszűnt a forrás, majd újra forrásba jött a tó. Tanakadate szerint a kén nem származhatik kéntartalmú gázkitörésekből, hanem a vulkán kőzetének repedéseiben lerakódott öreg kén megolvadásából; az olvadt kén egy földalatti forróvizű tóban gyűlik össze és geizirszerűen innen lökődik ki a felszínre.

Ez a vulkán egyedülálló a maga nemében, mert noha igen sok ként szolgáltató vulkánt ismerünk, folyékony ként, s még hozzá ilyen hatalmas mennyiségben egyetlen más, eddig ismert vulkán sem szolgáltatott. *(m. t.)*

Tagjainkhoz!

Még kapható a

FÖLDRAJZI ZSEBKÖNYV AZ 1942. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság saját kiadásában.

Szerkeszti vitéz TEMESY GYŐZŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 220 oldal, bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *nagy, színes térképmellékletet* adunk.

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk a hazatért erdélyi és keletmagyarországi területekkel. E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Előszó. — Naptár az 1942. évre.

I. A magyar föld időszerű kérdései.

Kádár László dr.: A geográfus Teleki Pál.
Bulla Béla dr.: A trianoni Délmagyarország.
Kéz Andor dr.: Az 1941. évi magyarországi árvizek.
Réthly Antal dr.: Megváltoztathatjuk-e az Alföld éghajlatát?
Fodor Ferenc dr.: A magyar államterület változásai.
Gunda Béla dr.: A szlavóniai magyarok.
Irmédi-Molnár László dr.: Hazatértek a bukovinai székelyek.
Gunda Béla dr.: Finnugor rokonaink a Szovjetunióban.
vitéz Temesy Győző dr.: Bánát, Bánság, Temesvidék vagy Temesköz?

II. Időszerű földrajzi tanulmányok.

Cholnoky Jenő dr.: Az U. S. A. erejének földrajzi magyarázata.
Takács József dr.: A mai Bulgária.
Irmédi-Molnár László dr.: A Balkán-hadjárat.
Szabó Pál Zoltán dr.: Az új Horvátország.
Mendöl Tibor dr.: A háborús Oroszország földrajzi jellege.
Hézser Aurél dr.: Oroszország geopolitikai helyzete.
Haltenberger Mihály dr.: A keletitengeri élettér.
Karl János dr.: Anglia és Kanada.
Koch Ferenc dr.: Az északatlanti út.
Wallner Ernő dr.: A közelkeleti helyzet.
Baktay Ervin dr.: India az ázsiai életterben.
Geszti Lajos dr.: U. S. A.—Japán és a Csendes óceán.
Bacsó Nándor dr.: Az árvizek és belvizek időjárási háttere.
Berkes Zoltán dr.: A napfoltok és az időjárás.

III. A földrajz tanítása.

Bodnár Lajos dr.: A húszéves Didaktikai Szakosztály.

IV. Statisztikai rész.

Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

V. Európa 63/95 cm nagyságú színes térképe.

A zsebkönyv bolti ára 3·20 pengő. Tagjaink **2·50 pengős kedvezményes áron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604, címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest). A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság
(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

Dr. BÁRÁNY LÁSZLÓ:

«BOLYONGÁS A BÜKKBEN»

című, a Magyar Földrajzi Társaságtól a Farkasfalvy-díjjal jutalmazott, a magyar ifjúság részére írott munkája kedvezményes, 2 pengős áron megrendelhető a Magyar Földrajzi Társaság titkárságánál (Budapest, VIII., Sándor-utca 8. sz.). Tíz példány rendelése esetén a gyüjtő részére egy tiszteletpéldány jár!

TÜKÖR

1942. JÚNIUS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Cs. Szabó László: Ami erősebb az írónál
Bonkáló Sándor: Kievi magyar emlékek
Szobotka Tibor: Üdülés a tóparton (Szendrei Mihály rajzaival)
Vucetich Nelly: Citá Universitaria
Gyenis András: Jezsuita állam vagy álom?
Gáspár Gyula: A három virág (Marton Rudolf rajzával)
Pajzs Elemér: Afrika (Sinkó Károly rajzaival)
Szilágyi Ödön: A Mátra kapujában

A TÜKÖR NAPLÓJA

Szinház — Könyv — Film — Fényképezés — Az asszony

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

Kapható könyvkereskedésekben, Ibusz-pavillonokban és hírlapárusoknál

---

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér

Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Némethy Károly: A második aquincumi amphitheatrum
Dorning Henrik: A pacsirta
Gyulai Elemér: Rousseau, a muzsikus
Samay Ödön: A hang és a beszéd
Tokody László: Bygdoy
Ifj. Laziczius Gyula: A glicerin és pótlása
Csalány Ferenc: A vesszőkutatás legújabb vizsgálatai
Schweitzer József: Virágbiológia séta közben
Karvas Rezső: A geotermikus gradiens és a föld belső melege

Könyvek — irások — A tudomány műhelyéből —

Kis Búvár — A Búvár szellemi sportja

Számos fénykép és szemléltető ábra

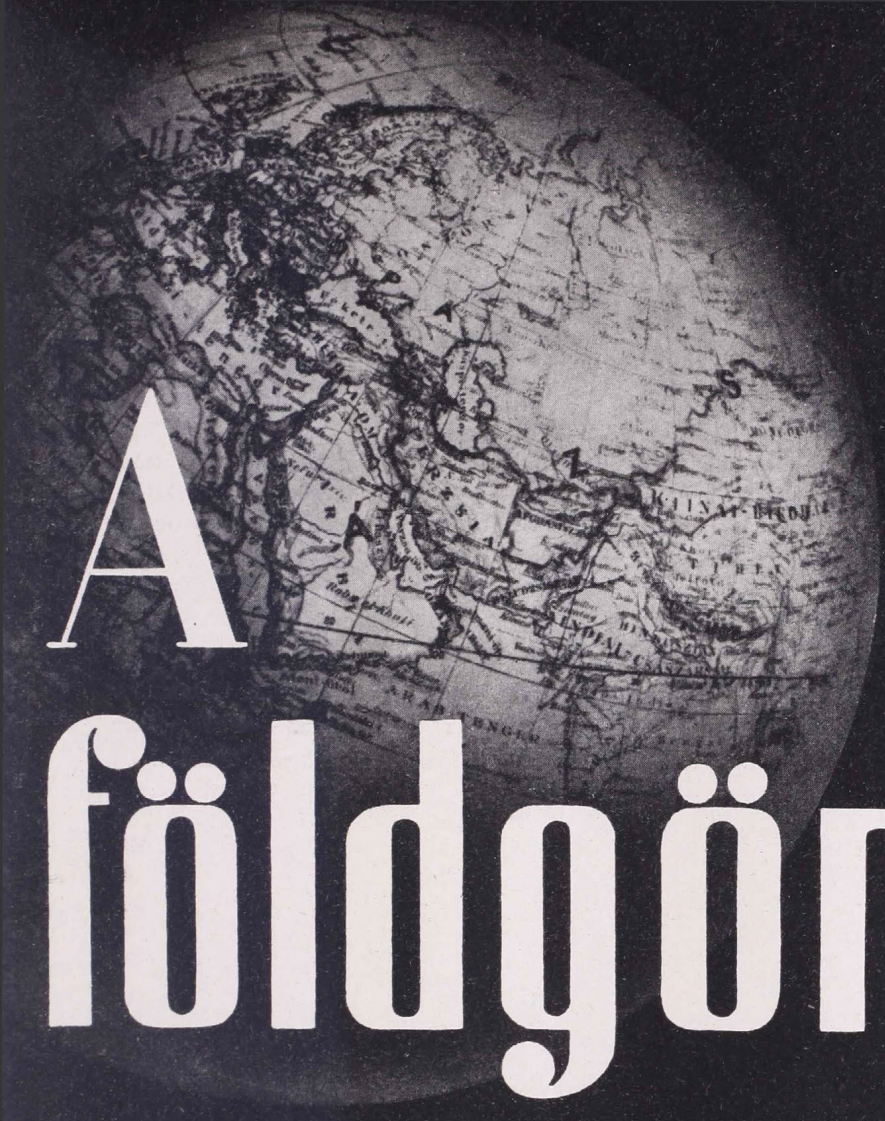

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

167

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám

Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák nyáron: június 1., július 1., augusztus 3., d. u. 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Matolay Tibor: Argentina, Dél-Amerika vezető-állama. — *Nemény Vilmos dr.:* Barangolás a Szepességen. — *Fest Aladár:* Az olasz Nizza. — *Balogh Béla dr.:* Senoi és Semang. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

5946. Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIII. ÉVFOLYAM 1942 7. SZÁM

ARGENTINA, DÉL-AMERIKA VEZETŐ ÁLLAMA

Irta MATOLAY TIBOR

Délamerika tíz köztársasága között Argentina sok tekintetben első helyen áll. Területre a második ugyan, de sokszorosan felülmúlja az első helyen álló Estados Unidos de Brasil bármelyik tagállamát s a sorban harmadik Perunál kereken kétszerte nagyobb. Területének értékes szubtrópikus és melegen mérsékelt magva egymaga nagyobb, mint Francia- és Németország együttvéve. Lakossága a délamerikai viszonyokhoz mérten tekintélyes s ha továbbra is feltételezzük a magas természetes szaporodást s a nagy mértékű bevándorlást, könnyen lehetséges, hogy néhány évtized mulva utól fogja érni Brasilt, amely ma még közel négyszer annyi lelket számol.

Gazdasági szerkezete kiegyensúlyozott. Külkereskedelme majdnem akkora, mint a többi 9 délamerikai államé együttvéve. A behozatal és a kivitel egyesített fejkvótája a legnagyobb a kontinensen. Nemzeti vagyona a Föld gazdag országai közé sorozza. Pénze értékálló, aranyfedezete toronymagasan áll a zilált pénzügyi viszonyok között élő Dél-Amerikában. Kikötőiben évente 18 millió netto regiszter tonna hajótér rakodik s ez a földrész összes kikötőiben rakodó hajótérnek 17 százaléka. Vasúti hálózata elsőrendű s a pampán európai sűrűségű. Hogy a többi délamerikai állammal összehasonlítást tehessünk, e néhány jellemző adatot táblázatba foglaltuk össze.

Délamerikai államok	Terület 1000 □ km-ben	Lakosság (1929) milliókban	Behozatal millió arany márka	Kivitel millió arany márka	Az export + import fejkvótája	Aranyfedezet (1930) millió arany márka	Vasutak hossza km.-ben	A 10,000 lakosra jutó vasút km.
Argentina	2793	11·2	3445	3812	650	1764·6	37,790	35·6
Bolivia.....	1333	3·0	108	197	100	9·5	2,418	7·0
Brasil.....	8525	40·3	1751	1916	90	26·5	31,549	7·9
Columbia.....	1150	8·0	514	500	130	79·7	2,080	3·1
Chile	752	4·2	834	1183	480	37·6	8,756	21·7
Ecuador	307	2·0	71	72	70	4·7	1,040	5·2
Paraguay	458	0·9	55	54	120	5·4	1,070	12·9
Peru	1358	6·4	324	569	140	68·1	3,390	6·0
Uruguay	187	1·9	391	383	420	253·5	2,740	15·6
Venezuela	912	3·2	358	626	310	71·5	1,077	3·5

Argentina aránylag igen későn jutott vezető szerepéhez. Gazdaságtörténelmében három korszakot kell különválasztanunk. Az első a felfedezés, a hódítás (16. század) és a gyarmati uralom korszaka (17. és 18. századok) volt. A második a függetlenségi

nyilatkozattól (1810) a polgárháború befejezéséig (1852) tartott. A harmadik, amely az európai bevándorlás és a nemzetközi kereskedelem jegyében született s különösen 1880 óta gyökeresen átalakította az ország gazdasági és társadalmi rendjét, népi összetételét, gondolkodását s már már kiragadja Argentinát a délamerikai sorsközösségből is, máig tart s fejlődésének gyors üteme nagy jövő felé mutat.

Argentina mérhetetlen földjét több irányból fedezték föl. Spanyol hajók keltek át az óceánon s a nyugati átjáró keresése közben végigtapogatták atlanti partjait. Magellan jutott el legdélebbre. Előbb Argentinát hajózta körül, azután a Földet. A felfedezők egy másik csoportja Asunción palánkvárából kelt útra s ha oda nem veszett a «Ciudad de los Césares» keresése közben, ide is tért vissza. Voltak szép számmal, akik Peru és Chile andesi hágóin keltek át, hogy kelet felé kutassanak El-Dorado után. Ezek a Dorado-kutatók végül is találkoztak az Asunción-ból útrakelt kutatókkal. El-Dorado álma szertefoszlott s helyt adott a pampáknak, a chaconak, az andesi bolsonoknak, a salaroknak s a déli mezetáknak. Argentina nagyjából fel is van fedezve s a kortársak ítélete szerint «a ménkű nagy föld nem ér egy ütet taplót». Mégis létesül néhány új város : Santiago del Estero (1553), Tucumán (1565) és Cordova (1573).

Argentina a perui alkirályság elhanyagolt, külső tartománya lesz s három részre oszlik : «Paraguay» néven szerepel a parti öv, a nagy folyók köze és a La Plata, «Tucumán» néven a mai Argentina északnyugati része, a harmadik a «provincia de Cuyo» az andesi végeken, ahová Chiléből jönnek az első telepesek s megvetik alapját a ma nagy értékű bor- és gyümölcstermő piedmont-oázisoknak (Mendoza, San Juan 1559). A déli végek (Rio Negro, Chubut, Santa Cruz) senkinek sem kellenek! Itt még a 19. század második felében is szabadon tanyázott az indiánus s az a néhány hittérítő, aki odatévedt, életével lakolt. A nagy tavakról, a belföldi jégről kinek sem volt sejtelme.

Az indiánusokkal elég baj volt. Gyakran fellázadtak a föld új urai ellen. A 17. s a 18. század állandó harcból áll. Csak a «harminc város köztársasága» területén volt állandó béke. Itt — a mai Paraguay keleti felében s az argentinai Missiones területén — jezsuiták hódították meg a vándor guaranikat. Falvakba telepítették, földmívelésre szoktatták, mesterségekre oktatták őket s ez a különös térítő kísérlet nagy-

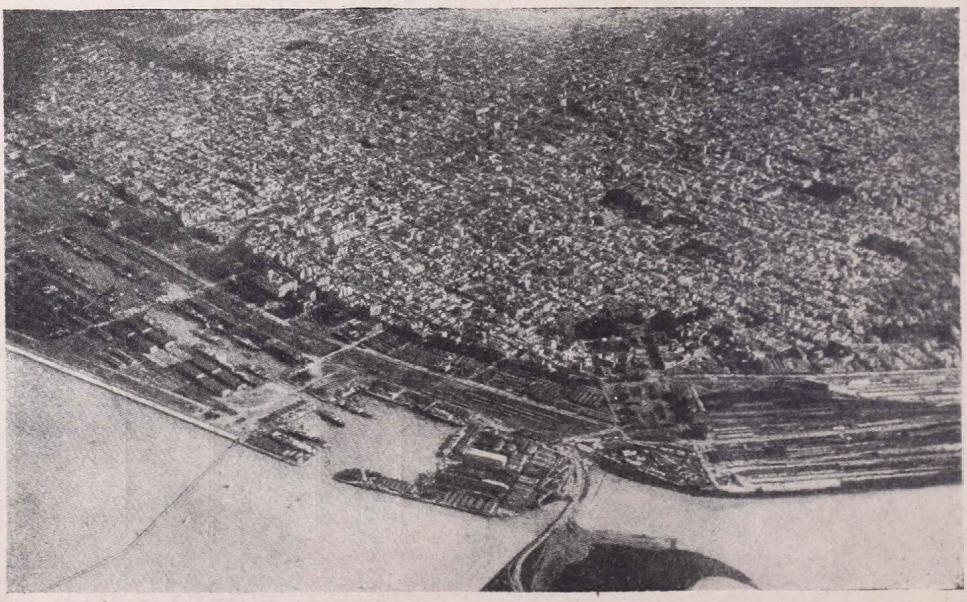

Buenos Aires kikötője.

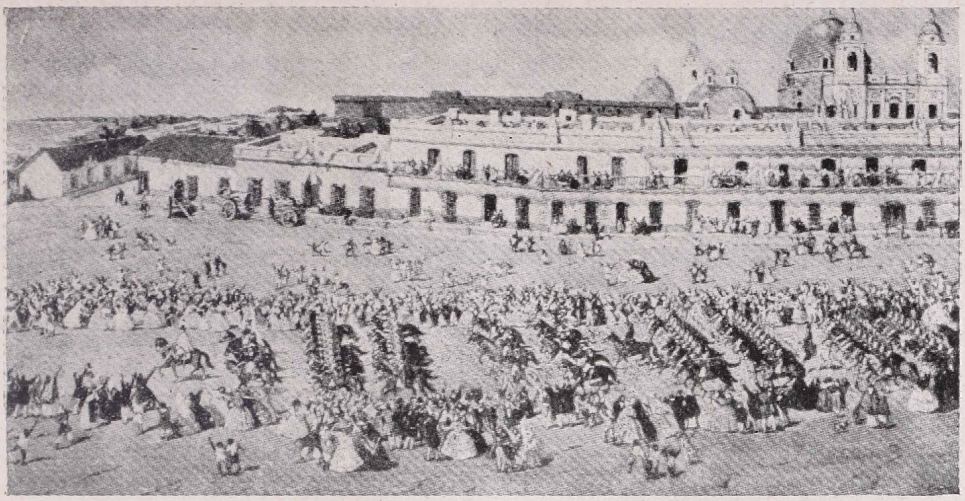

Urquiza bevonulása az önkényuralom alól felszabadult Buenos Airesbe (1852). Egykorú kép.

szerűen sikerült. 1610 és 1768 között állott fenn a kommunisztikus «állam az államban» s e másfélszázad alatt épültek fel azok a szebbnél szebb templomok, hatalmas méretű kolostorok, amelyeket a hálás indiánus faragott kőbe s amelyeknek vígasztalan romjait most újra őserdő takarja.

Az indiánussal folytatott állandó harc minden gazdasági fejlődést gátolt. A La Platától Chilébe és Peruba vezető utakon csak jól felfegyverzett karavánok közlekedhettek. Híresek voltak a sókaravánok is. Sóra nagy szükség volt a gyarmati éra alatt, hiszen a bőrt és a húst sóval konzerválták. Ámde sót csak a Korona szállított s mire az argentinai fogyasztóhoz került, felverte árát a szemérmetlen uzsora. Volt pedig só Argentinában is elég, a Carhué melletti Salinas Grandesben, ámde ott az indiánus volt az úr. Hadsereg kellett a só megszerzéséhez. Egy ilyen sókaraván útja két hónapig tartott.

Az indiánusnál is jobban akadályozta Argentina fejlődését a Korona gazdasági tájékozatlansága s az a félelem, hogy a versengő hatalmak ráteszik kezüket az atlanti partvidékekre. Ezért minden áru gyüjtő és elosztó helye Peru volt. Callaóból indult útnak a csendesóceáni flotta a panamai földszoros felé, ahol aztán gyalogháton vitték át az árut a túloldalra s rakták be újra a híres «ezüst flotta» sok kincset látott gyomrába. Mindez hagyján, ha csak nemes fémekről, drágakövekről s a vicuña selymes gyapjáról van szó, de így jött és ment a só, a fűszer, a hús, a bőr, a fa, a cserző és festő anyag, a vászon, a puskapor, s az anyaország sok száz ipari cikke. Zsákban, hordóban, bálában, irdatlan faládákban. A pampa kövér füvén hízott marha sózott húsa és cserzett bőre sem volt kivétel. Egy macskaugrásnyira La Platától az árukaraván hátat fordított a közeli tengernek s nekivágott a végtelen rónaságnak, a kietlen bolsonoknak, átkelt az Andok havas hágóin, csetlett-botlott Peru szűk völgyeiben, mély katlanaiban s ezer veszedelem közt érte el — a távoli tengert. A gyarmatos instanciázott, kért, követelt, várost és kikötőt épített az atlanti parton, vállalta a kockázatot és a védelmet. Mindezt hiába! A vámhivatal Tucumán-ban, a kontinens belsejében volt s ez a hivatal úgylátszik, nemcsak a Koronának hajtott hasznot...

A kétszer is alapított Buenos Aires (1535 és 1580), Dél-Amerika 3 milliós világvárosa s a Föld egyik legnagyobb forgalmú kikötője, a koloniális időszakban jelentéktelen városka volt. Lakossága lassan szaporodott 10,000 főre s ebből is csak 357 fehér akadt, színes valami 2550, a többi mesztic volt. Ugyanekkor Tucumán, Cordoba sokkal népesebbek, utóbbinak már egyeteme is van. A kereskedelmi korlátozások miatt nagyban virágzott a csempészet. Idegen nemzetiségű hajók keresték fel a várost s lakossága, a makacs

jellemű «porteño» ekkor eszmélt rá kikötője gazdaságpolitikai kulcshelyzetére s innen már csak egy fogcsikorgató lépés választotta el a függetlenség eszméjétől.

A 18. század elején a Korona felállítja az új la platai alkirályságot Buenos Aires székhellyel s 1778-ban tágít a kereskedelmi tilalmakon is, noha csak anyaországi viszonylatban. Mindez kevés is volt, el is késett. A város kereskedelmi jelentősége, gazdagsága, népessége évről-évre nőtt s Anglia 1806-ban megkísérelte, hogy elragadja a spanyol koronától. El is foglalta a kikötőt. A Korona tehetetlen volt. A város öntudatos lakossága nem nyugodott bele a foglalásba. Hadsereget állított fel s egy év mulva elűzte az angol hadihajókat. Ez volt a híres «reconquista». Most már jogcímet is szerzett a porteño a függetlenséghez, amely gyorsan érlelődött az idő méhében s 1810-ben valóra is vált.

A függetlenség kivívása után teljes anarchiába süllyedt a fiatal köztársaság. Buenos Airesben centralista direktórium székelt, az ország egyes tartományaiban föderalista caudillók uralkodtak. Kitört az évekig tartó polgárháború. Végül is a vidék győzött és Juan Manuel de Rosas, a későbbi tirannus, gaucho lovassága élén bevonult az akkor már 50,000 lelket számláló fővárosba, amely nemrég ünnepelte új egyetemének felállítását. Rosas hadseregéről így ír Ch. Darwin, a híres angol természettudós: «azt hiszem, hogy sehol senki sohasem toborzott még össze egy ilyen lókötőkből és rablókból álló haderőt...» Domingo Sarmiento, Argentina finom tollú írója, 1845-ben megjelent korrajzában megdöbbentő színekkel festi a kényuralom szomorú korszakát. Ez a háború a műveltség és a barbárság harca volt, harc «a poncho és a frakk között». Az egyik a multat, a másik a jövőt jelentette s Argentina történelmében végzetessé vált a mult tehetetlenségi nyomadéka. A negyedszázados rémuralomnak egy bátor caudillo vetett véget. Urquiza seregei 1852-ben döntő csapást mértek Rosas csapataira. A tirannus megugrott. Angol hajóra menekült és haláláig számkivetésben élt Angliában.

A polgárháborúk és a rémuralom félszázadát az indiánus alaposan kihasználta. Rabolt, gyilkolt, gyujtogatott s a frontéra — a művelt föld s az indiánus vadon határa

A kongresszus palotája Buenos Airesben. A befejezetlenség kiáltó jelei az ország szívében: tűzfalak, ízléstelen reklámok.

— egyre jobban szűkült s már már a városokat is fojtogatta. Az egész országban gazdasági pangás, félelem s bizonytalanság uralkodott. A kort alig jelzi új alkotás. Az is veszendőbe ment, amit a kolonia hagyott örökül.

Urquiza elnöksége alatt történik meg az ezer sebből vérző ország belső rendjének helyreállítása. Tizenöt év alatt Argentina kiheverte a félszázados pusztulás minden nyomát. Vasutak épülnek s előbb lassan, majd rohamosan megindul az európai bevándorlás is. Már 1810-ben megnyílt az ország mindenki számára, de a polgárháború visszariasztotta a kivándorlót Argentina földjéről. 1854-től 1859-ig 27,000 kivándorlóval szaporodik az üres ország. Kevésnek látszik ez a szám s mégis jóval több, mint ahány európai a gyarmati éra 200 éve alatt Argentina földjére lépett.

A kormány első tennivalójának az indiánussal való végleges leszámolást tekintette. A kormány több hadjáratban semmisítette meg a ranqueleket s a velük szövetséges araukánokat, 1889-ben pedig a Chacot tisztította meg.

Tájkép Argentina és Chile határvidékén.

Az indiánus hátrált s az új vasúti vonalak nyomon követték a táguló frontérát. A pampa megérett arra, hogy a külterjes állattenyésztés helyett a világ egyik leggazdagabban termő mezőgazdasági területe legyen. Az eke megkezdte áldásos munkáját. A félszázados polgárháború után egy újabb félszázad következett : a termelő munka félszázada.

Ez 50 év alatt több mint 3 és $^1/_2$ millió új állampolgár vándorolt be, a vasutak hossza megharminchatszorozódik, a belterjesen művelt földterület 33-szorosa a réginek. Különösen 1880-tól rohamos a fejlődés. Ez az év a modern Argentina fejlődésének kezdete. Ekkor indult meg a búza és a fagyasztott hús kivitele. Argentina részt kért a világkereskedelemből.

Ez az új honfoglalás jelentette az európaiak térfoglalását, ami perdöntő volt Argentina sorsára.

A bevándorlás az addig nagy criollo és indiánus tömeget alaposan megtámadja. Százezrével érkeznek és az argentin «faj» új genezise kezdődik. Az 1914. évi népszámlálás tárja elénk a bevándorló elem tarkaságát.

Európaiak :

Olasz	930,000	*Francia*	79,000
Spanyol	830,000	*Osztrák-magyar*	38,000
Orosz	93,000	*Angol*	27,700

Európaiak:

Német	27,000	*Görög*	6,000
Svejci	14,000	*Belga*	5,000
Portugál	14,000		

Szomszéd állambeliek:

Uruguay	86,000	*Paraguay*	28,000
Chile	34,000	*Bolivia*	18,000

Összesen tehát $2^1/_4$ millió külföldi élt 1914-ben 5 millió, nagyobbrészt criollo argentinnal együtt s ebből 2 millión felüli európai származású. Argentina lakossága tehát 33%-ban idegen volt már 30 évvel ezelőtt is.

Ez a harmad európásította Argentinát! De különösen a pampát. A bevándorlók első harmada megreked a fővárosban, újabb harmada Buenos Aires provinciában, 10%-a Santa Fé, 8%-a Cordoba, 6%-a Entre Rios provinciákba vándorol tovább. A bevándorlók 96%-a Buenos Airesben lép Argentina földjére s úgy terjed szét az országban, mint a vízbe dobott kő, amely gyűrűket vet s a víz hullámzó mozgása a távolsággal ernyed.

Ez az idegen harmad csakhamar beleéli magát az argentin viszonyokba és szívósan háttérbe szorítja a bennszülötteket. Közben maga is féligmeddig argentinná formálódik s egy új tipust képvisel: az euro-argentin típusát. Ez a típus lélektani szempontból is érdekes. Fajtája, színe, vallása, kultúrája, hagyományai európaiak, maga mégis lelkes argentinnak vallja magát s gyermeke — akkor is, ha fehér nőtől származik — lángoló hazafi. De ez a hazafiság már nem a criollo maradi hazafisága. Kiválik Európából, de nem szakítja meg a hasznos szálakat. Ez a típus hovatovább többségbe jut Argentinában. Ma még a criollok kezén vannak a nagy földbirtokok, de már megindult a harc a föld tényleges birtokáért. Persze ez a harc látens és láthatatlan. A criollo réteg erősen tartja a maga megingathatatlannak vélt sáncait, de az egyre vagyonosodó új réteg évről évre vastagszik s végül is össze fogja roppantani Argentina régi társadalmának repedezett s egyre vékonyodó kérgét. Gazdasági és politikai befolyása már ma is óriási.

Az sem érdektelen, hogy az új réteg túlnyomó részben déleurópai: olasz és spanyol. Csak 1920 után csökkent e két mediterrán nép bevándorlása.

Az Argentinában élő magyarok száma a Magyarok Világszövetségének adatai szerint 1940-ben körülbelül 10.000-re tehető, de ez a szám határozottan alacsony.

Argentina déli végein újra találkozunk európaiakkal: angolok, írek, skótok, németek, skandinávok és finnek csapatával. A barátságtalan éghajlatot itt csak az edzett északi népek viselik el. Patagonia az újabb kapu, ahol a jövőben is minden gátlás nélkül tör be a fehér vér.

Ma még két Argentina él egymás mellett. Az egyik a criollók Argentinája. Gazdasági élete egyszerű, fejlődésre alig képes, lakossága kényelemszerető, lustálkodó. A másik a fehér Argentina, lüktető gazdasági élettel, végtelen fejlődéslehetőségekkel, dolgos, életvidám, tetterős lakossággal. Kétségtelen, hogy ki lesz a győztes!

A criollo Argentinája az elmaradt kisvárost szereti, a csendes tanyát, az estanciák felé vezető sáros úton búslakodó fűzeket, s alatta az árnyékba húzódó marhát. A fehér Argentina milliós városokat épít, gyárakat emel, gépeket szerkeszt, javítja a földet, növeli a terméseredményt, tempót diktál az egész országnak s aki nem bírja az új iramot, menthetetlenül lemarad.

Így születik az új Argentina immár 60 év óta, de legfőbb vonása ma is a befejezetlenség. A gazdasági fellendüléssel együtt jár a szellemi élet elevensége is. Kitűnő iskolák, a világ egyik legjobban tájékozott sajtója, gazdag könyvtermelés, a művészetek valóságos feltámadása gazdagítja a szellemi életet. A munkástömegek jólétéről szociális reformok gondoskodnak. A belpolitikai nyugalom teljes, az osztályellentétek kisebbednek. A vonzóerejű spanyol nyelv irodalma gazdag. A föld termékeny, az éghajlat pompás. A munkát jól megfizetik. A gazdasági korlátok ismeretlenek. A lakosság türelmes, jószívű s előzékeny. A hatóság a közért van és szinte láthatatlan. Az országot — szerencséjére — majd mindig széles látókörű, óvatos és határozott politikusok vezetik, akik okulnak az U. S. A. és Európa példáján. A legtalpraesettebb közöttük Alberdi volt, aki egy évszázaddal ezelőtt jelentette ki: «A kormányzás telepítés — telepítés európaiakkal». Ebben a mondatban benne van a mai Argentina, Dél-Amerika vezető állama.

BARANGOLÁS A SZEPESSÉGEN

Írta NEMÉNY VILMOS dr.

Hatszázéves a lőcsei Jakab templom, a középkori műkincseknek ez a hatalmas tárháza. Minden köve arra a nagy multra emlékeztet, amely a Szepesség népének 800 esztendőn keresztül az elhivatottság érzését adta és a magyar nemzettel teljesen összeforrasztotta. A Szent Erzsébet kápolnában békésen elférnek egymás mellett a katolikus és protestáns Thurzók síremlékei, a templom közepén az egyik emlék arról beszél, hogy ez a család milyen jelentékeny szerepet játszott Magyarország történelmében, hiszen az ország nádorai voltak, annyi kastélyuk volt, hogy az év minden hónapjában két-két várukban is tartózkodhattak és az egyik Thurzó Breslau és Olmütz hercegérseke is volt. A magyar történelem egy másik fejezetét mondja el a Mátyás-oltár és a Mátyás-kápolna ; mindkettő annak az emléke, hogy a nagy és igazságos király kiverte a huszitákat Felső-Magyarországból. A Bethlen-kápolna arra emlékeztet, hogy a magyar szabadságharcok hullámai már Bethlen fejedelem idejében is elérték a Szepességet, hogy azután Thököly Imre, II. Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos szabadságharcaiban a szepesiek teljesen egybeolvadjanak a magyarság nemzeti törekvéseivel. A Jagello-oltár a magyar és a lengyel nemzet évszázados barátságáról beszél, a Henckel-oltár és a Faulhaber-sírbolt arról, hogy a szepesiek Németországnak is odakölcsönözték fiaikat, akikből ott nagy emberek váltak, mint ahogy a magyar hazában is a szepesiek tudása, szorgalma, megbízhatósága és hazaszeretete mindig megfelelő helyen és formában tudott érvényesülni. A Csákyak oltára a török harcok emlékét idézi fel, a «bélpoklosok kápolnája» arra emlékeztet, hogy a szepesiek voltak a kereskedelem közvetítői kelet és nyugat között : karavánjaik a só- és borostyánutat járták Danzig, Izmir és Párizs felé, hozták a nyugat kultúráját és vitték tovább, keletre. A sok szép lőcsei renaszansz-udvar, a díszes Thurzó-

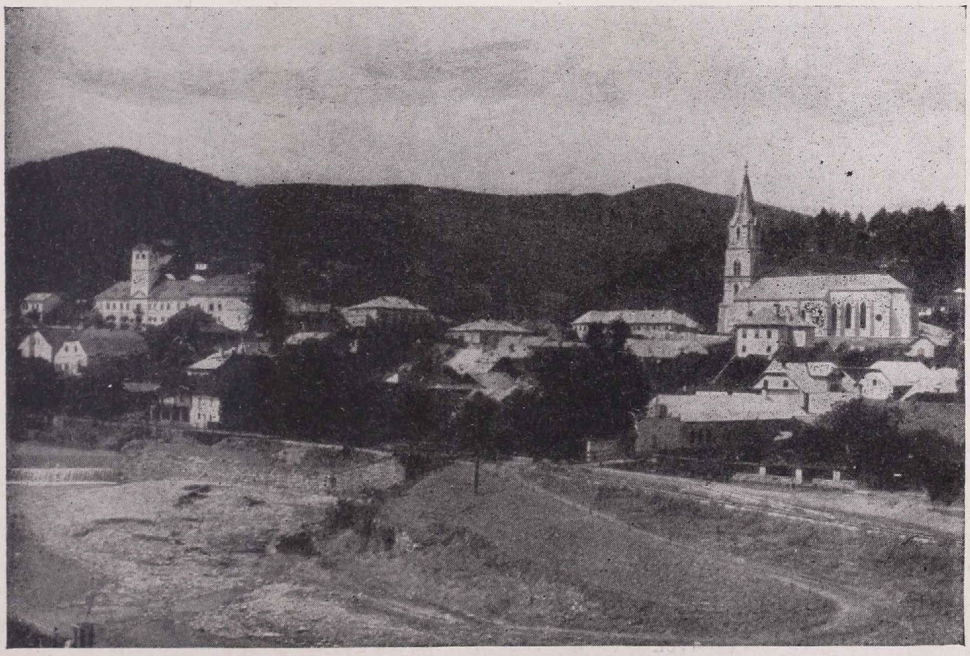

Gölnicbánya.

Szepességi német népviselet. A magyar hatás szembeszökő.

ház, a kétszázéves remek faragású késmárki evangélikus templom a szepesiek évszázados művészetszeretetét, kulturális munkáját hirdetik. A Szepesvár, amelyért Róbert Károly és Mátyás király is harcoltak és Lubló vára, ahol Zsigmond király mélyen belenézett a szépséges Anna lengyel királynő éjfekete szemébe és közben elzálogosított tizenhárom szepesi várost, a szepesiek egykori hatalmáról, Görgő pedig arról regél, hogy innen származott a magyar szabadságharc nagy vezérének, Görgey Artúrnak családja. A kakaslomnici Berzeviczy-kastélyban születtek meg Berzeviczy Gergely Ferencnek, kora legnagyobb közgazdászának nagyratörő tervei, a szepeshelyi káptalan kéttornyú hatalmas dómja Szent István emlékét dicsőíti, a rengeteg szárnyasoltár a szepesiek mély vallásosságát és a szépnek a szeretetét, a csütörtökhelyi Zápolya-kápolna nemes gótikus ívei azt a nagy harcot érzékeltetik, amelyet ez a fejedelem Habsburg Ferdinánd ellen vívott meg. És ki ne gondolna a Duna befagyott jegének országgyűlésére, amikor a Király-hegyen annak az emléktáblának elmosódott betűit olvassa, amely arról beszél, hogy ott vadászott Mátyás király, az igazságos? Minden kő, minden város, minden várrom, minden istenháza arról beszél a Szepességen, hogy ez a föld magyar föld volt ezer évig.

Kiváló földrajztudósunk, Cholnoky Jenő fájdalmasan állapítja meg, hogy «az Északkeleti felvidék csodálatos tájának, a Tátrának és a százbércű Gömör-Szepesi érchegységnek elvesztése Erdély és a Bánát mellett a Trianon okozta sebek legfájdalmasabbika». A Szepes-Gömöri érchegység mint a Nyitránál kezdődő Magyar érchegység északkeleti részlete, az Alacsony Tátra keleti folytatása. Legszebb vidéke a Hernád áttörése Káposztafalu és Szepessümeg között (ott van a történelmi nevezetességű Lapis refuggi) és egy másik áttörés, amelyet a Kassa felé vezető vasút Margitfalu és Abos között szel át. A csúcsok magassága átlag nem több ezer méternél, de elbűvölő szépségeket tárnak fel a turista előtt. Itt hömpölyög a Gölnic, valóságos hegyi folyó, forrása 1772 méteren a Királyhegyen van, a Hernádba ellenben 320 méteren torkollik. A harmadik hegyvonulat, a Branyiszkó, amely Szepesváraljától északkeletre éri el 1193 méterre legmagasabb pontját, folytatásul csatlakozik hozzá a Lőcse-Lublói hegység, amely hegyi rétekkel, falvakkal váltakozó ékes erdős hegység. A Geholról, a Nagy Őzhegyről, a Turul és a Szimináról gyönyörű kilátás nyílik a Magyas Tátrára, a Szepesség legbecsesebb és legragyogóbb ékkövére. A Szepesség legmagasabb hegyei az Uplaz, 1557 m, a Csertovica, 1429 m, amelyek a Királyhegy előhegyei, továbbá az Aranyasztal Szomolnoknál (1317 m) és a Szimina Lubló-fürdőnél (1291 m). A legrégibb kőzetek a Branyiszkóban találhatók: kristályos palák és gránit. A Szepes-Gömöri Érchegység legrégibb

A Szepesi Káptalan temploma. (Háttérben a Szepesi Vár.)

A lőcsei városháza.

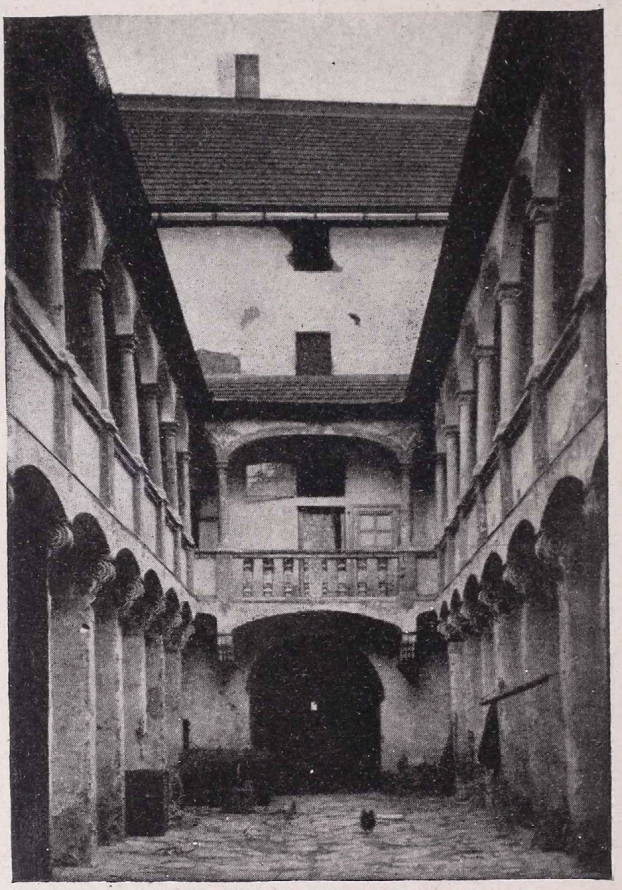

Lőcse. A Máriássy-ház udvara.

kőzetei karbonkorú palák, melyeket porfiroidok és dioritok törnek át. A karbonkorú palákat hatalmas vonulatban kísérik werfeni palák és felső triászkori mészkövek. A népszája a hegyeket és magaslatokat gyakran emlegeti «vár», «Hradek» nevek alatt. Ezek a «földvárak» a hajdani terraszépítkezések és körsáncok maradványai, amelyekben kőből, fából és csontból készült eszközöket, agyagcserepeket és vassalakot, régi tűzhelyeket és egyéb művelődési rétegeket találtak a kelta település idejéből.

A Szepes-Gömöri Érchegység legvadregényesebb része a Sztracenai völgy, amelyet szeszélyes kanyargással, mint egy ezüst szalag szel végig a pisztrángban bővelkedő Gölnic. A völgy kedves, méla hely, csendjét csak a patakok vidám csattogása zavarja. Itt-ott megakad egyik-másik patak vize, mindinkább apad és végül egészen elfogy: a patakocskát a föld nyelte el, még pedig a szó legszorosabb értelmében. Majd lejjebb újból napfényre kerül és a Gölnic vizébe siet, de van olyan is, amely örökre eltűnik. A Sztracenai völgy ez elveszett (szlovákul stracený) patakoktól nyerte nevét. Jellegzetes a völgy kelet-nyugati iránya, gyakori merész kanyarodása, helyenkint hirtelen kiszélesedése, festői sziklacsoportozatai, fenyvesekkel borított meredek hegyoldalai, kristálytiszta folyója. Aki ebbe a völgybe lép, bármilyen kedélyű ember legyen is, múlhatatlanul a természet megragadó szépségeinek hatása alá kerül, akarata ellenére is fölfogja a benyomásokat és költői hangulatba lendül. A völgy többnyire olyan szűk, hogy benne csak egy keskeny út és a Gölnic fér meg. A sűrű, szálás fenyves pompásan összehangolódik a magas sziklaormokkal. Komoly, csendes, mozdulatlan, mint a sziklaóriás és némán, méltósággal sorakozik sudár sudár mellé. Gallyazatuk árnyas hűsébe csak itt-ott lopódzik be a napsugár, élesen megvilágítva a mohos talajt, amelyet a hegyvidék gazdag flórája tarka szőnyeggé hímzett. Az erdő néma csendjét csak egy-egy madárhang és a völgyben zúgó patak egyhangú moraja szakítja meg, a lég végtelen tiszta és átlátszó s a fenyves balzsamillatával van tele. A sötétzöld lombsátor közül egy-egy óriásfenyő kiszáradt fehér sudara válik ki, a mohos kéreg kanyargós lemezekben pattogzott le róla, szilánkosan tört le koronája. A kor, az idő hatalma ölte meg vagy a dúló elemekkel vívott harcban hullott el, száraz törzse is csak emlékjelül maradt. Majd szürke szirthalmaz váltja fel a fenyőfedte oldalakat, a vad ormok dacosan merednek égnek, körös-körül zeg-zugos, szaggatott szirtgerincek merészen kiülő éles csúcsaikkal, majd óriás függönyként leereszkedő sima sziklafal, egy hegyes gúlaalak, egy szirtszobor, közbe

összehányt kőtörmelék mintha omlással fenyegetne. A keskeny sziklapárkányba egy-egy szálas fenyő fogódzik, kanyargó gyökere mint szürke kígyó látszik ki a mohfedte silány talajból, a szirterkélyekről kicsúszott mohtelep ágasbogas gyökereivel s kúszó növénytakarójával festői rojtokban fityeg le.

Ilyen környezet veszi körül a híres-nevezetes Dobsinai jégbarlangot és az évszázados szepesi bányavidéket híres városaival: Gölnicbányával, Szomolnokkal, Dobsinával, Merénnyel, Svedlérrel, Szepesremetével, a két Mecenzéffel, Márkusfalvával, Stósszal, ahol a szepesiek már IV. Béla óta bányásszák az ércet, rezet, aranyat, ezüstöt és a sok más értéket, amelyet e hegyek belseje még ma is gazdagon rejteget.

Lőcse olyan, mint egy városba öntött múzeum. Karcsú ívben mered a Körtéren az ég felé a Jakab-templom magas tornya. Háromhajós nagy istenháza ez. Tizenöt hatalmas oltára közül a legragyogóbb és a legművészibb a 23 méter magas főoltár, amelynek mesterei Veit Stoss iskolájában tanulták az oltárfestés művészetét. A sekrestye melletti falon egy képcsoport az irgalmasság testi cselekedeteit és a hét főbűnt ábrázolja. A templom falain és oszlopain sok epitáfium van elhelyezve, az orgona előtti Bethlen-karzat Bethlen Gábor emlékezetére készült 1626-ban. A városban lépten-nyomon mutatkoznak a nagy és dicső mult emlékei. Az evangélikus templom kincsei között van két, a XVII. századból származó antipendium, a körtéri Szenovitz-ház valamikor a lőcsei fehér asszonyé, Korponayné Ghéczy Juliannáé volt. A Máriássy-palota a Szenovitz-házzal és a Thurzó-házzal együtt Lőcse legtipikusabb épülete. Sok barokkstílusú és reneszánszkorbeli háza van Lőcse Körterének, amelynek különleges jelleget ád az oszlopos, ősi városháza, benne az ülésterem maga is látványosság. Lőcsét még ma is körülveszik a széles várfalak, mögöttük a 4—6 méter széles Zwinger, amelyből a bástyák nyúltak az árokba. Több kapuja még ma is teljesen ép, így a Probstner-átjáró is, amelynek baloldalán lépcső visz a válfalra, itt egy ajtón a lőcsei fehér asszony képe van megfestve. Néhány évvel ezelőtt Kőszeghy Elemér, a neves műtörténész felfedezte azt a házat is, amelyben 1622-ben Szent István koronáját őrizték. A lőcsei műemlékek ma már nem csak Magyarországon, de messzi külföldön is, különösen Németországban tudományos kutatás tárgyai. Mind egy nagy, gazdag történelmi magyar mult és a szepesiek művészetszeretetének teremtményei.

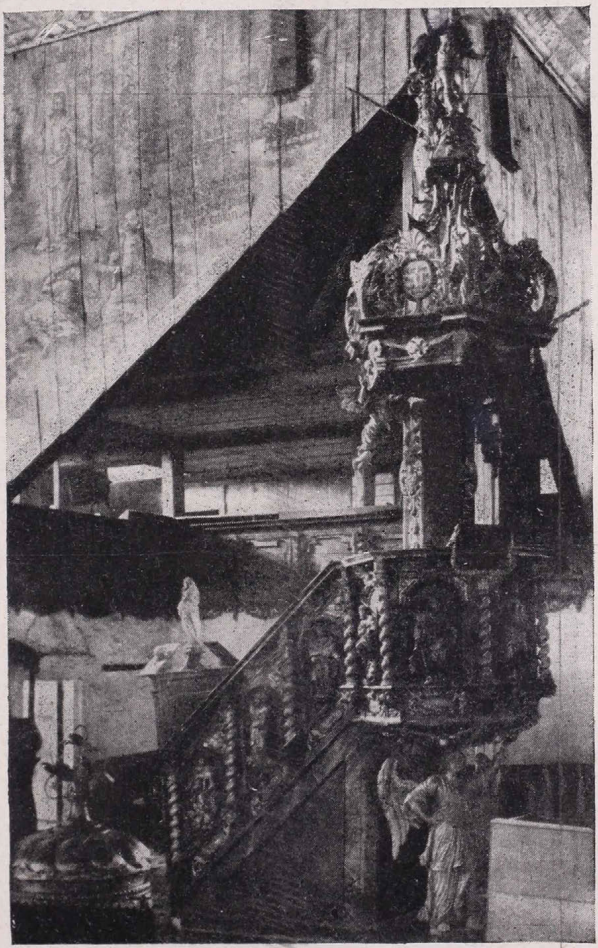

A késmárki fatemplom szószéke.

Késmárk legnevezetesebb

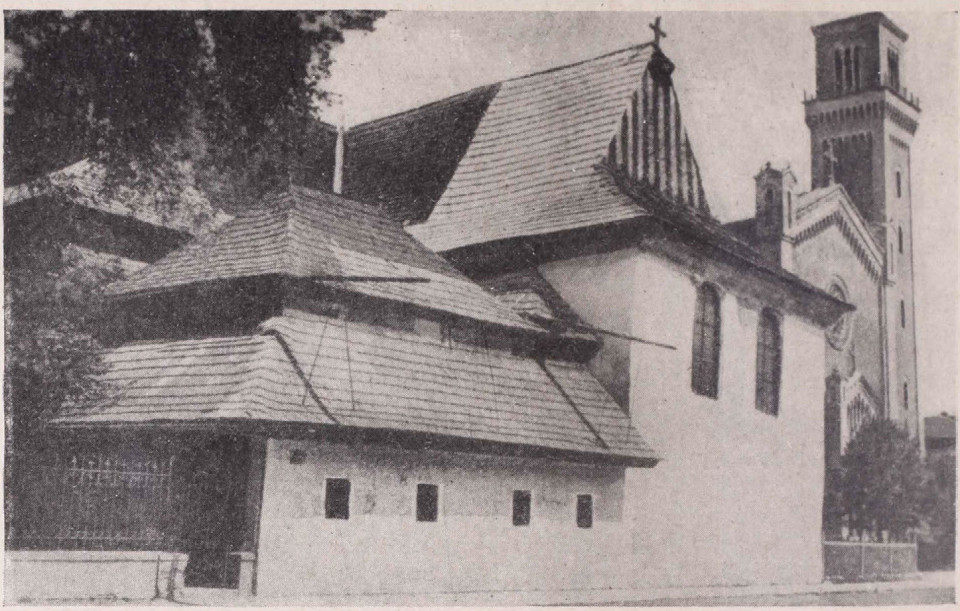

A késmárki fatemplom az új evangélikus istenházával.

épülete az evangélikus fatemplom. Amikor az ellenreformácó idején a szepesi luteránusoknak már nem voltak templomaik, engedélyt kaptak, hogy fából építsenek egyet Késmárkon. És építettek olyat, amely telítve van a művészi fafaragás csodáival. Barokk-stílusban épült 1688-tól 1713-ig, keresztalakú és dongaboltozatát vörös fenyőből készült négy hatalmas oszlop tartja. A templomnak öt kórusa van, a boltozat és a kórusok karfái rendkívül merész és domború formáját úgy érték el, hogy a templomot keresztalakúnak építették. A templom 1400 ember befogadására alkalmas, szerkezete igazán nagyszerű. A falfestmények és a boltozat festményei rendkívül emelik a templom lenyügözően érdekes hatását és kidomborítják a boltozat büszkén és merészen szárnyaló vonalait.

Istenáldotta vidék a Szepesség, amely megadja szülöttének mindazt, amit a testnek és a léleknek a szülőföld nyujthat. A szülőföld biológiai és pszichológiai értelemben vett fogalmának a Szepességen tökéletesen megnyilvánuló harmóniája magyarázza azt a fanatikus szeretetet, azt a mélyenjáró rajongást, amellyel a szepességiek szűkebb hazájukat övezik. Ebben a földben valami elmúlhatatlan, valami isteni eredetű van, amit emberi hatalom el nem rabolhat és meg nem hamisíthat. A teremtő Isten két kézzel szórta a természet minden kincsét, minden szépségét erre a kis darab földre. És a nyolcszáz év alatt, mióta a szepesiek ezt a földet lakják, a művészetek és a kultúra tárházává is tették. A szepesi nép lelke vallásos, hagyományaihoz ragaszkodik, egészségesen konzervatív, türelmes, békében él az őt körülvevő nemzetiségekkel, szereti a munkát, gyűlöli a tétlenséget : a 800 év előtti szepesi erdőirtókból dolgos földművesek, művelt iparosok, világlátott kereskedők, kiváló tudósok és nagyszerű államférfiak végeláthatatlan sora került ki. A szepesiek boldogulásának titka az egyesítő momentumok keresése és az együvétartozás érzésének ápolása.

AZ OLASZ NIZZA

Irta FEST ALADÁR

Az olasz királyi ház ősei eredetileg csak Szavója grófjai voltak. Hegyes-völgyes alpi tartományuk északi része, a mai «Felső Szavója» (*Hante Savoie*) a Genfi tó, a Rhône középfolyása s a Mont-Blanc vízválasztó hegyvonulata közé bújt, magában foglalva a Rhône-ba torkolló Isère s annak mellékfolyói völgyeit és kísérő haránt-hegyláncait. A déli rész, a mai Savoie département az Arc folyó völgyét, a «Maurienne»-t foglalta magában a környező mellékvölgyekkel és hegyláncokkal. Az északi részből, az Isére völgyéből a Sz. Bernát hágó nyitott utat Olaszországba, a Dora Baltea völgyébe (Val d'Aosta); déli részéből, az Arc folyó völgyéből a Moncenisio hágója a Dora Riparia völgyébe, Torinó felé.

A gazdag és termékeny Pó síkság kezdettől fogva vonzotta Szavója grófjait, akik lassú, de következetes és ügyes terjeszkedési politikával új meg új birtokokat szereztek olasz földön, Piemontban. (Piemont voltaképen «Hegyalját» jelent.)

Így I. Amadé szavójai gróf már a XI. században házassággal megszerezte a Dora Riparia völgyében Susát és a Pó felső völgyében Torinót, valamint a Dora Baltea völgyében Aostát; IV. Amadé gróf az Asti grófságot a XIV. század elején. Lassankint Piemont nagy része a szavójai ház uralma alá került, Torino főhellyel. Most már a szavójai grófok mint Piemont urai utat kerestek a tengerhez, melytől az akkor még virágzó Genovai köztársaság határhegységei, a Liguri Alpok és Liguri Appenninók bástyázták el országukat. Hogy tehát kijárást szerezzenek a tengerhez, a liguri Rivierától nyugatra biztosítottak maguknak kikötőt. VII. Amadé, akit rendesen viselt öltözete színéről Vörös Grófnak (*Conte Rosso*-nak) neveztek, 1388-ban elfoglalta az akkori Provence-ban fekvő Nizzai grófságot, Nizza főhellyel és kikötővel és védnöksége alá helyezte a monacoi fejedelemséget (Monte Carlo-val). Ezzel az újabb területgyarapodással bizton már akkora

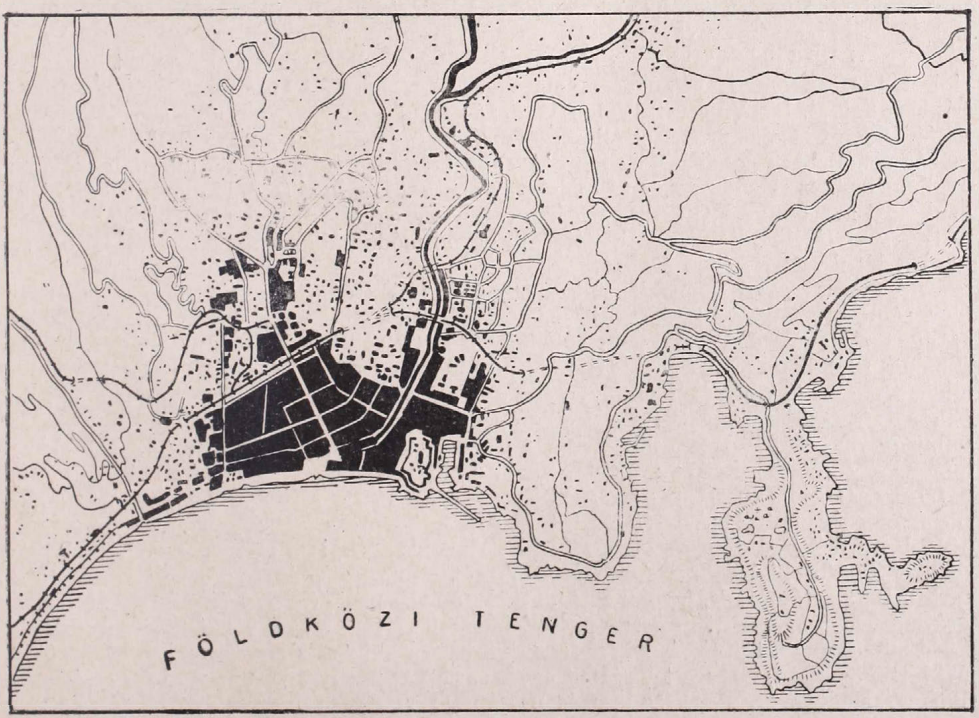

Nizza és környéke.

volt, hogy utódát, VIII. Amadét Zsigmond császár (és magyar király) hercegi rangra emelte 1416-ban.

A nizzai grófság partvidéke Nizza és Mentone városokkal, valamint Monaco is 1388-tól 1860-ig, 472 éven át volt csaknem megszakítás nélkül Piemont és a szavójai uralkodó ház uralma alatt. Már a csatolás időpontjában a Dante, Petrarca és Boccacciotól megteremtett olasz irodalmi nyelv megkezdette diadalmas hódító útját szerte az olasz félszigeten, hogy közös, uralkodó nyelvben szellemileg egyesítse Itália különböző nyelvjárásokat beszélő népeit. Ez lett az uralkodó nyelv Piemontban s vele együtt Nizzában is. Utóbb Piemont teljes egészében a szavójai ház egységes uralma alá került s a XVIII. század első felében már a Ticinoig, Lombardia határfolyójáig terjedt.

A nizzai tengerparti sáv birtoka új szellemhatárokat nyitott meg a szavójai ház előtt, mely most már tengerentúli birtokra is vágyott. Ezért részt vett a spanyol örökösödési háborúban a Habsburg-ház oldalán s az 1713. évi utrechti békében jutalmul kapta Sziciliát a királyi címmel együtt. De 1720-ban Vittorio Amadeo király kénytelen volt Sziciliáról lemondani, helyébe Sardegna szigetét kapta, királyi címmel (eléggé logikátlanul, mert a királyi címet adó Sardegnának akkor csak 450 ezer lakosa volt, holott egyéb birtokain az új királyi ház 3.250,000 alattvalót számlált).

Ilyen maradt a geopolitikai helyzet egészen Napoleon koráig, aki mint császár, Szavóját, Piemontot Nizzával együtt és még ráadásul a Genovai köztársaságot, Parmát, Piacenzát, Toscánát s a Pápai Állam nyugati felét közvetlenül a Francia császársághoz kebelezte, Lombardiát, Velencét és a Pápai Állam keleti részét pedig olasz királyság címén vette birtokba s magát olasz királlyá koronáztatta. Napoleon végleges leveretése után azonban az 1815-i bécsi kongresszus a szavójai ház minden előbbi birtokát visszaadta, sőt jelentékenyen megtoldotta a megszűnt genovai köztársaság egész területének átengedésével. A többi uralkodó is visszatért.

Mindez azonban nem elégítette ki a forradalmi korszakban hatalmasan fellángolt olasz nemzeti érzést, melynek új tápot adott a Napoleontól alakított olasz királyság, az olasz nemzeti egység szimboluma. A bécsi kongresszus után ugyanis az olasz félszigeten mindenütt idegen (osztrák) befolyás és kényúri kormányzás érvényesült, egyideig még Piemontot sem véve ki.

Ezért 1815 után csakhamar elemi erővel megindult az olasz nemzet politikai egyesítését, az «Italia unitát» célzó mozgalom, melynek legbuzgóbb apostolai éppen Piemontból kerültek ki. Így Vincenzo Gioberti áldozó pap, aki a pápa fővédnöksége alatt akarta volna Olaszországot egy szoros államszövetségben egyesíteni; Cesare Balbo, az «Olaszország reményei» szerzője, Massimo d'Azeglio (később miniszterelnök), akik a szavójai uralkodóház, vagyis Piemont uralma alatt akarták egyesíteni (mind a három Torinoban született); a genovai Giuseppe Mazzini, aki egy egységes olasz köztársaságot akart és Giuseppe Garibaldi, Nizza szülöttje, aki bármi módon, de minden áron megvalósítva akarta látni az egységes Itáliát.

A mozgalomnak végre sikerült megnyernie céljai számára *Carlo Albertót*, az 1831-ben trónra lépett szárd királyt, aki már trónralépése előtt lelkes híve volt az egységes Itália eszméjének, de később politikai okokból tartózkodott a nyílt színvallástól. Midőn azonban 1848-ban kitört a forradalom Lombardiában és Velencében az osztrák uralom ellen, Camillo Cavour gróf ösztönzésére a kis Piemont hadat üzent Ausztriának, de ekkor vereséget szenvedett; majd újból — a magyar szabadságharc kezdeti sikerein felbuzdulva — 1849-ben, amikor ismét elvesztette a háborút. Carlo Albertót ekkor lemondásra kényszerítették; fia, II. Vittorio Emmanuele lett az utóda, aki Cavourt, a tehetséges politikust tette meg miniszterelnöknek. Ez a kiváló diplomata, miután megnyerte Anglia rokonszenvét és III. Napoleon francia császár tényleges szövetségét, 1859-ben újból hadüzenetre bírta királyát. Ekkor a solferinoi győzelem után 1860-ban megkötött zürichi békében Ausztria Napoleonnak engedte át Lombardiát, aki ezt a tartományt aztán átadta ugyan Piemontnak, de viszont egész Szavóját és még a nizzai grófságot és tengerpart, meg a monacoi fejedelemség fölött való védnökség átengedését követelte Piemonttól. Cavour kénytelen-kelletlen belement a cserébe s így Nizza (472 évi birtoklás után) elveszett Piemont s vele együtt Olaszország számára. De kárpótlásul Parma, Modena, a Pápai Állam és a Nápolyi királyság megszerzésével létrejött a

Nizza látképe.

diadalmas, egységes olasz királyság, melynek megteremtésében Garibaldinak oroszlánrésze volt.

Nizza átengedése a sikerek után is mérhetetlen keserűséggel töltötte el Garibaldit, Nizza szülöttjét és felbőszítette Cavour miniszter ellen, aki behódolt a francia császár akaratának. 1861-ben, az egységes olasz királyság első parlamentje egyik ülésében mint megválasztott képviselő ezért heves támadást intézett Cavour ellen, kijelentvén, hogy «restel kezet fogni azzal az emberrel, aki őt idegenné tette saját hazájában». Cavour engesztelőleg így válaszolt e támadásra: «Tudom, hogy Garibaldi képviselő úr és magam között örvényként tátong egy megtörtént tény. Én úgy hittem, fájdalmas kötelességet teljesítek — életemben a legfájdalmasabbat. — amikor a királynak Nizza és Szavója átengedését tanácsoltam... meg tudom érteni azt a fájdalmat, amelyet Garibaldi képviselő úrnak kellett éreznie, s ha ő nem bírja nekem megbocsátani ezt a cselekedetemet, nem veszem tőle rossz néven.»

Ezzel a nizzai kérdés lekerült a napirendről, hogy most (81 év mulva) újra felszínre kerüljön. A megnagyobbodott, megerősödött Olaszország visszakívánja Garibaldi szülővárosát, ahol most is szobor, tér és híd hirdeti a nagy olasz szabadsághős emlékét.

...Nizza gyönyörű szép város; osztozik az olasz-francia Riviera tengerparti városai összes bájaiban és előnyeiben — éghajlat, termékenység, természeti szépség dolgában. Szőlőkkel, olajfa-, citrom- és narancsligetekkel fedett dombok fogják körül, tengerpartját pálmasorok szegélyezik. Nagy város (220,000 lakossal), az Alpes Maritimes département székvárosa és püspöki székhely. Tőle keletre Monaco, Monte Carlo és Mentone parti városokra és hátvidékükre is igényt tart a mai olasz közhangulat.

Ami a város ősrégi nevét illeti, az görögül Nikai volt (*Nikė*, azaz a győzelem városa); a mai Marseille, a hajdani Massalia görög gyarmatváros lakói alapították a ligurokon aratott győzelmük emlékére. E névből lett a római-latin Nicaea, az olaszban Nizza és franciául Nice.

SENOI ÉS SEMANG.

Irta BALOGH BÉLA dr.

A háború terjedése fokozott érdeklődést kelt a földrajz iránt. A művelt közönség naponta olvas idegen tájakról, országokról, városokról és népekről. A napilapok és folyóiratok hasábjain valósággal halmozódik a sok «új» név. Dél-Ázsia is sorrakerült. «Senoi és semang». Malakka belsejében élő sötétbőrű ősi rassz-töredékek. Az iskolai tankönyvek nevüket sem említik. Annál jobban foglalkoztatják az antropológusokat, hiszen Dél-Ázsia őslakosságának élő, de pusztulásnak induló maradványai.

A *senoik* (kiejtés : sz'noí) a Malakka félsziget belső hegyvidékén élnek a következő Maláj Államok területén : Perak, Pahang, Selangor. Egyik törzsükről némely utazó «sakai» néven írja le őket. Visszavonulásterületük szélein malájokkal keverednek. Feltűnően alacsonyak. A tisztavérűeknek tekinthető férfiak testmagassága középértékben 152, a nőké 142 cm. Ha nem is törpék, mint a 150 cm alatti átlagtermetű középafrikai pigmeusok, a törpékéhez közelálló termetük miatt pigmoidoknak nevezhetők, anélkül, hogy ez az elnevezés rokonsági (származástani) kapcsolatokra célozna. *Schebesta* nem sorolja őket a pigmoidokhoz. Törzsük, végtagjaik elég arányosak. Alsó végtagjuk kissé rövid ugyan, de egyáltalában nem emlékeztetnek a kóros törpeségre. Bőrszínük sötétbarna, itt-ott világosabb árnyalatokkal. A szem színe sötétbarna, a hajé fekete vagy feketebarna. Hajuk hullámos, néha fürtös (az antropológus nyelvén «kimatotrich»), nem olyan mint a négereké, inkább az európai emberéhez hasonlít. Sötét bőrük ellenére semmiesetre sem tekinthetjük őket a négerek közeli rokonainak. Nem minden sötétbőrű ember néger! A senoi szakálla és testszőrözete gyér. A fej legnagyobb hosszúságának és szélességének viszonyát kifejező jelző átlag 78—79, tehát a fej «mesocephal» (középfej). A homlok meredek, a nőké erősen boltozatos. Az arc mérsékelten alacsony, a járomív táján széles, de az áll felé keskenyedő. Az ajkak nagyok, de nem olyan erősen duzzadtak, mint a négereké. Az orr széles, alacsony.

Senoi arcok (Martin után.)

Senoi arcok (Martin után.)

Műveltségük kezdetleges. Kisebb csoportokban élnek. Egyrészük ma már — maláj befolyásra — letelepedett. Nagyobb részük ma is gyüjtögető és vadász. Táplálékuk főleg növényi. A vadat nyíllal, bambuszból készült fúvócsővel ejtik el. Lakásuk lombsátor, barlang vagy nyomorúságos kunyhó. Rostokból, levelekből készített ágyékövet viselnek, a nők karkötője és nyaklánca is rostból, magvakból vagy állati fogakból készül. Az átfúrt orrsövénybe, a fülcimpába fapálcikát dugnak, de ez a szokás ma már nem általános. Kezdetleges hangszerüket bambuszból készítik. Természetesen vallásos hitük is kezdetleges. Egynejűek.

Kétségtelen, hogy ez a senoi-töredék Malakka őslakosságának maradványa. Egyre kisebb területre szorul a maláj és a bevándorolt kínai tömegek között. Sorsuk pusztulás és beolvadás.

A senoihoz hasonló testiségű embercsoportot csak nyugatra és keletre 20—20°-kal találunk. Ilyenek Ceylon szintén alacsonytermetű, hullámos hajú és sötétbőrű őslakói, a ma már alig több mint 2000 lelket számláló veddák, valamint Celebes belsejében a «toala» rassztöredék. A veddák, senoik és toalák kb. egyenlő magasak, azaz alacsonyak (a senoik valamivel alacsonyabbak), bőrszínük is hasonló (a toalák valamivel világosabbak), hajformájuk, orruk, fiziognómiájuk, testarányuk igen hasonló. A fejformában már van különbség. A veddák ugyanis túlnyomóan hosszúfejűek (antropológiai nyelven dolichocephalok), a toalák még középfejűek ugyan, de kissé a rövidfejűség (brachycephalia) felé hajlanak. Kultúrájukban is igen sok a közös vonás. Életszintjük bármennyire alacsony is, egyet megtanulhatna tőlük az agyonművelt európai ember. Több kutató kiemeli, hogy nem lopnak és nem hazudnak.

A veddák, senoik és toalák egy ősi rassz maradványai. Ezt az antropológiai indokok alapján feltételezett ősi rasszt veddoid-rassznak nevezik. Hasonló embercsoport más hol nem található a szigetvilágon. De nyomok vannak. Kevert csoportokban vagy egyes egyénekben itt-ott felismeri a szakember szeme a veddoid-tulajdonságokat, mint a szumatrai kubu-törzsben, sőt a távoli Buru és Ceram szigeteken is. Banka szigeten a rövidfejű, különben mongolos arcú és merevhajú kevert malájok között fel-feltűnik egy-egy egyén hosszabb koponyával, hullámos hajával, senoira vagy veddára emlékeztető arcával. Borneóban is akadnak hullámoshajú, közép-, sőt hosszúfejű egyének

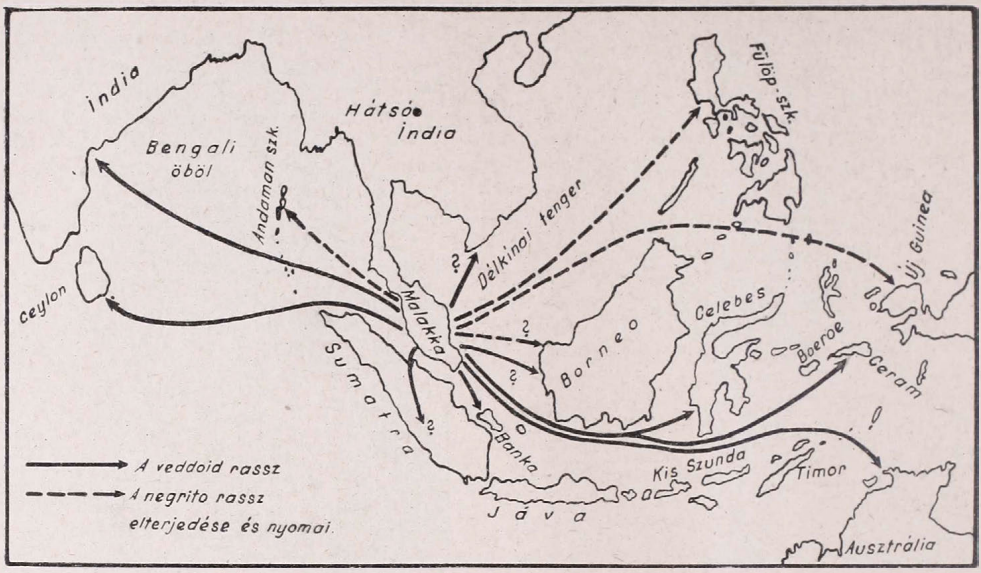

a rövidfejű lakosság között. Hátsó India mongol lakossága között (Annam, Kambodzsa) vannak vadász törzsek (Moi, Kha, Penong), melyeknek egyénei alacsony termetükkel tünnek ki. Elő Indiában bizonyosan volt vedda-réteg, és az nem tévesztendő össze a dravidával. Eickstedt szerint az úgynevezett melanid- és malid-típusban határozottan felismerhetők a veddoid-jellemvonások. (A Német India-expedíció antropológiai eredményei, 1926—29.) Délkeletre a nyomok Ausztráliába vezetnek. Az ausztráliai őslakók sok tekintetben rokonságot árulnak el a vedda-senoi-toala rasszréteggel. Tévedésből nevezik őket ausztráliai négereknek, pedig hajuk nem gyapjas, hanem hullámos és sötét bőrük ellenére is testük több ősi kapcsolatot gyanít-tat az európaival, mint a négerrel.

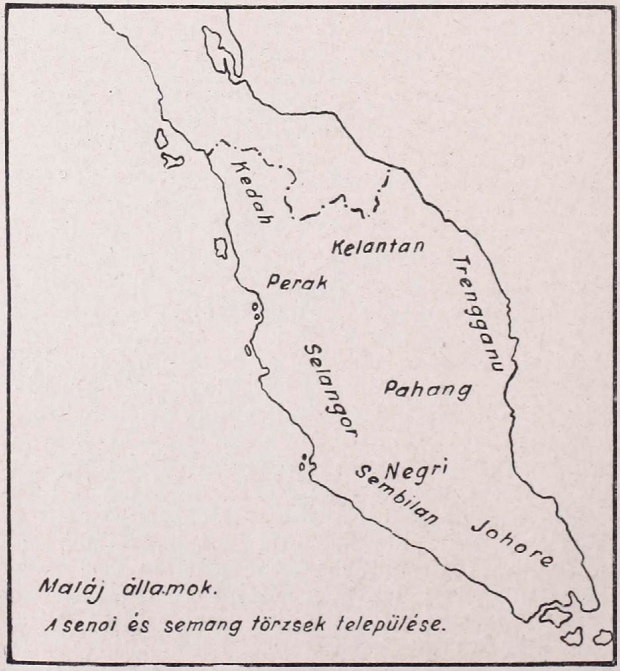

Kétségtelen, hogy a sötétbőrű-hullámoshajú rasztöredékek lassanként eltűnő utolsó szigetei egy egykor nagy területen lakó ősi emberfajtának. A szigetvilág egykor összetartozott. A rasszmaradványok nyelvében, kultúrájában nyoma sincs, hogy ezek az emberek valaha is hajóztak volna. Egykori összetartozásukra a nyelvtudomány nem ad felvilágosítást. A veddák singhaléz nyelven beszélnek, a senoik a maláj-polinéziai (austronéziai) nyelvcsalád

ausztroázsiai ágának egyik — a Mon-Khmer nyelvekhez tartozó — nyelvjárását használják. Csak hangtani sajátságokból következtetnek arra, hogy egykor valószínűleg saját nyelvük is volt. Ősi, kezdetleges nyelvüket idegen hatásra hagyták el.

Malakka őserdőiben, úgyszólván a senoik szomszédságában egy másik sötétbőrű, pigmoid ősi rassztöredék is él: a *semang* (szémán). Ma már csak kis csoportokban találhatók Dél-Kedahban, Észak-Perakban, egy törzsük (Pangan) Kelantan és Trengganu államokban. Sokan tanulmányozták őket. Schebesta P. 1924—25-ben egy évet töltött a semangok között. Testmagasságuk középértéke megegyezik a senoikéval, bár egyes törzseik alacsonyabbak. Bőrük sötétebb barna, a fej formája olyan mint a senoié, valamivel hosszabb. Az orr széles, az ajak duzzadt. Általában több testi tulajdonságban hasonlítanak a senoiéhoz. Élesen különböznek a hajforma tekintetében. A semang haja gyapjas (ulotrich), a négeréhez hasonló, néha csomós, mint a busmané. A senoihoz való hasonlóságuk mellett több tekintetben megegyeznek a négerekkel. Alacsony kultúrfokon élnek. Életmódjuk nem sokban különbözik a senoikétól. Érdekes, hogy a semangok a senoikéval rokon nyelvjárással beszélnek.

A semangok sincsenek egészen rokonság nélkül. Rokonaik az Andaman szigetek sötétbőrű, csomós-gyapjashajú (ulotrich) pigmeusai. Az andamanok a semangoknál is alacsonyabbak. Kelet felé 20°-ra vannak még negroid, gyapjashajú törpék, az aëták (aigta, inagta) a Fülöp-szigeteken, a nagyobb szigetek belső hegyei között. Négerkéknek, negritóknak nevezték el őket.

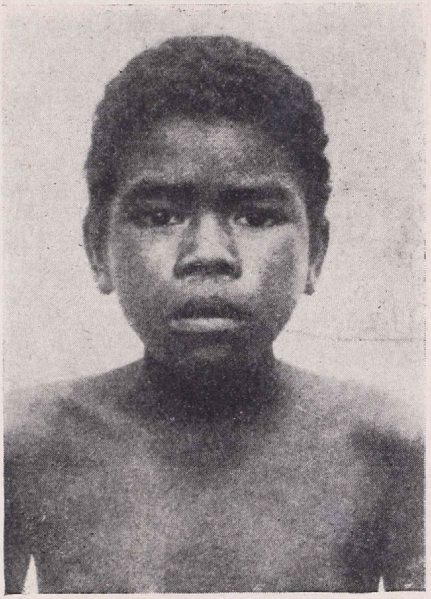

Semang fiú. (Martin után.)

A fülöpszigeti negritók az ausztronéziai nyelvcsalád másik csoportjához tartozó indonéziai nyelvek egyikét beszélik. Régebben bizonyosan éltek Borneóban és a Molukka szigeteken is negritók, ma ezt csak egyes egyének alacsony termete és göndör haja tanusítja.

A semangokat, andamanokat és aëtákat egy ősi rassz, a negritó-rassz maradványainak tekintik az antropológusok.

Új Guineában az ugyancsak sötétbőrű pápua-melanéziai lakosságon kívül szintén van egy pigmeus rasszréteg. Nincs tisztázva, hogy ez a réteg a melanéziaiak igen alacsony termetű változata-e, melanéziai-negrito keverék-e, avagy a délázsiai negritó-rassz egyik változata. A hasonlóságok mellett ugyanis több fontos különbség mutatkozik a testarányokban, a fej, az arc alkotásában a negritókkal szemben. Sok vitára vezetett az a kérdés, hogy az ausztralo-ázsiai igen alacsony termetű rassztöredékek milyen származástani kapcsolatban vannak a középafrikai őserdők törpéivel és általában milyen viszonyban állnak a pigmeusok és pigmoidok a fő emberfajtákkal. Az úgynevezett «pigmeus-elmélet» körül kerekedett viták ma sem zárultak le.

A mai töredékek elterjedéséből joggal következtetünk arra, hogy Dél-Ázsiában egykor két igen alacsony termetű, sötétbőrű rassz élt nagy területen. Ezek közül a veddoid-rassz az ausztráliai őslakókkal és az őseurópaiakkal áll szorosabb származási kapcsolatban, a negritó-rassz Afrika mai néger lakosságának őseivel, valamint a pápua-melanéziai réteggel. Hol voltak e két ősi rassz elterjedésének határai, azt ma már nem lehet megállapítani. Ma Malakkában egymás mellett él e két rassz maradványa: a senoi és a semang.

IRODALOM

Columbus úti naplója. Fordította és sajtó alá rendezte *Szerb Antal.* Budapest, Officina könyvtár 2. 1941. 64 lap. (Kötve 1·90 P).

Las Casas püspök (1474—1566), Columbus kortársa és harmadik útján útitársa, «India» történetéről írt munkájába tudvalevőleg beleszőtte Columbus naplóját. Az ő szövege nyomán fordította le *Szerb Antal* (kivonatosan) Columbus első útjának hajónaplóját.

«Nem hagytunk ki belőle semmit, ami hangulati szempontból hozzátartozik teljességéhez. Igyekeztünk stiláris eszközökkel is visszaadni a napló régies naivitását, naív őszinteségét és naiv képmutatását, a késő középkor emberének tőlünk oly idegen lelkiségét, amely belőle tükröződik» — írja a fordító könyve bevezetésében. Törekvése sikerrel járt. Nem túlozta a nyelv régiességét és mégis megőrizte hangulatát. Ennek köszönhető, hogy könyvecskéje nem válik fárasztóvá.

A Columbus irodalomnak örvendetes nyeresége ez a tetszetős kötet. Jóllehet nem pótolhat nagyobb összefoglaló föltedezéstörténeti munkákat, szerencsésen egészíti ki ezeket. Olvasmánynak is vonzó és tanulságos. Alkalmas rá, hogy az iskolában olvastassák. Kedvet ébreszt, hogy behatóbban is megismerkedjünk a nagy admirális életével és korával. Erre a célra nagyon ajánlható olvasmány a spanyol *Madariaga* Columbus-a, ez a nemrégiben magyarul is megjelent lenyűgözően érdekes korrajz. *Halász Gyula.*

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

A portugál népszámlálás

(1940 december) adatai szerint az ország összes lakosainak száma 7.702,182. Ebből a kontinensen fekvő anyaországra 7.166,075, Madeira szigetére és az Açôres-okra 536,107 lakos jut. A főváros lakossága 704,669, Lisboan kívül a negyedmilliós lélekszámot meghaladó város Porto 262,790 lakossal. *(m. t.)*

Tízéves terv a Warthegau termelésének fokozására.

Az egykor lengyel, ma német Warthegau vízszabályozására, terméketlen homokos vidékének felerdősítésére nagyvonalú tízéves tervet dolgoztak ki. A vízszabályozás érdekében több víztárolómedencét létesítenek, völgyzárógátakat emelnek. A mű befejezésekor a tárolt vízmennyiség egymilliárd m^3 lesz. Legnagyszerűbb építménynek tervezik a dilltalkamionkai völgyzárógátat, ez 7 millió m^3-es térfogatú lesz. A lengyel hadjáratban elpusztult Dilltal helységet már szebb környezetben, árvízmentes helyen újjáépítették. Két völgyzárógát készül Dachdorf-Schönwinkel mellett, ezenkívül 1600 km-nyi nagyobb és 2400 km hosszú kis vízfolyás szabályozását és begátolását kezdték meg. *P. J.*

Vasútépítés Albániában.

Albánia kezdetleges közlekedővonalainak nagy nyeresége az a 83 km hosszú, normális nyomtávolságú vasút, amelyet Durazzo és Elbasan között most építenek. Egyelőre 1200 munkás dolgozik a nagy művön, amelynek építési költségeire fölszerelés és berendezés nélkül 330 millió lírát irányoztak elő. Legnagyobb műtárgya hat völgyhíd lesz, ezek leghosszabbika 2200 m. Tervezik, hogy a vonal elkészülte után Elbasanból az Ohrid-tó északi partján épült Struga és a Fekete-Drin menti Dibra (Debar) macedón városokig hosszabbítják meg a vasútvonalat. Ezekből a városokból aztán a már meglévő Kidevo-Skoplje, illetve bitolji szárnyvonalakba csatlakozva lehetne összeköttetést teremteni az albán tengerpart és a nis-thesszaloniki fővonal, tehát az Égei tenger között. A Balkán derekát szelő vasútvonal nagy előnyt jelentene az egész félsziget áru- és személyforgalmára egyaránt. *P. J.*

A lengyel főkormányzóság területi növekedése.

Az 1941 nyarán szovjet fönnhatóság alól felszabadult Kelet-Galiciát, az egykori Lemberg, Tarnopol és Stanislau lengyel vajdaságok részeit a főkormányzóságba kebelezték be. Így a főkormányzóság területe kereken 170,000 km^2-re, lakóinak száma 18 millióra növekedett. Gazdasági szempontból legnagyobb jelentőségű a galiciai kőolajkutak német kézre jutása és a lemberg—czernowitzi közvetlen német-román vasúti összeköttetés megvalósulása. *P. J.*

Tagjainkhoz!

Még kapható a

FÖLDRAJZI ZSEBKÖNYV AZ 1942. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság saját kiadásában.

Szerkeszti vitéz TEMESY GYŐZŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 220 oldal, bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *nagy, színes térképmellékletet* adunk.

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk a hazatért erdélyi és keletmagyarországi területekkel. E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Előszó. — Naptár az 1942. évre.

I. A magyar föld időszerű kérdései.

Kádár László dr.: A geográfus Teleki Pál.
Bulla Béla dr.: A trianoni Délmagyarország.
Kéz Andor dr.: Az 1941. évi magyarországi árvizek.
Réthly Antal dr.: Megváltoztathatjuk-e az Alföld éghajlatát?
Fodor Ferenc dr.: A magyar államterület változásai.
Gunda Béla dr.: A szlavóniai magyarok.
Irmédi-Molnár László dr.: Hazatértek a bukovinai székelyek.
Gunda Béla dr.: Finnugor rokonaink a Szovjetunióban.
vitéz Temesy Győző dr.: Bánát, Bánság, Temesvidék vagy Temesköz?

II. Időszerű földrajzi tanulmányok.

Cholnoky Jenő dr.: Az U. S. A. erejének földrajzi magyarázata.
Takács József dr.: A mai Bulgária.
Irmédi-Molnár László dr.: A Balkán-hadjárat.
Szabó Pál Zoltán dr.: Az új Horvátország.
Mendöl Tibor dr.: A háborús Oroszország földrajzi jellege.
Hézser Aurél dr.: Oroszország geopolitikai helyzete.
Haltenberger Mihály dr.: A keletitengeri élettér.
Karl János dr.: Anglia és Kanada.
Koch Ferenc dr.: Az északatlanti út.
Wallner Ernő dr.: A közelkeleti helyzet.
Baktay Ervin dr.: India az ázsiai életterben.
Geszti Lajos dr.: U. S. A.—Japán és a Csendes óceán.
Bacsó Nándor dr.: Az árvizek és belvizek időjárási háttere.
Berkes Zoltán dr.: A napfoltok és az időjárás.

III. A földrajz tanítása.

Bodnár Lajos dr.: A húszéves Didaktikai Szakosztály.

IV. Statisztikai rész.

Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

V. Európa 63/95 cm nagyságú színes térképe.

A zsebkönyv bolti ára 3·20 pengő. Tagjaink **2·50 pengős kedvezményes áron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604, címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest). A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság
(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

Dr. BÁRÁNY LÁSZLÓ:

«BOLYONGÁS A BÜKKBEN»

című, a Magyar Földrajzi Társaságtól a Farkasfalvy-díjjal jutalmazott, a magyar ifjúság részére írott munkája kedvezményes, 2 pengős áron megrendelhető a Magyar Földrajzi Társaság titkárságánál (Budapest, VIII., Sándor-utca 8. sz.). Tíz példány rendelése esetén a gyüjtő részére egy tiszteletpéldány jár!

TÜKÖR

1942. JÚLIUS

IRODALMI, MÜVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

NAGY LAJOS: A hónap tükre.
BERHT REZSŐ: Soproni hangulatok (Diebold Károly fényképeivel)
BIBÓ LAJOS: Győzünk. Elbeszélés (Szabó Vladimir rajzaival)
JAJCZAY JÁNOS: Pestbudai alakok
PALOTAY GERTRUD: Magyar parasztcsipkék
SZIMONNÉ SIK ILMI: Hurcolkodás. Elbeszélés (Karay Gyula rajzaival)
HOFFMANN EDITH: Velazquez

A TÜKÖR NAPLÓJA

Színház — Könyv — Film — Fényképezés — Az asszony

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

Kapható könyvkereskedésekben, Ibusz-pavillonokban és hírlapárusoknál

---

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér

Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Gaál István: Hol tanult Jókai geológiát?
Kossikné Salomvári Angéla: Tokaj mustjainak élesztői
Neugebauer Tibor: A színek látásának problémája
Szalay László: Oslégcsövesek
Szécsi-Hacker József: Hogyan készül a kirakat?
Hoffmann Ernő: Lenard Fülöp nyolcvan éves
Duli Antal: A bagdai urnatemető
Feliczián Vilmos: Állatok ködsüvege
Kendy Finály István: Szappangyártás a mosóvízből
Berelzk Péter: Sivatagi madarunk, a homoki szalonka

Könyvek — irások — A tudomány műhelyéből —

Kis Búvár — A Búvár szellemi sportja

Számos fénykép és szemléltető ábra

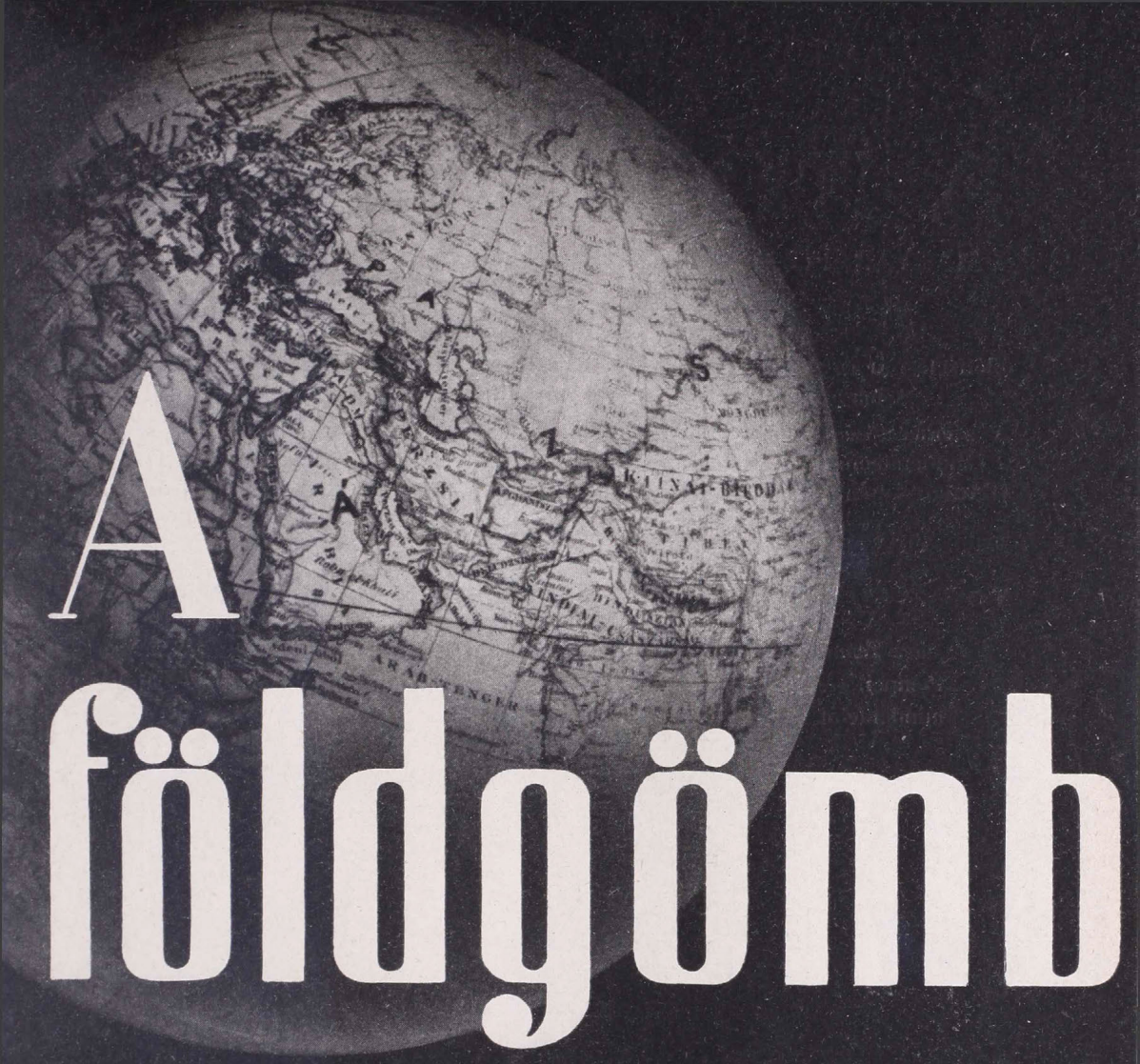

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

167

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám

Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák nyáron: június 1., július 1., augusztus 3., d. u. 1—½3 óráig.

TARTALOM:

vitéz Temesy Győző: Országgyarapító Szent László király. — *Tonelli Sándor*: Pompei. — *Sujtó Béla*: Kapnikbánya. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

6074. Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIII. ÉVFOLYAM 1942 8. SZÁM

ORSZÁGGYARAPÍTÓ SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY

Írta vitéz TEMESY GYŐZŐ dr.

Valószínűleg kilencszáz éve, hogy Szent László királyunk megszületett és éppen hétszázötven éve, hogy szentté avatták. Születésének idejét nem tudjuk biztosan, mert apja, Béla herceg akkoriban Lengyelországban bujdokolt. Béla herceg, a későbbi I. Béla király, Szent István unokatestvérének, Szár Lászlónak volt valószínűleg a fia és a Szent István ellen irányuló Vászoly-féle mozgalom miatt menekült az országból. Szent László anyja is lengyel hercegnő: Riksza. A kis László hétéves lehetett, mikor apjával hazatért, de 1059-ben apjának nagybátyjával, I. Endre királlyal támadt trónviszálya miatt újból Lengyelországba menekült s a következő évben tért végleg haza. Most részt vett a németekkel, csehekkel, kúnokkal (1070 Cserhalom), görögökkel (1072 Nándorfehérvár ostroma, Géza hercegi koronája!) vívott harcokban. Természetesen résztvett Géza bátyjának Salamon ellen viselt hadjáratában és nagy része volt a mogyoródi győzelemben (1074). Mindezekben a harcokban lángeszű hadvezéri képességekkel tűnik ki. Mire 1077-ben trónra jut, nemcsak az ország hajlik meg, kivétel nélkül, bensőséges tisztelettel a kor lovageszményének megtestesülése előtt, hanem a külföld is megtanul tőle rettegni; így aztán nem igen mernek támadni és viszonylag nyugalomban építheti fel az új, kereszténységben végleg megállapodott országot. Egyéniségével magasan felette ragyogott összes kortársainak, nagy országépítő és országgyarapító művével pedig a későbbi évezredek fénylő csillaga lett. Jelleme és életalkotása mélységes és kristálytiszta vallásosságra alapozódott; azért az egyház egy századdal később a szentek sorába iktatta (1192). Ebben az évben tehát nemcsak nagy királyunk megszületésének üljük kilencszázéves fordulóját, hanem László király szenttéavatásának 750 éves emlékét is ünnepeljük! Halálának 847 esztendeje éppen, mert 1095 július 29-én halt meg s Váradon temették el; azóta Szent László városa Nagyvárad.

Nemcsak termetben magasodott egy fejjel mindenki fölé, nemcsak lovagi, bajtársi alakja legnagyobb a magyar történelemben, hanem lelkiereje is legkülönb. A néphit hamar megtanulta, hogy számára semmi se lehetetlen. Nem is csoda, hogy élete csupa csoda. A szikla kettéhasad, hogy elválassza tőle pogány üldözőit; az arany-ezüst marha merőben kaviccsá leszen, hogy bírvágyba betegedett katonái vitézi voltukra eszméljenek; bölény és szarvascsorda üget elő, hogy az éhező bajtársak jóllakhassanak: forrás fakad a sziklából, hogy a szenvedő sereg szomjan ne haljon; sziklakemény hite megleli a gyógyfüvet a ragály ellen s a nép kigyógyul a vészből és a hitetlenségből is; a lova olyan igézete alatt él, hogy még gondolatát is vakon követi; de még halála után is magától indul meg halotti szekere Várad felé. Az ő jelenléte 18 éves uralkodásának egész korszakát is megtelítette jelekkel és természetfölötti eseményekkel: egy hegy beleomlott a Dunába, mire a folyó elhagyta medrét s újat ásott; másutt a száraz síkságból hirtelen tó tört elő (Fertő?); más tóból váratlanul hegy merült fel (Tihany?); a Tisza három napig vérrel folyt; soha nem hallott erejű földrengés volt, holott is az emberek nem tudtak lábukon megállni; roppant és századok óta nem észlelt égiháború rémítette a lakosokat; aztán volt az is, hogy látták a földet alámenni a mélybe s egyszer csak ugyanazon az úton vissza is jött. Jó is, hogy az egész nemzeti közbeszéd ennyi mindent megőrzött a nagy lovagkirályról, mert amúgy igen keveset tudunk személyéről s viselt

dolgairól. Annyi hiteles feljegyzés maradt róla, hogy mindenkinél egy fejjel nagyobb, de arról semmi adatunk nincs, hogyan élt, beszélt, evett, ruházkodott, avagy víg volt-e, nyájas, bőbeszédű vagy tán komoly, kurta s villámló természetű? Tekintete igen messzire látott, messzi századokra és nagy skálán játszott; volt pápa, akinek szemében szkizmatikus volt s más pápa a keresztény ember vallási mintájává tette.

Az ország földrajzi kiterjedése szempontjából Szent László művét rendkívül jelentősnek kell mondanunk és három eseményben foglalhatjuk össze: 1. Erdély megszállása, 2. Szlavónia birtokbavétele, 3. Horvátország meghódítása és ezzel tengerpart szerzése.

László királyságát a magyarság köröskörül még csak a belső gyepűvonalig ülte meg. A gyepűkapukat katonailag védte és azokon át történt a közlekedés. A gyepűkön túl elterülő vidék, a gyepűelve katonailag nem volt megszállva. László igyekezett királyságának határait a belső gyepűvonalról a természetes határokig kitolni! Nyugaton, az az egykori gyepűelvén, már kialakult a morva hercegség és az osztrák őrgrófság. Északon Szent István óta tisztázva volt a természetes határ. Keleten azonban Erdély és Magyarország közt fennállott a keleti gyepűvonal, egészen az utolsó kún betörésig. A keleti gyepűelve lakott volt, de őrség csak Magyarország két kapujánál állította meg először az ellenséget. Ez a két kapu volt a Királyhágó és a Meszes kapu. Erős kőkapuk voltak itt, fatörzsekből összerótt gyepűk jelölik az ország határát; a katonai őrség kéznél, de nem nagyszámú. A Királyhágó ismeretes, a Meszes kapuról jó itt néhány szót szólni. A Gyalui havasokból lefolyó Kis Szamos és a Radnai havasokból lefolyó Nagy Szamos Désnél találkozik. Mindkettő völgye természetes főútvonal. Déstől az egyesült Szamos északnyugatra folyik Hosszúrévig; onnan azonban a Lápos hegység nyugati folytatása, a Kővári hegység délnyugatnak, majd tisztára délnek szorítja. Zsibó előtt a Szamos áttöri a hegységet és hirtelen lendülettel Zsibó előtt teljes 180 fokot fordul, körüljárva a Rákóczi hegyet. (Lásd a M. Kir. Honvédtérképészeti Intézet imént megjelent 200.000-es Radnai havasok térképét). Ezen a kereken 50 kilométeres dél-északi szakaszon a Szamosvölgye előbb a Zsibói medencévé szélesül, aztán átmetszi a szatmári Bükköt a Lápos hegységgel összekötő gerincet. Ennek eredménye egy kb. 3 kilométeres szurdokvölgy: ezt hívják ma Cikói szorosnak, mert kijáratánál van Szamoscikó és ez volt a Meszes kapu.

Szent László akkoriban Horvátországban járt. Éppen a Zermagna völgyébe készült hatolni, hogy Novigrad és Zára felé jusson, mikor a görög Komnenos császár ránk uszítja a kúnok egy nagy csapatát. A mai Moldova volt akkoriban Kunország, Kumánia. Nos, a kún Kapolcs vezér elárasztotta és feldúlta Erdélyt; úgy tett, mint ahogyan előbb a magyarok kalandoztak nyugat felé. Könnyű volt felülkerekednie, mert a magyar sereg a királlyal a Karsztot járta. A kevéske gyepűőrség nem győzött ellenállni akkora pogányságnak, így Kapolcs vezér kiszáguldott az Alföldre, Biharon át; Tokajnál átkel a Tiszán, három csoportban zsákmányol, majd a Duna—Tisza közét végigjárva eljut Becséig. Akkora zsákmányt ejtett és olyan könnyűnek találta a győzelmet, hogy kijelentette, most már csak vadászik hazafelé. Bizony alapos dúlás és nagy veszedelem volt ez! Szent László az első hírre megfordult seregével és gyors menetekben iparkodott utólérni Kapolcsot. A «vadászgató» és elbizakodott kúnt a Temesvidéken érte el Szent László: rácsapott és a meglepett sereget tökéletesen széjjelverte, a zsákmányt visszavette és a foglyokat kiszabadította. A Képes Krónika azt írja erről a csatáról: «Azt a folyót pedig a pogányok miatt mind a mai napig Pogánydinak nevezik». A név mai napig él: Temesvártól délkeletre veszi fel balról a Temes a Pogányost (oláhosan elferdítve Poganis). Ebből a harcból egyetlenegy katona menekült meg s ez elvitte a vereségnek és Kapolcs vezér halálának hírét Kúnországba. Új sereg támad, de ezt Szent László már az Aldunánál fogadja, a természetes országhatárnál. Akkora volt a magyar sereg elkeseredése és bosszúvágya, hogy egyetlen rohamban szétmorzsolta a kún sereget: maga Szent László szúrja le ebben a rohamban Ákos kún vezért. Így lett a temesközi csata a kúnok lechmezei vereségévé, többé Magyarhonra nem támadtak. A levert ellenség maradékait a szent király letelepítette az Alföldön; ez kezdettől fogva egyik módja a magyarok honvédelmének. Így telepedett le a besenyők népe is.

Az 1091-iki kún betörés nem ismétlődött meg, mert Szent László egész Erdélyt katonailag is birtokba vette, székelyeket telepített a keleti Kárpátok vonalaira, hogy

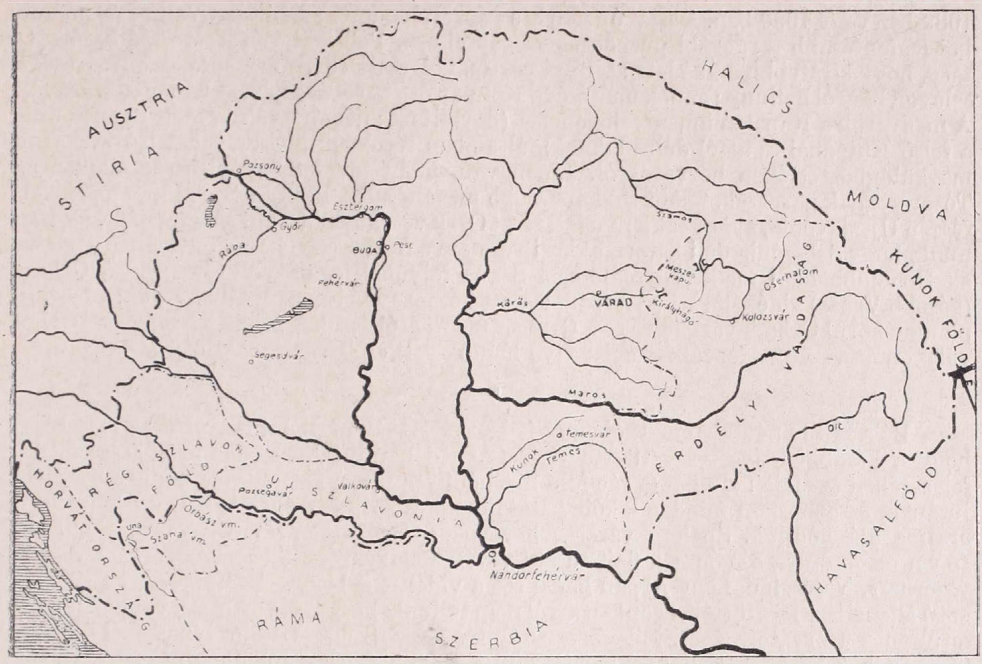

Magyarország Szt. László korában.

őrizzék az átjárókat. Hunfalvy Pál szerint a székely őrt jelent. Ezután gyorsan haladt előre Erdély teljes telepítése ; jól megjegyezzük, színmagyar lakossággal.

*

A római időben a Drávától délre Pannonia Savia terült el, a természetes határokig. Vagyis : a Karsztnak Kapela vonaláig és keletebbre az Una—Drina közt emelkedő boszniai hegyvidékig, az északi lejtőket mindenütt P. Saviához számítva. Ennek a Pannonia Saviának területéből alakul ki Szlavónia. A magyarság honfoglaláskor a pozsegai vidékről keletre eső területet megszállta ; két színmagyar várispánsága Pozsegavár és Valkóvár körül alakult ki. Utóbbi később szláv formát kapott : Vukovár. Szent László az innen keletre eső Szerémségben is kitolja a belső gyepűvonalat a Száva természetes határáig és a Szerémséget magyar várispánsággá szervezi át. A Papuk hegységgel együtt értett Pozsega vonaltól nyugatra eső Pannonia Savia északi részét is honfoglaláskor szállották meg a magyarok. Ez az Ivancsica-Bilo hegység gerincvonalától a Dráváig terjedő síkság. E terület, a Dráva—Száva közének a Papuktól Zimonyig terjedő egész területével együtt, színmagyar maradt egészen a török hódításig.

A Macelj-Bilo vonaltól délre eső lejtők és a Száva völgye egészen a Karszt vonalig Szent Lászlóig éppen olyan gyepűelve, mint akár Erdély. Ez rendkívül fontos terület volt magyar szempontból, mert itt vonult az itáliai hadiút. Általában ez a vidék útcsomózást mutat : itt futnak össze a Szerémség és a Moravavidék, Horvátország és Dalmácia, Krajna, Isztria és Lombardia hadiútjai. A legfontosabb az itáliai hadiút : ez a Kalnik hegység lábánál vezet Zágráb vidékére, aztán a Száva és Isonzo völgyében, a «Strada Ungarorum»-on visz Udine és Treviso felé. Így érthető, hogy ezt a területet a magyar királyok semmiesetre se engedhették át másnak és ez a magyarázata annak, miért nem tudott Horvátország még a Kulpa torkolattól keletre se a Száváig feljutni.

Szent László a Dráva—Száva közének ezt a nyugati egész területét, a Bilotól a Kapeláig értett Száva völgyszakaszt Szlavónia néven birtokba vette, kardcsapás nélkül,

1089-ben vagy 1090-ben. A szlavón nép készséggel elismerte a hódítást. Vallási szempontból legfontosabb a zágrábi püspökség megalapítása. Politikai szervezetét az határozta meg, hogy királyi birtokká lett : királyi várispánok alatt 15 kis megyére oszlott. Később szlavon bánról hallunk ; ennek méltósága Kálmán óta egyesül a horvát bán méltóságával. A magyarok a Kapelán inneni szlovéneket (figyeljünk : nem horvátok, mert ilyenek csak a felső Kulpánál és attól délre laknak), általában tótoknak hívták, tehát határozottan megkülönböztették a horvátoktól. Innen van, hogy ezt a Szlavóniát századokon át Tótországnak nevezték. Mikor sokkal később megalakult a Dráva—Száva közének keleti részén Újszlavónia, akkor ezt a nyugati részt Ószlavóniának hívták. Még meg kell jegyeznünk, hogy Szlavónia déli határa akkoriban nem a Száva volt, hanem magában foglalta az Una jobboldali mellékfolyójának, a Szana folyónak egész völgyét az alsó Orbász (később Vrbas) vidékéig. Itt az Árpádok alatt két magyar vármegye alakult ki : a Kozara planina körül Orbász vármegye és a Grmecs planinától északra Szana vármegye. Az Una völgyén át vezető, Horvátországba vivő hadiút volt «Kálmán király útja».

*

Béla király névtelen jegyzője már ír Horvátország meghódításáról, csak az a baja, hogy a későbbi helyzetet vetítette vissza Árpád korára. Anonimus krónikájának 42. fejezetében ezt írja : «Innen (a rác föld meghódítása után) megindulva pedig a tengerig jutának, és azon hon minden lakóit hatalommal és szép szerével Árpád vezér magyar uralma alá hódíták. Spalato városát bevevék és egész Horvátországot meghódíták. Innen megindulva a nemesek fiait túszul vevék s Magyarországba visszatérének Árpád vezérhez». Valószínű, hogy Árpád hadai ezt a vidéket is bekalandozták és ott a mutatkozó ellenállást megtörték, azonban arról nem tudunk, hogy megtartották volna hódított területnek Horvátországot. Ellenben tudjuk, hogy Szent László sógora, Szvinimir (Zvonimir, Zvoinimir, Zolomér) horvát király 1088-ban vagy 1089-ben meghalt. Ekkor özvegye, Szent László nővére, Ilona pártharcok forgatagába került. Szent László egyik előadás szerint mint sógor, örökös jogon, másik előadás szerint egy szlavon főúr hívására, más vélemény szerint Ilona kérésére 1091-ben benyomult Horvátországba és azt meghódította. A lázongók leverése azonban nem jelentette a horvát nép leigázását, hiszen a nagy többség szívesen vette, hogy egy hatalmas király rendet teremt az anarchiában. Szent László unokaöccsét, Álmost rendeli kormányzóul és ettől kezdve gyakran hangzik magyar vitézek dala a horvát hadiúton. Ez a következő vonalon vezet : Székesfejérvár, Segesd, Vaska, Zágráb, Petrinia, Topuszko, Bihács, Kis Kapela lába, Korbávia (Krbava). Ezzel a hódítással Szent László századokra szólóan megjelölte a magyar külpolitika útját. Mindjárt utóda, Könyves Kálmán biztosította végleg Horvátország birtoklását és hozzá hódította Dalmáciát is.

Nyolc és fél század távlatából visszatekintve a nagy lovagkirály élete művére, ma is tisztán érzi az egész magyarság az ő nagyságát, mintha csak tegnap halt volna meg. Lelki közünk van uralma minden mozzanatához ; alakja szellemi kincsünk, egyik ma is égő fáklyája szellemi életünknek. Nincs magyar ember, aki ne ismerné tetteit, aki ne nemesednék lovagiasságán, aki ne látná benne a magyar vitézi eszmény megtestesülését, aki ne tudná rendkívülinek, kimagaslónak, országáért élő önzetlen vezérnek és ne őrízné emlékét annak, mily méltósággal viselte uralkodói tisztét. Szent Lászlóról megemlékezni nemcsak felemelő kötelesség, születésének 900 éves fordulója alkalmából hanem magyar vallomás és fogadkozás is. Megvalljuk a szentistváni Magyarországhoz való hűségünket és megfogadjuk a harcot a határoknak a természetes vonalakig való kiterjesztéséért, miként azt Szent László tette. Ezért nemzeti kincsünk és gazdagságunk nekünk Szent László emléke.

POMPEI

Írta TONELLI SÁNDOR

Titus császár uralkodása idején, a Kr. e. 79 esztendő egy rekkenően meleg augusztusi napján, a haragvó istenek szörnyű pusztulást bocsátottak a csodálatosan szép Nápolyi öböl vidékére. A Vezuvio, amely emberemlékezetet meghaladó idők óta békésen trónolt az ezüstös vizek, a zöldelő szőllők, babér- és olajerdők fölött, megrázta magát, pihenő krátere felszakadt, égig érő füstfelhő tört ki belőle s azután villámlás és mennydörgés közepette sarat, izzó köveket és áttüzesedett hamut hányt ki magából. Az ifjabb Plinius, aki ezekben a napokban a Nápolyi öböl túlsó partján, misenumi villájában tartózkodott, a nagy katasztrófának pontos leírását hagyta reánk, Tacitushoz intézett levelében. A város lakóinak legnagyobb része futásban keresett menedéket; ezek a menekülők legnagyobbrészt a tengerparton, vagy a nuceriai úton pusztultak el. Sokan a pincékben és egyéb biztosnak vélt helyeken rejtőztek el; ezeket a mérges gázok ölték meg s azután a várossal együtt eltemette őket az égből alászálló hamu és vulkáni homok.

Pompeiből halott város lett, de az a több méteres hamuréteg, amely a város tereit, utcáit és házait elborította, az antik világ legértékesebb emlékét őrizte meg számunkra: egy egész várost, amely nem pusztult el, hanem élete egy pillanatában megkövült, megmerevedett. Pompei lett az a tükör, amely a multak ködében messze elvesző közületnek életét sugározza vissza minden részletében. Az épületek tetőzete beszakadt ugyan a ráhulló nagy hamutömeg alatt, a faalkotmányok szénné izzottak a nagy hőségben, de máskülönben a pusztulás nem volt olyan nagy mint Herculaneumban. Herculaneumra ugyanis izzó, olvadt láva folyt és kihűlés után köves anyaggá keményedett, míg Pompeit száraz hamu borította el, amelynek idők folyamán csak a

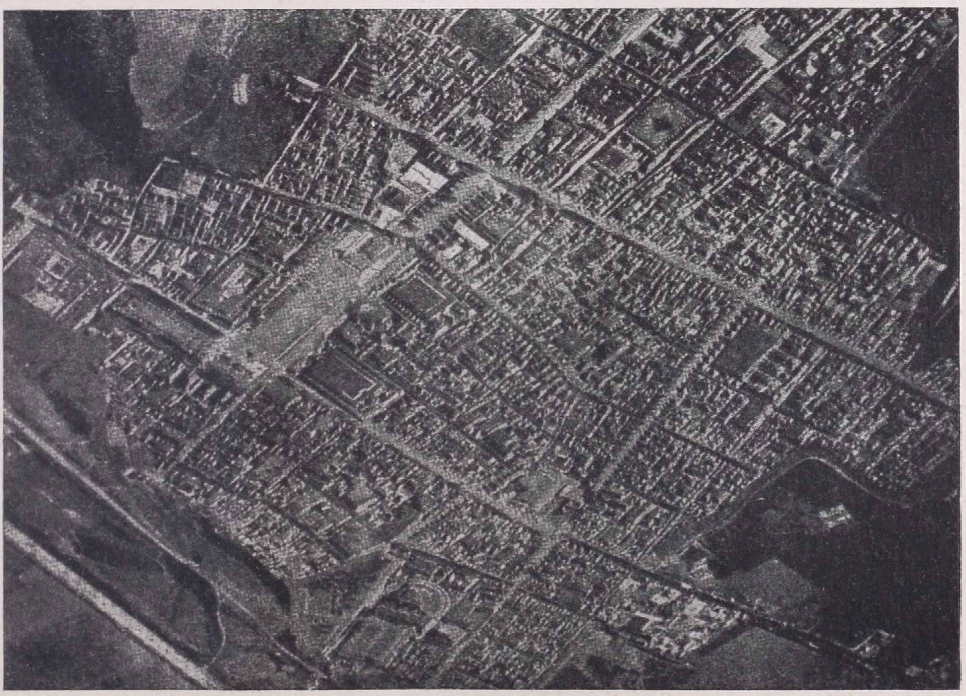

Pompei látképe. (Légi felvétel.)

Pompei, háttérben a Vezuvióval.

legfelső rétege keményedett meg. Mikor a tűzhányó működése elpihent, a megmenekült lakók egy része visszatért, hogy értéktárgyait és kincseit kiássa a hamu alól. Voltak, akik a márványoszlopokat és lapokat iparszerűen ásták ki és értékesítették. Bizonyára kincskeresők és rablók is garázdálkodtak a romok között. Azután jöttek a viharos idők és Pompei annyira feledésbe merült, hogy még a helyét sem tudták pontosan s csak 1748-ban egy vízvezeték építése alkalmával bukkantak rá ismét romjaira. A rendszeres ásatások a tizenkilencedik század második felében kezdődtek meg. Sajnos, eleinte az volt a rendszer, hogy ami szép és értékes dolgot találtak, azt leszerelték és bevitték a nápolyi múzeumba. Ma az ásatások az állam költségén, a kultuszminisztérium irányítása mellett folynak s az elv az, hogy amit lehet, eredeti állapotában, a lelőhelyén hagynak meg.

Pompei a multban nem volt nagy város, de a nagyon sűrűn lakott városok közé tartozott. A város egy halmon épült, átlagosan 40 méter magasságban a tenger szintje fölött. A halom egy történelemelőtti lávakiömlésből keletkezett s az első telepesek valószínűleg azért választották ezt a helyet, közel a tengerhez és a Sarno folyó torkolatához, mert a déli oldal, ahol a hajdani lávaömlés megállt, meglehetősen meredek és könnyen védhető. A várost köröskörül kettős fal övezte, amelyeknek köze földdel volt kitöltve és 50—150 méteres távolságokon tornyokkal volt megerősítve. A nagyjából ovális körfal hosszúsága, amennyire meg lehet állapítani, 3,220 méter lehetett. A bástyafalnak ugyanis ma körülbelül csak kétharmad része van meg, a többit a városnak a tenger felé eső oldalán, még a császári korszak elején, lebontották. Ekkor Itália belső békéje már biztosítottnak látszott és nem kellett veszedelmektől tartani, ha lebontják a terjeszkedés útjában álló mesterséges akadályokat. A gazdagabb emberek kezdtek kiköltözni a Nápolyi öböl partjára, a szőllők, olaj- és narancsligetek közé, ahol villákat és nyári lakokat építettek. Amennyire a jelek mutatják, Pompei környéke már az ókorban is a nagyon sűrűn lakott területek közé tartozott. Hozzávetőleges becslés szerint a város és

a hozzátartozó kert és villaterületek lakossága 25—30.000 volt. Ebből a lélekszámból a katasztrófa alkalmával a városban mintegy kétezren pusztultak el ; hogy mennyit ért utól a halál menekülés közben a városon kívül, azt hozzávetőlegesen sem lehet megállapítani.

A Pompeit látogató idegenek legnagyobb része a Porta Marina nevű kapun lép a város területére. Itt van ugyanis a nagyvasút és a vezuviói körvasút állomása és itt állanak meg az idegenforgalmi vállalatok autóbuszai is. Ezen a kapun érhető el legkönnyebben a forum, ahonnét a csoportos kirándulások a város megtekintésére el szoktak indulni. Valamikor a Porta Marina csak a mellékkapuk közé tartozott, mert feljárója nagyon meredek és kocsival járhatatlan. A kapu mellett hajdan élelmiszerraktárak voltak ; ezek helyiségeiben ma az antipuarium nevű múzeum van elhelyezve. Ez a múzeum feltétlenül megérdemli, hogy megtekintsék. Helyesebb azonban, ha a látogató ezt akkorra hagyja, mikor már körsétát tett Pompeiben és a múzeumban látható tárgyakat a valóság keretébe tudja beilleszteni.

Az eddigi ásatások Pompei területének körülbelül haromötöd részét tárták fel. A feltárt terület legnagyobb része a közölt légi felvételen jól látható. A felvétel Pompeit nagyjából az égtájaknak megfelelő beállításban tünteti fel és fogalmat ad a város fekvéséről. A kép bal alsó szögletét a nápoly—salernói országút szeli át ; fölötte az árnyékolásról jól meg lehet különböztetni annak a lávahalomnak meredek déli végét, amelyen a város épült. Itt, a lávahalom szegélyén van a város legrégibb része. Alapjait még az oszkok vetették meg, valószínűleg a Kr. e. nyolcadik vagy hetedik évszázadban. Innét terjedt tovább a város észak és kelet felé. Az ásatások is nagyjából ezt az irányt követik. A város nyugati része már teljesen fel van tárva és most annak a rétegnek a feltárása folyik, amely a kép jobb alsó részén fekete foltot alkot. Pontosan a kép jobb alsó sarkát

Városkapu Pompeiban.

vágja keresztül a régi Pompei egyik legfőbb üzleti utcája, a Via dell'Abbondanza. Ettől délkeletre van a városfalak mellett a már szintén kiásott amfiteátrum, de ez a képen már nem látható.

Ha magunk elé helyezzük ezt a légi felvételt, vagy a város kiásott részének térképét, feltűnik a város alaprajzának szabályossága. A főútvonalak, sőt ahol lehet, még a mellékutcák is, megközelítő pontossággal derékszögben metszik egymást. Ettől a derékszögű alaprajztól leginkább csak ott van eltérés, ahol az utcáknak a terep egyenetlen alakulásához kellett idomulni. A város fejlődésével függ össze, hogy a fórum, ahol minden római város élete legelevenebben lüktetett, egyáltalán nem volt központi fekvésű, hanem majdnem a város délnyugati sarkába jutott. A fórumot, amely a légi felvételen hosszúkás tér formájában jelentkezik, minden oldalról középületek szegélyezték. Felső végén volt Jupiter temploma, keleti oldalán két nagy, négyszögletes épület, a vásárcsarnokok, közöttük a császárok szentélye és a város védőszentjeinek temploma, a tér déli végén a közhivatalok épülete, amely mai fogalmak szerint a városházának felelne meg, a nyugati oldalon pedig Apollo temploma. Eredetileg a piaci élet is a fórumon bonyolódott le, de később felépült a két vásárcsarnok, közülük az egyik, a macellum a hús-, hal- és gyümölcskereskedők, a másik, az eumachia pedig főleg a gyapjú és posztókereskedőké volt. A fórumot fedett árkádok övezték és azok védelmet szolgáltattak a Nap heve és az eső ellen. A teret az istenek és császárok szobrai díszítették. Az árkádok oszlopainak és a szobrok talapzatainak magyrésze máig is megmaradt. A tér délnyugati sarkához kapcsolódik Pompei legnagyobb középülete, a bazilika, ennek folytatásában pedig Venus temploma, amelynek különösen azért volt nagy jelentősége, mert Venus volt Pompei védőszentje, helyesebben védő istenasszonya. A bazilika alatt természetesen nem szabad valami egyházi célra szolgáló építményt képzelni. Hosszúkás formájú, fedett oszlopcsarnok volt, a közepén tágas udvarral. Az oszlopcsarnok egyik végén volt elhelyezve a törvényszék, az épület többi része pedig körülbelül azt a szerepet töltötte be, mint a tőzsde a mai városok életében.

A Pompeit látogató idegenek, mikor végigvezetik őket a fórum és a bazilika ledőlt oszlopai között, gyakran fel szokták vetni azt a kérdést, hogy mi pusztította el ezeket a kőből és márványból emelt épületeket ilyen szörnyű módon. Hamueső és lapillik tüzet idézhetnek ugyanis elő, de épületeket nem szoktak ledönteni. A magyarázat egyszerű. Pompeinek nem a Vezuvio kitörése volt az első nagy katasztrófája. Kr. e. 63-ban egy nagyarányú földrengés pusztított Campaniában és Pompeiben sok épület rombadőlt. Ezeknek helyreállítása még folyamatban volt, mikor a Vezuvio kitörése az egész várost eltemette.

Pompei lakosságának szórakoztatásáról két színház és az amfiteátrum gondoskodott. Meglepő, ha tudjuk, hogy a két színház közül az egyik 5,000, a másik 1,500, az amfiteátrum pedig 20,000 néző befogadására volt berendezve. A két színház félköralakú építménye a légi felvétel alsó részének közepe táján jól kivehető. Mai értelemben vett színháznak ezek közül csak a kisebbiket lehetett tekinteni, mert ebben tényleg színészek játszottak, esetleg hangversenyeket rendeztek. Ez a színház be is volt fedve. A másik színház rendeltetését könnyű kitalálni, ha tudjuk, hogy a délről hozzá csatlakozó nagy négyszögletes épület volt a gladiátorok kaszárnyája. Bizonyára gladiátori játékokat és állatviadalokat rendeztek a város délnyugati szögletében épült nagy 155 : 115 méter átmérőjű amfiteátrumban is. Ez az amfiteátrum Kr. e. 80 körül Quinctius Valgus és Marcus Porcius konzulok idejében épült s különlegessége az, hogy nézőtere a többi római amfiteátrumoktól eltérően nem ívekre emelve emelkedik fel, hanem köralakúan van bemélyítve abba a lávahalomba, amelyen maga Pompei épült. Az amfitátrum közepét alkotó aréna ilyenformán valóságos medence, nagy esőzésekkor benne összegyűlt a víz. Ennek elvezetéséről csatornaszerkezet gondoskodott. Az amfiteátrum rendkívül nagy és a város lakosságával arányban nem álló befogadóképességét másként nem lehet megmagyarázni, minthogy nem használták állandóan s mikor benne előadásokat rendeztek, arra nemcsak Pompei, hanem a környező városok és falvak lakossága is összesereglett.

A két színházban, az amfiteátrumban külön is helye volt a magisztrátusnak és a többi városi előkelőségeknek, valamint a rendőrségnek is. Erre a játékok, de különösen a gladiátori harcok fanatikus közönségénél, amely a futball-drukkereket is megszégyenítő

délies szenvedélyességgel fogta a küzdő felek egyikének, vagy másikának pártját, szükség is lehetett. Néha a közönséget úgy elragadta a szenvedély, hogy valóságos csaták zajlottak le még az arénán kívül is. Kr. u. 59-ben például olyan véres verekedés tört ki az amfiteátrumban a pompei és a vendégként megjelent nuceriai polgárok között, hogy az messze meghaladta egy közönséges cirkuszi botrány méreteit és még a római szenátust is foglalkoztatta. Tacitus megírja, hogy a két pártra szakadt közönség először szidalmazta, azután dobálta egymást, majd bicskára, helyesebben tőrre ment és a nuceriaiak közül sokan sebesülten és holtan maradtak a verekedés színhelyén. A szenátus ekkor büntetésből tíz esztendőre eltiltotta Pompeiben játékok rendezését. A nevezetes esemény Pompei egyik házának falfestményén is meg van örökítve.

Mint minden római városban, Pompeiben is a legfontosabb középületek közé tartoztak a fürdők. A rómaiaknál ugyanis a fürdők nemcsak a tisztaság és közegészségügy szolgálatában állottak, hanem bizonyos mértékig központjai voltak a társadalmi érintkezésnek is. Ezért a római városokban a fürdőkultúra igen magas fokra emelkedett. Pompeinek például, noha közel feküdt a tengerparthoz és egy tisztavízű folyó torkolatához, három meglehetősen nagy befogadóképességű városi fürdője is volt, közülök az egyik Jupiter temploma mögött, közvetlenül a fórum szomszédságában. A három fürdő közül ez lehetett a legelőkelőbb, amit a díszes berendezés is bizonyít. Egyébként azonban mindhárom fürdőben megvolt a szokásos berendezés, — udvar, tornaterem, hideg-, langyos-, meleg- és kádfürdő, — és volt külön osztály a férfiak és nők számára. A fürdők fűtése meleg levegővel történt, melyet csöveken vezettek az egyes helyiségek padlózata alá.

A legújabb ásatások során a Via dell'Abbondanzán egy igen érdekes épületet tártak fel, amely Schola Juventutis Pompeianae nevet viselt. A helyiségek díszítései teljesen katonai jellegűek s az oszlopokra is katonai trófeák voltak felaggatva. Ez az ifjúság katonai nevelésének előkészítését szolgálta s a cserkész- vagy leventeintézmény ősének tekinthető.

Bármennyire érdekesek ezeknek a különböző középületeknek romjai, Pompei igazi érdekességét nem ezek, hanem a kiásott magánlakások nyujtják, mert ezek bepillantást engednek a római polgár és a római család belső életébe. Számos fogalom, amely a római ház beosztására, belső berendezésére és felszerelésére vonatkozik, azóta lett élő és megfogható valóság, mióta mindezeket Pompei feltárása óta tényleg megismertük.

A közölt képek egyike, amely a régi Pompei legelevenebb üzleti utcáinak egyikét, az egész várost kettészelő Via dell'Abbondanzát ábrázolja, a fantázia némi megerőltetése mellett fogalmat adhat a pompeii utca életéről. Az utcák kövezve voltak s a kövezésre nagy lávatömböket használtak. A legtöbb utca nagyon szűk volt s a főútvonalak szélessége is, a gyalogjárókat beleértve, ritkán haladta meg a 7—8 métert. Kocsiközlekedésre így ezek az utcák nem nagyon voltak alkalmasak s aki nem akart gyalog járni, hordszéken vitette magát. Utcakeresztezéseknél a gyalogjáró magasságában nagy lávatömböket helyeztek el, hogy az utca egyik oldaláról a másikra az átjárást megkönnyítsék. A Via dell'Abbondanza fényképén ezek a kövek jól láthatók. Az utcákon sok helyütt nyilvános kutak és kifolyók voltak és az illemhelyek sem hiányoztak. Sok felírás a köztisztaságra intette a járókelőket, másutt a

Via dell'Abbondanza.

falakon domborművű kígyók voltak láthatók. Ez is azonos célt szolgált, mert a kígyó volt a tisztaság és egészség jelképe.

A lakóházak az utcák felé nem voltak nyitottak s az utcára nyíló ablakok is ismeretlenek voltak. A főbb útvonalak tele voltak bolthelyiségekkel; ezeknek legnagyobb része azonban nem állott összeköttetésben a ház belső részével. Akárcsak a mi modern városainkban, a háztulajdonosok a boltokat idegeneknek adták bérbe. Az üzlethelyiségek napközben nyitottak voltak és csak éjszakára zárták el őket tolóajtókkal és keresztvasakkal. Száz meg száz üzlethelyiségről és boltról pontosan meg lehetett állapítani, hogy milyen szakmájú kereskedés vagy műhely volt benne elhelyezve. Nemcsak a felírások vannak meg, — sok helyütt a felírást az üzlet természetére utaló kép helyettesítette, — hanem sokszor megmaradtak a berendezési tárgyak, mérlegek, szerszámok, sőt néhol még az áruból is megmaradt valami. Megmaradt a molnárok őrlőberendezése, a pékek kemencéje, a kovácsok tűzhelye, az olaj- és borkereskedők amforáinak sora, az utcára nyíló lacikonyhások tűzhelye, sőt a bárszerű italmérésekben még a bor forralásához szükséges kis tűzhelyeket is megtalálták. Ha a pompeii ásatások alapján nem a város külső képét, hanem a benne folyó életet akarjuk rekonstruálni, arra az eredményre kell jutnunk, hogy az élet nagyon hasonló lehetett a délolaszországi városok mai életéhez. A proletár tömeg reggeltől estig ott nyüzsgött és lebzselt a fórumon, a bazilikában, a vásárcsarnokokban és a szűk utcákban, hallgatta a kikiáltókat, leste a híreket és időről-időre kihasználta a könnyebb kereseti alkalmakat. Ha esni kezdett az eső bemenekült az oszlopcsarnokok alá, akárcsak ma Napoliban a Galleria Umberto üvegteteje alá. A boltosok és mesteremberek üzletük előtt állva kínálgatták portékájukat, vándorárusok ordítozva tolakodtak a tömegben, a kis korcsmákban olyan hangos szóval játszották a társasjátékokat, hogy az idegen azt hihette, hogy mindjárt késelés lesz belőle, az utcára kiérzett az olajban sült hal, kolbász,- főzelék- és tésztafélék szaga. Nagy vödrökkel és létrákkal jártak a reklámfestők, akik a lávakövekből épült szürkésfekete falakat fehérre meszelték és erre a fehér alapra piros betűkkel festették a magisztrátusok, politikai pártok, cirkuszi játékok és üzletek hirdetéseit. Az «ifjúság» éppen olyan természetű mázolmányokkal, ákombákomokkal és karcolatokkal ékesítette a falakat, mint manapság. Általában nemi erkölcs dolgában a császárok korának Itáliája sokkal szabadosabb volt a mi korunknál. Olyan képeket és jeleneteket nyiltan kipingáltak tisztes polgári lakások falára, sőt a házak utcai bejárója fölé, amilyeneket manapság legfeljebb nagyon bizalmas körben, lopva szoktak egymásnak mutogatni az emberek.

Abban az időben, mikor a nagy katasztrófa Pompeit eltemette, a város társadalmilag és gazdaságilag éppen nagy átalakulás állapotában volt. Pompeit, mint említettük, a Kr. e. nyolcadik vagy hetedik évszázadban az oszkok alapították, akik az ótáliai népek umber-sabell ágához tartoztak. A nagy polgárháború után Sulla veteránokat telepített meg a Vezuvio környékén, akik Pompeit latinizálták ugyan, de azért az oszk nyelv olyan makacsul tartotta magát, hogy még a császárok kora elején is a hirdetményeket latin és oszk nyelven tették közzé. Az oszkokon kívül, mint mindenütt Dél-Itáliában, Pompeiben is nagy számmal voltak görögök. Mióta Róma uralma a Földközi tenger egész medencéjére kiterjedt, tömérdek fajilag teljesen idegen elem, — kisázsiaiak, szíriaiak, zsidók, egyiptomiak, karthágóiak, afrikaiak, — is került Itáliába. Etnikailag Pompei alkalmasint nagyon tarka képet mutathatott. Egyes portrészerű ábrázolások a házak falfestményein és szobormüvek, így Lucius Caecilius Jucundus bankárnak a nápolyi múzeumban levő szobra, kifejezetten szemita típusra utalnak. Találtak egy falfestményt, az minden valószínűség szerint Salamon ítéletét ábrázolja, egy helyütt «Sodoma, Gomora» szavak voltak a falra karcolva. Isisnek saját temploma volt Pompeiben, ami az egyiptomi vallásos kultusz térfoglalását mutatja. A rabszolgák között nagyon sok volt a numidiai és néger eredetű.

Ez az etnikai átalakulás más vonatkozásban is rányomta a bélyegét a városra. Az újonnan jött proletár tömegek a városban mind több helyet foglaltak el s a fórum mögötti zsúfolt városnegyedet majdnem teljesen ők szállották meg. Az előkelő réteg így visszahúzódott a falakkal körülvett, szinte szigetszerűen elzárt házaiba, vagy kiköltözött a város és a Vezuvio között épült villákba és mezei lakokba. A régi családi házak helyét a város nagy részén a bérház kezdte elfoglalni.

Marcus Lucretius házának kertje.

Ha ez a kis városismertetés archeologiai tanulmánynak készült volna, bizonyára érdekes volna részletesen leírni a pompei ház belső beosztását, berendezését és érdemes volna sorra venni az ismertebb házakat, nem feledkezve meg természetesen azokról a műkincsekről sem, amelyeket az egyes házakból az esztendők folyamán a nápolyi múzeumba hurcoltak. A nápolyi múzeumban van például az ókor leghíresebb mozaikja, amelyet «Nagy Sándor csatája» néven ismerünk, noha egyáltalán nem azt, hanem a rómaiaknak a barbárokkal vívott harcát ábrázolja. Az ilyen ismertetés azonban nem az általánosságban mozgó leírásnak, hanem a régiségtannak a feladata. Az átlagos látogató vagy olvasó, aki Pompein keresztül akarja megismerni egy kétezer esztendő előtti város életét, nem akarja megjegyezni az ókori háztulajdonosoknak nevét, akik az atriumban fogadták vendégeiket, a tricliniumban rendezték lakomáikat és a peristilium kertjében nézték a szökőkút medencéje körül röpködő galambokat. Pompei látogatásából inkább általános benyomás formájában maradnak meg a komoran szürke utcák, s barátságos, délies növényzettel pompázó házudvarok, a középületek maradványai és a tömérdek eleven, színes kép, melyekkel az ókori festőművészek a gazdag emberek lakását díszítették. De a látogató figyelmét különösen azoknak a házaknak a képe ragadja meg, amelyeket eredeti állapotukban igyekeztek rekonstruálni. Az újonnan feltárt házakból lehetőség szerint semmit sem visznek el, hanem mindent abban az állapotban igyekeznek megrögzíteni, amint a katasztrófa annak idején eltemette. Ezek a házak elevenebben beszélnek, mint a múzeumban összehordott szobrok, képek, műtárgyak, szerszámok és egyéb emlékek vitrinekben összegyüjtött és leltári számokkal ellátott tömege. Összehasonlítva ezekkel az eredeti állapotukba visszahelyezett magánházakkal, melyeket még a helyreállított kertek zöldje és virágdísze is élénkít, a fórum, a bazilika, a színházak és a hajdan eleven utcák élettelenül hatnak. Csak a vezető szava hallatszik s a turisták cipője kopog a láva-kövezeten. Az életet itt a kis barna gyíkok képviselik, amelyek sütkéreznek a napfényben és cikázva tűnnek el a fekete kövek hasadékai és a zöldelő akantusz-levelek között...

KAPNIKBÁNYA

Írta SUJTÓ BÉLA

(Szerző felvételeivel.)

Szatmár keleti sarkában, szűk völgy mélyén húzódik meg az 1000 méternél magasabb hegyek közé szorult bányatelep. Egészen bizonyos, hogy ha a hegyek méhe nem tartalmazott volna nemes érceket, sohasem létesül község a helyén. Legfeljebb egy erdészház szomorkodna egyedül valahol a sebesvizű Kapnik-patak partja mellett. A Gutin vulkánikus testét áthálózó érctelérek ezüst-, arany- és ólomtartalma jelentette az egyedüli telepítő erőt.

A völgy olyan keskeny, hogy a fából való kis bányászházaknak se jutott mindenütt hely, néhol megszakad a házak sora, csak az út fér el a szűk mederbe szorított patak mellett. A nagyobb kincstári kőépületeknek robbantással biztosítottak helyet. Nem is olyan túlzás az a régi mondás, hogy Kapnikbányát boltozatépítéssel könnyen a föld alá lehetne rejteni. A telep széltében alig tudott terjeszkedni, pedig a szelídebb oldalakba is felkapaszkodnak házai. Tehát hosszanti irányban nyúlt el. Két óra is beletelik, míg végigjárhatunk rajta. A fővölgy iránya nem egyenes, éppen ezért a magaslatokról se láthatjuk a községet egész terjedelmében. Két részre különül, a jobban tömörült felső része a jelentősebb, ez a bányatelep. Az alvégnek más a jellege, a kitáguló völgyet alacsonyabb hegyek fogják közre. A hajdani kohó volt a magja ennek a településnek. Alsókapnik a mult században még önálló helység volt, ma már csak egyházilag különül el a szorosabb értelemben vett Kapnikbányától. Az alsókapniki templom 589 m magasan épült, a község két vége között csaknem 200 méteres a szintkülönbség.

A felvég komorabb, Alsókapnik nyiltabb és így derűsebb, napsugarasabb. Odafent kevés a kert, lefelé azok is gyarapodnak, a kis földszalagokon megterem a «paszuly» és a «málé». is Olyan ember azonban nincsen , aki csak a földjéből élne, csak mellékesen foglalkoznak földműveléssel. A község nem önellátó, a kapniki háztartások szükségletéről a kertészkedő domokosi és koltói magyar gazdák gondoskodnak, piacnapokon felkeresik a községet. Az állatokkal is sok a baj. A hegyoldalak erdősek, kevés

Kapnikbánya. Lent a völgyben a róm. kat., a hegyoldalban a gör. kat. templom látszik.

a kaszáló. Télen nem tudnák elegendő eleséggel ellátni állataikat, ezért a lovak, marhák jó részét idegenbe küldik. A jobb helyzetben lévő szomszédos oláh községekben telelnek az állatok, Szent Györgynapkor kerülnek haza. — A község ipara jelentéktelen. Amióta a vidék kvarcitját feldolgozó malomkőipara megszűnt, piacra semmit sem termelnek. Lakosai ipari tekintetben Nagybányára vannak ráutalva.

A telep élettörténete nagyon hullámzó. A történelem folyamán a község olyan volt, mint egy rendkívül nagy érzékenységű műszer, valósággal szeizmográfszerűen igazodott a közállapotok változásaihoz. A bányatelep a viszontagságos időket sokkal jobban megérezte, mint a földművelő helyek. A gazdaember belekapaszkodik a földjébe, megtermeli a léte fenntartásához szükségeseket és átvészeli a nehéz időket. Ha lehanyatlott az üzem a bányász nem tudott megélni, nem volt kenyere, szélnek eredt. A bányászt nem köti a hely, könnyebben odébb áll, s ennek nyomán elnéptelenedik a telep. Ha javultak a viszonyok, újabb műszaki eljárások alkalmazására, fellendült élete, hirtelen megnövekedett lakossága. Egykori írások bizonyítják, hogy Kapnikot többször kellett újratelepíteni.

A nagy időket látott bányatelep multja a homályba vész. Lehetséges, hogy már az ókorban is elvetődhettek ide Erdély római bányászai. A magyar bányászat megindulására a római katolikus plébánia «visitationis decretum»-a szolgáltatja az adatot. Az «ezüst-köves bányahelység» az írás szerint «éppen 500 éve áll művelés alatt». Az állítás valószínű, hiszen 1336-ban Róbert Károly uralkodott, hazánkban ő verette az első aranypénzt, uralkodása idején virágzott fel a magyar nemesfémbányászat. — 1455-ben neve már oklevélben szerepel. Hunyadi János Nagybánya és Felsőbánya városok régi jogait megerősítő kiváltságlevelében 8 évi szabadkutatási jogot ad azoknak, akik Kapnikon bányát nyitnak. — 1511-ben javában folyt a bányászat, az egyik táró falába vésett írás hitelesen bizonyítja ezt. — II. Ulászló uralkodásának végén hanyatlásnak indul az üzem, a mohácsi vészt követő szomorú idők pedig megpecsételik sorsát. 1553-ban szünetel

a bányászat. I. Ferdinánd két évvel később elrendeli a bányák felülvizsgálatát. A jelentés megállapítja, hogy a telérek gazdagok ugyan, de a járatokat elöntötte a víz. Utasítást ad az üzem megindítására. A munkát Schwendi Lázár császári kapitány és Báthory István harcai akadályozzák. A környék oláhjai is veszélyeztetik a telep nyugalmát. Torday János 1566-ban kelt írásában kéri, hogy helyezzenek katonaságot a községbe, vagy sáncokkal vegyék körül a telepet, mert máskülönben nem lehet kiaknázni a rendkívül gazdag teléreket. Sokat ártott az is, hogy Kapnik a magyar királyok és Erdély érdekterületeinek ölelkező pontján feküdt, a bizonytalanságot megsínylette a bányászat. Miksa király 1571-ben életbeléptetett újításai nyomán fellendül a művelés. 1583-ban a király átadja Báthory Istvánnak, Kapnik ezután az erdélyi fejedelmek birtoka. Báthory Zsigmond 1588-ban Herberstein Feliciánnak adja bérbe a bányákat. Működése nagyon tervszerűtlen rablógazdálkodás volt. Bethlen Gábor ezért a porosz bányabirtokos fiától megvonta a bérletet és a bányákat saját kezelésében műveltette tovább. Halála után ismét haszonbérbe kerülnek a bányák. A két Rákóczy György alatt ugyanolyan mostoha volt Kapnik sorsa, mint a Báthoryak alatt. A vasvári béke 1664-ben megerősítette az erdélyi fejedelemséget Kapnik birtoklásában. Emléküket az érdús «fejedelmi tárna» őrzi. — Apafi Mihály tisztjei nem sokat értettek a bányászathoz és a művelés szakszerűtlen volt. A fejedelem halála után évekig szünetelt a bányászat. — 1702-ben királyi bizottság vizsgálja felül, a telepet elpusztultnak, a vidéket elhagyatottnak találja. A tárnák szája összeomlott, a zúzók romokban hevertek. Újra kell telepíteni a községet.

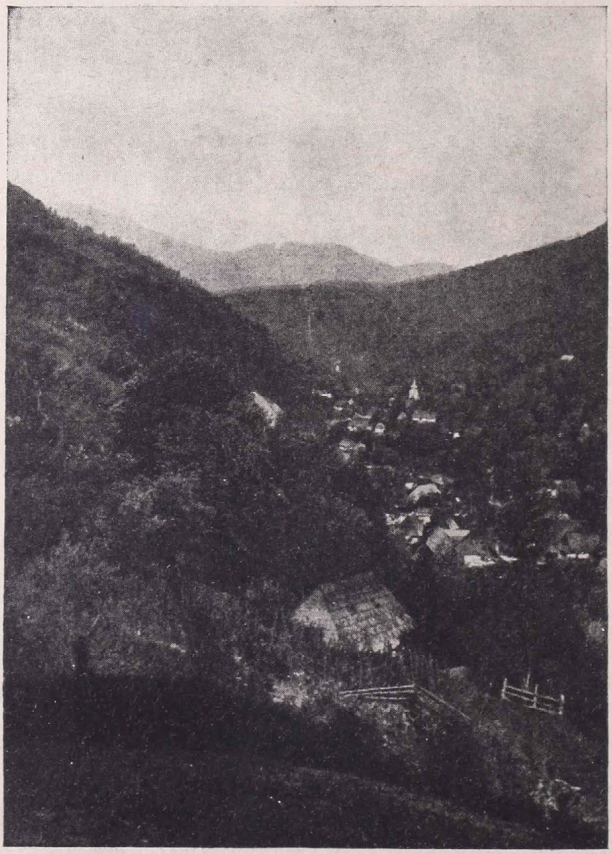

Kapnikbánya a Róta bánya felől.

A fejlődés felfelé ívelő vonalát a tatárbetörés törte meg. 1717-ben a krimi tatárok egyik csoportja Kapnikra is eljutott. 1722-ben nagyobb erővel indul meg a telepítés, német és szláv elemek kerülnek a községbe. Összetételében mozaikszerű a telep lakossága, találóan nevezték az írások bányászgyarmatnak. Sokszínű és gyökértelen lakossága valóban gyarmati jellegű. — Újult erővel folytatódik a munka. A kővárvidéki falvak lakóit rászorítják időközben feledésbe merült kötelességeik teljesítésére. A kapniki telepesek ugyanis csak a szorosabb értelemben vett bányaműveléssel és kohómunkával foglalkoztak. A favágás, a tárók ducolásához szükséges ácsolatfák előkészítése, a kohó táplálásához szükséges faszén előállítása, a fuvarozás 3 kővárvidéki falunak volt a feladata.

Kapnikbánya 33 km-re volt Nagybányától, mégis a távoli zalatnai bányakerülethez tartozott, 1727-ben kapcsolják a nagybányaihoz. Az észszerű intézkedés nagy hatással volt a bányaművelésre. A fejlődés látható jele, hogy

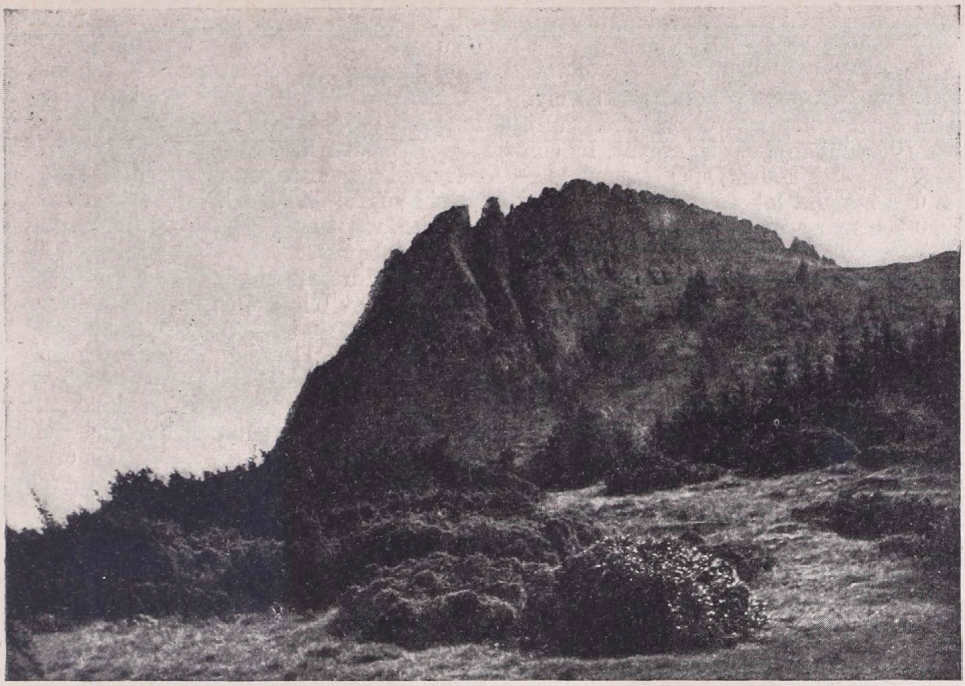

A Kakastaréj.

1736-ban önálló plebániát kap, ami a vallási viszonyokban is nagy eltolódást okoz, mert a község protestáns lakosai katolikus hitre térnek. — Néha a véletlenen múlik az újabb telérek feltárása. 1784-ben nagy felhőszakadás zúdult a községre. Áldás is fakadt belőle, egy vízmosás feltárta az «ércpataki eret». Két évvel később kiépítik a Felsőbányára vezető kocsiutat s ezzel a községet erőteljesebben bekapcsolják a vidék életébe. Az út szélesítése nehéz feladat. Áldozatául esett az a sziklafal is, amelyen latinul a tatarokról emlékeztek meg. A feliratot gondos kezek megmentették. Magas kőoszlopba foglaltan a község közepén áll.

Az 1845-ös évvel új korszak kezdődik a kapniki bányaművelésben, elvetik a régi, megcsontosodott elvet és mélyebben fekvő teléreket tárnak fel. A fejlődés vonala egyre magasabbra lendül, a népszámlálás-adatok beszédesen bizonyítják ezt. 1870-ben 3064, 80-ban 3320, 90-ben pedig már 3605 Kapnikbánya és Alsókapnik együttes lakossága. Ebben az időben még Alsókapniknak is fontos szerep jut. A kohó mellett hatalmas lúgzóművet állítanak fel, hogy a fémeket tökéletesebben kiválaszthassák. Az úttörő vállalkozásnak az ország határán túl is híre terjed. A szakkörök figyelme Alsókapnik felé fordul. Idegenek tanulmányozzák a lúgzót. 1891-ben egy hamburgi cég 100 q dél-amerikai ezüstércet küld kísérleti célokra. Az oroszok Kapnikról visznek szakembereket az Altájban levő Zirianovszk lúgzóművének felállításához.

Kapnikbánya a századforduló idején éri el fejlődésének csúcspontját. Az aranyáról híres Róta bánya angol kézbe kerül. Üzemüket transvaali mintára rendezik be. Nagy tőkebefektetéssel látnak munkához, amerikai gyorsasággal építkeznek, a község keleti felén egész új település alakul. Hatalmas épületek gombamódra nőttek ki a földből, A munkásokat jól fizették és valóságos népvándorlás indult a bányatelep felé. Az 1900-as népszámlálás már 4665 lakost mutat ki, több mint ezer lélekkel gyarapodott tehát a község az utolsó összeírás óta. Abban az időben nem volt egyetlen üres szoba sem a községben, minden talpalatnyi helyet elfoglaltak a jövevények. A lakáshiányt barakkok

építésével enyhítették. Angol, német, olasz, lengyel stb. szó ütötte meg a járókelők fülét, szinte nemzetközi jellege volt a hegyek közé bújt, Isten hátamögötti községnek.

Kapnikbánya tündöklése rövid. Az angolok kapniki vállalkozása mindössze három évig tartott. Amilyen gyorsan jöttek, olyan hamar távoztak. Vérmes reményeik nem teljesedtek be. A nép másról beszél, azt állítja, hogy az angolok nem váltották be szabályszerűen a kibányászott aranyat, hanem furfangos módon kicsempészték az országból, azért kellett hirtelenséggel távozniok. — Az évtized végén megint szomorú események tanúi a kapniki lakosok. A kincstár megszünteti a lúgzót és kohót. Nagy érvágás ez és 1910-ben már csak 3517 főt mutat ki a statisztika. A visszafejlődést csak erősíti a román uralom, magyar családokat tesz földöntutóvá. 1930-ban 2262 ember él a telepen, feleannyi, mint a század elején. — Másutt, ahol egyéb földrajzi energiák is érvényesültek, ugyanezen idő alatt gyarapodott a lakosság. Nagybánya lélekszáma az utóbbi száz év alatt megnégyszereződött.

Megváltozott a község képe, hangja is. Elhallgatott a 11 dübörgően zakatoló zúzó, kitisztult a Kapnik patak, vize nem szállítja már a zúzókból kikerült iszapot. A völgyet nem üli meg többé az alsókapniki kohó füstje. — Nincs talán községe hazánknak, ahol annyi volna a rom, mint Kapnikon. A Rótán az angolok lúgzójának hatalmas falai, lejjebb a zúzdák épületei, a kohóhoz tartozott kémlelde és a megszüntetett erdőmérnöki hivatal öles falai omladoznak. — A hatalmas kohótelepből kő kövön nem maradt, gazverte térség terpeszkedik a helyén. A lakosság elszéledésével sok lakóház maradt árván. A századforduló óta 300 házat bontottak le, helyük azonban megmaradt. Kapnikbánya nem tudta nyomtalanul eltüntetni hajdani dicsőségének nyomait, nem tagadhatja le a multját. Az avatatlan szem is észreveszi a hegyoldalba faragott házhelyek vízszintes térségeit. — A fényes multról és az elfakult jelenről beszél a Sujor út is. Alsókapnikról a Gutin és Fekete hegy közötti hágón át a Nagybányát Máramarossziget tel összekötő műút felé vezetett. Ezen szállították a kohóba a fát és a faszenet. 30 év óta nincs szükség reá, nem tartják karban. Hídjainak fája elkorhadt már, az úttestet pedig

Kapnikbánya. Tatáremlék.

összehasogatta a patak, az érintetlen részeket üde pázsit borította be, helyenkint cserjék vertek rajta gyökeret. Kocsival már nem járható, a gyalogos is csak óvatosan használhatja.

Kapnikbánya hanyatlása nemzeti szempontból is káros. — A történeti részből kiviláglott, hogy a telepítések során idegen elemek kerültek Kapnikbányára. A mult század első felében a nemzeti mozgalmak hatása alatt erősen magyarosodik a lakosság. 1822-ben még magyar és német nyelven prédikált a látogató püspök. Utolsó német papja 1857-ben költözött el az élők sorából, az ő szavát már alig értette valaki. A telepesek ivadékai teljes értékű magyarokká váltak, a két évtizedes oláh megszállás során bátran hitet tettek magyarságuk mellett. Az 1930-as román statisztika már csak magyar és oláh lakosokat tudott kimutatni, pedig a magyarság minden áron való gyöngítése érdekében az anyanyelven kívül az ethnikai eredetet is figyelembe vette. Egyetlen egy tót származású magyar szerepel az adatok között. — A kapniki magyarságnak a római katolikus egyház volt a mentsvára. Nemzetiség és vallás összeszövődő, egymást fedő fogalmak itt. A róm. kat. templomot magyar, a gör. katolikust román templomnak nevezik. Ha egy gör. kat. gyerektől megkérdezik a vallását, azt feleli, hogy román. A 22 év alatt a románoknak sikerült elhitetniük, hogy a gör. katholikus ember román. Jellemző, hogy az 1910-es népszámlálás idején 286 gör. kat. vallotta magát magyarnak, az 1941-es magyar statisztika szerint a római katolikusok (963) és reformátusok (4) száma a magyarok (967); a görög katolikusok (1396) és görög keletiek (4) száma a románok (1400) lélekszámával pontosan megegyezik. — A kapniki magyarság idők folyamán sok idegen elemet szívott fel, csak az olákokkal szemben nem érvényesült asszimiláló ereje, sőt ellenkezőleg, különösen az összeházasodások alkalmával az olákok terjeszkedtek a magyarság rovására. A magyarság térvesztéséhez az is hozzájárult, hogy az üzemek megszüntetésekor elsősorban a magyar szakemberek távoztak el, az igénytelenebb román munkásság aránylag kisebb számban szerepelt az elköltözöttek sorában. — Jelenleg 40 %-os a magyarság számaránya. A község mégis magyar jellegű, a magyar

Kapnikbánya a Róta hegyről.

lakosság kulturális súlya, vezető szerepe következtében. — Újabban a község magyarsága megint erősödik. Észak-Erdély felszabadulásakor felvirradt megint Kapnikbánya napja. Megnyitják a felhagyott Róta bányát, serényen folynak az építkezések, turbinatelepeket létesítenek, meghosszabbítják a drótkötélpályát Erzsébetbánya felé. A lakosság száma magyar családok beköltözése révén növekedik. Elevenebb lett a község élete.

Kapnikbányára a jövőben új szerep vár. Festői fekvése révén arra hivatott, hogy üdülőhellyé legyen. Vidéke érdekes és szép. — Rekkenően meleg napokon is kellemes és hűs a kapniki völgy levegője, a község belterületén is számtalan üdítő vízű forrás fakad. A Gutin és Lápos vidékén kirándulásokra sok alkalom nyílik.

A Gutin a harmadkori vulkánosság egyik legérdekesebb emléke. Az Északkeleti Kárpátok vulkáni vonulatának az utolsó, egyben legmagasabb hegysége. Oldalait hatalmas bükkösök fedik, fenyőerdő csak foltokban akad rajta. Átlag 1400 méter magas gerince csupasz. Nagyjában nyugat-keleti élvonalából 4 csúcs emelkedik ki, a legmagasabb 1447 m magas. A hegységet szürke andezitsziklák díszítik. Az Apostolok és a Kakastaréj merész sziklaalakulatai igazi «széphellyé» avatják a Gutint. Szinte magashegyi jellegű, messzi vidéken nincsen párja. A természet nyujtotta érdekességek mellett az ember is gondoskodott eredetiségről. Egy csermely a lejtő irányára keresztben halad, így gyüjtik össze a lefelé sietö vízereket a bányászat céljaira. A mesterséges meder partján gyökeret vertek a növények, a természet megszépíti, természetessé teszi az ember alkotta merev vonalakat is. — A hegység szinte él, sohasem érzi magát elhagyatottnak az ember; favágókkal, fuvarosokkal, gombát, málnát szedő, rőzsét gyüjtő asszonyokkal találkozhatunk útközben. Fent az erdőhatáron túl is népes a vidék, ízletes havasi gyümölcsöt, áfonyát szed a fehérnép. Hátikosarakban «lágy füvet» visznek, Kapnikon ugyanis nem termelnek gabonát, drága a szalma, tehát havasi, lágy füvel töltik meg a szalmazsákokat. A Gutin legelőin a közeli oláh falvak állatai ropogtatják a füvet. — A helyenkint dorongos jellegű, széles erdei út a Gutin északi oldalában, mintegy 1000 m magasságban vezet. A máramarosi oláhok ezen járnak a bányavárosokba. Érdeklődésre tarthat számot az út mentén, a Kakastaréj sziklái alatt található lápos tó is, növényei között megtalálhatjuk a rovarokkal táplálkozó kereklevelű harmatfüvet is. — A Gutinon hamar megjelenik a hó. Petőfi a költői Teleki kastély ablakából a Gutin havas fejét látta, amikor legszebb költeményét, a Szeptember végén-t megírta. A téli Gutinnak is megvan a varázsa, természetjárók sível a lábukon télen is látogatják.

Kapnikbányáról a Máramarossziget felé vezető kocsiút egy 1000 méter magas hágóra vezet fel. Itt ér véget a Gutin gerince, a másik oldalon már a Lápos csúcsai következnek. Alacsonyabbak a Gutinnál, 1200—1300 méteresek. A vidék egyhangúbb, élete szegényebb, kevesebb turista látogatja.

Kapnikbánya csak akkor fejlődhet igazi «vonzó hellyé», ha megközelítését megkönnyítik, közlekedését megszervezik. A felsőbányai és aknasugatagi vasútállomásoktól egyaránt több, mint 20 km-es távolságra van, autóbuszjárata nincs még. Ha majd elkövetkeznek a békésebb idők és bekapcsolják a forgalomba, megindul az üdülők és turistaszállók építése, nagy érdeklődésre számíthat. De addig is méltó a figyelemre; noha megközelítése nehézkes, megéri az áldozatot és fáradságot, mert az ősi bányatelep és a táj mesél, beszél annak, aki nyitott szemmel jár benne.

IRODALOM

Baktay Ervin: Háromszéktől a Himálajáig. Megjelent *Körösi Csoma Sándor halálának századik évfordulójára, 8° alak, 304 oldal, számos képpel és térképvázlattal. Megjelenés éve 1942, Vörösváry-kiadás.*

A nagy világjáró székely-magyar Körösi Csoma Sándor halálának századik évfordulójára értékes könyv jelent meg a magyar könyvpiacon: «Háromszéktől a Himálajáig» címen. Írója Baktay Ervin dr. előszavában a következőképpen határozza meg a könyv célját: «A célja az, hogy világjelentőségű nagy tudósunknak, a tudomány legáldozatosabb magyar hősének emléket állítson és ázsiai életének körülményeit, amennyire lehet, a tényeknek megfelelően hozza a magyar közönség tudatába». Ezzel a könyvvel valóban nagyon tartozott a magyarság Körösi Csoma Sándor emlékezetének. Az első Körösi Csoma-életrajzot Duka Tivadar írta meg, a székely-magyar tudós születésének századik évfordulójára. Duka érdeme nemcsak az elsőségben, de az úttörésben és az adatgyüjtésben is elvitathatatlan. A könyv megjelenése óta azonban már jó néhány esztendő eltelt. Egyrészt könyve elfogyott és a Csoma iránt érdeklődő közönség számára hozzáférhetetlen, másrészt azóta újabb adatok kerültek napvilágra, melyek szükségessé tették az újabb, komoly Körösi Csoma-életrajz megírását. Duka Tivadart ezenkívül a tárgyilagosságban olyan dolog is akadályozta, mely Baktay Ervin számára nem jelentett akadályt. Duka ugyanis angol szolgálatban állott s így azokat az eseményeket, melyek Csoma Sándor munkáját hivatalos mellőzés miattolysokszor megnehezítették, megszépített alakban adta át olvasóinak.

Baktay Ervin könyvére tehát mindenképpen szüksége volt a magyar életrajzirodalomnak. Írója pedig a leghivatottabb ember erre a munkára. Baktay Ervin, mint az már országszerte köztudomású, tengernyi fáradság közepette felkereste Körösi Csoma Sándor életútjának minden jelentős állomását. Nyomról-nyomra követte a nagy székely-magyart Külső-Tibet hegyei között. Meglátogatta azokat a buddhista kolostorokat, ahol a mult évszázadokban Körösi Csoma Sándor élt és szigorgott a kegyetlen telek metsző hidegében. Szemét csípte a füst, nem gyujtott tehát tüzet a cellájában, hogy dolgozni tudjon. Dermesztő télben tanult és dolgozott dacos kemény székely akarattal. Körösi Csoma Sándor életét, mint példaadó hősi életét tanítani kellene iskoláinkban.

Baktay Ervin könyve kétségtelenül gazdagodása tudományos irodalmunknak. Szép nyelvezete, nyugodt előadásmódja az író fegyelmezett tollát dicséri. Külön érdeme a könyvnek, hogy fényképfelvételekben közli Körösi Csoma Sándor életének legjelentősebb állomásait. *(G. Gy.)*

Pekár Dezső dr.: báró Eötvös Loránd. A torziós inga ötven éves jubileumára. A Kis Akadémia Könyvtára XLVIII. kötete. Budapest, 1941. A Kis Akadémia kiadása. 8° Sok fényképpel, ábrával, stb. 339 oldal.

A szerző és a Kis Akadémia közösen, egyik mulhatatlan emlékű professzorának a másik megértő támogatójának emel méltó emléket ebben a tekintélyes terjedelmű könyvben. Ritkán lehet olyan munkát olvasni, amelyiknek minden sorából úgy kisugározzon a tanítvány hálája, a professzora iránt érzett maiglan változatlan szeretete és rajongása, valamint a tárgya, a geofizika iránti vonzalma és a Kis Akadémia meghitt baráti köre iránti hűséges ragaszkodása.

Eötvös tudományos működésének részleteiről a nagyközönség nem sokat tud, csak általánosságban könyveli el tudatában tudományos egyéniségét, legfejebb arról sejteget valamit, hogy a jelenleg a gazdaságiéletbenannyira megbecsült nyersolajkutatásokban az Eötvös szerkesztette torziós ingának is jelentős szerep jut.

Ebben a könyvben nagyon részletes felvilágosítást kapunk arról, hogy az előkelő családból származott Eötvös hogyan nevelődött a tudományos pályára és hogyan lett belőle világhírű fizikus. Nagyon közérthető nyelven sokat olvashatunk Eötvös különböző fizikai kutatásairól és ezekkel kapcsolatban természetesen a torziós ingáról is. A torziós ingával folytatott kísérletekről és kutatásokról külön fejezetben számol be a szerző, megismerkedhetünk a hazai földön és külföldön végzett mérések történetével. Különösen az 1923—1925. évi indiai expedíciót tárgyalja részletesen és nagyon érdekesen a szerző. Ismerteti az expedícióval bejárt terület természeti viszonyait és kulturális állapotát, népességét stb. Nemcsak ezért emlékezünk meg ezen a helyen Pekár könyvéről, hanem azért is, mert az általános földrajzot annyira érdeklő geofizikai kutatások jellegzetes módszere olyan könnyen és világosan van értelmezve ebben a munkában, hogy azokat az olvasó minden nehézség nélkül megértheti.

K. A

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Német kutatóintézet Késmárkon.

Késmárkon 1941 március 23-án nyilt meg a szlovákiai német tudományos kutatóintézet. Kutatásainak eredményeit «Karpatenland» c. havi folyóiratában fogja közzé tenni. *P. J.*

Bulgária barnaszénkivitele.

Bulgária barnaszénbányászata bőségesen fedezte a körülbelül évi 25,000 tonnát igénylő belső fogyasztást, sőt kivitele is tekintélyes volt. Görögország, Törökország, Egyiptom és Palesztina vásárolta meg a bolgár barnaszénfölösleget; a kivitt mennyiség az utóbbi években megközelítette a 20,000 tonnát. Macedónia és Thrákia bekebelezése után, hacsak a termelés nem növekszik, a kivihető, nélkülözhető barnaszénmennyiség csökkenni fog, mert az új területek fában szegények. Thrákia mindig erdőtlen is volt, Macedónia erdeiben pedig a jugoszláv uralom idején olyan rablógazdálkodás folyt, hogy onnan hosszú ideig sem épületfát, sem tüzelőt nem lehet kitermelni. *P. J.*

Franciaország gyapotszükséglete.

A francia gyapotfeldolgozó ipar nyersanyagát a háború előtt brit és amerikai fennhatóság alatt lévő termelőktől szerezte be. A tengerzár következtében a francia gyárak nyersanyag és a közönség gyapot ruhanemű nélkül maradt. A mindinkább érezhetővé váló inségen a kormány úgy igyekszik segíteni, hogy északafrikai gyarmatain kívánja a gyapottermelést megindítani és fellendíteni. 1940 ben az északafrikai, főleg marokkói gyapottermelők és a francia gyárak vezetői a termelőkre nézve igen előnyös megállapodást kötöttek és a gyapot árát magasan szabták meg. A kormány tekintélyes összeget szavazott meg marokkói öntözőberendezések létesítésére azzal a feltétellel, hogy az öntözött földek tulajdonosai gyapottermelésre rendezkednek be. *P. J.*

A Fiuméval határos, illetve a Fiumara folyótól elválasztott Susak volt Jugoszláv határvároska nevét az olasz hatóságok Borgonovo-ra változtatták.

Stockholm közvetlen közelében és körülötte 19,870 kis sziget, úgynevezett Skargaard van. Ezek közül 1720 szigeten laknak.

Svédország tavainak száma a legutóbbi (1940) adatok szerint 95,788.

K. S.

Új spanyol földrajzi társaság

alakult meg Madridban, a «Juan Sebastian Elcano-Intézet», amely az 1939. évi nov. 24-én hozott törvények alapján működő tudományos kutatások legfelsőbb tanácsa célkitűzéseinek megfelelően a földrajz tudományos művelését tekinti kizárólagos feladatának, állami támogatásban részesül és «*Estudios Geograficos*» néven folyóiratot ad ki.

A folyóirat első száma 237 oldalnyi terjedelemben 1940. év október havában már meg is jelent. A társaság elnöke vezető cikkében fejti ki az új intézet programmját, amely legelsősorban az Ibériai félsziget, az afrikai spanyol gyarmatok és Ibero-Amerika földrajzának és kartográfiájának művelésében áll.

Itt jegyezzük meg, hogy az 1876-ban alakult «Sociedad Geografica de Madrid» a köztársaság éveiben a «Sociedad Geografica Nacional» nevet vette fel, most újra nevet változtatott «Real Sociedad Geografica» néven régi otthonában. A társaság nagymúltú folyóirata, a «Boletin», a forradalmak és polgárháborúk éveiben nem jelenhetett meg. A hiányt egy az 1936—1940. éveket átölelő kötettel fogja pótolni a társaság s 1941. évtől kezdve a Boletin negyedévenkint jelenik meg.

(m. t.)

A Német birodalom

területe a Cseh-Morva protektorátus nélkül 1941 jan. 1-én hivatalos kimutatás szerint 68,708 km², lakóinak száma becslés szerint 90,030,705. *P. J.*

Chile igényei a Déli sarkvidéken.

Chile kormánya ünnepélyes okiratban jelentette be a világnak, hogy felségjogait kiterjeszti az Antarktisznak a nyugati hosszúság 53° és 80° délkörei közt elterülő területére. Ide tartoznak a Déli sarkvidék legjobban ismert vidékei: Little America környéke, a Charcot föld, I. Sándor földje, az Adelaide és Viscoe szigetek, a Graham-föld, Palmer és Déli Shetland szigetek, Ross-sziget és a Weddel-tenger egy része. Chile kormánya utal más nemzeteknek hasonló tárgyú, az Antarktisz különböző részeit elfoglaló nyilatkozataira és hangsúlyozza, hogy a most általa lefoglalt területen kutatásokat végeztetett Egyesült Államok kormánya többször is biztosította Chilét, hogy kutatásai kizárólag tudományos célzatúak. Ezzel szemben Chile igényt tart az ott felfedezett vagy később feltalálható minden ásványi termékre. *P. J.*

A BÚVÁR KÖNYVEI

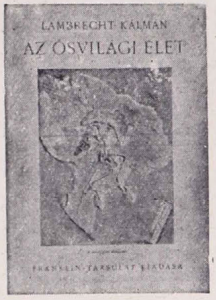

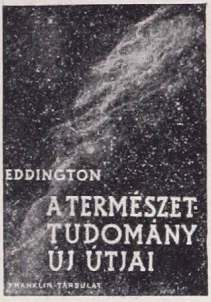

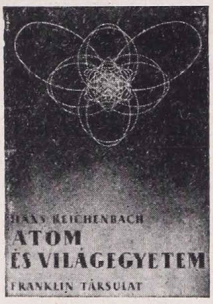

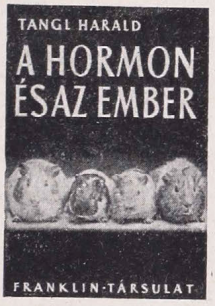

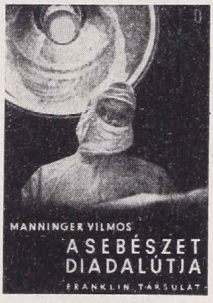

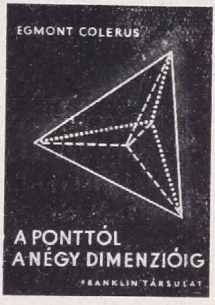

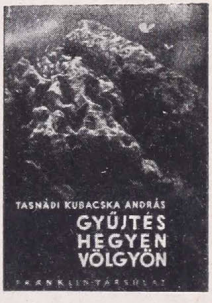

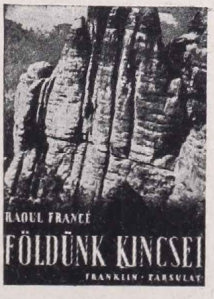

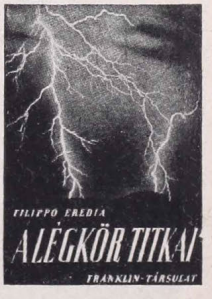

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

Dr. BÁRÁNY LÁSZLÓ:

«BOLYONGÁS A BÜKKBEN»

című, a Magyar Földrajzi Társaságtól a Farkasfalvy-díjjal jutalmazott, a magyar ifjúság részére írott munkája kedvezményes, 2 pengős áron megrendelhető a Magyar Földrajzi Társaság titkárságánál (Budapest, VIII., Sándor-utca 8. sz.). Tíz példány rendelése esetén a gyüjtő részére egy tiszteletpéldány jár!

TÜKÖR

1942. AUGUSZTUS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

JANKOVICH FERENC: Éneklő Ifjúság
NAGY LAJOS: Olvasom az ujságot
br. VILLANI LAJOS: Lorenzo il Magnifico
KÁDÁR ERZSÉBET: Homoktorta (Elbeszélés)
ALDOBOLYI NAGY MIKLÓS: Örmény város a Szamos partján
LOVASS GYULA: A sebezhetetlen (Elbeszélés)
KÖRTVÉLYESSY DÉNES: Aranypart (Elbeszélés)

A TÜKÖR NAPLÓJA

Szinház — Könyv — Film — Fényképezés — Az asszony

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

Kapható könyvkereskedésekben, Ibusz-pavillonokban és hírlapárusoknál

---

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér

Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Kertész Róbert: A tenger farkasai
Natter-Nád Miksa: A hunyász, a pozdor, a rebarbara
Papp Károly: A homoktenger futárai
Komjáthy Aladár: Gondolatok a mai fizikáról
Gaál István: A pillangók védelmében
Domony András: A XX. század féme, az aluminium
Dorning Henrik: A fekete rigó
Datlos László: Az energia megmaradásának felfedezése
Erdélyi Gizella: Dolichenum leletei és a kömlődi bronzlemezek

Könyvek — irások — A tudomány műhelyéből — Kis Búvár — A Búvár szellemi sportja

Számos fénykép és szemléltető ábra

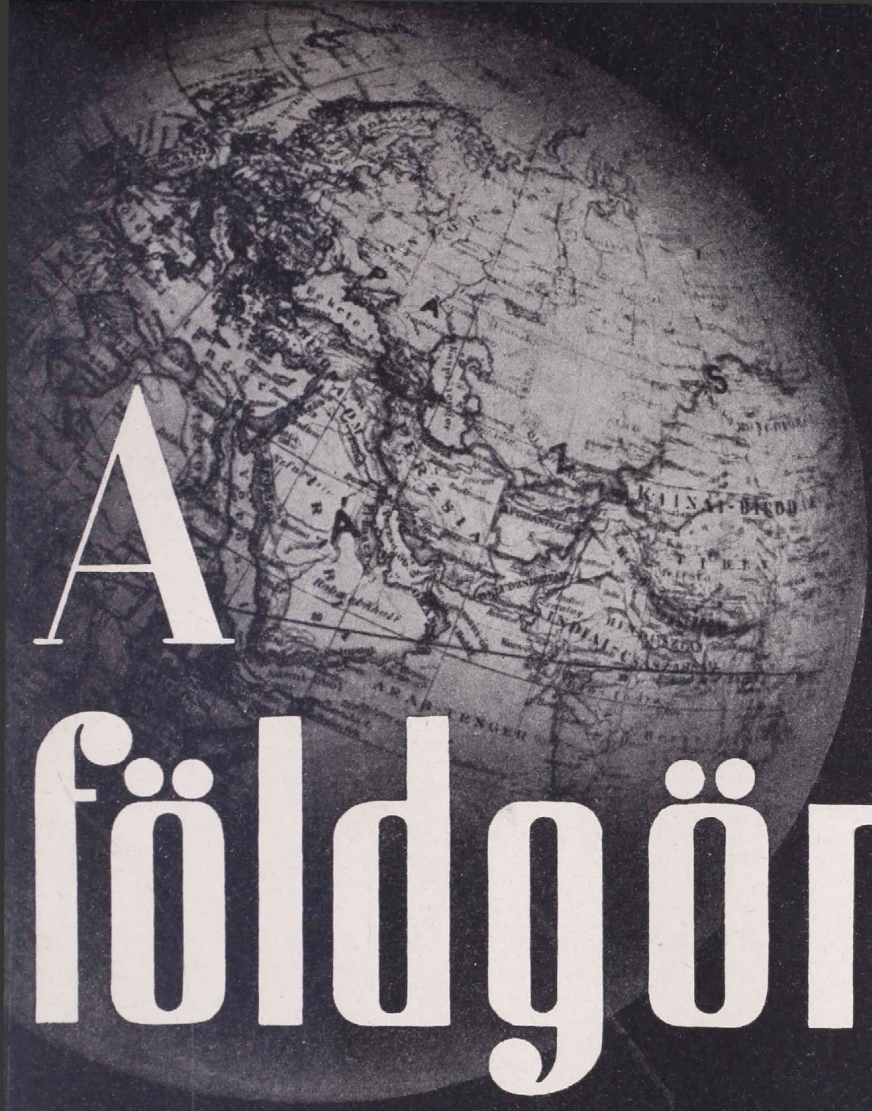

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

167

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

III. ÉVF. | 1942. SZEPTEMBER | 9. SZÁM

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám

Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Koch Ferenc dr.: A Délafrikai Unió: az arany és gyémánt hazája. — *Gáspár Gyula;* Szováta fürdő. — *Irmédi-Molnár László dr.:* Algéria. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

6310. Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIII. ÉVFOLYAM 1942 9. SZÁM

A DÉLAFRIKAI UNIÓ: AZ ARANY ÉS GYÉMÁNT HAZÁJA

Írta KOCH FERENC dr.

Az a föld, amit ma Délafrikai Uniónak nevezünk, a nagy felfedezések idején vonja magára a fehér ember figyelmét, nem mint valami kívánatos ország, hanem inkább mint akadály az India felé vezető tengeri úton. A portugál Diaz Bertalannak sikerült először ezt az akadályt megkerülni Afrika déli csúcsának körülhajózásával. A gyér lakosságú, kincsekkel, értékes fűszerekkel nem rendelkező Dél-Afrika nem nagyon csábította sem a portugálokat, sem utódaikat a hollandusokat a letelepülésre. Csak 1652-ben létesítettek a hollandusok egy kis erődöt a mai Fokváros helyén: pihenő állomásnak a hollandus keletindiai társaság hajóinak az Indonéziai szigetvilágba vezető úton. Vizet és friss élelmiszert is itt vettek fel a hajók. A kedvező, Dél-Olaszországra emlékeztető éghajlat egyre több hollandust csábított a letelepülésre. Ezeknek a hollandus parasztoknak, boereknek utódaiból született meg a búr nép. A búrok ma is a XVII. századbeli hollandus nyelvjárást beszélik. 1795-ben az angolok, akik kitűnő földrajzi fekvése miatt szemet vetettek a búroklakta földre, azon a címen, hogy «megvédjék a franciák támadásaitól» — milyen időszerű szólam! — megszállták a Táblaöböl erődítményét, a későbbi Capetownt. Átmenetileg nehány esztendőre ez a terület ismét a hollandusok birtokába jutott, de 1814-ben véglegesen az angolok vetették meg lábukat rajta. Az egyre nyomasztóbbá váló angol elnyomatás elől a búrok zöme 1836-ban a belső, magasan fekvő fennsíkokra vándorolt ki, ahol megalapították Oranje és Transvaal szabad búr köztársaságokat. 1884-ben fedezték fel a witwatersrandi aranymezőket Transvaalban. A földművelő és állattenyésztő búr nép nem szívesen nézte a gyülevész, többnyire angol aranyásók és kalandorok egyre szaporodó hordáját. Az értékes aranymezőktől csábítva, Anglia azon a címen, hogy az angol aranyásók érdekeit kell a búrok elnyomó törekvései ellen megvédenie, egyre nagyobb nyomást gyakorolt a búr köztársaságokra. Hogy a megindult tárgyalások menetének nagyobb nyomatékot adjon, az angol kormány mind több és több csapatot küldött Dél-Afrikába. Transvaal kormánya látván a helyzet fenyegető voltát, ultimátumban követelte a brit csapatok visszavonását. Anglia elutasította az ultimátumot, mire a búrok 1899 októberében megtámadták a délafrikai angol gyarmatokat. Az angolok könnyű győzelmet reméltek. Számításukban azonban rettenetesen csalódtak, mert a maroknyi búr nép hősies harcokban csapást csapásra mért a többszörös túlsúlyban lévő angol seregekre. A harc kimenetele azonban nem volt kétséges, hiszen a három éven át tartó véres háború végén 430,000 brit katona állott szemben 73,000 búr harcossal, 122,000 búr asszony és gyermek pedig a brit koncentrációs táborokban sínylődött. 1902 májusában megkötötték a békét: Oranje és Transvaal brit gyarmat lett. Az ellentétek azonban nem szűntek meg a búr és angol lakosság között. Anglia a békülékenység egyedül helyes és józan politikájának útjára lépett és négy évre rá önkormányzatot adott a volt búr köztársaságoknak. 1910 május 31-én pedig Transvaal és Oranje a két brit gyarmattal, Natallal és Fokfölddel együtt dominiumi alkotmányt kapott s Délafrikai Únió néven független tagállama lett a brit világbirodalomnak. A világháború után mint népszövetségi mandátumot megkapta

a volt Német Délnyugat-Afrikát. Ennek legnagyobb része értéktelen sivatag, úgyhogy 835,000 km²-nyi területén alig 270,000 ember él. Nem tartozik szorosan véve az Unióhoz Basuto- és Swaziföld. A tulajdonképpeni Délafrikai Unió területe 1.223,854 km², amelyen kereken 9.600,000 lakos él. A búrok a fehér lakosságnak körülbelül a felét teszik ki. Nyelvük éppenúgy, mint az angol, hivatalos nyelv.

A búr kérdés azonban még nem jutott nyugvópontra. Mutatja ezt az a körülmény is, hogy az első világháború alatt itt-ott lázongások törtek ki az angolok ellen. A ma háborújában is nyugtalan a búr lakosság és egyre erősödik a búrok függetlenségi mozgalma.

A búr kérdésnél is nagyobb veszedelmet jelent azonban a színes lakosság problémája. A lakosságnak ugyanis csak 20%-a fehér ember, a többi színes: bantu néger legfőképpen, de nagy számban élnek itt Ázsiából bevándoroltak is, különösen indusok. A Délafrikai Unió az egyetlen brit dominium, amelyben a fehér lakosság kisebbségben van.

Az Unió gazdaságilag Afrika legértékesebb állama. Sajátos jellemvonása gazdasági életének, hogy az elsősorban a bányászaton, mégpedig különösképpen az aranyon és gyémánton alapszik. A Délafrikai Unióról valóban elmondhatjuk, hogy az arany és a gyémánt országa.

Az arany ércei (vegyületei) tudvalevően rendkívül ritkák. Ezeknek legismertebbjeit, mint a szilvanitot, nagyágitot és krenneritet, amint magyar vonatkozású nevük is mutatja — Transsylvania, Nagyág, Krenner József magyar mineralógus — éppen az Erdélyi érchegységben fedezték fel. Az arany gyakorlatilag tehát csak termésállapotban mint szín- vagy termésarany fordul elő, mégpedig vagy mint hegyi arany telérekben, vagy pedig folyami lerakódásokban, kavics és homok között, mint alluviális vagy mosott arany. A geológus úgy mondja, hogy az arany vagy elsőleges fekvésben található mint hegyi arany, vagy másodlagos fekvésben mint mosott arany. Az utóbbi az elsőleges aranytartalmú ércek elmállása folytán keletkezik. A hőmérséklet ingadozása, az eső, a folyóvizek munkája és egyéb természeti erők egyre mállasztják a kőzeteket. Csak az arannyal nem tudnak megbírkózni. Nem oldódik, nem oxidálódik, ezért a kőzetek, ércek málladékából a víz változatlanul tovább sodorja. Minthogy fajsúlya igen nagy, két és félszer nehezebb, mint a vas, ott, ahol a folyó esése megcsökken, homokba vagy kavicsba ágyazva lerakódik az arany, többnyire apró szemcsék alakjában. Ausztráliában azonban szerencsés aranyások 1858-ban 83½ g-os aranytömböt is találtak. Az arany a kavicsos hordalékból egyszerű iszapolással kiválasztható. Ezért is özönlötték el az aranyások California, Ausztrália és Klondyke alluviális aranymezőit. Csákány, lapát, vödör, néhány szál deszka vagy dézsa, no meg egy kis szerencse kellett csupán ahhoz, hogy a rongyos aranyásóból máról holnapra dúsgazdag ember legyen.

Egyes tudósok szerint az ókornak aranyban oly gazdag országa, a mesés Ophir, Dél-Afrikában volt. Dél-Rhodesiában, a Matabele-föld elhagyatott ősi aranybányái ezt a feltevést látszanak igazolni. Dél-Rhodesiában ugyan ma is bányásznak aranyat, de mennyisége eltörpül a Délafrikai Unióban kitermelt aranyé mellett. Itt, a transvaali Witwatersrand mentén húzódik a Föld legjelentősebb aranymezője. Witwatersrand kaphollandi (búr) nyelven annyit jelent, mint a fehér víz pereme. Ezt a nevet világosszürke kvarcitkőzetein végigfutó patakjairól kapta. Geológiai szempontból nem más, mint a Bokros Veld fennsíkjának a tőle délre fekvő Magas Veld fölé emelkedő peremlépcsője, amely egyben a vízválasztó a Vaal és a Limpopo között. A witwatersrandi aranyelőfordulás másodlagos, tehát nem helyben keletkezett az arany, hanem máshonnan mosta ide a folyók vize még a geológiai ókor kezdetén. Az arany azonban mégsem mosott arany, mint általában a másodlagos lelőhelyek aranya. Itt ugyanis nem találunk arany-szemeket vagy éppen aranytömböket a kavics és homok között, hanem az arany ú. n. konglomerátrétegekben igen fínom eloszlásban fordul elő. A konglomerát kisebb-nagyobb legömbölyített kavicsokból áll, amelyeket valamilyen kötőanyag, itt a Witwatersrandon kovasavas kötőanyag cementez, tapaszt össze. Az arany ebben a kőkemény kovasavas kötőanyagban van, mégpedig pirit társaságában és olyan fínoman elosztva, hogy szabad szemmel észre sem vehető. Négy ilyen aranyat tartalmazó konglomerátréteg, ú. n. reef húzódik a föld mélyében. A legalsó réteg 3000 m mélységben fekszik.

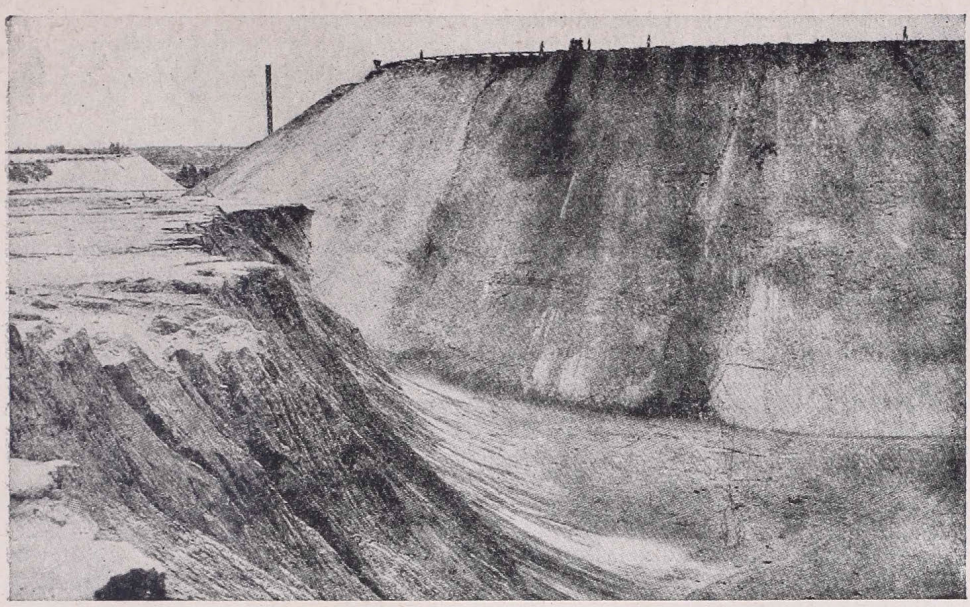

Egész hegyeket alkot az aranytartalmától megfosztott konglomerát-törmelék.

Az aranynak sajátos, a Föld más aranyelőfordulásaitól eltérő módja az oka annak, hogy a délafrikai aranybányászat módja és fejlődése teljesen egyedülálló. Witwatersrand aranya hosszú évmilliókon át pihent a Föld mélyében. Az első aranyat Transvaalban azok a gyémántkeresők találták 1865-ben, akiket a Kimberley környéki könnyen kiaknázható alluviális gyémántmezők kimerülése hajtott ide. Gyémánt helyett azután aranyat találtak. Magát a witwatersrandi aranymezőt csak 1884-ben fedezték fel. A felfedezést lehetővé tette az a szerencsés körülmény, hogy az aranytartalmú konglomerátrétegek, a reefek, nem húzódnak végig párhuzamosan a föld színével, hanem két végükön felgörbülnek és a felszínre jutnak. Itt a pirittartalom miatt a konglomerátrétegek kötőanyaga elmállik s belőle az arany elég könnyen kiválasztható. Az aranyláz itt is hatalmas arányú bevándorlást támasztott. A gyors meggazdagodás lehetőségétől csábítva, a világ minden részéből özönlöttek ide a kalandorok. Legtöbbjük angol volt. Már csak ezért sem voltak a búrok elragadtatva az aranymezők felfedezésétől. Piet Joubert transvaali államférfi látnoki erővel állapította meg, hogy ez az arany lesz az oka annak, hogy országának földjét annyi vér fogja áztatni. A búrok minden akadékoskodása sem tudta megakadályozni, hogy a Rand mentén, mintegy 90 kilométer hosszúságban, egymásután ne keletkezzenek kisebb-nagyobb bányásztelepülések. A legjelentősebb volt, s mindvégig az is maradt, az 1886-ban alapított Johannesburg, a világ legnagyobb aranyvárosa.

Az aranyásók vérmes reményei azonban lassan elhalványodtak, amit az arany előfordulásának sajátos körülményei okoztak. Említettük, hogy az arany a konglomerátok kötőanyagában olyan fínom eloszlású, hogy szabad szemmel láthatatlan. Itt tehát nem lehetett máról holnapra meggazdagodni, egy-egy dúsabb telep, vagy nagyobb aranyrög feltalálásával, mint Californiában vagy Ausztráliában, hanem keményen dolgozni kellett. Az eredmény pedig általában igen mérsékelt volt, mert igaz hogy az arany igen egyenletesen oszlik el az aranykőzetekben, de nagyon kevés: 1 tonnája csak 12—18 gramm aranyat tartalmaz. De még ezt a kevés aranyat is csak úgy tudták nagyobbrészben kivonni, ha az acélkeménységű kötőanyagot lisztfínomságúra törték össze. A felszíni mezők, ahol a pirit elmállása folytán a meglazult kőzettel még könnyeb-

ben ment a munka, lassan kimerültek. Egyre mélyebbre kellett az aranyért leásni. Mindez nagy befektetést és tőkét igényelt. Az aranyásók kénytelenek voltak jogaikat, telepeiket nagyvállalatoknak eladni s azok alkalmazottai lettek. Így jött létre az aranynak eme sajátos előfordulása következtében a kitermelésnek az a tőkés, nagyüzemi formája, amelyik annyira jellemző a délafrikai aranybányászatra. Az aranybányászat «gépesítését» nagy mértékben elősegítette, hogy a Rand közelében Boksburg és Witbank medencéjében sok és jó szenet találtak. E nagyüzemek olyan tökéletes módszert alkalmaznak, hogy ma a konglomerátban lévő arany 90%-a kivonható. A konglomerátot előbb durvára összetörik, a meddő kavicsokat kiválasztják és a kőkemény kötőanyagot hatalmas zúzóművekben finom porrá törik össze. Belőle az aranyat nátriumcyanidoldattal kioldják, majd az oldatból az aranyat friss cinkforgáccsal kicsapják.

Az aranynak bámulatos egyenletes eloszlása és az a körülmény, hogy az arany áringadozása igen kicsi, biztosítják, hogy a délafrikai aranybányászat jóformán kockázatnélküli üzlet. Óriási hátrány azonban, hogy a konglomerát aranytartalma nagyon csekély és az arany kivonása a hosszadalmas technikai és kémiai eljárások miatt meglehetősen költséges. Ezért az aranybányászás mint üzleti vállalkozás csak akkor eredményes, ha olcsó munkaerőkkel dolgoztat. A Délafrikai Unió bányászatában foglalkoztatott 330,000 munkás közül — akiknek $^3/_4$ része aranybányász — csak 35,000 fehér, a többi, nehány indus kivételével, mind bennszülött, leginkább bantu néger. A fehérek inkább előmunkások és üzemvezetők s bérük több mint tízszerese a bennszülött munkásokénak. Igaz, hogy ezek a vállalatoktól ingyen lakást és ellátást is kapnak, de ha ezeket a természetbeni szolgáltatásokat legmagasabbra értékeljük is, bérük még így is alig éri el a fehérek bérének ötödrészét. Nem csoda, ha a színes munkások elégedetlenségében a kommunista propaganda kitűnő tápanyagot talál és a kommunista bérmozgalmak egyre nagyobb gondokat okoznak az aranybányák vezetőségének.

Csak a búr háború befejeztével indult erősebb fejlődésnek az aranybányászat. Az új uralom már nem gördített akadályokat az aranybányászat elé, sőt azt egyenesen elősegíteni, fejleszteni igyekezett. Máig körülbelül 35—40 milliárd pengő értékű aranyat bányásztak ki a witwatersrandi konglomerátokból. 2400 m mélységig hatolnak le a tárnák, olyan mélyre tehát, amelyre nehány évtizeddel még a legoptimistább bányamérnökök sem mertek gondolni. Igaz ugyan, hogy ebben a mélységben már csak különleges hűtőberendezések teszik lehetővé a művelést. A geológusok számítása szerint a legalsó konglomerátréteg 3000 m mélyen van a föld színe alatt. 1950 után már számolni lehet a bányászat jelentős csökkenésével, esetleg teljes kimerülésével.

A nagyméretű kiaknázás miatt sajátos problémát okoz az aranytartalmától kilúgozott, porrátört konglomerátok elhelyezése. Ezek az eleinte fehér, később barnásodó portömegek egész hegyeket alkotnak és a városok kiterjeszkedése miatt ma már a város belső képéhez is hozzátartoznak.

Az évi termelés állandóan emelkedik. A világtermelésben való részesedése igen érdekesen alakult az utóbbi évtizedekben. Az első világháború előtt, 1913-ban, 8.795,000 finom uncia évi kitermeléssel a világtermelésnek 38%-át adta. A harmincas évek elején a termelés alig több, de a Dél-Afrikán kívüli területek visszafejlődésével már több mint felét teszi ki a világtermelésnek. Az utolsó években az államok nagy erőfeszítéseket tettek aranytermelésük fellendítésére, így például az U. S. A. évi termelése 1929-ben 2.208,000 uncia, 1940-ben már 5.920,000, Canadáé 1.928,000, illetőleg 5.302,000, a Szovjeté 707,000-ről 4.000,000-ra, Koreáé 138,000 unciáról 1.025,000 unciára emelkedett. A világ aranykitermelése 1940-ben 40.700,000 uncia rekordmennyiséget ért el, s ebből a Dél-Afrikai Unió 14.047,000 unciával szerepel, ami a világtermelésnek már csak 34%-a. Mi lesz a délafrikai aranybányászat jövője, nem tudjuk. Borulátó bányageológusoknak az a véleménye, hogy 1950 táján már olyan mélyre kell lehatolni, hogy a bányászat elveszti jövedelmezőségét, a felsőbb rétegek pedig akkorra már teljesen ki fognak merülni. Ma azonban az aranybányászat még mindig alapja Dél-Afrika gazdasági életének, hiszen kivitelének 60—70%-a arany.

Az aranybányászat nemcsak önmagában véve hajt hasznot az Uniónak, hanem egyéb vonatkozásban is. Így például a bányavárosok körül fejlett mezőgazdaság alakult ki a nagy embertömegek ellátására. Az aranyvidékekre vezető vasútak jóval

magasabb díjtételeiből eredő bevétel többlete lehetővé tette olyan gyér népességű mezőgazdasági vidékeknek a vasúti hálózatba való bekapcsolását, amelyek forgalma egyelőre még nem fedezi az üzembentartás költségeit.

Amint a «fémek királya», az arany évmilliókon keresztül szunnyadt háborítatlanul a délafrikai föld mélyében, ugyanúgy maradt elrejtve a kincskeresők elől a «drágakövek királya», a gyémánt is. A XVIII. századig Kelet-India volt a gyémánt hazája. Az indus fejedelmek csodálatos szépségű gyémántjai az indiai Golconda legendás hírű bányáiból kerültek ki. 1728 óta ismerjük a braziliai gyémántmezőket Itakolumit közelében. Csak a XIX. század második felében jelenik meg Dél-Afrika a gyémántpiacon, de már 1879 óta ő áll a gyémánttermelés élén. Az 1920-as években érte el a Délafrikai Unió gyémántbányászata a csúcspontot, amikor majdnem 5½ millió karátnyi (1 karát= 0·205 gramm) gyémántkövet szórtak a piacra a bányák, a világtermelésnek kereken 70%-át szolgáltatva. A harmincas években a termelés ½ millió karátra csökkent. A vezetőhelyet ugyan most is Afrika tartotta meg, de nem az Unió, hanem a Belga Kongó. A gyémánttermelés egyébként is erősen ingadozik. Ennek egyszerű oka az, hogy bár ipari jelentősége is van, mégis a gyémánt mint drágakő elsősorban a fényűzést szol-

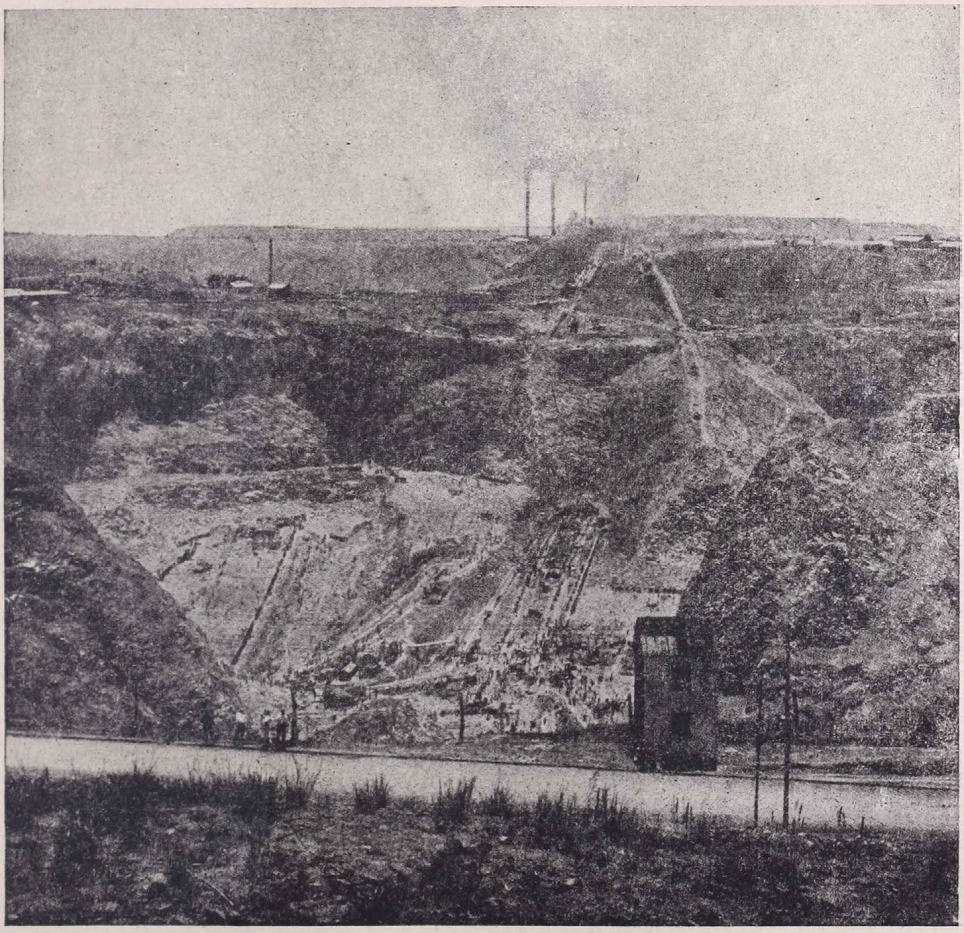

A Premier gyémántbánya Pretória mellett. Itt találták a híres Cullinan gyémántot.

gálja. Forgalma mindig a gazdasági élet hullámzásához igazodik, konjunktúrák idején emelkedik az ára, gazdasági válságok idején pedig nemcsak megcsökken a kereslet, hanem ugyanakkor a piacra dobott gyémántékszerek derekasan leszorítják az árat. Innen van az, hogy Dél-Afrikában maga a kormányzat volt kénytelen a gyémántbányászatot a túltermelés elkerülésére visszaszorítani.

A gyémánt az aranyhoz hasonlóan vagy elsőleges lelőhelyen fordul elő, ősi kőzetekbe ágyazva, vagy pedig másodlagos lelőhelyeken. Utóbbiak úgy jönnek létre, hogy az elsőleges kőzetek elmállásával a vizek a gyémántot a málladékból kimossák és másutt, a folyók hordalékába, kaviesba és homokba ágyazva, lerakják. Ezek az alluviális gyémántmezők könnyen hozzáférhetők. Az első délafrikai gyémántlelet is ilyen alluviális gyémánt volt. 1867-ben az Oranje folyó mellett, Hopetown közelében egy búr farmer gyermeke a folyó homokjában játszadozva egy fényes kavicsot talált. Apja ezt a fényes kavicsot, amely egy 21 és ½ karátos gyémánt volt, egy házalónak adta el potom összegért. Ugyanennek a farmnak a közelében találtak nemsokára rá a 83 és ½ karátos «Dél csillagá-»ra. A gazdag leletek hírére kincskeresők tömege lepte el a Vaal és az Oranje völgyét. 1870-ben fedezték fel azután Kimberley mellett az első gyémántbányát. Ezek az elsőleges gyémántmezők tulajdonképpen 200—600 m átmérőjű körkeresztmetszetű vulkánikus kürtők, amelyeket kékeszöld szerpentinből álló összecementezett kőzettörmelék tölt ki. A geológus ezt a kőzetet kimberlitnek, a bányász színe után kék földnek, «blue ground»-nak nevezi. A kürtőket eleinte külszíni fejtéssel aknázták ki. Minél mélyebbre hatoltak azonban, annál nehezebb lett a hatalmas üregek falainak a beomlástól való megvédése. Így a legrégibb, leggazdagabb bányában, a Kimberley-Mine-ban 135 m mélységig jutottak le 1871-től 1885-ig s ezalatt 8 millió m^3 kőzetet ástak ki. 1885-ben már kénytelenek voltak a folytonos beomlások miatt a tárnás művelésre áttérni.

A kimberleyi bányák egy része már kimerült és a gyémántbányászat súlyppontja Pretória környékére tevődött át. Az itteni Premier-Mine-ban találták 1905-ben a legnagyobb fehér gyémántot, a 3000 karátos Cullinant, Sajnos, a feldolgozásnál kisebb darabokra törték szét.

Gazdag gyémántmezőket fedeztek fel a huszas évek közepe táján, az Oranje folyó torkolatától délre. A volt Német Délnyugat-Afrika, mely mint népszövetségi mandátum tartozik Dél-Afrikához, szintén igen gazdag gyémántban, bár ezek többnyire aprók, ½ karát körüliek.

A délafrikai Unió azonban nemcsak aranyban és gyémántban gazdag, hanem más ásványi kincsekben is bővelkedik, ha ezek termelésében nem jutott is vezető szerephez. Különös fontosságú szén-, mangán- és króm-bányászata.

Szene bőven van. A geológiai viszonyok alapján több mint 200 milliárd tonna szenet sejtenek Dél-Afrika földjének mélyében. A legnagyobb szénbányák Transvaalban vannak, ahol a vasúton kívül elsősorban az arany- és gyémántbányászatot szolgálják. Natal szenét főleg a hajózás használja fel. Némelyik medence szene olyan jó minőségű, hogy kokszolható is, úgyhogy Natalban már nehézipar is alakult ki, helyi vasércekre támaszkodva.

Az acélnemesítésben nagy szerep jut a krómnak és a mangánnak. A mangánérceket 1925-ben fedezték fel Kimberleytől nyugatra. Krómércbányászata is egyre fokozódik a rozsdamentes acél jelentőségének növekedésével. Amíg 1929-ben csak 64,000 tonna krómérc került ki az Unió bányáiból, addig ma éppen kétannyit termel.

A króm és a szén mellett azonban még egész sorát találjuk a különféle érceknek. Egyre fokozódó jelentősége van a wolfram, platina, réz, azbeszt és ólom bányászatának. Ezek a «szürke ércek» idővel teljesen háttérbe fogják szorítani az aranyat és gyémántot s talán nincs messze az az idő, amikor a Délafrikai Unió már megszűnik az arany és a gyémánt hazájának lenni.

SZOVÁTA FÜRDŐ

Írta GÁSPÁR GYULA

A Székelyföld felszabadulása óta két esztendő telt el immár. Most két éve éppen, 1942 szeptemberében indult meg a magyar megszálló hadsereg az örömmámorban tobzódó székely falvak felé. Ünneplő falvak, virágdíszben pompázó síró-nevető férfiak, legények, asszonyok, leányok, gyermekek üdvözölték akkor a magyar katonát.

Visszatért a sokat szenvedett székely nép.

Hazatért a Székelyföld.

Ekkor került haza a messzeföldön híres székely fürdőhelyek egyik legszebb gyöngye is, Szováta fürdő. Hogy melyik a legszebb székelyföldi fürdőhely? Hamarjában nem tudnék válaszolni rá. Olyan nehéz kérdés, mintha egy sokgyermekes anyától azt kérdeznék, melyik a legszebb gyermeke? Mindegyik szép! A fenyvesek között épült Borszék éppúgy gyönyörű, mint Tusnád fürdő vagy Hargita fürdő. Egyik ezért szép, másik amazért. Mindenki szíve vágya szerint választhat. Magam Szováta mellett döntök. Hogy miért? Ismét csak fejtörő kérdés elé kerültem. Talán azért, mert híres tava a Medve-tó egyedül álló egész Magyarországon? Talán azért, mert esténkint valóságos tündérkertre emlékeztető a hegyek ölén fényárban úszó nyári város? Isten tudja, hogy mi az igazi oka. Talán az, hogy én is sóvidéki székely vagyok, itt töltöttem gyermekkoromat és itt érzem valóban otthon magam!

*

Földrajzi meghatározás szerint Szováta Maros Torda vármegyében az Udvarhely megyével határos részen található. Hozzá tartozik a Székely Sóvidékhez, mely a Kis-Küküllő vízgyűjtő medencéjének felső völgyeiben terül el.

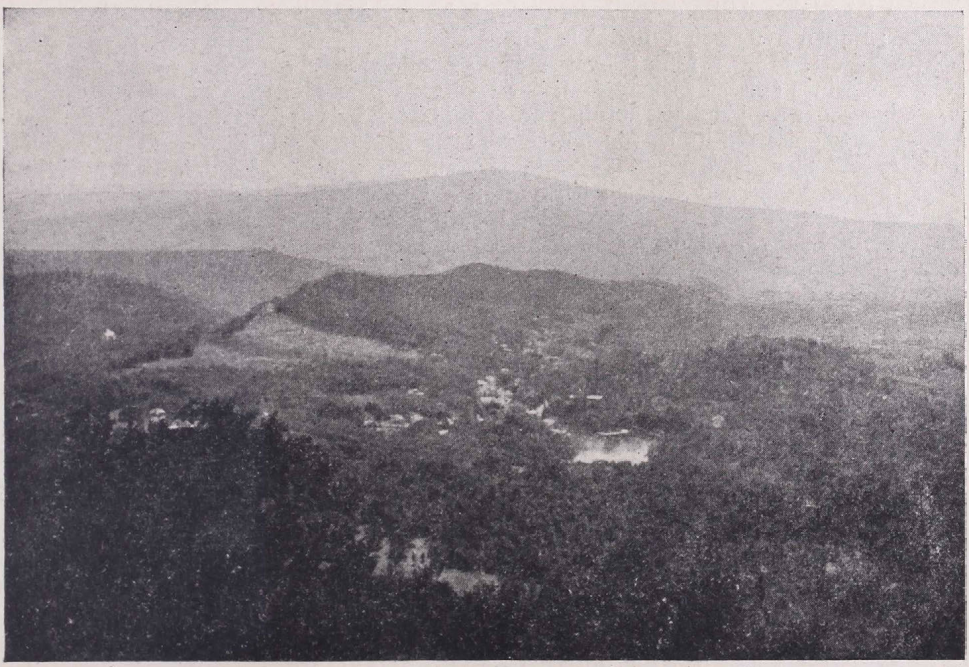

Kilátás a Sturdza kilátóról a tóra. (Simon Margit fényképe.)

Naplemente a Medve tó felett. (Simon Margit fényképe.)

A Sóvidéket déli oldalon a Kalonda, keleten a Hargita, északon a Szakadát határolja; csupán nyugaton nyílik ki kapuja, a Kis-Küküllő völgye, a Harom és a Hargita hegyei között. Maga a falu, Szováta a Kis-Küküllőbe sietö Szováta vize mellett épült. Népes és csínos építésű székely falu, bár lakossága nem színtiszta székely. Meglátszik rajta, hogy már a fejedelmek korában uradalmi birtok volt és földesurai idegen nemzetiségeket is telepítettek itt le. Innen érthető, hogy Szovátán már Erdély elvesztése előtt görög katolikus vallású népek is laktak. Nyelvüket azonban elfelejtették, s nyelvben, viseletben és szokásban teljesen hasonultak a falu székely lakóihoz. Valószínűleg ez és néhány hasonló eset adta Jorga Miklós román egyetemi tanárnak azt az ötletet, hogy a székelyek elmagyarosodott románok. És Jorga, anélkül, hogy alaposabban utána nézett volna a dolognak a történelmi kútfőkben, megírta hirhedt tanulmányát. Munkájában azonban egyetlen bizonyító erejű adatot sem tudott felmutatni. Azóta történészeink pontról-pontra megcáfolták Jorga állításait.

A falu települési képe jellegzetes völgy-falut mutat. A környező hegyek és a patak folyása szabta meg az építkezés irányát. A patakkal csaknem párhuzamosan halad a falu főutcája és a házak kertsora egyik oldalon a dombra, másik oldalon pedig a patakpartig nyúlik. A főutcából ágaznak ki — a láthatólag később keletkezett — mellékutcák. Ezek közül legfontosabb a fürdőtelepre vezető két széles út, melyek a domb fején egyesülnek. Természetesen mindkét út mente ma már jórészt kiépült, úgy hogy a fürdőtelep és a falu csaknem egybefolyik. A falu határa különben lankás hegyoldal és viszonylagosan elég jó termőföld. Azért írom, hogy viszonylagosan, mert székelyföldi viszonyban nem áll utolsó helyen, de az alföldi fekete földdel össze sem hasonlítható.

A fürdőtelep fellendülése óta a falu is sokat fejlődött. Két oldalon érinti vasútvonal: egyik a Parajd—Küküllőszeg között épült széles nyomtávú, a másik a Parajdról Marosvásárhelyre vezető keskeny nyomtávú vasút. A fürdő nyári forgalmának legnagyobb része, a visszatérésig, a széles nyomtávú vasútvonalon bonyolódott le. Az új határ azonban derékba szelte Balavására mellett a Küküllőszeg—Parajd vonalat és a 113 kilométeres pályából csupán 46 kilométer jutott Magyarországnak. A kényszer-

helyzet miatt most Mávaut autóbusz gyorsjárat bonyolítja le a forgalmat Szeretfalva és Szováta között. A keskenynyomtávú vasútvonalon azonban a bevonulás után már néhány hét mulva megindult az utasforgalom. A falunak különben önálló jegyzősége és postahivatala is van.

A fürdőtelep közvetlenül a falu mellett van. Tulajdonképpen két részből áll, az alsó és a felső telepből. Ma azonban az alsó telep csaknem teljesen elvesztette jelentőségét, bár eredetileg az alsó telep volt a látogatottabb. Az alsó telep virágzása a századforduló első éveire esik, története pedig 200 évre nyúlik vissza. Itt fogják medencébe a közeli sósziklák közül előcsörgedező erecskék sósvizét, s ezt facsatornákon át vezetik a fürdőházba, a Géra fürdő földbesüllyesztett és deszkákkal bélelt vízgyűjtő medencéjébe. A Géra valójában szabad fürdőnek készült : fürödni azonban ma már csak igen ritkán szoktak ebben. Ám a Géra kádfürdő még ma is virágzik, sőt a multhoz képest jelentősen megnövekedett a forgalma. A Géra felmelegített sós vizét kádákba bocsájtják és itt fürdőzik a gyógyulásra váró betegek jelentős része. Az idei nyáron például oly nagy volt a Géra kádfürdő forgalma, hogy külön számokat osztogattak az igénylőknek a rend betartása végett.

Az alsó telep fürdőihez a lemosdásra és zuhanyozásra szükséges édes vizet a Szováta patak szolgáltatja, még pedig igen ötletes módon. Az elég sebes folyású patakra vízkereket szerkesztettek, mely forgásközben egy szivattyút hajt állandóan. Így aztán a patak ereje a dugattyúk segítségével felnyomja a vizet a fürdők édesvíztartályaiba.

A felső telep, mikép már a neve is elárulja, magaslaton (610 tszf. magasság), a távoli hegyek szelídebb hullámsorán épült. A telep története, jó néhány évvel a Medve tó keletkezése után (a huszadik század első éveiben) kezdődik. Maga a tó a mult század hatvanas éveiben keletkezett, a telep alapításáról pedig az 1911-ben megjelent «Magyar fürdők kalauza» (Szerkesztette dr. Fodor Oszkár) így ír : «A felső telep alig pár év előtt

A Medve tó, háttérben a zenekar házikója. (Simon Margit fényképe.)

a mostani tulajdonos S. Illyés Lajos által alapíttatott és ez idő szerint három szállodájával és számos villájával már minden ízében modern fürdő».

A híres szovátai tavak keletkezésének története még nem teljesen tisztázott. Pontosan a keletkezésének évét sem jegyezték fel. Nehány öregember gyermekkoromban el-elmesélgette, hogy ő kaszált még a mai Medve tó helyén. Amint elmesélték, fával ritkásan benőtt sófolyásos kaszáló-rét volt, amolyan dombos hegyoldal. Történt egyszer, hogy valami tavaszi esőzés után a szomszédos hegyeken megcsúszott a föld és a suvadás elzárta a völgy száját, mely a mai Mogyorósi tó felé nyílott régen. A patakok vize is arra felé folyt le ezelőtt. Ebben az elzárt teknőben azután összegyűlt a hegyoldalról lefutó esővíz és az errefelé folydogáló patakok vize. És a kaszálórétet elöntötte a víz s a rét helyén tó keletkezett. Az újonnan született tó első nevét a rét tulajdonosától vette és Illyés tónak kezdték hívni. A tó vize aztán mindjobban sósult, ugyanis a hegyekbe felnyomult sótömzs a suvadás közben felszínre került és a csupasz sószirt közvetlenül érintkezésbe jutott a vízzel, amely természetesen oldani kezdte. A tó keletkezésének időpontjára nézve Illyés Tibor (Szováta, 1942) a következőket közölte:

«A Medve tó keletkezésére nézve leghitelesebb adatokat 1898-ban nyomoztuk, midőn dr. Lengyel Béla egyetemi tanár részvételével, az akkor még élő szemtanúkat hallgattuk meg és azoknak, úgy emlékszem egymástól eltérő, lényegeiben azonban egyező vallomását jegyzőkönyvbe vettük. Megjelent Lengyel neve alatt a «*Földtani Közlönyben*» 1898. évben. A tó ezek szerint — ha jól emlékszem, — az 1870-es évek elején nagyobbodott meg, mivel, hogy itt a multakban is létezett kisebb tó, vagy két tó (Orbán Balázs, Gyujtó Lajos, Husard József dr. feljegyzéseiből látható). Kétségtelen, hogy a 70-es években keletkezett tó azóta változatlan terjedelemben, fizikai és kémiai tulajdonságokban gyarapodottan szolgálja az emberiséget».

A ritka természeti jelenségnél érthető, hogy csakhamar híre kelt a községben s az alsótelep fürdőzői és fel-fellátogattak megnézni a meseszerűen keletkezett tó vizét. Édesapám, a hetvenes évek elején már fürdött is a Medve tóban. Elbeszélése szerint ernyős szekéren vitte oda nagyapám, a kakasdi református pap, hogy az akkor éppen beteg fiú, a csodálatos tó vizétől meggyógyuljon. Talán egy hétig táboroztak szekérrel

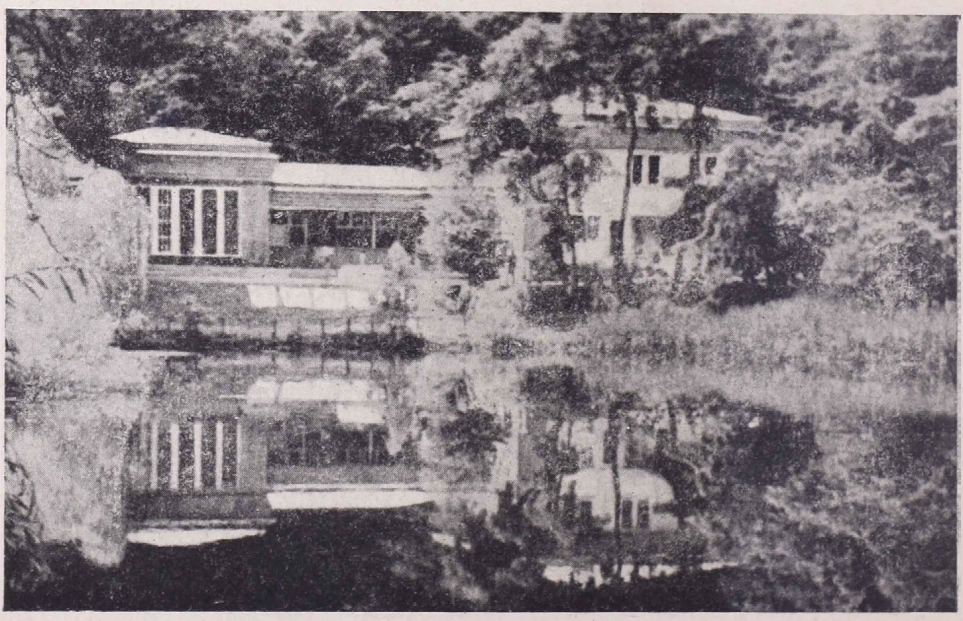

A Fekete tó. Partján az iszapfürdő épülete. (Francsek Irma fényképe.)

a tó partján és édesapám mindennap megfürdött a tó vizében. Vetkőzőkabin és épület akkor még a környéken egyáltalán nem volt. Amint elmondta apám: a parttól nem messze egy fa törzse állott ki a vízből s abba kapaszkodott meg fürdés közben. Hogy fa állhatott ki akkor a tó vizéből, könnyen elhihető, mert egy-két fa csonkja ma is látható a tóban. A víz hőmérsékletére vonatkozólag már nem emlékezett pontosan édesapám. Valószínűleg már akkor meleg lehetett, hiszen nem sokkal később többen vizsgálták a tó vizét s az egyik tudósunk, dr. Lengyel Béla egyetemi tanár, tévesen meleg forrást gyanított a tó fenekén. Ám ez a feltevése nem vált be. Egy-két meleg forrás nem tudna ilyen nagy tömegű vizet oly magas hőmérsékleten tartani. És egyébképpen sem állhatott meg ez a feltevés, mert a tó vize a mélyben sokkal hidegebb (14 C° Telegdi Róth Lajos mérése) volt, mint a felszínen. Végül az érthetetlen jelenséget Kalecsinszky Sándor fővegyész 1901-ben magyarázta meg és megállapította, hogy a Nap melegét halmozza fel a tó vize, tehát semmiféle melegvíz feltörés nincs a mélyben. Ilyen napmeleget gyűjtő sóstó különben van a Skandináv félszigeten és Szibiriában is.

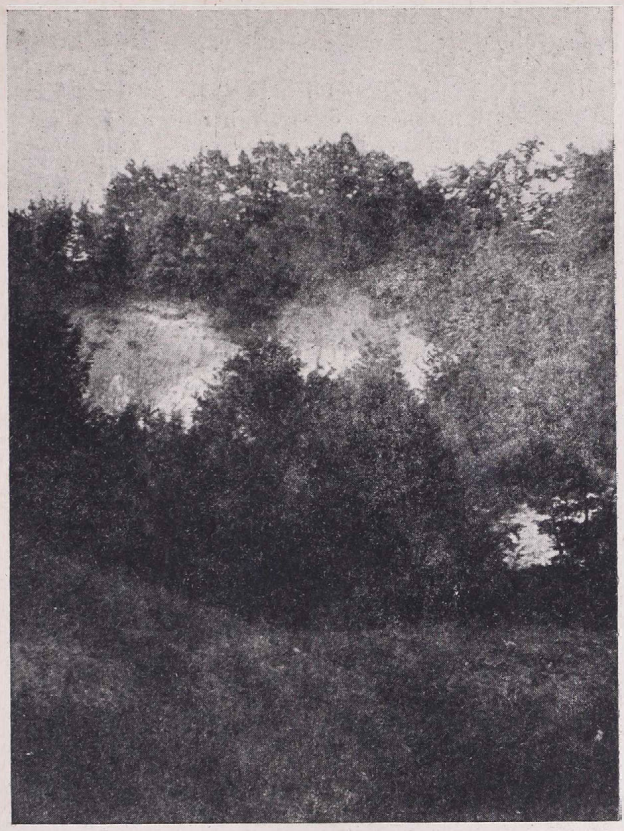

Sósziklák a Medve tó mellett. (Simon Margit fényképe.)

Az említett, 1911-ben megjelent fürdőkalauz már Kalecsinszky magyarázatát veszi alapul, mikor a következőket közli: az Illyés tó «felszíne olyan hőmérsékletű, mint a levegőé: a mélybe haladás arányában azonban egyre emelkedik a hőfok, úgyhogy 150 cm mélységben 60—80°-ot is elér. Aláfelé ismét egyenletesen csökken a hőfok, úgy, hogy a mélyben rendesen hűvösebb, mint a felszínen». Mint az idei nyáron történt, mérések közlésekor látni fogjuk, ez az állítás nem igaz teljesen. Kalecsinszky sem mért 80°-ot, a mélységben pedig jóval hidegebb vizet talált, mint az átlagos nyári felszíni hőmérséklet. (14—16 C fok.)

Kalecsinszky kutatásai óta négy évtizeden át senki sem foglalkozott behatóbban a Medve tó vizével. A tudomány elfogadta Kalecsinszky méréseit. Közben mire újabb bizottság szállott volna ki a tó megvizsgálására, kitört a világháború, utána ránkszakadt az összeomlás és elvesztettük a Székelyföldet. Így aztán errefele minden ilyenfajta vizsgálódásnak végeszakadt. Román időkben a fürdőélet tovább folyt, tudományosan azonban senki sem törődött a tó vizével. A visszatérés után Budapest székesfőváros vette kezelésbe a szovátai fürdőket és az idén leküldte Kárpáti Jenő dr. főigazgatót Szovátára a Medve tó vizének tüzetesebb megvizsgálása céljából. A két hónapig tartó vizsgálat eredményét a feldolgozás után, még a tél folyamán, közzé teszi Kárpáti Jenő dr., éppen ezért érdekes eredményeinek közlésével nem akarok eléje vágni. Csupán azt

közlöm, amire szóbelileg engedélyt adott: A Medve tó átlagos mélysége 10 méter, legnagyobb mélysége pedig 23 méter. Felülete változatlanul a régi 48,000 négyzetméter, szélessége 170 és hossza körülbelül 400 méter. A víz sótartalma 5 métertől lefele 27% (volt 25%), a felső rétegekben 14%. Ha a tó vizét fürdéssel nem keverik fel, felszínét 10 cm vastag nem tiszta édes víz, hanem híg (0·5%-os) sóoldat borítja. Ez télen körülbelül 2 foknál befagy. Tehát a Kalecsinszky által említett édesvíz borítóréteg olyan alakban nincs meg és a közölt rétegvastagság sem állja meg a helyét. Ezzel természetesen megbukik az a hiedelem is, hogy az édesvíznek döntő szerepe van a tó vizének felmelegedésében. Kárpáti dr. megállapítása szerint a különböző töménységű sósvízrétegek halmozzák fel a meleget. Ez érthető is, ha tudjuk, hogy édesvíz valóságban nincs is a tó felszínén. Igen érdekes az a megállapítása is, hogy a tó vize a fürdőidény kezdetén a legmelegebb és az a meleg nyári napokon állandóan csökken, mivel a fürdőzők úszás közben felkavarják a vizet és megbolygatják a nyugalomban levő sós vízrétegek egyensúlyát. Az idén például a meleg maximum a fő-fürdőidény megkezdése előtt 140 cm. mélységben 51·3 C fok volt. Azután állandóan csökkent a tó melege és a meleg maximum vonala mélyebbre tolódott. Július 29-én már 220 cm. mélységben volt a tó legmelegebb vízrétege 38 C fok. Ebből a melegvíz rétegből szivattyúzzák fel a vizet a Medve tó kádfürdői részére. Az a feltevés, hogy a tó vizének középen történt elzárásával meg lehetne előzni a fürdőzők okozta melegcsökkenés bekövetkezését, nem vált be. A sósvíz rétegekben — a mérések szerint — horizontálisan mindenütt bekövetkezik az egyensúly felbomlás. Így aztán jövőre megnyitják az egész tó területét a fürdőzők előtt. Ezzel szemben más módot ajánl Kárpáti dr. a tó melegének megőrzésére, ezt azonban már csak sajátmaga fogja közölni. Érdekes elgondolású terve bizonnyal meglepi az érdeklődőket. Újdonság még az idei mélységbeli hőfok mérések eredménye. Jelenleg a tó mélységbeli hőmérséklete 24 C fok, tehát 40 év alatt 10 fokot emelkedett. Külön vizsgálatokat végzett Kárpáti dr. még arra vonatkozólag is, hogy vajjon a jövőben nem szökhetik-e ki a Medve tó vize a mai medencéjéből? És megállapította, hogy egyelőre nem fenyeget ilyen veszély.

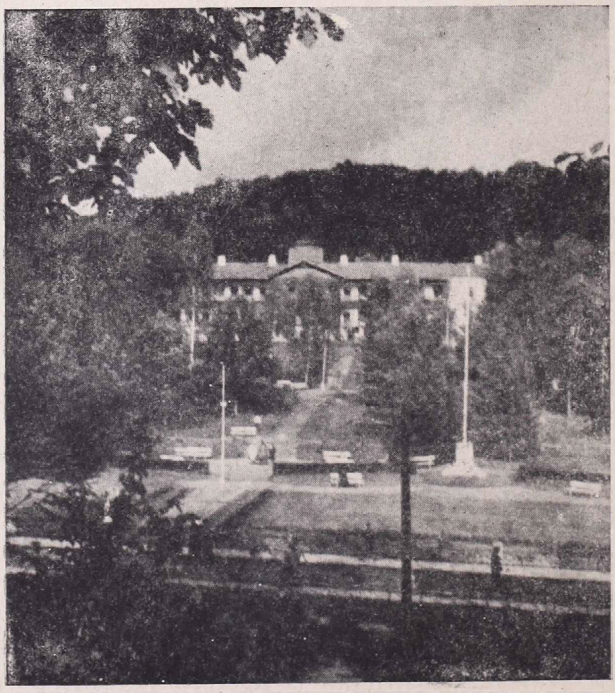

A Hunyadi villa. (Francsek Irma fényképe.)

Végül még közölnünk kell a Medve tó vizének összetételéről szóló kimutatást:

1000 gramm vízben van:

kationok	gr	egyenért. %
Nátrium ion	91.0821	99.127
Calcium ion	0.5774	0.721
Magnesium ion	0.0715	0.148
Ferro ion .	0.0040	0.004
anionok		
Clor ion	140.8546	99.419
Brom ion	0.0076	0.001
Sulfat ion	1.0171	0.530
Hidrocarbonat ion	0.1234	0.050
Kovasav	0.0094	—
Összesen	233.7471	

A felső telep többi tavai: A Fekete tó, felszíne 8900 négyzetméter, vizének sótartalma 15%. Fekete sósiszapja rendkívül gyógyító hatású. Régen tömegesen használták a tó szabad fürdőjét. Ma már csak a partjára épült iszapfürdőt látogatják a gyógyulást keresők. A tó iszapja testrészre rakva kiváló gyógyítóerejű. A Mogyorósi tó langyos vizében ritkán fürödnek már. A tó felszíne 5712 négyzetméter. Tulajdonképpen a Medve tó lefolyó vize gyűl itt össze. Vizének sótartalma 21%. Kisebb és jelentéktelenebb tavak még: a Vörös tó, 2100 négyzetméter és a Zöld tó, 500 négyzetméter.

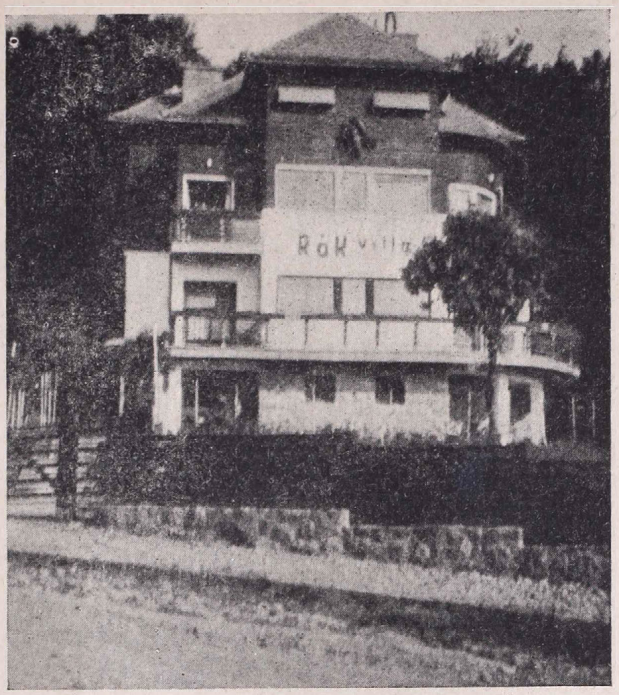

Rák villa. (Francsek Irma fényképe.)

*

Szováta fő ékessége a Medve tó. A románok idejében politikusokból álló részvénytársaság tette rá a kezét. Tulajdonosától, a székely Illyés családtól valósággal potom pénzen vették el a tulajdonjogot. A tó partjára a hirtelen alakult részvénytársaság gyönyörű fürdőépületet készíttetett. Ezt aztán nem vihették magukkal és itt maradt. A tulajdonjog kérdése azonban még ma is vitás. A magyar bíróság igazságos ítélete dönti majd el a tó tulajdonjogának sorsát.

A tavak körül erdőborította hegyek emelkednek. Az erdők nagyobbrészben lombosfa erdők, csak itt-ott tarkítják haragos zöld fenyves foltok s a fák között széphomlokú izléses villák fehérlenek.

És este villanyfényben úszik az erdők közé búvt villák sora. A főutakon hullámzik a zajos fürdőzők vídám serege. Olyan az egész, mint valami gyönyörű liliputi álomváros, Itt-ott szól a zene, lágyan, csendesen, valósággal elringatja az embert. És a tavak sötét. néma vize játékosan simogatja a villanykörték vidám fényét.

ALGÉRIA

Írta IRMÉDI-MOLNÁR LÁSZLÓ dr.

Eurázia fiatal lánchegységének egy darabja, az Atlasz, Afrika testéhez nőtt, fiatal redőrendszer és Afrika testén voltaképpen idegen. Azon a területen, amelyet láncai behálóznak, különböző, arab és berber népelemekből álló gyarmatállamok alakultak ki az idők folyamán, nagy részben a francia felségterület tartozékai. Ezek: Algéria, Marokkó és Tunisz. Mindegyikük az ókorban éppen úgy beletartozott a Földközi tenger fölötti uralmat kezében tartó államhatalmak érdekkörébe, akárcsak a jelenben. Ezeknek a hatalmaknak ismeretköre azonban nyugat felé gyorsan csökkent. Akadtak ugyan elegen az ókori Egyiptomból is, akik túlmerészkedtek Herkules oszlopain, a mai Gibraltáron. Herkules oszlopai rettegett végét jelentették a szárazföldnek, a főníciai, egyiptomi, görög és később a római gyarmatosok számára is, akik magukkal hozták erre a vidékre a Földközi tenger medencéjének kultúráját. A szoroson túl a végtelen tenger, azon is túl pedig, még nyugatabbra, a holtak birodalma terül el. Különösen az egyiptomi vallás halottkultuszában jutott ez a gondolat erősen kifejezésre. Fájdalmas zokogás közben búcsúztatta az elhúnyt egyiptomi lelkét a sirató asszonyok serege és jajveszékelve kiáltották a holtak örök birodalma felé az irányt: «Nyugat felé, nyugat felé!» Ekkor mindenki a második Egyiptomra, *Jalu*-ra gondolt, a *Sekhet-Hetep* vidékére, a lelkek örök hazájára, amely a végtelen tengeren is túl, messze Nyugaton fekszik. Mégis, a «túlvilág felé vezető útra» sok bátor ember merészkedett ki, szorosan a parthoz lapulva gyenge hajójukkal, mert élt bennük az örök emberi vágy: megfejteni az ismeretlent. A Krisztus születése előtti V. században a karthágói Hanno jóval Gambiától délre, körülbelül a mai Sierra Leon-ig hajózott el és sok egyiptomi és görög is megkísérelte a hajózást a hatalmas vizen dél, illetve észak felé. Az arabok az iszlám hódítása során szállották meg ezt a vidéket és nem ismerve az egyiptomi vallásban rejlő félelmet, Afrika nyugati partjaitól mind vizen, mind szárazföldön bátran nyomultak mindig előre.

Ha az Atlasz vidékének történeti képét felvázoljuk, láthatjuk, hogy annak legrégibb emlékei főleg a rómaiakkal vannak kapcsolatban. Algéria nyugati felének neve

1=Sierra Nevada, 2=er Rif, 3=Középső Atlasz, 4=Magas Atlasz, 5=Anti Atlasz, 6=Dzsebel Bani, 7=Tell Atlasz, 8=Szahara Atlasz.

Alger. Kikötő- és európai negyed.

ebben az időben *Mauretania*, a keletié *Numidia*. Ennek lakosai a numidák, akiknek késői unokáit a mai berber törzsekben vélik felismerni. Egykori fővárosa Cirta volt, a mai Constantine. A római korban ez a tartomány jólétben, magas kulturális fokot elérve virágzott. Bizonyság erre a rengeteg elpusztult város gyönyörű, művészi épületeinek romja. Például Thamigas (ma Timgad), Lambesa, Cirta stb. A népvándorlás idején felbukkant népek, különösen a vandálok, átjutva a mai Gibraltaron, «vandál» módon pusztították végig ezeket a virágzó tartományokat, melyeknek a kegyelemdöfést később az iszlám hódító kardját hordozó arabok adták meg. A hódító arabság eleinte szívén viselte az Atlasz-vidék sorsát, de később, amikor átkeltek Hispániába és a «Calpe» fokon 117-ben Tarik, Velid kalifa vezére megépíti a *Dzsebel al-Tarik*, vagyis a mai Gibraltar erősségét, az arab kultúra is átkelt a spanyol félszigetre, elhagyva az Atlasz vidékét, ahol lassan-lassan minden elvadult. A virágzó városok visszafejlődtek vagy éppenséggel rombadőltek és *Alger*, a mai főváros is csak a legújabb időkben indult újra virágzásnak.

Algéria területét a Spanyolországból kiűzött mórok és zsidók 1492-ben lepik el, új életet szivattyúzva az eladdig tespedő államba, de a csakhamar bekövetkező török uralom ideje alatt a fejlődés újra megakad. Szelim török szultán 1520-ban nevezi ki Kair-ed-Dint Algéria pasájává és ennek erőszakos és önző uralma alatt, illetve annak következtében alakul át Algéria kalózbirodalommá, hogy azután századokon át veszélyeztesse a környező tengereket. Babi Ali dey 1608-ban függetleníti magát a török uralomtól és országát kalóztevékenységének fenntartásával katonai köztársasággá szervezi át. Algéria ebben az államformájában különösen Franciaországgal kerül állandóan élesen szembe, ami végül is arra vezetett, hogy az Algéria részéről elkövetett sok erőszakoskodást megtorlandó, a franciák hadjáratot indítanak a rend érdekében. 1830-ban kötött ki az expedíciós sereg a Szidi-Ferrusi öbölben, hogy végleg leszámoljon a folyton kellemetlenkedő arab-kabil állammal. Abd el-Kaderben azonban szívós ellenfélre találtak és csak négyévi hosszú, veszteségteljes hadjárat árán sikerült békét kötni

azon az alapon, hogy a franciák elismerték Abd el-Kadert uralkodónak, tehát a szabadsághősből szultán lett. A franciáknak Abd el-Kaderrel még sok harcot kellett megvívniok. Csak 1847-ben sikerült elszigetelniök a hős kabil szultán felkelését és az egész területet Marokkóval együtt teljesen francia fennhatóság alá hajtani. A szultánságok látszatra fennmaradtak, de a megbékélés nem volt tökéletes, mert 1929-ben Abd el-Krim vezérlete alatt új felkelés robbant ki és azt nagy véráldozattal lehetett csak leverni. A francia uralom 1881-ben terjedt ki Tuniszra, majd 1912-ben Marokkóra.

Az Atlasz népeiről elmondhatjuk, hogy, ha erősen keveredve is, de az ősi népelem, a hamita fajú berber törzsek, még mindig életerősen állanak a hódító, szemita arabok mellett. Bár a szemiták már az ókorban is betelepedtek Afrika északi részébe, de ezek inkább a mai Libia vidékén éltek. Az ókori szemiták közé tartoznak a római történelemből jól ismert púnok is. A későbbi századokban beözönlő arabság, mint a vándorpásztor életmód képviselője, ellepte Algéria és általában az atlaszvidéki legelők zömét. Ezeknek a pásztorkodó, néhol földműveléssel foglalkozó araboknak neve «beduin». A letelepült arabság neve maur, vagyis mór. Ezt a nevüket Mauretániától nyerték, pedig az voltaképpen nem őket illetné, mert Mauretánia lakóinak utódai a berberek, akik közül a letelepülőket viszont kabilnak hívják. Ebből a két népelemből áll az Atlasz-vidék és így Algéria lakossága is. A nép nyelve arab, vallásuk az iszlám. A soknejűség már egyáltalában nem dívik közöttük és a nők szabad, fátyolnélküli viselete teljesen elüt a keleti moszlimok szigorú törvényeitől. Az arabság mellett a városokban az európai elem is igen tekintélyes. Algériában 988,000 európai él; legtöbbjük francia, spanyol, olasz, illetve máltai. A zsidóság ugyancsak tekintélyes számmal van képviselve (körülbelül 60,000 fő). Ezek zöme a Spanyolországból kiutasítottakból tevődik ki.

A lakosság két fő foglalkozási ága, a földművelés és pásztorkodás szépen fejlett, ami az elég tekintélyes magasságba emelkedő Atlasznak köszönhető. A hegység északi lejtői igen gazdagok, viszont a déliek kietlen, sivár, sivatagi képet mutatnak.

Az *Atlasz hegységet* hat részre bonthatjuk. (l. 1. térkép). És pedig: 1. A Spanyolföldről áthúzódó Andaluciai hegységnek mintegy elkanyarodó folytatása a *Kis Atlasz*. Másként még Parti Atlasz néven is ismerik, vagy Rif Atlasznak. 2. Ettől délre foglal helyet a *Középső Atlasz*, amely szorosan kapcsolódik a 3. *Nagy* vagy *Magas Atlasz* redőihez. Ez a hegyvonulat hirtelen emelkedik ki környezetéből és tekintélyes magasságokat ér el. Legmagasabb csúcsa a 4500 m-es Tamjutt. 4. A Magas Atlasztól délre fut két kisebb és alacsonyabb redő. Ezek egyike az Anti Atlasz, másika pedig a még délebbre eső Dzsebel Bari. 5. A Rif vagy Kis Atlasz folytatásaként kelet felé a Földközi tenger partján húzódik egy hosszú és ugyancsak elég nagy magasságokat elérő lánc, a Tell Atlasz. Itt a legmagasabb csúcs a 2308 m-es Djurdjura. 6. A Tell Atlasszal párhuzamosan, de tőle délre, a Szahara Atlasz láncai tartanak kelet felé. A két redő között van a számtalan sóstavat magában foglaló, 7—800 m magasságú *Sott*-ok vidéke, vagy magasföldje.

A Tell- és a Szahara Atlasz területére jut a legkorábban francia megszállás alá került arab állam: *Algéria*. Területének északi részét az előbb említett két hegység teljesen beborítja; déli része kietlen, száraz, oázisokkal tüzdelt sivatagi vidék, a *Déli Területek* (Territoires du Sud). A Tell Atlasz a tengerből hirtelen emelkedik ki, ezért a lapályos rész csak keskeny szalagként fut a part mentén s tágasabb lapályt csupán az öblök vidékén találunk. Ezek a lapályok és lapos parti sávok azonban igen termékenyek. Magától értetődik, hogy a jelentősebb települések is javarészt itt fejlődtek ki, éppenúgy, mint a naggyá fejlődött városok (Oran, Alger).

A sivatag tőszomszédságában fekvő táj a nyugatról jövő csapadéknak köszönheti, hogy mégis sok, jó és bő termést adhat lakóinak. A szél, nekiütközve a hegységnek, kénytelen felemelkedni, eközben lehűl és el kell ejtenie csapadékát. Bőséges esők öntözik tehát a hegység északi lejtőit. A szél azonban, átjutva a hegyen, most már teljesen szárazon zuhan alá és így sivatagossá teszi azt a területet, ahol a Sott-ok vidéke húzódik. Azon túl, a Szahara Atlasz újból felemelkedni kényszeríti a levegőt, így újra csapadékot présel ki belőle, miért is a Szahara Atlasz északi lejtőjén is elég szép erdőségeket találhatunk. A hőmérséklet is elég magas ahhoz, hogy a csapadék bőségével párosultan szép, mediterrán jellegű növényzet kifejlődését tegye lehetővé a hegyek oldalain.

A hegységet észak felől mély szurdokvölgyek szabdalják keresztül-kasul. A lezúduló bőséges esők vizeit ezek viszik a tengerbe. A hegység másik oldalán a völgyeknek csak felső folyásai mutatnak völgyfejlődést, alul majd mindegyikük belevész a sivatag száraz homokjába. Az éghajlati viszonyoknak ilyen erősen szétválasztható jellege természetesen nagy mértékben kihat a növényzetre is. A hegység északi oldalát zöldelő tölgyerdők, cédrusok, pínea-fenyőkkel váltakozva borítják. A hegyek lábánál a mediterrán éghajlat kellemes melege élvezhető, a 2308 m-es Djurdjura csúcsán viszont ott csillog az örök hó a forrón tűző sivatagos napfényben... Amint azonban tovább megyünk a hegyekben dél felé, az imént még bővizű patakok medrei mind víztelenebbek lesznek, majd teljesen eltűnik belőlük a víz. Az erdőket a macchia sűrű bozótja váltja fel, végül pedig, amint túljutunk a gerinceken és dél felé kilátást nyerünk, egyszerre vakító fehér foltok képei tűnnek szemünk elé alant a mélyben: a Sottok területe húzódik lábunk alatt, messzebb pedig a Szahara-Atlasz láncai kéklenek. Az ég fejünk felett még kék, de dél felé mindinkább sárgássá, porossá válik. Sejteti már, hogy közel a Szahara sivár pusztasága. A Sott-vidékek sóstavai (a Sott es-Sergi, a Sott el-Hodna stb.), tartósabb szárazságban teljesen kiszáradnak, a kivirágzott só pedig vakító fehérségben villog partjukon nagy messzeségbe. A lakosság ilyenkor gyűjti össze a sót és viszi a városok piacára. A Sottok magas felföldjén áthaladva, a Szahara Atlasz ritkás erdejű oldalán kapaszkodhatunk fel s amint a kopár gerincre felhágunk, a vörösesárga színben pompázó Szahara el-Erg kietlen homokja elvész szemünk előtt a messzeségben.

Algéria területe 2.196,291 km². Ezen a területen összesen 7.234,684 ember él (1936 évi adat). A népesebb települések javarésze az északi hegyes sávra jut és a hét milliós lakosság zöme is itt él. Az eloszlást legjobban példázza az alábbi két számadat: az északi részeken 6.592,003 lélek lakik, a jóval nagyobb kiterjedésű déli részeken (Territoires du Sud) 642,651 lelket számlálnak, szétszórva az oázisokban. Az egész lakosságból európai 987,252.

A főváros, *Alger*, 264,000 lakossal — amelyből bennszülött 40,000 — központja a kevert európai-mediterrán kultúrának. Van egyeteme és több más tudományos és technikai intézménye. Nagy kikötőváros *Oran* (200,671 lakos). Nagyobb városok

Az algeri kikötőben: a rokonok a Mekkából hazaérkező zarándokokat várják.

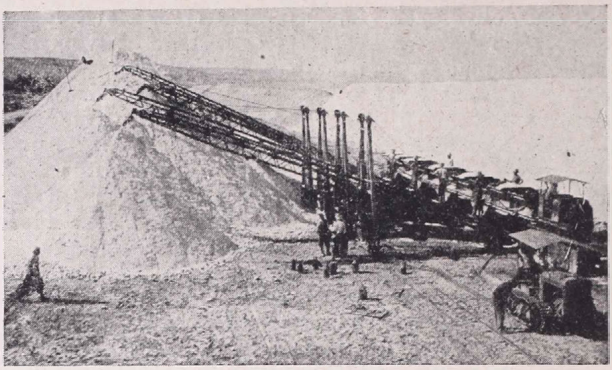

Sótermelés Algériában. A só elszállítása.

még : *Constantine* (113,777), *Blida* közel Algerhez (86,332), *Philippeville* a tengerparton (56,112). Az orani kikötő mögött a hegyekben fekszik *Sidi-Bel-Abbès* (54,754) és *Tlemcen* (54,263).

Alger városát teljesen modernül építették ki a franciák. Oran ugyancsak modern erőssége a francia kereskedelemnek és tengerészetnek. A többi város közül Constantine érdemel külön említést. Constantine a Rummel-szakadék felett épült. Házai szédítő mélység felett sorakoznak és egyedülálló látványt nyujtanak. A hegyek belsejében épült falvak közül több szinte megközelíthetetlen helyeken áll. Az ilyen falvak mindegyike egy-egy erősségnek is beillik. A falvak lakói nagy szorgalommal művelik földjeiket és kitartóan kertészkednek. Főterményük a gabona, meg a köles. A parti sávban az első helyet a szőlő és a füge foglalja el, de nagy mennyiségben terem meg az alma és mandarin is. Jelentős termelvényük még az olaj, a bor, különböző gyümölcsök, gyapot és dohány. Fáik közül említést érdemel a cédrus, a parafa és néhány fenyőféle. A cédrust az asztalosipar használja fel, a parafa külföldre kerül. Fenyőfáiból a még kezdetleges fokon álló ipar papiros-félgyártmányokat állít elő. A pálmafajok közül a datolyapálma a legfontosabb ; gyümölcséből ugyancsak sok kerül kivitelre. A vadon termő bokros növényzeteket a lakosság háziipari célokra használja fel. Eléggé fellendült körükben a gyékény- és kosárfonás, valamint a kötélverés.

Állattenyésztésüket a nagy szárazság kedvezőtlenül befolyásolja, azonban megfelelő helyeken a szarvasmarhatenyésztés — ha még kezdetleges módszerekkel is — kezd már kifejlődni. A juhtenyésztés viszont már régi idők óta foglalkoztatja a népesség széles rétegeit, különösen a még nomád törzsek körében. Háziállatuk a juhon és szarvasmarhán kívül a kecske és teve, de ide sorolhatjuk a szamarat is, amely kitűnően beválik a hegyes vidék ösvényein a ló vagy a teve helyett.

Bányászatban a vasérc áll első helyen. Ebből évente körülbelül 1 millió tonnát termelnek. Leggazdagabb benne az ország keleti fele, Constantine környékén. A foszfátelőfordulás is gazdaggá teszi az országot. Ebből évente 450,000 tonnányit termelnek. Kis mennyiségben előfordul még réz, cink, valamint ólom. Szén csak nyomokban van. Kőolajnak kitermelése most van folyamatban. — A gyáripar még kezdetleges, csak a mész- és cementgyártás ért el elég magas színvonalat. Jelentős még a dohánygyártás is, valamint az olajsajtolás. Algéria közlekedési viszonyai egészen tűrhetőek. Az utak közül a gépkocsizhatók messze benyúlnak a déli, sivatagos területekbe is, karavánutakkal meg, mondhatni, igen sűrűn van behálózva az ország. A Sottok területét több helyen is átszelik az utak, így a Szahara Atlasz északi lábánál fekvő nagyobb településeket is, mint például Géryville, Aflon, Laghouat stb. bekapcsolják a kereskedelmi forgalomba. Vasútvonalai ugyancsak inkább az északi részen fejlettek. A Szahara Atlaszt négy helyütt is érintik. Legmélyebben a marokkói határnál nyúlik bele a vasút a sivatagba. Itt Kenadsa-nál, Colomb-Béchar-tól körülbelül 20 kilométernyire délnyugatra van a vasút végállomása. Innen már csak autó- és karavánutak vezetnek az oázisok felé. Napjainkban Kenadsából már tovább viszik dél felé a vonalat, hogy ilyformán összekössék Algériát, nevezetesen Orant a Niger völgyével. Jelenleg repülőjáratok tartják fenn az összeköttetést és a Saura vadi mentén több jó repülőtér épült.

IRODALOM

Alföldi András, Biró Sándor, Elekes Lajos, Fekete Nagy Antal, Gáldi László, Gyallay Domokos, Győrffy György, Jakó Zsigmond, Kniezsa István, Maksay Ferenc, Pukánszky Béla: **Erdély és népei.** Szerkesztette Mályusz Elemér. Budapest, 1941. 8° Kiadja a budapesti Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karának Magyarságtudományi Intézete és a Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda. 4 térképmelléklet. 264 oldal.

A szerkesztő nagyon találóan jegyzi meg a könyv előszavában, hogy a mai ember arra kíváncsi, hogy a magyar nép Erdély földjét miként tette otthonává, sok emberöltő munkájával hogyan létesített a vad területen szántókat, gyümölcsösöket, falvakat, városokat; és legfőképpen arra, hogy ebben az évszázados munkában mikor, hogyan és milyen mértékben lettek osztályos társa a szászok és a románok, hogy az utóbbiak és az úttörő magyarság között milyen művelődési kapcsolatok szövődtek.

Az országában megnagyobbodott magyarság legidőszerűbb gondja ma és a jövőben csak az lehet, hogy az új keretekben magát tartósan biztosítsa. Ezt a célt nemcsak óhajtani kell, hanem azért tudatosan dolgozni is kell, hogy pedig a munkát elvégezhessük, tisztán és világosan kell látni a helyzetet, tisztában kell lenni kialakulásának útjával is. A helyes tájékozódáshoz jó útmutatókra van szükség és ebből a szempontból megbecsülhetetlen szolgálatot tett a Magyarságtudományi Intézet, amikor céltudatosan megrendezett előadássorozatának anyagát ebben a munkában a magyar közönség elé tárta.

Alföldi András Erdély ókori népességéről ad számot, Kniezsa István elénk tárja, hogy milyen volt Erdély a honfoglalás korában és hogyan telepedett meg a magyarság. Győrffy György a székelyek eredetének kérdéséről, valamint településük történetéről tájékoztat. Maksay György a szászok megtelepülését tárgyalja ugyanerről a románságot illetően Fekete Nagy Antal szól. Nagyon tanulságos Jakó Zsigmondnak a románok újkori településéről nyujtott felvilágosítása. A magyar és szász művelődési kapcsolatokról Pukánszky Béla, míg a magyar és román művelődési kapcsolatokról Gáldi László számol be nagyon érdekesen, hogy azután az erdélyi magyar-román viszonynak a legutóbbi évtizedekben történt fejlődését Biró Sándor értekezéséből ismerhessük meg. Közben Elekes Lajos a moldvai és havaselvei magyarságra hívja fel a róluk már-már csaknem egészen megfeledkezett magyarság figyelmét. Végezetül Gyallay Domokos a Székelyföldön a föld és nép kapcsolatát tárgyalja.

A tartalom előbbi egyszerű felsorolásából is kitűnik, hogy az «Erdély és népe» milyen sikerülten igyekszik az erdélyi kérdés értelmezéséhez szükséges alapépítményről gondoskodni. Hogy ez az igyekezet milyen jól elérte célját, arról akkor győződhetünk meg, ha a könyvet elolvassuk. Azt pedig minden, a magyarság sorsáért gondolkozó magyar embernek meg kell tenni. Ezért ajánljuk ezt a munkát olvasóink figyelmébe. *Kéz A.*

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

A bálnahalászat eredménye 1936/37. és 1937/38. években az «Internat. Whaling Stat.» XIII. Oslo, 1939. évi kimutatása szerint :

Halászó területek	Az elejtett bálnák száma		A bálnazsír barrelekben (1 barrel=169·33 kg)	
	1936/37	1937/38	1936/37	1937/38
Antarktisz	34.579	46.039	2,658.108	3,340.330
Afrikai vizek	3.966	3.044	169.772	139.102
Japáni vizek	2.066	1.970	32.425	33.353
Nyugatausztráliai partvidék	3.246	917	131.763	42.550
Chilei és perui partvidék	4.120	902	101.756	21.148
Arktisz és Északatlanti óceán	1.843	656	66.978	19.250
Északi Csendes óceán	730	483	33.389	22.891
Açôres-i szigetek környéke	288	388	?	7.284
Kamcsatkai partvidék	418	265	16.480	9.102
Összesen	51.256	54.664	3,210.671	3,635.010

(m. t.)

A legnagyobb európai robbantás.

Márciusban, Svédországban a Malö vízeséseinél Ørust városkától északra nagy robbantásra készülnek. A robbantáshoz 10,000 kilogramm dinamitot fognak felhasználni, hogy a vízesés törésszögét élesebbé tegyék s így a becsapódás magasabb legyen. Ezután még két robbantást fognak végrehajtani, mindegyikhez 5000—5000 kilogramm dinamitot használnak majd fel. A robbantás erejét 7 km²-es területen fogják érezni és a robbantás 7500 m³ földet fog megmozgatni. *K. S.*

A szachalini kőolaj.

Szachalin barátságtalan, az év nagy részében hóval-jéggel borított nagy szigete újabban jelentős nemzetgazdasági viták, esetleg nemzetközi bonyodalmak okozója lehet.

A japáni szigetvilág északi folytatásában, közvetlenül Kelet-Szibíria partjai előtt a hosszan elnyúló Szachalin kőolaj- és széntelepeit 1890-ben fedezték fel birtokosai, az oroszok. Az ásványi kincsek értékesítésére akkor még nem is gondoltak. 1905-ben, az orosz-japáni háború végeztével a sziget déli részét, az 50. szélességi körig Japán vette birtokába és az azóta Karafuto néven gyarmata. A sziget északi részén lévő kőolaj természetesen továbbra is az oroszoké maradt, de kiaknázására nem akadt vállalkozó. A vállalkozó kedvet ugyanis lehűtötte a berendezések költséges volta, az évente kilenc hónapon keresztül befagyott kikötőkből való szállítás nehézsége, a fogyasztópiacoktól való nagy távolság és leginkább a hollandindiai kőolaj leküzdhetetlen versenye. Az 1914—18 évi világháborúban bebizonyosodott, hogy a kőolaj a hadviselés egyik legfontosabb nyersanyaga és még a messze távolkelet északi felén is keresett árucikk. A cári birodalom összeomlásakor a japániak megszállták a kőolajban gazdag Észak-Szachalint és hozzákezdtek az olaj kitermeléséhez. Egy Charbinban tartott nemzetközi értekezlet határozata értelmében ugyan kénytelenek voltak Észak-Szachalin felségjogairól a Szovjet javára lemondani, de a már feltárt kőolajkutak további használatát 1925-ben szerződésileg biztosították annak a hatalmas japáni érdekcsoportnak, amely részvényei 30%-át a japáni tengernagyi hivatalnak engedte át. Még ezt a szerződést megelőzően 1923-ban nemzetközi bonyodalmat és pereskedést okozott a szachalini kőolaj Japán és az Északamerikai Egyesült Államok között. A Szovjet ugyanis 1923-ban az amerikai Sinclair-trösztnek adott engedélyt kőolajkutak létesítésére s a teljes felszereléssel, gyanutlanul Szachalinra érkezett amerikaiak váratlanul a birtokon belül lévő, követelésüknek szívósan ellenálló japániakkal találták magukat szemben. Engedélyüket nem is tudták érvényesíteni. Az ebből az incidensből keletkezett hosszúra nyult, elkeseredett pereskedés volt az első jelenség, amelyből Japán és az Egyesült Államok legújabban kirobbant, nagyrészt gazdasági okokra visszavezethető ellentéteire következtetni lehetett.

A japániak tehát 1926 és 1936 majd 1941-ben megújított szerződéseik értelmében tovább használták az orosz-szachalini petróleumkutakat. Ezek hozama 1926-ban 29,000, 1931-ben 275,000, legutóbb pedig körülbelül évi 200,000 tonna volt. Közben az engedményes területen kívül az oroszok újabb olajtelepeket tártak fel, de ezeket tőke hiányában nem tudták azonnal kiaknázni. Kénytelenségből az újonnan feltárt kutak egy részét is bérbe adták a japániaknak és a bérösszegből a fennmaradt igen bőséges kőolajforrások kihasználására a Szachlinneft nevű szovjetüzemet létesítették. Az orosz kézen lévő olajkutak kezdetben, 1928-ban 17,000, 1935-ben már 250,000, most körülbelül évi 350,000 tonna olajat szolgáltatnak. Az olaj finomítását a Chabarovszkban felállított óriási telepen végzik. A szachalini kőolaj fedezi az orosz Távolkelet gyorsan fejlődő iparának és még nagyobb lépésekkel haladó hadi berendezkedésének szükségletét, sőt a most folyó világháború kitörése előtt tekintélyes mennyiséget szállítottak belőle Japánba is.

Valószínű, hogy a szachalini kőolaj a japáni népélelmezésben annyira jelentős, szintén szerződésekkel szabályozott halászaton kívül, a második fontos ütközőpont lehet a két birodalom gazdasági versenyében. *P. J.*

Új vulkáni kráter Kamcsatkában.

A kamcsatkai óriás vulkántól, a 4917 m-es Kljucsevszkája Szopkától délre, mintegy 30 km-nyire lévő és 1939 óta állandóan működő Tolbatcsik vulkánnak a közelmultban új, erősen működő mellékkrátere támadt. A 2534 m magas Tolbatcsiknak ez a 81. parazitakrátere. *P. J*

A törökországi népszámlálás

(1940 okt. 20) adatai szerint az egész ország lakossága 17.869,901 lélek. A 30,000-nél nagyobb városokban összesen 1.969,930 lélek lakik, az összes lakosság 11%-a. *(m. t.)*

Helyreigazítás. Előző, 8. számunkban a Német birodalom területére és számára vonatkozó ismertetésbe korrektori elnézés folytán hiba csúszott: a helyes területadat nem 68,708 km², hanem 758,439 km². *(Szerk.)*

A BÚVÁR KÖNYVEI

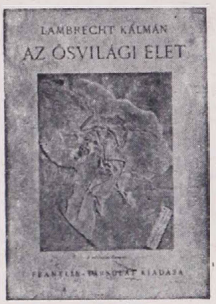

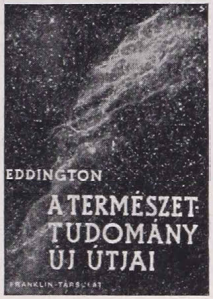

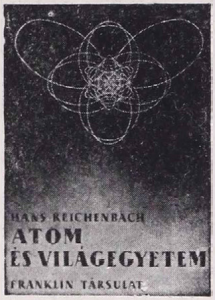

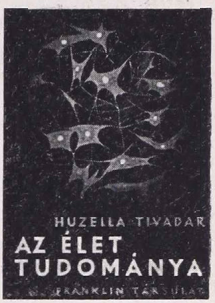

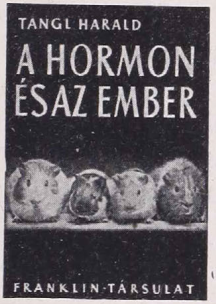

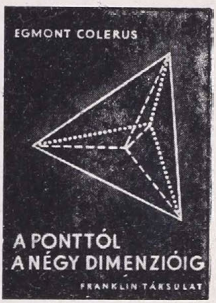

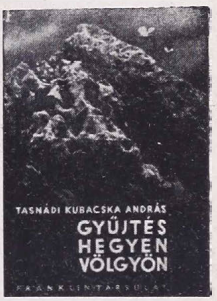

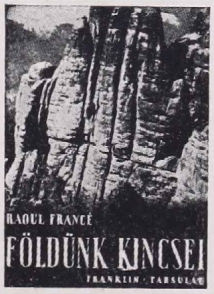

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

Dr. BÁRÁNY LÁSZLÓ:

«BOLYONGÁS A BÜKKBEN»

című, a Magyar Földrajzi Társaságtól a Farkasfalvy-díjjal jutalmazott, a magyar ifjúság részére írott munkája kedvezményes, 2 pengős áron megrendelhető a magyar Földrajzi Társaság titkárságánál (Budapest, VIII., Sándor-utca 8. sz.). Tíz példány rendelése esetén a gyüjtő részére egy tiszteletpéldány jár!

TÜKÖR

1942. SZEPTEMBER

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

A nemzet hősi halottja: vitéz nagybányai Horthy István

HLATKY ENDRE: Nagyvárad Szent Lászlója

KOROKNAY ISTVÁN: Délutáni séta (Marton Rudolf rajzaival)

FLÓRIÁN TIBOR: Várasz reám (Vers)

DOMÁN ANDREA: Művészet és mitológia

SZILÁGYI ÖDÖN: Kőszeg, a magyar Alpok gyöngye (Marton Rudolf fejlécével, Szőllősy Kálmán fényképeivel)

GYALLAY DOMOKOS: Pethő Klára hősi halott (Sárdy Károly rajzaival)

BARSY IRMA: Ősz a Balatonnál (Vers)

SZABÓ ZOLTÁN: Szeptemberi forduló

RADNÓTI ISTVÁN: Gyümölcsök királya: őszibarack (Marton Rudolf fejlécével, a szerző fényképeivel)

A TÜKÖR NAPLÓJA

Könyv — Film — Fényképezés — Az asszony

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

Kapható könyvkereskedésekben, Ibusz-pavillonokban és hírlapárusoknál

---

BÚVÁR

SZERKESZTI:

Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér

Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Szebenyi József: Hadigondozás a székesfővárosban
Thiering Oszkár: A technika alkotásainak jellemző vonásai
Pajzs Elemér: Lehámozott erdők
Urbányi Jenő: A körömméreg
Knapp Oszkár: Képek a mérleg történetéből
Szalay László: Féregatkák
Tonelli Sándor: A római hét halom
Tasnády Kubacska András: Petényi S. János
Rásky Klára: Kedvelt fűszerünk a fahéj

Könyvek — írások — A tudomány műhelyéből —

Kis Búvár — A Búvár szellemi sportja

Számos fénykép és szemléltető ábra

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

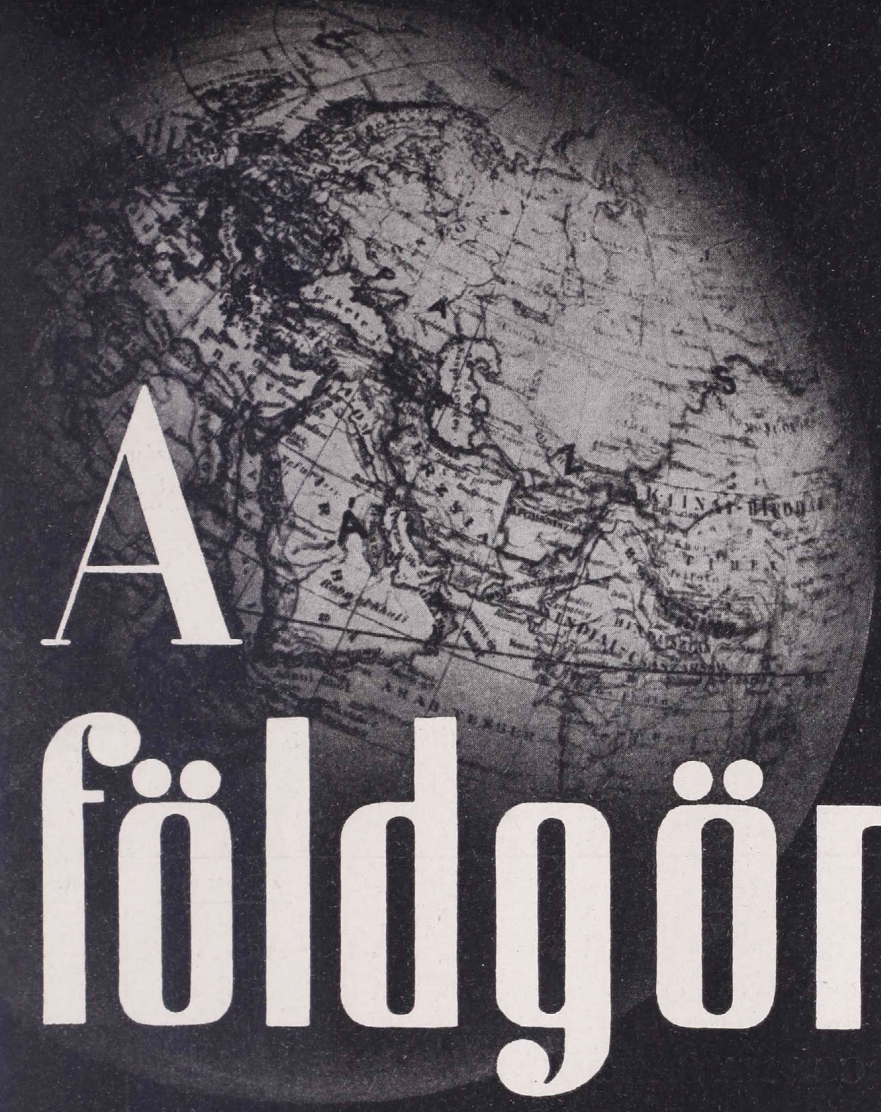

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

FÖLDRAJZI TÁRSASÁG KÖNYVTÁRA

XIII. ÉVF. | 1942. OKTÓBER | 10. SZÁ

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám

Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Bálint Béla: A Vend-vidék és népe. — *Matolay Tibor:* Brazília, egy kezdetleges Nagybirodalom. — Hogyan közelíthetők meg a Kaukázus csúcsai? — *Gál Zoltán dr.:* A Murrumbidgee mentén. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1942. október 5-én, hétfőn este 6 órakor az Orsz. Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR EMLÉKÜLÉSÉRE

Tárgysorozat:

1. Dr. Cholnoky Jenő elnök megnyitó beszéde.
2. Dr. Baktay Ervin, választmányi tag, «A földgömb» szerkesztője: **Körösi Csoma Sándor élete és műve.** (Halálának 100 éves fordulója alkalmából.)

(Vetített képekkel.)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1942. október 1-én.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
főtitkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

Figyelmeztetés! Társaságunk ESTÉLYEIT minden hónap első HÉTFŐJÉN tartja.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

6411. Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIII. ÉVFOLYAM 1942 10. SZÁM

A VEND-VIDÉK ÉS NÉPE

Írta BÁLINT BÉLA

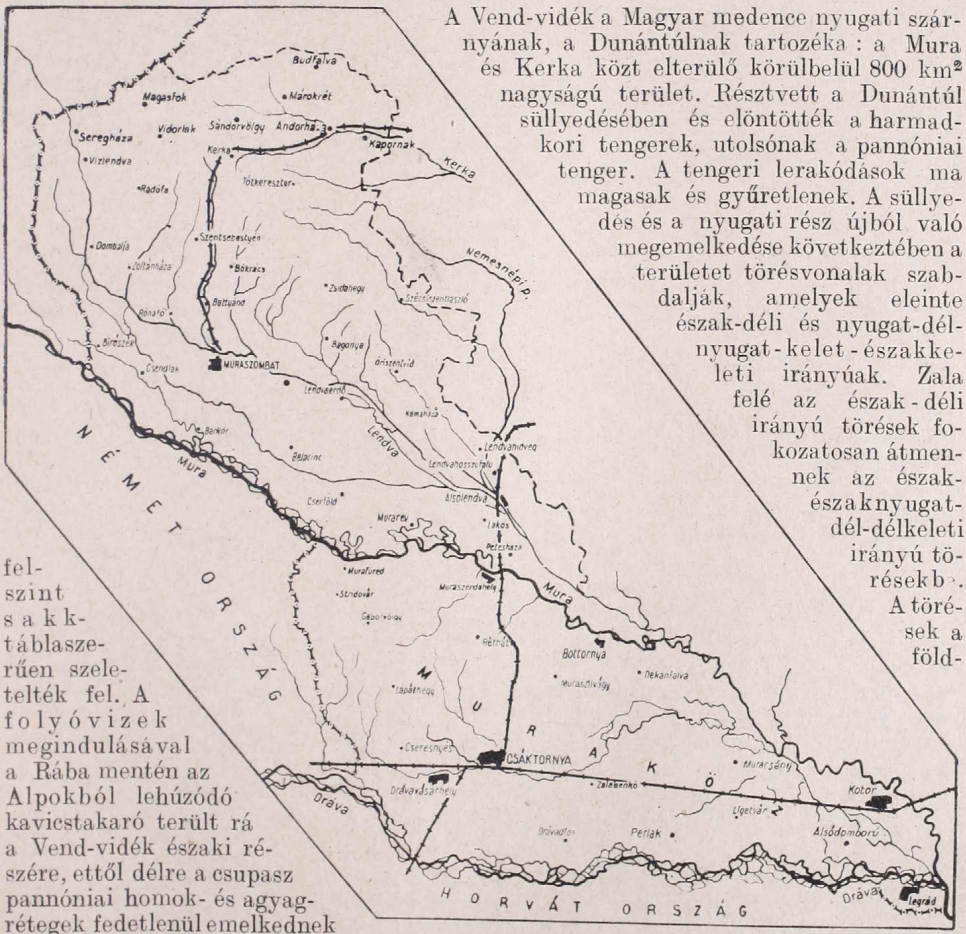

A Vend-vidék a Magyar medence nyugati szárnyának, a Dunántúlnak tartozéka : a Mura és Kerka közt elterülő körülbelül 800 km² nagyságú terület. Résztvett a Dunántúl süllyedésében és elöntötték a harmadkori tengerek, utolsónak a pannóniai tenger. A tengeri lerakódások ma magasak és gyűretlenek. A süllyedés és a nyugati rész újból való megemelkedése következtében a területet törésvonalak szabdalják, amelyek eleinte észak-déli és nyugat-dél-nyugat - kelet - északkeleti irányúak. Zala felé az észak - déli irányú törések fokozatosan átmennek az észak-északnyugat-dél-délkeleti irányú törésekbe. A törések a felszint sakktáblaszerűen szeletelték fel. A folyóvizek megindulásával a Rába mentén az Alpokból lehúzódó kavicstakaró terült rá a Vend-vidék északi részére, ettől délre a csupasz pannóniai homok- és agyagrétegek fedetlenül emelkednek ki. Zalában már kevés lösszel foltosan.

Ma a terület keletről nyugat felé fokozatosan magasodó, törésekkel szabdalt, völgyekkel dombvidékké tagolt harmadkori tábla. A felszín azért változatos, mert az éghajlat eléggé csapadékos és a felszín pusztító erőinek, főleg a víz eróziójának a har-

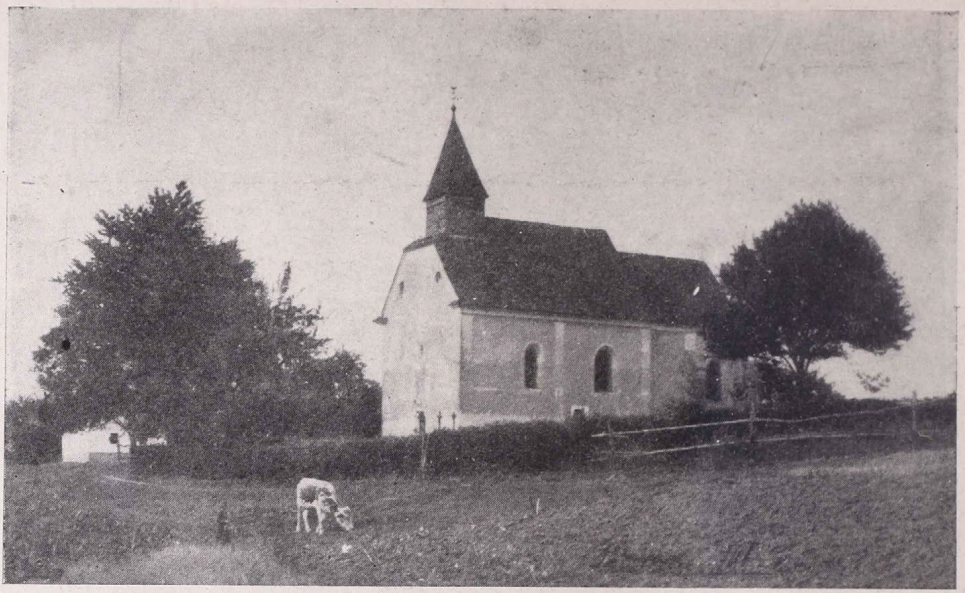

Goricskó lejtőjén ül a borházai régi templom.

madkori puha agyagos-homokos térszín kevéssé tudott ellenállni. A tábla nyugati, legjobban megemelkedett része: «Goricskó», ami dombosat jelent. Legmagasabb kiemelkedése a Magasfok 404 m. Ettől délre a dombvidék halomvidékké szelídül, végül a Lendva síksága már alföldies jellegű vidék, átmenet a Muraköz térszínébe. A Vend-vidék tehát nem magasabbfokú földrajzi egység.

Vizei is: a Mura és mellékpatakjai: Mókus, Lendva, Feketeér, Kerka széles, lapos völgyekben mind a Magyar medence belseje felé sietnek. A Mura sebes folyású, nagy esésű folyó. Főképp hóolvadáskor zúdít a Drávába sok törmeléket, s a Dráva szép, kanyargós medrét telerakja zátonnyal. A hidegvízű Murát a magyar állam szabályoztatta az országhatártól Murahelyig terjedő 12 km szakaszon. A Vend-vidék főpatakja az igen furcsa lefutású Lendva, ez fűzi fel gyöngysorként a legnépesebb településeket.

Az éghajlat szárazföldi jellege a Dunantúl többi részénél csekélyebb. Nyara meleg, de nem aszályos, tele hideg, de nem túlszigorú. Hőmérsékletjárása kiegyensúlyozottabb, csapadéka bő, átlag 800—1000 mm.

A bő csapadékot a Vend-vidék kavicsos, homokos, agyagos talaja megkívánja. A talajfajok vegyesen váltakoznak. Eredeti altalaja homok-agyag, erre ráfutott a kavicstakaró, itt-ott a lösz.

Növénytakarója a csapadéknak megfelelően a Magyar medence peremi bükkövezetének része. A fenyő is megjelenik, a Lendvára ereszkedő halomvidéket pedig tölgyesek tarkítják, de ezeket a földmívelés igen megfogyasztotta. Újabban gyarapszik az akáccal befásított terület. A Mura vizenyős völgyét égerfákkal tarkítottan fűz- és nyárligetek kísérik.

A nedves völgytalpakon szép kaszálók zöldelnek. Általában lovat, szarvasmarhát, sertést és házi szárnyasokat tenyésztenek. A dombhátakra a szántóföldek szalagjai futnak fel. Északon kevesebb a kenyérmag, míg a Lendva síkja túlnyomóan gabonatermő. Itt a búza, rozs, kukorica és hajdina, a zalai részeken kender is, a magasabban fekvő területen a zab, árpa és a köles a főtermény. Ezért az északi, szegényebb vidék népe időszaki munkára jár. A szőlőket a filoxéra jórészt kipusztította, így a dombhátakon inkább szilvát termelnek, amelyből jó pálinkát: «goricskói szilvórium»-ot égetnek. Újabban Lendvavásárhelyen hematit és limonit rétegeket fedeztek fel. A szécsénykúti («petánci») és radányi («radeini») ásványvizek már Németország területére jutnak.

A nedves völgytalpak kaszálói és legelői kedveznek az állattenyésztésnek.

Muravidéki táj.

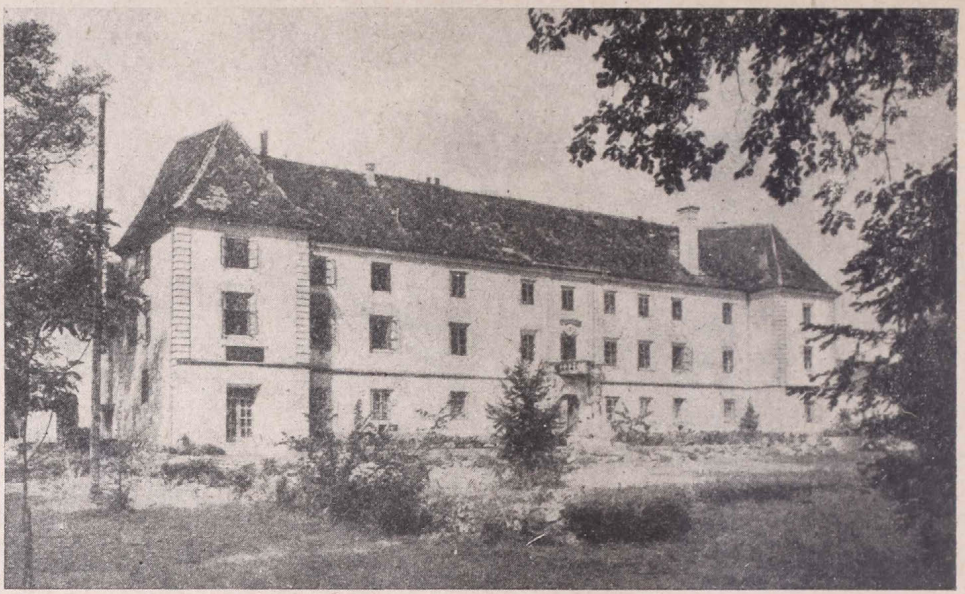

A muraszombati Szapáry-kastély.

A Vend-vidék kereskedelmének és közlekedésének Muraszombat a központja. A vasútakon kívül ma már a társasgépkocsi közlekedés igen élénk. Ennek a hálózatnak is Muraszombat a középpontja. A Muraközzel 30 km-es szakaszon hat híd kapcsolta össze a Vend vidéket, de ezeket a szerbek a levegőbe röpítették.

A Vend-vidék középpontjának, Muraszombatnak, mindössze 4—5000 főnyi a lakósa. Rajta kívül mezőváros jellege csak Alsólendvának van, de ez már a vend néprajzi határon kívül fekszik. Alsólendva (Halicanum) már a kelták vagy pannónok idejében fennállt és a római korban csak növekszik jelentősége. Az innen Pettau (Poetovia) felé kiinduló hadiút a Vend-vidék alsó részét is érintette. Az avar idők után pogány vendek ütnek tanyát, de a honfoglalás idején magyarok is telepednek közéjük. Az Árpád-kor első századaiból valók Muraszombat (Belmura), Felsőlendva (Lindva), Dabra (Dobra), Bántornya (Turniscse), stb. A falvak mind kicsinyek és az árvízmentes magasabb terraszokra telepedtek. A síkabb, erdőtlenebb területeken, az utcás, sorfalú típusa az uralkodó. A vizenyős völgyek peremein, a vidék dombos, erdős belsejében az apró falvak már kevesebb rendszerességet mutatnak. Végül a dombhátakon, lejtőkön és irtásokon magányos, szórványos települések keletkeztek.

A folyómenti síkságok és a lapos hátak sűrű lakosságot csalogattak magukra. Az egész vidék apró falvakkal erősen tűzdelt. A népsűrűség km²-kint a 100—120-at is meghaladja. Körülbelül 160 faluban él 90 ezer lakos, akik közül körülbelül 67 ezer vend, 21 ezer magyar és 2 ezer egyéb (német, zsidó, újtelepes szlovén). Az összes vendség 18%-a Amerikába vándorolt ki. Vallás szerint a lakosság $^2/_3$ része római katolikus, $^1/_3$ része evangélikus.

A magyarok a honfoglaló Vérbulcsú horka népének maradványai, akik főként a Lendva völgy nyíltabb, parkos tájain élnek. Néprajzi kapcsolatban állanak a Kerka-Zala-Válicka közti Göcsejjel, amelynek népe hún-avar maradvány és a Lendva alsó folyása és Kerka közti Hetéssel, amelynek legalsó faluja: Lendvavásárhely már a vend területbe szögel be. Észak felé a besenyő és székely beütésekkel megerősített őrségei a magyarság képviselői. A göcseji, hetési és az őrségi magyar nép hatására vált az életforma a Vend-vidéken is magyarrá. Megjegyzem, hogy hiányzanak a vend és magyar összehasonlító néprajzi kutatások, valamint az antropológiai mérések. A vendek általá-

ban középtermetűek, hosszúfejűek, sárga bőrűek, a nők többnyire pisze orrúak. Jámborak, barátságosak, de zárkózott természetűek. A műveltség iránt fogékonyak. Népviseletük nincs. Táplálkozásuk silány. Házaikat nagyrészt derékszög alakban fából építik, sokszor kémény nélkül. Házi berendezésükben találunk magyaros elemeket: tulipándíszes fenyőágy és a falak mellé illesztett lócák. Egy udvarról sem hiányzik a szőlőlugas. Vannak keresztelési, esküvői, lakodalmas és temetési népszokásaik. A régi idők magyar hatásait is megtaláljuk náluk, mint például a ráolvasásokat és megigézéseket. Általában zenekedvelők, az északi «bömhécek» mulatósak.

A vend nép eredetének kérdése a viták útvesztőjéve fullad. Sajnos a viták csak a nyelvi kérdést vették alapul. Hadrovics a pannóniai szlovénség maradványainak tartja a vendeket, akiket a honfoglaló magyarok itt találtak, az orosz Sahmatov névösszehasonlítás alapján a Kr. e. századokban Európa nagy részét lakó kelták maradványainak, viszont Mikola az Alpokba szorított vendség leszármazottjainak tartja a mai vendeket, akik a VII—VIII. században szlávosodtak el, amikor a Balkánra behatoló szlávok ezt a kis töredéknépet leigázzák. Megemlítjük még, hogy Kniezsa állítása szerint a vasi vend nyelvterület a XI. században még lakatlan gyepűelve.

A vend nyelv legközelebb áll a szlovén nyelvhez, de ez immár körülbelül ezer éve külön él és részben attól eléggé különbözik is. Megemlítjük azt is, hogy a vend gazdag magyar jövevényszavakban. Bizonyos, hogy a hazai vendeket soha sem nevezték szlovénnek. Korabinszky 1805-ben megjelent «Atlas Regni Hungariae portalis» c. térképgyűjteményében csak «Wenden»-t említ. Csaplovits már 1829-ben hangsúlyozza a vend nyelv önállóságát.

Már a honfoglaláskor vegyesen állottak fenn a Vend-vidéken magyar és vend telepek, tehát a kölcsönös érintkezés és keveredés már akkor megkezdődik. Az Árpádkori templomfreskók magyar szenteket ábrázolnak annak bizonyságául, hogy a magyar kultúra nyomta rá a bélyegét a vidékre. Magyar prédikátorok közvetítik a vendeknek a reformációt, tehát a XVI. és XVII. században már tudtak magyarul. A szabadságharc idején Hurbán szláv agitációjának ellenállanak Berke János vezetésével. A kiegyezés után hosszú ideig Kossuth-párti képviselőket küldenek a parlamentbe. A világháborúban is becsületesen harcolnak mellettünk. Háború után a megszálló Jurisics csapatának

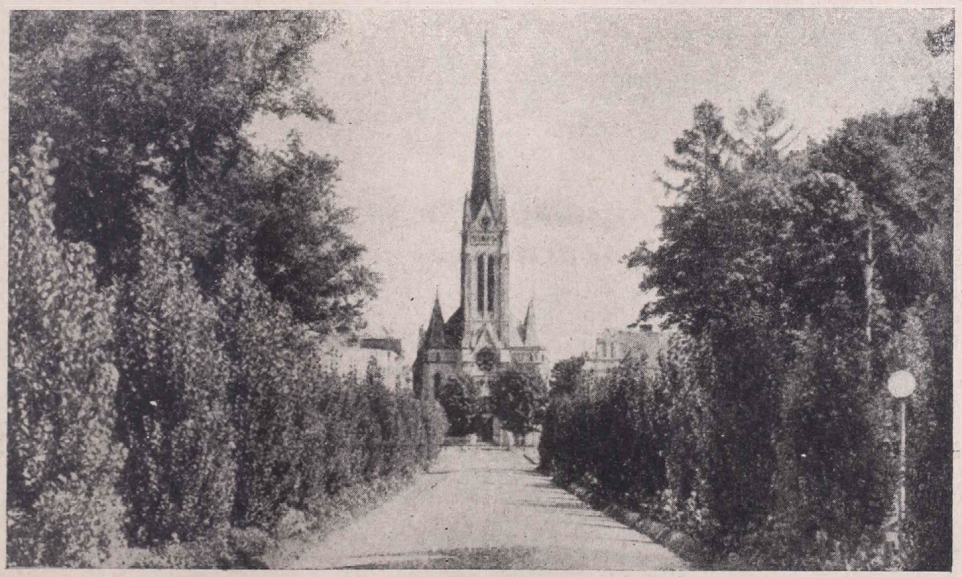

Muraszombat. Szapáry-sétány.

Muraszombat. Horthy Miklós-úti részlet.

hősiesen ellenállnak, magyar zászlók alatt tüntetnek a Határmegállapító Bizottság előtt és a megszállás után Magyarországra szöknek át katonának. A megszállás alatt az öregek megtartják magyar nyelvtudásukat, az ifjúság azonban nem tanul meg magyarul.

A honfoglalás előtti időből művészeti emlék nem maradt fenn. A honfoglalás után a Vend-vidék művészete a magyar állam művészetének logikus része. A régi román és gótikus templomok, valamint kastélyok a divatos magyar építkezési formát mutatják. Az első építész ezen a vidéken Bánfi nevű magyar ember volt. Nagyon értékesek a XIV—XV. századból fennmaradt templomok freskói. Legrégebbről maradtak fenn a veleméri templom freskói (1378), de nagyrészük már megrongálódott, holott Römer 1863-ban még épen találta azokat. Különös értéket jelentenek magyar szempontból a bántornyai templom XIV. század végéről származó freskói, mert ezek Szent László király életéből vett jeleneteket ábrázolnak. A freskók a kúnokat és a magyarokat korszerű öltözetben ábrázolják, Szent László pajzsán az Árpádok címerét látjuk. A mártonhelyi freskók 1392-ből valók, itt a szentek sorozatában találjuk Árpádházi Szent Erzsébetet és Boldog Margitot. Említésreméltók még a XV. század elejéről a nagytótlaki és a muraszombati templom falképei. A török idők pusztításaitól a vidéket az alsólendvai végvár védelmezte meg.

A Vend-vidék Vas és Zala legdélibb részét foglalja el. Sohasem alkotott közigazgatási egységet. Három járás területébe nyúlik bele: csekély kivétellel idetartozik az egész muraszombati járás, kis részben folytatólagosan belenyúlik a szentgotthárdi járásba és idetartozik az alsólendvai járásból a Murahely-Bagonya-Murarév háromszög. A jugoszlávok «Prekmurje»-nek, azaz Murántúlnak nevezték ezt a területet, ma ismét Muráninnen, összefoglaló néven pedig a Muraközzel együtt: Muravidék.

BRAZÍLIA, EGY KEZDETLEGES NAGYBIRODALOM

Írta MATOLAY TIBOR

Délamerika területének csaknem felét a Brazil Egyesült Államok foglalják el. 8.511,000 km² területével nemcsak a földrész legnagyobb állama, hanem a Föld óriásbirodalmainak sorában is a hatodik. Csak a Brit, az Orosz, a Francia birodalom, Kína és az U. S. A. múlják felül.

Ez az államóriás igen szegény emberben! Lakossága az 1940. évi népszámlálás szerint 41.356,605 lélek, népsűrűsége tehát csak 4·8. Gyéren lakottsága kitűnik abból is, hogy lakossága a Föld összes lakóinak $^1/_{69}$ része, területe azonban a szárazföldnek $^1/_{16}$ része. A Föld közepes népsűrűségével számítva kereken 180 millió lélek jutna Brazíliára, amelynek földje különben többszáz millió (egyesek szerint 900—1000 millió) embert tudna eltartani a nélkül, hogy a túlnépesedés veszélye fenyegetné.

Brazília indiánus őslakossága a felfedezés idején aligha volt több 2—3 milliónál. A conquista korában a trópusi andi államok sokkal népesebbek voltak. Az Inka-birodalom körülbelül 15 millió lelket számlált. Akkor tehát a földrész nyugati pereme volt lakottabb. Ma ellenben Brazília atlantióceáni partvidéke, vagyis a földrész keleti pereme a legsűrűbben lakott terület Délamerikában. Ennek egyedüli oka, hogy ez a part fekszik legközelebb a túlnépesedő Európához s a kivándorlók zöme itt lel új hazára.

A népsűrűség Brazíliában rendkívül egyenetlen. A leggyérebben lakott nyugati és északi államok (Amazonas, Matto Grosso, Goyaz, Para, Acre territorium) közepes népsűrűsége 0·4. Ennek a négy államnak és egy territoriumnak területe azonban 5·4 millió km², tehát az államterület 63·1%-án a lakosságnak csupán 7·2%-a (2·97 millió lélek) lakik. Gondoljuk el, hogy Budapest és Bécs lakosai egy akkora területen szóródnának szét, mint az egész európai Oroszország, Lengyelországgal, a Baltikummal és

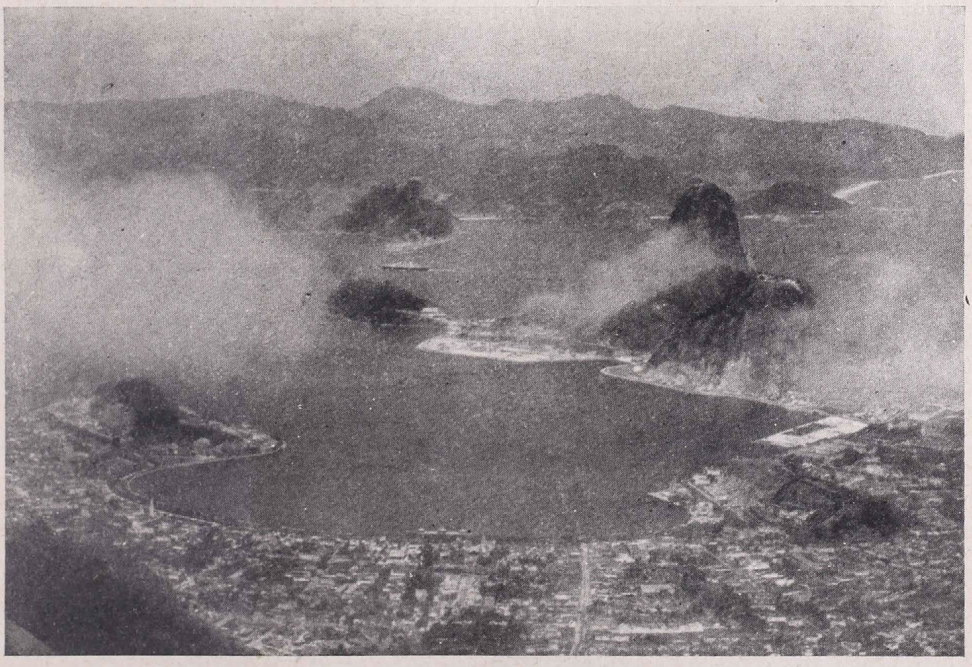

Rio de Janeiro. Kilátás a Corcovadoról: középen a belváros a Botofago öböllel, jobbra a Cukorsüveg és kijárat a nyilt óceánra.

Finnországgal együttvéve. Ehhez az óriási, gyéren lakott s részben lakatlan térhez kapcsolódik a keleti, viszonylagosan népes terület.

E népesebb peremvidék északi részén volt egykor a gyarmati élet súlypontja. Ide kilenc államot sorozunk (Maranhao, Piauhy, Ceará, Rio Grande do Norte, Parahyba do Norte, Pernambuco, Alagoas, Sergipe és Bahia) s ezeknek közepes népsűrűsége 6·9. E kilenc állam területe az államterület 18·9%-a (1·6 millió négyzetkilométer) s itt a lakosság 37%-a (15.3 millió lélek) lakik. Noha ez a terület gazdaságilag ma is nagyjelentőségű, az állam súlypontja a XIX. század folyamán délebbre tolódott el, a keleti peremvidék közepére.

A mai Brazília négy vezető államának közepes népsűrűsége 13·7. Ez a négy állam: Espirito Santo, Rio de Janeiro, São Paulo és Minas Geraes. Ide számítjuk még a Rio államból kiszakított Districto Federal területét is. A vezető államok területe (0·99 millió km²) az állam területének 11·6%-a s itt az állam lakosságának közel fele, 44·6%-a (18·4 millió lélek) lakik.

A peremvidék déli államai (Parana, Santa Catharina és Rio Grande do Sul) népsűrűsége 6·6. Itt az államterület 6·3%-án (0·54 millió km²), a lakosság 11·5%-a (4·7 millió lélek) lakik.

Ha a hármastagozatú peremvidéket egybevesszük, az államterület jó $^1/_3$ részén a lakosságnak több mint $^9/_{10}$ része lakik, míg az állam területének $^2/_3$ része gyéren lakott vagy lakatlan. A lakosság térbeli eloszlásából igen jól kitűnik a birodalom gyarmatias jellege s kezdetleges, feltáratlan állapota.

Brazíliában igen magas a természetes szaporodás arányszáma, amihez még a tetemes bevándorlás is járul (a jelen században évenként átlag 100,000 lélek), úgyhogy ez a birodalom egyike a Föld leggyorsabban népesedő államainak. Az 1890—1920 között eltelt három évtized hivatalos adatai szerint a népesedés középértéke 2·49%. A legutolsó népszámlálás eredménye azonban mégis csalódást okozott, mert a várt 45—50 millió helyett csak 41·3 millió az eredmény. Ennek legfőbb oka a gazdasági pangáson kívül az európai bevándorlás megcsappanása, a növekvő visszavándorlás és a főként Argentinába irányuló kivándorlás. Tagadhatatlan azonban, hogy a természetes szaporodás arányszáma is csökkent.

São Paulo. Belváros: az Esplanada színház és szálloda.

A gyarmati uralom alatt Brazília lakossága alig nőtt. Az indiánusnak amúgy is csekély természetes szaporodása a hódítás következtében megcsappant. Embertanilag tiszta törzsek ma már csak az Amazonasban élnek nagyobb számban, s ezenkívül még Bahia, Espirito Santo és Parana államokban. Az indiánus nem vált be az ültetvényeken. Állandó munkához nem szokott, gyenge testalkata, a hiányos élelmezés és az európai betegségek, no meg a pálinka egyaránt okozták, hogy a halálozás felülmúlta az utánpótlást. A hiányzó munkaerő helyébe a gyarmatosító korszak 3. századában négereket hoztak Afrikából. A feketék áradata nőttön-nőtt s a XIX. század második negyedében a behozatal felülmúlta az egymillió lelket is. Brazília akkor még sokkal «feketébb» volt, mint ma, s Lapouges meg is jósolta: «Brazíliából egy század alatt kétségkívül hatalmas néger állam lesz, hacsak — ami valószínű — nem süllyed a barbárságba...»

Vízesés az Alto da Serra-ban a Santos és São Paulo közti vasútvonal mentén.

Ez a jóslat nem vált be, mert a rabszolgaság eltörlését jóval megelőzte (1850-ben) a négerbehozatal megszüntetése s ugyanekkor nagyobb arányokban indult meg az európai népek vándorlása Amerika felé. 1820-tól 1920-ig, tehát a birodalom határainak megnyitását követő évszázad alatt 3.650,000, főként európai vándorolt ki Braziliába s ez a fehér réteg nemcsak tetemesebb, de jelentősebb is a mintegy harmadfél milliónyi néger rétegnél. A fehérek demográfiai jelentősége főleg abban áll, hogy természetes szaporodásuk (1·21%) jóval felülmúlja a színesekét, mert az indiánus szaporodása csupán 0·34%, a mulattoké 0·93%, a négereké minusz 0·62%. A négerek és az indiánusok kihalóban vannak. Oka ennek a legalsóbb népréteg — vagyis főleg a négerek és a «kulturált» indiánusok — állandósult nyomora, amivel mindig együttjár a nagyfokú halandóság is. A mulattok pedig lassan felszívódnak a mindjobban gyarapodó fehér és kreol rétegbe. Brazíliában ugyanis nincsen éles válaszfal a fehérek és a színesek között. A színesek, a legkülönbözőbb félvérek és a fehérek keverten élnek egymás mellett minden államban.

A birodalom statisztikája szerint 1820—1920 között a több mint negyedfél milliónyi bevándorló a következő nemzetiségi megoszlást mutatja: olasz 1·4, portugál 1·06, spanyol 0·51, összesen mediterrán: 2·97 millió, a bevándorlók 81%-a; német 0·13, angol 0·019; összesen 0·149 millió északi, a bevándorlók 4·1%-a; orosz 0·1, osztrák-magyar 0·08. francia 0·03, svájci 0·11, összesen 0·469 millió egyéb európai, a bevándorlók 12·0%-a; török és arab 0·06, japáni 0·02, összesen 0·08 millió nem európai, a bevándorlók 2·1%-a.

Az egy század alatt bevándorlók összes száma : 3.667 millió.

1920 óta a japáni bevándorlás nagyobb méreteket öltött, viszont a mediterrán népeké megcsökkent. Különösen az olaszok száma apadt meg, ami egyenes következménye a fascizmus korlátozó rendeleteinek. A japániak bevándorlását a birodalom minden eszközzel elősegítette, mert a sárgák kitűnően helyt álltak Amazonasban, ahol a többi faj mind csődöt mondott, — még az indiánus is!

A határok megnyitása után a nagyfokú bevándorlás s a magas természetes szaporodás következtében Brazília népessége délamerikai viszonylatban hatalmasan megduzzadt. Álljon itt néhány adat : 1818-ban : 3·8 millió, 1862-ben : 7·8 millió, 1872-ben : 10 millió, 1888-ban : 14 millió, 1900-ban : 18 millió, 1920-ban : 30.635,000, 1940-ben : 41.356,605. A növekedés a mult század 90-es évei óta tetemes s a XX. században megkétszereződik. Ha elfogadjuk, hogy a népesedési arányszám (2·5%) a jövőben sem változik lényegesebben, a birodalom 1948-ban 50, és 1976-ban 100 millió lelket fog számlálni.

Brazíliában kb. 1·5—2 milliónyi «idegen nemzetiségű» lakos él, az összes lakosság 4—5%-a. Összefüggő kolóniákat az olaszok, a németek, portugálok, újabban pedig a japániak és a magyarok alkotnak. Az elnemzetlenítés kényszere a birodalomban ismeretlen ugyan, de a második nemzedék már nagyobb részben brazilnak vallja magát.

Brazília kulturális képe rendkívül változatos. Rio de Janeiróban, Nichteroyban, São Paulóban s még néhány jelentősebb parti városban megtaláljuk ugyan a teljes európai művelődést, de az ország belsejében s az északkeleti államokban háborítatlanul él tovább a maradi gyarmati kultúra is. Recifes lagunái, graachtjai és hídjai az egykori hollandus uralom hatását máig visszatükrözik. São Salvador műemlékei a gyarmati korszak legszebb alkotásai. De virul a négerek afrikai kultúrája is, sőt még az indiánus művelődésnek is vannak gyönge nyomai. A művelődésbeli ellentétek természetesen igen nagyok.

A közlekedés kezdetleges. Még azt a fokot sem érte el, amely szükséges lenne az ország teljes feltárásához. A déli és a középső államok vasúti hálózata és az észak keleti vasutak között nincsen összekötő sínpár. Az Amazonas medencét a peremi államoktól szárazföldi úton csak expedícióval lehet elérni. A déli és az északi államok között ma is egyetlen út : az óceán. Újabban a repülőgép sok mindent pótol ugyan, de költséges és nagyobb áruszállításra alkalmatlan.

A hiányos közlekedésnek megfelelően a birodalom gazdasági szerkezete is fejletlen és kiegyensúlyozatlan. A fejlettebb országrész az atlanti partok keskenyebb-szélesebb sávja.

São Francisco do Sul Dél-Brazíliában.

Brazília valaha a Föld legnagyobb cukornádtermelője volt, de a gyarmati cukortermelés háttérbe szorította. Első volt a nyersgumitermelésben is (hiszen a gumifák Amazonas autochton fái!), amíg a távolkeleti gyarmatokon meg nem honosodott az ültetvényes termelés, hogy aztán rohamosan, válságszerűen szoruljon az utolsó helyre. A kávéban ma újra első helyen áll, de a termelés olcsósága mellett is a kávé világpiaci árának kényszerű fenntartása hovatovább felemészt minden hasznot. Azonban megállja helyét az az állítás, hogy valaha a cukornád, a néger rabszolgamunka és az északkeleti államok földje voltak a brazil gazdasági élet főtényezői, míg ma a kávé, a fehér munkás és a déli államok, s az is igaz, hogy a négerek felszabadítása azért volt különösebb zökkenő nélkül lehetséges, mert a kávéültetvények túlnyomó része a külső trópusokban van, ahol már a fehér ember is munkaképes.

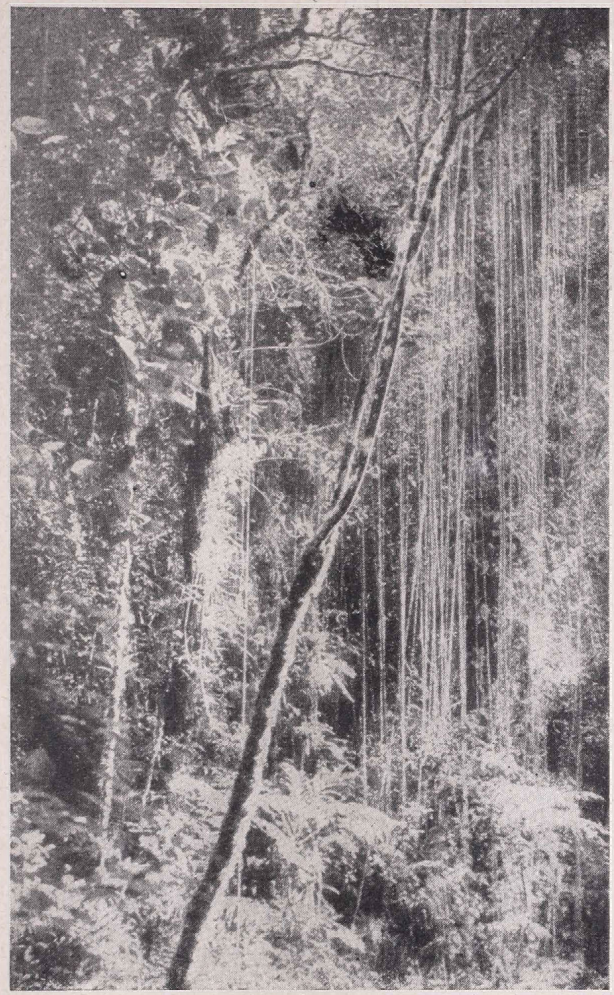

Őserdő a Serra do Mar-ban.
Az itteni erdők a világ legsötétebb erdei.

A monokultúrában termelt kávé mellett naprólnapra nagyobb jelentőségre tesznek szert a dohány-, a kakaó- és a gyapotültetvények. A Brazil Andok fennsíkján, az északkeleti államok caatinga bozótjaiban, Matto Grosso szavannáin kezdetleges állattenyésztésre bukkanunk. A déli államokban túlnyomó az okszerű, európai földmívelés. Minas Geraesben a Föld egyik leghatalmasabb érckészlete mellett a bányászat ezidőszerint jelentéktelen.

Az ország kivitele $^{8}/_{10}$ részben mezőgazdasági (ültetvényes) termék, $^{1}/_{10}$ részben állati termék, $^{1}/_{10}$ részben pedig ásványi és ipari termék. 1923-ban a teljes kivitel értékének 66%-a jutott a kávéra. A század első évtizedében a világtermelésben a brazil kávé 75—80—86%-kal is vezetett. Ma a világtermelésnek csupán $^{2}/_{3}$ része brazíliai. A birodalom ültetvényesei kezükben tartják ugyan a piacot, de az árak fenntartása évről-évre nehezebb. Elkerülhetetlenné vált az állami beavatkozás, hiszen az államháztartás egyensúlya kizárólag a kávé világpiaci árától függ. Hatalmas alapok szolgálnak a felesleges termés felvásárlására s az eladhatatlan felesleget szén helyett tüzelik el, újabban olajat is ütnek belőle. Kisebb jelentőségű a kávé kémiai ipari feldolgozása. Néhány év óta már csak arra törekednek, hogy az ültetvények jövedelmezőségét legalább is addig biztosítsák,

amíg újabb termelési ágak honosodnak meg és felválthatják a kávé jelentősebb részét a kivitel árujegyzékében. A kávéár rögzítése Brazília legnagyobb gondja, s a birodalom erőfeszítéséből hasznot húz minden kávétermelő állam — kivéve magát Brazíliát.

A birodalom gazdasági lehetőségei szinte korlátlanok. A gyér lakosság, az ország feltáratlansága, az őserdők földrésznyi takarója, a hegyvonulatok kedvezőtlen fekvése, a folyók sellői és vízesései mindmegannyi jelentős akadály a föld gazdasági kihasználásában. Az ország $^1/_5$ része hasznavehetetlen terület (magashegység, félsivatag, mocsaras terület, igapó és varzea), de a fennmaradó $^4/_5$ résznek legfeljebb ha 25%-a van eddig megművelve. Intenzív gazdálkodás pedig csak az ültetvényeken s a déli államokban van. A száraz északon oázisokra lelni, az Amazonasban pedig az ültetvények jelentéktelen foltok a hylaea zöld tengerében. A művelhető és a valóban megművelt föld aránytalansága (75 és 25%!) a legélesebben fejezi ki a gazdasági élet fejletlenségét, gyarmathoz hasonló kezdetleges állapotát.

Brazília legfőbb kérdése: hogyan tárja fel és használja ki mérhetetlen kincseit? Mindkettőhöz elsősorban a forróégövi éghajlatot jól tűrő lakosság kell, s ennek az akklimatizált embertípusnak kitermelése századok munkája... Másodszor tőke kell, mégpedig nemzeti tőke, ha a birodalom nem akarja kincseit és lehetőségeit idegen imperializmusoknak kiszolgáltatni.

Brazília jövőbeli nagysága ma még Csipkerózsika százados álma.

HOGYAN KÖZELÍTHETŐK MEG A KAUKÁZUS CSÚCSAI?

A német hadsereg egyik hegyicsapata augusztus 21-én délelőtt 11 órakor a Kaukázus hegység legmagasabb csúcsára az Elbruszra, kitűzte a birodalmi zászlót. A hegycsúcs birtokbavétele mind katonai, mind hegymászói szempontból egyaránt jelentős esemény. Ez alkalomból érdekesnek véljük közölni, hogy a Kaukázus hegység csúcsai milyen módon érhetők el.

Az *Elbrusz* 5630 méter magas csúcsára Nálcsik faluból kell indulni Adyl-Ssu hegyi falun keresztül. Innen kezdve még két menedékház könnyíti meg a csúcsra igyekvők útját. A *Kazbek* 5043 méteres magasságába következőképpen juthatunk: Ordzsonikidzeből a Terek folyó mentén, a már Plinius által «Kaukázus kapuja» néven említett 15 km hosszú *Darjel* szakadékon át autóút vezet a 49 km-re fekvő Kazbek faluig, ahonnan Gergety hegyifalu érintésével kapaszkodik fel az ösvény az Orcferi gleccser mellett 3500 m magasban fekvő menedékházhoz, mely a Kazbek megmászását segíti elő. Az *Usba* (4737 m) Bakszam, Csegem, Cserek és Bezingi folyók völgyei között központilag fekvő Nálcsik-ból közelíthető meg, éppúgy mint Elbrusz, de az a *Dys*-Tau (5211 m) és a *Kostan-Tau* (5151 m) is innen érhető el legjobban. A Bakszam folyó vad szakadékában robbantott út vezet fel a *Dongusz-Orun* hágóba (3200 m), mely mögött magas hegyektől körülzártan épült Mesztija, a kis hegyi ország fővárosa. Közvetlen *Mesztija* felett őrködik a nehezen megközelíthető *Tetnuld* (4853 m). És a várostól nehány órányira indul ki az a hegyi út, mely az Usbára, a Kaukázus jellegzetesen szép csúcsára vezet. (*g*)

A MURRUMBIDGEE MENTÉN.

Írta GÁL ZOLTÁN dr.

Sydney személypályaudvarainak mozgalmas életén a milliós város lüktető üteme tükröződik.

Alig foglaljuk el helyünket a kényelmes, ragyogóan tiszta vasúti kocsiban, már indul is vonatunk Goulburn városkán keresztül a Murrumbidgee felső vízvidéke felé.

Amint elhagyjuk a pályaudvar szürke épülettömbjét, lépten-nyomon bájos villacsoportok, jól ápolt kertek, gyümölcsösök suhannak el a vasúti kocsi ablaka előtt. A sydneyi polgárok ugyanis nem szívesen laknak bérházakban. Aki csak teheti, igyekszik kertes családi házat szerezni magának. A város százezernyi dolgozó polgára a mindennapi kemény munka után itt, a város zajától távol, csendes, nyugalmas, festői környezetben piheni ki fáradalmait.

A várostól távolodva a gondozott családi házak rohamosan fogynak. A jól ápolt kerteket, gyümölcsösöket aranyló búzatáblák és beláthatatlan lucernaföldek váltják fel. Sydneytől nyugatra, a tengerpart és az Ausztráliai Kordillérák között elterülő keskeny síkságon járunk. Ez a terület Ausztrália legtermékenyebb vidékei közé tartozik. A tenger felől jövő páratelt szelek ugyanis beleütköznek az észak-dél irányú hegységbe és bőséges csapadékkal öntözik a talajt.

Jól tudjuk, hogy a Felkelő Nap Országának feltartóztathatatlan seregei már az ausztráliai földrész közelében állnak. Igen valószínű tehát, hogy a japáni világbirodalom gazdasági életének irányító tényezői terveik kovácsolása során nem feledkeztek meg e terület roppant termékenységéről.

Alig hagyjuk el egyébként Sydney elővárosának utolsó házait, a távolban már feltünedeznek az Ausztráliai Kordillérák meredek falainak halvány körvonalai. Amint elérjük a hegységet, nyomban a legfestőibb környezetben találjuk magunkat. A hegység meredek keleti peremének vadregényes hegyoldalain kapaszkodik magasba a vasútvonal. Nem tudjuk, hogy a nehéz hegyipálya megépítésével kapcsolatos mérnöki tudáson, tengernyi munkán és nehézségen csodálkozzunk inkább, vagy az elénktáruló őserdőt szemléljük. Az erdő évszázados törzsei hatalmas fal módjára verik vissza a vonat zakatolását. Mintha az őserdő évezredes zavartalan nyugalmát védenék, mintha a mozdony zúgását igyekeznének távoltartani a nemrég még érintetlen erdőrengetegtől. Az égbenyúló eucalyptus-törzsek azonban tehetetlenek az emberrel szemben. A vonatzúgáson kívül ugyanis egy másik, az előzőnél félelmesebb hang is állandóan zavarja az őserdő csendjét. Lépten-nyomon csattog a balta, sikong a fűrész és a büszke faóriások tehetetlenül omlanak össze a csapások alatt. Csak a szerteágazó, hatalmas gyökérzet igyekszik ellenállani, de hasztalan. Egy dinamittöltény, fülsüketítő robbanás és a szétroncsolt gyökerek legyőzötten hevernek az ember lába előtt.

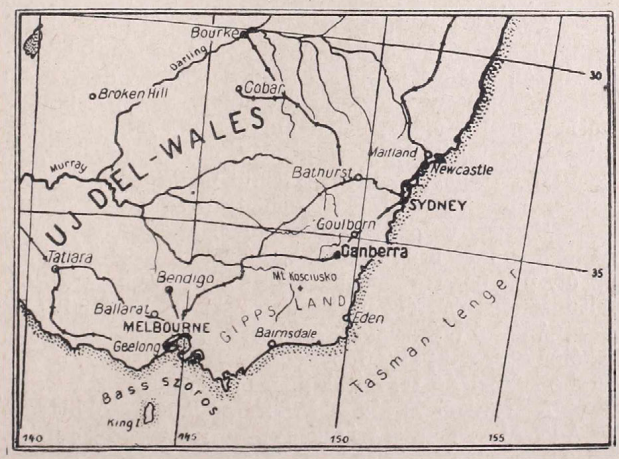

A még érintetlen faóriások talán azzal igyekeznek társaik haláláért bosszút állani, hogy leveleik élét fordítva a Napnak, nem adnak árnyékot a kegyetlen hőségben eltikkadt favágóknak.

Rövid háromórai utazás után a kies fekvésű Goulburn városkába érkezünk. A vasútvonal itt kétfelé ágazik. Az egyik út nyugatra tart a Murray-Darling nagy

Erdőirtás Új Dél-Walesben.

síkságára, a másik pedig a hegyek között észak-dél irányban nyúló hosszú völgyteknőben a Murrumbidgee felső vízgyüjtő területén folytatja tovább útját Ausztrália fővárosa, Canberra felé. Mi az utóbbi vonalon haladunk.

A vidék ezután is változatlanul szép. Alig félórai utazás után megragadó kép tárul elénk. Erdőrengeteggel borított meredek hegyoldalak között kristálytiszta viztükör csillog. A George-tó partjain járunk. A tó vizét fiatal vulkáni kőzetek duzzasztották fel.

Amikor Queanbeyan városka vasútállomására befut a vonatunk, alig merünk kiszállni a vasúti kocsiból. El sem akarjuk hinni, hogy utunk tulajdonképpeni kiindulópontjától, a Murrumbidgee felső folyása vidékén épült Canberrától, Ausztrália fővárosától néhány kilométer távolságra vagyunk! Az elénktáruló kép egészen valószinűtlen. Festői vidék, maroknyi városka a lakatlan erdőrengetegben, néptelen vidéki állomás, egy-két lézengő hordár, egy vasútvonal, melyen naponta csupán néhány személy- és tehervonat fut keresztül, unatkozó bérautók az állomásépület előtt, — mindez igazán nem arra vall, hogy néhány perc mulva Ausztrália fővárosába fogunk érkezni.

Ha nem volnánk bizonyosak benne, hogy jó helyen járunk, talán meg sem mernénk mondani útunk célját a gépkocsi vezetőjének. De a motor berreg, kanyarodik az út, pompásan megépített műúton robogunk, alig van időnk körültekinteni, máris feltűnik a szövetségi parlament vakító fehér épülettömbje.

Az első ülésszakot 1927-ben a yorki hercegi pár nyitotta meg. A városka, noha lakóinak száma alig haladja meg a 10,000-et, egy chicagói építész legapróbb részletekre kiterjedő tervei alapján épült.

A szövetséges államok kormányának székhelye eleinte Melbourne volt. Sydney és Adelaide azonban irígykedve nézte vezetőszerepét. A három virágzó város vetél-

kedéséből született aztán meg a különös eszme : ne legyen egyik sem főváros a három közül, hanem erre a célra — az USA mintájára — egy új várost kell alapítani ! Mégpedig olyan várost, melyet nem fenyeget a gazdasági felvirágzás «veszedelme», olyan várost kell alapítani, melynek egyetlen feladata, hogy főváros legyen, ahol csak a legfőbb állami hivatalok tisztviselői éljenek, ahol csakis íróasztalok mellett lüktessen a munka üteme, de a város külső képe mindenkor a legnagyobb nyugalmat, csendet hirdesse.

A mi európai fővárosokhoz szokott szemünk tágramered az ilyen érvelés és ilyen főváros láttán és az ellenvetések tömege készül belőlünk kitörni. De csakhamar rájövünk, hogy nem érdemes vitába szállani. Még inkább lemondunk e tervről, ha alkalmunk nyílik egy canberrai állami hivatalnok útmutatása mellett megtekinteni a maroknyi «főváros» kevés nevezetességét. Olyan túláradó büszkeséggel mutogatja a nevezetesebb közhivatalok épületeit, olyan lelkesedéssel beszél a főváros «történetéről», annyira meg van győződve arról, hogy Ausztrália világraszóló ötlettel lepte meg az emberiséget, hogy ellenvetéseinket bizonyára értelmetlenek találná.

Abban tényleg igazat kell adni Canberra derék alapítóinak, hogy a világon egyedülálló munkát végeztek! Mert elzárt hegyek között, a világ zajától távoleső, lakatlan területen (ahová még az építőanyagot is messze földről kellett szállítani) felépíteni egy fővárost, valóban páratlan teljesítmény volt. Alaposan túlszárnyalták az Északamerikai Egyesült Államokat, azok fővárosuk helyéül «szégyenszemre» a tengerpartot választották ki, ahonnan akadály nélkül lehetett érintkezni a jelentékenyebb tengerparti településekkel. Az ausztráliaiak ezzel szemben végtelen buzgalmukban úgy választották meg a főváros helyét, hogy még a közeli városokból is komoly gondot jelent annak megközelítése. Arra a gyakran bekövetkező eshetőségre nem is jó gondolni, hogy mi történik akkor, ha Nyugat-Ausztrália valamelyik hivatalnokának személyesen kell hivatalos ügyben a fővárosba ellátogatni.

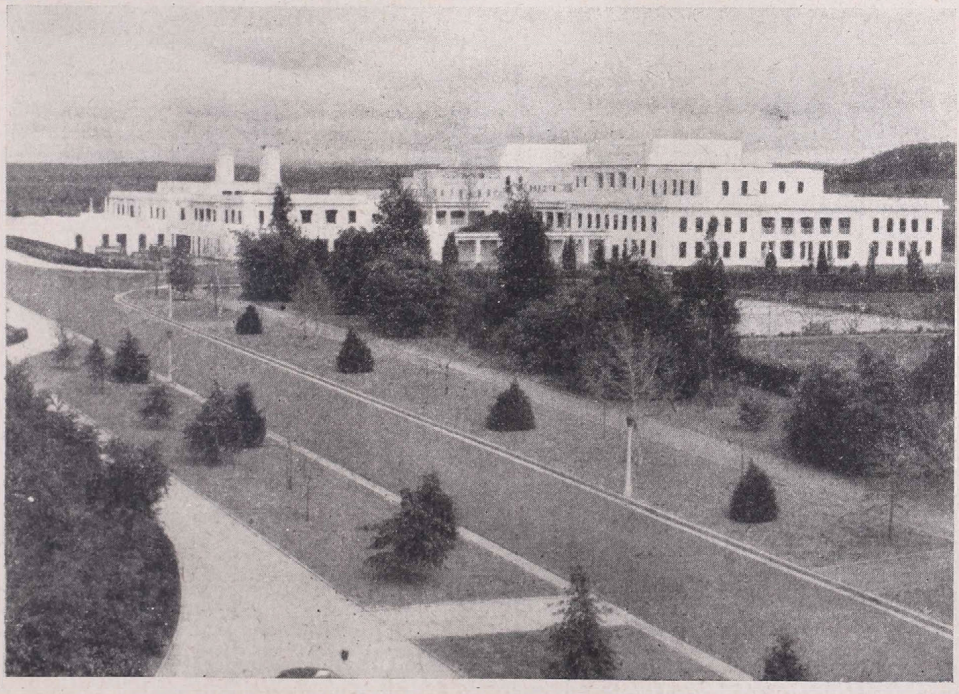

A szövetségi parlament épülete Canberrában.

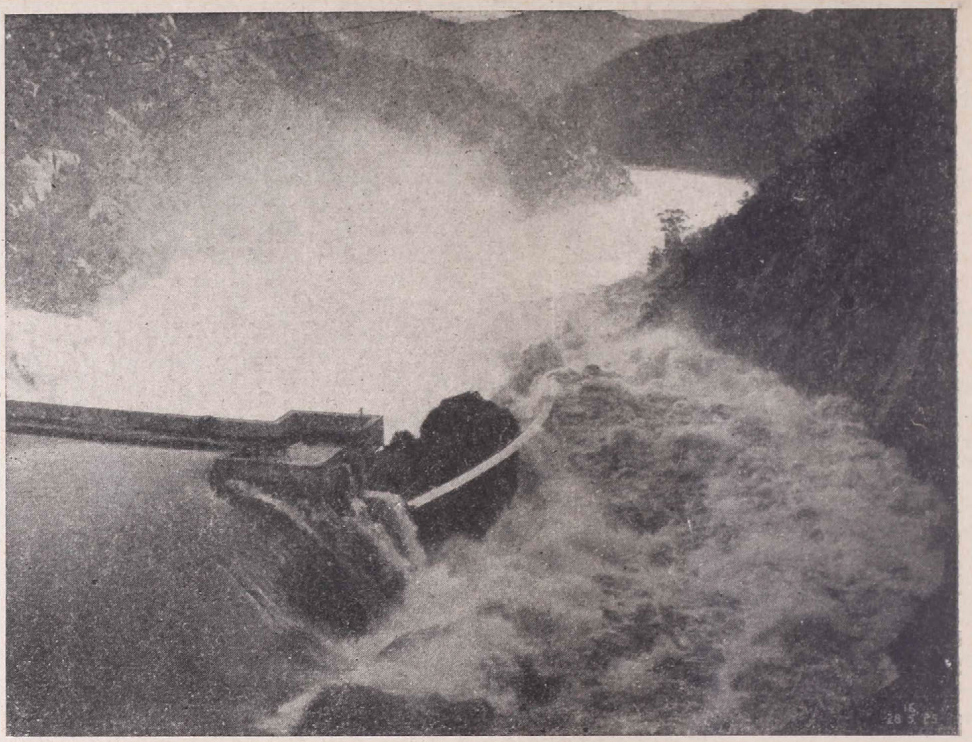

A Burrinjuck gát áradáskor.

Nincs kizárva, hogy ezeket a kérdéseket azok a japáni bombavető repülőgépek fogják végérvényesen megoldani, melyek a háború során Ausztrália északi partvidékét már eddig is gyakran felkeresték. Kétségtelen ugyanis, hogy ez a város, ha egyszer megszűnik Ausztrália fővárosa lenni, földrajzi erőforrások hiányában egyik napról a másikra e földrész legjelentéktelenebb településeinek sorába hanyatlik.

A Molongolo meredek falakkal határolt völgyében kedves kirándulóhelyeket találunk. A patak a város alatt ömlik a Murrumbidgee folyóba. A folyó egyébként összes mellékvizeit a canberrai völgyteknőben gyüjti össz. A Murrumbidgee legfestőibb szakasza ott kezdődik, ahol ezt a hosszanti völgyet elhagyja. Csodálatos szépségű völgyszorossal vágja át magát az Ausztráliai Alpok északi nyúlványain. Ez a folyószakasz áradások idején különösen szép. Ilyenkor e nagyesésű részen tombolva rohan lefelé az ár, kitépett bokrokat, fatörzseket hurcolva magával.

Mivel a folyó alsóbb részletén földet mívelni csak öntözéssel lehet, ezért a folyószakasz egyik szűkebb pontján 73 m magas és 274·5 m hosszú kőgátat építettek. Ez az úgynevezett Burrinjuck gát Ausztrália egyik büszkesége. Jusson eszünkbe ez a világhírű alkotás, ha a háború további során a napilapok hasábjain esetlag a felrobbantott gát fényképfelvételébe ütközik tekintetünk.

A duzzasztómű segítségével összegyűjtött víztömeget egyébként a folyó alföldi vidékeinek öntözésére használják fel. Ezt a területet Riverinának nevezik. A Riverina magasabb keleti része aránylag elegendő csapadékot kap, a hegyektől távolabb eső, alacsonyabb részei annál szárazabbak.

A Riverinán néhány évtizeddel ezelőtt egyetlen úr volt az ausztráliai juhtenyésztés megteremtője, a squatter. Óvatosan, szerényen, szinte észrevétlenül szállotta meg a Murrumbidgee partjait, nem volt más vagyona, mint az a néhány állat, amit maga

előtt hajtott. A kitűnő legelő azonban csodát művelt! Az állatok száma nőttön-nőtt, a birkák gyapját, húsát, bőrét pedig csengő arannyal fizették meg. Így rövidesen az lett a helyzet, hogy az egyszerű állattenyésztő unokája már gőgös büszkeséggel csak ritkán ereszkedett szóba százezernyi juhállománya gondozóinak egyikével, az egyszerű pásztorral.

Ma gondterhes napok virradtak a squatterre is. Kivitelre szánt hatalmas gyapjú- és fagyasztott hússzállítmányai ott hevernek valamelyik ausztráliai kikötő raktárházaiban. Legfőbb piacával, Európával kiépített gazdasági kapcsolatait széjjelrombolta a háború.

Abban az időben egyébként, amikor a squatter megjelent a Murrumbidgee mentén, a területet még eucalyptus-erdők borították. Néhány évtized alatt felismerhetetlenségig megváltozott a táj. Mindenekelőtt az erdőt ítélték halálra. A hatalmas fák ezreit különös módon szárították ki: egyszerűen lehántották a kérgüket. A halott fák eltakarításáról már nem gondoskodtak. A kívánt célt így is elérték. A lombjavesztett élettelen törzsek között pompás fű sarjadt, ami lehetővé tette a hatalmas arányú ausztráliai juhtenyésztés kifejlődését. A juhtenyésztés felvirágzása mérhetetlen vagyonok urává tette a squattert, aki korlátlan hatalomnak érezte magát az általa meghódított birodalomban.

A népesség szaporodásával azonban egyre nagyobb lett az ellentét a végtelen kiterjedésű pompás legelőkön legeltető squatter és a kis területre összepréselődött földmívelő népesség között. A küzdelemben ez utóbbi lett a győztes. Törvény mondotta ki, hogy a földmívelés céljaira alkalmas területeken ezután nem szabad juhtenyésztést folytatni.

Ettől az időtől kezdve diadalmasan nyomul a szárazföld belseje felé az eke. Mindenekelőtt a Riverinának a hegyek lábához közelebb eső részeit törték fel. Itt az évi csapadékmennyiség meghaladja az 500 mm-t.

Kemény munka várt ezen a helyen az új telepesekre. Ezer és ezer élettelen eucalyptus-törzs, az elszáradt ágakon pedig egy-egy kacagómadár kísérteties kacagása fogadta az érkező telepeseket. Az életbenmaradt faóriások lombkoronájában remegve húzódott meg néhány szürke szőrű, fekete orrú ausztráliai medve. Onnan figyelte az új jövevények szokatlan munkáját.

A honfoglalók végül is győzelmet arattak. Fejsze, ásó, dinamit, tűz, de mindenekelőtt sok-sok verejték eltüntette a «holt erdőket» és használhatóvá tette a földet. És nyomban bele-

Koala-medvék.

Birkanyáj a nyugati síkságon.

hasított az emberkéztől eddig érintetlen murrumbidgeeparti földbe a gőzeke kíméletlensége. Nyomában búzával rakott szekerek százai indultak a tengerparti kikötők felé.

A telhetetlen, éhes ekevas egyre beljebb és beljebb hatolt a folyó mentén mindaddig, amíg a gazda azon vette magát észre, hogy termése egyre silányabbá válik, sőt száraz esztendőben a felperzselt mezőkön alig tud aratni valamit. Kevés volt a csapadék! Itt megtorpant az eke. A földmíves izzadva dolgozott sovány kenyeréért. Házának ablakából a végtelen nyugati pusztaságon felfedezhette az üldözött juhnyájakat. Az igénytelen állat itt is pompásan élt, a squatter pedig tovább gazdagodott. Meg volt győződve róla, hogy innen tovább már nem üldözheti a még kopárabb vidékek felé az államhatalom, mert legyőzhetetlennek hitt szövetségesre talált: az éghajlatra. Amikor nyugodtan hajtotta le fejét új otthonában, még nem tudta, hogy néhány száz km-rel odébb, a Murrumbidgee felső szakaszán serény kezek már hordják a töltést. Amikor a Burrinjuck gátat üzembe helyezték, a juhtenyésztő kénytelen volt innen is tovább vándorolni.

Azon a helyen, ahol hajdan a tikkasztó napsugárban rágcsálta a hitvány fűcsomót az állat, ma új életet varázsoltak a pompás öntözőművek. Az új telepesek tehát meghódították ezt a területet is.

A Murrumbidgee alsó folyásának vidékére értünk. Ha vasúti kocsi ablakából szemléljük a tájat, mindenfelé legelésző juhnyájakat látunk. A kocsiban csaknem kibírhatatlan a hőség. Szinte felüdülünk, amikor a vasútvonal annyira megközelíti a folyót, hogy a partokat kísérő üdezöld facsoportokat és a mederből kiemelkedő kisebb-nagyobb zátonyokat szabad szemmel is jól kivehetjük. A szigetek között óvatosan halad egy kis teherhajó. Talán préselt takarmányt szállít a felperzselt legelőkre, de az is lehetséges, hogy katonákat visz a tengerpart felé. Kis vashídon fut keresztül a vonat. Alattunk a Murrumbidgee egyik fattyúágának szabályos kanyarulatai kígyóznak.

A Lachlan torkolata után búcsút intünk a folyónak, mert vonatunk a délnyugatra kanyarodó folyóval ellentétben változatlanul folytatja útját nyugat felé.

Még egy utolsó pillantást vetünk a folyóra, melynek előttünk hömpölygő szürke hullámai néhány óra mulva a Murray vizét fogják gazdagítani, hogy együtt folytassák útjukat a tenger felé.

IRODALOM

Costanzo Rinaudo: **Atlante storico.** Parte prima: *Il mondo antico.* 24 carte. Disegni di D. Locchi. Torino, Paravia, 1941.

A múlt évben megkezdett olasz történelmi térképsorozattal igen hasznos vállalkozás indul. Ideje, hogy egységes elvek szerint készült történelmi térképek segítsék a középiskolai és egyetemi oktatást a történelmi események és helyek ellenőrzésében. Eddig az volt a baj, hogy a legjobb térképsorozatok is belevesztek a részletekbe és a tudományos szempontokat majdnem mindig fölébe rendelték a gyakorlati szükségleteknek. A most megindúló olasz sorozat célja a politikai és területi változások hiteles feltüntetése, a politikai és területi fejlődés legjellegzetesebb szakaszainak grafikai ábrázolása. Ezért a sorozat egyik kötete sem földrajz; ez a magyarázata, hogy nincs szövege; szövege maga a történelem; a szerző felfogása szerint az efféle atlasz tulajdonképpen a történelem grafikai illusztrációja.

Elvi szempontból is különösen érdekes a sorozatnak itt a címben jelzett első kötete, az ókor atlasza, mert éppen az ókori földrajzban igen sok a bizonytalanság, a feltevés, a hozzávetés. Évtizedekig Perthes és Kiepert ókori atlaszai voltak szinte csalhatatlan szentkönyvei az ókori földrajz megismerésének. Valóban, mind a kettő óriási tudományos anyag alapján, páratlan gondossággal és alapossággal készült, kiaknázta az ókori írók minden adatát s a legrejtettebb földrajzi vonatkozást is hűségesen jelezte térképein. Rinaudi vállalkozása éppen azért dicséretreméltó, mert megszabadítja az ókori atlaszt a gyakran problematikus részletektől és mindig a nagy egészet szemlélteti. Kevesebbet ad, mint nagy német elődei, ez a kevesebb azonban ezúttal igazán több.

Kiepert nagy nyolcadrét ókori atlasza mindössze 12 térképet ad; ez a 12 hatalmas tábla úgyszólván a legkényesebb tudományos igényeket is kielégíti; Rinaudi 24 táblán szemlélteti az ókort. Ezek a térképek világosan, könnyen olvashatók, nincsenek túlterhelve nevekkel és adatokkal, mindenütt a lényeget adják: kitűnően tájékoztatnak. Kiepert hogy csak a legkitűnőbb német atlasznál maradjunk az adatok és nevek tízezreit zsufolja bele térképeibe; kimerítő, de nehezen olvasható. Mindazonáltal Kiepert atlaszából eddig több mint félmillió példány forog közkézen, de az a körülmény, hogy Rinaudi atlasza is egészen rövid idő alatt megérte a második kiadást, igazolja, hogy vállalkozása életrevaló. Sikerét éppen egyszerűségének és világosságának köszönheti. Ezt a világosságot szolgálja az a módszeres elve is, hogy a hely- és népnevek változásait a térképeken nem szemlélteti egyidejűleg, mert ezzel valóban csak zűrzavart teremtene; a földrajzi nevek írásában is következetesen az egyszer elfogadott alakot tartja meg. Az egyszerűség szolgálatában mindenütt elkerülte a fölösleges tudóskodást és adathalmozást de nem hagyott el semmi szükségeset. Így lett atlasza a görög és latin írók olvasásának tökéletes segédeszköze.

A térképet Domenico Locchi rajzolta, kifogá talan ponto s ággal s a torinoi Paravia-cég litografálta izlé e en és tet zetős színekben, amelyek az olvasást lényegesen megkönnyítik. Egyetlen kifogást mégsem hallgathatok el: az új atlasznak nincs névmutatója. Kiepert és Perthes atlaszai ebben a tekintetben elkényeztettek bennünket; Kiepert pl. 27 lapos névmutatóban foglalja össze a földrajzi és népneveket. Ez a módszer nemcsak az eligazodást könnyíti meg, hanem módot ad arra is, hogy a szerző itt a tárgymutatóban közölje az ókori nevek változásait és későbbi s mai megfelelőit. Az ilyen adatokra éppen azoknak volna igazán szükségük, akiknek a szerző ezt az atlaszt szánta: a főiskolai hallgatóknak és a görög s latin írókkal foglalkozó művelt laikusoknak.

Révay József.

Szuomi harca, 1939—1940. Szerkesztették J. O. Hannula, Birger Fagerström és Börje Sandberg. 4°, 143 old. 135 kép, térképek. Helsinki, 1942. Dr. Vajna és Bokor főbizománya, Budapest.

Nem földrajzi munka ugyan, de foglalkoznunk kell vele, mert leírásai, képei és térképei földrajzi szempontból is sokat mondanak a finn testvérnemzetről. A pompás kiállítású, remek fényképekkel illusztrált kötet egyszerű szavakkal mondja el Szuomi hősi küzdelmét az első finn-orosz háborúban, de a nagy szavaktól és áradozástól mentes előadás annál megkapóbban érzékelteti azt a páratlan hősregét, amelyet a számban kicsiny, de lélekben nagy finn nép aránytalan harca jelentett. A munka elmondja a háború előzményeit, majd a háború eseményeit a békekötésig. Tudjuk, hogy Finnország azóta ismét kényszerült fegyvert fogni a létét fenyegető Szovjet óriási túlereje ellen, bár ezúttal már a Tengely hatalmas hadereje támogatja az ősi ellenségével való leszámolásban. A «Szuomi harca» ezért még csak nyer jelentőségben, hiszen a könyvben ismertetett tájak nagyrésze ma ismét harctér és a finn hadsereg ma is ugyanazzal a kemény elszántsággal küzd, mint azokban a csatákban, amelyeket a könyv leír.

B.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

A világ higanytermelése.

A béke és háború iparában egyaránt olyan nagyfontosságú higany $^4/_5$ része Spanyol- és Olaszország bányáiból kerül ki. A spanyol Almaden 10—15% tiszta higanyt tartalmazó ércei a leggazdagabbak, 350 esztendő óta művelik bányáit. Az olasz termelés folyton növekszik ; 1938-ban 2,300,000 kg, 1940 első hat hónapjában 1.479,000 kg higany került ki az olasz bányákból. Mexico és az Egyesült Államok higanybányái érdemelnek még említést, bár aránylag nem is nagyon gazdagok. Japánban csak néhány év óta ismernek higanyérctelepeket, de ezek gazdagságát a spanyol ércekéhez hasonlítják. Kína is jelentékeny mennyiségű higanyt hoz piacra ; 1936-ban 60.000,000 kg volt a termelése, de azóta nem adott közre jelentést a higanybányászat fejlődéséről. *P. J.*

A nagy alaskai autóút.

Az Egyesült Államok és Canada kormánya között egy lényegében katonai természetű megállapodás jött létre egy nagy nemzetközi jellegű autóút építésére, amely Canada nyugati részen keresztül szárazföldi összeköttetést fog teremteni az Unió és Alaska között. Az út terve az amerikai és canadai közvéleményt már esztendők óta foglalkoztatja és Brit Columbia parlamentje már a háború előtt a szükséges hitelt is megszavazta a területén keresztülvezető útszakasz előmunkálataihoz, tényleg azonban csak Japánnak a háborúba történt belépése tette a tervet teljes mértékben időszerűvé. A tervezett új útvonalnak az a katonai fontossága, hogy az Egyesült Államok kormánya a veszélyeztetett tengeri szállítás helyett szárazföldi úton tud csapatokat és hadianyagokat Alaskába áttolni. Ennek megfelelően az útépítésre vonatkozó megállapodás egyik leglényegesebb pontja, hogy az építendő nagy utat az Egyesült Államok korridorszerűen minden katonai célra felhasználhatja.

Az út kiinduláspontja Alberta fővárosa, Edmonton, helyesebben az út ott kapcsolódik bele a meglevő canadai úthálózatba. Edmontontól az út egyideig északnak halad, eléri az Athabasca folyót, onnan nyugati irányban a Kis Rabszolgató déli partja mentén haladva ér a Peace River mellé, majd ennek folyását követi a Brit Columbia területén levő Fort St. Johnig. Innen az út ismét északnak kanyarodik Fort Nelsonnak, azután nagyjából a Liard folyó mentén halad felfelé a Cassiard és Pelly hegység közötti vízválasztóig. A további útirány White Horse, Fort Selkirk, Klondike és Dawson. A Yukon völgyét az út Eagle után hagyja el, a canada-alaskai határon. Az út végállomása Fairbanks, a Tanana River mellett. Hogy onnan tervezik-e az útnak folytatását, arról a megállapodásban nincsen szó. Feltételezhetőleg innen az út a Tanana és a Yukon folyását követné a tengerig. Hihetőleg a megállapodásban erre az útszakaszra azért nem kellett kiterjeszkedni, mert ez már teljesen alaskai területre jut és így nem nemzetközi jellegű.

Az útról az amerikai és angol lapok egyaránt azt írják, hogy igen nagy jelentősége lesz úgy a Japán elleni védekezés, mint támadás szempontjából. Hogy az útnak hadászati kiaknázására mikor kerülhet sor, az még nagyon is a távoli jövő homályos kérdése. Az út hozzávetőleges hossza ugyanis 3000 kilométer és az építés nehézségeit fokozza, hogy a terep nagyrészt ismeretlen, a vidék pedig legnagyobbrészt lakatlan. Az út egyébként mindenütt a tengerparttól távol, a Sziklás hegység keleti oldalán halad, amit a légvédelmi szempontok tesznek indokolttá.

Függetlenül a katonai okoktól, amelyek éppen most, a háború idején hoztak előtérbe ennek az útnak a kérdését, az út gazdasági és különösen turisztikai jelentőségét sem lehet lekicsinyelni. A Sziklás hegységnek Brit Columbiához tartozó része fában nagyon gazdag s a Cassiar hegység keleti oldalán gazdag széntelepek vannak, amelyek eddig teljesen kiaknázatlanok. Hogy ásványi kincsekben a kutatás még mit fog feltárni, azt ma természetesen sejteni sem lehet. A Liard Rivernek az a szakasza, amelyet az út érinteni fog, canyonszerű völgyben, magas sziklafalak közt fekszik és Nyugat-Canada legszebb vidékei közé tartozik. Ezidőszerint a kijelölt útvonalon repülőgép-járatok közlekednek s az egyes fontosabb pontokon repülőgép-állomások vannak. Magától értetődőleg a repülőjáratok biztonságát is nagyon megnöveli, ha ez egyes állomások az elsőrangú autóút révén a földön is összeköttetésben fognak állani egymással.

T. S.

A világ aranytermelése

1940-ben 45·5 millió uncia volt, az előző, 1939 évi 38·8 millió unciával szemben. Legtöbbet, az egész mennyiség 35%-át Dél-Afrika aranymezői szolgáltatták, utána az Egyesült Államok és Canada következik a termelők között. Az aranytermelés az egész világon, de főleg Dél-Afrikában, erősen fokozódik. *P. J.*

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

A BÚVÁR KÖNYVEI

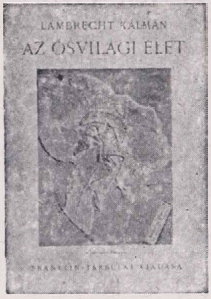

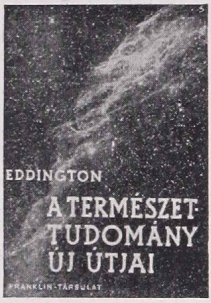

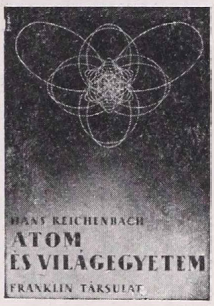

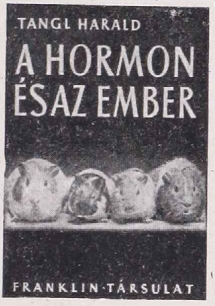

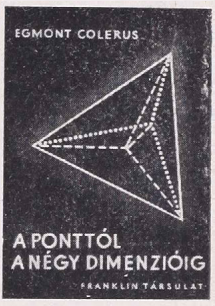

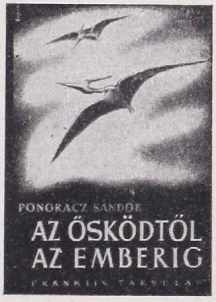

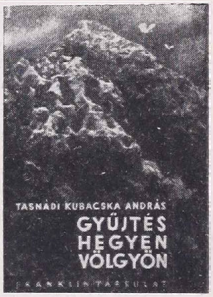

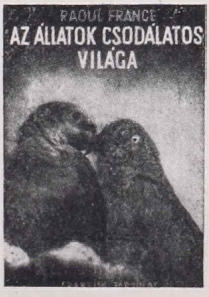

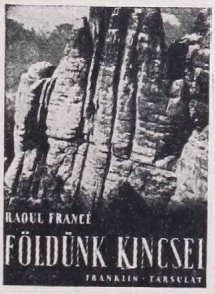

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

Dr. BÁRÁNY LÁSZLÓ:

«BOLYONGÁS A BÜKKBEN»

című, a Magyar Földrajzi Társaságtól a Farkasfalvy-díjjal jutalmazott, a magyar ifjúság részére írott munkája kedvezményes, 2 pengős áron megrendelhető a magyar Földrajzi Társaság titkárságánál (Budapest, VIII., Sándor-utca 8. sz.). Tíz példány rendelése esetén a gyüjtő részére egy tiszteletpéldány jár!

TÜKÖR

1942. OKTÓBER

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

SCHÖPFLIN ALADÁR hetvenéves
RÉDEY TIVADAR: Mindnyájunk tanítója
TÖRÖK SOPHIE: Egy barátság emléke
NAGYPÁL ISTVÁN: Apám
SZOMBATHY VIKTOR: Budai kis csitri lány (Elbeszélés) Máday Gréte rajzaival
OSZTRÓVSZKYNÉ E. NÉMETH ÁGNES: Magyar bor a tőkén és az asztalon
THURZÓ GÁBOR: Üres fészek (Elbeszélés) Marton Rudolf rajzaival
RÓNAY MÁRIA: Pergamentek titkai (Ritka kincsek a soproni levéltárban)
SZABÓ ZOLTÁN: Budapest feketében (H. T. Sz. D.—Petruss fényképeivel)
SZŐKE SÁNDOR: Emlékeinkből már alig telik (Vers)
MÉSZÖLY DEZSŐ: Tutajon (Vers)
BÓKA LÁSZLÓ: Szeptember, október, november (Vers)
BARSI ÖDÖN: A római híd (Elbeszélés) Pituk József rajzaival

A TÜKÖR NAPLÓJA

Könyv — Film — Fényképezés — Az asszony

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

Kapható könyvkereskedésekben, Ibusz-pavillonokban és hírlapárusoknál

---

BÚVÁR

SZERKESZTI:

Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér

Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

vitéz nagybányai Horthy István kormányzóhelyettes (Fénykép)
vitéz nagybányai Horthy István. Emlékezés a nemzet hősére
Lehoczky Tibor: Az ideggyógyászat néhány időszerű kérdése
Ortutay Gyula: Tessedik Sámuel
Fehér Miklós: Az apaság kérdése
Horváth Zoltán: A hadi motorkerékpár
Kalmár Zoltán: A magyar fűszernövények
Schödl Tamás: A tócsák világa
Fayer Márta: A rádióhallgatás lélektani vizsgálata
B. Hadady Gábor: Hollandia

Könyvek — írások — A tudomány műhelyéből —

Kis Búvár — A Búvár szellemi sportja

Számos fénykép és szemléltető ábra

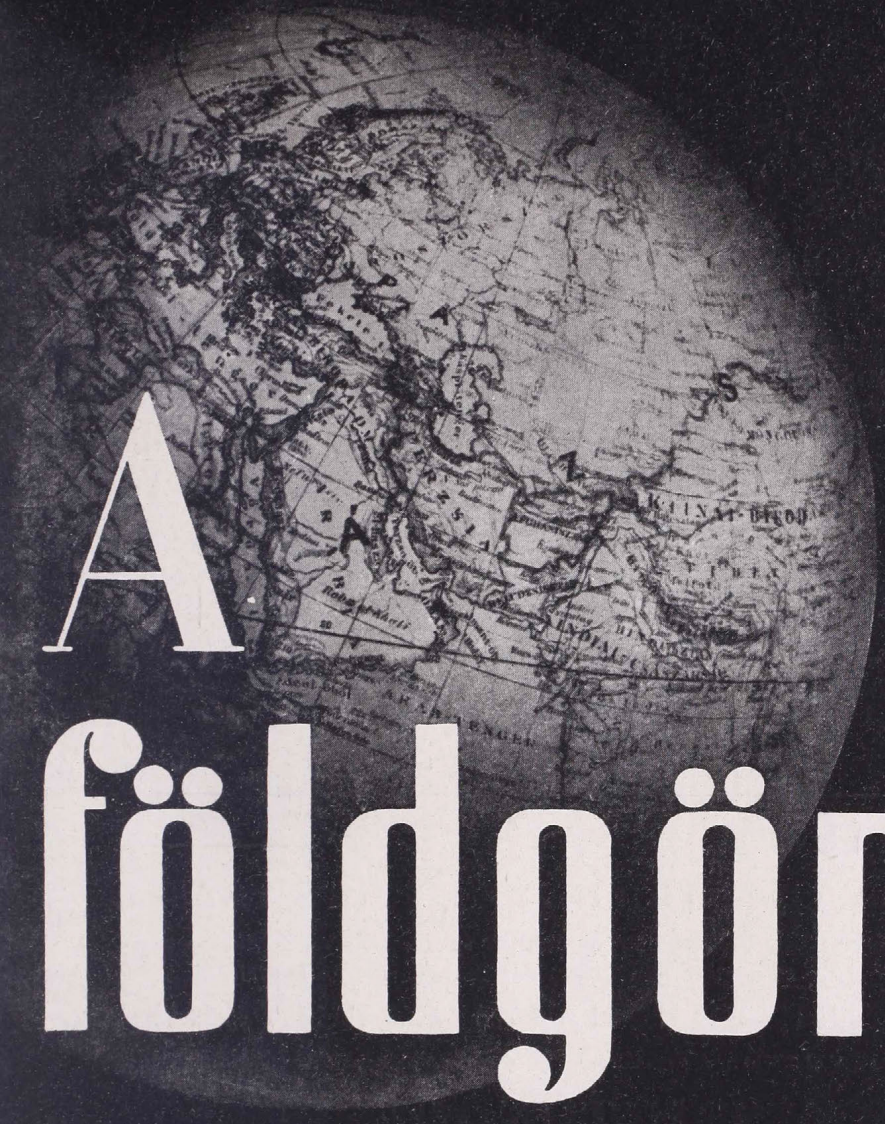

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

107

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141
Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Wallner Ernő dr.: Európa Atlanti partjai Kirkenestől Biarritzig. — *ifj. Bakay Lajos dr.:* Bölöni Farkas Sándor. — *Bakó Ferenc:* Madagaszkár. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1942. november 9-én, hétfőn este 6 órakor az Orsz. Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

NÉPSZERŰ FÖLDRAJZI ESTÉLYÉRE

Dr. CHOLNOKY JENŐ ny. egyet. tanár, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke:

A BALATONRÓL.

(Vetített képekkel.)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1942. november 3-án.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
főtitkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

Figyelmeztetés! Társaságunk ESTÉLYEIT minden hónap első HÉTFŐJÉN tartja.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

6590 Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIII. ÉVFOLYAM 1942 11. SZÁM

EURÓPA ATLANTI PARTJAI KIRKENESTŐL BIARRITZIG

Írta WALLNER ERNŐ dr.

Az összes földrészek közül Európa tekint leginkább a tengerek felé. Az ott lakó népek vezettek a műveltség terjesztésében és történelmi sorsuk alakulása messze földrészekre kihatott. Napjainkban az atlanti partvidék heves küzdelmek színhelyévé vált. Narvik, Dünkirchen után St. Nazaire, Boulogne, Dieppe felé fordul az érdeklődés. Az északnorvégiai Kirkenestől a Vizcayai öbölben fekvő Biarritzig a tengerpart ma jól kiépített erődvonal. Rajta a védelem vagy támadás nagy mértékben függ a partszerkezettől és a partvidék jellegétől. Ezt viszont — mint mindenütt — itt is a szárazföld szerkezeti felépítése, évszázados süllyedése vagy emelkedése, régi eljegesedések hatásai, a folyók hordalékszállítása, a hullámzás építő vagy romboló munkája, az árapály nagysága, áramlások, éghajlati elemek, egyszóval a különböző földrajzi tényezők együttes hatása szabja meg. Az emberi alkotások csak gazdagítják a természetadta nagy változatosságot.

A norvég, a dán-német-hollandi, az észak-francia, a bretagnei s a délnyugat-francia partvidékek az atlanti Európának szerkezeti felépítésben s ezáltal települési, közlekedési és gazdasági fejlettség tekintetében lényegesen eltérő tájai. Mielőtt jellemzésükre rátérnék, egy kérdést kell megvilágítanom s ez a partvidékek értékelése az emberiség szempontjából. Ezt régebben egyetlen tényezőből, a partvonal tagoltságából akarták megítélni. A közlekedési eszközök tökéletesedése és a népsűrűség megnövekedése óta azonban már nem elegendő, ha a tengerpart csupán sok apró védett öblöt vagy zugot nyujt. A kereskedelem, az ipar, a hajózás, a katonai műveletek, stb. céljaik szerint másként értékelik a tengerpart egyes helyeit. Ezt közös nevezőre hozni szinte lehetetlennek látszik. Ha azonban az említett parti tájaknak jellemzésére általánosabb európai értékelést keresek, azt három tényezőben vélem megtalálhatni. Ezek : a partvidék megközelíthetősége a tenger és szárazföld felől ; települések s vele kikötők, ipartelepek létesítésére elegendő hely, végül fejlett gazdasági élettel rendelkező mögöttes terület. Ezek szabják meg a gazdasági fejlődés lehetőségeit s foglalják magukban azt is, ami háborúban a hadvezetést érdekli.

A norvég part legnagyobb részét az ősrégi — valamikor Irországgal és Skóciával összefüggő — hatalmas Caledoniai hegyrendszer magasan fennmaradt tönkje alkotja. A kristályos őskőzetekből álló balti pajzs csak Stavangertől délre ér ki a tenger partjáig. A partvidék mai arculatát a jégkorszak hatalmas gleccserei alakították ki. A jégtakaró visszahúzódása nem is olyan régen történt. Ezért a felszíni formák többnyire lekoptatottak, sok helyen előbukkan a szálban álló kőzet s a folyók kevés törmeléket szállítanak. Ez az oka, hogy a partvidéknek több mint háromnegyed része terméketlen és lakatlan. Kiterjedése Kirkenestől Kristiansandig a tagoltság nélkül is több mint 2000 km, a fjordos öblökkel együtt azonban ennek tízszeresére nő. Ilyen hosszú és gyéren lakott part védelme a tenger felől jövő támadás ellen lehetetlen volna, ha a természet nem nyujtana hathatós segítséget. Dél-Norvégiától a távolság a skóciai partokig 5—600, Izlandig 1000 km. Ez magában is megnehezíti a partok észrevétlen megközelítését. A hosszú téli éjszakák

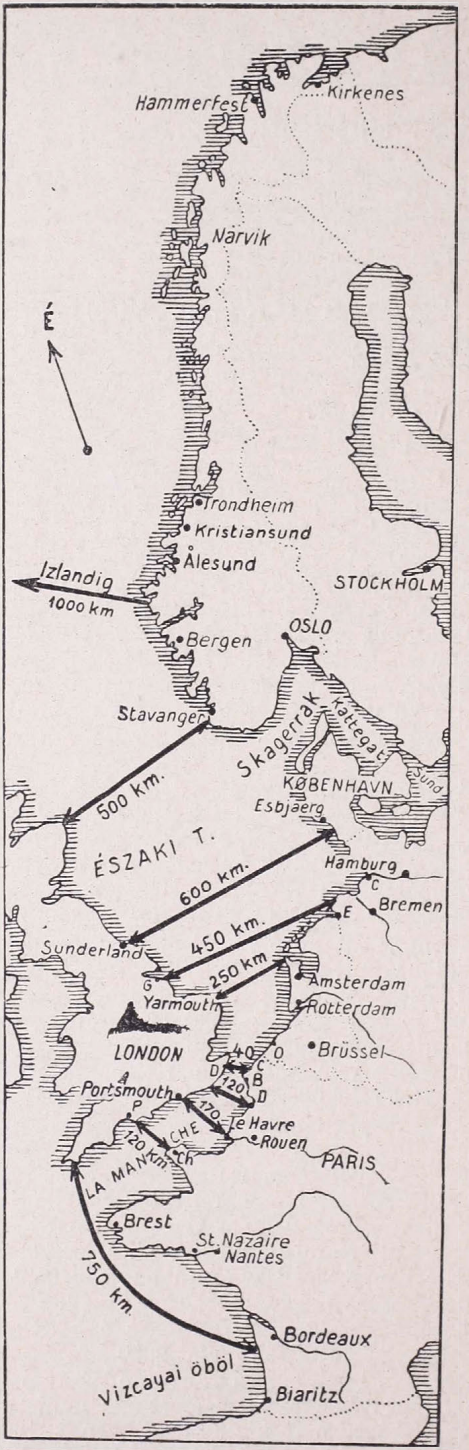

leple alatt netán a partokig hatolt hajókra különben is új veszedelem várna. Könnyen beleütközhetnének a kemény, a vízből sokszor éppen csak kiálló kisebb-nagyobb sziklahátak — a sérek — valamelyikébe, hiszen számuk a part mentén több mint 100,000. Csak amikor békés éjszakákon felvillanak rajtuk a kábelvezetékekkel táplált villamos önműködő fényjelzések, biztonságos köztük a hajózás. Megtörik a nyílt tenger erejét, mögöttük a csendes vízű sérudvar a parti hajózás útja. A séröv az alacsony parti szegélylyel együtt az őshegységnek hajdan megsüllyedt s tengertől lepusztított abráziós szintje, amely ma lassú emelkedésben van. Népesebb települések számára csak kevés az alkalmas hely. A partszegélytől alig pár km-re az őshegység tönkje hirtelen felemelkedve alkotja az 1—2000 m magas fjeldeket. Kopár, lakatlan fennsíkok ezek, Európa legnagyobb kiterjedésű hó- és jégmezőivel. (Jostedal 1000 km².) Hatalmas vízesésekben buknak alá a folyók és a sarkkör táján a Svartisen gleccser néhány száz méterre közelíti meg a fjord tengervizét. Hiába hatolnak be 100 km-nél is mélyebbre a félsziget testébe a fjordok s nyitnak utat a legnagyobb hajók számára, a partvidéknek nincs mögöttes gazdasági területe, a fjeldek a meredek partnál is erősebb zárófalat jelentenek. A fjordok belső zugaiban csak kicsiny falvakat találunk. A városok a fjordok bejáratánál helyezkedtek el (Stavanger, Bergen, Alesund, Kristiansund, Tromső), jelezve mintegy, hogy gazdasági életterük nem annyira a félsziget, mint inkább a tenger. Trondheim azért húzódott beljebb, mert itt a fjeld előtt alacsony termő vidék terül el. A települések a Golf áram hatása alatt állandóan jégmentes hajóút miatt nem érezték a belső összeköttetések hiányát. A százezer lakosú Bergent csak 1909 óta köti össze vasút Oslóval. Máig is csak négy helynek (Bergen, Andalsnes, Trondheim, Narvik) van a fjeldeken túlra vezető vasútvonala. A néptelen vidékeken átvezető vasutakkal szemben olcsóbb a gépkocsiközlekedés. A fjordok között és fjeldeken át ma számos műút vezet. A német megszállás első dolga volt, mint Narviktól délre, a gépesített partvédő őrségek számára kiépíteni a hiányzó összeköttetéseket. A fjordbejára-

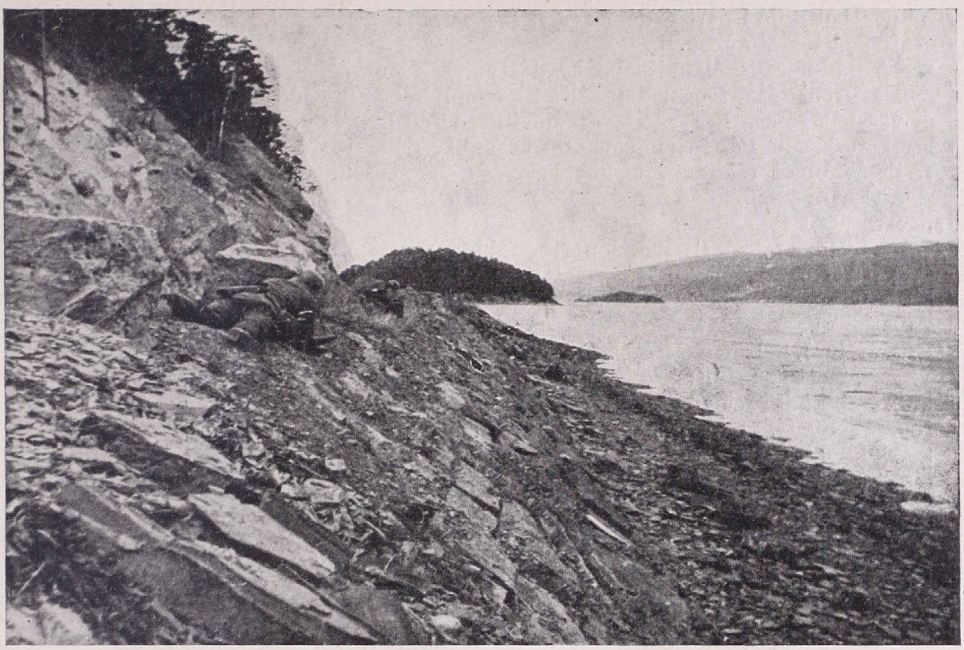

Norvég parti táj. A sziklás parton nehéz utat vágni és előrehaladni.

tokat védő erődök, ütegállások, az őrségek megfelelő elosztása tökéletessé teszi a természettől nyujtott zárt.

A norvég német partvédelem célja kettős. Megakadályozni az esetleges partraszállást és biztosítani a gazdasági tekintetben fontos partmenti hajózást. A partraszállás a legközelebbi támaszpontoktól jó pár száz km távolságban, nem sok eredménnyel kecsegtethet. Ideig-óráig talán több sikert ígérhet a hajózás megbénítása rajtaütésekkel vagy kisebb parti támaszpontok kézrekerítésével, amint arra a Lofot szigeteknél sor is került. A norvég partmenti hajóút fontos bányatermékek szállító vonala, s Középeurópára is jelentős. Az északsvéd Kiruna és Gällivare vasérceinek téli útja Narvikon át közismert. Ugrásszerűen megnövekedett a Kirkenes közelében fekvő (évi 2 mil. tonna) és a Trondheim melletti (évi 700,000 tonna) telepek vasérctermelése. A Narvik, Trondheim és Bergen környéki piritbányák évi 1 millió tonna terméselével Norvégia Japán után a második helyen áll. Stavanger környékén nikkel és titánércek fordulnak elő. A délnek menő érceket észak felé a bauxit és kőolaj váltja fel. Ezekre a norvég ipartelepeknek van szükségük. Épp így szénre is, bár az ipar legnagyobb részét a vizierők látják el energiával. A fjordokban épült norvég aluminiumgyárak termelése Európában második helyen áll,

A norvég parti vizek Európa leggazdagabb halászterületei közé tartoznak (tőkehal, hering). Az ország halkivitelének értéke békében évente meghaladta a 150 millió pengőt. A lakosság fejenként évi 30 kg halfogyasztással vezetett Európában. A német halfogyasztás évente fejenként halból csak 10 kg, míg más húsból 46 kg volt. A viking hajósok utódai hívek maradtak a tengerhez. Norvégiának egy lakosra számított hajótere (1·6 t) négyszer akkora, mint Nagybritanniáé (0·4 t).

Norvégia az atlanti Európa parti arcvonalának jobb szárnya s katonai biztosítása az egyedüli védelem a központi Északi tengeri szakasz átkarolása ellen. A Skagerrak bejáratánál a délnorvég Kristiansand és dán partok között a távolság 100 km. Az átjáró a Kattegatba a Skagen fok és Göteborg között már csak 60 km széles. Áttörés rajtuk a Keleti tenger felé a 4 km-re keskenyedő Sund szoros és Beltek miatt lehetetlen. Katonai

szempontból a dán part a délnorvégnak megszakítatlan folytatása. Nem így szerkezet és tájjelleg tekintetében.

A dán-német-holland-flandriai partvidék a norvéggal ellentétben lassan süllyed, jelenlegi arculatát a tenger munkálta ki, felépítésében kizárólag fiatal negyedkori üledékek vesznek részt, hegység a tájképből teljesen hiányzik. A parti övezetben számos nagy kereskedelmi és ipari gócpontot találunk. Bátran nevezhetjük atlanti tájnak, bár a nyílt óceánnal csak az Északi tenger és a La Manche csatorna közvetítésével érintkezik. Óceáni azonban az éghajlat — sok csapadék, egyenletes hűvös hőmérséklet — és tengerre utalt a gazdasági élet.

A Skagen foktól Calaisig a partvonal hossza az öblök nélkül a külső vonalon 1100 km. A parti sáv első pillanatra nem látszik egységesnek, helyenként alig ívelt, tagolatlan (Észak Jylland, Flandria, Hollandia), másutt öblök szakítják meg (Jade, Dollart, Zuider) vagy szigetsorok — a Friz szigetek — kísérik. A folyók torkolata hol sok ágra bomló (Maas, Rajna), hol egyetlen széles tölcsér (Elbe, Weser). Pedig a partszerkezet alapjában egységes, mert az alakító erők azonosak. Más azonban helyenkint intenzitásuk s mindig a legerősebb adta meg a mai jelleget. Ahol a part tagolatlan, ott az építő, ahol szigetsorokra bomlott, ott a romboló erő volt túlsúlyban.

A folyókból és a La Manche csatorna pusztuló partjaiból származó hordalék adta az anyagot a part mentén keletkezett hosszú turzásokhoz. A dagályhordta fínom homok apálykor szárazra került s a szél belőle lassan vándorló buckasorokat — düneket — épített. Magasságuk az 50 m-t is meghaladja. Mint természetes védőgátak lehetővé tették, hogy mögöttük az alacsony süllyedő part elrekesztett sekélyvizű lagunaszerű tavainak helyén lassú feltöltődéssel termékeny földek — marschok — keletkezzenek. Düne és marsch a parti sáv két domborzati eleme. Harmadiknak társul a homokkal vagy jégkorszakból származó hordalékokkal fedett, mindig ármentes magasabb felszínre — a geestre — vezető lépcső. A tenger hullámainak, árapályának sohasem szünetelő romboló munkája új erőre kapott, amikor Calaisnál az angol-francia part összeköttetése megszűnt, utat nyitva ezzel a nyugat felől érkező hatalmas dagályhullámnak. Az árapály az Északi tenger partvidékének legfontosabb és legérdekesebb természeti tényezője. Düne, marsch, folyótorkolat, partvédelem, hajózás, kikötőépítés mind tőle függnek. Az Elbén a dagály duzzasztó hatása a tengerparttól még 150 km távolságban is érezhető.

Jylland északnyugati partjain a dünesorok épek. Az elgátolt úgynevezett fjordok

Dünés part az Északi tengeren. A fűvel megkötött homokbucka alján a síma fövenypart.

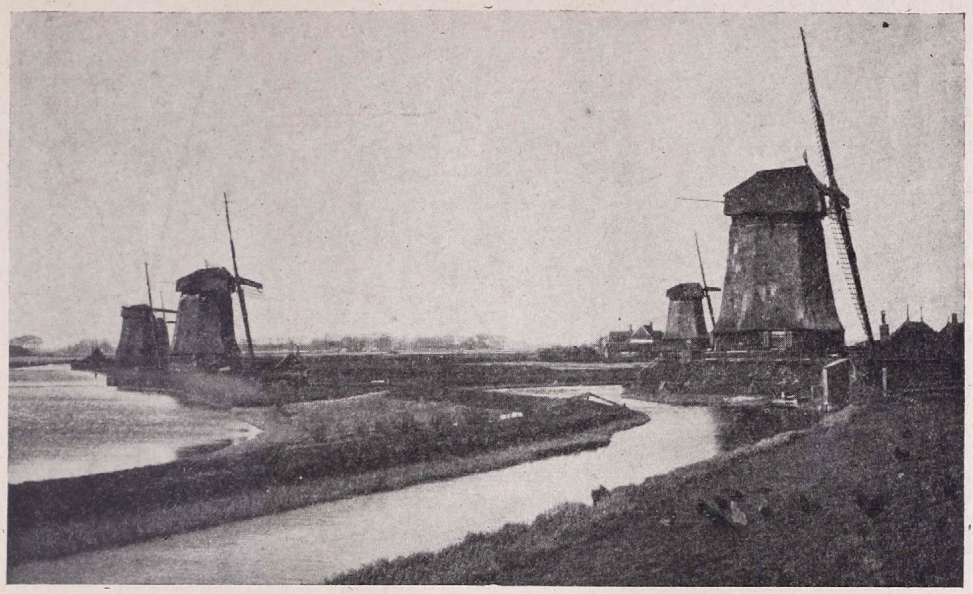

Észak-Hollandi mélyföld csatornákkal és vízemelésre szolgáló szélmalmokkal.

nem norvég típusú öblök. A sekély parton a hullámverés erős, a viharok gyakoriak. A zátonyrafutás veszedelme miatt a hajók messze elkerülik. Esbjerg dán halászkikötőtől a hollandiai Helderig a laza dünegát nem tudott ellentállni a vihardagálynak, szigetsorokra bomlott. Mögötte a mélyen fekvő marschot elöntötte a tenger, megteremtve az apálykor gázolható watt-tengert. A watt-tenger mögött húzódó partvidéket hatalmas gátak védik a koronként betörő vihardagályok ellen. Ez a belső partvonal nem állandó, mert az ember új meg új gátakat épít s tol előre, hogy visszahódítsa a watt-tengertől elragadott földjét. Kövér marschlegelők, gondosan művelt polderek, új tanyatelepülések mutatják az eredményt. Méreteiben legnagyobb ez a munka a két szárnyon: Ditmarschenben és a Zuider tónál.

A tenger felől az egész partvidék éppoly nehezen közelíthető meg, mint a norvég. A távolságok az angol partokig még jelentékenyek (Sunderland-Sylt 600, Grimsby-Borkum 450, Gr. Yarmouth-Texel 250 km). A belső partvonal előtt a düneszigetek és watt-tenger a sérekre és sérudvarra emlékeztető akadályt jelentenek. Texeltől Wangeroogig a Nyugati és Keleti, az Elbe torkolatától Fanőig az Északi Friz szigetek mindmegannyi megerősített támaszpont, messze a tengerre kiterjedő őrszolgálattal. A nyílt tenger felől jöve a szigetek bársonyos fövenyén – békeidőkben pompás látogatott világfürdők — kis merülésű apró járművekről bárhol partra lehet szállni, de a nagyobb hajók messze kénytelenek horgonyt vetni. A mély folyótorkolatokba is csak lassan, sorjában járhatnak be a hajók, jelzőbóják között. Ilyenek nélkül bizonyos a zátonyrafutás. A szabad mozgás lehetőségétől megfosztva, a parti ütegek torkában, aknamezőkön, még a legerősebb hajóhadra is csak a biztos megsemmisülés várhat. Csak a düneszigetek megszállásával lehet megnyitni az utat a belső partokhoz. Nagyobb csapattestek azonban még innen sem indulhatnának bármerre szabadon a szárazföld felé, mert a 10—20 km széles watt-tenger homokpadjaiban az árapály sok mély árkot mosott ki s ezek feneketlen iszapján jármű nem gázolhat át. De az idő is sürgetne, mert órák mulva megint jön a mindent elborító dagályhullám. Természet és partvédelem meglassítják és felfogják egy esetleges ellenséges támadás első hullámát, s mire nagyobb ellenséges erők a szárazföldre behatolhatnának, sorompóba léphetnek a fejlett közlekedéssel, számos népes településsel bíró mögöttes terület erői is.

Hasonló a helyzet azon a partvidéken is, ahol a dünevonulat nem pusztult el. A Rajna-Maas-Schelde számos szigetet közrefogó ágas-bogas torkolatvidékétől nyugatra Calaisig, északra Helderig a dünék összefüggő gátat alkotnak. A marschok, polderek megmaradtak, a watt-tenger hiányzik. A földeket nem kell a tengertől visszahódítani, csupán védeni ellene. A dünefal megnehezíti a csapadékvíz lefolyását, csatornázásra készteti az embert. Vízemelésre szolgálnak a hollandi tájra jellemző szélmalmok is. A rétekkel váltakozó mélyföldeken gondos belterjes gazdálkodás folyik. Minden ellenséges betörés mérhetetlen károkkal jár. A sok gát, zsilip, folyóág, csatorna, a vízzel való elárasztás lehetősége, a sűrű út és vasúthálózat megkönnyíti a hollandi és flandriai területek védelmét, de mégis jelentékenyen nagyobb katonai erőket köt le, mint a friz partok. A holland marsch-polder terület határát a Leuwarden—Zwolle—Utrecht—Antwerpen vonal jelöli, mélysége tehát a dünék mögött 60—70 km. Nagyrésze a tenger szintjénél alacsonyabban fekszik.

A Rajna-Maas-Schelde torkolat 80 km széles. A folyóágyak zátonyosodása olyan gyors, hogy az árapály egymaga nem tudja tisztán tartani őket. Rotterdam hajófogalmának «új viziutat» (Nieuwe Waterweg) épített. Ellenséges nagy hajók itt éppoly nehezen érhetnék el a kikötőket, mint a német partokon. A holland-belga partvidék birtoka nélkül vagy éppenséggel azoknak ellenség részéről történt elfoglalása esetén, a német birodalomnak Emden—Aachen—Luxemburg határvonala és vele legsűrűbben lakott legiparosabb vidéke kerülhet veszedelembe. Viszont a partnak védelme a szárazföld felől a természet nyujtotta előnyök kihasználásával, a szükséges erődítések és támaszpontok kiépítésével jóval könnyebb feladat.

A Schelde torkolatától nyugatra a dünéket kísérő marsch-övezet elkeskenyedik. Flandriában szélessége már csak 10 km. Tájkép tekintetében Hollandiára emlékeztet, de nem mélyül a tenger szintje alá.

Az Elbe és Calais szoros közti partvidék annak ellenére, hogy a tenger felől kevés helyen közelíthető meg jól, mégis bővelkedik kikötővárosokban. A kisebbeket mint Wesermünde, Wilhelmshaven, Emden, Dordrecht, Vlissingen, Brügge, Ostende, Dünkirchen, Calais, nem is tekintve — ott sorakoznak Hamburg, Bremen, Amsterdam, Rotterdam, Antwerpen világkikötők. Olyan mértékben hatottak a foglalkozások, szokások, életszínvonal alakulására, hogy Teleki Pál gr. Nyugat-Európa kultúráját egyenesen kikötőkultúrának nevezte. A partvidéket bátran nevezhetjük kikötőtájnak, mert nemcsak a gazdasági életre, hanem a természetes tájra is ezek nyomják rá bélyegüket. Kis területen annyi forgalmas góc zsúfolódott össze, hogy joggal következtethetünk a földrajzi energiák integrálódására. A tenger felőli nehéz megközelítést sokszorosan ellensúlyozza az, hogy Közép-Európa számos vidékéről jól elérhető s a folyók partján bőven van hely a városfejlődésre. A kikötők helyét a magas geesten húzódó útvonalak, az árapály nagysága s a mult századok hajózási viszonya szabták meg. A hajók a folyókon fel az árral, le az apállyal haladtak. Az árapály okozta vízszint különbség Rotterdamban másfél, Hamburgban két, Antwerpenben öt méter. Minél messzebbre hatoltak fel a tengeri hajók, annál olcsóbb volt a továbbszállítás, annál rövidebb az út a folyami hajók számára. A nagy kikötők mind, nemcsak tengeri, hanem egy-

Sziklás tengerpart Bretagneban. Az erős dagály és hullámverés állandóan pusztítja a kemény kőzetet. A legkülső szirten világítótorony.

Partrészlet Dieppe-nél. Előtérben a sekély parton az 1942 augusztusában meghiúsult angol partraszállás alkalmával elpusztult harckocsik.

szersmind folyami kikötők is. Csatornahálózata révén még Amsterdamot is ilyennek kell tekintenünk. Ezzel megnövekedett helyzeti energiájuk s hatósugaruk sok száz km távolságra terjedt (Felsőrajnai árok, Cseh medence) azon a mögöttes területen, amely valamennyinek éltetője. A Germán síkság, a westfáliai, rajnai és flandriai ipari és bányavidékeken nagy emberagglomerációk vannak, ahol a népsűrűség km²-ként az 500-at is meghaladja. Hasonló fejlettséget mutat a közlekedéshálózat is. Flandriát a Germán Alföld és Párisi medence között, szemben a Londoni medencével, Teleki Pál gr. találóan út-tájnak nevezte. Az atlanti Európa középső partszakaszának védelme tehát biztosítéka annak az ipari és bányászati termelésnek, amely naggyá növekedésével magában hordta két világháború csíráit.

A franciaországi partvidék az atlanti Európa parti arcvonalának balszárnya. Hossza Calaistól Biarritzig, nem számítva a finomabb tagoltságot 1600 km. Felépítésében nem egységes. A francia tájmegjelölések (Normandie, Bretagne) nem fedik teljesen a szerkezeti alapon történő elhatárolást. Utóbbit véve alapul három partszakasz ismerhető fel. Az első Flandriától a Cotentin félszigetig terjed s magában foglalja Artois, Picardie, Caux és Normandie kréta és jurakori üledékekből épült partjait. A második Bretagne félszigetnek az Armoricai őshegységhez tartozó lekoptatott tönkje. Szerkezetileg hozzátartoznak, mert azonos őskőzetekből épültek fel, északon a Cotentin félsziget nyugati fele, délen a Loireon túl fekvő Vendée. A harmadik az Aquitániai medencének La Rochelletől a Pireneusokig húzódó, turzásokkal kísért feltöltődő partja.

A La Manche csatorna mentén kerülnek legközelebb a kontinenshez Dél-Anglia partjai (Calais—Dover 40 km, Boulogne—Folkestone 50, Dieppe—Eastbourn 120, Le Havre—Portsmouth 170, Cherbourg—Portland 120 km). Calais szomszédságában a meredek szirtekben végződő 150—180 m magas Boulonnais földküszöbről tűzérségi tűz alatt tarthatók a szemközti partok. Calais és Boulogne kikötői itt a francia-angol személyforgalom leggyorsabb közvetítői. Boulognenál kezdődik az általában normandiai típusúnak nevezett meredek szirtes part, a Seine-ig a «les falaises», azon túl a «les calvados». A Párisi medence mészkőtáblái meredeken hirtelen végződnek a partokon. A puha kőzetet az igen erős 8—10 méteres dagály és hullámverés alámossa, 80—100 méteres függélyes partfalak keletkeznek így s alattuk a leomló törmeléket és odasodort homokot a tenger

pompás fövenyparttá teregeti szét. A meredek partfalat a sok patak és folyó szurdokvölgye szirtekre bontotta fel. A völgyek torkában apró halászfalvak húzódnak meg. Sok közülük látogatott világfürdővé fejlődött (Deauville).

A normandiai partvidék hadászati jelentősége elsőrendű. Az, hogy a franciák érdekeiket és sorsukat annyira Angliához kapcsolták, részben a földrajzi fekvésnek tudható be. A Párisi medence nyitott arccal fordul Délanglia felé, míg a Rajna felé hegységek emelnek gátat. Artois és Flandria nemcsak út-tájak, hanem bánya és nagyipari vidékek. Angliába az út mindenünnen csak néhány órányi. A flandriai-normandiai part elleni támadást a parti őrhajók legfeljebb jelezhetik, de fel nem tartóztathatják. A meredek szirtek tövében sekély merülésű járművekről kisebb erők bárhol partraszállhatnak. Igaz, hogy a partvédelem sem hagyja kihasználatlanul a terepet. A magaslatok jó kilövést nyujtanak a hajókra, a szurdokokban könnyen oldalozható az alulról jövő ellenség. A parti őrség erődök, csapdák, rejtett ütegek, aknazárak övén felfogja az első rohamot. Kisebb erőkkel a partraszállás ma biztos kudarc. Olyan támaszpontot kell kézrekeríteni a tenger felől, ahonnan nagyobb hídfőállás építhető ki. Ilyenekül csak a jó kikötők szolgálhatnak. Ezekben van mély öböl, rakodópart, ahol hajókról nagyobb erő és hadianyag érhet partot. A partvédelem tudva ezt, elsősorban a kikötőket és környékét erősíti meg. Amíg a hajók mozgása a nehézkesebb szárazföldi erőknél fürgébb volt s a meglepetésszerű támadást a gyors hírszolgálat nem ellensúlyozta, a védelem volt a nehezebb. Ma, a gépesített hadsereg és rádiós hírszolgálat korában a védelem van előnyösebb helyzetben, amit a boulognei és dieppei kudarcot vallott angol kísérletek igazoltak.

A La Manche csatorna partvidéke azonban nemcsak mint közvetlen harcok esetleges színhelye fontos, hanem elsőrendű repülő, tengeralattjáró és gyorsnaszád támaszpont.

Normandia Franciaország egyik legszebben megművelt tája. Óceáni éghajlata következtében a szőlőművelés északi határán kívül esik és kenyérgabonából is behozatalra szorul. A szarvasmarha azonban télen nyáron zöld legelőket talál s állománya majdnem a lakosság számával egyenlő nagyságú. Alma és körtefái valóságos kis erdőket alkotnak, a termelés évi átlaga 10 millió métermázsa. Normandia Bretagne-al az almabor hazája. A városokban — Rouen, Caen, Bayeux — gyönyörű templomok és műemlékek tanúskodnak arról, hogy a IX. sz.-ban a norvég partokról itt új hazát talált normannok utódai jólétet, műveltséget teremtettek.

A normandiai partvidék megközelíthetősége a szárazföld és tenger felől egyaránt jó, mégis kevés rajta a nagy kikötőváros. Ennek oka, hogy a meredek parton általában szűk a hely, a magas dagály elől a hajók nem tudnak beljebb húzódni. Hiányoznak a tágas öblök, nagy folyótorkolatok. Dieppe (25,000 l) a Seine és Boulogne között központi fekvésének köszönheti, hogy valamivel jelentősebb a többinél. Vasúthálózata a Seine és Picardie felé kitűnő, kikötője Párishoz legközelebb fekszik. A legjobb bejáratot a Párisi mendencében a Szajna nyujtja, forgalmának jórészét a régi belső roueni kikötőtől a kívül fekvő le havrei vette át. A Párisi medence kisebb gazdasági terület, mint a Germán síkság, zártabb, s beéri a seinei úttal.

Bretagne Franciaország egyik legzártabb, az iparosodás és polgári meggazdagodás terén elmaradt vidéke. Hűvös atlanti táj, amelynek éghajlatát első sorban az állatte nyésztés, a partvidéken pedig a főzelékfélék termelése használja ki. A tavasz korán köszönt be, a kelvirág, articsóka megindul a párisi piac felé. A nép nemcsak a földdel, hanem a tengerrel is összeforrt. Férfiaikból kerülnek ki Franciaország legjobb tengerészei. A halászat főfoglalkozásuk, hetekig-hónapokig járják a tengert Izlandtól Afrikáig. Bretagne Franciaország azon kevés vidéke közé tartozik, ahol a népesség természetes szaporodásban van. Nagyvárosai nincsenek, a félsziget belsejében még kiterjedt tőlgyeseket találunk. A brit szigetekről az angolszászok elől a VI. sz.-ban idemenekült bretonok utódai nagy mértékben megőrizték nyelvüket, szokásaikat, faji tisztaságukat.

Az Armoricai hegyrendszer csapása a tengerre merőleges s ezért Bretagne nyugati része erősen tagolt riasz-part. Öblei — rivières — bár nem a jég munkálta őket, valóságos fjordok. A rendkívül erős hullámverésnek a kemény sziklás kőzet sem tud ellenállni, az abráziós pusztulás méreteit mutatják a normann szigetek, amelyek valamikor a szárazföldhöz tartoztak. A dagály Európában itt a legnagyobb, a St. Malo öbölben a 10 métert is meghaladja.

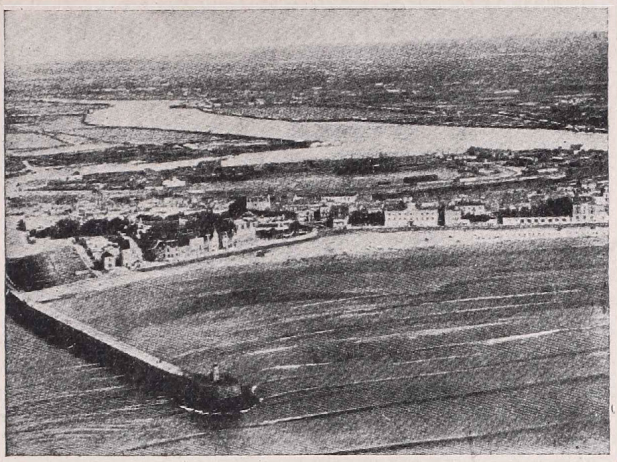

Partvidék a Gironde torkolatától északra.

Bretagne sziklás, csipkézett partja előretolt fekvése miatt az ellenséges partraszállás veszedelmének kevésbbé van kitéve. A part csak helyenként közelíthető meg, a partvédelem kevesebb támaszpont megerősítésével is beérheti. A tágabb értelemben vett Bretagne-nak három jelentős kikötője van: Cherbourg, Brest és St. Nazaire a belső Nantessel. Cherbourg az atlanti hajójáratok útjában a szárazföld végső pontja s ezért főként személy- és postaforgalma nőtt nagyra. Brest fjordszerű öbölben pompás hadikikötő. A Loire torkolata nagyobb gazdasági terület kapuja. Katonai szempontból a kisebbekkel együtt fekvésük miatt jelentősek. Légi támadások ellen is biztosított fedezékeikből innen érhetnek leggyorsabban az atlanti vizekre a német tengeralattjárók. Az angolok st. nazairei támadása mutatta, milyen érzékenyen érinti ez a hajózást.

A Loire-on túl az Armoricai őshegység tönkjére támaszkodik az aszimmetrikus Aquitaniai vagy Garonne medence. A Gironde torkolattól északra több sziget keletkezését a tenger pusztító munkájának köszönheti. Dél felé az építő munka került túlsúlyba. La Rochelle és Rochefort táján az öblök belső zugai a watt-tengerhez hasonlók. Az alacsony parti területeken a polderekre emlékeztető gazdálkodást találunk gátakkal, csatornákkal. A Charente torkolatvidékét egyenesen Kis Flandriának nevezik. A Girondetól délre a 3—4 km széles, helyenként 80 m magas dünevonulat 240 km hosszúságban egyenes, ép partvonalat alkot. Az elrekesztett tavak — itt étang a nevük — lassan feltöltődnek. Amióta a dünék erdősítés révén visszakapták hajdani takarójukat, vándorlásuk megszűnt. Pedig volt év, hogy 20—25 métert nyomultak a szárazföld felé. A partvidéket kísérő Les Landes a gólyalábú pásztorok hazája — homokos, sok helyütt mocsaras, gyéren lakott táj. — Nagyobbrészét fenyvesekkel telepítették be. Hadászati szempontból a dünés partok ismert sajátságai mellett a védelmet megkönnyíti, hogy a távolság Anglia legközelebb fekvő cornwalesi partjáig 7—800 km. Bordeaux kikötője 120 km-re a tengerparttól, védelemre nem szorul. A dünegát déli pillére Franciaország déli védőfala: a Pireneusok. Biarritz aligha gondolta hogy világhírű fürdőjének fövenyén valaha is német katona áll őrséget.

Az örök tenger zúgó viharain kívül sok emberidézte vihart látott már Európa atlanti partvidéke, de a mainál sorsdöntőbbet talán még soha. Ezért ha ma partjairól szó esik, nem a hajózásé vagy fürdőéleté, hanem a katonai műveleteké az elsőség. Idegenforgalom, tengeri kereskedelem száműzve róla, gazdasági vérkeringése megszűnt. De ha majd elül a harci zaj, bizonyára újra az lesz, aminek gazdagságát, műveltségét köszönheti: távoli földek felé nyíló kapu.

BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR

Írta ifj. BAKAY LAJOS dr.

Idén száz esztendeje, hogy örökre lehajtotta fejét egy nagy magyar álmodó, Bölöni Farkas Sándor. Személyében kiváló szellemi képesség, lelkes idealizmus gyakorlati rátermettséggel párosult. Életének — mint annyi magyar tehetségnek — tragikuma éppen abban rejlik, hogy a sors mostohasága és az elnyomó osztrák önkény miatt nem nyílt előtte elég tág tér, hogy kiváló tulajdonságait érvényesíthette volna.

Bölöni Farkas Sándor székely unitárius család sarjaként 1795-ben született Bölönben (Háromszék m.). A kolozsvári unitárius kollégiumban diákoskodott, majd jogi tanfolyamot végzett. A magyar nemesi testőrséghez szeretett volna bejutni, ez a terve azonban meghiúsult. Így az erdélyi kormányszéknél vállalt hivatalnoki állást és a gyakori mellőzések keservét magábafojtva haláláig ott dolgozott. Az alantas és szürke munkakör nem elégítette ki becsvágyát, nyelveket tanult, áttekintő műveltségre tesz szert és a kultúra számos területén csillogtatja rendkívüli egyéniségét. Műfordításokat végez, Széchenyi műveit terjeszti, erdélyi történelmet ír. A művelődés előmozdítására erdélyi múzeum alapítását tervezi. Távoli földrészeket szeretne bejárni, 1828-ban Ázsiába akar utazni, hogy felkeresse az ősmagyarokat, majd Humboldt expedíciójához igyekszik csatlakozni. Ezek a tervei azonban rendre meghiúsulnak.

1830-ban végre alkalma nyílik az utazásra, gr. Béldi Ferenccel bejárja Európa nyugati országait, majd áthajózik Amerikába. Útleírását, mely tartalmát és stílusát tekintve egyedül áll mult századbeli irodalomunkban, 1834-ben adja ki* és a következő évben elnyeri vele az Akadémia nagy díját. Népszerűsége futótűzként terjed el az országban, munkája hosszú időn keresztül a legolvasottabbak közé tartozik. A társadalom megbecsülése és nemes barátainak, Wesselényi Miklósnak, Ujfalvi Sándornak szeretete haláláig kísérte. Kolozsvárott halt meg 1842-ben, porai az erdélyi szellemi arisztokrácia pantheonjában, a házsongárdi temetőben nyugszanak.

«Utazás Észak Amerikában» című művének sok példányát röviddel megjelenése után elkobozták az osztrák hatóságok, így manapság meglehetősen ritka könyv. Bölöni Farkas Sándor halálának centenáriuma alkalmából kegyelettel ismertetjük és idézünk belőle.

1831 július 26-án az 500 tonnás Columbia fedélzetén elhagyják a londoni kikötőt. A hosszú tengeri út egyhangúságát Bölöni Farkas naplóírással űzi el és élénk humorérzékről tesz bizonyságot. A vitorlázás néha szokatlan meglepetéseket nyujtott. «Mindennap közönségesen délben, a' Kapitány Quadránsával megkeresi a' szélesség és hosszúság grádusait ; a'Mappán kiméretik a' tegnap olta tett haladás 's kijegyeztetik a' hely, hol áll a' hajó. A méréskor minden ember ohajtva várja a' Kapitánytól, mint a' Dodonai orákulumtól, hogy a' tett haladás mennyiségét kimondja. Néha az elcsüggesztésig kevés mértföld üti ki magát, 's még az is megtörténik, hogy az ellenkező szelek miatt, félre vagy vissza utat tett a' Hajó, melyet a' Kapitány, mint az Orvos a' veszedelmet, elszokta titkolni, hogy az utazóknak kedvetlenséget ne okozzon.»

Akkoriban nem tudtak még egyenes irányban átvitorlázni Európából Amerikába, mivel a Golf áramlás sebessége a vitorlás hajókét csaknem felülmulta. A hajók az 51-ik szélességi fokig hatoltak fel északra, vagy délnek kerültek a 38°-ig. Az előbbi utat választotta Bölöni Farkasék Columbiája. Szept. 3-án, utazásuk 39-ik napján megpillantják a newyorki öblöt és Amerika partjait. New-Yorkban ámulva szemléli azokat a társulatokat és intézeteket, melyeket társaságok és magánszemélyek a tudomány előmozdítására alapítottak. A 200,000 lakosú nagyváros fejlett közoktatásügye és lüktető élete keserű összehasonlításra ösztönzi, «mert egy Magyar utazónak sokszor kell sohajtani, ha Hazája emlékét is mindenütt viszi magával !» A Hudson folyón gőzhajóval utaznak elfelé. Megtekintik a westpointi katonai akadémiát. Albanyban az élénk forgalmat

* Utazás Észak Amerikában: Bölöni Farkas Sándor által. Kolozsvártt. Ifiabb Tilsch János tulajdona. 1834.

csodálja. «E vidék, szinte mint Hazánk, önnönzsírjában fulladozott hajdon», de a néhány éve elkészített csatornarendszer az Ontario, Erie, Champlain és Cayuga tavak, továbbá a Szent Lőrinc folyam vizét összekötötte a Hudsonnal és fejlett folyamhajózást eredményezett.

Bostoni és concordi tartózkodásuk után Canadába is átlátogatnak. Quebeck felé utaztában feltűnik Bölöni Farkasnak az a kiáltó ellentét, mely a jómódú amerikai polgárok és a durva posztóban robotoló kanadai jobbágyok között van. A kanadai francia lakosság kultúrszínvonala a XVIII. század elejének felel meg. A határ által elválasztott földek közül az egyesült-állambeli oldalon fekvők ára 10—15-szöröse a kanadainak. «Ily varázs ereje van a' Constitutionak, 's ily drágává teszi a' földet a' szabadság». Meglátogatják természetesen a Niagara vízesést is. A látvány valósággal lenyűgözi: «egy tenger zuhant le a' szírtek tetejéről, 's alatt téj szin habözön pezsgett és hánykolódott a' szikla darabok közt!... Elnémulva 's azon bánattal hagytam el e' helyet, hogy a' mit itt láttam 's hallottam, soha elbeszélni, sem leirni nem leszek képes. Azon festések és rajzolatok, (melyeket eddig a' Niagaráról láttam, csupa mázlásoknak tetszettek az eredetihez képest». Pittsburgi leírásából kitetszik, hogy ez a város már akkor is az amerikai gyáripar és bányászat központja volt.

Bölöni Farkas Sándor 1795—1842.

Huzamos ideig tartózkodnak az Egyesült Államok fővárosában. «Ki Washingtont, Párizs és London fénnyéhez, vagy más Európai fővárosokhoz hasonlónak gondolná, ha királyi fényüző Udvart, a' fő Tisztviselők ragyogását, udvari Gárdákot, pompát üző fő Nemességet... keresné itt, nagyon megcsalatkoznék. E' várost a' többiektől csak jövendőre kinézett óriási elrendelése, a' köz épületek nagysága, az Egyesület első Tisztviselőji itt lakása, és a' Congressus teszik nevezetessé». A város műemlékein és a Capitoliumon még látszik a Washingtont 1814-ben megszálló angol katonák pusztítása. Az elesett amerikaiaknak a Capitoliumban elhelyezett emlékművén angol kardvágások nyomait látta Bölöni Farkas, talapzatán pedig ezt a felírást: «Mutilated by Brittons 1814, (megcsonkittatott a' Brittusok által)».

Az Egyesült Államok elnökénél, Jacksonnál látogatást tesznek. Az elnöki palota udvarában nem találnak sem őröket, sem gárdistákat. Végül kijön a házból egy cseléd. «Elmondtuk neki szándékunk, 's ez, egész készséggel jelentette, hogy kevés vártatva bémehetünk, ha várni akarnánk, mig a' Dánus követtel végzi dolgát a' Praesidens. Általadtuk bilétjeinket a' cselédnek, azon hozzáadással, hogy Magyarok vagyunk 's csak tiszteletére lenni kivánunk a' Praesidensnek.» Mintegy fél óráig tartózkodnak a nyájas öreg elnöknél. Szinte elfelejtették a társalgás folyamán, hogy 13 millió ember

első tisztviselőjével beszélnek. «Az alatt, többen is érkeztek a' terembe, kiket mind oly egyszerü szivességgel köszöntött, mintha polgári házánál fogadná el őket. Bucsuzásunkkor, ujra kezét nyujtotta 's meghivott, hogy ha a' Congressusra visszatérünk, többször is látogassuk meg».

Mount Vernonban megilletődve áldoznak Washington György emlékének. «Levelemhez zárok egy ágacska fejér cédrust» — írja barátjának, Ujfalvi Sándornak Erdélybe*— «melyet a tisztelt ember sirja felül szakasztottam. Vallásos tisztelettel járnak ide az Amerikaiak s az Idegenek 's én is hazámra sohajtottam e' szent helynél».

Baltimoreban a lóversenyzést tanulmányozza. Résztvesz a marylandi Jockey Club fényes báljén. «Ki az amerikai nagy városi bálokban republikai egyszerűséget keresne, nagyon megcsalódnék,» írja Bölöni Farkas. Az asszonyok a legújabb francia divat szerint öltöznek, bár a táncosok «kellem nélkül» mozogtak. Megemlíti, hogy «a' Szerecsen polgárok muzsikája igen rossz». A bál közepe táján feltűnt az egyik európai ország követe, ki vesztére összes ordóját frakkjára akasztotta és ezáltal nagy derültséget keltett a puritán amerikaiak között.

Philadelphiában túlzott híreket hallanak a magyarországi kolerajárványról és felkelésről, ezért elhatározzák, hogy hazatérnek. A honvágy amúgy is erősen gyötörte őket. 1831 dec. 15-én 32 napos viharos tengeri út után Le Havreban ismét Európa partjaira lépnek.

Bölöni Farkas az Egyesült Államok keleti, civilizált részét járta be, honnan az indiánokat már régen nyugatnak szorították. Mégis találkozik kenuban halászó mississagua indiánokkal Kingston vidékén, ezeket alaposan megfigyeli. «Az Indus bőre veresréz szin, hosszu fekete hajok különösen sima, termetök csontos. A' férjfiak csinos vadbőr 's posztó köntösben, mocassin papucsban kiléptek a' partra. Az asszonyok a' csónakban maradtak ; szinök ezeknek is réz szin, sima feketehajok vállokra bocsátva, czifra apró csiga 's gyöngy füzetekkel egybefonva ; némelyiknek sok nemü apró csigából, 's gyöngyből, hosszan lenyuló fülbevalója ; melleken 's derekokon különféle czifraságok, sok szinü gyöngyel kirakott mocassin papucsban.» «Szegény Indusok! hazátokban már idegenek vagytok, 's eleiteket legyilkolt ellenségeitek, már idegen vándoroknak tekint !» Buffalo közelében indián falukat lát, az itt letelepített rézbőrűeket fehér misszionáriusok térítgették kevés sikerrel. A fehérekkel szemben bizalmatlanok, még jótetteikben is fortélyt gyanítanak. Lassanként elhagyják a keresztény vallást és a fehérektől még el nem foglalt észak vadonjaiba húzódnak. «Az Indus oly büszke, hogy inkább étlen hal meg, mint sem Fejér szolgájának álljon».

A rabszolgakereskedés utálattal tölti el, éles szeme felismeri a szociális bajok csíráját a néger kérdésben. Az északi 13 állam már akkor felszabadította a feketéket, a déli 11-ben azonban erősen dívott a rabszolgatartás. 1819-ben kezdték felszabadítani a négereket a Monroe elv alapján, a felszabadítottakat lassanként hazaszállították Afrikába. Libéria megalakult, fővárosa Monrovia virágzásnak indult. A lelkes Bölöni Farkas bizonyára nem sejtette a vállalkozás csődjét, mert igy kiált fel : «Mely uj jelenet leszen Libéria nem sokára az emberiség történeteiben !»

A teljes vallásszabadság különös viszonyokhoz vezetett az Egyesült Államokban. Vallásfelekezetek és szekták tucatszámra alakultak. Bölöni Farkas utazása idején már 46 fajta felekezet volt, közöttük a legképtelenebb szekták. A shakerek («libegők») vallásos ceremóniával New-Lebanonban ismerkedett meg. A shakerek vagyonközösségben és nőtlenségben élnek, sajátságosan öltözködnek. Istentiszteletük mély csenddel kezdődik, majd énekre zendítenek, miközben kezüket szüntelenül lebegtetik. Végül egy öreg shaker imába kezdett rezgő hangon, mintha belső gyötrelmét fejezte volna ki. Ezután férfiak és nők egyarént ledobták kabátjukat és táncolni kezdtek, néhány figura, mintha a gavotte táncból lett volna általvéve. «A' legnagyobb bébonyolódások közt is, oly pontosan, 's bétanulva csinálták a figurákat, hogy annyi sokaság közt is, egyszer sem lett zavarodás». Philadelphiában betér egy quaker templomba. A puritán egyszerűségű teremben néma csendben ülnek a hívek. «E' helyzetet semmi vallásos czeremonia meg nem szakasztja,

* **Mezőkövesdi Ujfalvi Sándor emlékiratai. Közreadta Dr. Gyalui Farkas. Kolozsvár. Az Erdélyi Muzeumegyesület kiadása. 1941.**

kivévén azon ritka esetet, ha valaki a' Szent Lélek erejét munkálva érezvén magában, szent sugallatit a' közönséghez intézett beszédében önti ki.» «Bizonyos időteltével mindnyájon felkelnek, mély csendességben eloszlanak, —'s az egész isteni tisztelet ennyiből áll».

Bölöni Farkas legnagyobb figyelmét az új Amerika társadalmi berendezésének szenteli. Nem hiába volt vérbeli szociológus, lelkes hévvel vetette magát az Egyesült-Államok közigazgatásának, ennek a maga idejében páratlanul merész kísérletnek tanulmányozására. «Hiába keresi az Idegen a' nagy rangu embereket, a' hatalmas Előljárókot, a' fénylő Tisztviselőket, azok mind csak közönséges Polgárok ! Hiába kérdezi a' jobb familiákat, a' fő és alsóbb Nemességet, — azok is mind csak Polgárok ! A' Papság és Katonaság, a' Politzáj és Birák, a' Tudósok és Banquierok, — ezek is csak közönséges egyforma polgárok !» Szinte elmerül a közintézmények tanulmányozásában. A modern emberbaráti alapon nyugvó büntetőrendszert méltatja, megtekinti a fogházakat és ismerteti a különböző büntetőrendszereket. Az államok elnökének pontosan körülírt hatáskörét éppen úgy leírja könyvében, mint a Függetlenségi nyilatkozat teljes szövegét.

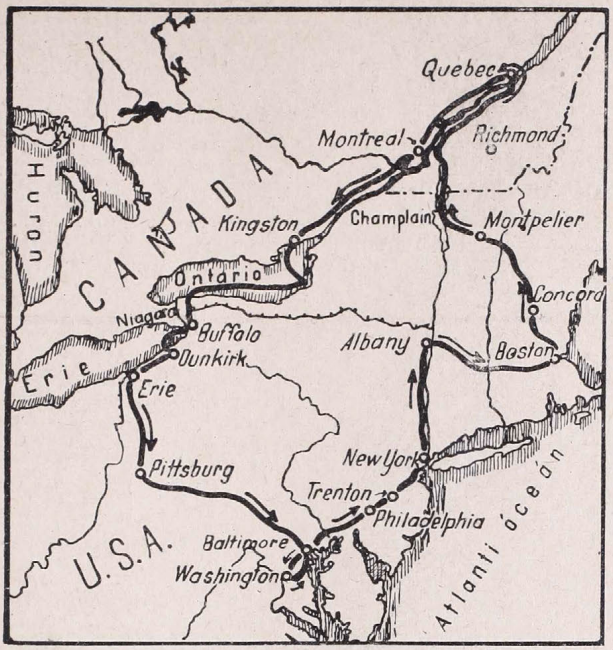

Bölöni Farkas Sándor északamerikai útja.

Minden társaságban megfordul és megbecsülést szerez a magyar névnek. Csak akkor borul el kedélye, ha az érdeklődők hazája állapota, szokásai, közgazdasága felől kérdezik. «Ohajtottam vólna, hogy becsülettel vonulhassak vissza a' pályáról, de azon kinzó állapotba voltam téve, hogy, vagy tudatlannak maradjak Hazám dolgairól, vagy hazujak, vagy piruljak egy Amerikai előtt». A habsburgi elnyomás önkényében kultúra és iparosodás híján tengődő nemzet képét nem tárhatja fel idegenek előtt. Gyötrődve tépelődik : «Ha valyon maga a' Magyar e' oka e' hátramaradtának a' mivelt világból ? Miért, hogy e' Nemzet csak messze rémlő vágyás közt eped ? Mi az a' fátyolozott homályos bánat, mely Irójinak nagy részében fő karakter vonás ? Mi az, mit oly sok jobb érzésü Magyar, ezerképen 's ezer formákban ki akar fejteni előmentünkre, 's mégis senki az igazi nyelvet még el nem találta ? Ezen érzések, harcz és csüggedés közt hánykodtatják a' lelket 's csak a' jövendőre hivatkozásban hagynak enyhületet».

MADAGASZKÁR

Írta BAKÓ FERENC

Madagaszkár Afrika legnagyobb szigete, sőt nagyságban negyedik a Földön. Első benyomásra Dél-Afrika tájegységeihez hasonlít, állat- és növényvilágában azonban olyan ősi jellegzetességeket őrzött meg, mint kevés más területe a Földnek. Madagaszkár, Dél-Afrika és a Szunda szigetek a történelemelőtti időkben egy szárazföld volt. A geológiai korszakok idején állt elő a mai helyzetkép : a régi kontinens egyes darabjai lesüllyedtek és felettük elömlött a tenger.

Madagaszkár egész területe magasföld, talaja nem a legtermékenyebb. Az északkeleti monszun esőt hoz ugyan a szigetre, de a keleti part közelében húzódó, 2600 méter magas hegygerinc megfosztja a szárazföld többi részét a csapadéktól. Különösen a déli, száraz és lapos mészkőfennsík szenved sokat az esőhiánytól. Az előbb említett, észak-déli vonalú hegység túlnyomórészt őskőzetekből áll, de értékes ásványokat is tartalmaz, mint aranyat, rezet, vasat, szenet. Ezek közül főként az aranyat termelik ki. A sziget északi része erősen vulkánikus. Vízhálózata sűrű. Sok folyó ered a hegyekben és leginkább nyugati irányt véve fut a tenger felé. Kisebb folyók, vagy patakok ezek, egyikük sem hajózható. A keleti parton sűrű őserdő uralkodik, a bőséges csapadék eredményeként. A sziget többi része bozótos, cserjés, vagy füves puszta, kivéve a parti sávot, ahol a kedvező feltételek mellett bámulatos eredményt ér el a gazdasági növények termesztése. A völgyek lankáit erdő borítja.

Rendkívül mozgalmas a sziget történelme. Váltakozó szerencsével malájok és arabok igyekeztek fennhatóságukat a szigetre, vagy csak egyes részeire is kiterjeszteni. A XVI. század elején, mikor Hernando Soares portugál hajós felfedezi, bizonyos tekintetben portugál érdekkörbe kerül, de ezzel

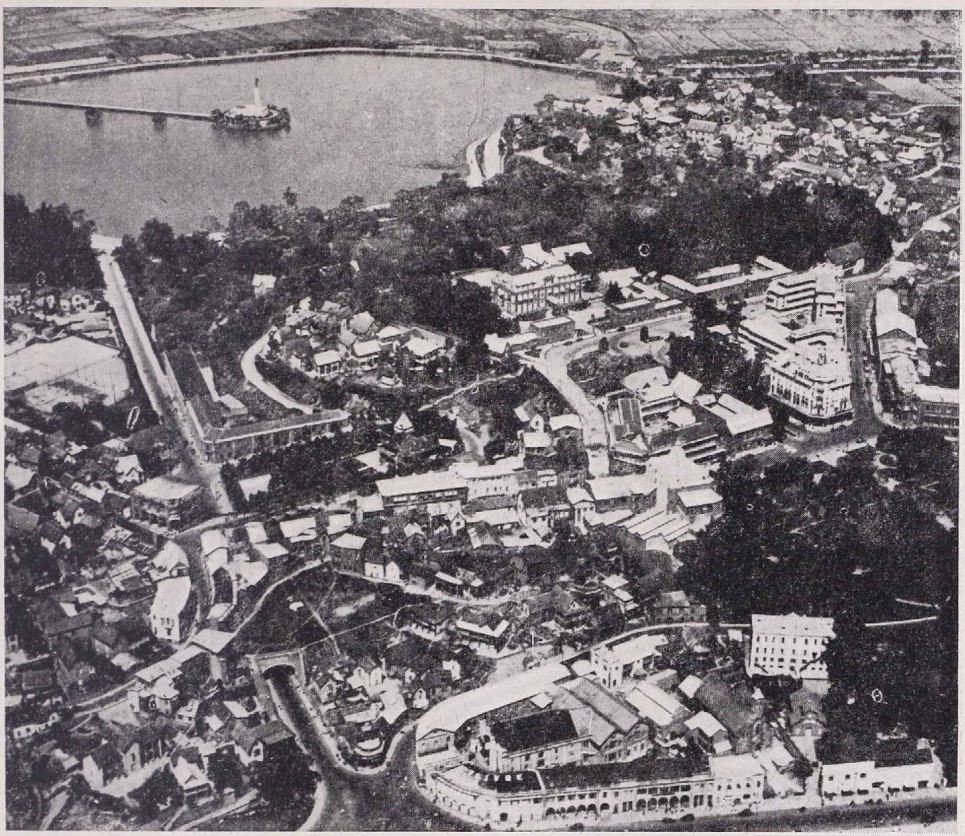

Tananarivo, Madagaszkár fővárosa.

még nem gyengül az arab befolyás. Ők ugyanis inkább kereskedelmi kapcsolatokat teremtettek itt, míg a portugálok csak rabszolgatermő talajnak tekintették Madagaszkárt és e mellett a kereszténységet igyekeztek terjeszteni. Az újkorban Anglia vetett szemet a szigetre, de Franciaország megelőzi egy lépéssel, mert a XVII. század közepétől kezdve már eredményeket tud felmutatni a gyarmatosítás terén. A XVIII. század végén Benyovszky Móric meg tudta volna találni a békés megoldását annak, hogy Madagaszkár a francia birodalom tagja legyen. Egyéni rátermettségével és talpraesett ügyességével sok vért, időt és pénzt takaríthatott volna meg a franciáknak, ha azok feltétlen bizalmukkal ajándékozzák meg, ha kicsinyes féltékenykedők nem gáncsolják el merész, de sikeresen induló vállalkozását. Így, nehéz küzdelmek árán, csak 1896-ban tekinthették Madagaszkárt feltétlenül alárendelt gyarmatuknak. Ezek után igyekeztek is berendezkedni, de a béke és nyugalom sohasem állt helyre maradéktalanul. Az 1914—18-as háború folyamán is fellázadtak a bennszülöttek, de a kormányzat embertelen kegyetlenséggel elfojtotta a felkelést.

A gazdasági termékeket idegenek, főként német és angol kereskedők hasznosítják. A franciák jóval kisebb szerepet játszanak. Legfontosabb kiviteli cikkek : az arany, szarvasmarha, rizs és az állati bőr. A téres, száraz pusztaságok egyedül állattenyésztésre alkalmasak. A termékenyebb vidékeken évről-évre jobban fejlődik a rizstermelés. Ma csaknem négymillió lélek lakja a szigetet. A 40,000 fehérből csak 23,000 a francia.

A benszülötteket összefoglaló néven madagasszáknak nevezik. Két fő törzsük van : a hova és a szakalava. Eredetük bizonytalan. A nyelvészeti, etnológiai és antro-

Madagaszkári táj.

pológiai kutatások eddigi eredményei alapján úgy látszik, hogy néger, maláj-polinéziai és arab elemek keveredtek egymással a mai lakosság kialakulásában. Madagaszkár a különös ellentétek hazája. Mint ahogy buja őserdők szomszédságában fátlan sztjeppek szikkadnak, éppen úgy élnek egymás mellett különböző, egymáshoz alig hasonlító népelemek. Visszataszító és megnyerő külsejűek, tiszták és mocskosak, vendégszeretők és idegengyűlölők, a szerint, hogy melyik törzs kerül az utazó útjába. A nyugati törzsek a félnomádok kötetlen életét élik, a sziget középső részén pedig az uralkodásra termett és szervező képességű hovák szigorúan rétegzett társadalma az úr. Különböző kultúrák hordozóinak ide vetődött képviselői ezek a néptöredékek, amint ezt egész tárgyi és szellemi műveltségük is bizonyítja.

A viselet már az egész szigeten európai hatás alatt áll. A férfiaknál ing, nadrág és kalap, a nőknél egybeszabott ruha. Szeretik az erős színeket, szívesen hordanak egymás mellett pirosat és fehéret, kéket és zöldet. Néhol a felsőtestet fedetlenül hagyják.

Az ékszer rendkívül fontos kelléke a kezdetleges népek ruházatának. A szakalava asszonyok olyan hosszú korall- vagy üveggyöngysort tekernek a nyakukra, amennyi csak ráfér. Ha tehetik, felvesznek ezüst láncot is. A kéz- és lábújjakat ezüst gyűrűvel díszítik. A jobbmódú asszony nehéz fémkarikákat hord a karján és a fülét öt, vagy hat nagy karikával díszíti. Férfiak is hordanak fülbevalókat és azonkívül csont peckeket dugnak az orrsövényükbe. A test ilyen módon való ékesítésének szeretete azért nem mondható általánosnak. A tanalák pl. gazdagon díszítik fejüket, nyakukat és karjukat, de már a betszimiszarakák jóval szegényebbek ebben a tekintetben. A tetoválás meglehetősen ritka, csupán a betszileo asszonyok nyakán és mellén látni színes mintákat. Ellenben gyakran előfordul, hogy az arcot fehér kenőccsel mázolják be, egyrészt azért, hogy a bőrt világosabbá tegyék, másrészt, mert a mértéktelen alkoholfogyasztás után csökkenti a rossz közérzetet. Nyugaton a szemhéjat feketére festik. Ezt a szokást alkalmasint az arabok hozták be a szigetre.

A benszülöttek fegyvertára rendkívül szegényes, nem úgy, mint a harcos afrikai, vagy maláji törzseké. Íjjat és nyilat nem nagyon használnak, sokkal elterjedtebb a lándzsa és a pajzs. Ha kisebb állatokra vadásznak, fúvócsővel szerelik fel magukat.

Az újabb időkben természetesen ők is megismerkedtek az európai haditechnika termésével.

A lakóháznak két típusa terjedt el a szigeten. A hova és a szakalava házforma azoktól a törzsektől kapta a nevét, amelyek kifejlesztették és akiktől átvette a sziget többi törzse is. A benszülöttek falvakban élnek, megközelíthetetlen helyeken. Falvaikat erődítéssel veszik körül úgy, hogy kevés ember is megvédelmezhesse. A házak négyszöges alaprajzúak, levéllel vagy fűvel fedettek és alapozás nélkül állnak a földön. Elvétve az indonéziai cölöpház is előfordul.

Családi és társadalmi életükben megfigyelhető az egységes kultúra hiánya és az egyes műveltségelemeknek rasszokhoz kapcsolódó különbözősége. A házasság megkötése nem jár együtt a más exotikus népeknél megszokott színes formaságokkal. Mindenkire kötelező szokás lehetőleg a rokonságban házasodni. Első unokatestvérek házassága a leggyakoribb, a nélkül azonban, hogy a degeneráltságnak bármilyen, eddig megfigyelt jelét mutatná. A hováknál a lakodalom a mennyasszony házában zajlik le. A fiatal pár egy tálból eszik, egy kanállal, ami az elkövetkezendő együvétartozást jelképezi. Az ünnepség egyik érdekes mozzanata, mikor a jegyeseket körülfogják egy tarka kendővel. A vőlegény sok helyen végül szétszakítja a kendőt. Ez a cselekvés pedig azt jelképezi, hogy a házassági kötelék nem felbonthatatlan. A házasság lényege annak az összegnek a lefizetése, amit a menyasszony szülei a lány vételáraként kérnek a vőlegénytől. A szakalaváknál a kérőnek először harci játékban kell kimutatnia bátorságát.

A válás elé nem gördítenek akadályokat. Rendkívül nehéz azonban az elvált asszony helyzete akkor, ha ura megtiltja neki, hogy újra férjhez menjen. Ezt a lesújtó határozatot jelképes formában hozzák tudomására. A válás kimondása alatt átnyújtanak neki egy fekete kakast, abban a jelentésben, hogy ezután minden férfi számára visszataszító kell legyen. Átadnak neki egy botot is, hogy hontalanul bolyongjon helyről-helyre. Egy kisebb összeg átnyújtása azt jelképezi, hogy alamizsnán kell élnie. A negyedik ajándék, egy csomó fehér vatta azt az ítéletet fejezi ki, hogy ebben az állapotban kell élnie mindaddig, míg a haja meg nem őszül. A szihanakáknál a férj halála után kegyetlenül bánnak az özveggyel. Szitkokat szórnak rá, megfosztják ékszereitől és szám-űzik. Így kell eltöltenie a gyászévet és csak akkor térhet vissza rokonai közé, ha férjének családja kijelenti, hogy már minden bűnét levezekelte.

A Horrombi: a madagaszkári belső fennsík vidéke.

A leginkább afrikai törzsek életéből ismeretes vértestvérség szokása Madagaszkáron csaknem minden törzsnél feltalálható. Azoktól, akik vértestvérségre akarnak lépni, vért vesznek a mell egy pontjáról. Valamivel felhígítják és lándzsaheggyel megkeverik. Attól kezdve, hogy mind a ketten ittak belőle, áldozatkész, még a vérrokonságnál is erősebb kötelék születik meg közöttük. Benyovszkyról írják, hogy neki néhány törzsfőnökkel sikerült ilyen vértestvérséget kötnie, akik nemcsak a maguk, hanem egész törzsük fegyveres erejével védelmezték és támogatták őt.

Rendkívül fontos szerepet játszik a benszülöttek életében a fady, ami meglepő rokonságot mutat a polinéziai népek tabujával. Fady annyit jelent, mint sérthetetlen, érinthetetlen, szent, vagy bajt okozó. Kiterjedhet növényekre, állatokra, általában csaknem minden lényre és tárgyra. Fady lehet például egy erdőrész, ahol tűz pusztított. Ezen a területen nem szabad növényt, vagy fát gyüjteni. Egyes helyeken fady a disznó, a tyúk, vagy a kutya. Utálni kell, tehát nem szabad megenni, vagy érinteni az ilyen állatot. A hónap bizonyos napjai is fady alá esnek, ezek a szerencsétlen napok. Az ilyenkor született gyermeket megölik. Mivel ez a szokás régebben általános volt, a népszaporulat jelentékeny hányada veszett így el. Egyes számok szerencsét, mások bajt hoznak. Így a barák félnek az egyes számtól, a hovák a hatost és a nyolcast szerencsétlennek tartják, de a tizenkettes szerfölött szerencsés.

A legősibb és kultikus elemekkel legsűrűbben átszőtt szokáscsoport, a temetkezés módja és babonái szerepelnek a legszámosabban. A holtak tisztelete az egész szigeten általános. A halottkultusz vallásos képzetekből nőtt ki, melyek szerint a lélek, amint a testet elhagyja, isteni erőt nyer. Saját érdekük a visszamaradottaknak, hogy imádsággal és áldozattal megnyerjék jóindulatát a maguk számára.

A hovák nem használnak koporsót, sötétvörös kendőbe csavarják a holttestet. A temetés a halál után való napon történik. A testet saroglyaszerű alkotmányon viszik és a mögötte haladók papír legyezőt tartanak a kezükben, amit a sírnál a földbe szúrnak. A hullahordó saroglya tisztátalan, azért temetés után elégetik. A sírok négyszögalakú kis kamrák, falaik faragott bazalt oszlopok. Az építőanyagot gyakran nagy távolságból

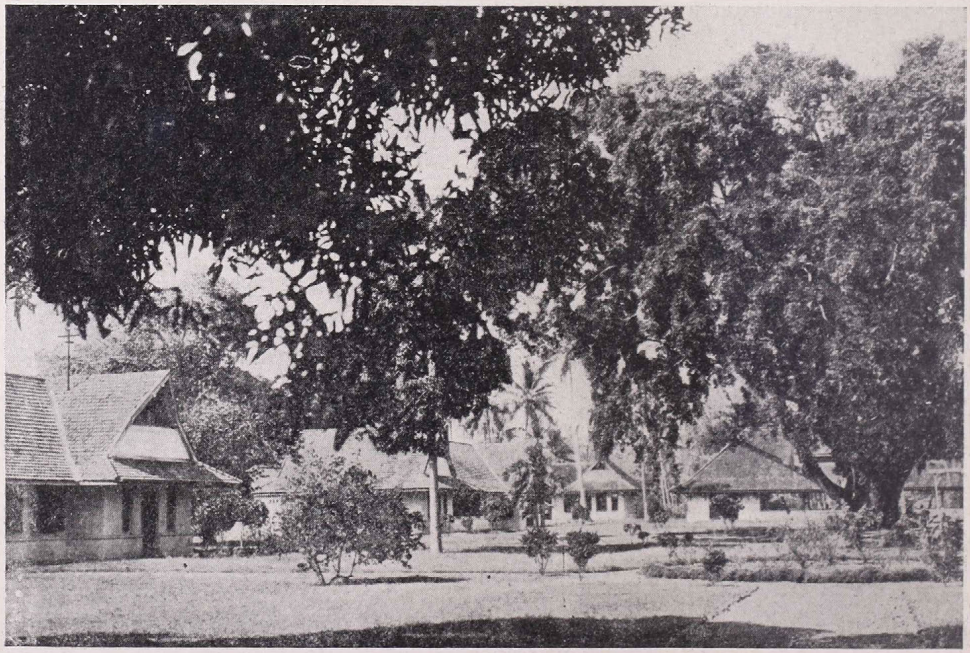

Olajpálma ültetvény központja.

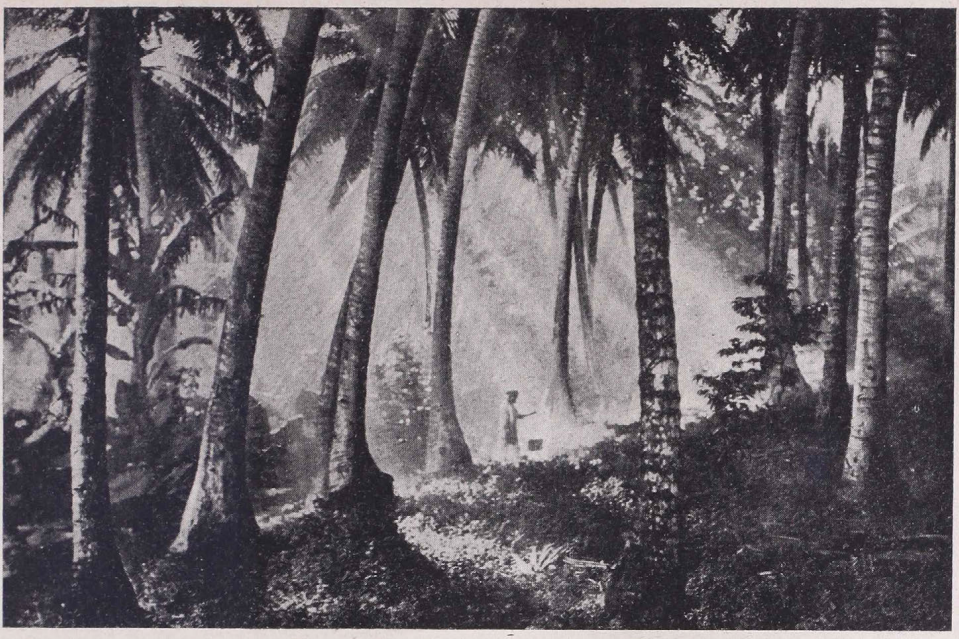

Kókuszpálma-erdő Madagaszkáron.

kell a színhelyre szállítani, a súly és terjedelem miatt természetesen jó néhány ember segítségével. Az előrelátók már jóval haláluk előtt elkészíttetik a maguk sírját. Bár napszámot nem kell fizetniök, mert a rokonok és falubeliek barátságból végeznek el mindent, a sír megépítése — a teherhordó állatok beszerzése és az élelmezés miatt — mégis tekintélyes összegre rúg. Régen a sírokat közönséges kőből tákolták össze egész egyszerűen, de az újabbak valóságos építészeti remekek, amiket oldalt és felül gazdag dekoráció díszít.

Mikor a franciák előtt még fennállott a benszülött kormány uralma, a király halála alkalmával egészen különös rendelkezéseket hoztak. Mikor a hova-törzsből származó I. Radama meghalt, a hatóságok megtiltották, hogy a nép fénylő ékszereket, díszes ruhákat hordjon, szeszes italokat fogyasszon, mulatságot rendezzen, sőt még azt is, hogy látogassa egymást. Mindenkinek kopaszra nyírták a fejét, és hosszabb időre beszüntették a selyemkendők szövését, zeneszerszámok készítését, nemes fémek kidolgozását és a cukorgyártást.

A szakalavák is különös bánásmódban részesítik elhalt főnöküket. Először ökörbőrbe göngyölik a holttestet, majd az erdő mélyén felakasztják egy fára. Néhány hónap mulva odamennek a főnökök és a rothadó testről levesznek egy nyakcsigolyát, egy körmöt és egy hajfürtöt. Ezek után a test többi részét nagy ünnepség keretében eltemetik, a különvett maradványokat pedig arra a szent helyre viszik, ahol az évszázadok óta porladó főnökök hasonló emlékei nyugszanak.

Gyászidő alatt a madagasszák összeborzolják a hajukat és durva, szennyes ruhát hordanak. Tilos ilyenkor mosdani, vagy a tükörbe nézni. Az asszonyok beszüntetik a kacérkodást és arra az időre teljesen visszavonulnak. Gátat vetnek a tetszenivágyás örök ösztöne elé és állandó, fájdalmas jajgatással kell bizonyítaniok mérhetetlen bánatukat. A gyász színe, mint általában keleten mindenütt, itt is a fehér.

IRODALOM

Vieszt Zoltán: *Csak úgy a Föld körül.* 8° 196 old. 52 kép 1 térkép. Dr. Vajna és Bokor kiadása Budapest 1942.

A fiatal szerző, akinek néhány hangulatos írását Zoltai Zoltán névjelzéssel lapunk is közölte, a jelen háború elején tért vissza hosszú, kalandos utazásából. Az érettségi után kevéske pénzzel a zsebében, de fiatalos lendülettel és merészséggel vágott neki a világnak, előre kitűzött cél nélkül, rábízva magát a jósorsra. Többnyire mint matróz vagy más hajósalkalmazott, hajóról-hajóra jutva, bejárta az Atlanti óceán keleti partvidékét, a Földközi tengert, azután a Vörös és az Arab tengeren, a Bengáli öblön át Hátsó Indiába ért, ezt megkerülve a kínai partok mentén a Koreai öbölbe hajózott, majd ismét vissza Saigonig, azután a Csendes óceánt átszelve Kanadába jutott, szárazföldi úttal keresztülment az Egyesült Államok nyugati, déli és keleti államain, New Yorkból ismét hajón vágott át az Atlanti óceánon Capetownba, végigbarangolta Délafrika partvonalát Lourenço Marques-ig, onnan újra hajóval az Indiai óceánon át Batáviába jutott, hogy azután megint a legelső útvonalán térjen vissza, Burmát és Ceylont érintve, a Földközi tengeren keresztül, Európába. Három nappal a német-lengyel háború kitörése előtt érkezett haza Magyarországra. Valóban szerencsével járt, hiszen a legutolsó békeidő alkalmát használhatta ki világjárásra, — ki tudja, mikor lehet majd újból végigkalandozni a világot, a messze tengereket, akadálytalanul és háborítatlanul?

Vieszt Zoltán könyve kellemes és mulattató olvasmány, ügyesen ír, kedves humorral fűszerezi mondanivalóit és ha nem tart is igényt tudományos értékelésre, azért nyitott szemmel járt-kelt és megfigyelései, jellemzései sokszor nagyon találóak és figyelemreméltók. Talpraesett élelmessége mindig rokonszenves módon jut kifejezésre és a kalandosságból nem csap át a kalandorkodás kétes területére. A szöveget kísérő fényképei érdekesek, de sajnos, nem mindig kifogástalanul sikerültek. A könyvből, amelyet a kiadó szép kiállításban, jó papiroson és gondos tipográfiával adott közre, az igényes olvasó is sok érdemes értesülést és ismeretet szerezhet a szórakoztató, színes és eredeti leírások révén.

B. E.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Száz éves az Iseoi tó gőzhajózása.

A Bresciától északnyugatra fekvő, 62 km² területű Iseoi tavon 1841-ben bocsátották vízre az első, 1859-ben a második gőzhajót. Később a vidék iparának és idegenforgalmának fejlődésével a tavon megélénkült a hajósélet. 1940-ben 160,852 utast és 179,075 tonna árut szállítottak az iseoi-tavi gőzhajók. *P. J.*

Olajvezetékek Romániában.

Az első román olajvezetéket 1891-ben építették. Rövid, nyílt csatorna volt ez az olajkúttól a finomítóig. Utána egészen 1912-ig hozzá hasonló csatornákon jutott el az olaj a feldolgozás vagy elszállítás állomásaira. Az első komoly csővezeték építését 1912-ben kezdték meg és a világháború után fejezték be. A vezetékek teljes hossza 750 km. Fontosabb ágai Baicoiból, a ploesti kőolajvidékről indulnak ki három irányban. A tengerparti Constantába vivő csővezeték hossza 290 km, évi teljesítőképessége 810,000 t; a dunamenti Giurgiuba 157 km hosszú kettős vezeték évi 300,000 t olajat szállít, a 75 km-es bucuresti vezeték évi 240,000 t olajat juttat a fővárosba. A többi vezeték a különböző kutakból feltörő olajat gyűjti össze s szállítja a finomítók, illetve fővezetékek felé. *P. J.*

Tengeralatti alagút Japánban.

Kyu-Shu és Honshu japáni szigeteket Shimonoseki és Moji városok között 8 km hosszú alagúttal kötötték össze. A fúrás munkálatait 1936-ban két oldalról kezdték meg és — hála a rendkívül kedvező talajviszonyoknak — már szerencsésen be is fejezték. 1942-ben megindul az alagúton át a vasuti forgalom is. *P. J.*

A szlovák népszámlálás előzetes eredményei.

Az 1940 dec. 15-én megtartott népszámlálás szerint Szlovákiának 2.653,546 lakója van. Az egyes megyék lakóinak száma a következő: Pozsony megye 451,954, Nyitra megye 353,401, Tátra megye 463,274, Trencsén megye 516,586, Garam megye 428,094, Sáros—Zemplén megye 440,255. A nagyobb városok közül Pozsonyban 138,462, Nagyszombatban 25,813, Eperjesen 24,363, Nyitrán 22,525 embert írtak össze. *P. J*

A Magyar Földrajzi Társaság könyvei

Ára kötve P 8·—

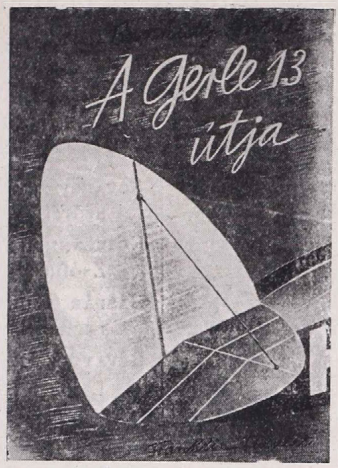

Ára kötve P 7·—

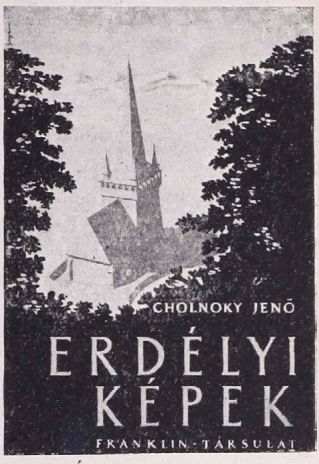

Ára kötve P 8·—

Ára kötve P 7·—

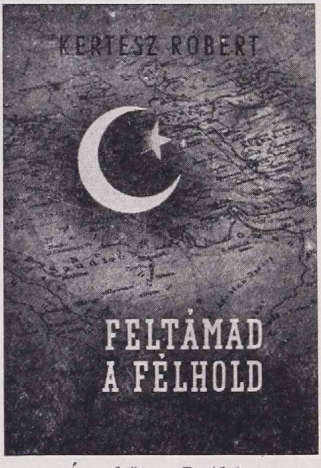

Ára kötve P 12·—

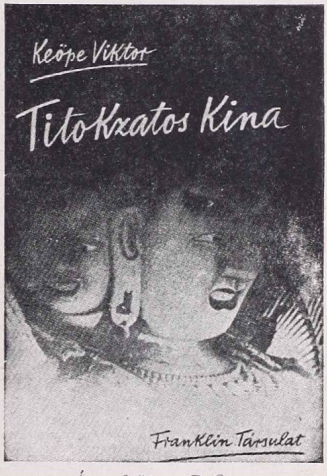

Ára kötve P 8·—

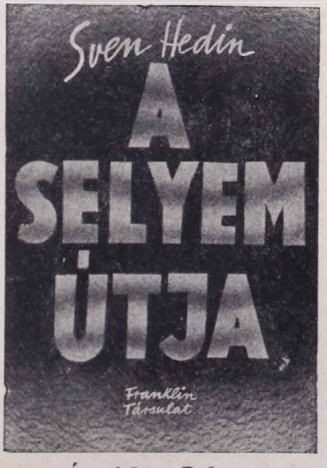

Ára kötve P 9·—

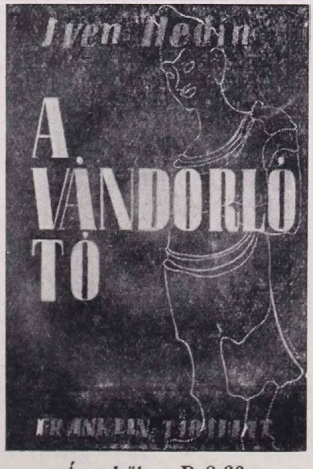

Ára kötve P 8·60

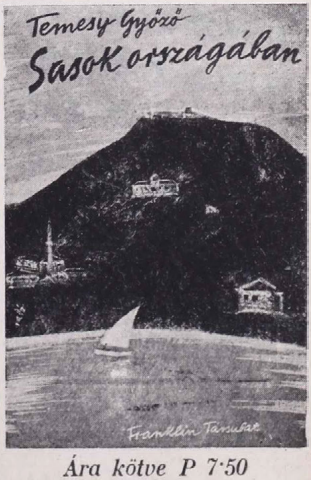

Ára kötve P 7·50

TÜKÖR

1942. NOVEMBER

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Cs. Szabó László: A magyar műveltség
Erdélyi József: Vidékre vágyok (Vers)
Komjáthy Aladár: Megöltem egy madarat (Máday Gréte rajzaival)
Szász Károly: Károlyka (Vers)
br. Villani Lajos: Amerika felfedezői
Jankovich Ferenc: Esik az eső. (Dulovits Jenő fényképeivel)
Laczkó Géza: Jaj, azt álmodtam, hogy magyar író vagyok. (Kassovitz Félix fejlécével)
Kovalovszky Miklós: A leghíresebb fóti szüret
Koskenniemi: Bolygócsillagok dala (Révay Zsófia fejlécével)
Gáspár Gyula: Az ólomkatonák. (Elbeszélés Sárdy Károly rajzaival)
Révay József: Egy nap Podolinban (Polyák Lajos fényképével)

A TÜKÖR NAPLÓJA

Színház — Könyv — Fényképezés — Irodalom — Az asszony — Szép magyarság

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

Kapható könyvkereskedésekben, Ibusz-pavillonokban és hírlapárusoknál

BÚVÁR

SZERKESZTI:

Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér

Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Sebesfi Sebesics László: Távolbombázó harcirepülőgépek
Nasz Gyula: A gyorsírás tudománya
Urbányi Jenő: A vakvezető kutya kiképzése
Oravecz Pál: Miként pótolták hajdan a fogat?
Márton Béla: Az Érmellék
Farkas Tibor: A madárvilág törpéi és díszei
Bicskei Jenő: Nagybudapest gyorsvasútja
Nyiresi-Tichy Kálmán: Táj-jelleg és helyi vonások népi építésünkben
Szemző Piroska: Hol őrzik a magyar sajtót?

Könyvek — írások — A tudomány műhelyéből — Kis Búvár — A Búvár szellemi sportja

Számos fénykép és szemléltető ábra

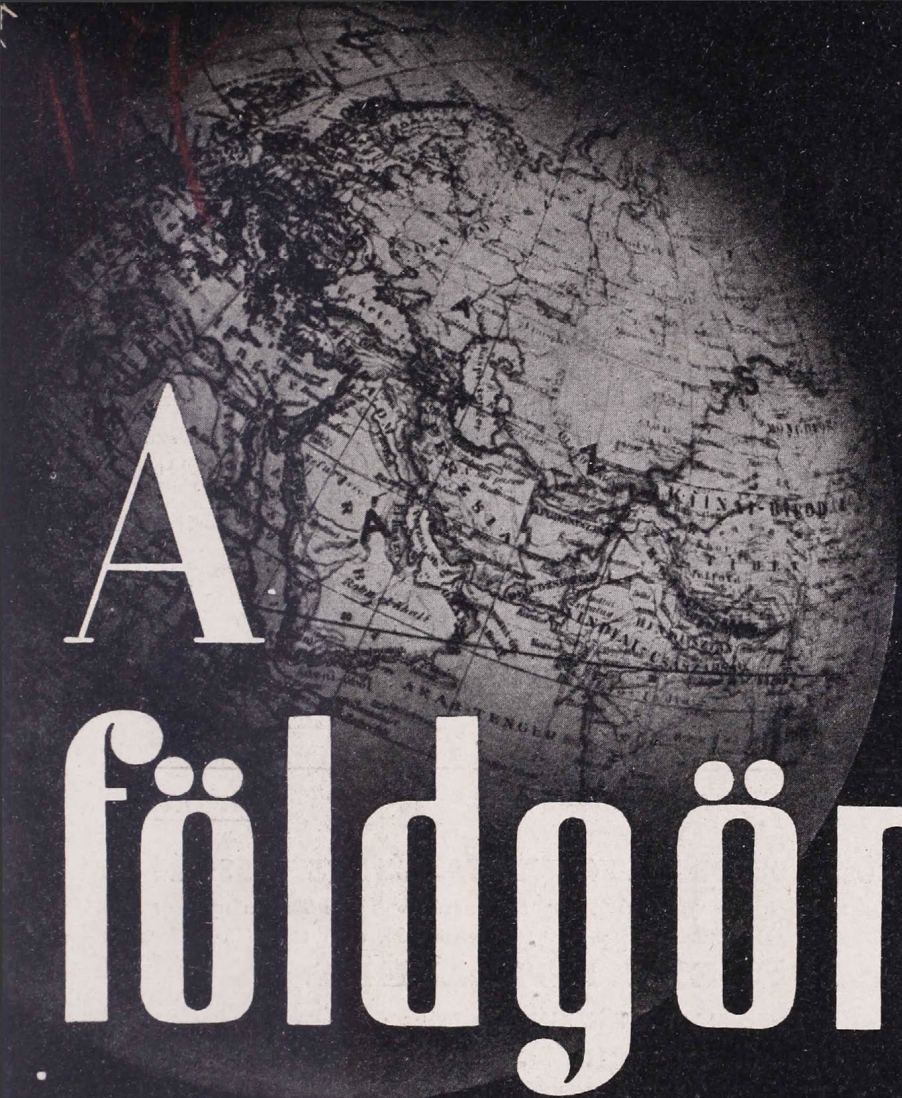

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

Föld. D. 1334.

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XIII. ÉVF. | 1942. DECEMBER

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Irmédi-Molnár László dr.: Marokkó. — *Timaffy László dr.:* Ősi aranymosás a Duna szigetein. — *Pajzs Elemér:* Lisboa, «A Tejo királynője». — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

MEGHÍVÓ.

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG és a MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG december 7-én, hétfőn este 6 órakor az Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

NÉPSZERŰ ESTÉLYÉRE.

Prof. MARTIN GUSINDE (Bécs):

Feuerland und Patagonien: GLETSCHER, WÄLDER, INDIANER.

(Német nyelven, vetített képekkel).

A Magyar Földrajzi Társaság, Magyar Néprajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1942. december 1-én.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
a Magyar Földrajzi Társaság elnöke.

Dr. SZENDREY ÁKOS s. k.
a Magyar Néprajzi Társaság főtitkára.

Dr. gróf ZICHY ISTVÁN s. k.
a Magyar Néprajzi Társaság elnöke.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

6722 Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIII. ÉVFOLYAM 1942 12. SZÁM

MAROKKÓ

Irta IRMÉDI-MOLNÁR LÁSZLÓ dr.

Jellemző arab világban állunk már akkor is, amikor Tanger kikötőjében vasútra szállunk. Amint azonban tovább, dél felé halad velünk a vonat, már csak igen ritkán láthatunk európai öltözetű embereket, túlnyomó lesz a fehér burnusz. Tangerből, az egykori nemzetközi ellenőrzés alatt álló városállamból, Spanyol-Marokkó tengerparti lapályán az Er-Rif hegység lábánál, a Dzsebala néhol 1000 m fölé emelkedő gerince alatt fut a vasút délnek,Alcázarquivir (arabul El-Kszar el-Kbir) határállomás felé. Alcázarquivir Francia- és Spanyol-Marokkó határán fekszik. Egy szárnyvonal szakad ki innen északnyugatnak, a tengerparton épült spanyol Larache-ba. Ez a két körülmény teszi fontos és forgalmas hellyé ezt a kicsiny arab telepet. Mindenütt újra láthatjuk az európai egyenruhákat, katonák, határrendőrök, vámkezelők, vasutasok járnak-kelnek az állomáson. A hivatalos teendők befejeztével vonatunk tovább pöfög délnek, immár Francia-Marokkó földjén. A vasút El-Arabánál már több irányban ágazik el, de ezek közül csak kettőnek van nagyobb jelentősége. Egyik a Casablanca felé futó tengerparti vágánypár, melynek legdélibb állomása Marrakech, másik a fővárosnak, Fèsnek tartó, majd, azon túl, Tazán meg Oudjdán (Udzsda) át Algériába vezető fővonal.

A francia hatás mindenütt látszik. A kitűnően megépített főútvonalak mentén pálmafasorok sorakoznak, az utak jókarban tartottak, ami mind a francia gyarmatosítók munkája. Egyébként azonban a bőven termő földek között, a pálmák alól kikivillogó fehér falak, a hosszú sorokban haladó tevék, a púpjukon kuporgó fehér vagy színes burnuszos arabokkal, már igazi keleti levegőt lehelnek az idegen felé. Érezzük, hogy messze kerültünk Európától, de van valami, ami arra int, hogy Európa mégis itt van. Valahogy Európa átnyúlt erre az öreg szárazföldre. Eltekintve a már előbb említett európai ízű megnyilvánulásoktól, maga a hegység, amely kedvesen kéklik kelet felé, az Atlasz, tulajdonképpen maga is európai: az Euráziai hegyláncnak az Ibériai félszigetről Afrikára átkanyarodó tartozéka.

Marokkónak az a része, ahol vonatunk halad, az északafrikai francia hódítás legkésőbb gyümölcse. 1912-ben került végleg a «gloire» zászlaja alá. Területe kb. 420,000 km² és rajta 6.296,012 ember él (1936). Francia-Marokkó területén, szinte egészen a közepén, kulisszaszerűen helyezkedik el az európai születésű, de ide átszármazott Atlasz hegység négy fő darabja: a Dzsebel Bani, az Anti-Atlasz, a Magas Atlasz s végül a Középső Atlasz. A hegység elé termékeny, esőktől bőven látogatott dombos vidék telepedik, és még észak felől is lezáródik a Földközi tenger felé. Az ívben kanyargó és spanyol felségjog alá tartozó Er Rif láncai húzódnak itt és így a Magas Atlasz, a Középső Atlasz meg az Er Rif láncai egy, az Atlanti óceán felé nyitott, igen jól elzárt félmedencét kerítenek be keletről és északról.

A Magas Atlasztól délre egy tágasabb völgy, a Sous folyó völgye, különálló rész, amelyet viszont az Anti-Atlasz és a Dzsebel Bani nyugati nyúlványai kerítenek be. A hegységen túl, kelet felé, hasonlóképpen nyiltan tekint a Szahara sivó homokjára. Francia-Marokkó nagyobbik, de terméketlenebb felére. A terület legtermékenyebb része természetszerűleg az Atlanti óceán felé eső vidék, valamint a hegyvidék nyugati oldala; következésképpen Marokkó a legfontosabbika az Atlasz hegyvidéki országainak. Nagy értéke az óceán felől áramló levegő csapadékgazdagságából adódik.

Marokkó hat nagyobb tájrészletre tagolódik és pedig: 1. a hegyvidéki övezet, amely — mint már fentebb említettük, — elfelezi a tartományt. Ettől keletre fekszik 2. a sivatagi öv, a Haut Plateau du Drai és részei, nyugatra pedig 3. az Atlasz nyúlványai alkotta ú. n. előhegység. Ezt egészen a tengerparton 4. az ú. n. feketeföld övezete szegélyezi. A terület déli részét 5. a Sous-vidék zárja le az Anti Atlasz tengerre néző oldalán, míg északon a 6. részként Fès mögött a Moulouya folyó vidéke kapcsolódik Algéria határához.

A hegyvidéki övezetben igen jelentős az 1000 m fölé emelkedő Anti Atlasz, de méginkább a Magas és a Középső Atlasz. Előbbi Agadir és Mogador városok között hirtelen emelkedik ki az Atlanti óceánból. A kezdetben 700 m-t meghaladó hegység lassan 4000 m-es magasság fölé emelkedik s így hatalmas falat von az óceán felől beözönlő levegőtömegek elé, így azután bőségesen öntözött az egész hegység és előhegység vidéke. A Magas Atlasz, melynek legmagasabb csúcsa a 4165 méteres Toubkal, lassú eséssel, de az 1000 m-es szintet megtartva símul bele Algéria magasfelföldjébe, a Hauts Plateaux-ba, vagyis a sottok vidékébe.

A Középső Atlasz a Magas Atlasz gyermeke. Kb. a Toubkal csúcsnál kanyarodik észak-északkelet felé, de mindenütt jóval a 2—3000 m-es magasságok fölé emelkedik. A hegység Taza városánál ér véget, ahol egy 600 m feletti magasságú vízválasztó után már az Er-Rif karéja terül el, a spanyolföldi betikai Cordilleráknak mintegy folytatásaképpen, keresztezve a Középső Atlasz láncait. Ennek a hegyvonulatnak átlagos magassága is a 2000 m körül jár. A hegyvidéki rész tartozéka még a délen fekvő és az Anti-Atlasszal párhuzamosan futó Dzsebel Bani alacsony halmainak sorozata. Csak egy helyen emelkedik 730 m-re, átlagos magassága alul van a 400 m-en. Kelet felé mindinkább ellankásodik és a Dzsebel Ouarkziz láncai már egészen alacsonyak, mígnem ezek is belevesznek a Dra-i fennsíkba, vagy ahogyan a franciák nevezik, a Haut Plateau du Drâ-ba. Ezen a fennsíkon túl van a köves Hamada, majd pedig a Szaharának forró, sivó homokja következik, de ez a vidék már nem Marokkó tartozéka. — A Dzsebel Bani és a Dzsebel Ouarkziz között fut a Drâ vádija, melybe esőzések idején számtalan rövid vádi szállítja a vizet a Dzsebel Bani délkeleti oldaláról.

Az előhegységi övezet tulajdonképpeni neve a marokkói mezeta. Ehhez északon a Sebau folyó síksága csatlakozik. A Sebau, a 648 m magasan fekvő Taza városától nyugatra ered. Viszont Tazától keletre ered a Msoun, a Moulouya folyó egyik kis mellékere. Itt van az egyetlen átjáró az atlanti félmedencéből a Földközi tenger felé futó folyórendszer területére, a Moulouya vidékére. A mezeta-terület a tengerparton, Rabattól egészen Mogador városáig tart, sok kis folyó öntözi. Ezek közül jelentősebb a Regreg, Oum és a Tensift.

A Moulouya-vidék a Földközi tenger felé vezeti le a vizeket. Marokkónak itt egy igen kis, kb. 20 km széles kapuja van a Földközi tenger felé, és pedig ott, ahol a folyó beömlik a tengerbe. A Moulouya völgyétől keletre eső rész tulajdonképpen már a sottok magasföldjéhez sorolható (átlagosan 1000 m-es magasságú), de mivel vizeinek nagy része a vádikon keresztül a Moulouyába ömlik, még Marokkóhoz számítják. A terület főhelye Oudjda, vasúti elágazással délre, Bou-Arfába.

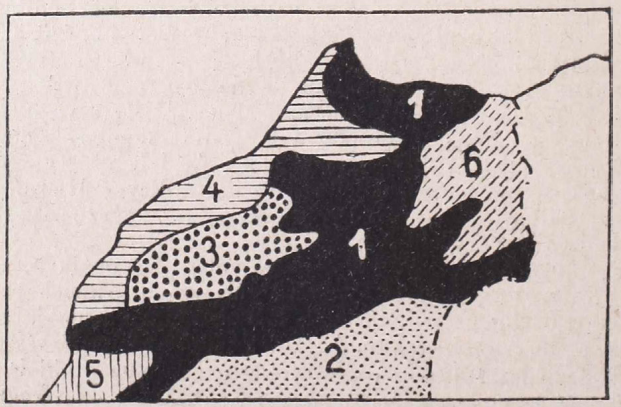

Marokkó tájrészletei. (L. a szöveget)

A hegyvidék tekintélyes magasságú félkaréja roppant hatást gyakorol Marokkó éghajlatára. Ennek következtében Marokkó éghajlatában két évszakot lehet

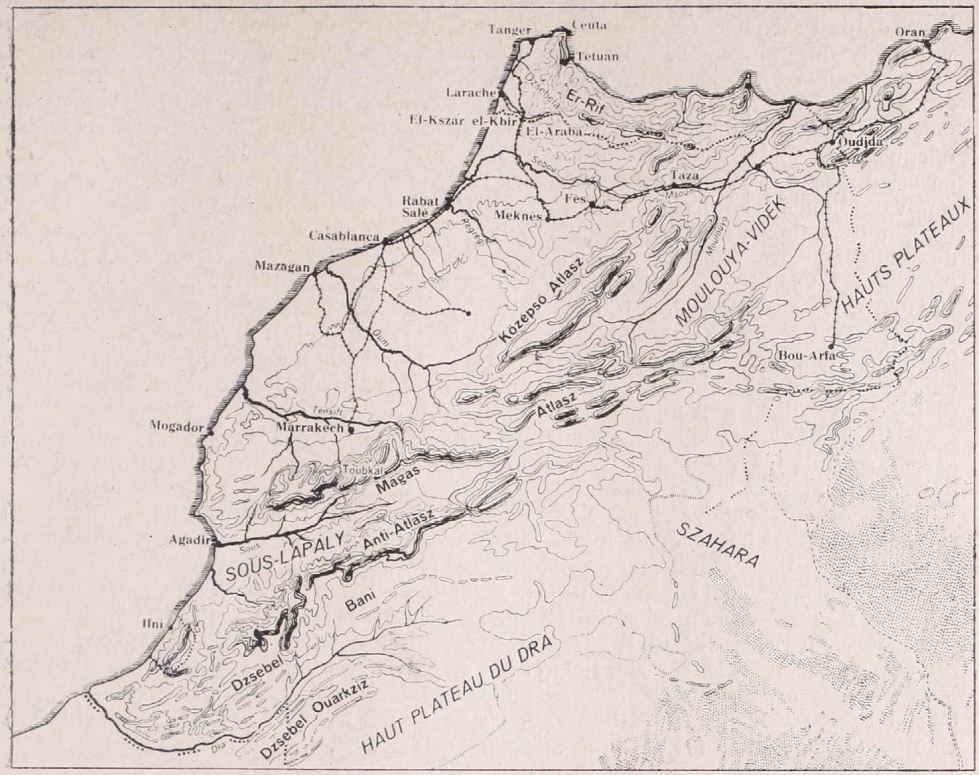

megkülönböztetni. És pedig egy igen kiadós téli esőzésű és egy esőben szegény nyári időszakot. Az éghajlat általában mediterrán; télen a magas hegyekben hetekig látható a hó, amely vastag lepellel borítja az 1000 m-en felüli magaslatokat. Az esőzés a hegyek sivatag felőli oldala felé természetszerűleg roppant csekély, hiszen a hegyeken átjutó levegő már majdnem teljesen kihullatta magából a csapadékot. Az itt röviden vázolt éghajlati viszonyok a növényzet tekintetében is igen nagy változatosságot es eltéréseket hoznak létre. Hegyeket és lapályokat egyaránt beborít az erdő. A tölgy, szil és fenyőerdők mellett parafa, cédruserdők láthatók. A folyókat szegélyező ú. n. galériaerdőkben a nyárfáé a főszerep. A tamariszkusz-bokrok, virágzó oleanderek, tuja- es olajfaerdők változó sora kedves és kellemes képet nyujt a szemlélőnek. A mellett mindenütt felütik fejüket a pálmaerdőségek, melyekben feltaláljuk a törpepálmát és datolyapálmát egyaránt. Utóbbi különösen a sivatagi övezetben, a hegyeken túl terjedt el nagymértékben egyes oázisokban. Az Atlasz előhegyvidéke, valamint a Sous-lapály és a Moulouya-vidék sztyeppjellegű, tele halfa-fűvel. A termesztett növények közül említést érdemel a búza, árpa, kukorica és ánizs. A feketeföld-övezetben a konyhakertészet hódított teret kis mértékben. A gyümölcsfélék közül megterem az alma, olajbogyó, citrom, mandula és füge. De hozzátehetjük, hogy mindezek művelése még a kezdet kezdetén áll. A bennszülöttek inkább az ősi állattenyésztés mellett maradnak és nem szívesen váltják azt fel a földműveléssel. Az állattenyésztést a lakosság nagyobb százaléka űzi és a mellett a nomád életnek hódol.

Marokkó állatvilágában egykor nagyon elterjedt volt a sakál, hiéna, vaddisznói sőt a párduc is. A teve mint háziállat Marokkó egész területén otthonos. — Ásvány, kincsei nem sokat ígérnek. Mangán és ólomérc, meg foszfát kitermelésére fejtenek ki igyekezetet. Utóbbi különösen Casablanca és Mogador vidékén található. — Ipara házi-

ipar jellegű. Nagymértékben behozatalra szorul az ország, cukor, pamut, tea, olaj, bor, gépipari stb. termékekben a belföld szükséglete csak külföldről elégíthető ki. Kivitele egyedül gabonában, gyümölcsben és foszfátban jelentős.

Eltekintve a kevert európai elemtől, Marokkóban négyféle népelem az uralkodó éspedig: a berber, az arab, a zsidó és a néger. Utóbbi három kisebb mértékben van jelen, főeleme a berber. A berberek egyes törzsei felhagyva a nomád életmóddal, letelepültek és földmívelő réteggé alakultak át. Ez az elválasztódás felette jelentős a berberség életében és éppen ezért külön névvel is illetik azokat, akik a városok, illetőleg a falvak állandó lakói lettek. Külön megjelölésük a «kabil». Ez a név eredetileg törzset jelent ugyan, de ma már a letelepült, földmíveléssel vagy akár kereskedéssel foglalkozó, de mindenesetre a falusi vagy a városi berber lakosságot kell alatta érteni. A lakosság összessége 6.296,012 főnyi, ebből 247,000 az arab. Európai kb. 220,000 él ott, ebből 177,000 a francia. A zsidók 162,000 főt számlálnak, a négerek száma néhány ezerre tehető, látható tehát, hogy a berbersége kb. 5 és fél millió jut. A zsidóság még az arab hódítás előtt vándorolt be, nagyobbrészt Spanyolországból. Legtöbbjük a városokban él. A négereket rabszolgákul hurcolták be az arabok, később mint katonák szolgáltak és így terjedtek el a bennszülött berberek között.

Uralkodó vallás a mohammedán, azonban egyes helyeken, ennek különös felekezete, a szinte már nem is az iszlám tanait követő szekta, a misztikus, sőt a mágiával határos marabutizmus terjedt el.

Mielőtt a franciák teljesen birtokukba vették volna Marokkót, a közlekedés lassú tevekaravánokkal bonyolódott le a keskeny utakon. 1912 után a franciák óriási munkával kitűnő utakat építettek, azok hossza jóval felül van már a 4000 kilométeren. Az utak építésével párhuzamosan vasutak építését is megkezdték. A vasútvonalakat főleg az északi részeken fejlesztették ki. A vasutak hossza 893 km (1935).

Marokkó városai közül, nagyság szerint, első helyen Casablanca áll 258,567 lakossal, utána következik Marrakech 190,577 és Fès, Marokkó hagyományos fővárosa 144,343 lakossal. Igen érdekes, hogy mind a francia kormányzat, mind a szultán székhelye a 83,698 lelket számláló Rabat-ban van. Nevezetesebb városok még Meknès (75,871,) Oudjda (34,696), Salé (31,807) és Mazagan (el-Dzsedida, 24,429 lakos.)

Marokkói táj. Háttérben Fès városa.

Casablanca. Francia-Marokkó kikötővárosa.

A sztyepp-jellegű marokkói mezeta főhelye Marrakech. Gazdasági központja a foszfátpiacnak és egyéb gazdasági termelvényeknek. Érdekes látványt nyujt, különösen pirosra festett városfala és piros házai hatnak eredetien. Kellemes kis város, a Magas Atlasz lába alatt, a Tensift folyótól nem messze, szép datolyapálmaerdőktől övezve.

Casablanca igen jó öbölben épült és Marokkó legkitűnőbb kikötője. Az európai lakosság 30%-a itt él.

Fès (vagy Fez), a főváros, a gazdasági és vallási élet főhelye is. Régi egyeteme a szellemtudományok ápolója és hatása kisugárzik az egész közeli iszlámvilágra.

Marokkó déli részén, a Dzsebel Bani és az Anti Atlasz atlantióceáni lábánál van Spanyolország egy kis gyarmata: Ifní. Ennek a kis, 2500 km²-nyi területnek 20,000 lelket kitevő lakossága van és különálló létét egy, az óceánra nyíló félmedencének köszönheti. Keletre a 900—1000 m-t is meghaladó magasságú hegyek zárják le. Székhelye Ifní.

Marokkó Algériához képest elzárt terület, amelyhez kelet felől csak a Msoun folyó völgyén át vezet jó közlekedésvonal. A magas hegyek egyébként teljesen elzárják keletről, s csak nyugat felé nyilt. Ez a helyzete magyarázza, hogy az ország a régi világban annyira elmaradt az általános kulturális fejlődéstől s bár átvette az iszlám világvallását, írását, tudományát, mégis sok tekintetben érintetlen maradt. Ez az oka annak is, hogy az eredeti berber őslakosság annyira tisztán tudott fennmaradni a századok viharain keresztül is, ellentétben a keleti részekkel (Algéria, Tunisz). Lakóinak ősi neve *mauri* volt. Ebből faragták a rómaiak a Mauretania elnevezést, amely még ma is járja. Marokkót a római hódítás még Jugurtha idejében érte el. A Bellum Jugurthinum befejezése után az országot két részre osztották; ezek egyikét Mauretania Caesariensisnek, másikát Mauretania Tingitanának neveztélk el. A római uralmat hosszú századok után a népvándorlás nagy hulláma sodorja el. Ebben az időben a vandálság pusztította végig a terület északi részeit. Az arabok Kr. u. 700 körül szállják meg, jóval túl terjesztve ural-

mukat a mai Marokkó határain. Az ország területe rengeteg polgárháborúnak, pártharcnak színtere volt sok évszázadon át. Az áldatlan állapotokat csak Abd-er-Rahman tudta rövid időre megszüntetni, egyesítve erős keze alatt a harcias, nomád törzseket, az akkor már betolakodó idegenek ellen. Abd-el-Kader, a legendás hős, sok dicsőséget aratva küzd a francia hadak ellen, de végül is vesztes marad és békére kényszerül, amit meg is kap Tangerben. Ekkor határozzák meg a franciák Marokkó határait. A hős uralkodó azonban nem nyugszik bele a megcsonkításba és újra lázadásra birja a törzseket, de vállalkozása kudarcba fullad és a franciák győzelmesen vonulnak be Marokkóba (1847).

Időközben a spanyolokkal és portugálokkal is harcok kezdődtek. Azok eredményeképp Marokkó egyes részei spanyol, illetve francia uralom alá kerültek. Így keletkezett mint önálló városállam Tanger. Portugál kézre került Ceuta, később azonban a spanyolok ezt is elfoglalják és Marokkó területén a spanyol és francia állam osztozkodik. Tanger, mint igen fontos kikötőváros, nemzetközi felügyelet alá került és csak nemrégiben, 1941-ben vették a spanyolok birtokukba. A franciák uralmukat sokáig védnökség formájában gyakorolták és csak 1912-ben került véglegesen és hivatalosan a francia trikolor felségjoga alá a hányatott sorsú terület. Az 1914-es világháború után, a huszas években, a függetlenségi harcok újból fellángoltak az újabb nemzeti hős : Abd-el-Krim vezérlete alatt és «lázadását» a gyengült spanyol, illetve francia megszállók csak véres és komoly harcok árán tudták leküzdeni.

Az Er-Rif hegység területe csak kisebb részében áll francia fennhatóság alatt. Nagyobbik részén az uralkodó hatalom a spanyol. Nem lenne teljes a kép Marokkóról, ha annak északi részéről, az Er-Rif vidékéről nem emlékeznénk meg néhány sorban.

A spanyolok egykori Provincias de Ultramare-jából ma már igen kevés van csak spanyol kézen. Újvilági gyarmatai önálló államokká alakultak, egyebütt pedig az anyaország százados helytelen politikája, valamint a szemfülesebb nemzetek kapzsisága, különböző ürügyek alatt lassan kihúzta a talajt a hódítók lába alól és ma más aratja le a spanyol felfedezők kétségtelenül bátor és érdemes munkájának gyümölcseit.

Az afrikai partokon a spanyol nép fiai mint hódítók már az 1440-es esztendőkben megjelentek. Ezek a hódítások azonban még nem nyúltak távolra. Az Er-Rif hegység északi lejtőin terjeszkedtek és századok alatt alakult ki az a gyarmatterület, amelyet ma Spanyol-Marokkó — vagy ahogy ők nevezik : Marruecos Español — néven ismerünk. Területe Tangerrel (arabul Tandzsa) együtt 28,373 km², lakosságának száma 855,200. Ebből a lélekszámból a spanyolokra 35,000 fő jut. A zsidók száma 20,000. A többit, leszámítva a kevés egyéb nemzetiségű európait, a bennszülött berber és arab törzsek teszik ki. Főhelye Tetuán 49,535 lélekkel.

A gyarmat maga voltaképpen a régi időkben az öt büntetőgyarmatból (presidios) fejlődött ki. Ezek : az 1448-ban elfoglalt Chafarinas, az 1496-ban megszállt Melilla, az 1508-ban meghódított Peñón de Velez de la Gomera. Ezeket követte 1580-ban Ceuta elfoglalása s végül 1673-ban kebelezték be Alhucemast. Ez az öt, ú. n. büntetőgyarmat alakult át idők folyamán Spanyol-Marokkóvá és az ezen az egyesített néven, 1911-ben mint védnökség került a spanyol birodalom testéhez. 1940-ben a gyarmatállamot Franco hadserege a még föniciai alapítású Tanger megszállásával és birtokbavételével egészítette ki. Afrikai gyarmatait Afrikában nehéz volt a századok folyamán a spanyol hatalomnak megtartania. Nagy véráldozatába került ez az anyaországnak. Legutóbb, 1926-ban Abd el-Krim szabadságharcának volt komoly jellege. Az évszázados küzdelemnek nyomai erősen meglátszanak a gyarmatbirtok képén. Közlekedéshálózata fejletlen maradt. Vasútja még mindössze 246 km-nyi! Gazdasági viszonyai általánosságban igen kezdetlegesek. A bennszülöttek itt is még mindig inkább az állattenyésztést űzik és csak kevesük foglalkozik földmíveléssel. A kereskedelem majdnem teljesen a városlakó zsidók kezén van. A főváros, Tetuán mellett a nagyobb lakóhelyek : Ceuta (Szebta) 50,614, Alcázarquivir (El-Kszar el-Kbir) 30,762, továbbá Larache (El-Arís) 29,477 lélekkel stb.

A spanyol nemzeti megújhodás az utóbbi években itt is kezdi éreztetni hatását, a falange szelleme új ütemet parancsol gyarmatain s remény van rá, hogy rövidesen az a sokat hányatott és minden szépsége ellenére elhanyagolt föld is megéri régen megérdemelt fellendülését.

ŐSI ARANYMOSÁS A DUNA SZIGETEIN

Írta TIMAFFY LÁSZLÓ dr.

Kihalófélben lévő, ősi magyar foglalkozás az aranymosás, vagy ahogy a Duna mentén hívják: aranyászás. Sokféleképpen próbálkoztak már az emberek mindenfelé a folyók hordalékában előforduló aranyszemek kiaknázásával, cigányok kezdetleges igyekezetétől kezdve komoly, nagy gépekkel dolgozó mérnöki munkáig. De érdekesség és eredményesség tekintetében is mindegyikük felett áll a dunai aranyászás.

Valamikor, nem is olyan régen, a szabályozás előtt, még virágzó foglalkozás volt végig a Felső Duna mentén, a Csallóköz és Szigetköz zátonyain, szigetein. A szabályozás óta azonban, hogy az ember gátak közé szorította a vizet, a Duna is — mintha csak bosszúból tenné — jobban elrejti medre mélyén a kincsét. Az aranyászók ezért fogytak, fogyadoztak, egymásután akasztották szegre szerszámaikat, s ma már csak alig tengődik belőlük mutatóba egy-két öreg Ásványban, az aranyászok ősi falujában.

A nyáron együtt aranyásztam velük. Ma is apáik ősi szerszámaival dolgoznak, őseik jól bevált módszere szerint.

Kora hajnalban indultunk munkára. A szerszámokat ladikra raktuk, s így alaposan megrakodva útrakeltünk egy széles fattyúágon az ártér belseje felé. Tündérien szép környezet. Körös-körül zúgó, rohanó oldalágak, símahátú széles fattyúágak közt, karcsútestű szigetek, szép sűrű erdődíszítéssel a hátukon. A vízből itt-ott fehér kavicszátonyok dugják ki fejüket. A csendes hajlatokban messzenyúló homokpadkák, kinn a partokon vízbehajló faóriások. Igazi emberhangtalan vízibirodalom.

Csendes vízre kanyarodunk. Kikötünk egy épülő nagy zátony orrában. Az aranyász munkához lát. Legelső cselekedet az aranynézés. Ki kell lesni, hova rejti kincsét a Duna.

A meder sodrában hordja magával a víz az aranyszemeket a kaviccsal, homokkal együtt. Honnan hozza? — hogyan kerül a Dunába a sok arany? Geológiai vizsgálatok megálla-

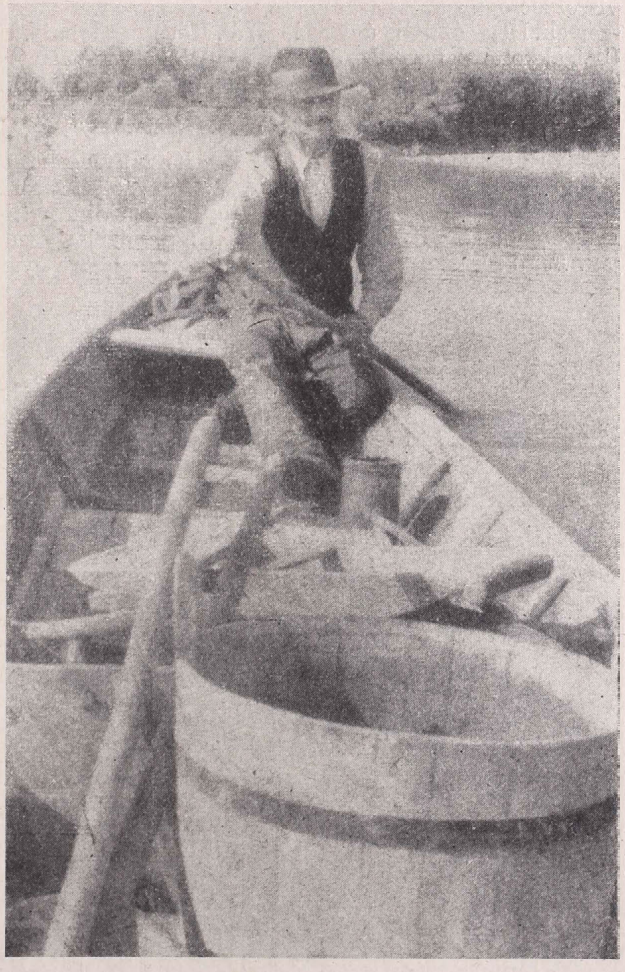

Szerszámokkal megrakodva indul munkára az aranyász.

pították, hogy a dunai arany főleg alpi eredetű, a Magas Tauern-ből származik, de a mellékfolyók is, mint például a felvidéki mellékfolyók, sok aranytartalmú kavicsot hoznak magukkal. A folyóvíz ugyanazt a munkát végzi el lassan, amit az aranybányákban a törő-zúzó gépek. A hegyek közt rohanó, erősen felsőszakasz-jellegű folyó rombolja, pusztítja, töri, vájja a kőzetet. Válogatás nélkül mindenféle ásványi anyagút. Így aranytartalmút is. A kőzetdarabokat hosszú úton hordja magával, görgeti a medre fenekén, s lassankint kaviccsá csiszolja, homokká aprózza fel. Az aranytartalmú kőzetet is összetöri, felőrli, s így a szabaddá vált aranyszemecskék is együtt utaznak a többi hordalékkal. Végre sík vidékre kerül a folyó, folyása meglassul, mintha elfáradt volna, alsószakaszjellegűvé lesz, s a sok hordalékát nem tudja tovább vinni, lerakja, szigeteket, zátonyokat épít belőle. Enyhe kanyarulatokban, zátonyok partja mellett megcsendesül a víz. Itt ülepszik le az arany, a dió-, mogyorónagyságú kaviccsal, vörösgránát homokkal együtt. A Duna mindjárt féltve betakarja homokkal, iszappal. Innen kell kimosnia, kitisztítania az aranyásznak.

Bán bácsi, az öreg ásványi aranyász, nekilát az aranynézésnek. Lapátpróbát vesz. Kissé megpörkölt, csiszolt bükkfalapátját belemeríti a csillogó fövénybe. A lapát fövényt vízzel locsogtatja. Az aranynéző lapát belső megszenesedett felére rátapadnak az aranyszemek. Megszámlálja úgy nagyjából. Kevésnek találja. Újra megmeríti egy kicsit arrébb. Csak akkor érdemes elkezdeni, ha legalább ötven-hatvan szemet tud az ember megolvasni rajta. Most huszonöt is alig akadt. Ladikba száll újra, más, aranydúsabb zátonyt keresni.

Útközben folyton szemmeltartja a partot, nem akad-e a közelben aranyászásra alkalmas öntvény. Sok gyakorlat kell hozzá, felismerni az aranydúsulás helyét. Végre alkalmas fövényre lel aranyászunk. Itt újra felüti sátorfáját.

Felállítja a mosópadot. Ez ölnyi hosszúságú lejtős asztal, két oldalán peremmel. Három lábon áll. Két hosszabb a fején, a rövidebb a végén. Lapját durva posztóval borítják. Felső részére saraglyát tesznek. Alatta símára gyalult deszka vezet át a posztóra.

Első cselekedet: az aranynézés.

A saraglyára öt-hat lapát fövényt rak és hosszúnyelű, hengeralakú edénnyel, az úgynevezett hörröggel, vagy más néven köpőcével meregetni kezdi rá a vizet. Szaporán töltögeti. A víz lassan lemossa a fövényt a saraglya nádszitáján át a mosópad posztójára. A kavics, homok lecsurog, de az aranytartalmú fövény a posztó szálai közé akad.

Nemsokára megürül a saraglya. Újra meg kell tölteni fövénnyel s újra kezdődik a meregetés elölről. Felváltva végezzük a munkát, s míg egyikünk aranyászik, a másik táplival a vizet járja, hogy legyen mit enni, ha a Nap delet harangoz. Nyársonsült hal az ebédünk, az aranyászsátor hűs árnyékában. Ez egy fonott nádfal s két rúddal megtámasztva, pompásan véd a tűző Nap, szél és eső ellen is. Sokszor napokig haza sem megy az aranyász, ha messze vizeken lel aranyban dús homokra. Ilyenkor egyetlen menedéke az aranyászsátor, tápláléka pedig a tarisznya szalonnája, kenyere mellett a Duna hala, s itala a Duna vize.

A posztót lassankint egészen elborítja az aranyhomok. Óvatosan leveszi a mosópadról és egy dézsa vízben mossa. Innen a szérkébe meregeti át tisztítani. A szérke hosszúkás, csónakalakú faedény. Vizet tölt bele s addig himbálja, karélja, míg a fölösleges homok a vízzel együtt ki nem folyik a szérke elvékonyodó szélein. Az aranyszem súlyánál fogva visszamarad. De ez korántsem tiszta aranypor még! Csészébe gyűjtögeti s temérdek dolog adódik még vele odahaza.

Este otthon fontos munka következik: a foncsorítás. Megtisztítani végleg az aranyport minden idegen anyagtól. Mély tányérba rakja és higanyt önt rá. A tányért addig forgatja, míg a bennelévő anyagok teljesen össze nem keverednek. A még bentlévő homok és piszok könnyebb, mint a higany, ezért a felszínre kerül. Innen víz locsogatásával távolítja el. Ezután már csak a kénesőtől kell az aranyat megtisztítania. Erős, háziszőttes vászonzacskóba tölti. Addig nyomogatja, míg a higany a vásznon át kiszökik.

Tévednénk, ha azt gondolnánk, hogy befejeződött az aranyász munkája! Maradt még kis higany az aranyporban. Ezt is el kell távolítania utolsó cseppig. Vasból készült

Az aranyász munkában.

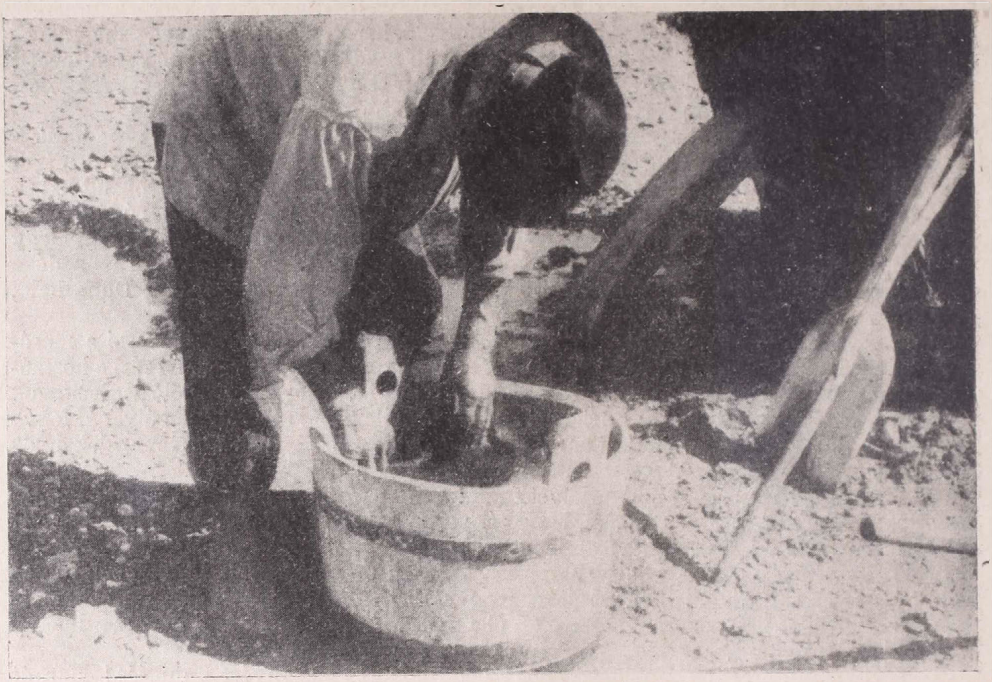

Az aranyhomokot egy dézsa vízbe mossa.

égető kanálba önti és tűz fölött kiégeti. Ez a legveszélyesebb munka. A kénesőnek mérges a gőze! De jól tudják, hogy félre kell hajolni ilyenkor, mert könnyen kipotyognak a fogak tőle, meg is vakulhat, sőt bele is pusztulhat az ember.

Végre ott ragyog titokzatos sárga fénnyel az arany. Sárarany. Így hívja a nép a mosott aranyat, mert fövenyből, sárból került elő. Kis borsó-, kukoricaszem-nagyságú gombócokba gyúrva elrakja szépen az aranygyűjtő szelencébe.

Így aranyásznak az utolsó aranyászok a Duna mentén. Így tanulták az apjuktól, azok meg az öregapjuktól. Így dolgoztak szépapáik is és minden ősük. Apáról-fiúra szállott mindig az aranyászás joga. Örökölték a szerszámokat is. Ma is olyan ősi, népi eszközökkel dolgoznak, mint az első aranyászó magyarok.

Honfoglaló őseink már fejlett aranyász-kultúrát találtak ezen a vidéken, ámbár minden jel megvan arra, hogy maguk is ismerték hosszú vándorlásaikból az aranyász mesterséget. Az új hazában nagy szeretettel folytatták és ragaszkodtak hozzá, mert szabadságot jelentett. Hiszen nem volt ez sem helyhezkötött foglalkozás. Kóborlás volt ez az élet zátonyról-zátonyra, örökös vándorlás, mint a sátoros pásztorkodás. Ott üthette fel sátorfáját az aranyász, ahol akarta, ahol éppen aranyban gazdag fövényre lelt. Itt a Duna zúgó habjai, rengeteg őserdői közt, a susogó nádasok, csendes mocsarak vadonjában szabad volt a magyar, miként az ősi pusztákon!

És a vízbelógó korhadt fűzek tövében, a szigetek berkeiben még sokáig lehetett áldozni a magyar istennek. Itt maradt fenn legtovább a pogány magyar vallás. Az aranyászok, halászok, pásztorok ősi pogány kultúrája itt tudott leghosszabban dacolni a kereszténységgel. És ez a műveltség átalakulva kereszténységgel itt él ma is a maga ősi szépségével a nép szokásaiban, dalaiban, meséiben.

Az aranyászás nem zajos mesterség. Csendes, magányos, mint a halászat, vagy a pásztorélet. Ez emeli a lelket a mesék, mondák világába. A vízmeregetés közben szabadon csaponghat a képzelet. Így születik a mese. Az ember mindenáron meg akarja magyarázni a rejtélyes dolgokat. Az aranyász azt, hogyan kerül a vízbe a sok arany és miért

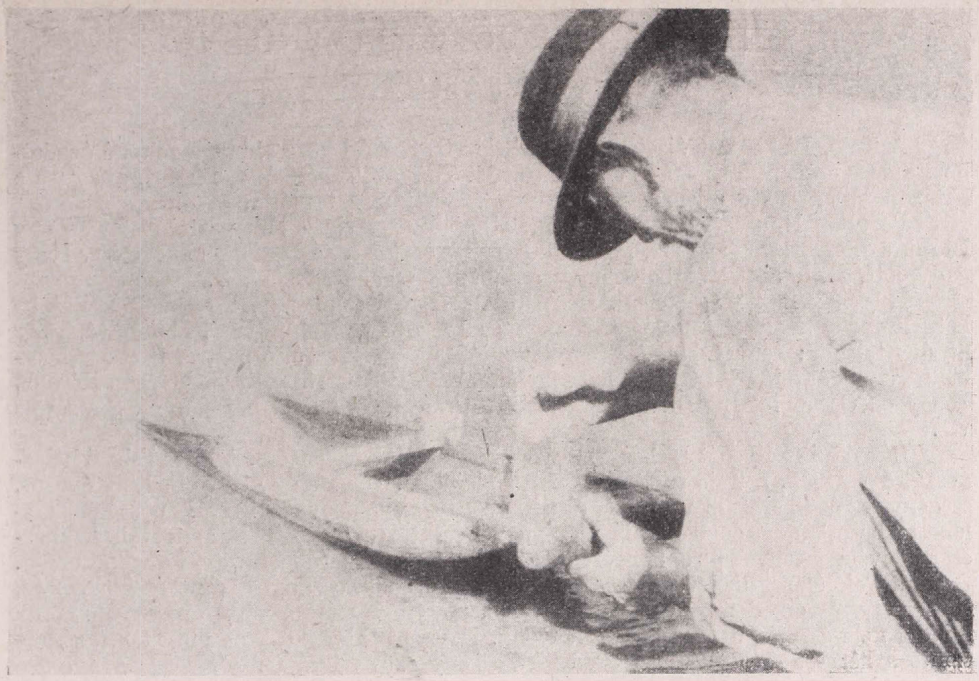

A szérké-ben tisztítja tovább.

rakódik le a szelíd hajlatokban. S megelevenedik a világ, a boldog Aranykert, az aranyhajú tündérsereg.

Így kóborolnak ősidők óta ősi szerszámaikkal, ősi meséikkel. Eljutottak a Duna mentén messze délre, felfelé pedig Ausztriába, egészen Linzig. A mellékfolyókon is, a Garamon, Vágon messze felaranyásztak. Híresek voltak mindenfelé a szigeti aranyászok, mert ők dolgoztak a legjobb aranykihozatallal, mintegy 80—90%-kal. A kimosott sáraranyat legtöbbnyire a győri harmincad-hivatalban váltották be. De sokszor vitték Komárom, Pozsony, vagy Körmöcbánya aranybeváltó helyeire is, amelyik éppen közelebb esett. Saját használatra, gyűrűkre, karperecekre, pitykegombokra is sokat felhasználtak.

Az aranyászás nem volt soha túlságosan jövedelmező foglalkozás. Ma sem az. Egésznapi munkával, körülbelül jó kocsira való föveny megdolgozásából 0.5-től 1 gr sáraranyat nyernek a szerencse forgandósága szerint, hogy dús zátonyra akadnak-e, vagy sem. Napi keresetük így sohasem emelkedik a rendes napszám-kereset fölé. A legnagyobb baj azonban az, hogy a szabályozás óta időszakos foglalkozássá zsugorodott az aranyászás. A folyó nem kóborolhat, a vízszint azóta magasabb s csak ritkán olyan alacsony, hogy a zátonyok aranydúsuló helyei szárazra kerülhetnek. Aranyászni pedig csak ekkor lehet, s így az év nagy részében más kenyér után kénytelen nézni az aranyász. Állandó megélhetést nem tud biztosítani, ezért a fiatalabb nemzedék már nem is törődik vele. Az aranyászás alulmaradt a fejlődéssel szemben az örök nagy harc törvénye szerint. S az a néhány öreg ásványi aranyász már csak történelmi emlék inkább, pusztuló ősi magyar élet...

LISBOA, „A TEJO KIRÁLYNŐJE"

Írta PAJZS ELEMÉR

A Tejo, Lisboa folyója, szelíd és békés víz. Semmi köze ahhoz a rohanó áradathoz, amely a spanyol sierrá-k vizét hurcolja. Pedig a Taho-t és a Tezso-t, ahogyan a határon innen és túl ejtik a nevét, ugyanaz a forrás táplálja.

Portugál Nilusnak is nevezhetnők. Ha nem árasztja is el a partokat termékeny iszapjával, amerre elkígyózik, mindenütt jólétet terjeszt. Lisboa is sokkal adósa. Hogy nagy lett, nem utolsó sorban ennek a különös víznek köszönheti.

Milyen más itt Lisboánál, mint az Ókasztiliai fennsíkon, amelynek krétájába kétszáz méter mély ágyat vágott magának! Itt már nem is folyam, hanem tó, vagy ha úgy tetszik : tengeröböl. A fürge kis hajók, amelyek a túlsó partra, Cacilhas kocsmáiba viszik át a jó hal barátait, hét kilométer széles víztükröt szántanak végig. Később, ahogy az Óceán felé halad, a Tejo megint összeszűkül felére, harmadára. Szeszélyes víz.

Rányomja bélyegét Lisboára, akárcsak a lagunák Velencére. A híres lisboai halaskofák, a varinák, a Tejo gazdagságának rikkancsai. Ugyanúgy ott vannak az óváros, szegényszagú sikátoraiban, mint a pálmakertes villanegyedekben. Lapos kosaraiklekottázhatatlan szirénahangjaik ugyanúgy hozzátartoznak Lisboa arculatához, akárcsak a levélszekrények piros hengerei, vagy a házak «azulejo»-nak nevezett csemperuhája.

A Tejo elengedhetetlen része a város szépségének, osztályosa a poézisének. Aszerint, hogy melyik dombról vagy toronyból, melyik erkélyről vagy terraszról nézzük mindig más és más panorámát terít elénk. Egyszer akkora tükröt villant meg, hogy szinte a keretét se látjuk, máskor csak keskeny ezüstcsíkot mutat.

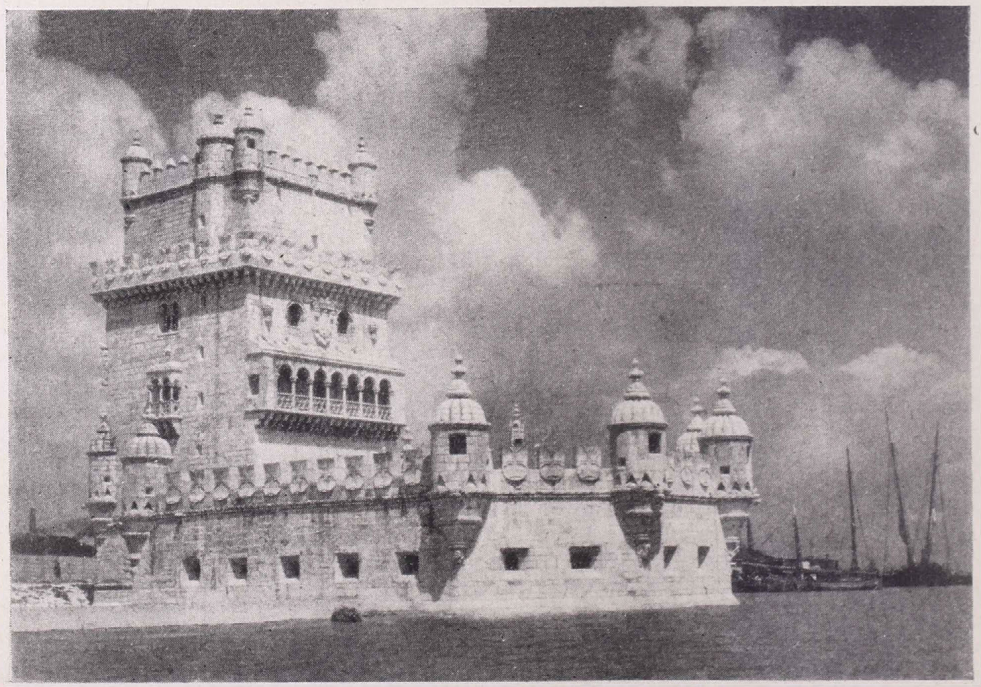

A Torre de Belem (Belemi torony).

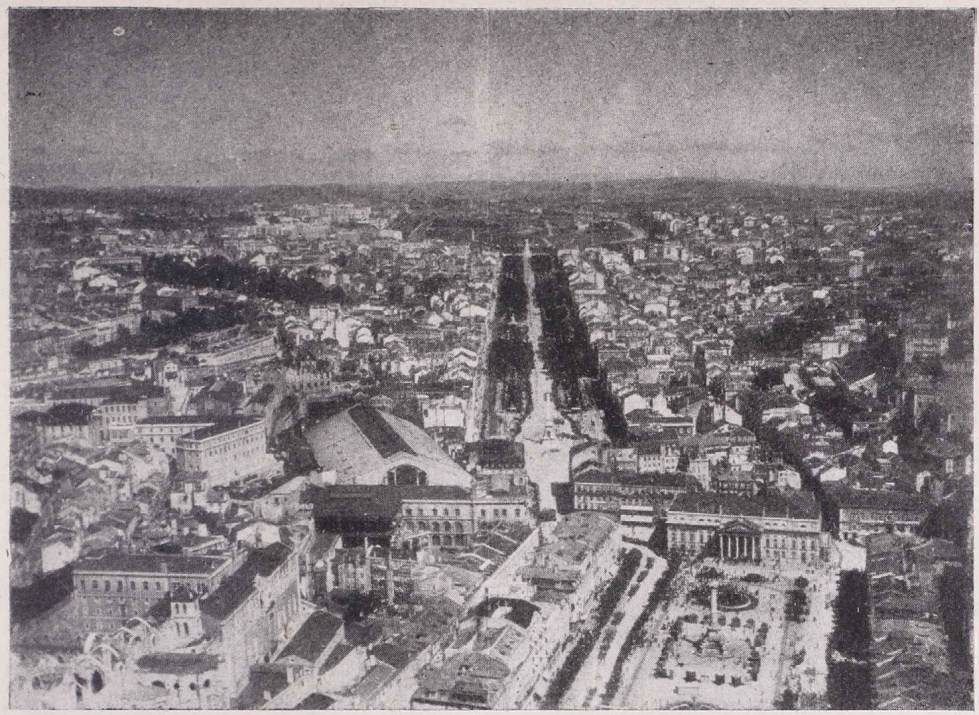

Lisboa házerdeje, közepén a másfél kilométer hosszú Avenida da Liherdade.

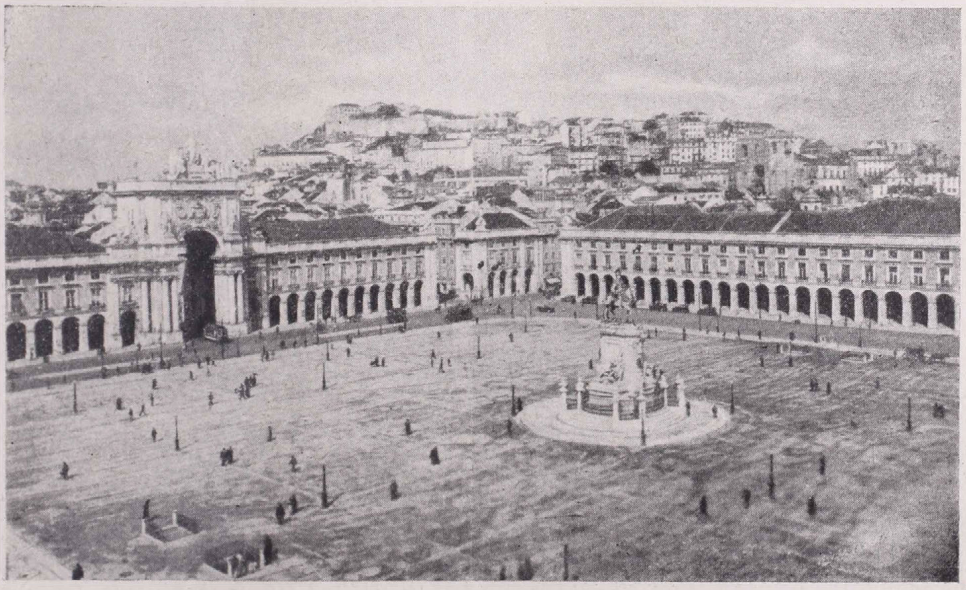

A Praça da Commercio.

Noha a Tejo nem tenger, Lisboa mégis kikötőváros. Napolit, Riót, Istanbult emlegetik mellette. De ha a városok között szépségversenyt rendeznének, a bírálók többsége nyilván neki ítélné az elsőséget. Okkal és joggal nevezik a Tejo királynőjének.

Nemcsak mag nay, nagy volt tegnap és nagy volt tegnapelőtt. Nem mi mondjuk, hanem a történelem. Főniciaiak és görögök, rómaiak és karthágóiak, a régi idők híres hajósnépei mind szívesen vetettek horgonyt hajóikkal a Tejo széles, nyugalmas teknőjében. Védelmet találtak ott, akárcsak a fecske az eresz alatt. De igazi világhírét a kikötő Tengerjáró Henriknek és Szerencsés Manuelnek köszönheti, akik a büszke portugál caravellákat Lisboából indították el a végtelen és — mint éppen az ő navigátoraik állapították meg — mégis véges Óceánra. Külvárosa, Belem alól indult el Vasco da Gama is 1497 július 7-én, hogy két esztendővel később, miután az Indiába vezető utat fölfedezte, ugyanott kössön ki, ahonnét elindult.

A csillogó multat szürkébb és józanabb jelen váltotta fel. Kelet aranypora, Brazilia gyémántja helyett ma sokkal köznapiasabb rakománnyal kötnek ki a hajók. A rakpartok armezenjei nem India fűszereitől, hanem Norvégia tőkehalától illatoznak. De Lisboa ma is színes, ma is érdekes, ma is megvesztegetően vonzó. A kikötőben horgonyzó hajók legénysége mohón veti bele magát a város forgatagába. Úton, útfélen ott látjuk a különböző nyelveken beszélő matrózokat, akik a Föld legtávolabbi lebujaiban ittak már borokat és pálinkát és táncoltak kifestett képű nőkkel. A kép különben is nemzetközi. Belo Redondo nem alaptalanul nevezi a várost «Európa rakpartjá»-nak. A nagy óceánjárók utasai az alatt a pár óra alatt, amelyet hajójuk a kikötőben tölt, igyekeznek mennél alaposabb ismeretséget kötni Lisboával. Élvezik a portugál gyarmatok illatos kávéját, a portugál «terülj asztalkám» nagyszerű főzelékeit és gyümölcseit, híres boraít és cukrászsüteményeit. Kávéház és étterem a nyelvek bábele, az arcszínek mintagyűjteménye.

Ami nem nemzetközi benne, hanem hamisíthatatlanul portugál: a hangoknak

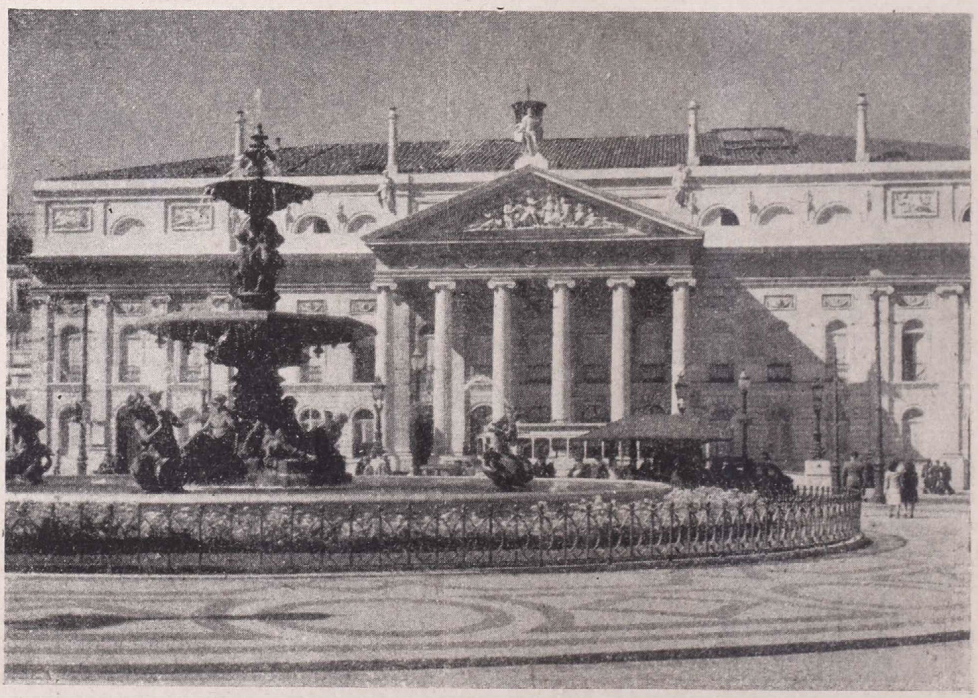

A Teatro Nacional (Nemzeti Színház).

és színeknek olyan túlzása, amilyen túlzottan csak a domború és homorú tükrök vetítik vissza a beléjüknéző alakját. Nem Levante, de nem is Nyugat-Európa. Vagy ha az, akkor egy különleges ibériai, vagy még inkább luzitán színnel átfestett Nyugat-Európa.

Micsoda hangzavar! Ez a fegylmezeetlen zenekar se kótára, se karmesterre nem ügyel. Minden tagja saját kénye-kedve szerint üti, fújja, reszeli az instrumentumát. Az autó- és villamosvezetők olyan becsvággyal kezelik «hangszereiket», mintha csak egy lármaverseny nagydíjáért küzdenének. Hogy ebben a vetélkedésben melyikük a győztes, nem tudjuk eldönteni, de hogy a vesztes a dobhártyánk, az bizonyos.

A halaskofákról már szólottunk. De nem beszéltünk a rikkancsokról vagy a sorsjegyárusokról. Hányan vannak? Ezren? Tízezren? Ahova nézünk, tele van velük az utca. És nemcsak látjuk, hanem halljuk is őket. Egyiknek a hangja könyörgő, a másiké parancsoló. Ilyen szigorú hanggal nem lehet perbeszállni. Gyorsan elő a tárcát!... Hogy már három ujságunk és négy sorsjegyünk van? Hát aztán?

A cipőtisztítót «engraxador»-nak hívják. Akad portugál, aki napjában háromszor-négyszer is odarakja elébe a cipőjét. Nagy céh, jelentékeny céh. Találunk tízéves céhtagokat és hetvenéves veteránokat. Nomádokat, akik utcáról-utcára vándorolnak a ládikájukkal és a szakmának megállapodott művelőit, akik olyan állhatatosan ragaszkodnak a posztjukhoz, akárcsak a hirdetőoszlop, vagy a lámpakaró. Az utcai árusok egyébként nemcsak az utcákat, tereket, parkokat lepik el, hanem a vendéglőket, kávéházakat, mozikat és cukrászdákat is megszállják. Fésüt és levelezőlapot, gyerekjátékot és nadrágtartót, nyakkendőt és selyemharisnyát, minden elképzelhetőt és elképzelhetetlent árulnak. Ki vásárol itt, ahol mindenki árul?

A térkép, amelyből tájékozódni igyekszünk, csak vonalakat mutat, egyeneseket és görbéket, de semmit ne márul el a terep egyenetlenségeiből, amelyekről legfeljebb egy domborművű várostérkép adhatna képet. De ha a várost járjuk, egymásután lebben fel a

A Rocio tér.

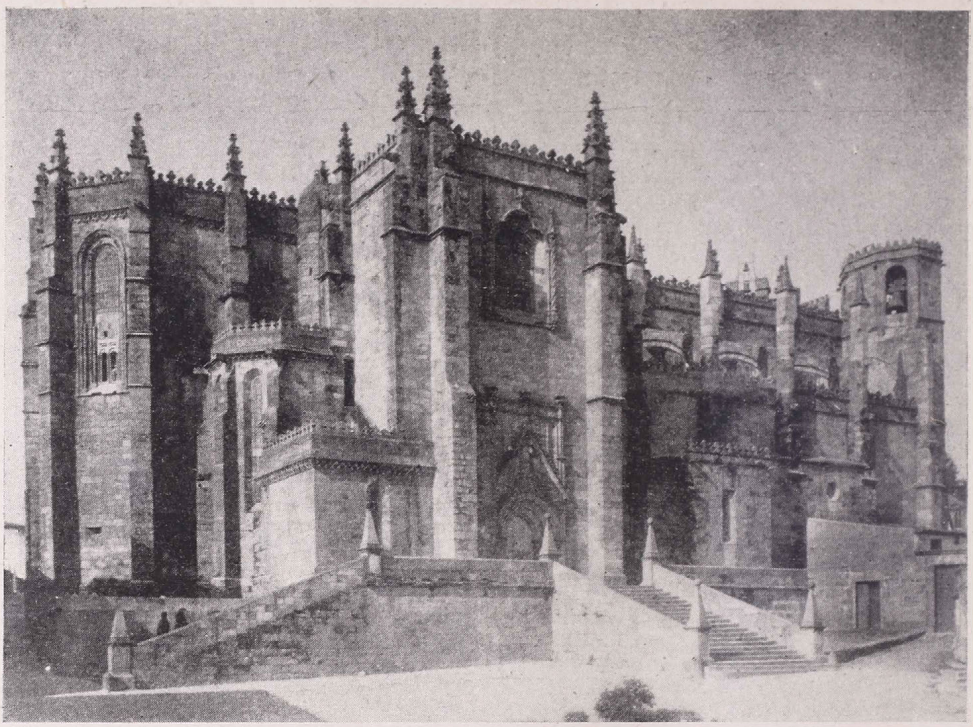

A Sé Patriarchal, Lisboa sok vihart látott öreg székesegyháza.

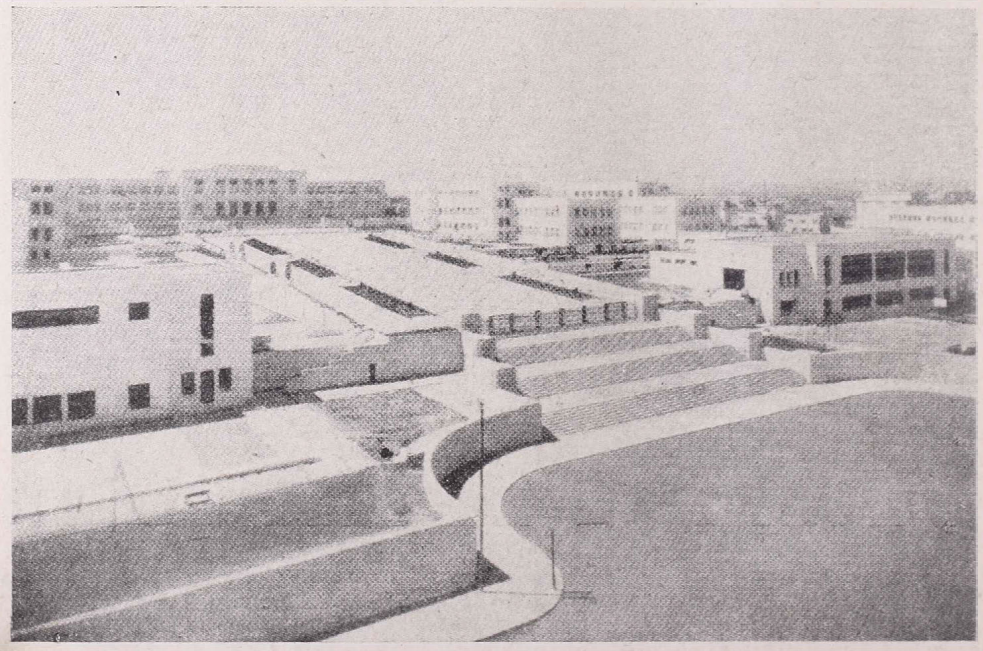

Az új műegyetem.

fátyol a titkokról, amelyeket a térkép nem volt hajlandó elárulni. Egyszer lift emel fel a magasba, máskor drótkötélpálya fog meg, mint a kikötő darui a bálákat. Ha nem vesszük igénybe a technikának ezeket a modern őrangyalait, magunkra vethetünk, ha holtfáradtan roskadunk le a pálmák alatt álló padok valamelyikére. Utcák és terek úgy helyezkednek el egymás fölött, mint a színházban az erkélyek és karzatok. Régebben még megszámolták a dombokat, amelyeken a város épült, hét dombot számoltak össze, pontosan annyit, amennyit az antik Róma házai betakartak. De ez régen volt. A fejlődő város azóta újabb és újabb területeket ölelt magához, újabb és újabb dombokat rohamozott meg.

Gyanútlanul megyünk az utcán, egyszerre csak ijesztő lépcsősor meredezik elénk: ötven lépcső, száz lépcső. Levélhordónak lenni nem jó foglalkozás Lisboában. Az ilyen kőlétrák előtt tehetetlenül áll meg a ló, az öszvér, az autó sem tud mit kezdeni velük. Az Estacão sínjei és a kis tér, a Praça de D. João da Camara között, amelyre a pályaudvar nyílik, teljes két emelet a szintkülönbség. Lépcsők és liftek visznek fel a vonatokhoz. A pályaudvar különben mánueli stílusban épült. Ez a stílus a portugálok egyik legmegbecsültebb nemzeti kincse, a késői renaissance, a platareszk és mudejai stílusok elemeit keveri szerencsés és néha valóban művészi ötvözetbe. Mindössze húsz esztendeig virágzott, de ez a húsz esztendő külön fejezet a művészetek történetében.

Ha a pályaudvar kapualján kilépünk, olyanféle ámulat fog el, mint Kölnben amikor a dóm roppant tornyát megpillantjuk. Pár lépés és ott vagyunk a Rocion, a város színes, lármás, élettel teljes főterén.

Mély katlan a Rocio, csaknem minden oldalát magasabban fekvő városrészek szegélyezik. A tér közepén IV. Pedro 23 méter magas márványoszlopról nézi a vásári kavargást, őt nem zavarja a lárma. Jobbra és balra egy-egy fínom bronzkút csobogtatja a vizet, de halk hangjuk nem igen érvényesül. Annyi csak, mintha a szalmakalapos virágosasszonyokkal feleselnének, akik a portugál kertek illatos ékszereit kínálgatják.

A tér északi oldalát, amelyen valamikor az inkvizíció palotája állott, most a szép Teatro Nacional zárja be. A színházzal szemben a gótikus Igreja do Carmo festői romjai kötik le a figyelmünket és Eiffel liftjének, az «Elevator do Chiado»-nak mór stílusú vasváza. Este tűzkígyók kergetődznek a háztetőkön. A tűzijátékért rajongó portugálok őszinte elragadtatással nézik a neonok és transparensek fényözönét.

A Rocióról vonalzóval meghúzott utcák vezetnek le a Tejo-partra és Lisboa díszterére, a Praça do Commercióra. Ezt a «Cidade Baixa»-nak, «Alsóváros»-nak nevezett városrészt Iombal márki építtette fel az P755-ös nagy földrengés után.

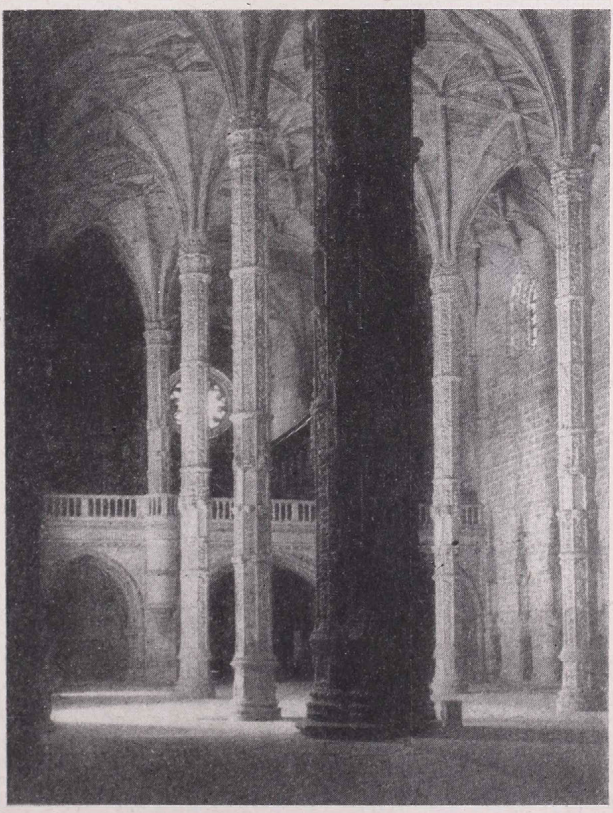

A Santa Maria de Belem kolostor temploma.

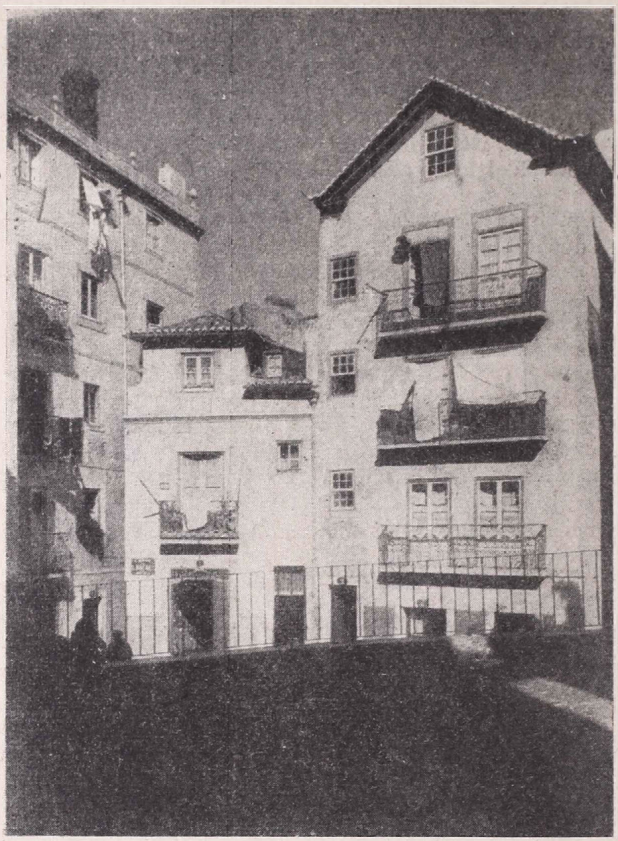

Részlet a régi Lisboából. Az alfamai Largo de S. Rafael.

A Praça do Commercio Lisboa Szent Márk-tere. Fínom árkádos épületeibe minisztériumokat és más hivatalokat összpontosítottak. Üzletek nincsenek a téren. Követ csak kevés járókelő koptatja. A Praça do Commerciót kímélik, mint az új ruhát. Csak ünnepi alkalmakkor használják. A Praça a karneválok, a hangos népünnepélyek, a káprázatos tűzijátékok, a vidám utcai táncmulatságok színtere.

A másfél kilométer hosszú és csaknem száz méter széles Avenida da Liberdade Lisboa Champs Élyséeje. Pálmáival és jukkáival, kaktuszaival és agavéivel, sok délszaki virágcsodájával egy Európába áttolt csíkja a trópusoknak.

A Sé Patriarchal, a komoly és méltóságos öreg székesegyház nemcsak egy fejezet történelem, egy egész történelemkönyv. Egyszer mór ecset, máskor keresztény templom. Egyszer a tűz pusztítja el, máskor barbár átalakítások vetkőztetik ki a képéből. Az 1344. évi földrengés a falait ingatja meg, az 1755. évi a kupoláját omlasztja be.

A város keleti része, a zeg-zugos Alfama és Mouraria egy darab ittfelejtett mult. De milyen szerencse, hogy ittfelejtették! A régi Lisboának valóságos múzeuma, régiségtára ez az óváros, amely minden képnél, metszetnél, könyvnél hitelesebben és beszédesebben vall Lisboa multjáról. Alfama és Mouraria nem ismerik a titoktartást, dícséretest és szégyelnivalót egyformán kifecsegnek.

Lisboa tiszta város. Még ezek a zsúfolt, rendezetlen negyedei is tiszták, de a «szorgalmas» jelzővel még hosszas habozás után se mernénk megajándékozni. Nem, Lisboa nem szorgalmas. A lisboaiak nem rajonganak a munkáért. Elég gondja van velük Salazarnak, hogy megnevelje őket. Egy fajtát megváltoztatni nem könnyű feladat. De Salazar sok nehéz feladatot megoldott már.

Ha azt a vezetőszerepet, amelyet a manueli idők Európájában betöltött, nem is közelítette meg, a háború óta Lisboa jelentősége ismét erősen megnövekedett. Európa legnyugatibb sarka, kapuja a harcban álló Európának és kapuja a végtelen Óceánnak.

Ha a mai nagy világégésben szó lehet nyugalomról, Lisboa viszonylag nyugodtan kereskedik és csereberél. A boráért, a parafájáért, a szardiniájáért mindent megkap, amire szüksége van. A lisboai vendéglőkben még nem ismerik a jegyre éhes kenyereslányt, a lisboai kávéházakban még valódi kávét mérnek. De azért a Tejo királynője feje fölött ragyogó csillagok sem egészen szelíd és kegyes csillagok.

IRODALOM

Széchenyi István és Waldstein János keleti utazása 1830-ban. Szekfű Gyula előszavával. Kiadta, bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta Kálnoky Hugó gróf. Waldstein János gróf rajzaival. 320 old. 1 térkép. Budapest, 1942. Franklin Társulat kiadása.

Széchenyi és a fiatal Waldstein gróf 1830-ban az akkori viszonyokhoz mérten nagy és viszontagságos útra indultak: a Pesten épített kis «Desdemona» hajóval, helyesebben inkább csak egy lakóhelyiséggel ellátott bárkával végigmentek a Dunán a Fekete tengerig, onnan tengeri hajóval Konstantinápolyba (Isztanbulba) utaztak, majd lóháton átkelve a Balkánon, Rumélián, Bulgárián és Szerbián — akkor még török területeken — tértek vissza hazájukba. Kálnoky Hugó gróf, a sok értékes adatot és utalást tartalmazó bevezetés írója, közli Széchenyinek Wesselényihez írt leveléből azt a részletet, amely ennek az utazásnak a célját megjelöli: «Gondold csak: Június vége felé — de ez köztünk maradjon — Beszédessel itt hajóra ülök s a Fekete tengerig úszok a Dunán. Tán kapcsolásba hozom honunkat a tengerekkel! Merész gondolat; de elbírom».

Széchenyi magánvállalkozásnak szánta ezt a felderítő utat, nem akarta, hogy köztudomásúvá váljék, amig nem látja, megvalósítható-e az elgondolása. A fiatal, lelkes Waldstein János grófot és Beszédes vízimérnököt vitte magával. Célkitűzése ma különösen nagyjelentőségű; azóta Széchenyinek ez az úttörő, nagyszabású gondolata is teljes mértékben valóra vált, hiszen néhány év óta Budapestről indultak el a magyar Duna-tengerjáró hajók, hogy fővárosunkat és hazánkat közvetlen kereskedelmi kapcsolatba hozzák a Fekete és a Földközi tengerrel.

Széchenyinek eredetileg németül írt útinaplója néhány évvel ezelőtt már megjelent a Magyar Történelmi Társulat kiadásában, de megérdemli, hogy most szélesebb körökben váljék ismertté. Waldstein János naplója azonban ezúttal először kerül nyilvánosságra, s a közlés Kálnoky Hugó gróf érdeme. A két útinapló, így egymás mellett, nemcsak az érdekes, akkoriban rendkívüli vállalkozás lefolyásának szempontjából tanulságos, hanem sok más szempontból is értékes adalékokkal szolgál. Megismerjük belőlük elsősorban a két előkelő utast, még pedig nem a történelmi távlatnak sok jellemző részletet elmosó, ünnepélyes megvilágításában, hanem emberi közelségből. Apró, mindennapi jellemvonások, sőt gyengeségek és hibák jelennek meg a titkosnak szánt naplók oldalain, de ezzel Széchenyi alakja még csak nyer érdekességben, s az őszinte vallomások Waldstein grófnak sem válnak hátrányára. Ez a fiatal arisztokrata Széchenyiben látta mentorát és mintaképét a nemzeti ügy szolgálatában. Rajongó szeretettel és csodálattal csügött mesterén, de azért éles szemmel látta meg és jegyezte fel a «legnagyobb magyar» sajátságos lelkialkatának nem egy fogyatékosságát vagy gyengeségét.

Az utazás maga sem volt mindennapi. A kis bárka lassan úszott lefelé a Dunán és a megállókkal, pihenőkkel együtt két hónapba telt, míg Galacba értek. Közben Széchenyi komolyan megbetegedett, de azért élénk figyelme nem lankadt, mindenre kiterjedt: számbavette a kereskedelmi lehetőségeket, amint a szerb, román, bulgár és török területek terményeiről és ipari stb. szükségleteiről adatokat gyűjtött, megfigyelte a Duna viziútját, már a későbbi Vaskapu-szabályozás tervére gondolva, s látnoki módon képzelte el a messze jövő valóságát, a Duna bekapcsolását az európai vízhálózatba és a tengeri forgalomba, valamint Magyarország szerepét ebben, s a felmérhetetlen előnyöket, amelyek ebből származhatnak. Széchenyi naplójából újra meg újra kitör a lázongó elkeseredés, amikor hazájának elmaradottságára kell gondolnia, hiszen még a Balkánon is sok olyan törekvést és eredményt kell tapasztalnia, melyhez képest korának hazai állapotai nem voltak biztatóak. Waldstein tárgyilagosabban látja mindezt, de hát az ő lelkét nem kínozták olyan messzetekintő, hatalmas álmok, mint Széchenyiét.

A két útinapló az utazási irodalomban is történelmi értékű dokumentum, hű és érzékelhető képet ád a mult század harmincas éveinek Dunájáról, a partmenti városok és települések életéről, a török viszonyokról, a moldvai orosz megszállás kísérőjelenségeiről, magáról a hajó víziéletéről, azután a tengeri útról, majd a török főváros tarka világáról, végül pedig a balkáni országok és népek erősen ébredező nemzeti törekvéseiről, noha a rájuk nehezedő török uralom Széchenyi szemében nem tetszett egészen lebecsülendőnek, mi több, nem egy török intézményt határozottan értelmesebbnek és hasznosabbnak ítélt, mint az osztrákokét.

A Franklin Társulat méltó külsővel jelentette meg ezt az érdekes kortörténeti és utazási művet. Tanulságos élmény elolvasni.

Baktay Ervin dr.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Hollandus-India részvétele a trópusi növények termelésében.

Japán nagy nyersanyagnyereségét legjobban úgy mérhetjük fel, ha szemügyre vesszük a most elfoglalt Hollandus-India szerepét a fontos forróégövi növények világkivitelében. Hollandus-Indiából kerül kivitelre a

borstermelés	84 %-a,
kapok	53 «
manioka	53 «
szerecsendió	53 «
illóolajok	34 «
kókuszkészítmények	28 «
kaucsuk	16 «
dohány	10 «
tea	3 «
kávé	2 «

Előreláthatólag a termelés és kivitel nem fog csökkenni a megszállás következtében megváltozott viszonyok között sem, mert a bennszülött termelők, kisgazdaságok egyre jobban kiszorították már az előző évtizedek folyamán az idegen nagytőkével és idegen irányítás mellett működő ültetvényes gazdaságokat. 1938-ban már a kivitelre került termesztvények 39·7 %-a került ki kis gazdaságokból, ezek termelése a közeljövőben bizonyára nem hogy kevesbedne, hanem valószinűleg még növekedni is fog. Ilyenformán a nagy ültetvények esetleges lehanyatlása sem fog nagy eltolódást okozni a termelés mennyiségében. Kis bennszülött gazdaságokból került ki a legutóbbi statisztikák szerint Hollandus-India borskivitelének 99 %-a, a kopra 95, a kapok 88 %-a, a szerecsendió 79 %-a, a kávé 69 %-a, illóolajok 62 %-a, a kaucsuk 48 %-a, a dohány 41 %-a, a tea 18 %-a és a kakaó 2 %-a.

Ezzel szemben az európaiak nagy ültetvényeire vonatkozó adatok a következőkben foglalhatók össze:

kaucsukot termelt	529,000 ha-on	1203 vállalat
teát	139,000 «	337 «
kávét	107,000 «	401 «
cukornádat	84,000 «	97 «
olajpálmát	83,000 «	60 «
dohányt	42,000 «	87 «
kapokot	25,000 «	211 «
rostnövényeket	22,000 «	44 «
kinakérget	17,000 «	107 «
kakaót	6,000 «	38 «
maniókát	5,000 «	28 «

Ezek a vállalatok 12,000 európait, 35,624 kínait és 1.351,134 bennszülöttet foglalkoztattak. Egyébként Hollandus-India lakossága 240,000 európai, 1.233,000 kínai és 59.000,000 bennszülöttből áll.

P. J.

Olaszország területi gyarapodása.

Olaszország az egykori Jugoszlávia rovására kereken 11,000 km²-rel növelte területét. Ezen a földön az 1931 évi jugoszláv népszámlálás szerint mintegy 700,000 ember lakott, a népsűrűség 63/km² volt. Az új olasz területek hozzávetőleges részlezetése a következő:

Tartomány	Terület	Lakosság	Népsűrűség
Lubiana	4595 km²	305.059	66·4/km²
Carnaro (Quarnero)	1346 «	79.364	59·0 «
Zara	3719 «	179.858	48·4 «
Spalato	976 «	109.052	111·8 «
Cattaro	547 «	33.802	62·8 «
Összesen	11183 km²	707.135	63·2/km²

Legnagyobb városok a 79,000 lakosú Lubiana, Spalato 44,000 és Sebenico 37,000 lakossal. Vallás tekintetében az elfoglalt terület eléggé egységes; lakosság 90 %-a róm. kat., 10 %-a gör. kel. vallású. A gör. kel. szerbek Zara (24 %) és Carnaro (többmint 50 %) tartományban élnek tömegesen.

P. J.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 55252/195 1 sz.

Tagjainkhoz!

Most jelent meg a

FÖLDRAJZI ZSEBKÖNYV AZ 1943. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság saját kiadásában.

Szerkeszti vitéz TEMESY GYŐZŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 220 oldal, bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *nagy, színes térképmellékletet* adunk.

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk az emlékezetes magyar évfordulókkal, a magyar föld és nép multjával és jelenével. E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

I. A magyar föld időszerű kérdései.

1. *Baktay Ervin dr.:* Körösi Csoma Sándor emlékezete.
2. *Irmédi-Molnár László dr.:* Reguly Antal emlékezete.
3. *Cholnoky Jenő dr.:* Az erdélyi suvadásokról.
4. *Bulla Béla dr.:* Újabb balatoni kérdések.
5. *Fodor Ferenc dr.:* Visszafelé a honfoglalás útjain.
6. *Rónai András dr.:* A mai Magyarország határai.
7. *Réthly Antal dr.:* Hegyi obszervatoriumot és magashegyi kutatóintézetet a Horthy-csúcsra!
8. *Takács József dr.:* Új természeti nevek Magyarország térképén.
9. *Mendöl Tibor dr.:* Az új szentistváni haza népei.
10. *Kerekes József dr.:* A kővágóőrsi «madáritatók».
11. *Haltenberger Mihály dr.:* Hogyan alakult ki Budapest?
12. *Láng Sándor dr.:* Borsafüred.
13. *vitéz Temesy Győző dr.:* Maradok a Temesköz mellett!

II. Időszerű földrajzi tanulmányok.

14. *Takács József dr.:* Európa háborúja a Szovjetúnió ellen.
15. *Irmédi-Molnár László dr.:* A távolkeleti hadszintér földrajza.
16. *Hézser Aurél dr.:* Az USA és a középamerikai helyzet.
17. *Wallner Ernő dr.:* A közelkeleti hadszíntér.
18. *Kéz Andor dr.:* Szibíriáról.
19. *Szabó Pál Zoltán dr.:* A Balkán félsziget földrajzi erővonalai és Magyarország.
20. *Koch Ferenc dr.:* A Mozambique csatorna földrajzi és hadászati jelentősége.
21. *Pécsi Albert dr.* A két táborra szakadt világ.
22. *Simon Béla dr.:* Rengésálló épületek.
23. *Gunda Béla dr.:* A műveltségi formák vándorlása.

III. A földrajz tanítása.

24. *Karl János dr.:* Földrajzi tudásunk értékelése.
25. *Bodnár Lajos dr.:* A földrajztanulás műhelyéből.
26. *Geszti Lajos dr.:* A földrajz és a film.

IV. Statisztikai rész.

27. Összeállította: *Pécsi Albert dr.*
28. **V. Melléklet: Ázsia 63/95 cm-es 7 színű térképe.**

A zsebkönyv bolti ára 3·40 pengő. Tagjaink **2·80 pengős kedvezményes áron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604, címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest). A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság

(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

A Magyar Földrajzi Társaság könyvei

Ára kötve P 8·—

Ára kötve P 7·—

Ára kötve P 8·—

Ára kötve P 7·—

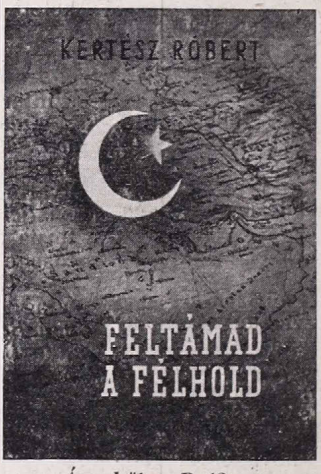

Ára kötve P 12·—

Ára kötve P 8·—

Ára kötve P 9·—

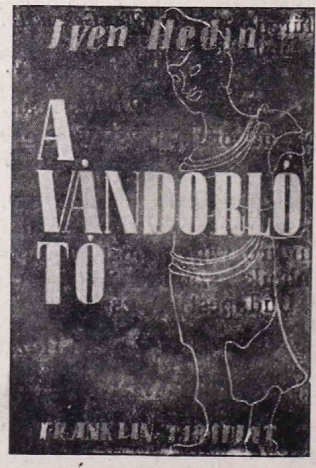

Ára kötve P 8·60

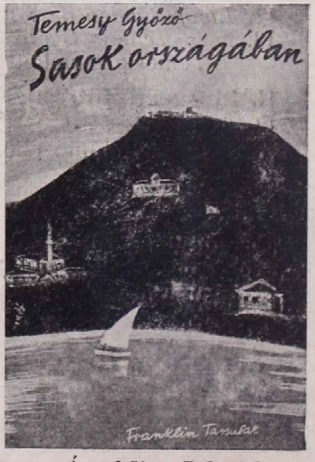

Ára kötve P 7·50